

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www.ghaemiyeh.com
www.ghaemiyeh.org
www.ghaemiyeh.net
www.ghaemiyeh.ir

انجمن و ستودیس های شرقی ترکستان علوم و ادب - نخستین شماره

جلد پانزدهم

با مقدمه
د. پرویز ابراهیمی ترکمان

نگارش
حسن علی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

۱۳۹۵

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

۱۳۹۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست توصیفی نسخه‌های خطی فارسی انستیتو دستنویس‌های شرقی فرهنگستان علوم روسیه - سنت پترزبورگ

نویسنده:

حسین متقی

ناشر چاپی:

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۶	فهرست توصیفی نسخه های خطی فارسی انستیتو دستنویس های شرقی فرهنگستان علوم روسیه - سنت پترزبورگ
۶	مشخصات کتاب
۷	اشاره
۱۲	سخن ناشر
۱۴	سرآغاز
۱۶	نگاهی به تاریخ، فرهنگ و سیاست در روسیه
۲۲	کلیات دستنویسهای اسلامی در کتابخانه های ترائی روسیه
۲۸	انستیتو دستنویسهای شرقی فرهنگستان علوم روسیه در سنت پترزبورگ
۵۲	درباره مجلد یازدهم فهرست نسخه های خطی فارسی (کتاب حاضر)
۶۳	سیاس و قدردانی
۵۲۳	نمایه ها
۵۲۶	«نمایه عناوین آثار»
۵۴۱	نمایه پدیدآوران آثار
۵۷۸	«نمایه موضوعات آثار»
۵۸۲	«نمایه گزارش متن آثار»
۵۹۲	«نمایه محل تألیف آثار»
۶۰۴	«نمایه آغاز نسخ خطی»
۶۲۴	«نمایه کاتبان نسخ خطی»
۷۷۱	درباره مرکز

فهرست توصیفی نسخه های خطی فارسی انستیتو دستنویس های شرقی فرهنگستان علوم روسیه - سنت پترزبورگ

مشخصات کتاب

سرشناسه: فرهنگستان علوم روسیه. انستیتو نسخه های خطی شرقی

(Institut vostochnykh rukopisei (Rossiiskoi akademii nauk

عنوان و نام پدیدآور: فهرست توصیفی نسخه های خطی فارسی انستیتو دستنویس های شرقی فرهنگستان علوم روسیه - سنت پترزبورگ
[کتاب]/نگارش حسین متقی؛ با مقدمه ابوذر ابراهیمی ترکمان.

مشخصات نشر: تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران: سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، 13 -

مشخصات ظاهری: ج.

شابک: دوره: 9-440-446-964-978؛ 460000 ریال: ج. 11. 3-439-446-964-978

وضعیت فهرست نویسی: فاپا

یادداشت: فهرست نویسی بر اساس جلد یازدهم 1395 (648ص.).

یادداشت: ص.ع. به انگلیسی: Hossein Mottaqi. Catalogue of the Persian manuscripts in institute of oriental manuscripts (IOM) St. Petersburg-Russian

یادداشت: کتابنامه: ص. [645] - 648.

یادداشت: نمایه.

موضوع: فرهنگستان علوم روسیه. انستیتو نسخه های خطی شرقی -- فهرست ها

موضوع: Institut vostochnykh rukopisei (Rossiiskoi akademii nauk) -- Catalogs

موضوع: نسخه های خطی فارسی -- روسیه (فدراسیون) -- سن پترزبورگ -- فهرست ها

موضوع: Manuscripts, Persian -- Russia (Federation) -- Saint Petersburg -- Catalogs

شناسه افزوده: متقی، حسین، 1348 -

شناسه افزوده: ابراهیمی ترکمان، ابوذر، 1347 -، مقدمه نویس

شناسه افزوده: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

شناسه افزوده : سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی

شناسه افزوده : Sāzmaṅ-i Farhang va Irtibatāt-i Islāmī

رده بندی کنگره : Z6621/ف55ف2 1300 ی

رده بندی دیویی : 011/31

شماره کتابشناسی ملی : 4217206

دسترسی و محل الکترونیکی :

خیراندیش دیجیتال : انجمن مددکاری امام زمان (عج) اصفهان

ص: 1

اشاره

سمت ها و ... و نیز احیاء و چاپ منابع نادر و نفیس از جمله و ... است. بارات که به منظور گسترش و تقویت فعالیت در زمینه ها همکاری با سازمان ها و دستگاههای دولتی و غیردولتی و اانات چاپ و نشر کتاب ها و مقالات و دستاوردهای علمی در یکی از نمونه های آن است

سازمان اسناد و کتابخانه ملی

جمهوری اسلامی ایران

ص: 2

انستیتیو دستنویس های شرقی فرنگستان علوم روسیه سنت پترزبورگ

جلد یازدهم

نگارش

حسین متقی

با مقدمه

د. ابوذر ابراهیمی ترکمان

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

1395

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

1395

ص: 3

فهرست نویسی پیش از انتشار کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

عنوان و نام پدیدآور: فهرست توصیفی نسخه های خطی فارسی انستیتو دستنویس های شرقی فرهنگستان علوم روسیه - سنت پترزبورگ
جلد یازدهم نگارش حسین متقی؛ با مقدمه ابوذر ابراهیمی ترکمان.

مشخصات نشر: تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، 1395

مشخصات ظاهری: 650 ص.

شابک: دوره 9-440-446-964-978؛ 3-439-446-964-978

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

موضوع: فرهنگستان علوم روسیه. انستیتو نسخه های خطی شرقی -- فهرست ها

موضوع: نسخه های خطی فارسی -- روسیه - سن پترزبورگ -- فهرست ها

شناسه افزوده: متقی، حسین، 1348 -

شناسه افزوده: ابراهیمی ترکمان، ابوذر، 1347 -، مقدمه نویس

سرشناسه: فرهنگستان علوم روسیه. انستیتو نسخه های خطی شرقی

(Rossiiskoi akademii nauk Institut vostochnykh rukopisei)

شناسه افزوده: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

رده بندی کنگره: 55 2 1395 Z6621ف

رده بندی دیویی: 011/31

شماره کتابشناسی ملی: 4217206

شابک: 3-439-446-964-978

فهرست توصیفی نسخه های خطی فارسی

نگارش حسین متقی

ناشر: انتشارات سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران با همکاری سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی

شمارگان: 500 نسخه چاپ اول 1395

چاپ و صحافی: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سید آصف آصفی

ناظر چاپ: پرویز بختیاری

بها: 460000 ریال

نشانی: تهران، بزرگراه شهید حقانی (غرب به شرق)،

بعد از ایستگاه مترو، بلوار کتابخانه ملی

دفتر فروش: 81623277 - 81623315

نمابر: 8162330 1

وب گاه: www.nlai.ir

پست الکترونیک انتشارات: Publication@nlai.ir

ص: 4

انتشارات سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، چاپ و نشر آثار علمی و تخصصی مرتبط با علم اطلاعات و دانش شناسی، علوم آرشیوی و اسنادی، ایران شناسی و اسلام شناسی، نسخه های خطی، تاریخ شفاهی و... را که عمدتاً مورد نیاز و استفاده کتابخانه ها و آرشیوها و مراکز اسنادی و نیز نهادهای آموزشی و پژوهشی هستند بر عهده دارد.

خط مشی انتشاراتی سازمان در این زمینه، اولویت چاپ منابع حرفه ای و تخصصی مانند سرعنوان های موضوعی، گسترش ها و رده ها، اصطلاح نامه ها، دستنامه های مستندها، ماخذشناسی ها، فهرست ها و... و نیز احیاء و چاپ منابع نادر و نفیس از جمله نسخ خطی و نشریات قدیمی و... است.

یکی از اقدامات این انتشارات که به منظور گسترش و تقویت فعالیت در زمینه های یاد شده صورت می پذیرد، همکاری با سازمانها و دستگاه های دولتی و غیردولتی در حمایت و تأمین شرایط و امکانات چاپ و نشر کتاب ها و مقالات و دستاوردهای علمی و پژوهشی است که اثر حاضر یکی از نمونه های آن است.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی

جمهوری اسلامی ایران

که اگر باز خوانی و معرفی شوند، زوایایی از تاریخ دو کشور و نیز زوایای اندیشه های پیدا و پنهان سیاسیون ایران و اتحاد جماهیر شوروی (سابق) را در ادوار مختلف روشن خواهد کرد؛ البته مقوله اسناد آرشیوی از نوعی دیگر است که گفتگو از آن را به مجال دیگر وامی نهم، اما نسخه های خطی موجود در کتابخانه های فدراسیون روسیه، به دلیل پنهان ماندن در پس دیوارهای آهنین که هفتاد سال رابطه این کشور را با جهان، به کمترین حد ممکن تنزل داده بود، هنوز برای ما ناشناخته است.

این مسأله، همواره دغدغه ای در ذهن این کمیته ایجاد کرده بود، در سال 1391 بر آن شدم، تا از برادر اندیشمندم فاضل محترم حجت الاسلام والمسلمین علی صدرائی خوئی، که دستی از نزدیک بر نسخه های خطی دارد، دعوت کنم تا برای فهرست نویسی نسخ خطی فارسی و اسلامی به روسیه بیایند، در خلال گفتگوها پیشنهاد دادند که جناب آقای دکتر حسین متقی نیز در این سفر باشند؛ البته بنده ایشان را نمی شناختم، پذیرفتم و هر دو بزرگوار به روسیه آمدند. در همان نگاه اول متوجه شدم، آقای متقی دلی پر دغدغه دارند و بسیار دلسوز هستند و مشتاق اند تا هر چه زودتر فهرستی از نسخه های خطی را سامان دهند؛ بی آنکه زحمتی بر بنده و همکارانم داشته باشند، به سن پترزبورگ رفتند و در ویش وار به فهرست نویسی نسخ خطی فارسی انستیتو دستنویس های شرقی فرهنگستان علوم روسیه، مشغول شدند. حاصل این کار دل، فهرستی شد که

الحمد لله، به همت کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، در سال 1392 به زیور طبع آراسته شد؛ البته در گردآوری آن فهرست گرانسنگ، دوستان و همکاران دیگری هم مشارکت داشتند، شکر الله سعیم.

با توجه به مقبولیت و استقبال محققان از فهرست یاد شده، با مشورت عزیزان در سازمان، تصمیم بر این شد، کار سنگین فهرست نگاری و معرفی نسخ خطی فارسی مؤسسه مذکور در سن پترزبورگ، دنبال شود، با هماهنگی های به عمل آمده، با رایزنی ایران در مسکو و انستیتوی مذکور در سن پترزبورگ، برای بار دوم، آقای متقی، در سال 1393 عازم روسیه شده و به تنهایی زحمت معرفی تعدادی دیگر از نسخ خطی فارسی را عهده دار شدند؛ وی که در این سفر، با دشواری هایی در هماهنگی ها هم روبرو شده بودند، اما خم به ابرو نیاورده و عاشقانه مشغول به کار شدند، که حاصل از خود گذشتگی های ایشان در این سفر پر مشقت، همین اثر است که مجلدی دیگر از فهرست نسخ خطی فارسی انستیتوی مذکور می باشد.

اثری که پیش روی ماست، مجموعه دیگری از مواریث کهن اسلامی و ایرانی در انستیتو دستنویس های شرقی آکادمی علوم روسیه، است که با تلاش مضاعف ایشان، گردآوری شده است و البته ایشان درباره روش و شکل کار فهرست نگاری و مشکلات کار، در مقدمه خود، به تفصیل، سخن گفته اند و امیدوارم ان شاء الله این اثر، دریچه ای به روی اندیشمندان و پژوهشگران متون کهن کشورمان، بگشاید و مقبول نظر حضرت حق و طبع اندیشمندان باشد.

ابوذر ابراهیمی

رئیس سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی

نگاهی به تاریخ، فرهنگ و سیاست در روسیه

تاریخ رسمی روسیه به قرن چهاردهم میلادی باز می گردد که قلمرو پادشاهی تجاری مسکو، به عنوان بازیگر اصلی، در بین چندین منطقه کوچکتر مشابه، مطرح شد. ایوان چهارم، معروف به «ایوان مخوف» نخستین حاکم مسکو بود که خود را «تزار» نامید. در سده هفدهم خاندان رومانوف به حکومت روسیه دست یافتند و تا سیصد سال بعد بر این کشور حکومت کردند. پتر کبیر و کاترین کبیر از معروف ترین پادشاهان این سلسله بودند که اصلاحات زیادی را در جهت مدرنیزاسیون این کشور به انجام رساندند.

در اوایل قرن بیستم، نارضایتی های عمیق در میان بخش های مختلف جامعه روسیه به اعتراضات گسترده ای در این کشور انجامید. در شرایطی که حاکمان کشور نسبت به درد و رنج توده های مردم بی تفاوت به نظر می رسیدند، جریان های سیاسی رادیکال در کشور قوت گرفتند. واقعه معروف به دو شنبه خونین در سال 1905 م، شکست روسیه از ژاپن در جنگ سال 1905 م و شکست های این کشور در جنگ جهانی اول به این نارضایتی ها دامن زد. در سال 1917 م انقلابی به رهبری حزب بلشویک، که در سال 1903 م به رهبری لنین و تحت تأثیر آموزه های کارل مارکس تشکیل شده بود، به حکومت تزارها در این کشور پایان بخشید. با وقوع انقلاب کمونیستی نام کشور روسیه به اتحاد جماهیر شوروی، تغییر یافت. روسیه، با عنوان جمهوری فدراتیو روسیه شوروی، مهمترین و بزرگ ترین جمهوری در اتحاد جماهیر شوروی بود. اوایل

حکومت لنین با جنگ داخلی همراه بود و پس از مدتی رقابت برای جانشینی لنین شدت گرفت.

وی در سال 1924م درگذشت و ژوزف استالین در سال 1929م به رهبری بلامنزاع حزب کمونیست دست یافت. سیاست های استالین به صنعتی سازی سریع کشور انجامید، اما حکومت او با حجم غیر منتظره ای از پاکسازی های سیاسی، تبعیدهای دسته جمعی و حبس و زندان همراه بود.

در ژوئن 1941م آلمان به شوروی یورش برد و جنگی چهار ساله در گرفت که 27 میلیون شهروند شوروی در طی آن جان باختند. شوروی در این جنگ پیروز شد و کنترل سیاسی بیشتر قلمرو اروپای شرقی و مرکزی را برای خود تضمین کرد. استالین تا زمان مرگش در سال 1953م در قدرت باقی ماند. در این دوران حزب کمونیست با استفاده از دستگاه امنیتی عظیم خود بر تمام جنبه های زندگی حیات اجتماعی جامعه تسلط یافت و شوروی با پراخت بهایی گزاف از حیات انسان ها به یک ابرقدرت صنعتی و نظامی تبدیل شد.

خروشچف جانشین استالین تلاش کرد تا جنبه های بی رحمانه حکومت استالین را افشا کرده و در عین حال بخش های کلید حکومت کمونیستی را حفظ کند. وی سانسور را در جامعه کاهش داده و سیاست خارجی همزیستی مسالمت آمیز با غرب را در پیش گرفت؛ اما با سرکوب قیام سال 1956م مجارستان به سلطه این کشور بر دولت های دست نشانده شوروی ادامه داد. با این حال دستگاه حزبی اعتماد خود را به وی از دست داده و اعتبار خروشچف در پی نحوه مواجهه او با بحران موشکی 1962 کوبا کاهش یافت. او به سال 1964 در یک کودتای حزبی ساقط شد.

در دوران برژنف (جانشین خروشچف)، شرایط زندگی برای توده های مردم قابل پیش بینی تر و مناسب تر شد اما سرکوب سیاسی ادامه یافت. با این حال با توجه به کاهش رشد اقتصادی و سر بر آوردن مشکلات اجتماعی دوران برژنف به عصر رکود معروف شد. از سال 1979م شوروی در جنگی طولانی و خونبار در افغانستان درگیر شد که یک نسل کامل قربانی آن شدند. در سال 1370ش / 1991م شوروی پس از جنگ سرد طولانی با غرب، در زمان حکومت میخائیل گورباچف، از هم فرو پاشید و فدراسیون روسیه به جای آن نشست.

باید افزود روسیه با نام رسمی فدراسیون روسیه» پهناورترین کشور جهان است که در شمال اوراسیا قرار دارد. این کشور در آسیای شمالی و اروپای خاوری واقع است و با اقیانوس آرام شمالی و اقیانوس منجمد شمالی و نیز دریای خزر، دریای سیاه و دریای بالتیک مرز آبی دارد. روسیه با 14 کشور آسیایی و اروپایی مرز زمینی دارد و با کشورهای پیرامون دریای برینگ، دریای ژاپن، دریای خزر، دریای سیاه و دریای بالتیک ارتباط دریایی دارد. روسیه با 17075400 کیلومتر مربع وسعت، پهناورترین کشور جهان است. پهناوری روسیه دو برابر مساحت کانادا یا چین یا ایالات متحده آمریکا است. پایتخت روسیه شهر مسکو است که در باختر و بخش اروپایی کشور است و بزرگ ترین شهر اروپایی است.

روسیه حدود 143 میلیون نفر (برآورد سال 2013م) جمعیت دارد، که از این دید در جهان دارای جایگاه نهم است. تراکم جمعیت روسیه 8/3 نفر در هر کیلومتر مربع است که از پایین ترین نرخ های تراکم جمعیت در جهان است. نرخ رشد جمعیت در این کشور منفی است. بیشتر جمعیت روسیه در غرب این کشور (بخش اروپایی زندگی می کنند. حدود 80 درصد (115 میلیون نفر) از مردم روسیه از نژاد روسی هستند و سایر نژادهای این کشور عبارتند از: تاتار، اوکراینی، چوواش، چچنی، ارمنی، داغستانی، مغول، آواری، اینگوش، چرکس، بالکار، اوستیایی، آذری، گرجی و... زبان رسمی روسیه، زبان روسی است، ولی حدود 30 زبان دیگر نیز در جمهوری ها و مناطق خود مختار این کشور وجود دارد. زبان روسی از زبان های زنده جهان است و بعد از زبان اسپانیولی و لاتین رتبه پنجم را دارد. روسیه 21 جمهوری خودگردان دارد که بیشتر در جنوب باختر کشور (قفقاز شمالی) قرار دارند.

روسیه فرهنگ پربراری دارد و نویسندگان معروفی مانند تالستوی و داستایوفسکی روسی بوده اند. روسیه تا پیش از قرن هجدهم یک حکومت نه چندان نیرومند در خاور اروپا بود و وسعت آن چندان زیاد نبود. تا اینکه در آغاز قرن 18 میلادی و با اصلاحاتی که تزار پطر کبیر انجام داد، این کشور به یک امپراتوری پهناور و نیرومند تبدیل شد. در سال 1917م انقلاب

کمونیستی در این کشور به وقوع پیوست و نام کشور به اتحاد جماهیر شوروی تغییر یافت. روسیه، با نام جمهوری فدراتیو روسیه، مهمترین و بزرگ ترین جمهوری در اتحاد جماهیر شوروی بود.

واحد پول روسیه روبل (RUB) و یک روبل نیز 100 کوپک است. اقتصاد روسیه صنعتی و نیز وابسته به منابع بزرگ انرژی این کشور به ویژه گاز است و راه های ترابری این کشور نیز بسیار مهم هستند. روسیه با تولید ناخالص

داخلی 2118 تریلیون دلار در سال 2013م هجدهمین اقتصاد بزرگ جهان و سرانه 14973 دلار، چهل و نهمین کشور جهان بوده است. اقتصاد این کشور بر پایه سرمایه داری و خصوصی سازی است، که این موضوع پس از فروپاشی شوروی و رهایی از اقتصاد دولتی و سوسیالیستی انجام شد. روسیه از اعضای گروه هشت و از کشورهای صنعتی به حساب می آید.

نوع حکومت هم در روسیه به صورت چند حزبی فدرال بوده و اکنون (2015م) ولادیمیر پوتین، رییس جمهور و دمیتری مدودف، نخست وزیر روسیه است. سیاست کنونی روسیه، همکاری و عدم تنش با غرب و تلاش برای اتحاد کشور است. ولی به خاطر گسترش ناتو به شرق و پس از درگیری روسیه با گرجستان بر سر اوستیای جنوبی و نیز اخیراً به جهت مسأله اوکراین و کریمه و نیز موضوع سوریه، روابط روسیه و غرب تا حدودی به تیرگی گراییده است. روسیه در جامعه بین المللی از جمله کشورهایی به حساب می آید که از فرهنگ و هنر دفاع می کند و مردم این کشور هم، عمدتاً از مردمانی با فرهنگ به حساب می آیند.

به لحاظ دین و مذهب، نیز باید گفت، اکثریت مردم فدراسیون روسیه مسیحی و پیرو ارتدوکس هستند؛ اما ادیان دیگر شامل اسلام، یهودیت و بودیزم، نیز دارای طرفداران نسبتاً زیادی هستند؛ با این حال اسلام، پس از مسیحیت ارتدوکس، دومین دین شناخته شده در روسیه است. کلیسای ارتدوکس روسیه، سازمان مذهبی اصلی در روسیه است که در مناطق مختلف روسیه و در جامعه مشترک المنافع کشورهای خارجی 123 حوزه سقفی دارد و بیش از 19000 جمعیت کلیسایی و بنای کلیسایی، حدود 480 دیر و صومعه، بیش از 150 نفر اسقف ارشد،

17500 نفر کشیش و 2300 نفر از درجات پایین تر کلیسایی و همچنین از سال 1990 م الکسی دوم، پانزدهمین اسقف اعظم (پاتریک) و تاریخ کلیسا همراه با ینود مقدس (هیأت رئیسه اسقف ها) امور کلیسایی را اداره می کند. باید افزود که علاوه بر کلیساهای ارتودکس در روسیه، فرق دیگر مسیحیت، از جمله کاتولیک ها، پروتستان ها و ارمنی ها نیز، برای خود کلیساهایی دارند.

اسلام در حال حاضر در بخش عظیمی از روسیه گسترش یافته است. طبق اطلاعات اکثر رهبران مسلمانان، تعداد مسلمانان در روسیه بالغ بر 20 میلیون نفر است. بعضی مفتی ها و اسلام شناسان حتی ارقام 25 تا 35 میلیون را عنوان می کنند. در این زمینه، رایزن فرهنگی وقت ایران در مسکو، دکتر ابراهیمی ترکمان، معتقد است: «وقتی در سال 1991 م فروپاشی رخ داد فدراسیون روسیه 154 میلیون نفر جمعیت داشت و 8 میلیون هم مهاجر به آنها افزوده شد، در آن زمان از جمعیت کل آن سرزمین، تنها 13 میلیون نفر مسلمان بودند؛ اما امروزه با اینکه، به جهت رشد منفی، جمعیت کل روسیه به حدود 140 میلیون نفر رسیده، جمعیت مسلمان این کشور به 30 میلیون نفر رسیده است که این نشان از اقبال مردم به اسلام دارد).

طبق آمارهای نیمه رسمی بین 12 تا 20 میلیون از جمعیت فدراسیون روسیه مسلمان هستند؛ لیکن آمارهای غیر رسمی منتسب به محافل اسلامی، به جهت روند رو به رشد اسلام در روسیه، رقم 30 میلیونی مسلمان را در روسیه تأیید می کنند. این گروه بیشتر در قفقاز شمالی، تاتارستان، باشقیرستان، اودمورتیا، چواشیا، جمهوری ماری، سبیری، استان های او میانوف، پنزا، سامارا، سارا توق، آستاراخان، پرم، چلیا بینسک، نیژنی نوگورد، و شهرهای مسکو سنت پترزبورگ و قاسموف ساکن هستند. مسلمانان این مناطق پیرو دو مذهب شناخته شده تسنن و تشیع می باشند؛ اما تعداد سنی ها بیشتر است و پیروان مذهب تسنن از نظر مکاتب فقهی، به دو مکتب فقهی حنفی و شافعی و از نظر مکاتب کلامی به مکتب کلامی اشعری و اندی نیز به ماتریدیه، تعلق دارند و البته در سال های اخیر جریان سلفیت و وهابیت در روسیه، بخصوص در جمهوری های چچنستان و داغستان، فعالیت هایی دارند. گفتنی است که اغلب پیروان دین اسلام در کرانه رود ولگا،

نزدیک به اورال و همچنین قفقاز شمالی زندگی می کنند.

بنابر آمارهای رسمی تعداد شیعیان روسیه به دو میلیون نفر می رسد، اما آمارهای غیر رسمی حکایت از چهار میلیون نفر دارد، از این تعداد، حدود سیصد هزار نفر در مسکو زندگی می کنند تا یک میلیون نیز، برخی برآورده کرده اند که قبلا سازماندهی درستی نداشتند، اما از چند سال قبل، برخی نهادهای خودجوش بومی و نیز از سوی ایران تلاش هایی در هدایت و روشنگری شیعیان آغاز شده است. مسلمانان شیعه به طور عمده در مناطق مرزی قفقاز شمالی زندگی می کنند. باید افزود که گروه شیعیان را عموماً آذربایجانی ها و تالش ها تشکیل می دهند

همچنین بر پایه آمارهای سال 1996م، در روسیه، تعداد 43 اداره دینی مسلمان و 2349 مسجد وجود داشته است. از جمله مساجدی که می توان در مسکو نام برد، مسجد جامع مسکو، مسجد تاریخی، مسجد یادبود روی کوه پالکونی، مسجد آترادانیا و مسجد نواتروف می باشد. در پترزبورگ نیز، باید به مسجد تاریخی منطقه پوشکین اشاره نمود که از سوی تزارها برای شاهان عثمانی ساخته شده بود که بعد از جنگ اول جهانی و قرار گرفتن عثمانیان در صفوف متفقین، کاربری آن تغییر یافت و اکنون این مسجد تعطیل است؛ امید است، به عنوان مسجدی رسمی برای شیعیان مورد بهره برداری قرار گیرد. از دیگر مساجد سن پترزبورگ که درست در وسط شهر قرار گرفته است، مسجدی زیبا با نام «مسجد تاتارها» می باشد که قدمتی 150 ساله دارد و طبق اسناد موجود، این مکان مقدس، از سوی یک خیر شیعی از اهالی باکو، مرحوم حاجی زین العابدین تقی اف ساخته شده است، لیکن اکنون به دلائلی، تحت اختیار مسلمانان اهل سنت است.

در آغاز قرن بیستم میلادی تقریباً نیمی از یهودیان جهان در روسیه زندگی می کردند. با توجه به اینکه در سال های 1970 تا 1980م تعداد زیادی از یهودیان از شوروی به فلسطین اشغالی (اسرائیل) مهاجرت کردند؛ اما بر اساس آمارها، تعداد قابل توجهی از آنها در سال 1997م در فدراسیون روسیه، به ویژه در شهرهای بزرگ مسکو و سنت پترزبورگ زندگی می کنند. در ضمن عده نسبتاً قلیلی نیز از آنها در منطقه خود مختار ابلاست در شرقی ترین نقطه

روسیه، ساکن هستند. تبلیغ در آیین یهود موضوعیت ندارد، چرا که «آنان خود را نژاد برتر می دانند و همواره به دنبال افزایش نفوذ و سلطه اقتصادی و سیاسی بر جهان هستند و در ضمن این دین به طریق وراثت منتقل می شود و کسی نمی تواند به این آیین داخل شود».

مذهب بودائی (بودیسم) نیز، از سال 1941م به عنوان یکی از مذاهب روسیه به رسمیت شناخته شد. طرفداران این آیین در جمهوری های کالمیکیا و تیوا و بعضی از نواحی ایرکوتسک و چیتا و شرق روسیه، اخیر تعدادی نیز در مسکو و سنت پترزبورگ ساکن شده اند. ناگفته نماند که تعداد بودائیان روسیه (طبق آمار 1997م) حدود یک میلیون نفر بوده است و البته بودائیان، در این ایام (2014م)، تبلیغات وسیعی در روسیه، به خصوص در شهر مسکو، دارند.

کلیات دستنویسهای اسلامی در کتابخانه های ترائی روسیه

بر اساس گزارشی که زنده یاد اولگ آکیموشکین از نسخه های خطی اسلامی موجود در کتابخانه های روسیه به صورت رسمی در سال 1992م منتشر نموده است، (1) در کتابخانه های روسیه - بدون لحاظ نسخه های خطی روسی و زبان های دیگر - در حدود 60000 نسخه خطی اسلامی وجود دارد که از این تعداد 18733 نسخه خطی عربی، 12612 نسخه فارسی و تاجیکی، 9540 نسخه ترکی (با لهجه های متنوع)، 148 نسخه کردی، 28 نسخه پشتو، 14 نسخه مالیزی و 3 نسخه اردو و 7057 نسخه نیز با عنوان نسخ خطی اسلامی (بدون تمایز زبانی) می باشد. اما به استناد شواهد و گزارش های پراکنده از وجود دستنویس های فراوان در جمهوری های خود مختار تاتارستان، داغستان، آوستیای شمالی، چچنستان و جز اینها، به نظر می رسد که در کتابخانه های روسیه، دست کم، یکصد هزار نسخه خطی اسلامی وجود داشته باشد که بسیاری از آنها، هنوز شناسایی و معرفی نشده اند.

ص: 15

1- راپر، جفری، المخطوطات الإسلامية في العالم، ج 2، صص 540-592.

باید دانست که عمده تمرکز نسخه های خطی اسلامی در روسیه به لحاظ کیفی، به ترتیب در شهرهای سنت پترزبورگ، مسکو، تاتارستان (قازان)، داغستان (مخاچ قلعه)، باشقیرستان (اویفا) و چچنستان (گروزنی) می باشد که در معرفی آن مواریث، از اوایل قرن 19م تاکنون بیش از 100 جلد فهرست در قالب کتاب، مقاله یا پایان نامه، به زبان های روسی، آلمانی، فرانسوی، ترکی، فارسی، عربی و دیگر زبان ها چاپ و منتشر شده است؛ لیکن به لحاظ کمی به نظر می رسد جمهوری های داغستان و تاتارستان، مقام نخست را در تعداد نسخه های خطی اسلامی در روسیه، دارا باشند، اما از آنجا که این نسخ هنوز فهرست نشده اند و آمارهای دقیقی نیز در دست نیست، با همه این احوال، بدون تردید، منابع تراثی موجود در شهر سنت پترزبورگ به لحاظ کیفی، بیشتاز است.

بر پایه منابع مطالعاتی تراثی روسیه، از یکصد هزار مجلد نسخه خطی اسلامی موجود در روسیه، بیش از 90٪ آنها به زبان های عربی، فارسی و ترکی نگارش یافته اند، اما از این تعداد، به نظر می رسد تاکنون، در حالت بیشینه آن، بیش از 30٪ این مواریث کهن به صورت توصیفی، معرفی نشده باشند و در حقیقت شاید به جرأت بتوان بیش از 70٪ در صد این آثار، فاقد شناسه

توصیفی هستند. البته خالی از لطف نخواهد بود که در آغاز این فهرست، به منابع کلیات دستنویس های روسیه اشاره ای بشود. برای بهره مندی فارسی زبانان از عناوین منابع انگلیسی، فرانسوی، آلمانی، روسی و مانند آنها، افزون بر نام اصلی، ذیلا ترجمه عناوین آنها به فارسی نیز برگردانده شده است.

Akimushkin, O. F; A. B. Khalidov (with additional material) G. J. Roper (Ed.), "Islamic manuscripts in (1 Russian Federation"; In: World survey of Islamic manuscripts (London, 1993), Vol. II, pp. 663-702

,Roper (Edymushkin

اکیموشکین، اولگ. فی.؛ ا. د. خالدوف (اضافات)؛ و. جی. جی. روبر؛ عبدالستار الحلوجی (ترجمة و تحقیق)، «المخطوطات الإسلامية في روسيا الاتحادية»، رک. المخطوطات الإسلامية في العالم، ج 2، صص 539-592، عربی و آکیموشکین، اولگ فی. جفری راپر (سر ویراستار) و احمد

رحیمی ریسه (سر ویراستار)، «نسخه های خطی اسلامی در فدراسیون روسیه»، رک. گنجینه های دست نویس های اسلامی در جهان، ج 3، صص 1177-1208، فارسی.

(2) افشار، ایرج، «کتاب شناسی فهرست های نسخ خطی فارسی در کتابخانه های اتحاد جماهیر شوروی»، رک. کتابشناسی فهرست های نسخه های خطی فارسی در کتابخانه های دنیا، صص 7-9، فارسی.

(3) الوهابی، حسین، المکتبات فی الإتحاد السوفیاتی، بغداد: ماشین نویسی شده (= طبع رونیه)، 1967م، وزیری، 24ص، عربی.

(4) CraTen, C., СредНақ АЗуқ u Нпан, ЛеНННрpal, АВрора, 1972, 192c

استاتی، سرورنیک، آسیای مرکزی و ایران، لنین گراد: انتشارات سپیده دم، 1972م، 192ص، وزیری بزرگ، روسی، مصور.

Тюляев, С. И., Памятники Искусства Индии в Собраниях Музеев СССР, Москва, (5) Государственное издательство изобразительного искусства 1956, 127c

تولویائف، س. ای.، هنر های هندی در کلکسیون های اتحاد جماهیر شوروی، مسکو: انتشارات دولتی هنرهای زیبا، 1956م، 127ص، وزیری بزرگ، روسی و انگلیسی.

(6) سزگین، فؤاد، «مجموعات المخطوطات العربية في مکتبات الاتحاد السوفیاتی»، رک. تاریخ التراث العربی مجموعات المخطوطات العربية في مکتبات العالم، صص 3-12، عربی.

(7) مرعشی نجفی، محمود، «فهرست نگاری نسخه های خطی در روسیه و جمهوری های جدید»، رک. نسخه شناسی (قم 1389)، ج 3، صص 7-54، فارسی.

(8) دانش پژوه، محمد تقی، «چند فهرست برای نسخ خطی در شوروی»، رک. نشریه نسخه های خطی (تهران)، دفتر 10 (1358)، صص 287-407 به انضمام 83 نمونه تصویر.

در این نوشتار، ضمن معرفی برخی فهرس نسخ خطی کتابخانه های روسیه (عمدتا مربوط به

شهر سنت پترزبورگ)، چند نسخه خطی نیز از فهرست روزن، چاپ 1877م، مربوط به نسخ وزارت امور خارجه (رک. نشریه، ص 287)، از گزارش آکادمی پادشاهی علوم سنت پترزبورگ، چاپ 1898م، (رک. نشریه، ص 287)، از فهرست رساله های اسماعیلی تألیف ایوانف، چاپ 1919م، (رک. نشریه، ص 288)، از فهرست موزه آسیایی تألیف ایوان، چاپ 1917م (رک. نشریه، ص 288)، از مقاله دورن درباره یازده نسخه خطی در کتابخانه دوکی کوبوگ در ایالت بایریش آلمان در مجموعه آسیایی، دفتر 2، ش 2، صص 186-194 (رک. نشریه، صص 289 - 291)، از مقاله دورن درباره نسخ خطی اسلامی در موزه آسیایی در مجموعه آسیایی، دفتر 2، ش 1، 1852م، ص 54 (رک. نشریه، صص 292-294)، از فهرست کتابخانه عمومی ترکستان از ای. کاله، درباره نسخه هایی از قزاقستان یا ازبکستان (رک. نشریه، صص 294-299)، فهرست روزن، چاپ 1886م، مربوط به نسخ وزارت امور خارجه (رک. نشریه، صص 299-310)، فهرست روماسکوویچ، چاپ 1925م (رک. نشریه، صص 311-312)، مقاله دورن در مجموعه آسیایی، دفتر 5، ش 2، 1864م، مربوط به کتابخانه عمومی سلطنتی سنت پترزبورگ (رک. نشریه، صص 313-332)، مقاله دورن در باره چند نسخه خطی موزه آسیایی در مجموعه آسیایی، دفتر 4 ش 1، 1860م (رک. نشریه، صص 332-337)، چند نسخه فارسی از دورن مربوط به موزه آسیایی در مجموعه آسیایی، دفتر 4، ش 4، 1862م (رک. نشریه، صص 337-338)؛ نسخه های خطی موزه آسیایی از مقاله دورن در مجموعه آسیایی، دفتر 5، 1867م (رک. نشریه، صص 338 340)؛ گزارشی از نسخه های خطی فارسی قازان (رک. نشریه، صص 340-350)، کتابخانه بنیاد زبان و ادبیات فرهنگستان ترکمنستان به بنام مخدوم قلی (رک. نشریه، صص 350-362)، گزارشی از نسخه های خطی ایروان در ماتناداران (رک. نشریه، صص 362-1365)، نمایشگاه نسخه های خطی تاشکند در ازبکستان (رک. نشریه، صص 366-367)، نسخه ای در دربند داغستان (رک. نشریه، صص 368-373)، موزه تاریخ ادیان شهر لنینگراد (رک. نشریه، ص 384)، خانه پولیسف خاورشناس در تاشکند (رک. نشریه، ص 385)، ادامه معرفی نسخ خطی کتابخانه سالتیکش شدیرین در پترزبورگ (رک. نشریه، صص 386-404)، نسخه های فارسی از

بنیاد فرهنگستان تقلیس در گرجستان (رک. نشریه، صص 404-407)، معرفی شده است.

(9) روح بخشان، علی محمد؛ محمود مرعشی نجفی، «گزارش سفر به شوروی»، رک. نشریه آینه پژوهش (قم)، س 1، ش 5 (بهمین و اسفند 1369)، صص 102-104، فارسی (معرفی مختصر تعدادی از دست نویس های مربوط به کتابخانه های فدراسیون روسیه).

(10) مرعشی نجفی، محمود، «فهرستنگاری نسخه های خطی اسلامی در روسیه و جمهوری های تازه استقلال یافته»، رک. مجله میراث شهاب (قم)، س 5، ش 17-18 (پاییز - زمستان 1378)، صص 42 - 62، فارسی.

(11) حبیبی آزاد، ناهید، «آثار فرهنگی و ادبی ایران در کتابخانه ها و مراکز فرهنگی روسیه»، [آسیای مرکزی و قفقاز]، رک. نشریه مشکوة (مشهد)، ش 56-57 (1376)، صص 240-273، فارسی؛ (معرفی اختصاری ده ها نسخه خطی عربی و فارسی نفیس).

(12) المحاسنی، اسماء زکی، «منتخبات من المخطوطات العربية في المكتبات الروسية»، رک. دراسات في المخطوطات العربية، صص 87-88، عربی.

(13) عواد، کورکیس، «المخطوطات العربية في الاتحاد السوفيتي»، رک. فهارس المخطوطات العربية في العالم، ج 1، صص 107-127، عربی.

(14) خالدوف، انس باقی، «مجموعات المخطوطات الإسلامية في الاتحاد السوفيتي (السابق)»، رک. المؤتمر الافتتاحي لمؤسسة الفرقان للتراث الاسلامی، صص 83-103، عربی.

(15) زیدان، یوسف، «المخطوطات الالفية في مكتبات روسيا»، رک. مجلة معهد المخطوطات العربية (القاهرة)، مج 48، ع 1-2 (1425ق/2004م)، ص 57، عربی (باز چاپ: المخطوطات الألفية: أعمال المؤتمر الدولي المركز المخطوطات «سبتمبر 2004»، ص 126)؛ (معرفی نامگوی 3 دستنویس هزار ساله نفیس، موجود در کتابخانه های روسیه).

16) علیف، رستم (1) و عبدالحسین حائری (مترجم)، «نسخ خطی شرقی و فهرست کتب خطی در شوروی»، رک. مجله وحید (تهران)، س 2، ش 5 (اردیبهشت 1344)، صص 69-72 (بخش اول)؛ ش 8 (مرداد 1344)، صص 6-9 (بخش دوم)؛ ش 10 (مهر 1344)، صص 15-16 (بخش سوم) و 66-67 (بخش چهارم)؛ ش 11 آبان 1344)، صص 13-15 (بخش پنجم)؛ س 3، ش 2 بهمن 1344)، صص 128 - 132 (بخش ششم)، فارسی (باز چاپ: حدیث عشق، تهران، 1380، ج 1، صص 139-155).

17) دانش پژوه، محمد تقی، «پراکنده ها و نسخه هایی از بنیادهای فرهنگی کشور شوروی»، رک. نشریه نسخه های خطی (تهران)، دفتر 10 (1358)، صص 287-407، فارسی.

Rezvan, E. A., "Qur'anic Manuscripts as Birth, Death, Land and Library Register", In: Manuscripts (18 Orientelia (St. perarsburg), Vol. VIII, No. 3 (Sseptamber 2002), pp. 17-25

رضوان، ای. آ، «دست نویس های قرآنی و بررسی چگونگی روند کتابت قرآن، فراز و فرود نسخه پردازای قرآن، منطقه های نسخه نویسی قرآن و کتابخانه های نسخ خطی قرآن کریم مضبوط» رک. نشریه دست نویس های شرقی (سنت پترزبورگ)، س 8، ش 3 (سپتامبر 2002م)، صص 17 - 25، انگلیسی.

19) فرح، سهیل، «من مخطوطاتنا العربیة فی الاتحاد السوفیتی» رک. مجلة الفكر العربی المعاصر (بیروت)، ع 30-31 (1984م)، صص 144-153، عربی.

20) دانش پژوه، محمد تقی، نسخه های خطی در کتابخانه های اتحاد جماهیر شوروی»، رک. نشریه نسخه های خطی (تهران)، دفتر 8 (1358)، صص 1-310، فارسی، در این نوشتار، گزارشی از نسخ خطی کتابخانه عمومی لنین در مسکو، نسخه های خطی بنیاد خاورشناسی فرهنگستان شوروی شهر لنینگراد، کتابخانه شچدرین در شهر لنینگراد، نسخه های عربی و ترکی

ص: 20

گرجستان، موزه هنری گرجستان در شهر تفلیس، کتابخانه بنیاد خاورشناسی فرهنگستان تفلیس و کتابخانه دانشگاه لنینگراد، به اجمال و تفصیل آمده است).

انستیتو دستنویسهای شرقی فرهنگستان علوم روسیه در سنت پترزبورگ

انستیتو نسخه های خطی شرقی (1) وابسته به فرهنگستان علوم فدراسیون روسیه در سنت پترزبورگ (لنینگراد سابق)، نزدیک موزه ارمیتاژ، واقع است. هسته اصلی تشکیل این انستیتو به سال 1724م ایام سلطنت و دستور پتر کبیر بر می گردد که در آن سال با ادغام کتابخانه کونستاکامرا و کتابخانه آکادمی علوم روسیه صورت گرفت. پس از گذشت ده ها سال، در سال 1818م موزه آثار شرقی در شهر پتروگراد تأسیس گردید؛ نهادی که در آن مقطع، در اروپا، از نخستین های شرق شناسی محسوب می گردید. در آن مقطع، به جهت مقابله با فرهنگ ملل شرقی، همزمان با دیگر کشورهای غربی، ضرورت دانستن زبان، آداب، فرهنگ و رسوم کشورهای همسایه شرقی، در روسیه نیز احساس گردید. پیرو تأسیس این نهاد خاورشناسی، اساتید مطرحی نیز از آلمان (پروس) دعوت گردید. در این ایام، منابع اولیه پژوهشگران این نهاد را تعدادی نسخ خطی شرقی و همچنین آثار، قطعات و اشیای تاریخی و فرهنگی تشکیل می دادند که از برخی جاها برای نخستین بار به روسیه آورده شده بودند و البته به سفارش دولت وقت روسیه، در این راستا سفرا، دیپلمات ها و تجار روسی، جملگی وظیفه جمع آوری و انتقال این نوع آثار را از کشورها و مناطق شرقی، به روسیه، داشتند.

در سال 1818م بود که آکادمی علوم روسیه تصمیم به خرید مجموعه ای مشتمل بر 700 نسخه خطی اسلامی از کنسول فرانسه در طرابلس و حلب در شامات گرفت. پس از خرید و انتقال این مجموعه ارزشمند، در سال 1819م، یک بخش جدید در فرهنگستان علوم روسیه با نام

ص: 21

موزه آسیایی (AM) که بعدها به موسسه مطالعات شرقی (IOS) تبدیل شد تأسیس و افتتاح گردید و نخستین رئیس موزه آسیایی نیز فردی به نام آقای فرن انتخاب گردید؛ وی در مدت 22 سال ریاست خود، توانست زمینه های مطالعات شرقی، بخصوص در زمینه خاورمیانه، زبان عربی، زبان فارسی را تأسیس یا گسترش دهد. جانشین وی در موزه آسیایی، دانشمند شهیر، آقای دورن بود که بیش از 20 سال در تقویت موضوعات مربوط به خاورشناسی تلاش نمود. نباید از نظر دور داشت که این سال ها (1243 ق) یادآور پایان دومین دوره از جنگ های خانمان سوز ایران و روسیه بود که در پی آن نسخه های خطی نفیس بقعه شیخ صفی در اردبیل، به سنت پترزبورگ انتقال یافت و آقای دورن، همان کسی است که آنها را در سال 1852 م به زبان فرانسوی فهرست نموده و منتشر ساخت.

باید افزود در آن مقطع تاریخی، موزه آسیایی، به جز مجموعه های دستنویس مغولی، ترکی، تبتی و چینی، مجموعه ای نفیس نیز در موضوع فلسفه به دست آورد که مطالعات شرقی را وارد مرحله جدیدی ساخت. تا سال 1855 م زمانی که دانشکده زبان های شرقی در دانشگاه ایالتی سنت پترزبورگ افتتاح شد؛ این موزه همواره به عنوان یک نهاد تخصصی برای نیازهای دانشمندان روسی و خارجی خدمت می کرد. در سال 1876 م این موزه نقش فعالی در سومین (1) کنگره بین المللی شرق شناسان در سنت پترزبورگ داشت. در سال 1917 م، این موزه مهمترین و بزرگ ترین مجموعه تخصصی جهان در عرصه نسخ خطی و نخستین های کتب چاپ شده در شرق و در حقیقت گنجینه بزرگ فرهنگی ملل شرق در سواحل رودخانه نوا محسوب می گردید. پس از انقلاب کمونیستی روسیه، از 1920 م، همچنان این نهاد تنها مرکز مطالعات شرقی در فرهنگستان علوم شناخته می شد. در سال 1930 م، انستیتوی خاورشناسی آکادمی علوم اتحاد شوروی بنا گذاشته شد. همزمان با جنگ جهانی دوم و محاصره لنینگراد توسط آلمان ها در سال 1943 م مؤسسه، بسیاری از محققان خود را از دست داد؛ در پی این جنگ خانمان سوز، روس ها

ص: 22

1- نخستین کنگره خاورشناسان در 1873 م در پاریس و دومین کنگره نیز در 1874 م در لندن برگزار گردید.

بیش از 27 میلیون کشته دادند و کسانی از محققان هم مجبور به ترک لنینگراد و مهاجرت به مسکو یا دیگر کشورها شدند.

در سال 1950م انستیتو رسما از لنینگراد به مسکو انتقال داده شد و در لنینگراد فقط شعبه ای از آن به نام شعبه دست نویس های شرقی، باقی ماند؛ اما بعد از گذشت دو سال، بر پایه شعبه دستنویس های شرقی، مجدداً انستیتوی خاورشناسی، با عنوان «انستیتوی خاورشناسی شعبه النینگراد» تأسیس گردید که تابع انستیتو خاورشناسی مسکو بود. از سال 1960 تا 1968م این انستیتو به عنوان «انستیتوی ملل آسیایی» نامیده می شد و برخی فهرست ها و مطالعات نیز تحت همین عنوان منتشر گردیده است. در 29 اکتبر 1970م، هیأت رئیسه آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی (سابق) تصمیم گرفت، حوزه فعالیت ها در زمینه مطالعات شرق شناسی شعبه اصلی مسکو و شعبه فرعی لنینگراد را از هم مستقل و تعریف نماید؛ بر این پایه، مطالعات اساسی شرق شناسی، همچون بررسی تاریخ کهن شرق در قرون وسطی، ادبیات کلاسیک فرهنگ های شرقی، مذاهب، فلسفه و قانون، در مسکو (IOS) متمرکز گردید و عمدتاً قلمرو بررسی متون کهن و نسخ خطی شرقی نیز به شعبه سنت پترزبورگ واگذار شد و در حقیقت می توان گفت انستیتو از این تاریخ به بعد، رسماً مستقل از مؤسسه خاور شناسی مسکو، گردید. پس از آن، شاخه های پژوهشی متعددی از جمله مطالعات کردی و ترکی نیز در شعبه سنت پترزبورگ تأسیس گردید و کاتالوگ های چندی برای نسخ خطی عربی، فارسی و ترکی از سوی دانشمندانی همچون آکیمو شکین، خالدوف و دیمیتریوا به تدریج نگارش و منتشر گردید. در این مرکز، همچنین تحقیقات بنیادی چندی روی جنبه های مختلف شرق باستان، شامل چین شناسی، مطالعات ژاپنی و کره ای و نیز مطالعات سعیدی، صورت گرفت. در این مدت آثار متعددی تألیف گردید؛ آثار کهن چندی، همچون تاریخ مغولان راز، بخشی از تاریخ رشیدالدین فضل الله، به زبان اصلی خود تصحیح گردیده و به چاپ رسید و چندین اثر شرقی نیز به روسی ترجمه و منتشر گردید. در طول دهه 1990 تا 2000م دستاوردهای علمی بزرگی نصیب انستیتو گردید؛ در این مدت از

جمله، سه جلد از تاریخ خلافت، به چاپ رسید که جایزه وزارت امور خارجه فدراسیون روسیه را در سال 2001م در پی داشت. همچنین کتاب چهار جلدی اسلام در قلمرو امپراتوری سابق روسیه که از سوی اسلام شناس برجسته روس، پروفیسور پروزوروف، تهیه شد و نیز فهرست نسخه های خطی عربی مسیحی آماده گردید. در 19 ژوئن 2007م هیأت رئیسه آکادمی علوم روسیه دستور سازمان دهی مجدد شعبه سنت پترزبورگ را صادر نمود و از این تاریخ، همزمان با استقلال کامل و رسمی از مسکو، نام این نهاد از «انستیتو مطالعات شرقی» به «انستیتو دستنویس های شرقی» تغییر یافت.

انستیتو دستنویس های شرقی، افزون بر دارا بودن یکصد و سی هزار نسخه خطی شرقی در 65 زبان، نیز دارای کتابخانه ای تخصصی، شامل 800 هزار جلد کتاب در شاخه های مختلف مطالعات شرقی و نیز دارای هزاران سند تاریخی است. این انستیتو به آموزش میراث ادبی و فرهنگی ایران توجه زیادی نشان می دهد. در حال حاضر در شعبه خاورمیانه آن، 11 کارمند ایران شناس و افغان شناس به تحقیقات علمی مشغولند. 4 کارمند علمی دیگر در کنار آن شعبه زبان، تاریخ و ادبیات کردی آموزش می دهند. چهار ایران شناس، یعنی آقایان دکتر لیوشیتس، دکتر پیریخانیان، دکتر داندامایوف و دکتر چوناکووا در شعبه خاور باستان کار می کنند. گرچه موضوعات و رشته های پژوهشی دانشمندان آن انستیتو خیلی دامنه دار و گسترده هستند، ولی بررسی و تحقیق دستنویس های فارسی و تاجیکی همچنان مورد توجه ویژه ایران شناسان آن انستیتو قرار دارد.

تهیه مجلدات ده گانه از فهرس منتشر شده دستنویس های فارسی (بدون جلد 9)، از سوی گروه فهرست نگاران، زنده یاد دکتر آکیموشکین، دکتر کوشیش، دکتر میکلوخا ماکلای، دکتر صلاح الدینوف، دکتر تومانوویچ، دکتر نیازوف صورت گرفته است و خانم دکتر شیگلوا، نیز تهیه فهرست کتاب های چاپ سنگی این مؤسسه را عهده دار بوده است. لینیا اسمیرنوا در زمینه متون تاریخی، آکیموشکین در زمینه متن شناسی مینیاتوری، اولگا اسمیرنوا و لیوشیتس در زمینه کشف

رمزهای اسناد به زبان های سغدی، پارتی و باختری، راگوز و پرخانیان و چوناکووا در زمینه متن های فارسی میانه، داند میایق در عرصه مسائل تاریخ ایران باذلاستان، کولسنیکوف و پوگالوف و نزر به در زمینه مسائل قرون وسطی، و اورانسکی در عرصه تاریخ زبان های ایرانی، تحقیقات مختلفی انجام داده اند.

در این انستیتو در بخش های مختلف، کسانی همچون ولادیمیر ایوانف، ستانیسلاف پروزوروف، خیسمتولین، ایانیسیان، کامنسکی، بوریس نوریس، شگیلووا و دیگران اشتغال دارند که برخی در زمینه ایران شناسی نیز فعالیت هایی انجام داده اند و برخی زبان فارسی را کاملاً مسلط هستند.

دکتر پروزوروف، ضمن دارا بودن مقام دوم (معاونت) انستیتو و تسلط به زبان عربی، صاحب تألیفات فراوانی نیز در حوزه های اسلامی و شیعی در قالب کتاب و مقاله است. شرح و ترجمه فرق الشیعه نوبختی به روسی (مسکو 1973م)، کتابشناسی تاریخ شیعه در عراق، ایران و آسیای میانه تا عصر آل بویه = علم التاريخ عند الشيعة (مسکو 1980م)، شرح و ترجمه جلد نخست الملل و النحل شهرستانی (مسکو 1984م)، دائرة المعارف الإسلامية، حاوی 600 مقاله (مسکو 1991م)، النصوص العربية الإسلامية (مسکو 1994م)، الإسلام في الدولة الروسية، حاوی مقالات متعدد شامل 5 جلد (مسکو 1998-2012م)، التقدم في الدراسات الإسلامية (سنت پترزبورگ 2009م)، تصحيح تلخيص البيان في ذكر فرق أهل الأديان (مسکو 1988م)، تصحيح معجم الشيوخ، تأليف ابو الكرم عبدالسلام بن محمد الحجي الأندر سباني من القرن 6هـ (در دست انتشار)، تصحيح لوامع أنوار القلوب في جمع أسرار الحب و المحبوب، تأليف القاضي ابوالمعالي عزيزي بن عبدالملك بن منصور، الشهير بـ «شيدلة» من القرن 5ق (در دست انتشار)، از جمله آثار کتابی اوست. وی همچنین بخش هایی از تفسیر المیزان علامه طباطبایی (ره) را در دست ترجمه دارند.

باید افزود اکنون حدود ده سال است، ریاست انستیتو بر عهده دانشمند بزرگوار، سرکار خانم دکتر ایرینا پاپوا (1) است، البته تخصص اصلی ایشان چین شناسی و متون کهن چینی می باشد.

ص: 25

بر پایه آماری که زنده یاد اولگ ف. آکیموشکین در سال 1992 م منتشر ساخته است،⁽¹⁾ با چشم پوشی از آمارهای مربوط به نسخه های غیر اسلامی (120000 عنوان نسخه)، انستیتو دستنویس های شرقی، دارای 9874 نسخه اسلامی (مشمول بر 5184 نسخه عربی، 3058 نسخه فارسی، 1500 نسخه ترکی، 28 نسخه پشتو، 14 نسخه مالیزی، 14 نسخه کردی و 3 نسخه اردو) است؛ اما با توجه به روند خرید، اهدا یا انتقال برخی نسخه ها به این مرکز علمی، در سال های اخیر، این آمارها تا حدودی دست خوش تغییر شده اند، برای نمونه، به اذعان خود مسؤولان انستیتو، تعداد نسخ خطی فارسی موجود در این انستیتو، بیش از پنج هزار عنوان نسخه، گزارش گردیده است و با این رشد کمی، به نظر می رسد، در این مؤسسه، در کل، حدود پانزده هزار عنوان نسخه خطی اسلامی (کتابت شده با خط و الفبای عربی)، به زبان های مختلف، متمرکز شده باشد.

باید افزود بین سال های 1955 تا 1990 م، برای ثلث نسخه های خطی فارسی (حدود 1000 نسخه)، 10 جلد فهرست به زبان روسی (بدون جلد 9) از سوی دانشمندان و ایران شناسان روسی تهیه شده است. عنوان مشترک این اثر: فهرست نسخ خطی فارسی و تاجیکی موجود در انستیتوی شرق شناسی آکادمی علوم روسیه است که بین سال های 1955 تا 1993 م به اهتمام فهرستنگاران برجسته انستیتو نسخ خطی شرقی با نام های: آن. دی میکلوخو ماکلای (جلدهای 1-3)، اس. آی. بایوفسکی (جلدهای 4-5)، آن. آن. تومانوویچ (جلد 6)، ز. ان. واروژیکنیا (جلد 7)، خ. آن. نیازوف (جلد 8) و زنده یاد اولگ آکیموشکین (جلد 10)، به ترتیب در موضوعات تاریخ، جغرافیا، تذکرهها (جلدهای 1-3)، فرهنگ های فارسی (جلد 4)، فرهنگ های دو زبانه (جلد 5)، فولکلور، داستان ها و حکایات (جلد 6)، دیوان های شعر (جلد 7)، ادبیات منظوم و منثور فارسی (ج 8) و جنگ ها و آلبوم (ج 10) نگارش یافته است. گفتنی است جلد نهم فهرست نسخ خطی فارسی، هنوز (2015 م) تألیف نشده است یا تألیف گردیده ولی منتشر نشده

ص: 26

است. عناوین اصلی فهرست های نسخ خطی فارسی و تاجیکی مؤسسه دستنویس های شرقی،، به زبان روسی چنین است:

1. Миклухо-Маклай Н. Д.: Описание таджикских и персидских рукописей. 1. Института востоковедения. Выпуск 1. Ответственные редакторы В.И.Беляев, Д.И.Тихонов. М. Л.: Издательство Академии Наук СССР, 1955
2. Миклухо-Маклай Н. Д.: Описание таджикских и персидских рукописей. 2. Института народов Азии. Выпуск 2. Биографические сочинения. Ответственные редакторы И.А. Орбели, В.И. Беляев. М.: ИВЛ, 1961
3. Миклухо-Маклай Н. Д.: Описание таджикских и персидских рукописей. 3. Института востоковедения. Выпуск 3. Исторические сочинения. Ответственные редакторы О.Ф. Акимушкин. М.: «Наука» ГРВЛ, 1975
4. Баевский С. И.: Описание персидских и таджикских рукописей Института. 4. народов Азии. Выпуск 4. Персидские толковые словари (фарханги). М.: ИВЛ, 1962
5. Баевский С. И.: Описание персидских и таджикских рукописей Института. 5. народов Азии. Выпуск 5. Двухязычные словари. [Ответственный редактор А.Н.Болдырев] М.: ГРВЛ, 1968
6. Туманович Н. Н.: Описание персидских и таджикских рукописей Института. 6. востоковедения АН СССР. Выпуск 6. Фольклор (Занимательные рассказы и повести). Ответственный редактор Ч.А.Байбурди. М.: «Наука» ГРВЛ, 1981
7. Ворожейкина З. Н.: Описание персидских и таджикских рукописей Института. 7. востоковедения. Выпуск 7. Персоязычная художественная литература (X — начало XIII в.). Ответственный редактор А.Н.Болдырев
М.: «Наука» ГРВЛ, 1980
8. Ниязов, Х. Н. Описание персидских и таджикских рукописей института. 8. востоковедения, Выпуск 8. М., Наука, 1979
10. Акимушкин О. Ф.: Описание таджикских и персидских рукописей Института. 10. востоковедения РАН. Выпуск 10. Поэтические сборники, альбомы. М., Наука, 1993

این فهرست ها نسبتاً دقیق نوشته شده اند و آنچه که بایستی در فهرست نگاری اشاره شود، تقریباً به آن پرداخته شده است؛ به گمان راقم
سطور، این فهرست ها، بین رده «توصیفی» و

ص: 27

«تحلیلی» قابل تعریف و ارزیابی هستند. ناگفته نماند در هر فهرست، به طور میانگین بین 30 تا 45 آیت از هر نسخه، گزارش شده اند.

باید افزود که در معرفی این مجموعه نفیس اسلامی موجود در این مؤسسه، طی حدود دوست سال، تاکنون فهرست های متعددی در قالب کتاب، مقاله یا پایان نامه دانشگاهی، به زبان های مختلف نوشته شده است که اشاره به بخشی از این آثار ارزشمند، مفید خواهد بود:

(1) اکیموشکین، اولگ. ف. ا. د. خالد وف (اضافات)؛ و. جی. جی. روبر؛ عبدالستار الحلوجی (ترجمة و تحقیق)، «المخطوطات الإسلامية في معهد الدراسات الشرقية بسان بطرسبورج» رک. المخطوطات الإسلامية في العالم، ج 2، صص 553-567، عربی.

(2) اکیموشکین، اولگ. ف.؛ ا. بوشچوفسکی؛ کریم کشاورز (مترجم) و ایرج افشار (مقدمه)، مآخذ کتاب شناسی نسخ خطی فارسی: فهرست های انستیتوی شرق شناسی لنینگراد»، رک. نشریه نسخه های خطی (تهران)، دفتر 3 (1342)، صص 289-295، فارسی.

Dorn, B., Das Asiatische Museum der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu St. Petersburg, St. (3 Petersburg, 1846, XII+776s.

دورن، برنهارت، موزه آسیایی آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ، سنت پترزبورگ: 1846م، 802ص، وزیری، آلمانی.

Dorn, B., „Über eine Neue Bereicherung des Asiatischen Museum der Kaiserl. Akademie der (4 Wissenschaften, 30 september 1842", In: Das Asiatische Museum der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu St. Petersburg. (St. Petersburg, 1846), pp. 668-679

دورن، برنهارت، «گزارش تعدادی نسخه خطی در موزه آسیایی آکادمی سلطنتی علوم در 30 سپتامبر 1842م»، رک. نشریه موزه آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ (سنت پترزبورگ)، س 1846، صص 668-679، آلمانی (معرفی چند نسخه فارسی در موضوع تاریخ).

(5) مرعشی نجفی، محمود، «برخی نسخه های خطی نفیس مؤسسه مطالعات شرقی

فرهنگستان علوم روسیه شعبه سن پترزبورگ»، رک. مجله میراث شهاب (قم)، س 5، ش 17-18 (پاییز و زمستان 1378)، صص 17-27، فارسی (معرفی 260 نسخه خطی نفیس).

6) رفیعی، حسین، «کتابخانه فرهنگستان علوم و انستیتوی ملل آسیا در جمهوری فدراتیو روسیه شعبه سن پترزبورگ»، رک. مجله میراث شهاب (قم)، س 4، ش 14 (زمستان 1377)، صص 44-51، فارسی (معرفی 50 نسخه نفیس به همراه توصیف 17 دستنویس اهدایی فتحعلی شاه به تزار روس در سال 1829م).

7) المحاسنی، اسماء زکی، «من أهم المخطوطات العربية المحفوظة في المتحف الآسيوي بروسيا» رک. دراسات في المخطوطات العربية، صص 78-80، عربي.

8) دانش پژوه، محمد تقی، «نسخه های خطی بنیاد خاورشناسی فرهنگستان شوروی در شهر لنینگراد»، رک. نشریه نسخه های خطی (تهران)، دفتر 8 (1358)، صص 27-97، فارسی (معرفی 200 نسخه).

9) دانش پژوه، محمد تقی، «چند فهرست برای نسخ خطی بنیاد مطالعات خاورشناسی در لنینگراد»، رک. نشریه نسخه های خطی (تهران)، دفتر 10 (1358)، صص 287-407 به انضمام 83 نمونه تصویر.

Dorn, B., Bericht über die vom wirkl. Staatsrat Chaynikov dem asiatischen museum zugekommenen (10 Sendungen von morgenländischen Mü nzen und Handschriften", In: Mé langes Asiatiques (Tiré s du Bulletin de l'acadé mie Impé riale des Sciences de St. Pé tersbourg, 1860-63), Vol. IV, No. 1 (1860), pp. 29-62

دورن، برنهارت، «گزارش مأمور امور وزارت خارجه، خانیکف به موزه آسیایی درباره عرضه مجموعه ای کامل از سکه های شرقی و نسخه های خطی»، رک. نشریه مجموعه آسیایی بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ، 1860-1863م، س 4، ش 1 (1860م)، صص 29 - 62، آلمانی.

11) دورن، برنهارت؛ محمد تقی دانش پژوه (مترجم)، «فهرستواره مجموعه ای از دست نویس های موزه آسیایی در لنینگراد»، رک. نشریه نسخه های خطی (تهران)، دفتر 10 (1358)، صص 332-338، فارسی (معرفی) 66 نسخه عربی، 19 نسخه فارسی، 5 نسخه پشتو و یک نسخه ترکی تا تاری).

12) ایرانش، و.؛ محمد تقی دانش پژوه (مترجم)، «چند نسخه خطی [اسماعیلی

از موزه آسیایی لنینگراد»، رک. نشریه نسخه های خطی (تهران)، دفتر 10 (1358)، ص 288، فارسی معرفی 11 نسخه اسماعیلی).

Dorn, B., „Bericht über einige vom W. Staatsrath Chanykov von Astrabad aus dem Asiatischen Museum (13 übersandten Geschenke (1)", In: Mélanges Asiatiques (Tiré s du Bulletin de l'acadé mie Impé riale des Sciences de St. Petersburg. 1859), Vol III, Nr. 5 (Mai 1858), pp. 490 491

دورن، برنهارت، «گزارش تعدادی نسخ خطی اهدایی خانیکوف (از وزارت امور خارجه) ارسالی از استرآباد به موزه آسیایی» رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ، 1859م)، س 3، ش 5 (می 1858م)، صص 490-491، آلمانی.

Dorn, B., „Bericht über eine vom Wirkl. Staatsrath Chanykov dem (14

aus Meschhed zugekommene sendung (2)", In: Asiatischen Museum Mélanges Asiatiques (Tiré s du Bulletin de l'acadé mie Impé riale des Sciences de St. Petersburg, 1859), Vol, III, Nr. 5(November 1858), pp. 492-496

دورن، برنهارت، «گزارش تعدادی نسخ خطی ارسالی از مشهد به موزه آسیایی، از طرف مأمور وزارت امور خارجه، خانیکوف»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ، 1859م)، س 3، ش 5 (نوامبر 1858م)، صص 492-496، آلمانی (معرفی) 16

نسخه).

Dorn, B., „Bericht über die vom Wirkl. Staatsrath Chanykov aus Herat eingegangene sendung von (15 morgenländischen Handschriften (3)", In: Mélanges Asiatiques (Tiré s du Bulletin de l'acadé mie Imperiale des Sciences de St. Petersburg, 1859), Vol, III, Nr. 5 (December 1858), pp. 497-501

ص: 30

دورن، برنهارت، «گزارش مأمور وزارت امور خارجه، خانیکف درباره ارسال تعدادی نسخ خطی شرقی از هرات»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ، 1859م)، س 3، ش 5 (دسامبر 1858م)، صص 497 - 501، آلمانی (معرفی 19 نسخه).

Dorn, B., „Bericht über drei vom Wirkl. Staatsrath Chanykov eingesandte Afghanische Handschriften (16 (4)“, In: Mélanges Asiatiques (Tirés du Bulletin de l'académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, 1859), Vol, III, Nr. 5 (Januar 1859), p. 532

دورن، برنهارت، «گزارش مأمور وزارت امور خارجه، خانیکف، درباره ارسال سه نسخه خطی از افغانستان»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ، 1859م)، س 3، ش 5 (ژانویه 1859م)، ص 532، آلمانی (معرفی 3 نسخه).

Dorn, B., „Über die dem Asiatischen Museum seit dem Jahre 1850 In: Mélanges Handschriften“, (17) Muhammedanischen zugekommenen Asiatiques (Tirés du Bulletin de l'académie Impériale des Sciences de St. Petersburg, 1852), Vol, I, Nr. 2 (April 1852), pp. 53-60

دورن، برنهارت، «درباره نسخه های خطی اسلامی بدست آمده در سال 1850م در موزه آسیایی»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ، 1852م)، س 1، ش 2 (آوریل 1852م)، صص 53 - 60، آلمانی (معرفی 39 نسخه).

18) دورن، برنهارت؛ محمد تقی دانش پژوه (مترجم)، «گزارش تعدادی نسخه خطی عربی و فارسی در موزه آسیایی» رک. نشریه نسخه های خطی (تهران)، دفتر 10 (1358)، صص 292 294، فارسی (معرفی 39 نسخه خطی فارسی و عربی).

Dorn, B., „Bericht über eine wissenschaftliche Reise in dem Kaukasus und den Südlichen (19 Küstenländern des Kaspischen Meeres“, In: Mélanges Asiatiques (Tirés du Bulletin de l'académie Impériale des Sciences de St. Petersburg, 1862), Vol, IV, Nr. 4 (September 1861), pp. 429 - 500

دورن، برنهارت، «گزارش یک سفر علمی به قفقاز و سواحل جنوبی کشور در دریای خزر»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ، 1862م)، س 4،

ش 4 (سپتامبر 1862م)، صص 429-500، آلمانی (معرفی 12 نسخه فارسی، 2 نسخه عربی و 1 نسخه ترکی تاتاری).

20) دورن، برنهارت؛ محمد تقی دانش پژوه (مترجم)، «گزارشی از چند نسخه خطی بدست آمده از سواحل جنوبی دریای خزر»، رک. نشریه نسخه های خطی (تهران)، دفتر 10 (1358)، صص 337-338، فارسی (معرفی 15 نسخه فارسی، عربی و ترکی تاتاری).

Dorn, B., "Das Asiatische Museum im Jahre 1865", In: Mélanges Asiatiques (Tirés du Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences de St. Petersburg, 1867), Vol. V, Nr. 5 (Matz 1866), pp. 464-465

دورن، برنهارت، «موزه آسیایی در سال 1865م»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ، 1867م)، س 5، ش 5 (مارس 1866م)، صص 464-465، آلمانی (معرفی 16 نسخه).

22) دورن، برنهارت؛ محمد تقی دانش پژوه (مترجم)، «گزارشی از چند نسخه خطی در موزه آسیایی مربوط به سال 1865م»، رک. نشریه نسخه های خطی (تهران)، دفتر 10 (1358)، صص 338-340، فارسی (معرفی 16 نسخه فارسی، عربی و ترکی).

23) علیف، رستم و عبدالحسین حائری (مترجم)، «نسخ خطی عربی در کتابخانه انجمن تحقیقات شرقی در لنینگراد»، رک. مجله وحید (تهران)، س 2، ش 8 (مرداد 1344)، صص 8-9 و ش 10 (مهر 1344)، صص 15-16 و 66-67، فارسی (معرفی 20 نسخه خطی).

24) سزگین، فواد، «مجموعات المخطوطات العربية في مكتبات الاتحاد السوفيتي (المتحف الآسيوي = معهد آسيا البحوث الشرقية في اللينجراد)»، رک. تاریخ التراث العربي مجموعات المخطوطات العربية في مكتبات العالم، صص 7-10، عربی.

AKIMyIIIKH, O. M.; B. B. KySheB; H. A. MIKJIyxo-MaKJIahi, A. M. МУГИНОВ И М. А. Салахетдинова, Персидские и Таджикские Рукописи Института Народов Азии АН СССР: Краткий Алфавитный Каталог (4асТЕ 1-2), Москва, Наука, 1964, 633+146с

آکیموشکین، اولگ فی.؛ و. و. کوشش؛ ن. د. میکلوخو ماکلای؛ ا. م. مغنی اق؛ م. ا. صلاح الدین اوا، دست نویس های فارسی و تاجیکی در انستیتو ملل آسیایی وابسته به آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی در لنینگراد: فهرست مختصر الفبایی (مجلدات 1-2)، مسکو: مؤسسه خاورشناسی آکادمی علوم اتحاد شوروی، 1964م، 146+633صص، وزیری، روسی.

26) آکیموشکین، اولگ فی. و. و. کوشف؛ ن. د. میکلوخو ماکلای، ا. م. مغنی اف؛ م. ا. صلاح الدین اوا؛ عارف رمضان (مترجم)، فهرست نسخه های خطی فارسی انستیتو خاورشناسی (ملل آسیایی) فرهنگستان علوم روسیه: فهرست الفبایی، تهران: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، 1375، 486صص، وزیری، فارسی (معرفی 2976 نسخه خطی در 4970 عنوان).

Миклухо-Маклай, Н. Д., Описание Таджикских и Персидских Рукописей (27 Института Востоковедения (Выпуск 1: география), М. - Л., Институт востоковедения, Издательство Академии Наук СССР, 1955, 107с

میکلوخو ماکلای، ن. د. فهرست دست نویس های تاجیکی و فارسی در انستیتو خاورشناسی فرهنگستان علوم روسیه (جلد 1: جغرافی)، مسکو لنینگراد: موسسه مطالعات شرقی آکادمی علوم شوروی، 1955م، 107صص، وزیری بزرگ، روسی (معرفی 73 دستنویس فارسی در 91 عنوان).

Миклухо-Маклай, Н. Д., Описание Таджикских и Персидских Рукописей Института (28 Народов Азии (Выпуск 2: Биографические сведения), Москва, МВЛ, 1961, 168с

میکلوخو ماکلای، ن. د. فهرست دست نویس های تاجیکی و فارسی در انستیتو ملل آسیایی فرهنگستان علوم روسیه (جلد 2: زندگی نامه ها و تذکره ها)، مسکو: انتشارات دانش (آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی)، 1961م، 168صص، وزیری بزرگ، روسی (معرفی 103 دستنویس در 116 عنوان).

Миклухо-Маклай, Н. Д., Описание Таджикских и Персидских Рукописей (29 Института Востоковедения (Выпуск 3: Исторические сведения), Москва, ТРВЛ (Наука), 1975, 443с

میکلوخو ماکلای، ن. د.، فهرست دست نویس های تاجیکی و فارسی در انستیتو مطالعات خاورشناسی فرهنگستان علوم روسیه (جلد 3: آثار تاریخی)، مسکو: انتشارات دانش (آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی)، 1975م، 444ص، وزیری بزرگ، روسی (294 دستنویس در 302 عنوان).

Баевский, С. И., Описание Таджикских и Персидских Рукописей Института (30 Народов Азии) (Выпуск 4: Персидские толковые словари «dapxаHTM»), Москва, МВЛ, 1962, 79с

بایوفسکی، س. آی.، فهرست دست نویس های تاجیکی و فارسی در انستیتو مثل آسیایی فرهنگستان علوم روسیه (جلد 4: لغت نامه های تفسیری فارسی «فرهنگ ها»)، مسکو: انتشارات دانش (آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی)، 1962م، 80ص، وزیری بزرگ، روسی (معرفی 55 نسخه خطی فارسی)

Баевский, С. И., Описание Таджикских и Персидских Рукописей Института (31 Народов Азии) (Выпуск 5: Двужычныя словари), Москва, ТРВЛ, 1968, 103с

بایوفسکی، س. آی.، فهرست دست نویس های تاجیکی و فارسی در انستیتو ملل آسیایی فرهنگستان علوم روسیه (جلد 5: لغت نامه ها و فرهنگ های دوزبانه)، مسکو: انتشارات دانش آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی)، 1968م، 104ص، وزیری بزرگ، روسی (معرفی 90 نسخه در 79 عنوان).

Туманович, Н. Н., Описание Персидских и Таджикских Рукописей Института (32 Востоковедения) (Выпуск 6: Фольклор (Занимательные рассказы и повести)), Москва, ТРВЛ (Наука), 1981, 144с

تومانوویچ، ن. ن.، فهرست دست نویس های فارسی و تاجیکی در انستیتو مطالعات خاورشناسی فرهنگستان علوم روسیه (جلد 6: فرهنگ عامه و فولکلور «حکایت مشهور و داستان های سرگرم کننده»)، مسکو: انتشارات دانش (آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی)، 1981م، 144ص، وزیری بزرگ، روسی (معرفی 40 دستنویس در 59 عنوان).

Ворожейкина, З. Н., Описание Таджикских и Персидских Рукописей (33 Института Бостоковедения (Выпуск 7: Персоязычная художественная литература (X - начало XIII в.), Москва, Институт народов АЗНН (ArageMWA Hayr .СССР), 1980, 160с

واروژیکینا، ز. ن.، فهرست دست نویس های تاجیکی و فارسی در انستیتو مطالعات خاورشناسی فرهنگستان علوم روسیه (جلد 7: ادبیات فارسی منظوم و منثور «از سده 10 تا اوایل سده 13 میلادی تا قبل از هجوم مغول)، مسکو: انتشارات دانش (آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی)، 1980م، 160ص، وزیری بزرگ، روسی (معرفی 78 دستنویس در 121 عنوان).

Ниязов, Х. Н., Описание Персидских и Таджикских Рукописей Института (34 Бостоковедения (Выпуск 8: Персоязычная художественная ЛИТература (XI - Наққо II В.), Москва, ТРВЛ (Наура), 1979, 144с

نیازوف، خ. ن.، فهرست دست نویس های فارسی و تاجیکی در انستیتو مطالعات خاورشناسی فرهنگستان علوم روسیه (جلد 8: ادبیات فارسی منظوم و منثور «از سده 11 تا اوایل سده 12 میلادی تا قبل از هجوم مغول)، مسکو: انتشارات دانش (آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی)، 1979م، 144ص، وزیری بزرگ، روسی (معرفی 135 دستنویس فارسی).

Персидских 35) АНМУ ШКНН, 0, 0., Описание ТаосиКсРух и Рукописей Института Бостоковедения РАН (Выпуск 10: Поэтические сборники, АЛДБОМВ), Москва, Наука, 1993, 300с

آکیموشکین، اولگ ف.، فهرست دست نویس های تاجیکی و فارسی در انستیتو مطالعات خاورشناسی فرهنگستان علوم روسیه (جلد 10: منتخبات، مجموعه های شعری ادبی و آلبوم ها)، مسکو: انتشارات ادبیات شرق (آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی)، 1993م، 300ص، وزیری کوچک، روسی (معرفی 57 دستنویس فارسی).

36) گروه مؤلفان (ن. د. میکلو خو ماکلای: جلد های 1-3؛ س. ای. بایوفسکی: جلد های 4 - 5؛ ن. ن. تومانو فیچ: جلد 6، ز. ن. واروژیکینا: جلد 7، خ. ن. نیازوف: جلد 8؛ اولگ فی. آکیموشکین: ج 10)، گروه مترجمان (مژده دهقان خلیلی: جلد های 1، 5-6 و 10؛ مهدی نصیری:

ص: 35

جلدهای 1، 5-6 و 8؛ محسن معظمی: جلد 2، سمیرا اسماعیلی: جلدهای 2-4، 6 و 10؛ فاطمه نظری: جلد 3، معصومه اختیاری: جلدهای 7-8)، گروه ناظران و ویراستاران علمی (علی صدراپی خویی، محسن حیدرنیا و حسین متقی)؛ زیر نظر رایزنی فرهنگی ج. ا. ایران در فدراسیون روسیه، بنیاد بین المللی ایرانشناسی مسکو و کتابخانه مرکزی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و با مقدمه د. ایرنا پاپوا (رئیس انستیتو دست نویس های شرقی فرهنگستان علوم روسیه در سنت پترزبورگ) و د. ابوذر ابراهیمی ترکمان (رایزن فرهنگی ج. ا. ایران در فدراسیون روسیه و گروه ناظران و ویراستاران علمی، فهرست نسخه های خطی فارسی انستیتو دست نویس های شرقی در سنت پترزبورگ روسیه، قم: کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) با همکاری رایزنی فرهنگی ج. ا. ایران در فدراسیون روسیه، بنیاد بین المللی ایرانشناسی مسکو، کتابخانه مرکزی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و انستیتو دست نویس های شرقی فرهنگستان علوم روسیه در سنت پترزبورگ، 1392ش/2014م، وزیری بزرگ، 600ص، فارسی (معرفی 1027 عنوان نسخه خطی فارسی).

37) میکلوخو ماکلای، ن. د. «کتاب های نفیس انستیتوی خاورشناسی اتحاد شوروی»، رک. مجله پیام نوین (تهران)، س 1، ش 11-12 (1337ش)، صص 121-134 و س 2، ش 1 (1338ش)، صص 32-47 و ش 2 (1338ش)، صص 8-18، فارسی

38) گروهی از خاورشناسان و معروف خزنه دار (ترجمه، تعلیق و مقدمه)، تاریخ الاستشراق و الدراسات العربیة و الکردیة فی المتحف الآسیوی و معهد الدراسات الشرقيّة فی آنینغراد 1818 - 1968 م. بغداد: جامعة بغداد (چاپ مطبعة المعارف)، 1980 م، 2+384 صص، وزیری، عربی.

39) المنجد، صلاح الدین، «مخطوطات لنینغراد: مخطوطات معهد الدراسات الشرقيّة». رک. مجلة معهد المخطوطات العربیة (القاهرة)، مج 4، ج 2، (1960م)، صص 319-322، عربی (معرفی 49 نسخه خطی عربی).

40) ناشناخته، «مخطوطات انتقتها بعثة معهد المخطوطات إلى الاتحاد السوفیّتی: مكتبة معهد

الدراسات الشرقية في النينجراد»، رك. مجلة معهد المخطوطات العربية (القاهرة)، مج 23، ج 2 (1977م)، صص 136-137، عربي (معرفي 10 نسخة خطي عربي نفيس).

Халидов, А. В., А. В. Мухоморов, Kamal02 Архив Руконцет Института Народов Азии (41 Академии Наук (Томе 1-3), Москва, ИВЛ, 1960-1986, 136с, 79с, 199с

خالدوف، انس. ب.؛ آ. ی. میخائیلووا، فهرست دستنویس های عربی انستیتو ملل آسیایی آکادمی علوم روسیه در لنینگراد (مجلدات 1-3)، مسکو: انتشارات ادبیات شرق، 1960-1965م، وزیری بزرگ، روسی

- جلد اول: نسخ ادبیات داستانی، 1960م، 136 ص، (معرفی 138 نسخه در 155 عنوان).

- جلد دوم: نسخ جغرافیا، 1961م، 79ص، (معرفی 51 نسخه در 55 عنوان).

- جلد سوم: نسخ تاریخ، 1965م، 199ص + 20 تصویر، (معرفی 99 نسخه در 110 عنوان).

Халидова, А. Б., Арабские Рукописи Института Востоковедения, Крпмкuk (42 Kamasuoe (MacTE 1-2), Москва, M3aTeJTECTB0 «HayKa» TPBJI, 1986, 527+336с

خالدوف، انس باقی اویچ، فهرست مختصر دست نویس های عربی در انستیتوی خاورشناسی وابسته به آکادمی علوم روسیه (مجلدات 1-2)، مسکو: انتشارات دانش، 1986م، 527+336 صص، وزیری بزرگ، روسی.

Khalidov, A. B., Catalogue of Arabic manuscripts at the Institute of oriental studies, Leningrad – Russia, (43 Chicago, The open school, 527+335pp

خالدوف، آ. ب. م. آ. مشریقوف (مترجم)، فهرس المخطوطات العربية في معهد الدراسات الشرقية في بطرزبورغ بروسيا، شيكاگو: مدرسه آزاد، بدون تاریخ، 527+335صص، رقعی، عربی و انگلیسی (معرفی 5181 نسخه عربی در 10822 عنوان).

44) خالدوف، انس، المخطوطات العربية الجغرافية في معهد الدراسات الشرقية التابع لأكاديمية

العلوم للاتحاد السوفيتي، الكويت: قسم الجغرافيا بجامعة الكويت و الجمعية الجغرافية الكويتية، 1987م، 56ص، وزيري، عربي.

ЛИМНТрМеВа Л.В.; А. М. МутННОВ НС, Н. МураТОВ, ОписаНие Тюркских Рукописей (44
.Института Народов Азии (Томе 1-3) Москва, «НауКа» ТРВЛ, 1965-1980, 260с, 232с, 264с

دميتريوا، آل. و؛ آ. ام. موعينوف؛ س. ن. موراتف، فهرست نسخه های خطی ترکی انستیتوی خاور شناسی وابسته به آکادمی علوم روسیه
در لنینگراد (مجلدات 1-3)، مسکو: انتشارات دانش، 1965-1980 م، وزیری بزرگ، روسی

- جلد نخست: آثار تاریخی (بخش 1)، 1965، 260ص.

- جلد دوم: آثار تاریخی (بخش 2)، سیره، کتاب شناسی، دانش نامه ها، جغرافیا و تقویم، 1975، 232ص.

- جلد سوم: شعر، بلاغت، شروح دیوان ها و تعلیقات بر آثار شعر و شاعری، 1980، 264ص.

Дмитриева Л. В., Каталог Тюркских Рукописей Института Востоковедения (46
.Российской Академии Наук, Москва, Вост. лит., 2002, 616с

دميتريوا، ال. و.، فهرست نسخه های خطی ترکی انستیتو مطالعات شرقی آکادمی علوم روسیه در سنت پترزبورگ، مسکو: انتشارات
مؤسسه شرق شناسی آکادمی علوم روسیه، 2002م، 616ص، وزیری، روسی (معرفی 1500 نسخه ترکی در 3500 عنوان).

،.Rezvan, M. E (47

رضوان، ام. آی.، «قطعاتی از قرآن های کلکسیون آ. آ. پولوفتسوف در شعبه انستیتو مؤسسه مطالعات شرقی در سنت پترزبورگ»، رک.
نشریه دست نویس های شرقی (سنت پترزبورگ)،

ص: 38

س 7، ش 2 (ژولای 2001)، صص 20-35، انگلیسی.

48) بولدیروف، الکساندر، «کتاب های خطی فارسی و ایران شناسان لنینگراد

رک. نشریه پیام نوین (تهران)، س 6، ش 5 (1342)، صص 81-85، فارسی.

49) میکلوخو ماکلای، ن. د؛ اولگ ف. آکیموشکین؛ و. و. کوشف؛ م. ا. صلاح الدین او، نسخه های خطی فارسی کمیاب در موسسه مطالعات شرق شناسی لنینگراد»، رک. نشریه راهنمای کتاب (تهران)، س 4 (1340)، صص 38-43، فارسی.

50) حبیبی آزاد، ناهید، «آثار فرهنگی و ادبی ایران در انستیتو ملل آسیا (شعبه لنینگراد) و برخی نسخه های خطی آن»، رک. نشریه مشکوة (مشهد)، ش 56-57 (1376)، صص 240-243، فارسی (معرفی 26 دستنویس نفیس).

Rosen, V. R., Les manuscrits arabes de l'Institut des Langues Orientales du Ministère des affaires (51
étrangères, St. Petersburg, Imprimerie de l'Académie Impériale des Sciences, 1877, 268p

روزن، ویکتور رومانویچ، نسخه های خطی عربی در موسسه زبان های شرقی در وزارت امور خارجه روسیه، سنت پترزبورگ: آکادمی سلطنتی علوم، 1877م، وزیری بزرگ، 268 ص، فرانسوی (معرفی 229 دستنویس عربی).

52) روزن، ویکتور رومانویچ؛ محمد تقی دانش پژوه (مترجم)، «چند دستنویس از بنیاد زبان های خاوری سنت پترزبورگ»، رک. نشریه نسخه های خطی (تهران)، دفتر 10 (1358)، صص 299 - 310 و 312-313، فارسی (معرفی 132+29 دستنویس فارسی).

Rosen, V. R., Les manuscrits persans de l'Institut des Langues Orientales du Ministère des affaires (53
étrangères, St. Petersburg, Imprimerie de l'Académie Impériale des Sciences, 1886, 369p

روزن، ویکتور رومانویچ، نسخه های خطی فارسی در مؤسسه زبان های شرقی در وزارت امور خارجه روسیه، سنت پترزبورگ: آکادمی سلطنتی علوم، 1886م، وزیری بزرگ، 369 ص،

ص: 39

Dorn, B., "Über die aus dem Nachlasse des Wirkl. Staatsrathes Graf dem Asiatischen Museum der (54 Akademie Zugekommenen Morgenländischen Handschriften", In: Mélanges Asiatiques (Tirés du Bulletin de l'académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, 1869-1873), Vol. VI, No. 1 (1868), pp. 111-140.

دورن، برنهارت، «درباره تعدادی از دست نویس های شرقی تازه دست یاب موزه آسیایی [در سنت پترزبورگ]»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ 1869 - 1873 م)، س 6، ش 1 (1868 م)، صص 111-140، آلمانی (معرفی 40 نسخه خطی فارسی

و عربی).

Dorn, B., "Über die vom General - Adjutanten von Kaufmann dem Asiatischen Museum verehrten (55 Morgenländischen Handschriften". In: Mélanges Asiatiques (Tirés du Bulletin de l'académie Impériale des Sciences de St. Petersburg, 1873-76), Vol. VII, No. 2-3 (1874), pp. 395-415

دورن، برنهارت، «درباره چند دستنویس شرقی متعلق به ژنرال آجودان کا وفمان در موزه آسیایی شریف»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ 1876 - 1873 م)، س 7، ش 2-3 (1874 م)، صص 395-415، آلمانی (معرفی 27 دستنویس فارسی).

Dorn, B., "Die Fonton'sche Handschriften - Sammlung [: Deutschen General - Consuls Dr. Blau in (56 Odessa hat das Asiatische Museum der Akademie die nachgelassenen morgenländischen Handschriften des Geh. Rathes Fonton erworben]", In: Mélanges Asiatiques (Tirés du Bulletin de l'académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, 1876-81), Vol. VIII, No. 1 (1876), pp. 189-196

دورن، برنهارت، «مجموعه دستنویس های شرقی متعلق به فقید راتز فونتن، ارسالی از سوید کربلا و کنسول آلمان در اودیسسه به موزه آسیایی آکادمی [سلطنتی علوم روسیه]»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ 1881-1876 م)، س 8، ش 1 (1876 م)، صص 189-196، آلمانی (معرفی 19 نسخه خطی عربی و فارسی).

ص: 40

Salemann, C., "Neue Erwerbungen des Asiatischen Museums". In: Mélanges Asiatiques (Tirés du Bulletin de l'académie Imperiale des Sciences de St. Petersburg, 1880-89), Vol. IX, No. 3(1887), pp. 331-402.

زالمان کارل [مجموعه دست نویس های شرقی] تازه یاب در موزه آسیایی، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ 1880-1889م)، س 9، ش 3 (1887م)، صص 331-402، آلمانی (معرفی چند نسخه عربی، فارسی و ترکی جغتایی)

Dorn, B., "Über die aus dem Nachlasse des Wirkl. Staatsrathes Graf dem Asiatischen Museum der Akademie Zugekommenen Morgenländischen Handschriften", In: Mélanges Asiatiques (Tirés du Bulletin de l'académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, 1869-1873), Vol. VI, No. 1 (1868), pp. 111-140.

دورن، برنهارت، «درباره تعدادی از دست نویس های شرقی تازه دست یاب موزه آسیایی در سنت پترزبورگ»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ 1869-1873 م)، س 6، ش 1 (1868 م)، صص 111-140، آلمانی (معرفی 40 نسخه خطی فارسی و عربی).

Salemann, C., "Das Asiatische Museum im Jahre 1890. Nebst Nachträgen", In: Mélanges Asiatiques (Tirés du Bulletin de l'académie Impériale des Sciences de St. Petersburg, 1890-92), Vol. X, No. 2 (1891), pp. 271-292.

زالمان، کارل، «موزه آسیایی در سال 1890م، به انضمام تکلمه»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ 1890-1892م)، س 10، ش 2 (1892م)، صص 271-292، آلمانی (معرفی 134 دستنویس از مجموعه کوهن؛ [1](#) Kuhn) نسخه از مجموعه رودولف؛ [2](#) Radloff) نسخه از مجموعه سیورن؛ [3](#) Sjögren) نسخه از مجموعه لرش؛ [4](#) Lerch) نسخه از مجموعه اسمیرنوف [5](#) و سرانجام 46 نسخه بدست آمده از امکان مختلف و مجموعه های متنوع، به

ص: 41

33-1

14-2

45-3

17-4

Smirnov-5

Smirnov, W. D., *Les manuscrits turcs de l'Institut des Langues Orientales du Ministère des affaires* (60 étrangères, St. Petersburg, Imprimerie de l'Académie Impériale des Sciences, 1897, 216p

اسمیرنوف، و. د.، نسخه های خطی ترکی در مؤسسه زبان های شرقی در وزارت امور خارجه روسیه، سنت پترزبورگ: آکادمی سلطنتی علوم، 1897م، 216ص، وزیری بزرگ، فرانسوی (معرفی 98 دستنویس ترکی).

Rezvan, E. A., "Oriental Manuscripts of Karl Faberge (1): The Qur'an [in St. Petersburg branch of the (61 Institute of Oriental Studies collection)", In: *Manuscripta Orientalia* (St. Petersburg), Vol. VII, No. 1 (March 2001), pp. 40-61

رضوان، ای. آ.، «دست نویس های شرقی کارل فابریگ (1): قرآن در شعبه انستیتو مطالعات شرقی در سنت پترزبورگ. رک. نشریه دست نویس های شرقی (سنت پترزبورگ)، س 2، ش 1 (مارس 2001)، صص 40-61، انگلیسی.

Rezvan, E. A., "Oriental Manuscripts of Karl Faberge (II): Ragamala Miniatures of the Album (62 'Muraqqa' " (Parts 1-2), In: *Manuscripta Orientalia* (St. Petersburg), Vol. VII, No. 2 (June 2001), pp. 36-45 ((Part 1) No. 3 September 2001), pp 39-45 (Part 2

رضوان، ای. آ.، «دست نویس های شرقی کارل فابریگ (2): آلبوم مرقع و مینیاتورهای راگامالا» (1) (بخش 1 - 2)، رک. نشریه دست نویس های شرقی (سنت پترزبورگ)، س 7، ش 2 (ژوئن 2001)، صص 36-45 (بخش اول) و ش 3 (سپتامبر 2001)، صص 39-45 (بخش دوم)، انگلیسی.

Rezvan, E. A., "Oriental Manuscripts of Karl Faberge (III): Biographical works and portraits" (parts 1- (63 2), In: *Manuscripta Orientalia* (St. Petersburg), Vol. VII, No. 4 (December 2001), pp. 48-54 (Part 1) Vol. (VIII, No. 1 (March 2002), pp. 39-48 (Part 2

ص: 42

1 - Ragmala یا (adl HTT) Ragamala، کلمه ای هندی، به معنی حلقه گل قرار دادن Ragas، یا ملودی های موسیقی؛ "مالا" به معنای حلقه گل قرار دادن و "راگا" یک ترکیب موسیقی هندی و یا حالتی از آن، که منجر به مجموعه ای از نقاشی های Ragamala می شود (رک. ویکی پدیا).

رضوان، ای. آ، «دست نویس های شرقی کارل فابریگ (3): زندگی نامه ها و نقاشی های پرتره» (بخش 1 - 2)، رک. نشریه دست نویس های شرقی (سنت پترزبورگ)، س 7، ش 4 (دسامبر 2001)، صص 48-54 (بخش اول) و س 8، ش 1 (مارس 2002م)، صص 39-48 (بخش دوم)، انگلیسی.

Rezvan, E. A., "Oriental Manuscripts of Karl Faberge (IV): Poetry and Miniatures" (parts 1- 2), (64 Manuscripta Orientalia (St. Petersburg), Vol. VIII, No. 2 (June 2002), pp. 52-60 (Part 1) No. 3 (September 2002), pp. 46-52 (Part 2

رضوان، ای. آ، «دست نویس های شرقی کارل فابریگ (4): شعر و مینیاتورها» (بخش 1 - 2)، رک. نشریه دست نویس های شرقی (سنت پترزبورگ)، س 8، ش 2 (ژوئن 2002م)، صص 52-60 (بخش اول) و ش 3 سپتامبر 2002م)، صص 46 - 52 (بخش دوم)، انگلیسی

Dorn, B., "Chronologisches Verzeichniss der seit dem Jahre 1801 bis 1866 in Kasan Gedruckten (65 Arabischen, Türkischen, Tatarischen und Persischen Werke, als Katalog der in dem Asiatischen Museum befindlichen Schriften der Art", In: Mélanges Asiatiques (Tiré s du Bulletin de l'acadé mie Imperiale des Sciences de St. Pé tersbourg, 1867), Vol, V, Nr. 5 (November December 1866), pp. 533-649

دورن، برنهارت، «فهرست کتاب های چاپی عربی، ترکی، تاتاری و فارسی از 1801 1866م در قازان موجود در موزه آسیایی»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ، 1867م)، س 5، ش 5 (نوامبر دسامبر 1866م)، صص 533-649 آلمانی.

Dorn, B., "Catalogue des ouvrages Arabes, Persans et Turcs, Publiés a Constantinople, en Egypte et (66 Perse, qui se Trouvent au Musé e Asiatique de l'Academie", In: Mélanges Asiatiques (Tiré s du Bulletin de l'acadé mie Impé riale des Sciences de St. Petersburg, 1867), Vol, V, Nr. 5 (Matz 1866), pp. 465-528

دورن، برنهارت، «فهرست کتب چاپی سنگی و سربی عربی، فارسی و ترکی منتشر شده در قسطنطنیه، مصر و ایران موجود در آکادمی موزه آسیایی»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ، 1867م)، س 5، ش 5 (مارس 1866م)، صص 465

ص: 43

درباره مجلد یازدهم فهرست نسخه های خطی فارسی (کتاب حاضر)

مقدمتا باید گفت که خود روس ها، طی 55 سال (1955-2010م)، حدود 1027 نسخه فارسی را، در ده جلد فهرست (بدون جلد 9)، به زبان روسی، معرفی نموده بودند و همان مجلدات ده گانه، با عنایت رایزن محترم فرهنگی ایران در روسیه، جناب آقای دکتر ابراهیمی ترکمان و باهتمام جمعی از دانشجویان ایرانی مقیم مسکو، زیر نظر استاد محسن حیدرنیا، به فارسی ترجمه گردید و الحمدلله در سفر سال 2011م راقم سطور به روسیه - که در معیت و راهنمایی استاد گرانقدر، حجة الاسلام و المسلمین، آقای علی صدرایی خویی صورت گرفت . مجددا داده های نسخ خطی، در سنت پترزبورگ به صورت حضوری، بررسی و بازبینی نهایی گردید؛ سپس با چند ماه کار علمی روی داده ها، پس از ویراستاری فنی و علمی، در سال 1393، از سوی کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) در قم، در مجلدی بزرگ، منتشر گردید و بدین ترتیب، الحمد لله، موادی ناب از تاریخ و فرهنگ ایران زمین، به چرخه علمی - پژوهشی ایران اسلامی، به زبان فارسی، وارد گردید.

در این فهرست نیز، 516 عنوان نسخه خطی فارسی دیگر موجود در انستیتو دستنویس های شرقی فرهنگستان علوم روسیه در سنت پترزبورگ، با فرمت توصیفی معرفی شده است که در دو بخش کتاب شناسی و نسخه شناسی، به صورت مستند و به روش معهود فهرست نگارانی ایرانی، داده های کتاب شناختی و نسخه شناختی آنها، به عنوان جلد یازدهم، به تفصیل گزارش گردیده است و به این ترتیب، تاکنون، از میان حدود 5000 عنوان نسخه خطی فارسی و تاجیکی موجود در این انستیتو، 1543 دستنویس فارسی، به صورت توصیفی، معرفی گردیده است؛ بر این پایه، تعداد نسخ فارسی فهرست نشده این مرکز، تا سال (2015م)، مشتمل بر 3457 عنوان خواهد بود که امیدواریم در آینده ای نزدیک، شاهد فهرست نگاری باقی نسخ نیز باشیم، ان شاء الله .

گفتنی است که به جهت سهولت در بهره مندی پژوهشگران از داده های کتاب شناختی و نسخه شناختی دستنویس های توصیف شده در این مجموعه گرانسنگ، راقم، نمایه های متعدد مفیدی را در انجام این فهرست افزوده است که طبعاً برخی از آنها، مسبوق به سابقه نیست و علت آن نیز، یکی، زجرها و رنج هایی بوده که راقم در سالیان گذشته در مراجعه به منابع فاقد نمایه، کشیده است و دلیل دیگر نیز، مهیا سازی مواد تراثی، برای پژوهش های درون متنی و برون متنی و نیز مطالعات عمیق تر و نیز تحلیل آماری، بر پایه این مواد تراثی بوده است؛ البته ناگفته نماند که زنده یاد پروفیسور هلموت ریتر، خاورشناس شهیر آلمانی (مقیم شهر استانبول در ترکیه)، بارها در درس خویش می گفتند: «خداوند ما را از شر کتاب های بدون ایندکس مصون بدارد!»

به هر تقدیر نمایه های بیست و سه گانه پایانی این اثر، مشتمل است بر نمایه عناوین آثار، نمایه پدیدآوران آثار، نمایه موضوعات آثار، نمایه گزارش متن آثار، نمایه محل تألیف آثار، نمایه تاریخ تألیف آثار، نمایه ماده تاریخ آثار، نمایه مقدمه های آثار، نمایه آغاز نسخ خطی، نمایه کاتبان نسخ خطی، نمایه محل کتابت نسخ خطی، نمایه تاریخ کتابت نسخ خطی، نمایه مالکان نسخ خطی، نمایه مهرهای نسخ خطی، نمایه صحافان نسخ خطی، نمایه خطوط نسخ خطی، نمایه کاغذهای نسخ خطی، نمایه جلدهای نسخ خطی، نمایه یادداشت های نسخ خطی، نمایه ترتیبی نسخ خطی، نمایه اعلام، نمایه کتاب ها و نمایه اماکن .

در آنالیز بخشی از داده های کتاب شناختی نسخ خطی معرفی شده در این اثر، باید گفت، در مجموع، 150 عنوان، در 516 نسخه، تألیف 110 پدید آور (مؤلف، مترجم، ناظم، محشی، منتخب و ...) معرفی شده است و مقام نخست بیش ترین تکرار نسخ، مربوط به دیوان حافظ شیرازی، با 54 نسخه و مقام دوم، نیز، اختصاص به خمسه جامی (پنج گنج) با 53 نسخه دارد؛ البته علی رغم تفحص نسبتاً وسیع راقم سطور، در منابع کتاب شناختی و مصادر نسخه شناختی، افزون بر معدودی از عناوین ناشناخته، پدید آور 28 عنوان نیز، ناشناخته مانده است و امیدوارم که با تلاش های پژوهشگران تازه نفس نسل جوان علاقمند، کار شناسایی این مجاهیل (چند عنوان و پدید آور)،

بر پایه منابع و مصادر جدید، بازشناسی کردند، ان شاء الله. به لحاظ موضوعی، آثار معرفی شده، به ترتیب فراوانی، عبارتند از: ادبیات فارسی منظوم و منثور (24 عنوان)، تفسیر قرآن کریم (11 عنوان)، تصوف (10 عنوان)، پزشکی (8 عنوان)، تاریخ و اخلاق (هر یک با 6 عنوان)، نظامی گری (5 عنوان)، آداب و اخلاق، اخلاق و تصوف و فقه شیعه (هر یک 4 عنوان)، ادعیه و کلام و عقاید شیعه (3 عنوان)، ادیان، اسناد، ادعیه و تصوف، دستور زبان، فقه اهل سنت، فلسفه و منشآت و مکاتبات (هر یک 2 عنوان) و موضوعات نیز هر کدام، یک عنوان (بدون لحاظ نسخ مکرر عناوین).

در این اثر، تا جایی که مصادر کتاب شناختی، یاری می کرده است، تاریخ تألیف آثار، ثبت شده اند؛ کهن ترین تألیف فارسی این مرکز، مربوط به سال 519ق الطائف التفسیر تألیف زاهدی در واجکی) است و تعداد تألیفات معرفی شده در این فهرست - که موفق به شناسایی تاریخ تألیف آنها شدیم - به این ترتیب، از قرن ششم (3 عنوان)، قرن هفتم (3 عنوان)، قرن هشتم (3 عنوان)، قرن نهم (16 عنوان)، قرن دهم (13 عنوان)، قرن یازدهم (24 عنوان)، قرن دوازدهم (7 عنوان)، قرن سیزدهم (10 عنوان) و قرن چهاردهم هجری (1 عنوان) می باشند. همچنین به لحاظ محل تألیف آثار، تا جایی که ردی از آنها در سرچشمه های کتاب شناختی، یافتیم، به ترتیب، بخارا (11 عنوان)، هندوستان و سمرقند (هر یک با 4 عنوان)، هرات و قهستان (هر یک با 2 عنوان) و شهرهای بادکوبه، حیدرآباد (هند)، دارالسرور تغلیس، دکن (هند)، دیبول (هند)، ساوه، شیراز و مشهد مقدس، هر کدام، یک عنوان از آثار معرفی شده در این اثر را به خود اختصاص داده اند.

در بخش مقدمه (أهداء) آثار معرفی شده در این فهرست، چند اثر به درخواست پادشاهان، شخصیت های سیاسی، تاریخی، وزراء، حاکمان، شاهزادگان و برخی شخصیت های علمی و یا حتی به درخواست با نام فرزندان، شاگردان و دوستان خود، "تألیف" گردیده است که بدون تردید می تواند، برای تحلیل ها و ارزیابی اهمیت و جایگاه دانش در دوره های مختلف تاریخی، مفید باشد. به ترتیب فراوانی آثار معرفی شده در این فهرست، 6 عنوان به نام شاه سلیمان صفوی (حک).

1077-1105 ق)، 4 عنوان، به نام سلطان حسین بایقرا (حک 873-911ق)، 3 عنوان، به نام شاه عباس اول صفوی (حک 996-1038 ق)، 2 عنوان، به نام ابوبکر بن سعد زنگی و محمد بن ابوبکر زنگی (از اتابکان شیراز)، شاه طهماسب صفوی (حک. 931-984ق)، و سلطان عبدالله قطب شاه (د. 1035 ق)، یک عنوان نیز به نام یا درخواست ناصر الدین ابوالفتح عبد الرحیم بن ابی منصور (حاکم اسماعیلی قهستان)، شمس الدین ابوالمظفر ابراهیم شاه شرقی (حک . 804 844ق)، سلطان ناصر الدین قباچه (حاکم سیند)، (فرمانفرمای قهستان، خواف، سنجان و مابین آباد)، ابوالمظفر علاء الدین سلطان حسین شاه، سلطان ناصر الدین سید عبد العزیز بهادر خان» (حک . 1091-1057

ق)، مظفر الدین یرلق ارسلان بن حسام الدوله البیورک چوپانی، اکبر شاه (حک

963-1014 ق) سلطان شهاب الدین محمد شاهجهان (حک . 1037-1068ق)، سلطان غیاث الدین (زنده 868 ق)، شاه عباس ثانی (حک 1052-1075ق)، سلطان حسین صفوی (حک . 1144-1105 ق)، شمس الحلافه محمد شاه بن تغلق شاه فرمانروای دهلی (حک . 725 - 752ق)، شمس الدین التتمش مملوکی (حک . 607-633ق)، شهاب الدین محمد شاه جهان (حک 1068-1037 ق)، محمد قلی قطب شاه (حک . 989 - 102ق)، عبدالعزیز خان بن عبید الله خان شیسانی (حک. 947-957ق)، علاء الدین محمد خلجی (حک 695-715ق)، فتحعلی شاه قاجار (حک . 1212-1250 ق)، مظفر حسن بن سلطان حسین، مظفر الدین ابوالغازی سلطان امیر شمس الدین بن سلطان کمال الدین محمد از پادشاهان رستمدار (حک سلسله 897-995ق)، یمین الدوله بهرامشاه پادشاه غزنه (حک 511-552ق)، وکیل الرعایا (کریمخان زند)، شیخ الاسلام شمس الدین محمد بن علی خاتونی مشهور به ابن خاتون عاملی (وزیر قطب شاه)، معزالدین ابوالقاسم بابر بهادر (وزیر جلال الدین محمود)، ابوالحسن (پسر سلطان حسین بایقرا، حاکم مرو)، امیر شیخ احمد سهیلی جغتایی (د. 918ق)، امیر علیشیر نوایی (د. 908 ق)، سراج الدین قاسم بیک پرناک ترکمانی (از شاهزادگان و حاکم شیراز بین سال های 900-906ق در روزگار شاهی رستم بیک بن مقصود بیک)، وزیر مجدالدین ابو محمد بخاری، ملکه تخت نشین، عصمة الدنيا والدین، بدیع الجمال (بدیع الجمال، همسر امیر مبارزالدین محمد و مادر سلطان ابوالمظفر بایزید حک 757

790ق)، حاج آقاسی (وزیر کریم خان زند)، حمزه میرزا فرزند سلطان محمد خدابنده صفوی (برادر بزرگتر شاه عباس اول)، رفیع الدین حسین (فرزند یوسف هروی طبیب)، ضیاء الدین یوسف (فرزند عبدالرحمن جامی) با 2 عنوان، محمداسماعیل (برادر کهتر مؤلف)، عباس قونسول اعظم در استرآباد، قاضی امیرشرع و دیگران تألیف گردیده است.

در بخش نسخه شناسی این فهرست، هم باید گفت که حدود 10 نسخه از این آثار معرفی شده، به خط مؤلف است؛ تعدادی دستنویس نیز، به درخواست، اشاره یا به نام پادشاه، دانشمندی و یا شخصیتی، "کتابت" گردیده است و از آن جمله اند: سلطان سید عبد العزیز بهادر خان (حک . 1091-1055 ق)، شاه مراد کشمیری، ملا دولت خان ولد شیخ رسول دویزین، میرزا صالح بیک بدخشی، یاشاره المفخم المکرم المؤید بتأیید الملك الکبیر محمد ظهیر»، سلاله السادات میرزا محمود نایب کنسولگری مقیم استرآباد و میرزا محمد مهدی بن میر سید احمد.

از مجموع 516 نسخه معرفی شده در این دفتر، کاتب 36 نسخه معلوم می باشد که بر پایه نسبت آنان در انجامه نسخ، حدود نیمی از کاتبان، به حوزه آسیای مرکزی، به خصوص حوزه بخارا و سمرقند تعلق دارند. همچنین از این میان، محل کتابت 38 نسخه نیز در انجامه، مشخص گردیده است و به ترتیب 6 نسخه در بخارا و سمرقند، 3 نسخه در قوقند و قازان، 2 نسخه در شهرهای یزد، بلخ و 2 نسخه هم در قریه دیوین استنساخ گردیده است و باقی شهرها و ولایات نیز هر کدام یک نسخه، در آنها، کتابت شده است، که عبارتند از: آقسو، اردبیل، اصفهان، بابا لار، بلخ، پترزبورگ، دارالسرور تفلیس، دار السعاده زنجان دارالسلطنه هرات، سیالکوت، شبرغان، شیراز، قازان، کشمیر، محلات، مشهد، نسف، نعمت آباد، وان، قریه شافلان به رباط عالیحضرت سید محمود و قریه طاشلچو از ولایت قران و سایر نسخه ها فاقد محل کتابت می باشند.

باید افزود که از میان نسخ معرفی شده در این دفتر، 240 نسخه خطی، تاریخ کتابت آنها، مضبوط است و تاریخ حدودی (قرن) باقی نسخ را نیز راقم سطور، بر پایه دو دهه تجربه در حوزه فهرست نگاری، مشتمل بر قدمت، کاغذ، مرکب و سایر ممیزات و مؤلفه های نسخه شناختی،

ثبت نموده است. در این دفتر، دستنویس های کتابت شده در قرن ششم (2 نسخه)، قرن هفتم (2 نسخه)، قرن هشتم (7 نسخه)، قرن نهم (15 نسخه)، قرن دهم (115 نسخه)، قرن یازدهم (139 نسخه)، قرن دوازدهم (96 نسخه)، قرن سیزدهم (128 نسخه) و قرن چهاردهم هجری (14 نسخه) بوده است و البته باید توجه داشت در این آمارها، از آنجا که احتمال کتابت برخی نسخ،

در دو قرن است (مانند کتابت سده 11 یا 12 ق) لذا بر این مبنا در آمار مذکور، این نوع نسخ یکبار در عداد قرن 11 شمارش شده و بار دیگر هم در عداد نسخ کتابت شده در قرن 12 ق.

در ادامه گزارش جنبه های نسخه شناسی دستنویس های توصیف شده در این دفتر، باید افزود که بیشترین فراوانی خط نوشتاری این مجموعه نفیس، (با حدود 350 نسخه، خط نستعلیق می باشد؛ اما کلکسیون متنوع و جذاب نیز از انواع خطوط خوش و تحریری ارزشمند، در این مجموعه گرانسنگ، قابل مشاهده است که به عنوان نمونه، می توان به این موارد اشاره داشت: تعلیق، تعلیق آمیخته به ثلث پخته، تعلیق پخته، تعلیق زیبا، ثلث، ثلث پخته، ثلث خوش، ثلث زیبا، ثلث مایل به کوفی تزیینی، ثلث معرب، شکسته نستعلیق، شکسته نستعلیق خوش، شکسته نستعلیق زیبا، شکسته نستعلیق ممتاز، کوفی تزیینی، نستعلیق (چلیپا)، نستعلیق تحریری، نستعلیق تحریری (چلیپا)، نستعلیق تحریری (چند قلم)، نستعلیق تحریری (ردی ۶)، نستعلیق ترکی تحریری، نستعلیق خوش، نستعلیق مایل به تعلیق، نستعلیق مایل به تعلیق پخته، نستعلیق مایل به شکسته، نستعلیق ممتاز، نستعلیق هندی، نسخ، نسخ پخته، نسخ تحریری، نسخ تحریری کهن، نسخ تحریری کهن (چند قلم)، نسخ خفی، نسخ کهن، نسخ مایل به تعلیق، نسخ مایل به تعلیق کهن، نسخ معرب، نسخ معرب پخته و نسخ معرب خوش مایل به کوفی.

از دیگر جنبه های نسخه شناختی، می توان به انواع کاغذهای استفاده شده در این مجموعه ارزنده اشاره نمود و نکته ای که جالب توجه است، اینکه، بیشترین کاغذهای بکار رفته در این کلکسیون سترگ، از نوع کاغذ شرقی (84 مورد) است و به جز مواردی نادر همچون کاغذ شرقی از نوع خانبالیغ، باقی آنها، عمدتاً از نوع کاغذ سمرقندی تحریری (به صورت ضخیم یا نازک)،

می باشد که عمدتاً کار دست است؛ سایر کاغذهای این مجموعه نیز حاوی طیفی از کاغذهای فرنگی کارخانه های اروپایی و روسی است که در کل (28 مورد) می باشد و افزون بر نوارهای آب نقشی (واتر مارک) درون کاغذها، مواردی نیز حاوی آب نقش تجارتي کاغذهای اروپایی و روسی هستند؛ از جمله دو نوع کاغذ فرنگی، آبی ضخیم (روسی با مارک تجارتي

MOKOE-B 1821) و دیگری سفید (با واتر مارک تجارتي و نشانه ببر و عبارت BEN TO PIOCARDO) از آن جمله اند. اطلاعات جامع انواع کاغذهای این مجموعه نفیس، طبق داده های جزئی این فهرست، چنین اند: شرقی (خانبالیغ) ضخیم نخودی، شرقی (خانبالیغ) نخودی، شرقی (سمرقندی تحریری) آهار مهره، شرقی (سمرقندی تحریری) نازک نخودی، شرقی (سمرقندی) ضخیم نخودی، شرقی سفید، شرقی سفید ضخیم آهار مهره، فرنگی، فرنگی آبی ضخیم، فرنگی آهار مهره، فرنگی سفید، فرنگی سفید آهار مهره، رنگی ضخیم آهار مهره سفید، فرنگی ضخیم سفید، فرنگی ضخیم نخودی، فرنگی نخودی و آبی دارای واتر مارک (آب نقش) تجارتي.

در خصوص کیفیت جلدها، صحافی و داستان تجلید جلدهای این مجموعه ارزشمند، سخن بسیار است؛ جلدهایی نفیس و هنری، همچون تیماج، میشن، ساغری، مشمعی (گالینگور)، مقوایی، کاغذی و حتی قصه برخی آثار بدون جلد که حکایت خودش را دارد؛ اما از باب نمونه، اشاره به مشخصات تعدادی از جلدهای توصیف شده در این مجموعه، خالی از لطف نخواهد بود. جلدهایی همچون تیماج زرشکی فرسوده با ترنج و سرترنج همراه نوار کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه)؛ تیماج زرشکی، دارای ترنج طلایی زمینه زرشکی نگاره های اسلیمی با طبله و قاب مخصوص؛ تیماج زرشکی، ضربی، با ترنج، سرترنج و لچک ترنج زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی؛ تیماج زرشکی، مجدول، ضربی با ترنج، سرترنج و لچک ترنج با زمینه لاکه منقوش به گل و بوته و نگاره های اسلیمی؛ تیماج قرمز، دارای ترنج و سرترنج و جداول شبیه نگاره های اسلیمی؛ تیماج قهوه ای با ترنج زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی، با عطف و مغزی تیماج قهوه ای روشن؛ تیماج قهوه ای تیره با ترنج ضربی زمینه گل و بوته، با طبله و شمشه ضربی

زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی، عطف تیماج قهوه های فرسوده؛ تیماج قهوه ای تیره فرسوده با ترنج و سرترنج لاکی قهوه ای روشن (طلایی) با زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی در قطع رحلی بزرگ؛ تیماج قهوه ای تیره فرسوده با روکشی از پارچه کرم رنگ؛ چوبی با روکش کاغذی عسلی، با ترنج و سرترنج لاکی زمینه گل و بوته؛ چوبی با کار رنگ و روغن روی جلد، مجدول با زمینه مشکی، زعفرانی، سبز (زنگار) و قرمز، با ترنج و سرترنج زمینه گل و بوته، عطف تیماج قهوه های فرسوده؛ چوبی ضخیم با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه)؛ با ترنج و سرترنج ساده، جدول ضربی و عطف تیماج سرخ؛ دورو، برون پارچه مخملی گل بهی با گل و برگ و بوته صورتی و زرد، درون تیماج زرشکی مجدول ضربی، با ترنج و سرترنج ضربی زمینه طلایی؛ عطف تیماج سبز یشمی با روکش محافظ پارچه ای ابلق؛ دورو تیماج، برون زرشکی با ترنج ضربی زمینه لاکی کرم با نقش گل و بوته و نگاره های اسلیمی، و درون قهوه ای، همراه قاب میشن (گالینگور) با روکش کاغذی آبی ابلق در قطع ربعی دراز؛ دورو روغنی، برون با زمینه زرشکی مرقس مجدول با نقش گل های شکفته و غنچه الوان همراه برگ ها و بوته های الوان بسیار زیبا و هنری، درون با زمینه قهوه ای و گل و برگ الوان که در برخی بخش ها رنگ آنها، فروریخته است، مجدول زرین و مشکین؛ عطف تیماج مشکی؛ روغنی؛ روغنی طرح مرقس به رنگ قهوه ای تیره، مجدول به رنگ نارنجی، دارای ترنج و سرترنج نقش زمینه گل و بوته، عطف تیماج مشکی فرسوده؛ زرکوب فرنگی در قطع ربعی؛ ساغری مشکی آسیب دیده، مجدول، با ترنج و سرترنج و لچک ترنج ضربی؛ کاغذی ابر و باد ابلق؛ مشمی (گالینگور پارچه ای) مشکی، با عطف و گوشه تیماج سرخ؛ مقوایی (بدون شیرازه بندی)؛ مقوایی با ترنج و سر ترنج، زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی، مجدول ضربی، برون با روکش کاغذی قرمز، درون آبی نفتی با ترنج و سرترنج لاکی کرم رنگ، عطف تیماج قهوه های فرسوده؛ مقوایی با روکش سبز حنایی (کار آسیای میانه)، ضربی، مجدول با ترنج و سرترنج زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی، با عطف تیماج زرشکی؛ میشن قهوه ای تیره و عطف تیماج مشکی با قطع خشتی و البته برخی نیز بدون جلد با قاپی مقوایی همراه روکش کاغذی ابلق؛ عطف پارچه سرمه ای که از چهار طرف با نخ بسته شده!

داستان دستنویس های هنری این مجموعه نفیس، تذهیب، شعیر، نگارگری، نقاشی ها و نگاره ها (مینیاتورها)، تجلید خود حدیث مفصل دیگری است که بایستی یک جلد کتاب، به نحو مستقل، در باره ابعاد گوناگون نقائس هنری موجود در این کلکسیون گرانقدر، سخن گفت؛ اما از باب براعت استهلال، شاید خالی از فایده نبوده باشد که به توصیفات تعدادی از نسخ خطی هنری و مصور این دفتر تراثی، اشاره ای گذرا داشته باشیم. موارد ذیل بخشی از دستنویس های هنری این کلکسیون نفیس هستند که برخی از آنها (مانند مورد الف) به جهت نفاست فوق العاده آن، قیمتی مادی برای آن متصور نیست!

الف) این نسخه، شاهکاری هنری و به غایت نفیس است؛ این نسخه عزیز الوجود، بسیار بسیار هنرمندانه، کتابت، تذهیب و تزئین گردیده است و شاید، یکی از نفیس ترین نسخه های موجود این اثر، در جهان باشد. آیات قرآن کریم با طلا به خط ثلث معرب درشت نوشته شده و در ذیل آن به نسخ پخته ترجمه و تفسیر گردیده است. نسخه در برگ آغاز دارای سرلوحی به غایت زیبا مربوط به سده هفتم هجری احتمالا سبک بغدادی است که در بالا و پایین آن دارای دو کتیبه بازوبندی فوق العاده زیبا که کلمه «الله» به خط کوفی تزئینی همراه گل و بوته طلائی و نگاره های اسلیمی طلائی با زمینه زنگار و لاجورد و شنگرف مجدول به طلا و مرکب مشکی، در میان آن آیه «إلی النار تدعونني لأـکفر بالله و أشـرک به» با طلا به خط ثلث نگارش یافته است؛ در مقابل سرلوح نیز پنج نگاره و شمسه (ترنج زرین) با زمینه گلبرگ طلائی با زمینه طلا و شنگرف و لاجورد و زنگار (سبز) به طرز بسیار هنرمندانه ای ترسیم گردیده است و در میان شمسه کوچک کلمه «الله» به خط کوفی تزئینی با طلا کتابت گردیده است. نسخه دارای نشانه های هنری بسیار زیبایی در فواصل آیات و نیز جزءها و حزبهاست که بیشتر در قالب شمسه و مستطیل و برخی نیز به صورت شلجمی نگارگری شده است و به نظر می رسد مربوط به همان زمان کتابت و در همان سده هفتم هجری روی نسخه کار شده باشد؛ در میان جوف شمسه های بزرگ در هامش - که بسیار هنرمندانه با زمینه زنگار، لاجورد، شنگرف و طلا تزئین شده است - بخط کوفی تزئینی

اجزاء و احزاب سوره ها (مانند عشره) آمده است و نیز در میان شمسه های کوچک که بیشتر علائم میان آیات است، نوعاً کلمه «الله» با طلا- به خط ثلث مایل به کوفی تزئینی به شکل هنری، کتابت گردیده است. بر فراز سوره، کتیبه هایی طلایی مجدول به طلا و لاجورد و مرکب مشکی با زمینه طلا، زنگار، شنگرف و مرکب مشکی ترسیم گردیده است که در لبه های کناری آن کتیبه، کلمه «الله» با طلا به خط کوفی تزئینی بسیار زیبایی کتابت به صورت موازی قرینه سازی شده است و در میان جوف آن نیز با سفید آب بخط ثلث زیبایی، نام سوره و تعداد آیات نگارش یافته است. این هشت کتیبه در ابتدای سوره های ... ترسیم گردیده اند. در برگ ... نسخه، در وسط صفحه، از میان عبارت «و کار دین زیادت طراوتی یافت و رونقی و نظامی پذیرفت و بیغامبر علیه السلام بملوک جهان نامها نبشت و سوی ایشان رسولان فرستاد ...» عبارت «و بیغامبر علیه السلام بملوک جهان»، به طرز هنرمندانه ای انتخاب گردیده و به نحو مستقل به خط درشت تعلیق زیبایی کتابت گردیده است.

ب) دو برگ آغازین مذهب و دارای یک سر لوح سبک کنگره ای زیبا و هنری مربوط به مکتب صفوی، با زمینه طلا و لاجورد و گل و بوته الوان و نگاره های اسلیمی زرین، همراه با کتیبه بازوبندی که با زمینه طلا و لاجورد که جوف آن نانوشته مانده است؛ این دو برگ دارای تشعیر گل و بوته و نگاره های اسلیمی طلایی و قرمز؛ میانه سطور این دو برگ، با طلا دندانان موشی شده است.

ج) این نسخه نفیس مذهب، دارای ده مجلس نگاره (مینیاتور) بسیار زیبا و هنری از مکتب هرات، با مضامین اخلاقی مجالس سلاطین، علما، حکما و قضات، در برگ های ... آمده که در تمامی آنها، برگ مقابل نیز تذهیب و دارای تشعیر است که در آن صحنه های بسیار زیبای هنری از شکار حیوانات و مناظر گل و بوته، با رنگ طلایی ترسیم گردیده است و میانه سطور نیز با طلا اندازی، دندانان موشی شده است. برگ های نسخه مجدول به طلا، شنگرف، لاجورد، زنگار و مرکب مشکی است.

د) نسخه دارای نشانه های هنری بسیار زیبایی در فواصل آیات و نیز جزءها و حزب هاست که برخی در قالب شمسه و برخی شلجمی است و به نظر می رسد مربوط به همان زمان یا یکصد سال پس از آن در سده هفتم یا هشتم هجری بر روی نسخه کار شده باشد. ابتدای سور نام سوره همراه تعداد آیات آن به آب طلا و خط ثلث نگارش یافته اند.

ه) نسخه ای نفیس و هنری است، دارای هشت مجلس نگاره (مینیاتور) با مضامین دلاوری و رشادت و جنگاوری مربوط به تیمور لنگ و خاندان تیموری است.

و) نسخه هنری نفیسی است، در آغاز، دارای یک سرلوح مذهب و نیز حاوی یک مجلس مینیاتور، که متناسب با مضامین عاشقانه این منظومه، به شکلی هنرمندانه ترسیم گردیده است.

ز) نسخه ای نفیس و هنری حاوی چندین نگاره (مینیاتور) بوده و همچنین آغاز هر یک از منظومه های پنج گانه، دارای سرلوحی مذهب می باشد.

ح) نسخه ای نفیس و هنری است و در آغاز هر یک از منظومه ها، یک سرلوح مذهب آمده است و این نسخه همچنین دارای چند مجلس نگاره (مینیاتور) می باشد.

ط) نسخه منظومه یوسف و زلیخا، بسیار نفیس و هنری، دارای 64 مجلس نگاره (مینیاتور) که متناسب با مضامین داستان حضرت یوسف علیه السلام و زلیخا، ترسیم گردیده است.

ط) نسخه ایست نفیس و هنری، دارای 10 مجلس نگاره (مینیاتور) که متناسب با مضامین داستان حضرت یوسف و زلیخا، ترسیم شده است.

ک) نسخه ایست بسیار نفیس و هنری، دارای 73 مجلس نگاره (مینیاتور) که متناسب با مضامین داستان حضرت یوسف علیه السلام و زلیخا، ترسیم گردیده و آغازین برگ نسخه نیز دارای یک سرلوح مذهب، گویا به سبک هرات، است.

ل) نسخه ایست نفیس و هنری، در آغاز دارای سرلوحی مذهب و در میان نسخه نیز دارای 6 مجلس نگاره (مینیاتور) متناسب با مضامین غزلیات (عاشقانه)، ترسیم شده است و برای نمونه،

در یکی از مینیاتورها، پیکره آدمی، مرغی در دست، به شکلی هنرمندانه (گویا به سبک مکتب هرات) نگارگری و سپس تذهیب شده است.

(م) این نسخه نفیس و هنری دارای دو مجلس نگاره (مینیاتور) متناسب به مضامین غزلیات عاشقانه دیوان جامی است.

سپاس و قدردانی

باید اذعان داشت که این سفر، با حمایت رسمی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، در ماه های آذر - دی 1393، صورت پذیرفت، اما به جهت برخی ناهماهنگی ها، از جمله نبود رایزن فرهنگی رسمی در مسکو، روند مقدمات کار، از همان بدو تولد، با یک سری مشکلات عدیده، همراه بود و نیز، به جهت تقارن سفر، با تعطیلات پایان سال روسیه، عملاً کار فهرست نگاری این مجموعه بسیار بسیار نفیس و کم نظیر، در کمال استعجال و به نحو بسیار فشرده (دقیقاً طی 25 روز کاری)، در فضایی بسیار شکننده و نسبتاً سخت و ملال آور و بعضاً با فراموشی ثبت برخی داده های نسخه شناختی، صورت می پذیرفت! اما علی رغم مشکلات چند جانبه، از محدودیت های متعدد انستیتو (همچون محدودیت زمانی) گرفته تا استعجال عجیب سرپرست رایزنی وقت ایران در مسکو، برای اتمام سریع کار فهرست نگاری بیش از 500 نسخه فوق نفیس طی یک ماه! نیز وضعیت نامساعد جوی و هوای بسیار سرد پاییزی و زمستانی طاقت فرسای شهر سنت پترزبورگ، راقم، به مدد الهی، خم به ابرو نیاورده و با قبول رسالت و مسؤولیت سنگین فهرست نگاری، مشکلات کار را به جان خریده و به لطف الهی، کار ثبت داده های اولیه کتاب شناختی و نسخه شناختی، تا جایی که عقلاً میسر و عملاً مقدور راقم بود، با تمام قوا، پیش رفت و الحمدلله و مته، پس از برگشت به ایران نیز، طی نه (9) ماه، کار فهرست نگاری، بر پایه منابع کتاب شناسی و مصادر نسخه شناسی، تکمیل گردید و اینک حاصل دست رنج و تلاش یازده ماهه (آذر 93 - آبان 94) راقم سطور، در دستان پر مهر شما محققان و گرامیان گرانقدر قرار گرفته

ص: 55

است، تا چه قبول افتد و که در نظر آید، « وَ جِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُّزْجَاةٍ » (1)

امید است توانسته باشم، به این طریق، برگ زرین دیگری، بر دفتر نگارین فرهنگ غنی ایران اسلامی افزود باشم. اینجا بایسته است از اساتید بزرگوار، پژوهشگران و دانشوران گرامی، صمیمانه بخواهم، از تذکرات و راهنمایی های اصلاحی خود، نسبت به محتوای اثر، ما را محروم نسازند؛ (2) البته نقص هایی ممکن است در برخی مدخلها ملاحظه شود، پژوهشگران گرامی، باید توجه داشته باشند، که به جهت استعجال نهاد اعزام کننده، کل فهرست نگاری این پانصد و شانزده عنوان نسخه خط نفیس، دقیقا طی 25 روز کاری، صورت گرفته است و طبعا در این زمان محدود که با محدودیت های متعددی توأم، بوده است، رخداد برخی نواقص امری طبیعی می نماید؛ با این حال به تعبیر ابن خلدون، «خداوندان و دانشمندان کرامت در آن به دیده انتقاد و اصلاح نگرند، نه به چشم رضامندی و از آنچه سزاوار اصلاح است، چشم پوشی نکنند». (3)

در پایان سخن، شایسته است، از عزیزان و سرورانی در شکل گیری این اثر ناچیز، سهیم بوده اند، تشکر نمایم، بخصوص از استاد، جناب آقای دکتر ابوذر ابراهیمی ترکمان، ریاست محترم سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، از سه جهت، بایستی سپاس ویژه ای داشته باشم، یکی به جهت عنایت و حمایت مستمر ایشان نسبت به مقوله نسخ خطی، چه در زمانی که سمت رایزنی ایران در روسیه را عهده دار بودند و چه دوران کنونی که مسؤولیت سنگین هدایت این سازمان را به دوش می کشند؛ دوم اینکه ادامه کار سترگ فهرست نگاری نسخ فارسی در انستیتو دستنویس های شرقی، مطمئنا بدون دخالت و حمایت مستقیم ایشان، عملا مقدور نمی شد و سوم اینکه علی رغم مشغله های فراوان اجرایی، ایشان، از سر مهر، قبول زحمت نموده، تقریظی بر این اثر ناچیز، قلمی فرمودند. از سرکار خانم دکتر ایرنا پاپوا، رئیس انستیتو دستنویس های شرقی فرهنگستان علوم روسیه و دکتر ستانیسلاو پروزوروف، معاونت محترم انستیتو، که در طول مدت

ص: 56

1- یوسف (علیه السلام) / 88.

2- hosseinmottaqi@gmail.com

3- پروین گنابادی، محمد، مقدمه تاریخ ابن خلدون، ص 7.

فهرست نگاری، نهایت محبت و همراهی را نسبت به راقم، مبذول داشتند؛ از استاد، جناب آقای قهرمان سلیمانی، معاونت محترم پژوهشی و آموزشی سازمان، بابت حمایت صمیمانه از طرح فهرست نگاری در روسیه؛ از فرد فرد عزیزان سرپرستی رایزنی فرهنگی ایران در مسکو، که طی این سفر، زحمات متعدد راقم، همواره بر عهده این گرامیان بوده است؛ از سرکار خانم عاطفه نوری، ریاست معزز کتابخانه مرکزی سازمان فرهنگ که در طول همکاری صمیمانه خویش با این پروژه، فراتر از مسؤولیت های محوله تلاش نمودند و نیز همکار عزیز ایشان، جناب آقای سعید خودداری نائینی، که همواره، از ابتدای پروژه، مستقیماً رهین الطاف این دو بزرگوار بوده ام، از سرکار خانم اولگا باستریبوا، از همکاران بخش نسخ خطی کتابخانه ملی روسیه، از سرکار خانم ایوانوونا از اساتید ادبیات فارسی دانشگاه سنت پترزبورگ، از جناب آقای فتح الله ذوقی، از همکاران بنیاد مطالعات اسلامی در مسکو، از جناب آقای محمدجواد شعبانی از علاقمندان حوزه ترانی که همزمان برای دوره تخصصی زبان آموزی در سنت پترزبورگ حضور داشتند، از جناب آقای سید علی رضی، دانشجوی دانشگاه سنت پترزبورگ و نیز از سرکار خانم سمیه پسندیده، دانشجوی علوم سیاسی در مسکو، که در مدت حضورم در روسیه، به اشکال مختلف، از راهنماییهای صمیمانه این گرامیان، بهره مند بوده ام؛ از سرکار خانم الهام بادینلو، به جهت ویرایش فنی اثر، با مراجعات مکرر، فراوان مدیون محبت های ایشان هستم.

به عنوان ختامه مسک، از ریاست معزز و معاونین محترم سازمان اسناد و کتابخانه ی ملی جمهوری اسلامی ایران، به خصوص سروران بخش انتشارات سازمان، که نهایت محبت را، در روند چاپ و نشر این فهرست، مبذول داشتند، صمیمانه تشکر می نمایم و الله ولی الخیر و هو المستعان.

حسین متقی

قم - آبان 1394 / نوامبر 2015

ص: 57

عنوان: آئینه حق نما

پدیدآور (مؤلف): ژروم گزاوریه (1)

موضوع: ادیان (مسیحیت)

گزارش متن: کتابی پر آوازه در اثبات حقانیت دین مسیحیت و نقد دین اسلام در قالب مناظره است که در پنج باب، طی ده سال، بین سال های 1599-1609 م/1007-1017 ق، در هند، تألیف گردیده است و طبق مقدمه به اکبر شاه (حک 963-1014 ق / 1556-1605 م) تقدیم گردیده، اما، در میانه تألیف، اکبر شاه در گذشته است.

عناوین پنجگانه این اثر چنین است:

- باب اول: در احتیاج آدمیان بدین خدا بحکم و جوب (5 فصل)؛

- باب دوم: در چیزهایی که دین عیسویان از خدای آموزد... (8 فصل)؛

- باب سوم: در خدائیت حضرت عیسی (ع)... (9 فصل)؛

- باب چهارم: در احکام دین ... و در فرق احکام دین عیسی [علیه السلام] و احکام دین محمد [صلی الله علیه و آله وسلم] (8 فصل)؛

- باب پنجم: در تائیداتی که در دین حق عیسویان یافت می شود و برای بندگی خدای ... (8 فصل).

ص: 59

گفتنی است در پی نگارش این اثر، در آوان سلطنت شاه عباس اول (حک . 996-1038ق) نسخه ای از آئینه حق نما، از دربار پادشاهی هند به دارا لحکومه وقت ایران (اصفهان) فرستاده شد؛ این اثر از آنجا که از استحکام خاصی برخوردار بود، اندیشه گران ایرانی و غیر ایرانی را بر آن داشت که پاسخی بر آن بنگارند. بهترین پاسخی که برای آن نگاشته شده، کتاب مصقل صفاء تألیف سید احمد علوی عاملی (د. حدود 1060 ق)، شاگرد و داماد میرداماد (د. 1040 ق)، یکی از دانشمندان، متکلمان، فیلسوفان و دین شناسان برجسته عصر صفوی است. البته نباید از نظر دور داشت که پس از نگارش اثر پر حجم آئینه حق نما، شخصی به نام «شیرونیمو سوایر» آن را تلخیص کرده و با نام منتخب آئینه حق نما منتشر ساخت؛ این اثر، بر خلاف اصل کتاب به صورت غیر مناظره ای و با نثر صریح نگاشته شده بود. و کتاب مصقل صفاء، گویا در نقد همین منتخب آئینه حق نما می باشد و نه اصل کتاب و به نظر می رسد، نقل برخی مطالب آن، در ذیل این اثر، خالی از لطف نباشد!

طبق آنچه که مصحح آن، در مقدمه اثر آورده، سید احمد عاملی، عبارات کتاب آئینه حق نما (یا) منتخب آئینه را به صورت مستقیم نقل می کند و سپس طی سه فصل، با موشکافی خاصی به نقد و بررسی آن اثر می پردازد.

عاملی، در فصل اول مصقل صفاء، به مسأله تثلیث و الوهیت مسیح پرداخته و با بهره گیری از ادله برهانی و شیوه های جدلی به ابطال مدعای خصم می پردازد. به طور کلی مؤلف مصقل، در این فصل مستم می گیرد که انجیل، مسیح را علم الهی دانسته است و همه تلاش ایشان این است که این مطلب را ابطال کند و یا تنافی آن را با دیگر فقرات کتاب مقدس نشان دهد. انجیل هیچگاه مسیح را به صورت یکی از صفات الهی تصویر نکرده و این مطلب از عقاید مسیحیان متأخر است. علوی در پایان فصل اول به این نکته باز می گردد که آیا لفظ اولاد یا فرزند در کتاب مقدس تا چه حد بر مدعای مسیحیان دلالت دارد. وی با تمسک به این کلام مسیح به شاگردان که: «من در پدرم و پدر در من و شما در من و من در شما»؛ استدلال می کند که اگر مدعای

مسیحیان راست باشد، بر طبق کتاب مقدس باید شاگردان مسیح را نیز فرزندان خدا دانست.

فصل دوم کتاب مصقل صفا، به چگونگی الوهیت عیسی مسیح و ارتباط بین جنبه ناسوتی و لاهوتی او اختصاص دارد و به همین مناسبت بحث به فداء، کشیده می شود و در پایان از (بشارات عهدین) به نبوت پیامبر اکرم صلوات الله علیه و آله، بحث می شود. البته مسیحیان در چگونگی الوهیت مسیحیت اختلاف دارند و فرقه های یعقوبیه، نسطوریه و دیگر فرق، هر کدام به نوعی این مسأله را تفسیر می کردند. نویسنده کتاب آئینه حق نما، تا آنجا که از نقل مصقل صفا بر می آید، بی آنکه وارد جزئیات بحث شود با زرنگی خاصی این مسأله غامض را به طور سربسته مطرح می کند: «پس آنکه گفتم که عیسی خداوند ماست و هم آدم به این معنا نمی گوئیم که خدا خدائی خود را گذاشته آدم شده باشد، بلکه به این معنی که در عیسی الهیت قدیم بشریت گردید، و چنانکه جان ناطق که با جسم طبیعی پیوند گرفته آدم ترکیب گرفت همین طور خدا و آدم جمع گردیده عیسی شده است». مؤلف مصقل به همان روش سابق، از دو طریق این ادعا را ابطال می کند: ابتدا تنافی این مطلب را با مضامین کتاب مقدس معلوم می دارد، و سپس غیر معقول بودن اصل این مدعا را به اثبات می رساند.

مؤلف در فصل سوم مصقل، ابتدا به احکام انجیل و شریعت نصارا می پردازد و نشان می دهد که عبارات انجیل نه تنها با تورات در تنافی است، بلکه با دیگر عبارات انجیل نیز سازگار نمی باشد؛ سپس وارد بحث از معاد روحانی و معاد جسمانی می شود.

در پایان کتاب مصقل صفا، نیز مصتف دانشمند آن، به مسأله نبوت خاصه می پردازد و با اشاره به خاتمیت نبی اکرم صلوات الله علیه و آله، از پیامبران اولوالعزم علیهم السلام و اوصیای آنها سخن به میان می آورد.

باید افزود مصقل صفا (در نقد کتاب آئینه حق نما) همراه گفتاری از هانری کربن، به اهتمام سید جمال الدین میردامادی (از نوادگان مؤلف) و با مقدمه و تعلیقات آقای دکتر حامد ناجی اصفهانی، در سال 1373 ش به چاپ رسیده است.

آغاز: «بسمله، در خطاب ظل الهی خلافت ... جلال الدین و الدنیا اکبر پادشاه، خلد الله ملکه، آورده اند که ایکشمش حکیم بعزیمت اکساب دانش آموختن حکمت آن استاد دانا یعنی سقراط را ملازمت کرد ... (6ب) پس ای پادشاه بزرگ توانا درین کتاب به پیشکش آوردیم خلاصه دین راست که خدا ... (8 الف) اسناد دین حق انجیل است و طرف دیگر حکیم دانایی ... این را آئینه

حق نما نامیده شد، چرا که همچنانکه در آینه چیزهای محسوس روشن دیده می شود و اینچنین درین کتاب دین حق و معقول بر وجه احسن مشاهده عقلا ... شبهای دراز بروز آوردیم جهدها کردم و محتتها ... (8ب) بیشتر در گذارش آن بزبان فارسی که مرا بدان اینهمه بیگانگی است و آنرا از سر تو چون خورد سالان در کهن سالی از حروف تهجی آغاز نمودم تا این خدمت بجا آید ... (9 الف) در سال هزار و پانصد و نود و نه از تولد عیسی ... (14 الف) خدا صاحب ما کرامت فرمود و درین چرخ کنم تا آفرید کار ما شناخته همکنان گردد ... چون دریافتم که احتیاج عامست از نداشتن آگهی از دین حق خدا عزیمت کردم کتابت کردن و نگاه داشتن از چیزی که بسخن گذاردن نمیتوانستم با مید آنکه خدا صاحب ما نظر به نیت نیک من کرده در آنچه نیروی من نمی رسد دریافتم که درین سرزمین دین حق (15ب) این مطالب علا و مقاصد اقصی در پنج باب گذارش می یابد»

انجام: «... استعانت دعاهای حضرت بی بی مریم پارسا که والده او و خداوند ماست باتمام رسید و انصرام انجامید، بعون و عنایت ملک الوهاب، مبحث این کتاب ربانی و مذاکره این کتاب خطاب حقانی همه دقیقه و کمال کرمه در سنه هزار و ششصد و نه از تولد حضرت عیسی مسیح صاحب ما با تمام انجامید بعون المجید، تم».

نوع خط: نستعلیق، کاتب (مؤلف): گویا نسخه مبیضه مؤلف است، تاریخ کتابت (تألیف): سده 11 ق (نزدیک زمان تألیف)؛ تعداد برگ: 558 گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: تیماج زرشکی، ضریبی، با ترنج، سرترنج و لچک ترنج زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی

گزارش نسخه: نسخه ای نفیس است که به نظر می رسد نسخه پاکنویس (مبیضه) مؤلف بوده

باشد که البته نیازمند تحقیق و بررسی بیشتری است. در آغاز نسخه با خطی خفی نوشته شده است: «من کتب زنادقه»! این نسخه در سال 1935 به این انستیتو انتقال یافته است.

(2)

«C-1649-1»

عنوان: آداب الاصحاب

پدید آور (مؤلف): فخر الدین علی بن حسین، کاشفی بیهقی سبزواری متخلص به «صفی» (د. 939ق)

موضوع: تصوف

گزارش متن: کتابی است در آداب سلوک و طریقت صوفیانه که در هشت باب (هر یک در چند فصل)، به ترتیب ذیل، تنظیم گردیده است. گفتنی است فهرست مطالب اثر، در دیباچه، گنجانده شده است.

- باب اول: در آداب استیذان (شنیدن) و سلام و مصافحه و معانقه و تقبیل ایادی (در چهار فصل)؛

- باب دوم: آداب خواب و لباس و راه رفتن و سواری (در چهار فصل)؛

- باب سوم: آداب و شرایط اهل صحبت (در چهار فصل)؛

- باب چهارم: آداب مصاحبت و معاشرت ازدواج و استحمام (در چهار فصل)؛

- باب پنجم: رعایت حقوق اصحاب از عیادت و تعزیت و آداب مریض؛

- باب ششم: آداب ضیافت و اکل و شرب (در چهار فصل)؛

ص: 63

- باب هفتم: آداب سماع و فواید آن (در چهار فصل: 1. حل و حرمت سماع و رقص، 2. اختلاف احوال مشایخ در سماع و ترک آن، 3. در بیان فواید سماع، 4. آداب مجلس سماع و شرایط اقوال)؛

- باب هشتم: آداب سفر (در چهار فصل).

آغاز: «بسملة، الحمد لله الذي زين من جزيل عطائه قلوب أوليائه ... ؛ اما بعد چنین کوید فقیر متوسل باسباب خدمت... که نزد ارباب علم و عرفان روش و مبرهن است که پیش اصحاب ذوق دو چندان معین و مبین که کیمیای سعادت ابدی مصاحبت اخبار اختیار ست و تخم شقاوت سرمدی مخالطت اسرار است ... از شرح و بیان مستغنی است؛ حضرت قطب الموحیدین و غوث المحققین خواجه ناصر الدین عبیدالله ... رساله والدیه فرموده اند که حق سبحانه و تعالی دل را جنان آفریده ست که با هر کس همنشینی کند از صحبت او متأثر شود»

انجام: «... مقید نشده اند و بعضی در بدایت و نهایت مقیم بوده اند اصلا سفرها کرده اند و هر یکی از ایشان را در آن غرض صحیح و قصد درست بوده است، تمت».

نوع خط: نستعلیق و مواردی هم شکسته نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1317ق، تعداد برگ: 160گ (متن)، نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی سرمه ای و زیتونی روشن منقش به ترنج و سرترنج زمینه قرمز گل و بوته و نگاره های اسلیمی با عطف تیماج قرمز و مغزی پارچه ای قرمز.

گزارش نسخه: در هامش برگ های این نسخه اشعار فارسی هلالی جغتایی نوشته شده است که در ادامه همین فهرست معرفی شده است. همچنین اشعاری به ترکی جغتایی، از شاعری متخلص به «امیر» با این مطلع:

یار آشتی سنبلیدین شانه برله تابلار *** بولدی سرگردان ختن دشتیده مشکابلار

سیم گل رخساریدین ظاهر اولدی اشکایلار *** سیم سو بولدی آفتی هر طرف سیما بلار

در هامش آمده؛ در انجام نیز، ابیاتی به فارسی از جامی با این مطلع دیده می شود:

نگاهی جانب ما مستمندان میکنی یا نی؟ *** ز رحمت التفاتی با غریبان میکنی یا نی؟

گفتنی است این نسخه در سال 1995 از بخارا به این انستیتو انتقال یافته است.

(3)

(B-946)

عنوان: آداب الطریق

پدیدآور (مؤلف): حاجی عبدالرحیم ...

موضوع: تصوف

گزارش متن: رساله ای در آداب تصوف، با بهره گیری از کلمات صوفیان به نام است، یا به تعبیر خود مؤلف «طریق و رسم قلندی و خرقة پوشی و آزادگی و آداب این سلسله» است که در سال 1083 ق به نام «سلطان ناصر الدین سید عبد العزیز بهادر خان» (حک. 1057-1091 ق)، از پادشاهان سلسله جانی (هشتر خانی)، در سمرقند یا بخارا، در دوازده باب (1. کله، 2. موی سر،

3. دلق و خرقة و ژنده، 4. کمره عصا، 5. کشکول، 6. کدو مطیخ، 7. سفره، 8. تخته پوست، 9. لباس و ...)، با عنوان های «اگر پرسند... جواب بگو»، تألیف شده است. باید دانست مؤلف که از شاگردان «سید مرجان محمد قلندر» بوده است و در این اثر، از جامی و طریقه قادریه و کبرویه یاد می نماید. وی در این اثر سلسله خرقة خود را از محمد صلوات الله علیه و آله تا «شیخ عبد القدوس» (که از نزد او بسوی خوارزم شتافته و سلسله خرقة وی نیز از صدیق است) و از او نیز تا «خواجه عبدالله کوچک» که اکنون در لنگر است، می رساند. مؤلف در اثر خود از سلسله عصا هم یاد نموده است و می گوید که: «کشکول در زمان شهادت حسین (علیه السلام) شکست و اثری از آن نماند و کدو مطیخ در زمان ابوذر شکست و ادهم سعالدونی یافت و چهار تسمه به آن

ص: 65

بست...).

آغاز: «بسمله، ستایش و سپاس بی قیاس مر خیاطی را که بی سوزن الوهیت و ربوبیت لباس فقر در برو دوش ... ؛ بعد از توحید واجب الوجود و درود نامعدودا بر آن سید عاقبت محمود باد ... ؛ أما بعد بدانکه نموده می شود بر ارباب تحقیق و اصحاب تصدیق که سبب تألیف این رساله شریف آن بود که روزی جمعی از دیوانه گان پریشان هر یک از اهل مجلس بجانب این فقیر حقیر .. ناظر شده معلوم میکردند که ترا بایست در طریق و رسم قلندری و خرقة پوشی و آزاده گی و آداب این سلسله سخنی چند؛ و لیکن این فقیر را هیچ لیاقت آن نبود که در این علم اختیار تصنیف نمایم ...».

انجام: «... آنها که از خود بیخبرند این شهادات جلوه گرند... هر که با جان همدمی دارد، زجانان فارغ است؛ تمت»..

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: روز دوشنبه... 1238ق، تعداد برگ 53گ، نوع کاغذ: شرقی نازک نخودی، نوع جلد: تیماج زرشکی فرسوده.

گزارش نسخه: در انجام نسخه، برگی حاوی نصایح و نقولاتی از روایات نبوی (ص) به انضمام چهار بیت شعر فارسی نسبتاً ضعیف، ملصق شده و بیت نخست آن چنین است:

اول قدم پیر مغان را عشق است *** دویم سپر پابرهنه گان را عشق است

(4)

«C-667-2»

عنوان: نسخه دیگری از آداب الطریق (2)

آغاز: «مانند نسخه B-946.

ص: 66

انجام: «...» ناتمام.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13ق، تعداد برگ: 50گ (17ب - 66ب).

(5)

«C-1102-3»

عنوان: آغاز و انجام (1) = تذکره = مبدأ و معاد

پدیدآور (مؤلف): خواجه نصیرالدین محمد بن محمد بن حسن، طوسی مشهور به «خواجه نصیر» (د. 672ق)

موضوع: کلام و عقاید شیعه

گزارش متن: رساله مختصری در مبدأ و معاد و مراحل که انسان در باز پسین طی می کند و آنچه از ثواب یا عقاب به او می رسد، به روش فلسفی و کلامی، با بهره گیری از آیات کریمه و احادیث اهل بیت علیهم السلام، که پیش از سال 670ق، به درخواست یکی از دوستان نگاشته شده و آن مشتمل بر بیست فصل است.

گفتنی است خواجه خود، در مقدمه کتاب، این اثر را تذکره خوانده است، اما باید توجه داشت کتاب التذکره خواجه، در سر چشمه ها، بیشتر به اثر دیگر وی که در هیئت و نجوم است، اطلاق شده است و کتاب مورد گفتگو، به همین نام آغاز و انجام یا مبدأ و معاد مشهور و موسوم گردیده است؛ البته نام اخیر، در قدیمی ترین نسخه با تاریخ کتابت سال 670ق (در زمان حیات وی) آمده است.

ص: 67

1- الطهرانی، آقابزرگ، الذریعة، ج 1، ص 36.

عناوین فصول بیست گانه این اثر گرانسنگ، چنین است:

- فصل اول: در صفت راه آخرت؛
- فصل دوم: در اشاره به مبدا و معاد؛
- فصل سوم: در اشاره به هر دو جهان؛
- فصل چهارم: در اشاره به مکان و زمان آخرت؛
- فصل پنجم: در اشاره به حشر خلاق؛
- فصل ششم: در اشاره به صراط؛
- فصل هفتم: در اشاره به صحایف اعمال و کرام الکاتبین؛
- فصل هشتم: در اشاره به حساب و طبقات اهل حساب؛
- فصل نهم: در اشاره به ترک اعمال و ذکر میزان؛
- فصل دهم: در اشاره به طی آسمانها؛
- فصل یازدهم: در اشاره به حال های خلق؛
- فصل دوازدهم: در اشاره به درهای بهشت و دوزخ؛
- فصل سیزدهم: در اشاره به نفخات صور؛
- فصل چهاردهم: در اشاره به زبانه دوزخ؛
- فصل پانزدهم: در اشاره به جوی های بهشت؛
- فصل شانزدهم: در اشاره به درخت طوبی و درخت زقوم؛
- فصل هفدهم: در اشاره به حور العین؛

- فصل هجدهم: در اشاره به خازن بهشت و مالک دوزخ؛

- فصل نوزدهم: در اشاره به ثواب و عقاب و عدل؛

- فصل بیستم: در ذکر احوال دوزخ

این اثر چند بار با عنوان رساله آغاز و انجام، به چاپ رسیده و از آن جمله است: چاپ سنگی در تهران 1314ق، و چاپ سربی در تهران، به اهتمام زنده یاد ایرج افشار در دانشگاه تهران در سال 1335ش. (1)

آغاز: « رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ، رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ »؛ سپاس آفریدگاری را که آغاز همه از اوست و انجام همه بدوست بلکه خود همه اوست و درود برگزیدگانی را که راهنمایان اند خلق را باغاز و انجام خصوصاً بر محمد و آل او علیه السلام؛ دوستی عزیزی از محرر ضعیف این تذکره، التماس کرد که نبذی از آنچه سالکان راه آخرت مشاهده کرده اند از انجام کار آفرینش، شبیه بدانکه در کتاب خدای تعالی مسطور است و بر زبان اولیا و انبیاء مذکور از احوال قیامت و بهشت و دوزخ و غیر آن ثبت کند بر آن وجه که اهل بینش بعیان بینند، نه بر آن وجه که اهل دانش بیان میکنند ... پس اگر این تذکره، از آنچه مراد آن عزیز است قاصر آید باید که چون عذر واضح است، مواخذه نفرمایند

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 710ق، تعداد برگ: 37گ (68ب - 104 الف).

(6)

«A-736-2»

ص: 69

1- مشار، خانابا، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج 2، صص 2540 - 2541.

عنوان: نسخه دیگری از آغاز و انجام (2)

آغاز: «مانند نسخه 3-1102-C».

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 890ق، تعداد برگ: 22گ (23ب - 44الف).

(7)

«B-2502»

عنوان: آیات الاجتهاد (1) في اعلام العباد = الرسالة الجهادية

پدیدآور (مؤلف): ابوالحسن بن محمد کاظم جاجرمی (د. پس از 1238 ق)

موضوع: فقه و سیاست

گزارش متن: یکی از حجیم ترین جهادیه ها است که مؤلف به مناسبت جنگ ایران و روسیه، در عهد فتحعلی شاه قاجار (حک. 1212-1250ق) و پس از شکست ایرانیان در دوره نخست این جنگ ها، در تحریض و تشویق مسلمانان بر جهاد با کفار و دشمنان اسلام و ایران، یک مقدمه، شانزده (برخی نسخه چهارده) فصل و یک خاتمه، تألیف نموده و در در عصر روز جمعه بیست و ششم جماد الاولی سال 1238 ق از آن فراغت یافته است. مؤلف در این اثر، در هر فصل، ابتدا آیات قرآن (در مجموع 230 آیه)، سپس احادیث مناسب (در مجموع 171 حدیث) را با عنوان حقیر گوید»، ترجمه و شرح کرده و گاهی هم به گفته های فقها، استشهاد و استناد نموده است.

عناوین فصول این کتاب چنین است:

ص: 70

1- در این نسخه (برگ 5 الف) به صورت «آیات الاجتهاد ..» و در نسخه کتابخانه آیت الله مرعشی (شماره 1480)، «آیات الجهاد ...» آمده است که البته اخیراً به نظر صحیح تر می آید؛ چه، در فهرست مکتبه عامره مرعشیه ادعا شده نسخه مذکور، به خط مؤلف می باشد.

- مقدمه: در سبب تألیف کتاب؛
- فصل اول: در امر بمعروف و نهی از منکر؛
- فصل دوم: در معنی جهاد و دفاع؛
- فصل سوم: در فضیلت جهاد و ثواب آن؛
- فصل چهارم: در اوامری که خدا و رسول در خصوص جهاد فرموده اند؛
- فصل پنجم: در ثواب انفاق اموال در راه جهاد؛
- فصل ششم: در مذمت آنانکه از انفاق در راه خدا بخل می ورزند؛
- فصل هفتم: در مذمت آنانکه از جهاد بر کنار می روند؛
- فصل هشتم: در لزوم تهیه آلات و ادوات حرب؛
- فصل نهم: در مذمت آنانکه جهاد را باعث مرگ می دانند؛
- فصل دهم: در مدح آنانکه در جهاد صبر و توکل دارند؛
- فصل یازدهم: در عدم جواز فرار از جهاد؛
- فصل دوازدهم: در عدم جواز دوستی مسلمانان با کفار؛
- فصل سیزدهم: در عدم اعتماد بر عهد کفار؛
- فصل چهاردهم: در مدح آنانکه از آیات و احکام قرآن پیروی می کنند؛
- فصل پانزدهم: در ذم آنانکه از قرآن پیروی نمی کنند؛
- فصل شانزدهم: در آداب و رسوم لشکرکشی؛
- خاتمه: در چند دعای کوتاه.

آغاز: «نحمدک یا من حبب الینا حمیة الاسلام ولم يجعلنا بلا غیرة کمن ینشأ فی الحلیة و هو غیر مبین فی الخصام ... ؛ اما بعد چنین کوید بنده حقیر که این رساله ایست در جهاد و دفاع و مشتمل است بر مقدمه و شانزده فصل و خاتمه، اما ... سبب تألیف رساله اینست که چون چندی قبل از این طایفه روسیه منحوسه بحیله و غدر و مکر اهالی تفلیس را که در دین ما آنها قرین بودند، فریب داده ... و بدون مجادله و مقاتله بلد مزبور را بتصرف خود در آوردند ... و سبب ایشان بعضی از بلوکات و بلدان آذربایجان را که مقام اهل اسلام بود، نیز بتصرف در آوردند ... و چون خود را فی الجمله مستقل یافتند باراده تسخیر سایر بلاد اسلام اعلام نزاع برافروختند، بعد از آنکه سلطان سلاطین ... فتحعلی شاه قاجار ... از آنجا که آن طایفه شوم از رسوم جنگ مردان عاری و از سواری اسب و بکار بردن دشنه و شمشیر و نیزه و تیر عاجزند و در طریقه قلعه داری استعمال توپ و تفنگ که دخلی بشجاعت و جلادت ندارد، مهارتی دارند، بقیة السیف از بیم دست گردان ایران خود را بحصارهای متصرفی خود از تفلیس و غیره کشیدند ... حضرت ظل الهی ... حراست فرمودند بعلاوه آنها ملک زاده اعظم نایب السلطنه عباس شاه ... را با استعداد تمام در دارلسطنه تبریز مستقر ساختند و هر سال تقریباً 3 کروزر و سیم بجهت اقوام دین قویم در تهیه اسباب حرب ... بعد از مشاهده آن اوضاع، آن مومنان و مسلمانانی که در بلاد متصرفی روس می باشند بعضی شروح باهل اسلام نوشتند و شکوه از رفتار کفار نمودند؛ بعضی از آن شروح و نوشتجات بعلاوه نوشتجات علمای سایر بلاد آذربایجان بنظر حقیر رسید و آتش حمیت و غیرت چنان در کانون سینه ام شعله ور گردید که آرامی در دل و قرار در جانم نماند و الله الحمد ... چندین هزار از لشکر روس در مجادله بدرک واصل شده اند و اگر در بدایت امر بعضی از مسلمانان از خدای بی خبر غفلة خود طایفه روس را داخل بلدان نمیکردند بزور کجا مقذور روس بود که قریه را بتصرف آورند ... به تألیف رساله در جهاد پردازم و آیات و احادیث مناسب را در آن درج نمایم و این رساله را بر ... تسمیه نمودم و سبب تسمیه باین اسم اینست که چوم دیدم که همتها قاصرند و درد دین را کمتر کسی کما ینبغی دارد مردم را در خواب غفلت دیدم، بحیثیتی که اصلا مال و وبال این امر را ملاحظه نمی کنند و هر کس در فکر کار امروز

خود می باشد و در فکر فردا نیست ...».

انجام: «... حقیر گوید که بر مردمی که در اطرافند و در معرکه جهاد حاضر نیستند، لازم است ایندعای جلیل القدر عظیم الشان را برای دفع اعدای دین بخصوص برای دفع شر روسیه دایم بخوانند .. مدامت کنند و دفع روس و سایر اعدای دین را از خدا بخواهند ... در هنگام نزول باران ... و غروب آفتاب ... ابتهال از درگاه خالق و الجلال دفع طایفه روسیه نکبت مال را بخواهند ... و الحمدلله کما هو أهله و مستحقه ... اگر خبطی یا سهوی یا نسیانی یا عبارت نامأنوسی یا تصریح و کنایه بر مذمت کسانی که مسامحه در جهان می نمایند برخوردند حقیر را عفو نمایند، زیرا در حالت تغیر و پریشانی حال و تفرق حواس ... بسبب بلایی که در بعضی بلاد بر مسلمانان نازل شده است ...؛ بحث بر کسانی وارد است که آرام ندارند و تغیر ندارند؛ اللهم عجل فرج آل محمد و ادفع اعداء الدین برحمتك یا أرحم الراحمین و محمد و آلہ الطاهرین المعصومین صلی علی علیہ و آلہ و سلم».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1239 ق (یکسال پس از تألیف اثر)، تعداد برگ: 214گ، نوع کاغذ: فرنگی آبی ضخیم (از نوع روسی با مارک تجارتي MOKE-B 1821)، نوع جلد: تیماج زرشکی، مجدول، ضربی با ترنج، سرترنج و لچک ترنج با زمینه لاکي منقوش به گل و بوته و نگاره های اسلیمی.

گزارش نسخه: در برگ نخست نسخه، فهرست مطالب کتاب آمده است، سپس یادداشتی در تعداد آیات و احادیث این اثر آمده است که در بخش گزارش متن اشاره شد؛ نیز یک عبارت طلسم و تعویذ مشاهده می شود. برگ های نسخه، پراکنده شده و نیازمند صحافی و ترمیم فنی است. گفتنی است این نسخه در سال 1935 وارد این انستیتو گردیده است.

(8)

«B-357»

ص: 73

پدیدآور (مؤلف): شهاب‌الدین احمد بن شیخ محمد مدون نیشابوری (د. پس از 891ق)

موضوع: علوم قرآنی

گزارش متن: کتابی در علوم قرآن کریم، در استخراج محل دقیق آیات ضمن جداول متعدد که یک دیباچه (در سه بخش مشتمل بر مطمح الاسماء، مطمح الأفعال و مطمح الحروف) و 29 مقصد نگارش یافته است. برای چگونگی استفاده از این جداول مندرج در متن برای استخراج و تعیین محل آیات، مؤلف در مقدمه کتاب، به تفصیل، توضیح داده است. باید افزود، مؤلف که از دوستان عبدالرحمن جامی (د. 898ق)، امیرعلیشیر نوایی (د. 908ق) و ملا حسین واعظ کاشفی (د. 910ق) بوده است، این اثر را در سال 885ق به نام سلطان حسین بایقرا (حك 873/911ق-1469-1506م)، در هرات، شروع نموده و در 891ق از تألیف آن فراغت یافته است.

آغاز: «بسمله، زیباترین آیتی که نکته شناسان حقایق قرآنی دیباچه صحایف معانی را به بیان آن محلی و محلی سازند و خجسته ترین صورتی که حافظان مخازن دقایق فرقانی ... اما بعد بر نظر مشرفان مناظر حقیقت واضح ... چنانچه در روزگار فرخنده آثار ... سلطان السلاطین ...»

شه عالم آرای سلطان حسین *** کزو یافت ملک جهان زیب زین

خلد الله سبحانه ملکه، ... باسمه تعالی بعد از تقدیم وظایف تحمید و تسلیم معرض رأی شریف ... خدمت مولوی اعظمی آدام الله تعالی عبدالرحمن بن احمد الجامی و بعد فیقول أقل خلق الله باری ... فلهذا أشارت عالی لازال ... که فقیر حقیر حسین الکاشفی»

انجام: « ... تم المقاصد بعون الی المحامد و آخر دعوانا بتوفیق ربنا ... هذا آخر ما جعله الله تعالی مکتوبا ... فی اوایل شهر رمضان سنة احدی و تسعین و ثمانمائة بدار السلطنه هراة ... و أنا الفقیر الحقیر الراجی ... إنک أنت الغفور الرحیم».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: میر محمد بن علاء الدین در کزینی عراقی، تاریخ کتابت: 12 شعبان 1083 ق، به دستور سلطان سید عبد العزیز بهادر خان (حک . 1055-1091 ق)، محل کتابت: دار الکتب خاقانیه - بخارا، تعداد برگ: 356 گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی آهار مهره، نوع جلد: مقوایی، برون با روکش پارچه ترمه کرم و سبز زیتونی با نقوش گل و بوته و درون: تیماج زرشکی مجدول به زر؛ عطف تیماج قرمز.

گزارش نسخه: این نسخه از چشم سلطان گذرانده شده است، چرا که در برگ نخست «عرض دیده شد» ثبت گردیده است. برگ های نسخه، مجدول به طلا، لاجورد، شنگرف و مرکب مشکی است. هر یک از سرفصل ها با علامتی طلایی در گوشه متن، معین گردیده است. عناوین «مقصد» ها، به رنگ لاجورد نوشته شده اند. در برگ (4. الف)، فایده ای منقول از روضة الصفا، با عنوان «اسامی فرزندان حضرت یعقوب علیه السلام» آمده است. این نسخه در سال 1914 توسط ولیدوف به این انستیتو انتقال یافته است.

(9)

«B-687»

عنوان: ائمه زادگان و اولیا و مشایخ مدفون ولایت بادکوبه

پدیدآور (مؤلف): میرزا رضاقلی ناظر اوف (د. پس از 1269 ق)

موضوع: مشاهد آذربایجان

گزارش متن: رساله ای بسیار موجز در امامزادگان و اولیا و مشایخ مدفون در شهر باکو (= بادکوبه)، مرکز جمهوری آذربایجان فعلی است که در دوازده بخش به ترتیب ذیل، در پانزدهم شعبان المعظم سال 1269 در بادکوبه تألیف گردیده است. عناوین دوازده گانه این اثر چنین است:

- اول: در یک فرسخی قلعه بادکوبه مرقد منوره حضرت بی بی هیبت (س) که اسمش حلیمه

ص: 75

خاتون صبیبه جناب امام موسی کاظم علیه السلام، ضریح و گنبد و مسجد و حریم دارد (1ب)؛

- دویم: در قرینه اناردران من توابع بادکوبه ... سه قبر است از علائمش

می ماند بشخص محترم ... (1ب)؛

- سیم: در قریه بلبله من توابع بادکوبه، مقبره با گنبد و مسجد و حریم و اطرافش قبور مؤمنین شهرت بامازاده یافته ... (2 الف)؛

- چهارم: سلالة السادات الفخام سید یحیی، مردی ریاضت کش مدفنش مسجدی که موسوم باسمش در قرب گمرکخانه بادکوبه ... (2 الف)؛

- پنجم: زبده المحققین ... شیخ ابوسعید ابوالخیر در مضجع مبارکش یک ورس بعد از قلعه بادکوبه در طرف شمالی در بلندی صومعه دارد ... (2ب)؛

- ششم: عمدة العرفا مشهور به شیخ العارفین در یک ورسی قریه پیر شفیق ... (2ب)؛

- هفتم: یک ورس دورتر از قریه مرده کان من توابع بادکوبه، در قرب باغات شیولان؛ مقبره هست اطرافش قبرستان مشهور به پیر حسن ... (3 الف)؛

- هشتم: از قلعه بادکوبه الی قریه ریزه ... در میان آب جزیره هست مشهور به جزیره پیر الهی و در آنجا مزاری موجود ... گنبدش انهدام یافته ... (3 الف)؛

- نهم: در قریه پلکاه من توابع بادکوبه، بقدر سه ورس از قریه به کنار دریا مزاری ... به پیرهن خاراشتهار دارد؛ گنبدش طاقی منهدم و سه قبر در آن طاق موجود و صندوقه اش از چوب و تخته مشبک بغایت خوب زیارتگاه ... (3ب)؛

- دهم: در ما بین قریه کشله و بلبله، موضعی گودی هست، موسوم به پیر جمشید ... (ب)؛

- یازدهم: در دو ورسی از قلعه بادکوبه، معروف به پیر منظری ... (3ب)؛

- دوازدهم: در چهار فرسخی اناردران ... مشهور به قلعه گاه ... قدمگاه جناب امیرالمؤمنین

علی بن ابی طالب علیه السلام ... (4 الف).

آغاز: «بسمله، ائمه زادگان و اولیاء و مشایخی که در ولایت بادکوبه مدفون گشته بدین تفصیل اند؛ اول در یک فرسخی قلعه بادکوبه مرقد منوره حضرت بی بی هیبت (س) که اسمش حلیمه خاتون صبیبه جناب امام موسی کاظم (ع) ضریح و گنبد و مسجد و حریم دارد»

انجام: «... دوازدهم: در چهار فرسخی اناردران قریب بدریا مکانی مرتفع و مشهور بقلعه گاه در آنجا بقعه و مقبره و احداث نموده اند بین الأنام موسوم بقدمگاه نذرات و قربانی می آورند و بتواتر رسیده که قدمگاه جناب امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام است؛ تحریرة فی پانزدهم شهر شعبان المعظم سنة 1269 در محروسه بادکوبه.»

نوع خط شکسته نستعلیق خوش، کاتب (مؤلف): نسخه اصل به خط مؤلف، تاریخ کتابت (تألیف): 15 شعبان 1269 ق، تعداد برگ: 4 گ، نوع کاغذ: فرنگی سفید، نوع جلد: مشعی (گالینگور) مشکی با عطف پارچه کرم.

گزارش نسخه: در برگ آغاز تملک نسخه «آقایی 1863» آمده است.

(10)

«C-2379»

عنوان: ابواب الجنان

پدیدآور (مؤلف): رفیع الدین محمد بن فتح الله، قزوینی متخلص به «واعظ» و مشهور به «واعظ قزوینی» (د. 1089 ق)

موضوع: اخلاق و مواعظ

گزارش متن: کتابی مفصل در آداب و اخلاق اسلامی، وعظ و نیز آنچه باید واعظان و اهل

ص: 77

منبر بدانند، با انشائی ادیبانه و نیکو، متضمن اشعاری مناسب در وعظ و پند و اندرز است. مؤلف بر آن بود که کتاب در هشت باب (هر باب یک جلد) به شماره درهای هشتگانه بهشت (ابواب الجنان) تالیف شود، ولی مؤلف موفق به این کار نشده است و فقط باب (= جلد) اول را در یک مقدمه (متضمن سه مطلب) و چهارده مجلس مفصل، به نام شاه عباس ثانی (حک 1052 - 1075 ق) و نیز پس از گذشت یکی دو سال از وفات شاه عباس دوم (د. 1075 ق)؛ در سال 1077 یا 1079 ق، به نام شاه سلیمان (حک 1077-1105 ق)؛ باب (= جلد دوم را نگاشت و پس از درگذشت مؤلف در سال 1089 ق، باب (= جلد سوم را نیز فرزندش محمد شفیع، تالیف نمود و باقی ابواب (پنج باب = جلد دیگر)؛ نیز ناتمام مانده است. گفتنی است که این کتاب در تبریز و هند، بارها به چاپ رسیده است.

آغاز: «بسمله، بهترین مقالی که سر خیل کاروان فنون محاورات تواند بود و خوشترین کلامی که... (2 الف) شاه سلیمان حشمتانرا بانتقام پای موری در هم شکنند... (3ب) و بعد از ادای مراسم حمد و ثنا خوانی که عبارت از اعتراف بعجز و هیچ مدانیست... (5 الف) اما بعد بر مرآت ضمائر اولو الأبصار ظاهر و روشن...»

انجام: «... مشاطکی توفیقات... مرحله باب اول از مراحل ابواب ثمانیه ابواب الجنان که به تنهایی مجلدی می تواند بود پیموده بسر منزل انجام رسید... و آثار مذکوره را برا توجه قلوب دردمندان سازگار و کوارا گرداند توفیق اتمام ابواب را بر وجه ثواب کرامه فرماید مته و کرمه و السلام، تمت.»

نوع خط ثلث و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1084 ق (در زمان حیات مؤلف)؛ تعداد برگ: 352 گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: تیماج قهوه ای تیره مجدول ضربی، با ترنج و سر ترنج لاکه کرم رنگ زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی .

گزارش نسخه: دو برگ نخست مذهب، دارای سرلوح مکتب صفوی، سبک کنگره، مجدول به طلا- و زنگار و لاجورد زمینه طلایی و لاجورد همراه با گل و بوته الوان، دارای کتیبه بازو بندی

زمینه طلائی که جای نوشته خالی مانده است. دو برگ نخست، دارای تشعیر مزین به گل و بوته الوان و نگاره های اسلیمی طلائی و میان سطور با آب طلا دندانه موشی شده است. برگها، مجدول به طلا، شنگرف و لاجورد است. آثار اندکی از رطوبت روی برخی برگ ها مشاهده می گردد. در آغاز تملک «محمدابراهیم بن بخشعلی همدانی» در سال 1251 ق در دارالسلطنه اصفهان همراه یک مهر بیضی «عبده محمد ابراهیم بن بخشعلی» و در فراز آن یک مربع کوچک دیگر با عبارت «العبد محمدکاظم 1290» آمده است که در انجام نسخه نیز تکرار گردیده است. این نسخه در سال 1939 به این انستیتو انتقال یافته است.

(11)

«C-2444»

عنوان: نسخه دیگری از ابواب الجنان (2)

آغاز: افتاده «... دلگرم نبودی از رشک آسمان نیاسودی و اگر از فیض عروجش ... (1ب)، و بعد بر ضمائر ...».

انجام: «مانند نسخه C-2379».

نوع خط شکسته نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 10 جمادی الأولى 1105، تعداد برگ: 193 گ، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، نوع جلد: تیماج مشکی فرسوده با عطف تیماج کرم رنگ.

گزارش نسخه: روی برگ ها آثار رطوبت و برخی آسیب دیدگی ها، مشاهده می شود، این نسخه در سال 1956 به این انستیتو انتقال یافته است.

(12)

ص: 79

عنوان: نسخه دیگری از ابواب الجنان (3)

آغاز: «مانند نسخه C-2379».

انجام: «مانند نسخه C-2379».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: کلب استان ائمه دین مبین سید... (محو شده است)؛ تاریخ کتابت: سه شنبه 25 رجب سال 1243، تعداد برگ: 185 گ، نوع کاغذ: شرقی سفید ضخیم آهار مهره، نوع جلد: ساغری مشکی آسیب دیده، مجدول، با ترنج و سرترنج و لچک ترنج ضربی.

گزارش نسخه: گفتنی است در تاریخ کتابت نسخه دست برده شده، اما نسخه از نیمه نخست سده 13 هجری است و در ابتدای نسخه نیز چنین آمده است: «ابتدای شروع در نوشتن این کتاب روز یکشنبه 20 جمادی الاولی 1242». در آغاز ایباتی به فارسی از انوری دیده می شود. در انجام یک تاریخ وفات مربوط به سال 1244 ق آمده است. این نسخه در سال 1935 وارد این انستیتو گردیده است.

(13)

«D-149»

عنوان: نسخه دیگری از ابواب الجنان (4)

آغاز: «مانند نسخه C-2379».

انجام: «مانند نسخه C-2379».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: محمدصادق بن عبدالصمد خطیب اقلیدی، تاریخ کتابت: رمضان المبارک 1090 ق، تعداد برگ: 148 گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: جلد تیماج قهوه ای

ص: 80

گزارش نسخه: نسخه دارای سرلوحی زیبا از اواخر عصر صفوی است (سبک کنگره)؛ با زمینه لاجورد و گل و بوته الوان و در میان آن، سرلوح با نگاره های اسلیمی، به درشتی و به صورت قرینه، تذهیب شده است. برگ ها مجدول به زر، لاجورد، قرمز و مشکی است. در آغاز نسخه بر افزودگی هایی از تملک و یادداشت و مهر بوده که محو شده است و در انجام نیز چند یادداشت، جملگی از مالک نسخه (نامش در نسخه نیامده) بخط زیبای شکسته نستعلیق با تاریخ ذي القعدة 1240 ق و باقی یادداشت ها نیز محو شده است. آثار رطوبت و آسیب برگها و نیز والی غیرفنی، در نسخه مشاهده می شود. در انجام، مصرعی بخط خوش نستعلیق: «هر که آمد عمارتی نو ساخت و رفت»! گویا از میرزا شفیع. کاغذ انجامین نسخه دارای واتر مارک تجارتي (آب نقش) با نشانه ببر و عبارت: «BEN TO PIOCARDO» است. باید افزود که این اثر دارای محفظه ای بنددار از جنس مقوا می باشد. این نسخه خطی در سال 1912 وارد این انستیتو گردیده است.

(14)

«B-4383»

عنوان: احکام قرانات

پدیدآور (مؤلف): ایرانشاه بن علی نیشابوری

موضوع: ستاره شناسی

گزارش متن: رساله ای در احکام قرانات علم نجوم است که در سه قسم، به نام فرمانفرمای قهستان، خواف، سنجان و مایژن آباد در سه قسم پیش از سده نهم هجری تألیف گردیده است.

قسم اول در مقدمات (در شش باب)؛ قسم دوم در شرح محاسبات و استخراج و اعمال (در شش

ص: 81

باب) و قسم سوم در طوابع مبادی و قرانات و دلایل آن و احکام ملتها و دولتها و انقلاب کارها و ظهور حوادث (در سه باب) به طریق استادانی همچون محمد عبدالجلیل سجزی، ابومعشر بلخی و کوشیار است. باید افزود در برخی مصادر تاریخ تألیف با استفاده از عبارت پایانی کتاب نوروز جمعه 27 ذح 1051 مطابق 4 شهریور 1011) سال 1051 ق ذکر شده است که نایستی صحیح باشد، به چهار دلیل، یکی اینکه تاریخ مذکور در انجام کتاب مربوط به محاسبات نجومی و جداول تقویمی سال های آینده است، دوم اینکه در آن از قران سال 909 ق یاد شده است که این نیز میتواند مربوط به محاسبات نجومی بوده چند سال آینده باشد، سوم اینکه نسخه مورد گفتگو (لولا تاریخ التملک)؛ با توجه به قرائن و شواهد کاغذ و قلم آن مربوط به سده نهم یا نهایتاً سده دهم هجری است و چهارم اینکه در آغاز نسخه، به صراحت تاریخ تملک نسخه از سوی علی بن حسین علی بیهقی در سال «889ق» مشاهده می شود که دلایل روشنی بر این هستند حداقل تاریخ مذکور در انتهای اثر (1051 ق)؛ به هیچوجه نمی تواند تاریخ تألیف اثر بوده باشد.

آغاز: «سپاس و شکر پروردگاری را که عقول عقلای عالم از ادراک کمال ذات او قاصر است...».

انجام: «... نوروز جمعه 27 ذح 1051 مطابق 4 شهریور 1011؛ تم»..

نوع خط: نسخ خفی، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: نیمه دوم سده 1ق، تعداد برگ: 136گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی، نوع جلد: تیماج زرشکی، مجدول ضربی.

گزارش نسخه: این نسخه دارای یک سر لوح نفیس به سبک تیموری، با زمینه طلا و لاجورد همراه نگاره های اسلیمی و گل و بوته الوان که در میان آن با سفید آب کلمه «بسم الله الرحمن الرحیم» به خط ثلث خوش در آن نگارش یافته است. برگ ها مجدول به طلا و لاجورد است و بخشی از برگ های آغازین و انجامین نسخه رطوبت دیده است. عناوین و اشکال هندسی و نجومی شنگرف است. در برگ (9 الف) تملک «علی بن الحسین بن علی البیهقی فی شهر سنة تسع وثمانین و ثمانمائه بدار الملک شیراز» آمده است که گویا «فخرالدین علی بن حسین کاشفی

بیهقی»، فرزند دانشمند ملاحسین کاشفی است؛ نیز یادداشتی در طالع حضرت ابراهیم علیه السلام و همچنین تملکاتی از حسن السنجانی (؟) در سال 990ق، موسی زاده محمد عبید الله، السید احمد رشید عبد الله افندی زاده با مهر مدور «السید احمد رشید» همراه مهری بیضی «المتوکل علی الحي الأحد عبده عبد الله بن أحمد» و نیز یک مهر هشت گوش «و الله تؤتی ملکه من تشاء و الله واسع علیم عبده محمد». همچنین در میان هشت برگ نونویس آغاز نسخه، برافزودگی هایی شامل یادداشت هایی به عربی، ترکی (آذری و عثمانی در باره اثر، تملک محمد توفیق عمر آغا زاده القاضی بعسکر روم ایلی در سال 1270ق، با یک مهر بیضی «نظام الدین الحسینی» به همراه تکرار برخی مهرها و تملکات سابق به انضمام فهرست مطالب کتاب (3ب-5ب) آمده است. در انجام یک مهر بیضی «السید شهاب الدین» دیده می شود که در برخی برگ های میانی (مانند 100 الف) تکرار گردیده است. نیز در برگ پایانی فایده ای در علم نجوم ثبت گردیده است.

(15)

«B-1-881»

عنوان: اختیارات بدیعی

پدیدآور (مؤلف): زین الدین علی بن جمال الدین حسین انصاری مشهور به «حاجی زین العطار» (د. 806ق)

موضوع: پزشکی

گزارش متن: کتابی مشهور مشتمل بر دو مقاله که مؤلف آن را در سال 767ق تألیف نموده و سپس در سال 770ق در قالب تحریر دیگری آن را به نام ملکه تخت نشین، «عصمة الدنيا والدین، بدیع الجمال» که بایستی همان خانزاده، بدیع الجمال، همسر امیر مبارزالدین محمد و مادر سلطان ابوالمظفر بایزید (حک

790-757ق)، بوده باشد. گفته شده مؤلف از اعقاب خواجه عبدالله

ص: 83

انصاری و نیز وی از اطباء دوره شاه شجاع مظفری (د. 765ق) بوده است. عناوین اصلی و فرعی این اثر، چنین است:

مقاله اول: در ادویه مفرده و اسامی [آنها] بلغت هر طایفه و ابدال و اصلاح و منفعت و مضرت آن به ترتیب حروف معجم.

مقاله دوم: در مرکبات مستعمل مشتمل بر 23 باب (1. في المفرحات، 2. في المعاجين، 3. في الجوارشات، 4. في الاطريفلات، 5. في المربيات، 6. في الأشربة، 7. في اللعوقات، 8. في السفوفات، 9. في الحبوبات، 10. في الاقراص، 11. في الايارجات، 12. في الترياقات، 13. في المطبوخات و النقوعات، 14. في مياه الاصول، 15. في الحقن، 16. في الشيفات و الفرازج، 17. في الأدوية العين من الأکحال و البرودات و الشيفات، 18. في الاطلية و الضمادات و التطولات، 19. في الغراغر و المضمضات، 20. في الادهان و الخضابات، 21. في المراهم و ...) و یک خاتمه.

آغاز: «بسمله، امداد حمد بی عدو [اعداد] سپاس بی قیاس مبدعی را که آثار ابداع او بر هر ورقی از اوراق... اما بعد بر ارباب فطنت و اصحاب حکمت مخفی و مستور نماند... و چون بنده کمترین بندگان... در این قسم بحسب المقذور شروعی نموده میخواست که تا قول اصح و تجربه ارجح باز نماید... بلقیس زمین و زمان، ملکه تخت نشین... زهره زهرا دولت... عصمت الدنيا والدین بدیع الجمال، خلد الله ایام سلطنتها... بدانکه این کتاب مشتمل است بر دو مقالت...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 447گ (ب 1 - 447ب).

(16)

«B-882

عنوان: نسخه دیگری از اختیارات بدیعی (2)

ص: 84

آغاز: «مانند نسخه 1-881-B».

انجام: «... الباب السادس عشر في المراهم مرهم ساذج... مرهمی دیگرست... چهار درم موم بروغن بکذازد و اسفیداج... و اگر حرارت زیاد بود قدری که... سوختن بود...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده 9 یا اوایل سده 10 ق، تعداد برگ: 329 گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی، نوع جلد: تیماج مشکی فرسوده.

گزارش نسخه: نسخه دارای حاشیه نویسی هایی نیز هست. آثار رطوبت، چربی و فرسودگی روی برگ های نسخه مشهود است. در آغاز، چند یادداشت محو شده، بیشتر درباره طبییات، آمده است؛ نیز یک مهر نسبتاً بزرگ مدور با عبارت «المتوکل علی الله الملك الحي قاضي قليچ ابن الله بيردى بی 1165» دیده می شود که در پایان نسخه نیز تکرار گردیده است. این دستنویس در سال 1935 به این انستیتو انتقال یافته است.

(17)

«B-883-2»

عنوان: نسخه دیگری از اختیارات بدیعی (3)

آغاز: افتاده (...).

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1247 ق، تعداد برگ: 22 گ (88 الف - 109 ب).

(18)

ص: 85

عنوان: نسخه دیگری از اختیارات بدیعی (4)

آغاز: «مانند نسخه B-881-1».

انجام: «... ینق بلغت اهل اندلس آنفخه است و گفته شد، یمنه نباتیست که بشیرازی منبل دراز خوانند و در جراحتهما مستعمل کنند و در زخمهء تازه و الله یعلم بالصواب و إلیه المرجع المآب».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11ق، تعداد برگ: 127گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه)؛ مجدول ضربی، با ترنج و سرترنج لاکه زرشکی با زمینه نگاره های اسلیمی

گزارش نسخه: آغازین برگ های نسخه حاوی بیتی به فارسی، چند نسخه طبی، فایده ای در خواص مومیایی و فایده ای دیگر در خواص سرب است؛ در انجام نیز در برگ، فایده ای در خواص حنا همراه فهرستی از ادویه ها و چند نسخه طبی دیگر آمده است. در آغاز، به خطی جدید، این اثر با عنوان منتخب اختیارات بدیعی نام برده شده است. این دستنویس در سال 1917 به این انستیتو انتقال یافته است.

(19)

«C-1669-2»

عنوان: نسخه دیگری از اختیارات بدیعی (5)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1013ق، تعداد برگ: 410گ (7 الف - 416ب).

ص: 86

عنوان: نسخه دیگری از اختیارات بدیعی (6)

آغاز: «مانند نسخه B-881-1».

انجام: «... باب السادس عشر في المراهم... باب شیرین بشوید و بعد از آن داروها سوده بران افشانند و بمبالغت بساید و دیگر بار بشوید و استعمال کند و الله اعلم بالصواب تم الكتاب الموسوم باختیارات البدیعی بعون الله الوهاب».

نوع خط: نستعلیق خوش، کاتب: علی بن شریف بن فخرالدین حسینی، تاریخ کتابت: اواخر رجب سال 866ق، تعداد برگ: 195 گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی آهار مهره، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی ابرو و باد (ابلق)؛ عطف و مغزی تیماج قهوه ای روشن.

گزارش نسخه: برگ آغازین نسخه، دارای رنج نگارین، زمینه شنگرف فام، دور زرین، لاجوردین، زنگارین و مشکین است که نشان می دهد، این دستنویس نفیس و سلطنتی، برسم کتابخانه «سلطان امیر رستم» نگارش یافته است؛ عبارت درون آن لوحه، به خط ثلث خوش زرین چنین است: «برسم خزانه السلطان الأعظم مالک رقاب الأمم امیر رستم، خلد الله ملکه، ابن الأمير المرحوم امیر سالار بن محمد بن سالار بن سالوک بن سالار بن کیکاوس بن شهنشاه بن حاتم بن هزار اسب بن ابی منصور بن اسبوزن بن شکاش بن انور بن أنوزا بن بنا خسرو بن فیلشاه بن ابی منصور بن شکاش بن شهنشاه بن حارث بن سعد بن علی (عدي بن حاتم بن عبد الله بن) سعد بن الخشنع بن امرء القیس بن حجر بن حارث بن عمر الکندي، نور الله تعالی قبورهم و ثواهرهم، في سنة 869». در کنار این ترنج زرین، یک مهر لوزی شکل، با عبارت «غلام شاه سلطان محمود خان 959» است که در پایین آن مهر مدوری با عبارت «غلام شاو دین، رستم»

آمده است. همچنانکه در صفحات آینده این فهرست آمده، نسخه شماره D-144 (کفایة الطب تفریسی با تاریخ 869ق)؛ نام امیر رستم در آن نسخه نیز آمده است که هر دو نسخه در اندازه و کاغذ یکی هستند. باید افزود، این نسخه (D-145)، در ساخت و ریخت مانند مجمع الشعراء سالار (نسخه شماره 530 کتابخانه مجلس سنا) است و آن در اصل ساخته «خواجه امیر رستم خوریانی بسطامی» می باشد.

نسخه مورد گفتگو، دارای دو کتیبه نفیس سبک تیموری، یکی بر فراز برگ نخست و دیگری بر فراز مقاله دوم کتاب (176 ب)؛ با زمینه لاجوردین و طلایی، همراه گل و بوته زرین، لاجوردین و زنگارین است؛ در جوف بازو بندی کتیبه، عبارت «بسم الله الرحمن الرحیم و به الاستعان» در میان سرلوح نخستین و عبارت «بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین» درون سرلوح دوم، به خط ثلث خوش و به آب طلا بر زمینه ای شنگرف نام کتابت گردیده است. برگ های این نسخه نفیس، مجدول به زر، لاجورد و مشکی و نشانی ها به شنگرف است. حاشیه نویسی و تعلیقاتی به زبان ترکی عثمانی در برگ های آن دیده می شود. در انجام چند یادداشت به ترکی عثمانی مشاهده می گردد. این نسخه در سال 1935 به این انستیتو منتقل گردیده است.

(21)

«C-794»

عنوان: اختیارات مظفری

پدید آور (مؤلف): قطب الدین محمود بن مسعود، شیرازی (د. 710ق)

موضوع: ریاضیات و ستاره شناسی

گزارش متن: گزیده ای از نهاية الادراك في دراية الافلاك خود مؤلف است که به نام مظفر الدین یرلق ارسلان بن حسام الدوله البیورک چوپانی» در چهار مقاله، به شرح ذیل، تألیف

ص: 88

گردیده است:

مقاله اول: مقدمات (در سه باب):

- باب اول: در تعریف علم هیئت و موضوع و مبادی و مسائل و فایده آن،

- باب دوم: در ذکر مقدماتی که تعلق بعلم هندسه دارد،

- باب سوم: در ذکر مقدماتی که تعلق بعلم طبیعی دارد.

مقاله دوم: هیئت جرمهای علوی و آنچه بدان تعلق دارد (در سیزده باب):

- باب اول: در استداره سطح زمین و آسمان،

- باب دوم: در وضع و ترتیب اجرام بسیطه

- باب سوم: در دوایر مشهوره از عظام و صغار،

- باب چهارم: در اوضاعی که نسبت حرکت اولی و ثانیه جاذب می شود و احوال کواکب ثابت، با صوتی که اقتضاء

- باب پنجم: در اسناد حرکتی که ظاهراً ممتنع الصدور باشد از افلاک جواز صدور آن کند،

- باب ششم: در افلاک و حرکات آفتاب،

- باب هفتم: در افلاک ماه و حرکات او در طول و عرض،

- باب هشتم: در افلاک کواکب علوی یعنی زحل و مشتری و مریخ و حرکات ایشان در طول،

- باب نهم: در افلاک زهره و عطارد و حرکات ایشان در طول،

- باب دهم: در اختلاف منظر،

ص: 89

- باب یازدهم: در اختلاف نور ماه در عروض کواکب پنجگانه که ایشانرا متحیره خوانند،

- باب دوازدهم: در نقصان و خسوف و کسوف و زمانی که میان دو خسوف یا دو کسوف افتد،

- باب سیزدهم: در مکافات و قرانات و تسریق و تغریب و ظهور و خفا کواکب.

مقاله سوم: هیئت زمین از معمور و غیر معمور (در سیزده باب):

- باب اول: در هیئت زمین و شمه ای از احوال او،

- باب دوم: در خواص مواضعی که آنرا عرضی باشد بر وجهی کلی و آنرا آفاق مایله خوانند و در سمت مشرق و مغرب و تعدیل النهار،

- باب چهارم: در خواص مواضعی که عرض آنرا از تمام میل کلی در نگذرد،

- باب پنجم: در خواص مواضعی که عرض آن از تمام میل کلی در گذرد و بریغ دور نرسد،

- باب ششم: در خواص مواضعی که عرض آن ریح باشد از دور،

- باب هفتم: در مطالع بروج،

- باب هشتم: در درجات ممر کواکب و درجات طلوع و غروب ایشان،

- باب نهم: در مقدار شبانروز و تعدیل الایام باللیالی،

- باب دهم: در صبح و شفق،

- باب یازدهم: در معرفت اجزاء ایام،

- باب دوازدهم: در اضلال و احوال آن،

- باب سیزدهم: در معرفت خط نصف النهار که آنرا خط زوال خوانند و در سمت بلاد.

مقاله چهارم: در معرفت مقادیر ابعاد و اجرام کواکب (در سه باب):

- باب اول: در ابعاد و اجرام بر وجه مشهور،

- باب دوم: در بیان خطائی که مقدمات و متاخران را افتاده است در ابعاد و اجرام،

- باب سوم: در طریق حق در ابعاد و اجرام.

آغاز: «بسمله، سباس و ستایش بی قیاس و مدح و حمد بی حد و عد لایق حضرت عزت صانعی باشد کی... صلوات صلوات و تحف تحیات... راه نمایان دین و مهتر پیشوایان یعنی محمد مصطفی. و علی آله و... جنین کوید محرر این رسالت و مقرر این مقالت أحوج خلق الله... بحکم آنکه شریفترین نوعی از انواع علم ریاضی که جزوی است از اجزاء حکمت نظری علم نیست... و چون آن علم بر وجهی که استاد صناعت صاحب مجسطی تقریر کرده است از اشکالات عظیم خالی نبود مبرزان و متأخران که حرمان طلاب... در حل مشکلات و کشف آن معضلات جهد المقل بذل کرده اند... و چون ساعد توفیق بزبور سعادت تأیید ربانی زینتی گرفت... (2 الف) همت بر تحقیق حق مقصور گردانیده باشند عرضه کند بس بحکم این تشبیث کتاب نهایی الإدراک فی درایة الأفلاک بساخت و بسبب آنک آن کتاب مشتمل بود بر نهایت افکار متقدمان... مبتدی تمییز آنج مذهب مختارست از غیر آن دشوار می نمود بنا بر این مقدمه تردد خاطری می بود... در اثناء این تفکر و پند این تحریر از حضرت علیا بارگاه والا مخدوم... ملک أمراء العرب و العجم قدوة زعماء... مظفر الدنيا والدين حسام الإسلام و المسلمین. افتخار جهان اکرم و اشرف ایران بولق الأرسلان بن... الشهید... سلطان الغزاة حسام الدولة والدين البيورک أدام الله علاه... که صیت بزرگواری و احساسش... فصلی چند در شرح اوضاع افلاک و اجرام پردازد. ابکار معانی را بالفاظ باری طرازد تا عواید فواید... و اساس این کتاب بر چهار مقالت لایق افتاد و وضع هر مقالتی بر چند باب بدنی تفصیل».

انجام: «... و الله أعلم بالصواب و إليه المرجع و المآب و چون در صدر کتاب وعده داده بودیم باینجا رسید باب را بر این مسأله و مقاله را بدین باب و کتاب را بدین مقاله ختم کنیم. ولو دولت او را از کمال فر و بها و فرط رفعت و کبریا رشک شهر طاووسان اولی الاجنحه مثنی و ثلاث و

نوع خط نسخ و تعلیق، کاتب: صالح بن احمد حسینی (= الحسین) جیلی (= الجلیلی = الجبلی) کوجسفانی (= کوجسفهانی): تاریخ کتابت: سه شنبه 21 ربیع الثانی 830ق، محل کتابت: دارالعباده یزد، تعداد برگ: 142گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی، نوع جلد: تیماج مشکی بدون لایی.

گزارش نسخه: این نسخه مقابله گردیده و در برخی برگ ها نشان بلاغ دارد (مانند برگ های 30ب، 44ب). عناوین و نشانی ها و اشکال نجومی و هندسی به شنگرف ترسیم گردیده است. آثار رطوبت در برگ های میانی نسخه و فرسودگی در لبه برخی برگ ها مشاهده می شود. در آغازین برگ نسخه، یک دایره بزرگ به مرکزیت زمین که خورشید بر دور زمین می چرخد (بر پایه هیئت بطلمیوسی) ترسیم شده است. در این برگ برافزودگی ها و یادداشت هایی از ابواسحق ...، چند بیت شعر فارسی، تملکاتی چند از «محمد بن عبدالله عمده الحفاظ»، «محمد بن عبدالله بن عمر صحاف»، «نظام الدین بن زین الدین منجم» همراه یک مهر بیضی ناخوانا، «عبدالله»، روزبهان» و «احمد بن اسمعیل المقری» دیده می شود. در انجام پس از متن) یک برگ شامل منتخبی از فصل دوم یکی از ابواب همین اثر به خطی جدید تر (از سده 10 ق) به انضمام و برگ شامل چند دایره نجومی و ریاضی ترسیم شده به زبان عربی (داخل پاکت ضمیمه) دیده می شود. گفتنی است که این نسخه نفیس در سال 1935 به این انستیتو انتقال یافته است و خوشبختانه نسخه ای عکسی از آن در آرشیو کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران در تهران موجود است. (1)

(22)

«C-1556»

ص: 92

گزارش متن: کتابی در اخلاق در سی باب (در فهرست سی و یک باب) گویا تألیفی مربوط به دو - سه سده اخیر (سده 12 یا 13 ق) از حوزه آسیای مرکزی باشد و متن از اهل سنت با رویکرد صوفیانه است که فراوان از صوفیان نامی نقل می کند و از معصومین علیهم السلام، به صورت «امیرالمؤمنین علی کرم الله وجهه (95 الف)»، حضرت فاطمه رضی الله عنها (برگ 95 الف) و «امیرالمؤمنین حسن رضی الله عنه (برگ 93 الف)»، امام جعفر صادق رضی الله عنه (برگ 99 ب) نقل روایت و حکایت می نماید.

آغاز: افتاده «... و نکیر و از هول قیام و فزع آنروز در امان باشد باب اول در عقوبت دوستی دنیاداران؛ باب دوم در فضیلت زهد تقوی؛ باب سیوم در فضیلت ذکر حق و تعالی؛ باب چهارم در فضیلت اخلاص؛ باب پنجم در فضیلت علم علماء باب ششم در فضیلت بسم الله الرحمن الرحیم ...؛ باب نوزدهم در فضیلت صبر کردن باب سی ام در فضیلت صبر و محنت. نقل عبد الله بن عباس رضی الله، روایت می کند»

انجام: «... و نیز فرمودند که سه چیز از گنجهای بهشت است، اول پنهان داشتن بیماری، دوم صدقه پنهانی دادن، سیوم گناه را پنهان داشتند و الله اعلم بالصواب تمت الكتاب بعون الملك الوهاب».

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1247ق، تعداد برگ: 115گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه با ترنج و سر ترنج، مجدول

«B-1845»

عنوان: اخلاق (کتابی در ...)

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: آداب و اخلاق

گزارش متن: کتابی در اخلاق و آداب، به روش شیعی است از منابع شیعی نقل قول می کند...

ابواب موجود چنین است:

- باب هشتم در آداب نکاح و آنچه بدان متعلقست (برگ 18 الف)؛

- باب نهم در آداب سفر (برگ 33 ب)؛

- باب دهم در دعا و آنچه بدان خواندن تعلق دارد (برگ 45 الف)؛

- باب یازدهم در آداب مریض (برگ 91 ب)؛

- باب دوازدهم در نوادر کتاب (برگ 152 ب) که فصل نخست آن ترجمه فارسی رساله حقوق امام سجاد علیه السلام آمده است، در فصل دوم ترجمه فارسی مناهی منقول از پیامبر صلوات الله علیه و آله به نقل از امام صادق (ع) فصل سوم ترجمه فارسی وصایای پیامبر به علی علیه السلام با خطاب «یا علی»، فصل چهارم در ترجمه فارسی مواعظ پیامبر صلوات الله علیه و آله به ابن مسعود با خطاب «ای پسر مسعود» و فصل پنجم در ترجمه وصایای پیامبر صلوات الله علیه و آله به ابوذر غفاری با خطاب «ای ابی ذر / ای اباذر» که یکی دو برگگی از آن بخش در انجام افتاده است.

با توجه به سبک متن به نظر می رسد، اثری نزدیک به آثار علامه مجلسی (ره) بوده باشد، ولی کتاب عین الحیاة وی نمی باشد.

آغاز: افتاده «... و اطعنا و سقینا و کل بلاء... فصل سیوم در آداب طعام خوردن و آنچه بدان متعلق است...»

انجام: «... ای ای ذر... نگذاری که بر کسی ظمی واقع شود که او متوجه من شود و دعا کند پس بتحقیق که رد نمیکنم دعای مظلوم را...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12ق، تعداد برگ: 200گ، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، نوع جلد: تیماج زرشکی فرسوده، مجدول، ضربی.

(24)

«B-4092»

عنوان: اخلاق (کتابی در ...)

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: اخلاق و تصوف

گزارش متن: کتابی در اخلاق، به روش اهل سنت و صوفیانه، در چند باب با عناوین «حکایت» گویا در حوزه آسیای میانه بین سه سده اخیر در دوازده باب تألیف گردیده باشد؛ در این اثر از صوفیان به نام یاد کرده و نقل مطلب می کند و از حضرت امیر علیه السلام، به صورت امیر المؤمنین علی رضی الله عنه (برگ 2 الف) یاد می نماید. ابواب موجود چنین اند:

- باب [دویم] اندر سخاوت و صدقه دادن (برگ آب)؛

- باب سیوم اندر ورع (برگ 6ب)

- باب [چهارم] اندر حکایت زنان (برگ 10 الف)؛

- باب [پنجم] اندر حکایت کودکان (برگ 15ب)؛

ص: 95

- باب ششم [اندر حکایت] بزرگان و کرمات ایشان (برگ 19ب)؛

- باب هفتم اندر حکایت درویشان (برگ 22ب)؛

- باب هشتم اندر حکایت در فریاد رسیدن حق تعالی (برگ 26ب)؛

- باب نهم اندر اوقات اولیا و کرمات ایشان (برگ 29 الف)؛

- باب دهم اندر خوابها که بزرگان دیده اند (برگ 31 ب)؛

- باب یازدهم در حکایتهای پراکنده (برگ 33ب)؛

- باب دوازدهم قصه معراج رسول صلی الله علیه (برگ 40ب).

باید افزود در انتهای باب دوازدهم قضایای خطبة الوداع و واقعه رحلت پیامبر صلوات الله علیه و آله و بخشی از داستان سقیفه و انتخاب ابوبکر تا واقعه قتل عثمان آمده است.

آغاز: افتاده «... روزی که در گورش نهادیم هر شب تا روز... حکایت ابو مطمع مر حاتم اصم را گفت می شنوم که سفرهایی میکنی و به بیابان ها میداری بی زاد و راحله، گفت زاد تو چیست

انجام: «... اکنون عبدالله بن سعید و مروان بن حکم و معاویه ترا چه شود که اگر پدرت امیر صدیق زنده بودی ... و الله اعلم بالصواب).

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 13 ق، تعداد برگ: 62گ، نوع کاغذ: فرنگی آبی ضخیم، نوع جلد: مشمعی (گالینگور) مشکی.

(25)

«C-1463-2»

عنوان: اخلاقی (کتابی در...)

ص: 96

گزارش متن: کتابی است در اخلاق و نیز بیان برخی مسایل اعتقادی و فقهی به روش اهل است که با استمداد از آیات و روایات و حکایات در چند باب (شاید سی باب) نگارش یافته است و بنا بر قرائن درون متنی، تاریخ تألیف آن نبایستی فراتر از سده یازدهم هجری باشد؛ ابواب موجود این اثر (22 باب) چنین است:

- باب اول (افتاده)؛

- باب (دوم) (98ب) فی الزهد؛

- باب [سوم] فی المجالس (103 الف)؛

- باب چهارم فی الاخلاص (104ب)؛

- باب [پنجم] فی ذکر الموت و شدته (108ب)؛

- باب (ششم) فی عذاب القبر (113 الف)؛

- باب [هفتم] فی صفة الجنة (122ب)؛

- باب هشتم فی التوبة (127ب)؛

- باب [نهم] فی الأمر بالمعروف و النهی عن المنکر (133 الف)؛

- باب [دهم] فی صفة الرحیم (139 الف)؛

- باب [یازدهم] فی حق الجار (141ب)؛

- باب دوازدهم فی أفضلیة [صلوة الجنازه] (142ب)؛

- باب (سیزدهم) فی شارب الخمر (143ب)؛

- باب چهاردهم في الكذب (145 الف)؛

- باب [پانزدهم] في الغيبة (146 الف)؛

- باب [شانزدهم] في الغماز (148 ب)؛

- باب (هفدهم) في التكبر (150 الف)؛

- باب [هجدهم] في الكاظمين (152 الف)؛

- باب نوزدهم في الخوف (152 الف)؛

- باب (بيستم) في الفضائل (154 الف)؛

- باب [بيست و يكم] في الصبر (155 ب)؛

- باب (بيست و دوم) في المصيبة (157 الف)؛

- باب بيست و سوم في الوضوء (158 ب).

آغاز: افتاده «... بدوزخ اندازيد و بهر حبه كه از كجا پيدا کرده است و بكجا صرف کرده است ... (98 ب) باب (دوم) في الزهد، قال الله تعالى وقل متاع الدنيا قليله ابوجلاء رضي الله عنه روايت می کند از رسول عليه السلام گفتند هر كجا زاهدانند كه رغبت بدنیا ندارد، شمايان با وی نزدیک شوید از و نصيحت شنويد ...»

انجام: «... باب [بيست و سوم] في الوضوء، قال الله تعالى يا أيها الذين آمنوا إذا قمتم إلى الصلوة فاغسلوا وجوهكم ... ، رسول عليه السلام گفتند كه هر كه وضوی تمام کند دو ركعت نماز بگذارد حق تعالى گناه او را عفو ...» افتاده .

نوع خط: نستعلیق تحریری (ردی ء)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 13 ق، تعداد برگ: 65 گ (93 الف - 158 ب)؛ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی همراه والي لبه برگ ها، نوع جلد: مشمعی (گالینگور) قهوه ای.

گزارش نسخه: این نسخه در سال 1915 از بخارا به این انستیتو انتقال یافته است.

(26)

«C-2010»

عنوان: اخلاق (رساله ای در ...)

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: اخلاق

گزارش متن: رساله‌های موجز در اخلاق به روش اهل سنت و با رویکرد صوفیانه، با عناوینی مانند فضیلت و شرافت ماه مبارک، فضیلت قرآن خواندن که مطالب به صورت نقل حکایات و اقوال صوفیان به نام، به دوزبان فارسی و ترکی (لهجه ازبکی) است و احتمالاً در محدوده بخارا و سمرقند، به رشته تحریر در آمده باشد. برخی داستان‌ها محل تأمل و بررسی است برای نمونه (برگ 11 الف): «حضرت امام حسین (علیه السلام علی اصغر را در مکتب فرستاد آن شهزاده فاتحه‌الکتاب را یاد کرده به پیش پدر در آمده خواند، حضرت امام حسین (علیه السلام) هزار اشرفی و هزار سکه عمری... داده روانه نمود، معلم که عبدالرحمن شبلی (1) باشد گفته اند که من چه مقدار چیز یاد دادم، حضرت امام حسین (علیه السلام) شنیده، گفته اند که من از آنحضرت شنیده ام یک آیت قصیره فاتحه‌الکتاب را... کند تمام خزینه بر وی نرسد».

آغاز: «روایت می‌کند که یک مردی بود صالح نام، آن مرد در یکشب جمعه در گورستان رفت دو رکعت نماز خوانده مراقبه نمود که در آن وقت ند حلقه از اهل گورستان دیده...»

انجام: «... فرموده اند که هر که نماز با جماعت ادا کند در روز قیامت بی حساب و بی عذاب در

ص: 99

1- این کلمه به صورت های «شمس، شملی، شمعی» هم خوانده می‌شود.

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده 13ق، تعداد برگ: 14گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: مقوایی.

گزارش نسخه: این رساله ضمن مجموعه ای از اوراق پراکنده در اخلاق و فقه و حدیث، مکاتبات و منشآت و جز اینها با تاریخ 1294 ق به زبان های عربی، فارسی و ترکی آمده است که بیشتر برگ هایی جدا شده از کتب دیگر است. از جمله اوراق پراکنده اقرارنامه ای است منسوب به «حاج میرابوطالب بن میرمؤمن مازندرانی»؛ وی طبق این سند مقرر و معتقد به عقاید اهل سنت و جماعت می باشد و ذیل آن چند نفر از عالمان اهل سنت نیز شهادت داده اند، از جمله: «من کان مقر بهذه العقاید الحققة السنية لانتهم بالشیعة، حرره ملاسعيد»؛ این مجموعه پراکنده، پیش از این در کتابخانه سید واحدی (گویا در بخارا یا سمرقند) بوده است به شماره «No.402-1530» که گویا در دوره حاکمیت بلشویک ها، به این انستیتو منتقل گردیده است؛ بعید نیست که این اقرار نامه، به عنوان تقیه صادر شده باشد و الله العالم. یادداشت «سید واحد کتبخانه سی قولیاز مالار بولگی «No. 1562-435» در آغاز نسخه آمده است.

(27)

«A-209»

عنوان: اخلاق محسنی = جواهر الاسرار

پدیدآور (مؤلف): کمال الدین حسین بن علی، واعظ کاشفی بیهقی سبزواری (د. 910ق)

موضوع: اخلاق

گزارش متن: کتابی در فلسفه عملی (اخلاق) مشحون از نصایح و اندرزهای حکیمانه به نثری فصیح و روان است که مؤلف، آن را در سال 900 ق به نام ابوالحسن (حاکم مرو)، یکی از پسران

ص: 100

سلطان حسین بایقرا (حک 873-911ق/1469 - 1506م)، در چهل باب تالیف نموده است و وجه تسمیه آن به اخلاق محسنی " نیز اشاره به همین است که ماده تاریخ اثر و برابر با عدد 900 می باشد. باید افزود که این کتاب به نحو مکرر در ایران و خارج از کشور به طبع رسیده و به زبان های دیگر از جمله انگلیسی نیز ترجمه گردیده است.

آغاز: «بسمله، حضرت پادشاه علی الاطلاق عزت کلمته و جلت عظمته .. إنک لعلی خلق عظیم؛ زیرا که حسن خلق نوریست از انوار حکمت الهی و سری از اسرار عزت پادشاهی... (3 الف) مالک الخافقین شهنشاہ آفاق سلطان حسین، خلد الله تعالی ظلال خلافتہ... و اولاد امجاد کامکار نامدار شاه ابوالحسن معین ملک... خلد الله تعالی ملکہ... (5 الف) فقیر حقیر..... نیز از اجرام بارگاہ... (5ب) بس بتحریر این رسالہ کہ بہ اخلاق محسنی مستی گشته اقدام نمود... و قبل از شروع بموقف عرض میرساند کہ

انجام: «... قطعہ:

با خامہ کفتم ای کہ زسر ساختی قدم *** وز مقدم تو چشم سخن یافت روشنی

اخلاق محسنی بتمامی نوشته ای *** تاریخ ہم نویس ز اخلاق محسنی

الله المحمد».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: ملا سید اکرم خجندی، تاریخ کتابت: 1290ق، محل کتابت: ولایت آقسو، تعداد برگ: 253گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی آهار مهره، نوع جلد: میشن یک لایی.

گزارش نسخه: در آغاز نسخه اشعاری به ترکی جغتایی آمده است. باید دانست این نسخه در سال 1910 به این انستیتو انتقال یافته است.

(28)

ص: 101

عنوان: نسخه دیگری از اخلاق محسنی (2)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 65گ (18ب - 82ب).

(29)

(A-938)

عنوان: نسخه دیگری از اخلاق محسنی (3)

آغاز: «مانند نسخه A-209».

انجام: «مانند نسخه A-209».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: محمد غنی بن حاجی محمد، تاریخ کتابت: 5 محرم الحرام سال 1107ق، تعداد برگ: 321گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی آهار مهره، نوع جلد: برون مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه)، مجدول، ضربی، با ترنج و سرترنج زمینه لاکه سرخ با طرح گل و بوته و درون نیز مقوایی با روکش کاغذی زرد و سرخ منقش، عطف تیماج سرخ.

گزارش نسخه: دو برگ آغازین نسخه نونویس است و برگ های نسخه، مجدول زرین و مشکین است. این نسخه در سال 1935 به این انستیتو منتقل گردیده است.

ص: 102

«A-1068»

عنوان: نسخه دیگری از اخلاق محسنی (4)

آغاز: افتاده «... داند که تحقیق بدین امریست لازم و از لقای بدین در جه علیا فرضی است... و اولاد امجاد کامکار نامدار... (3ب) فقیر حقیر... نیز از اجرام بارگاه... پس بتحریر این رساله که

به اخلاق محسنی مسمی گشته اقدام نمود... و قبل از شروع بموقف عرض میرساند که «...».

انجام: «مانند نسخه A-209».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 976ق، تعداد برگ: 223گ، نوع کاغذ: فرنگی نخودی دارای مارک تجارتي، نوع جلد: چوبی باروکش کاغذی عسلی، با ترنج و سرترنج لاکی زمینه گل و بوته.

گزارش نسخه: در آغاز نسخه و چند جای نسخه، مهر بیضی «سید واحدی کو توپخانه سی به شماره 144-271-No» آمده است. این نسخه در سال 1934 (احتمالا از بخارا) وارد این انستیتو گردیده است.

«B-785-3»

عنوان: نسخه دیگری از اخلاق محسنی (5)

آغاز: «مانند نسخه A-209».

انجام: «مانند نسخه A-209».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 988ق، تعداد برگ: 145گ (127ب) -

(32)

«B-926-1»

عنوان: نسخه دیگری از اخلاق محسنی (6)

آغاز: «مانند نسخه A-209.

انجام: «مانند نسخه A-209.

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 143گ (1ب - 143ب).

(33)

«B-927

عنوان: نسخه دیگری از اخلاق محسنی (7)

آغاز: «مانند نسخه A-209.

انجام: «مانند نسخه A-209.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: درویش محمد بن درویش جلال نیشابوری، تاریخ کتابت: سده 10ق، تعداد برگ: 95گ، نوع جلد: برون تیماج قهوه ای تیره مجدول، ضربی، با ترنج و سر ترنج و دارای لبه برگردان (طبله).

گزارش نسخه: نسخه دارای یک سر لوح زیبا به سبک صفوی (طرح کنگره)، با زمینه لاجورد و طلا و زنگار همراه گل و بوته الوان است، برگ ها مجدول به طلا و لاجورد است. در آغاز تملک

«علی بای بن محیی بن ازبک امیر اتابکی» با تاریخ 950ق، همچنین تملک

«جوزیف لويس روسو» در سال 1810م و دیگران مشاهده می شود. در آغاز و انجام اشعاری به فارسی با این مطلع آمده است:

وارسته کجاست که راه عدم رویم *** با یک دگر، چو سایه، قدم بر قدم رویم

یادداشت هایی نیز در برخی اوراق به لاتین (گویا فرانسوی) دیده می شود. این نسخه در سال 1935م به این انستیتو انتقال یافته است.

(34)

«B-1154»

عنوان: نسخه دیگری از اخلاق محسنی (8)

آغاز: «مانند نسخه A-209.

انجام: «مانند نسخه A-209.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11ق، تعداد برگ: 205گ، نوع جلد: تیماج قهوه ای با ترنج زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی، با عطف و مغزی تیماج قهوه ای روشن

گزارش نسخه: برخی آثار رطوبت روی برگها دیده می شود. در آغاز تملک «عبد الرحمن بن حسام الدین» مشاهده می گردد و همچنین عبارت «علی ولی الله» به خط نستعلیق خوش، همراه تملک «سلیمان بن یوسف» با تاریخ 1065ق دیده می شود. این نسخه در سال 1935 به این انستیتو انتقال یافته است.

ص: 105

عنوان: نسخه دیگری از اخلاق محسنی (9)

آغاز: افتاده «... برو و صد هزار درم بخشش را بر آن قرار داده بستان... (5 الف) باب چهارم در تربیت خدم و حشم...»

انجام: «... (128 الف) باب سی و نهم در دفع اشرار... (131 ب) نه اندیشد نه از عقوبت خدای ترسد و نه از سیاست سلطان باک دارد دفع چنین...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 ق، تعداد برگ: 131 گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه) با ترنج و سر ترنج لاکه قرمز زمینه گل و بوته و در جوف سرترنج یک مصرع «ابر و دلبری چون بوسه دهد» آمده است؛ عطف مشمعی (گالینگور) قهوه ای.

گزارش نسخه: آثار رطوبت و فرسودگی در میان اوراق نسخه و جابجایی برگ ها دیده می شود و ترتیب ابواب فعلی نسخه چنین است: باب چهارم (5 الف)؛ باب بیست و یکم (40 الف)؛ باب هژدهم (44 الف)؛ باب نوزدهم (46 الف)؛ ابواب بیست دویم (55 ب) تا سی و نهم (128 الف) هم جملگی موجود است، بنابر این ابواب اول تا هجدهم آن افتاده است. برگ ها مجدول به لاجور و مرکب قرمز است و برگ های آسیب دیده، برخی با صورت غیر فنی ترمیم و والی گردیده است. بر پشت جلد، یک اقرارنامه شرعی از «ملا فضیل» به زبان فارسی مبنی بر واگذاری (فروش) یک پلک به «ملا عبدالرحمن» به یکصد اشرفی، در گذر جان قباد بلده بخارا، با تاریخ 1250 ق نوشته شده است. این نسخه در سال 1915 از بخارا به این انستیتو منتقل گردیده است.

(36)

«B-2111»

عنوان: نسخه دیگری از اخلاق محسنی (10)

آغاز: افتاده «... او تغیر عجب یافته خلیفه قدری از آن آب چشید... (2 الف) باب نهم در عفت و آن احتراز باشد از ارتکاب محرمات، خصوصاً از شهوت حرام و این از جمله مکارم اخلاق است....

انجام: «... (141 الف) باب سی و چهارم در فراست.... (149 ب) چنانچه حضرت حق سبحانه فرموده که إن بعض الظن إثم، و اگر کسی مجرد کمانی بی تحقیق...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق خوش، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 ق، تعداد برگ: 149 برگ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: تیماج قهوه‌های فرسوده با عطف پاره سفید فرسوده.

گزارش نسخه: برگ‌ها مجدول به زر، لاجورد و مرکب مشکی است و بیشترین برگها فرسوده شده و نسخه فاقد شیرازه بندی است. در آغاز یادداشتی مربوط به پادشاهان ایران باستان آمده است. این نسخه در سال 1915 از بخارا به این انستیتو انتقال یافته است.

(37)

«B-2298»

عنوان: نسخه دیگری از اخلاق محسنی (11)

آغاز: «مانند نسخه A-209».

انجام: «مانند نسخه A-209».

ص: 107

نوع خط: نستعلیق ممتاز، کاتب: میرزا علی محمد... (به جهت میرزا صالح بیک بدخشی)، تاریخ کتابت: 1026ق، تعداد برگ: 229 گ، نوع جلد: برون و درون تیماج زرشکی.

گزارش نسخه: نسخه ای است بسیار نفیس، دو برگ آغازین مذهب و دارای یک سرلوح سبک کنگره ای زیبا و هنری مربوط به مکتب صفوی، با زمینه طلا و لاجورد و گل و بوته الوان و نگاره های اسلیمی زرین، همراه با کتیبه بازوبندی که با زمینه طلا و لاجورد که جوف آن نانوخته مانده است؛ این دو برگ دارای تشعیر گل و بوته و نگاره های اسلیمی طلایی و قرمز؛ میانه سطور این دو برگ، با طلا دندان موشی شده است. برگ ها با طلا، لاجورد، شنگرف و مرکب مشکی جدول کشی شده و با لاجورد کمندکشی گردیده است. تمامی برگ های نسخه «متن و حاشیه» شده است و دارای افشان طلاست؛ کاغذ متن به رنگ قهوه ای روشن و جنس آن شرقی و کاغذ حاشیه به رنگ سفید و جنس آن فرنگی آهار مهره است. برخی برگ های پایانی آسیب دیده که به صورت غیرفتی والی شده اند، در آغازین برگ نسخه، حدیث مشهور نبوی صلوات الله علیه و آله: «من مات ولم يعرف امام زمانه...» به خط نستعلیق خوش نوشته شده است؛ نیز در هامش برگ های (129 - 131 الف) دو روایت در مدح امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام آمده است که در آن به قضیه اعتراض خلیفه ثانی به پیامبر صلوات الله علیه، بعد از مفتخر نمودن حضرت امیر (ع) به «امیرالمؤمنین» در جنگ حنین... اشاره دارد: «مر ویست... جناب رسول

صلوات الله علیه و آله در غزوه حنین فرمود... امیرالمؤمنین...؛ بدترین خلائق... گفت: یا رسول الله امروز لقب تازه ای به ابن عمت قرار داده ای؟! مگر آدم، امیر المؤمنین زمان خود نبود...». این نسخه در سال 1926 وارد این انستیتو گردیده است.

(38)

«C-659-1»

عنوان: نسخه دیگری از اخلاقی محسنی (12)

ص: 108

آغاز: «مانند نسخه A-209».

انجام: «مانند نسخه A-209».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 986ق، تعداد برگ: 167گ (1ب - 167 الف).

(39)

«C-660-2»

عنوان: نسخه دیگری از اخلاق محسنی (13)

آغاز: «مانند نسخه A-209».

انجام: «مانند نسخه A-209».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1303ق، تعداد برگ: 159گ (12ب - 170 الف).

(40)

«C-661»

عنوان: نسخه دیگری از اخلاق محسنی (14)

آغاز: «مانند نسخه A-209».

انجام: «مانند نسخه A-209». نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: محمد حکیم خواجه بن اسکندر خان تاشکندی، تاریخ

ص: 109

کتابت: 1232ق، تعداد برگ: 144گ، نوع جلد: مقوایی فرسوده با روکش کاغذی سبز زیتونی (کار آسیای میانه)؛ با ترنج لاکی قرمز، با زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی و سرترنج لاکی طلایی؛ عطف و مغزی تیماج قهوه ای روشن.

گزارش نسخه: در انجام ایبائی (اندکی به فارسی و بیشتر به ازبکی) آمده است به این مطلع:

وصالینک فرقتنده گنجه گوندوز خار زار ایمدی *** بلا طوفانیکا قالدوم بویوب مر دلفکار امدی

باید افزود که این نسخه در سال 1935 به این انستیتو انتقال یافته است.

(41)

«C-663»

عنوان: نسخه دیگری از اخلاق محسنی (15)

آغاز: «مانند نسخه A-209.

انجام: «مانند نسخه A-209.

نوع خط: نستعلیق ممتاز (عناوین: ثلث خوش طلایی و شنگرف)، کاتب: عبد العزیز، تاریخ کتابت: سده 10ق، تعداد برگ: 219گ، نوع جلد: روغنی برون با زمینه زرشکی مرقش مجدول با نقش گل های شکفته و غنچه الوان همراه برگها و بوته های الوان بسیار زیبا و هنری، درون با زمینه قهوه ای و گل و برگ الوان که در برخی بخش ها رنگ آنها، فروریخته است، مجدول زرین و مشکین؛ عطف تیماج مشکی.

گزارش نسخه: این نسخه نفیس مذهب، دارای ده مجلس نگاره (مینیاتور) بسیار زیبا و هنری از مکتب هرات، با مضامین اخلاقی مجالس سلاطین، علما، حکما و قضات، در برگ های (10ب، 33ب، 50ب، 62ب، 81، 96ب، 136ب، 158ب، 174 الف، 192 الف) آمده که در تمامی

ص: 110

آنها، برگ مقابل نیز تذهیب و دارای تشعیر است که در آن صحنه های بسیار زیبای هنری از شکار حیوانات و مناظر گل و بوته، با طلا ترسیم گردیده است و میانه سطور نیز با طلا، دندان موشی شده است. برگ های نسخه مجدول به طلا، شنگرف، لاجورد، زنگار و مرکب مشکی است. تملک «گراف» در سال 1867م در آغاز نسخه و نیز یک مهر مربع با عبارت «مهدی و هادی و علی اکبر ...» آمده است که در برگ انجام نیز تکرار شده است. گفتنی است که این نسخه در سال 1935 به این انستیتو انتقال یافته است.

(42)

«C-152-2»

عنوان: نسخه دیگری از اخلاق محسنی (16)

آغاز: «مانند نسخه A-209.

انجام: «مانند نسخه A-209.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1214ق، تعداد برگ: 237گ (8ب - 244ب).

(43)

«C-1627»

عنوان: نسخه دیگری از اخلاق محسنی (17)

آغاز: افتاده «... و بعد از آن اعمال چنین در حدیث آمده که بدرستی... (1ب) مالک الخافقین شهنشاه آفاق سلطان حسین، خلد الله تعالی ظللال خلافته... و اولاد امجاد کامکار نامدار... شاه

ص: 111

ابوالمحسن معین ملک ...، ...، فقیر حقیر... نیز از اجرام بارگاه... بس بتحریر این رساله که به اخلاق محسنی مسمی گشته اقدام نمود... و قبل از شروع بموقف عرض میرساند که ...

انجام: «... (134 ب) باب چهلیم در تربیت خدم و حشم... (161 ب) پادشاه مسلم دارد تا ثمره خیر دهد و آن فایده هم عاید بدو شود و اگر اول باستیفای...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 ق، تعداد برگ: 161 گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: مقوایی با ترنج و سرترنج، زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی، مجدول ضربی، برون با روکش کاغذی قرمز، درون آبی نفتی با ترنج و سرترنج لاکه کرم رنگ، عطف تیماج قهوه‌های فرسوده.

گزارش نسخه: آثار شدید رطوبت بر برگ های نسخه مشاهده می گردد که در برخی موارد متن را ناخوانا کرده است. این نسخه در سال 1995 از بخارا وارد این انستیتو گردیده است.

(44)

«C-1791-1»

عنوان: نسخه دیگری از اخلاق محسنی (18)

آغاز: «مانند نسخه A-209».

انجام: «مانند نسخه A-209».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1235 ق، تعداد برگ: 214 گ (1 ب - 214 ب).

ص: 112

عنوان: اخلاق ناصری (1)

پدیدآور (مؤلف): خواجه نصیرالدین محمد بن محمد بن حسن، طوسی مشهور به «خواجه نصیر» (د. 672 ق)

موضوع: اخلاق

گزارش متن: کتابی است گرانبها، در آداب و اخلاق؛ خواجه نصیر، به سال 633ق، هنگامی که در قائن قهستان، زندانی (یا) مقیم بوده است، آن را بنا به درخواست حاکم اسماعیلی آن سامان ناصر الدین ابوالفتح عبدالرحیم بن ابی منصور» در سه مقاله مشتمل بر سی فصل تنظیم نموده است و چون در حال تقیه بوده مقدمه ای مناسب آن حال نوشت؛ اما پس از مدتی مقدمه آن را طبق دلخواه خویش تغییر داد. باید افزود پایه این کتاب، کتاب طهارة الأعراق، ابوعلی احمد بن محمد بن یعقوب خازن رازی مشهور به «ابن مسکویه» است که همزمان با برگردان آن اثر به فارسی، دو بخش، تدبیر منزل و یاست مدن را نیز به آن افزوده است. این اثر چندین بار به چاپ رسیده و چاپ تصحیحی مرحوم دکتر مجتبی مینوی، از بهترین چاپ های آن اثر است. باید افزود، این اثر گرانبه، به جهت اهمیت فوق العاده آن، در طی قرون متمادی مورد توجه دانشمندان قرار گرفته و برای نمونه از سوی کسانی همچون جلال الدین محمددوانی، خاتون آبادی، سلطان العلماء و محمد تقی نصیری طوسی تحریر و به گزین شده است.

آغاز: «بسمله، حمد بیحد و مدح بیعد لایق حضرت عزت مالک الملکی باشد که همچنانکه در بدو فطرت اولی... ذکر سببی که باعث شد بر تألیف این کتاب بوقت مقام قهستان در خدمت آن بقعه در مجلس عالی ناصر الدین عبدالرحیم بن ابی منصور، تغمده الله برحمته، در اثنای ذکری که می رفت از کتاب الطهارة که استاد فاضل... مسکویه خازن... در تهذیب اخلاق ساخته است...»

ص: 113

با محرر این اوراق فرمود که این نفیس را تبدیل کسوت الفاظ و نقل از زبان تازی بزبان پارسی تجدید ذکری باید کرد، چه اهل روزگار که بیشتر از حلیه ادب خالی اند از مطالعه جواهر معانی... حالی شوند... هر چند این کتاب مشتمل بر شریفتری بایست از ابواب حکمت عملی اما از دو قسم دیگر خالیست، یعنی حکمت مدنی و حکمت منزلی و تجدید مراسم این دو رکن... مهمست...

پس اولی آنکه ذمت بعهدہ ترجمہ این کتاب مرہون نباشد و تقلد طاعت را بقدر استطاعت مختصری در شرح تمامی اقسام حکمت عملی بر سبیل ابتدا بہ شیوہ ملازمت اقتدا جنانکہ مضمون قسمی کہ بر حکمت خلقی مشتمل خواهد بود مرتب کردہ آید و در دو قسم دیگر از اقوال و آراء... و... کتاب را اخلاق ناصری نام نهاد... بانعام قبول کنند انشاء اللہ تعالی....

انجام: «... از فعل نیک پیشیمان مشو، با هیچکس مرآء مکن، ہمیشہ بر ملازمت سیرت عدل و استقامت و التزام خیرات مواظبت کن، اینست وصایای افلاطون کہ خواستیم کہ کتاب را بر آن ختم کنیم و بعد ازین سخن قطع کنیم خدایتعالی ہمگنان را توفیق اکتساب خیرات و اقتنای حسنات کرامت کند و بر طلب مرضات خود حریص کرداناد؛ آلہ اللطیف المجیب»..

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1283ق، تعداد برگ: 202گ (1ب - 202 الف).

(46)

«B-1152»

عنوان: نسخه دیگری از اخلاق ناصری (2)

آغاز: «مانند نسخه 1-937-B».

انجام: «مانند نسخه 1-937-B»

نوع خط نستعلیق خوش، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 9 یا 10ق، تعداد برگ: 217گ،

ص: 114

نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره، نوع جلد: تیماج زرشکی، دارای ترنج طلایی زمینه زرشکی نگاره های اسلیمی همراه لبه برگردان (طبله) و دارای قاب مخصوص.

گزارش نسخه: در آغاز، جنب مهرهای لاتینی متملکان اروپایی و نیز مهرهای انستیتو، تملک محمد خداداد مدرس در مدرسه ... منقاری زاده» با مهر بیضی «محمد خداداد»، نیز تملک «فیض الله بن عثمان الشهیر محمود افندی» در سال 1082ق و همچنین تملک «سید محمد زین العابدین مدرس مدرسه اسمیخان سلطان» با مهر هشت گوش «مظهر سر محمد باد ابن زین العابدین 1098» آمده است. در آغاز همچنین، هفت صفحه، گزارشی به خط زیبا، به زبان فرانسوی، در توصیف تفصیلی اثر مربوط به سال 1843م درج شده است که به نظر می رسد، برای ترجمه به فارسی، مفید باشد. گفتنی است که این نسخه در سال 1935 به این انستیتو انتقال یافته است و خوشبختانه نسخه ای عکسی از آن در آرشیو کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران در تهران موجود است. (1)

(47)

«A-869»

عنوان: ادعیه و تعویذات (کتابی در ...)

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: ادعیه و اذکار

گزارش متن: بخشی از یک کتاب در تعویذات و ادعیه و علوم غریبه به فارسی و ترکی ازبکی است که از ابتدا دو باب اول و دوم کامل افتاده و تنها بخشی از باب سوم مانده است و ابواب موجود اثر نیز از باب چهارم تا باب سی و یکم در متن قابل مشاهده است و البته باید دانست که

ص: 115

1- نشریه نسخه های خطی، دفتر 3، ص 100.

ابواب 19 تا 29 نیز به طور کامل افتاده و باقی ابواب، یعنی از باب سی و یکم تا آخر نیز افتاده است و به جهت همین افتادگی های گسترده، نام کتاب و پدیدآور اثر مورد شناسایی قرار نگرفت.

انجام: «... مرویست آنحضرت گفتند بگریید باران نیشان را و بخوانید بر وی هفتاد بار سوره فاتحه را و هفتاد بار آیت الکرسی را...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 13 ق، تعداد برگ: 36 گ (41 الف - 76 ب)، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: تیماج زرشکی فرسوده.

(48)

«A-398-1»

عنوان: ادعیه و صلوات و اوراد و اذکار (رساله در ...)

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: تصوف

گزارش متن: رساله ای در ادعیه و صلوات و اوراد و اذکار صوفیانه همراه برخی روایات نبوی صلوات الله علیه و آله و حکایات و نقل اقوال صوفیان به نام، که به روش اهل سنت نگارش یافته است؛ با توجه به خط و قلم، بایستی این اثر، تألیفی مربوط به سده سیزدهم هجری در محدوده آسیای میانه، حوالی بخارا بوده باشد.

آغاز: «بسمله، اسناد ورد دیگر، هر کس این دعا را بخواند... الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین... در بیان صلوات که حضرت پیغمبر صلی الله علیه...».

انجام: «... یا منان و یا دیان و یا سبحان یا سلطان یا غفران یا مستعان و صلی الله علی سیدنا و نبینا محمد و آله و أصحابه أجمعین برحمتک یا أرحم الراحمین».

ص: 116

نوع خط نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده 13 یا اوایل سده 14ق، تعداد برگ: 19گ (1 الف - 19 الف)، نوع کاغذ: شرقی نازک نخودی، نوع جلد: مشمعی (گالینگور) مشکی با عطف پارچه ای کرم رنگ.

گزارش نسخه: این نسخه گویا در سال 1956 از محدوده آسیای میانه (بخارا یا سمرقند) به گنجینه انستیتو دستنویس های شرقی در شهر سنت پترزبورگ، افزوده شده است.

(49)

«A-869-2»

عنوان: اخلاق و عقاید. (رساله ای در ...)

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: اخلاق و عقاید

گزارش متن: اوراقی ناقص و پراکنده از یک متن شیعی درباره حفظ ایمان، تهذیب اخلاق و عقاید حقه است.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12ق، تعداد برگ: 5گ (18 الف - 22 الف)، نوع کاغذ: فرنگی سفید، نوع جلد: تیماج زرشکی فرسوده.

(50)

«C-127»

عنوان: اسکندرنامه

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

ص: 117

گزارش متن: کتابی مفصل شامل حکایات و حوادث روزگار اسکندر ذوالسدهین، به نثر، با عناوین «راویان اخبار و ناقلان آثار چنین خبر داده اند، آورده اند که، القصه، راوی گوید که» است که با مقدمه ای به روش اهل سنت، در 113 فصل (داستان) نگارش یافته است؛ به نظر نمی رسد تألیف این کتاب، فراتر از سده 10 ق بوده باشد، چه، از منابعی متأخر، همچون خردنامه اسکندری اثر عبدالرحمن جامی (د. 898ق) در میان کتاب مطالبی نقل شده است.

آغاز: «بسمله»، «؛ بعد از حمد ذوالجلال و قادر بر کمال لم یزل ولا یزال. دانای کل حال و معبود بی زوال ...؛ بعد از حمد خدا و نعت شریف آن سلطان سند انبیاء و سرور اصفیا و شفیع روز جزا محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم و مناقب چهار یار و المرتضی الایه و فرزندان ارجمند ایشان و اصحاب کبار ایشان... راویان اخبار و ناقلان آثار چنین خبر داده اند که وقت... (5 الف) چون پیغمبر علیه السلام بیطحی که رسیدند در میان بطحاء آثار وحی نازل شد جبرئیل امین سوره والضحی را آورد و یعنی سوکنند بر وی و خوی و موی مسلسل مشکبار عنبر بوی، تو اندوهگین مباش که من ترا دشمن نکرده ام آنگاه سوره کهف را بخواند جبرئیل گفت خدایت میفرماید که یا محمد تو پنداری که قصه اصحاب کهف و اصحاب رقیم از امور نایاب بود از قدرت ما عجب بود که قصه های که این مشرکان از تو پرسند آن در خزانه قدرت ما یافت نشود، بس بیامدند حضرت نبوی چنانچه از جبرئیل شنوده بودند بر خواندند بعضی تصدیق کردند و بعضی تکذیب نمودند؛ چون ما درین مختصر متصدی بیان ذوالسدهمین بودیم بنابراین از آن چهار سخن نکریم و از اسکندر سخن کردیم، اما مظفر یونانی در تاریخ خود آورده است از قصه اسکندر بدانکه در ایران زمین پادشاهی بود داراب نام داشت جمعی از مردمان بودند

انجام: «... القصه مادر ملک اسکندر چون مضمون نامه آن بوده جزع فرع نکرد، پای در دامن صبر کشید ... ملک اسکندر را در کنار قلعه اسکندریه در روم بخاک دفن کردند بعده حکیمان

بمادر ملک اسکندر تعزیت رسانیدند... تعزیت رسانیدن حکیم اول در کنار پرده می‌کفت ...

سکندر ترا صبر فرموده است *** رهن سوی آرام بنموده است

چو مردان در آن ره نهادی قدم

... تمت الكتاب بعون الملك الوهاب».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: روز سه شنبه غره جمادی الاول 1256ق، تعداد برگ: 572گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) آهار مهره، نوع جلد: مشمعی (گالینگور پارچه ای مشکی، با عطف و گوشه تیماج سرخ

گزارش نسخه: آثار رطوبت بر فزار برگ ها مشاهده می گردد که در برخی موارد متن ناخوانا شده است. در آغاز یک تملک گویا از کاوف من (?) با تاریخ 1874، همراه یک بیت شعر فارسی:

در گذر دیدم پری رویی، شدم دیوانه اش *** چیست نام او، کجا باشد، نه دانم خانه اش!

دیده می شود. این نسخه در سال 1935 وارد این انستیتو گردیده است.

(51)

«C-1248»

عنوان: نسخه دیگری از اسکندرنامه (2)

آغاز: افتاده «... برسام کفت این فعل ایشان بسندیده من افتد، کفت مردی رفته خبر بیاورد... فرستادن ملک برسام با ملک اسکندر عالی مقام، در تاریخ صبری آورده است که چون روز شد برسام یکی از دانایانرا فرمود که بنزد اسکندر رفته»

انجام: (مانند نسخه C-127).

ص: 119

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: اوزبک خواجه ولد بابا ملا نعمت الله قصه خوان، تاریخ کتابت: سده 12ق، تعداد برگ: 164گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه با ترنج و سرترنج لاکه قرمز ضربی زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی، عطف و مغزی تیماج سرخ.

گزارش نسخه: آثار رطوبت و چربی و نیز فرسودگی روی برخی برگ های نسخه مشاهده می گردد. این نسخه در سال 1995 از بخارا به این انستیتو انتقال یافته است.

(52)

«C-1463-3»

عنوان: اسکندرنامه

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: بخشی اندک از اثری در توصیف حوادث و وقایع ایام سلطنت اسکندر ذوالسدهین به نثر عامیانه است که به نظر می رسد، برای قصه خوانان و نقالان نگارش یافته است. این اثر به جهت افتادگی فراوان از آغاز و انجام آن، عنوان اصلی و مؤلف آن شناخته نشد، جز اینکه یکی از عناوین آن، در متن مورد گفتگو، باقیمانده است «داستان در آمدن ملک اسکندر در ظلمات بطلب آب حیات (160 الف)» که مع الاسف با نسخه پیشین (C-127) قرابت و مطابقتی ندارد، و البته نباید از نظر دور داشت که این عدم تطابق، فراتر از مسأله اختلاف نسخ جزئی بوده است و شاید بتوان گفت که تحریر دیگر در ساختار دیگری است. گفتنی است تیتراژ عناوین اصلی اثر، به صورت «داستان ...» و عناوین فرعی نیز، به صورت «الغرض» و «القصة» آمده است.

آغاز: افتاده «(159 الف) مهیبی بر آمد دیدند از جانب آسمان ابر سیاهی مار عظیم منقش ...»

ص: 120

الغرض هر روز هفت نوبت خدای تعالی از مار و ماهی رزق آنها را می‌رساند... (160 الف) داستان در آمدن ملک اسکندر در ظلمات بطلب آب حیات، شیخ علاء الدین علامه میگوید هر چیزیکه حضرت خضر علیه السلام با ملک اسکندر فرمودند».

انجام: «... القصة کوچ کرده راهی شدند بجایی رسیدند مرغزاری و چشمه آبی مردی افتاده و از سینه او درخت عظیمی برآمده است، خود او زنده، ملک اسکندر گفتند ای مرد چه نام داری؟ گفت ای جوان مردم مرا ملک مقوقس نام است پادشاه عظیم الشان بودم در ظلمات در آمده آب حیوة را یافته گرفتم هر چند امیران منع کردند که ای...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12ق، تعداد برگ: 3گ (159 الف - 161ب)؛ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی، نوع جلد: مشعی (گالینگور) قهوه ای.

گزارش نسخه: این نسخه در سال 1915 از بخارا به این انستیتو انتقال یافته است.

(53)

«C-1621»

عنوان: اسکندرنامه

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: تحریر دیگری از داستان زندگی، جنگ ها، وقایع و حوادث دوران اسکندر مقدونی به نثر عامیانه و به روش اهل سنت است که با عناوین «القصة»، با استفاده از تاریخ طبری و برخی مصادر دیگر تاریخی، نگارش یافته است؛ البته باید توجه داشت که این نثر، به

ص: 121

متن نسخه «C-127» که پیش تر معرفی گردید، تا حدودی نزدیک است و به خصوص برخی منابع آن دو، مانند تاریخ مظفر یونانی (86 الف) تقریباً یکی است و به نظر می رسد تحریری از یک متن بوده باشند، هر چند در جاهایی، کاملاً متفاوت هستند. در این متن، برخی روایات موضوعه¹ هم راه یافته اند (228 الف) که برای نمونه می توان به این حدیث مجعول، اشاره کرد که به حدیث نبوی (ص) متواتر لفظه (از طریق منابع سنی و شیعی متعدد) عباراتی افزوده اند: « قَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، أَنَا مَدِينَةُ الصِّدْقِ وَ أَبُو بَكْرٍ بَابُهَا وَ أَنَا مَدِينَةُ الْعَدْلِ وَ عُمَرُ بَابُهَا وَ أَنَا مَدِينَةُ الْحَيَاءِ وَ عُثْمَانُ بَابُهَا وَ أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَ عَلِيٌّ بَابُهَا!»

برخی از عناوین این اثر چنین است:

- داستان جنگ اسکندر با پدرش فلیقوس (8ب)؛

- داستان اسکندر با کید هندی (43 الف)؛

- رفتن اسکندر بار دوم مکه (67 الف)؛

- ایمان آوردن پادشاهان قلعه صبا هند (74ب)؛

- نامه فرستادن جهان شاه برای شیخال شاه (94 الف)؛

- داستان آمدن ملک اسکندر و با سپاه همراه شدن بارگاه سراپرده حضرت یوسف پیغمبر را آوردن (154ب)؛

- بیرون آمدن ملک اسکندر از درون چاه (216 الف)؛

- جنگ کردن صلصال با همراه نقابداران (225ب)؛

آغاز: «بِسْمِ اللَّهِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ عَلَى رَسُولِهِ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ، أَمَّا صَاحِبُ تَارِيخِ طَبْرِي وَ صَاحِبُ تَارِيخِ اعْظَمٍ وَ دَرُزْبَدَةُ التَّوَارِيخِ أَوْرَدَهُ أَنَّ فِي بَيْنِ قَيْصَرَ وَ مَلِكِ مَغْرِبِ دَائِمِ جَنْغٍ بَدَأَ بِمَرْدَمِ بَسْتَوَى أَمْدَهُ بَدَأَ مِنْهُ فِي هَرِّ دَوِّ طَرَفٍ، آخِرُ قَصْدِ صَلْحٍ

کردند، سپاه مغرب بوزیر مبعک روم نامه فرستادند ... بدین ترتیب نامه در برگه دیوان الملک بود باقلیدوس رسید ...)).

انجام: «... اسکندر بجانب شیر نگاه کرده گفت ای جانو من بتو فال نیکو گرفته ام باید که تو هم دوست را از دشمن فرق کنی پیامر من بکسی دخل نکنی و ضرر نرسانی و الا که هر چه بینی از خود بینی، شیر باسکندر تعظیم کرد ...» ناتمام.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12ق، تعداد برگ: 232گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری نازک) نخودی، نوع جلد: یک لت جلد (لنگه)، مقوایی ساده الت اصلی افتاده) و لت روی دیگر، برون: با روکش کاغذی حنایی (کار آسیای میانه)؛ مجدول ضربی، با ترنج و سرترنج لاکه زرشگی زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی و درون: روکش کاغذی مشکی.

گزارش نسخه: در آغاز نسخه، ابیاتی به فارسی آمده است، آثار رطوبت و فرسودگی و ترمیم غیر اصولی آنها دیده می شود.

(54)

«B-386»

عنوان: اسناد احکام قضائی صادره از طرف قضات

پدید آور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: اسناد

گزارش متن: مجموعه ای از اسناد (ترجیحا صورت آنها) حاوی احکام صادره از سوی قضات در محاضر و محاکم، بیشتر درباره طلاق، ازدواج و تعزیرات است که به روش اهل سنت و بر پایه

ص: 123

فقه حنفی نگارش یافته است؛ برخی از برگ ها حاوی سؤال ها و فروع فقهی است که از حاکم یا امام پرسیده شده و جواب آن داده شده است. با توجه به قرائن و شواهد درون متنی، به نظر می رسد این اسناد مربوط به حوزه بخارا یا سمرقند بوده باشد.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 13 ق، تعداد برگ: 23 گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی فرسوده، نوع جلد: بدون جلد (لفاف کاغذی).

گزارش نسخه: برگها دارای مهرهای مربع «عبده محمد مؤمن»، «العبد محمد صوفی» و... است که برخی با قلم بازنویسی نیز شده است.

(55)*

(B-1134)

عنوان: اعمال حواریان

پدید آور (مؤلف): ناشناخته

پدید آور (مترجم): طهمورث میرزا والی زاده (سده 13 ق)

گزارش متن: کتابی درباره اعمال حواریون حضرت عیسی علیه السلام در چند فصل که گویا از زبان لاتین یا زبان دیگری (گویا فرانسوی به فارسی برگردانده شده است. در یادداشتی که در سال 1866 م (1282 ق) به زبان فرانسوی در آغازین برگ نسخه (15 ب) آمده، نام مترجم «والی زاده طهورث میرزا»، ثبت شده است. باید افزود نسخه مورد گفتگو از آغاز تا اول فصل نهم را دار است.

آغاز: (فصل اول)، ابتدای این سخن را تصنیف نمودم برای همه کس ای مخلص خدا تو فیلوس برای عمل و تعلیم تا آن روزی که به حواریان برگزیده خود را بروح القدوس موعظت میگردان، صعود نمود....

ص: 124

انجام: «... فصل نهم در آن زمان ساولوس زیاده تهدید میکرد... کسی که یافته بود از این تعلیم در راه و هر جا مردان و زنان بسده آورده برای ... سالم» ناتمام.

نوع خط: نستعلیق تحریری با قلم خوردگی های فراوان در متن) و یازده برگ نخست (1ب - 11 الف) که بازنویسی (نسخه مبیضه) است به نسخ تحریری می باشد، کاتب (مترجم): نسخه اصل به خط مترجم، تاریخ کتابت (ترجمه): نیمه دوم سده 13 ق (گویا 1282 ق)، تعداد برگ: 61گ، نوع کاغذ: فرنگی ضخیم سفید، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی ابلق، عطف گالینگور پارچه ای قهوه ای.

گزارش نسخه: در برگ (15 الف) دعایی به خط شکسته نستعلیق، به فارسی با آغاز: «ای پدر ما تو که در سموات برقرار هستی ...» آمده است که در ذیل، ترجمه آن به ترکی به لهجه آذری با این آغاز: «آی بزم آتا میز، سن کی کوکلر اوزارنده برقرار سن» مشاهده می گردد. باید توجه داشت که اصل متن مترجم بین برگهای (16 الف - 61 الف) آمده است و بین برگهای (11 الف - 11 الف) بازنویسی از متن مذکور است که به صورت ناتمام در برگ (11 الف)، رها گردیده است.

(56)

«A-280»

عنوان: الأغراض الطبية و المباحث العلانية (1) = اغراض طبی

پدیدآور (مؤلف): زین الدین ابو ابراهیم اسماعیل بن حسین، حسینی جرجانی مشهور به «سید اسماعیل گرگانی» (د. 531 یا 535ق)

موضوع: پزشکی

ص: 125

1- الطهرانی، الذریعة، ج 2، ص 251.

گزارش متن: کتاب طبی مشهوری است که مؤلف پس از تألیف ذخیره خوارزمشاهی، برای توضیح و استفاده روان، آن اثر را به نام وزیر «مجدالدین ابو محمد بخاری»، در دو مجلد و سه بحث و هر بحث در چند گفتار و هر گفتار در چند باب، خلاصه کرده است. عناوین کتاب چنین اند:

- بحث اول (دارای 15 گفتار): 1. حد طب (19 باب)، 2. اندام های بسیط (7 باب)، 3. اندام های مرگب (17 باب)، 4. قوتها (5 باب)، 5. تندرستی و بیماری (5 باب)، 6. نبض (20 باب)، 7. نفس (1 باب)، 8. تقسره (21 باب)، 9. تندرستی (7 باب)، 10. عرق (5 باب)، 11. نفث (5 باب)، 12. اجناس سبب ها (16 باب)، 13. زادن و مردن (6 باب)، 14. تقدمه المرفه (3 جزء)، 15. بحران (8 باب).

- بحث دوم (دارای 3 گفتار): 1. حفظ صحت (16 باب)، 2. ادویه مفرده (3 جزء)، 3. قرابادین (19 باب).

- بحث سوم (دارای 26 گفتار): 1. بیماری های سر (6 جزء)، 2. چشم (6 باب)، 3. گوش (7 باب)، 4. بینی (5 باب)، 5. دهان (3 جزء)، 6. حنجره (5 باب)، 7. آلت دم زدن (7 باب)، 8. دل (6 باب)، 9. مری و معده (22 باب)، 10. جگر (8 باب)، 11. سپرز (3 جزء)، 12. سپرز (2 جزء)، 13. اسهال (8 باب)، 14. مقعد (5 باب)، 15. کرم روده (2 باب)، 15. پیچ ناف و قولنج (3 باب)، 16. گرده و مثانه (16 باب)، 18. بیماری های مردان (8 باب)، 19. بیماری های زنان (6 باب)، 20. پشت (7 باب)، 21. تب ها (14 باب)، 22. آماس ها (12 باب)، 23. ریش ها و سوختگی (6 باب)، 24. آراستگی و پاکیزگی (3 باب)، 25. زهرها (7 باب)، 26. مجبری... (4 باب).

باید افزود نسخه مورد گفتگو، کامل و شامل جلد اول کتاب است.

آغاز: «بسمله، گفتار اول، اندر یاد کردن حد طب و موضوع و موضوع آن و یاد کردن یاد کردن جزو علمی و عملی از آن و یاد کردن ارکان و مزاج و اخلاط؛ نوزده با بست، باب نخستین اندر حد طب و موضوعات آن، باید دانستن کی طب علمی است کی طیب بدان علم اندر

انجام: «... (219ب) باب بیستم اندر حقن‌ها و شیافها مسهل و غیر مسهل، حقنه زکام فعل خشک فرود آرد... (220ب) صفت سیانی کی... فرود آرد جو شیر مر حریق سبید را ستار برشند و شیاف کنند؛ تم القرابادین بحمدلله و حسن توفیقه و الحمد رب العالمین و حسبنا الله و نعم الوکیل، تمت [المجلد الأول و يتلوه (المجلد الثاني بحمدلله و مته)..

نوع خط: نسخ (عناوین کوفی تزینی)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده 6 یا اوایل سده 7 ق (پیش از 637ق)، تعداد برگ: 221گ، نوع کاغذ: شرقی (خان‌بالیغ) نخودی، نوع جلد: میسن قهوه ای تیره، عطف تیماج مشکی با قطع خستی.

گزارش نسخه: نسخه ایست بسیار نفیس و کهن، چند برگ نخست (1ب - 12 الف) دارای فهرست مطالب است. عنوان‌ها، جداول و نیز برگ‌های نسخه، مجدول به شنگرف می‌باشد. در برگ نخست، تملکی محو شده (با زحمت خواناست) از: «کیه محمد بن فیل دفر بن کیا مردان بن باکالیجار الدیلمی .. قزوین» در سال 637ق، با یادداشت: «... این کتاب اغراض فی ملک العبد الضعف المفلس المحتاج إلی رحمہ اللہ تعالیٰ، کتبه محمد بن دفر بن کیا مردان بن باکالیجار الدیلمی... قزوین، حماه اللہ تعالیٰ فی آخر رمضان المعظم عمت برکته فی یوم الثلاثاء سنة سبع و ثلثین ستمائة، بحمد الله و منه ... ذلک و یورث هذا الكتاب منه الی وهذا خط کریم الشرق الحسن بن محمد فیل دفر بن کیا مردان ابن باکالیجار لبلد (?) قزوین حماه اللہ تعالیٰ فی ثالث عشره صفر، حله اللہ الظفر و یوم... سنة سبع وستین و ستمائة اللهم...»؛ نیز یادداشتی محو شده از «حاجی رحیم» مربوط به سال 1232ق، همچنین تاریخ خریداری نسخه از ام میرزا علی، همچنین «مشهدی کمال چراغ» در سال 1232ق، مهر بیضی کوچکی بر فراز برگ نخست با عبارت «سید رضی الحسینی 1106» آمده است که در انجام نسخه نیز تکرار شده است. در برگ (84 الف) یک مهر مربع ناخوان با نوشتار معکوس «... بن علی» دیده می‌شود. روی برخی برگ‌ها، آثار رطوبت و چربی و والی غیرفنی مشاهده می‌گردد. پس از اتمام متن اثر، یک تاریخ تولد «میرزا اسماعیل بن میرزا

علی طیب شیرازی (یا تبریزی) مربوط به سال 1226 ق آمده است. در برگ (220 الف) مهر مربع ناخوانا «احمد بن» آمده است. کاتب این نسخه نیز، گویا از شیعیان بوده است در برگ (1 ب) دعا برای اهل بیت علیهم السلام را به صورت «و آله الطاهرین الطیبین» آورده است. بر فراز برگ (11 الف) یادداشتی (گویا به زبان یونانی) نوشته شده است. این نسخه در سال 1915 توسط خاورشناس شهیر، ولادیمیر ایوانف به این انستیتو انتقال یافته است.

(57)

«A-279-3»

عنوان: نسخه دیگری از الأغراض الطیبة و المباحث العلائية (2)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 8 گ (46 ب - 53 ب).

(58)

«C-645»

عنوان: الفاظ الادویة (1)

پدیدآور (مؤلف): نورالدین محمد بن عبدالله، قرشی شیرازی مشهور به «حکیم عین الملک» و متخلص به «بقی» (د. پس از 1038 ق)

ص: 128

1- همان، ج 2، ص 292.

گزارش متن: معجم لغات و الفاظ ادویه مفرده طبی در زبان های یونانی، عربی، رومی، اندلسی، عبری، سریانی، بربری، ترکی و فارسی است که در یک مقدمه (در چهار فایده) و نتیجه (در حل الفاظ ادویه و ذکر علامت آنها) و خاتمه (در بیان ادویه کثیر النفع... چون پادزهر و مومیایی و چوب چینی و چای و قهوه و تنباکو)، به سال 1035 ق برابر با ماده «آباد ابد باد صاحب قران ثانی» یا به سال 1038 برابر با ماده «الفاظ ادویه» (1) یا 1069 ق مطابق ماده «الفاظ الادویه»، به نام شهاب الدین محمد شاه جهان (حک 1037-1068 ق/1628 - 1658 م)، از امپراتوران مغول هند، نگارش یافته است. این اثر برای نخستین بار در سال 1793 م در کلکته، 1881 م در لکهنو و در سال 1886 م در فیروز پور در هند، به صورت سنگی، به چاپ رسیده است. (2)

آغاز: «بسمله، هو الله احد الله الصمد که پایه حقیقت بی چونش از دایره دریافت و احاطه شناخت برتر است و تفکر ادراک کنه ذاتش کاشف الانوار....

نوع خط: نستعلیق تحریری (دوقلم)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ماه رجب 1279 ق، تعداد برگ: 134 گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه)، ضربی، مجدول، با ترنج و سرترنج لاکمی کرم، با زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی، داخل سر ترنج نام صحاف آمده: «میرزا عبدالرزاق صحاف 1266»؛ عطف و مغزی تیماج قرمز گزارش نسخه: در انجام نسخه یادداشتی طبی آمده است. این نسخه در سال 1913 به این انستیتو انتقال یافته است.

ص: 129

1- دارد کتاب ما چه دواى افوايه / تاريخ و نام نیز شد الفاظ ادويه.

2- مشار، فهرست کتاب های چاپی فارسی، ج 1، ص 470

عنوان: الأمانة لما فيه من الودائع اليقينية = الأمانة في الفروع (1) = فتاوى الامينية

پدیدآور (مؤلف): محمدامین بن عبد الله، مؤمن آبادی بخاری حنفی (د. پس از 958ق)

موضوع: فقه اهل سنت (حنفی)

گزارش متن: رساله مفصلی در فروع فقه حنفی است و طبق مقدمه، مؤلف آن را هنگامی که در بخارا سکونت داشته و بسیاری از فتوایهای فقهی را از کتاب های فقهای مشهور مذهب حنفی یادداشت می کرد، با آوردن روایت های مسائل، به درخواست گروهی، در این مجموعه، به ترتیب کتاب های فقهی حنفیه، از کتاب الطهاره تا کتاب الوصایا، مشتمل بر فصولی گرد آورده و بسیاری از فروع را به فارسی نگاشته است؛ گفتنی است در این اثر، مسائل هر کتاب، با عنوان «مسئله - مسئله»، بیان شده و از رد و استدلال و نقل اقوال، جز در موارد قلیل، خودداری شده است.

آغاز: «بسملة، یا دائما للفضل علینا بتوفیق محامدک و یا باسط لأیدینا لتتمیق رسائلک، اهدنا هداية كافیة علی وجه الكفاية...» ؛ و بعد فیقول العبد الفقیر... لما صرفت معظم عمری و عنفوان شبابی فی ملازمة الفقهاء الماهرين فی البلدة القاهرة بخارا.. کتاب الطهارة وهي مشتمل علی ستة فصول الفصل الأول فی فرائض الوضوء....

انجام: «... فی فتاوی الأنباری، الحمد لله الذی وفقنا بتکالیف هذا الكتاب بعون الملك الوهاب...».

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 978ق، محل کتابت: بلخ، تعداد برگ: 198گ.

گزارش نسخه: برگ های نسخه فرسوده شده است.

ص: 130

(60)

«C-1459»

عنوان: نسخه دیگری از الامینة لما فيه من الودایع الیقینية (2)

آغاز: «مانند نسخه C-1427».

انجام: «مانند نسخه C-1427».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، محل کتابت: شابورغان (شبرغان)، تعداد برگ: 126گ.

(61)

«C-1691»

عنوان: نسخه دیگری از الامینة لما فيه من الودایم الیقینية (3)

آغاز: «مانند نسخه C-1427»

انجام: «مانند نسخه C-1427».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1097ق، تعداد برگ: 386گ.

(62)

«C-1732»

عنوان: نسخه دیگری از الامینة لما فيه من الودایع الیقینية (4)

ص: 131

آغاز: «مانند نسخه C-1427».

انجام: «مانند نسخه C-1427».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 993ق، محل کتابت: بلخ، تعداد برگ 195 گ (ب - 195 الف).

گزارش نسخه: برخی از برگ های نسخه فرسوده شده است.

(63)

«C-1811»

عنوان: نسخه دیگری از الأمانة لما فيه من الوداع اليقينية (5)

آغاز: «مانند نسخه C-1427».

انجام: «مانند نسخه C-1427».

نوع خط: نستعلیق، کاتب (مؤلف): گویا نسخه به خط مؤلف، تاریخ کتابت (تألیف): نیمه سده 10ق، تعداد برگ: 126 گ (ب - 52) - 177 ب).

گزارش نسخه: با توجه به برخی قلم خوردگی های متن، محتمل است نسخه به خط مؤلف بوده باشد.

(64)

«D-663»

عنوان: نسخه دیگری از الأمانة لما فيه من الوداع اليقينية (6)

ص: 132

آغاز: «مانند نسخه C-1427».

انجام افتاده «...» .

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 12ق، تعداد برگ: 143گ.

(65)

« C-268 »

عنوان: اناجیل اربعه = انجیل های چهارگانه

پدیدآور (مترجمان): محمد مهدی بن محمد نعیم عقیلی، میر محمد معصوم حسینی خاتون آبادی و میر عبد الغنی بن محمد معصوم حسینی خاتون آبادی (سده 12ق)

موضوع: ادیان (مسیحیت)

گزارش متن: از جمله کارهایی که در راستای سیاست تکثرگرایی نادر شاه (حک 1148 - 1160 ق)، در نیمه سده دوازدهم هجری، صورت گرفت، ترجمه فارسی سه کتاب مقدس، یعنی قرآن کریم، تورات و اناجیل اربعه به کمک عالمان مسلمان و راهبان و کشیشان و پادریان و احبار یهود و نصارای اصفهان بوده است. در همین زمینه، به محمد مهدی عقیلی دستور داده شد که به همراهی میر محمد معصوم حسینی خاتون آبادی و پسرش میر عبد الغنی، نیز کمک راهبان و کشیشان و پادریان و نصارای اصفهان، انجیل های مرقس، یوحنا، متی و لوقا به فارسی برگردانده شوند؛ کتاب مورد گفتگو، نتیجه این کوشش هاست و در روند ترجمه، به سخنان دانشمندان و شرح هایی که بر آنها نگاشته شده نیز نگریده شده است.

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 13ق، تعداد برگ: 118گ، نوع جلد: زرکوب فرنگی در قطع ربعی.

ص: 133

گزارش نسخه: عناوین و نشانی ها شننگرف و برگ ها مجدول به زر و لاجورد است.

(66)

«B-4384»

عنوان: نسخه دیگری از اناجیل اربعه (2)

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 13 ق، تعداد برگ: 147 گ. گزارش نسخه: نسخه دارای پنج سرلوح مذهب است.

(67)

«C-264»

عنوان: نسخه دیگری از اناجیل اربعه (3)

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1205ق/1790م، تعداد برگ: 134 گ.

(68)

«C-265-1»

عنوان: نسخه دیگری از اناجیل اربعه (4)

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1205ق/1790م، تعداد برگ: 94 گ.

(69)

ص: 134

عنوان: نسخه دیگری از اناجیل اربعه (5)

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1205ق/1790م، تعداد برگ: 163گ.

(70)

«C-267»

عنوان: نسخه دیگری از اناجیل اربعه (6)

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1205ق/1790م، تعداد برگ: 109گ.

(71)

«B-1981»

عنوان: انوار سهیلی (1)

پدیدآور (مؤلف و مترجم): کمال الدین حسین بن علی، واعظ کاشفی بیهقی سبزواری (د. 910ق).

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: ترجمه ای از کلیله و دمنه عربی، اثر عبدالله بن مقفع (د. حدود 156 ق)، و نیز تحریری از کلیله و دمنه بهرامشاهی، اثر نصرالله منشی (سده 6 ق)، حاوی حکایات ادبی، اخلاقی و پند آموز است که ملا حسین کاشفی، آن را با افزودگی ها و اصلاح و حل عبارات مشکل، در چهارده باب، به نام امیر شیخ احمد سهیلی جغتایی (د. 918 ق)، از امیران سلطان حسین بایقرا

ص: 135

(حک 873-911ق/1469-1506م)، نگاشته است. این کتاب بارها چاپ و منتشر شده است.

عناوین ابواب چهارده گانه این اثر چنین است:

- باب اول: در اجتناب نمودن از استماع قول ساعی و تمام؛

- باب دوم: در سزا یافتن بدکاران و شامت عاقبت ایشان؛

- باب سوم: در موافقت دوستان و فواید معاضدت ایشان؛

- باب چهارم: در ملاحظه احوال دشمنان و این نابودن از حيله ایشان؛

- باب پنجم: در مضرت غافل شدن و از دست دادن مطلوب؛

- باب ششم: در آفت تعجیل و ضرر شتابزدگی در کارها؛

- باب هفتم: در حزم و تدبیر و بحيله خلاص یافتن از بلای اعدا؛

- باب هشتم: در احتراز از ارباب حقد و اعتماد نماندن بر تملق ایشان؛

- باب نهم: در فضیلت عفو که ملوک را بهترین صنعتی است؛

- باب دهم: در بیان جزای اعمال بطریق مکافات؛

- باب یازدهم: در مضرت افزون طلبیدن و از کار خود باز ماندن؛

- باب دوازدهم: در فضیلت حلم و وقار و سکون؛

- باب سیزدهم: در اجتناب فرمودن از قول اهل غدر و خیانت؛

- باب چهاردهم: در عدم التفات به انقلاب زمان.

آغاز: «بسمله، حضرت حکیم علی الاطلاق جلت عظمته که وظایف حمد و ثنای بحکم بحمد بر زبان جمیع موجودات علوی و سفلی جاری و دایر است

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11-12ق، تعداد برگ: 436گ.

(72)

«B-4217-1»

عنوان: نسخه دیگری از انوار سهیلی (2)

آغاز: «مانند نسخه B-1981».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11ق، تعداد برگ: 491گ (1ب - 491 الف).

(73)

«C-98»

عنوان: نسخه دیگری از انوار سهیلی (3)

آغاز: «مانند نسخه B-1981».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1175ق، تعداد برگ: 244گ

(74)

«C-787»

عنوان: نسخه دیگری از انوار سهیلی (4)

آغاز: «مانند نسخه B-1981».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10ق، تعداد برگ: 432گ.

ص: 137

(75)

«C-809-2»

عنوان: نسخه دیگری از انوار سهیلی (5)

آغاز: «مانند نسخه B-1981»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12ق، تعداد برگ: 61گ (75ب - 135ب).

گزارش نسخه: این نسخه تنها مشتمل بر باب نخست کتاب می باشد.

(76)

«C-841»

عنوان: نسخه دیگری از انوار سهیلی (6)

آغاز: «مانند نسخه B-1981»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1108ق، تعداد برگ: 254گ.

(77)

«C-1331-1»

عنوان: نسخه دیگری از انوار سهیلی (7)

آغاز: «مانند نسخه B-1981»

ص: 138

انجام: «...» افتاده.

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 228گ (1ب - 228ب).

(78)

«D-205»

عنوان: نسخه دیگری از انوار سهیلی (8)

آغاز: «مانند نسخه B-1981»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1238ق، تعداد برگ: 220گ.

(79)

«B-441»

عنوان: أنیس الطالبین

پدیدآور (مؤلف): حسین (1)

موضوع: اخلاق، تاریخ و تصوف

گزارش متن: کتابی در اخلاق و تاریخ است که در ساختاری متصوفانه و عارفانه در یکصد و هفت باب، به نظم و نثر گویا در ماه شوال سال 1257 ق تألیف گردیده است. روش نگارش کتاب، در قالب شیعی و صوفیانه است، نسبت به امیرالمؤمنین علی علیه السلام، عنایت ویژه‌ای دارد و بارها از تعبیر «علی ولی الله» بهره می‌جوید و روایت‌های متعدد نابی از آن حضرت با

ص: 139

1- بدرگاهت همی دارد تمنا / کنی لطفی تو بر سوی حسینا.

عنوان «امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام» و نیز دیگر امامان به خصوص امام صادق علیه السلام نقل قول می کنند. در ذکر قضایای آخر الزمان (سفیانی و دجال و ...) به صراحت نام مبارک حضرت صاحب الامر علیه السلام (م ح م د) را به قلم می آورد و نیز از کسانی مانند کعب الاحبار و بایزید بسطامی و طیفور ... همه را با دعای «رحمه الله» یاد می کنند که نشانگر روحیه صوفیانه مؤلف است. به نظر می رسد این اثر به جهت خط مؤلف بودن (قریب به یقین)؛ نسخه ای منحصر بفرد و نفیس بوده باشد؛ این اثر ارزشمند نیازمند مطالعه، تحقیق و بررسی بیشتری است.

عناوین برخی ابواب کتاب چنین است:

- باب اول: عنوان باب اول در متن نیامده (گویا افتاده)، ولی در نسخه بنخش

پایانی باب نخست، موجود است؛

- باب دوم: در محبت، توکل [و] کعبه (5 الف)؛

- باب سوم: در بیان معرفت الله (8 الف)؛

- باب نهم: در مقالات موسی علیه السلام (22 ب)؛

- باب هجدهم: در بیرون آمدن امام علیه السلام (45 ب)؛

- باب سی و نهم: در بیان قضا و قدر (72 ب)؛

- باب هشتاد و ششم: در بیان کبر و حسد (130 ب)؛

- باب یکصد و یکم: در آفریدن گنج وجود که گنج خدای تعالی است (146 الف)؛

- باب یکصد هفتم: در بیان ذم دنیا (153 الف).

آغاز: «بسمله، ذره یعنی فاضل ترین و بهترین نیکوئی ها ذکر لا- اله الا- الله است و خدای تعالی جل جلاله فرموده که در قیامت سعادت مندتر نزد من کسی باشد که اگر لا اله الا الله از اخلاص مداومت کرده باشد باین کلمه هیچ گناه در دیوان اعمال او نگذارم و هیچ عملی مثل این

نیست...)).

انجام: «... زین للناس حب الشهوات من النساء (153ب) ... و آن درم و دینار همه را میراث گیران میبرند ...

بدرگاهت همی دارد تمنا *** کنی لطفی تو بر سوی "حسینا"

که از بخت سیه تقصیر کارم *** ولی از درگه ت امید وارم

بحق فاطمه دخت پیمبر *** شفاعت خواه خلقان، روز محشر

.. تمت الكتاب بعوا الملك الوهاب تمام شد کتاب انیس الطالبین من تصنیف جامع العلوم فی تاریخ... التماس چنانست از خواننده گان که اگر سهوی در کتاب رفته باشد از مرحمت خود چشم پوشیده و باصلاحش کوشند، تم)..

نوع خط شکسته نستعلیق، کاتب (مؤلف): نسخه اصل به خط مؤلف (قریب به یقین)، تاریخ کتابت (تألیف): 1257ق، تعداد برگ: 154گ، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره، نوع جلد: میشن بدون لایی قهوه ای.

گزارش نسخه: قلم خوردگی هایی متعددی در برخی عبارات (4 الف،

ب، 15 الف، 28 الف، ... و 146 الف) دیده می شود. این نسخه در سال 1915 از سوی ولادیمیر ایوانف به این انستیتو انتقال یافته است.

(80)

«B-1840»

ص: 141

پدیدآور (مؤلف): ملا محمد مهدی بن ابوذر، نراقی کاشانی (د. 1209ق)

موضوع: کلام و عقاید شیعه

گزارش متن: رساله ای در بیان اصول دین است که بر اساس دلایل عقلی و نقلیه، در پنج باب، در روز چهارشنبه 14 جمادی الثانی سال 1209ق، نگارش یافته است. مؤلف در آغاز کتاب می نویسد: «از جمله مسائل اتفایه فرقه ناجیه اثنا عشریه، بلکه فرق اسلامیه آنست که بر هر فردی از افراد انسانی واجب و لازم است علم با اصول خمس و معرفت صفات کمالیه الهیه ودانستن صفات سلبيه و باید این علم و معرفت ناشی از دلیل و برهان باشد و از روی تقلید نباشد».

عناوین پنج گانه رساله چنین است:

- باب اول: در اثبات صانع؛

- باب دوم: در صفات باری (در یک مقدمه و دو فصل؛ مقدمه در کیفیت صفات باری؛ فصل اول در صفات ثبوتیه و فصل دوم در صفات سلبيه)؛

- باب سوم: در نبوت (داراری چهار فصل)؛

- باب چهارم: در امامت (دارای یک مقدمه و هفت فصل)؛

- باب پنجم: در معاد.

باید افزود این کتاب به نحو مکرر به چاپ رسیده است.

آغاز: «بسمله، انیس موحدين و جلیس مجردین، سپاس بیقین و ستایش رفیع الالاساس یگانه ای است جل شانہ که ابداع ممکنات و اختراع مکونات ... ؛ اما بعد چنین گوید ذره بی بها ... که از جمله مسائل اتفایه فرقه ناجیه شیعه اثنا عشریه بلکه فرق اسلامیه

ص: 142

انجام: «... ثالثا اینکه شکی نیست که اجتماع هر دو معاد با یکدیگر و ثبوت هر دو لذات با آلام با هم و جمع میان هر دو سعادت یا شقاوت در باب تکلیف اثم و در وعد و وعید ادخل است ... تمام شد».

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: اسماعیل بن ملامحمد ملایری، تاریخ کتابت: غره ماه رجب سال 1229ق، تعداد برگ: 55گ، نوع کاغذ: فرنگی ضخیم نخودی، نوع جلد: روغنی طرح مرقش به رنگ قهوه ای تیره، مجدول به رنگ نارنجی، دارای ترنج و سرترنج نقش زمینه گل و بوته، عطف تیماج مشکی فرسوده.

گزارش نسخه: در برگ آغاز یادداشتی با عنوان «طریقه رمل مختصر»، در قالب یک نسخه طبی دیده می شود. همچنین بر فراز برگ نخست، یک مهر بیضی «... قد رحق (?) اسمعیل» آمده است که در برگ انجام نیز دوباره تکرار شده است. در برگ انجام، همچنین مهر بیضی «حسین منی أنا من حسینی» و «حسین 1290» دیده می شود. بخشی از ترقیمه که دارای یادداشتی بوده، بریده شده است. پس از انجام نسخه دو برگ حاوی چند یادداشت شامل روایتی از رسول خدا صلوات الله علیه و آله در فضیلت فاطمه خیر نساء العالمین سلام الله علیها و نیز بیتی از قابل ایروانی:

بهشت را بکسی با بها نمی بخشند *** بهشت را بکسان با بهانه می بخشند!

همچنین فوایدی شامل «به جهت برآورده شدن حوائج از شیخ احمد رحمه الله»، نسخه ای جالب جهت درست کردن رنگ های طبیعی»، چند یادداشت دیگر: «تاریخ مواجب فتح الله که هفت تومان است»، «تاریخ مواجب یوسف»، «تاریخ واجب سید نصر الله» و... در سال 1259ق مشاهده می گردد. بر پشت جلد هم نوشته شده است که «کسی کتاب را به نور چشمی خود محمدرضاخان» بخشیده است. این نسخه در سال 1913 به این انستیتو انتقال یافته است.

(81)

ص: 143

عنوان: انیس الواعظین = انس الواعظین = تذکره طایفه اولیا

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: اخلاق و تصوف

گزارش متن: کتابی است در اخلاق و تصوف با عنوانین: «در خبر است، در خبر آمده است، چنانچه در خبر است، پس ای مومن، بدانکه ای مومن، نکته و جز آنها» با نقل آیات، روایات، کلام فقها و صوفیان مشهور، همراه نقل حکایات فراوان از منابع مختلف، بیشتر آثار تفسیری، فقهی و روایی، به روش اهل سنت و صوفیانه، گویا در قرون 12 یا 13 هجری در محدوده بخارا یا نزدیک به آن، نگارش یافته است.

آغاز: «بسمله، الحمد لله الحنان المنان ذي الفضل و الإحسان و الكرم و الامتنان مبین البیان ... (2 الف) این دو سوره است حضرت رسول علیه السلام که مفاصله میان بحر کنم ... در خبر است که قال علیه السلام من قال بسم الله الرحمن الرحيم مرة واحدة لم يبق من ذنوبه ذرة....»

انجام: «... که من الیک بنده مومن گوید الهی إله واحد مالک گوید نامش چیست بنده گوید که هو الرحمن الرحيم فرمان شود که ای مالک بگذارید، پس او را در بهشت برد و... خود بنماید، تمت»..

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 13 ق، تعداد برگ: 188 گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نازک نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی سبز زیتونی، با ترنج، سرترنج، لچک ترنج و کتیبه های بازوبندی ضربی منقوش به گل و بوته و نگاره های اسلیمی

گزارش نسخه: برگ های نسخه، پراکنده و لبه های آنها آسیب دیده و نیازمند صحافی و ترمیم است؛ فراز برگ ها آثار رطوبت دیدگی وجود دارد. در آغاز نسخه، نام انیس الواعظین با قلمی نسبتاً کهنه تر همراه نام سه اثر دیگر حکایت شیه عبد القادر جیلانی و دیوان بسحاق و نسخه لوایح

و نیز نام انس الواعظین با قلمی جدید، نوشته شده است و در ذیل آن مشق خوشنویسی (الهی تو مکن رسوا بحق سید الکونین) شده است. بر پشت جلد بیتی به فارسی آمده است:

راه بسیار است مردم را بقرب حق، ولی *** راه نزدیکتر دل مردم بدست آوردن است

این نسخه در سال 1995 از بخارا به این انستیتو انتقال یافته است.

(82)

(1) (A-343*)

عنوان: ایضاح = قوس نامه

پدیدآور (مؤلف): منصور بن عبدالرحمن بن محمد بن احمد رازی فارسی

موضوع: نظامی گری

گزارش متن: رساله ای در آداب تیراندازی با کمان است که در 22 باب، نگارش یافته است. عناوین ابواب (طبق دیباچه) چنین است: «1. در اصل تیر انداختن، 2. در فضل تیر و کمان، 3. در اصول تیر انداختن، 4. طریق تیر و کمان، 5. در قبضه گرفتن، 6. در شست گرفتن، 7. در ایستادن و نشستن، 8. در نظر کردن، 9. در تفاوت نظر، 10. در مصاف داشتن، 11. در کمان کشیدن، 12. در گشادن تیر، 13. در بیرون آمدن، 14. در چگونگی کمان، 15. در چگونگی زه، 16. در چگونگی تیر و کمان، 17. در چگونگی انگشتانه، 18. در عادت کردن، 19. در عیوب تیر اندازف، 20. در عیوب تیر، 21. در تیر پرتاب، 22. در گرو بستن.

آغاز: «بسمله، الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله

ص: 145

1- باید توجه داشت که در این انستیتو با این شماره (A-343) دو نسخه ثبت شده است و جالب اینجاست که هر دو نسخه در موضوع تیراندازی است و شماره بعدی که مجموعه رسائل است، در ادامه همین مدخل، معرفی گردیده است.

أجمعين، أما بعد چنین گوید منصور بن عبد الرحمن بن محمد بن احمد الرازی الفارسی که روایت کنند که پیغمبر صلعم فرمود که لکل شیء زکوة و زکوة العلم نشره، معنی حدیث آنکه هر نعمتی از نعمتهای خدای عز و جل زکاتی دارد و زکوة علم نشر کردن و مستفیض گردانیدنست ... و چون حق تعالی ما را این علم ارزانی داشته بود، خواستم که نشر کنم این کتاب تصنیف کردم، تا تذکره باشد مر خلق را و بنای این بحر بر بیست و دو باب مرتبست این کتاب را ایضاح نام کرده شد

انجام: «... و چون این انواع که گفته شد مجموع را رعایت کنی در هر کاری که از تیر انداختن استوار باشی؛ تمام شد کتاب قوس نامه»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 998ق، تعداد برگ: 52گ، نوع کاغذ شرقی (سمرقندی) ضخیم نخودی، نوع جلد: تیماج قهوه ای ضربی، مجدول، با ترنج و سرترنج زمینه طلایی منقش به گل و بوته در قطع ربعی.

گزارش نسخه: نسخه دارای یک سرلوح مذهب محرابی سبک دوره صفوی، با زمینه طلا و لاجورد منقش به گل و بوته الوان و نگاره های اسلیمی است و در جوف آن نام قوس نامه درج شده است، همچنانکه در انجام نسخه نیز به نام مذکور، آمده است. برگ ها مجدول به طلا و لاجورد و مرکب مشکی است. عناوین و نشانی ها شنگرف و طلایی است. آثار اندکی از رطوبت بر فراز برگ ها مشاهده می شود. این نسخه در سال 1907 به این انستیتو انتقال یافته است.

(83)

«A-467»

عنوان: ایضاح در تیراندازی = رساله در علم کمانداری = رساله در تیراندازی

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

ص: 146

گزارش متن: رساله ای در دانش فن تیراندازی با کمان است که در بیست باب، نگارش یافته است و با ایضاح (نسخه شماره *A-343) که اندی پیش در همین فهرست از نظر گذشت، اگرچه در نام مشترک می باشند، اما متفاوتند. باید افزود ابواب عناوین این اثر تا باب شانزدهم مطابق نعل بنعل، با نسخه دانشگاه تهران (نسخه شماره 7796)، (1) منسوب به «طاهر ما وراء النهری»، یکی است (جز اینکه نسخه ما یک "اندر" در آغاز همه ابواب دارد)، اما نسخه مورد گفتگو، چهار باب ابواب هفدهم تا بیستم) بیشتر دارد؛ مضافاً بر آن آغاز (2) و انجام آن متفاوت بوده است؛ به هر تقدیر بایستی متن این دو نسخه، بررسی و تطبیق شود. کل عناوین ابواب رساله چنین است:

- باب اول اندر فضایل تیرانداختن؛

- باب دوم اندر فضایل تیر و کمان؛

- باب سوم اندر عدد اصول تیرانداختن؛

- باب چهارم اندر طریق تیرانداختن؛

- باب پنجم اندر قبضه گرفتن؛

- باب ششم اندر شست گرفتن؛

- باب هفتم اندر استادن؛

- باب هشتم اندر نظر کردن؛

ص: 147

1- دانش پژوه، فهرست نسخه های خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج 16، ص 705

2- آغاز نسخه دانشگاه چنین است: «بسمله، حمد له ... اما بعد چنین گوید بنده ضعیف و کمینه نحیف طاهر ماوراء النهری که علم تیراندازی منسوب است و فضایل و ثواب بی حساب دارد ... خواستم که این علم را نشر کنم این کتاب را تصنیف کردم ... بر شانزده باب ... و در هر بابی آنچه تیراندازان را بدان حاجت باشد شرح کرده آمد به عبارت مهذب بر طریق استاد جعفر ماوراء النهر ... و این کتاب را ایضاح نام کردم ...»

- باب نهم اندر تفاوت نظر دانستن؛

- باب دهم اندر مسافت بستن؛

- باب یازدهم اندر کمان کشیدن؛

- باب دوازدهم اندر گشادن تیر؛

- باب سیزدهم اندر بیرون آمدن کمان؛

- باب چهاردهم اندر چگونگی کمان.

- باب پانزدهم اندر چگونگی زه؛

- باب شانزدهم اندر چگونگی تیر؛

- باب هفدهم اندر چگونگی انگشت؛

- باب هشدهم اندر عادت کردن؛

- باب نوزدهم اندر عیوب تیرانداز؛

- باب بیستم اندر شناختن عیوب تیر.

آغاز: «بسمله، الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین ولا-عدوان علی الظالمین و الصلوة و السلام علی خیر خلقه محمد و آله الطاهرین. این رساله ایست در علم کمانداری و هر چه حاجت افتد آموزنده را در انداختن تیر و گرفتن کمان ... این رساله مرتب است بر بیست باب و هر بابی آنچه تیراندازان را حاجت شرح داده شد بر طریق استاد و این موسومه گشت با ایضاح ... (3 الف)؛ باب اول ... بدانکه اصل تیرانداختن کتاب خدای عزوجل است و سنت رسول»

انجام: «... باب بیستم اندر شناختن عیوب تیر ... یکی کمان کشیدن سردست ... تا پهلوی سبابه و بر سوفار فوت کند چون تیر باز. پهلوی سبابه، تمت الكتاب بعون الملك الوهاب.»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12ق، تعداد برگ: 71گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: میشن بدون لایی.
گزارش نسخه: برخی برگ های آسیب دیده ترمیم شده است. روی برگ نخست، بیتی از حافظ شیرازی به خط «شاه محمد ولد آماشیزاد
(?)» آمده است:

در نمازم خم ابروی تو در یاد آمد *** حالتی رفت که محراب به فریاد آمد

نیز تملکی محو شده «... ابن مر حبا...»، همچنین بیتی از سحاب مهابادی دیده می شود:

چون گذشتی از برم قبله من، مونس جان *** مهر بر لب زدم اما شدم از دل قربان

(84)

(A-225)

عنوان: بحر الانساب (1)

پدیدآور (مؤلف): ابو مخنف لوط بن یحیی ازدی خزاعی (د. 157ق)

پدیدآور (مترجم): سید مرتضی علم الهدی داعی حسنی رازی مشهور به «صاحب تبصرة العوام» (سده 6ق)

موضوع: شرح زندگی امامان (ع)

گزارش متن: کتابی در شرح احوال امامان علیهم السلام و اولاد آن ستارگان هدایت است که به نظر می رسد برخی مطالب آن بعدها با اغراضی خاص، به آن افزوده شده یا تحریف شده باشد. در برخی مصادر آمده که اصل این کتاب به زبان عربی بود و ابو مخنف آن را نگاشته بود؛ سپس

ص: 149

نسخه ای از آن، به خط امام حسن عسکری علیه السلام مدت ها در مسجد اقصی در فلسطین بوده تا آنکه سید ابوطاهر (شریف) بن جعفر بن عمران بن موسی بن محمد تقی آن را از مسجد اقصی به ولایت عجم آورده و سید مرتضی علم الهدی به فارسی برگردانده است. این کتاب حاوی نام یکایک امامان شیعه (اثنی عشری) و شرح زندگانی آنان و مصائبی که بر هر یک رفته و شرح حال اولاد و خویشان و علویانست. در آخر کتاب نیز در چند صفحه شرح علویان نواحی طبرستان ذکر گردیده است و به نظر این قسمت اخیر، بعدها به اصل کتاب الحاق شده باشد.

باید افزود این ترجمه فارسی، در برخی مصادر و نسخ منسوب به سید مرتضی علم الهدی (د. 436 ق) دانسته شده است که مطلقا مبنایی علمی ندارد، لیکن انتساب آن به سید مرتضی رازی، صاحب تبصرة العوام محتمل است، مرحوم آقا بزرگ تهرانی نیز در الذریعه، بر این باور است ترجمه فارسی اثر از سید مرتضی رازی است و او در آثار خویش، کرازا از کتاب تاریخ اولاد الاطهار علیهم السلام نقل قول هایی کرده است. به هر تقدیر، در منابع از این اثر با عنوان بحر الانساب ساختگی یاد شده است و بدون تردید، این مسأله نیازمند بررسی بیشتری است که عجالا اکنون بیش از این، فرصت کافی در دست راقم نیست.

گفتنی است که این اثر بارها به چاپ رسیده است؛ نخستین آن چاپ سنگی سال 1268 ق در بمبئی - هند است.

آغاز: «الحمد الخالق البرایا و الشکر لواهب العطایا و الصلوات والسلام ...» ؛ اما بعد مصنف این کتاب ابو مخنف بن لوط بن یحیی خزاعی عبد الرحمه این کتاب به بحر الانساب»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12 ق، تعداد برگ: 96 گ.

(85)

ص: 150

عنوان: نسخه دیگری از تاجر الانساب (2)

آغاز: «الحمد لله رب العالمين و الصلوة و السلام على خير خلقه محمد و آله و اولاده و ائمة اثني عشرى عليهم السلام، قال النبي صلى الله عليه و آله و سلم كل حسب و نسب ينقطع إلا حسبي و نسبي، يعنى بدانيد كه ... و اين نسخه را در مسجد اقصى يافتم بخط امام شريف بن جعفر ... اين نسخه در اصل تازى بوده است شيخ الحفاظ او را لفظ بلفظ فارسى کرده است

نوع خط: نستعلیق خوش، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12ق، تعداد برگ: 10گ (197 - 206 الف).

گزارش نسخه: برگ ها مجدول به شنگرف و لاجورد و عناوين نسخه به شنگرف است.

(86)

«C-648»

عنوان: بحر الخواص

پدیدآور (مؤلف): نعمت الله بن مغيث الدين محمد حكيم، کرمانی متخلص به «حكيمى» (د. پس از 868ق)

موضوع: پزشکی

گزارش متن: کتابی در علم پزشکی است که در یک مقدمه، سه مقاله و یک

سلطان غياث الدين، در سال 868ق، نگارش یافته است.

نوع خط: نستعلیق هندی، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13ق، تعداد برگ:

ص: 151

1- در برگ ضمیمه این نسخه، نام اثر به زبان روسی، با عنوان مختصر در انساب ثبت شده است.

گزارش نسخه: عناوین نسخه شنگرف است.

(87)

«B-949»

عنوان: بحر المعانی

پدیدآور (مؤلف): محمد بن نصیرالدین / ناصر الدین جعفر، مکی / ملکی حسینی (سده 8ق)

موضوع: تصوف

گزارش متن: مجموعه ای مشتمل بر 36 نامه صوفیانه است که مؤلف آنها را برای برادرش ملک محمود عرف شجن نوشته است. این کتاب در سال 1889م در مراد آباد هند به صورت سنگی به چاپ رسیده است. (1)

آغاز: «بسمله، آن خدایی که انگبین شیرین نوش راز فواره نیش زنبور به قدرت خویش چکاند و آن سبحان که نبات در قطره عطار از شاخ نومیدی رساند و آن ملکی که اشک دیده بر ابر که تو او را باران خوانی در...».

انجام: «... هر که را طبیعت در علم و اسرار رغبت افتد و به خواندن بجر المعانی مشرف شود امید چنان است که مؤلف بجر المعانی را به دعاء خیر یاد کرده به فاتحة الكتاب مستفید گرداند تمت».

نوع خط: نستعلیق هندی، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: صفر 1236ق، تعداد برگ: 220 گ.

ص: 152

«C-1426-1»

عنوان: نسخه دیگری از تجر المعانی (2)

آغاز: «مانند نسخه B-949».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: شیخ راجو مخدوم جعفری (برای شاه مراد کشمیری)، تاریخ کتابت: روز پنجشنبه سوم شوال 1075ق، تعداد برگ: 139 گ (1ب - 139 الف).

گزارش نسخه: برگ ها مجدول به شنگرف و زر و یک مهر با تاریخ 1164ق دیده می شود. عناوین متن به شنگرف است.

«C-1450»

عنوان: بجر المواج و السراج الوهاج

پدیدآور (مؤلف): قاضی شهاب الدین احمد بن شمس الدین عمر، زاوولی دولت آبادی مشهور به فاضل هندی» (د. 849ق)

موضوع: تفسیر قرآن کریم

گزارش متن: تفسیر نسبتاً مفصلی به روش اهل سنت است که مؤلف عنایت ویژه ای به جنبه های ادبی و قرائت داشته و دنباله هر آیه، با عناوین «قوله جل جلاله، قوله عز اسمه، قوله عز و جل» مطالبی در باره اعراب و لغات آیات گفته، سپس با عنوان «معنی اینست» آیه را ترجمه و تفسیر می نماید و در ادامه با عناوینی مانند «در خبر است، سؤال، جواب، جواب دیگر» به برخی سؤالات مربوط به آیه، پاسخ می دهد. باید افزود که مؤلف در آغاز، سه جزو آخر قرآن را تفسیر

نموده است و چون در اکناف تالیف، مشهور شد، به درخواست شمس الدین ابوالمظفر ابراهیم شاه شرقی (حک. 804-844ق)، از اول قرآن شروع به تفسیر نمود. باید افزود که جلد اول این تفسیر (سوره های اول تا چهارم) در سال 1297ق/1880م در لکهنو - هند، در قطع بزرگ، به چاپ رسیده است. (1)

گفتنی است، تشابه اسمی مؤلف (فاضل هندی) با صاحب کشف اللثام، یعنی بهاء الدین محمد بن تاج الدین حسن اصفهانی (د. 1137 ق)، زمینه اشتباهاتی را نزد برخی کتابشناسان و تراجم نویسان، فراهم آورده است (2) و این اثر را به فاضل هندی (شیعی) نسبت داده اند!

آغاز: افتاده «... و توحید موجب انفراد در اولو هیت؛ سؤال و «ایاک نستعین» عطف بر «ایاک نعبد» است؛ (1ب) «صراط الذین أنعمت علیهم»، بدل است از «الصراط المستقیم» آی اهدنا صراط الذین أنعمت علیهم، معنی اینست، ثابت دار ما را بر ره کسانی انعام و احسان کرده بریشان از بیغمبران و صدیقات و شهیدان و صالحان جنانجه در محلی دیگر گفته ...

انجام: «... (766 الف) «فمن كان يرجوا لقاء ربه فليعمل عملا صالحا» ... (766 ب) بدانکه ختم سوره بجمل مذکوره و کلمات مسطوره و منتهاء مستحسن است ... سخن بدان تمام کردند ... جنین بود مستحسن باشد و الله أعلم بجراداته لایبلغ أحد إلی تمام إرادته لا إله إلا هو رتی توکلی علیه و هو حسبی».

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10ق، تعداد برگ: 766گ، نوع کاغذ شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: ساغری مشکی فرسوده، عطف تیماج فرسوده در قطع وزیری بزرگ.

گزارش نسخه: افتادگی از آغاز چند برگ بیشتر نیست، مهر شلجمی «این نسخه ... فصل ...

ص: 154

1- همان، ج 1، ص 1387

2- رک. استوری، سی. نگارش های فارسی (ج 1/1)؛ حائری، عبدالحسین، فهرست مجلس (ج 2، صص 4-5)، عقیقی بخشایشی، عبدالرحیم، طبقات مفسران شیعه (ج 3، ص 408)، صدر حاج سید جوادی، احمد (زیر نظر) دایرة المعارف تشیع (ج 4، ص 41).

مستعان ... وقف کتابخانه عبد العزیز خان» که بایستی عبدالعزیز خان (حک . 947-957ق) از پادشاهان سلسله منغیته ازبکستان امروزی بوده باشد؛ نیز یک مهر مدور «وقف صادق»... والله علم. سنة 1018» که در بیشتر برگهای نسخه تکرار شده است. عبارات این نسخه با عبارت «صح» در ها مش تصحیح گردیده است. برخی اوراق نسخه پراکنده و تعدادی نیز آفت دیده است که به صورت غیر فنی وصالی گردیده اند؛ برگ آغاز نو نویس است. این نسخه در سال 1995 از بخارا به این انستیتو انتقال یافته است.

(90)

«C-1802-2»

عنوان: نسخه دیگری از تاجر المواجه و السراج الوهاج (2)

آغاز: «(201ب) سورة الضحی وهي إحدى عشر آیت، «بسم الله الرحمن الرحيم»، خیر است از رسول صلی الله علیه و سلم که او گفت هر که سوره و الضحی بر خواند او را بود بعدد هر سالی و یتیمی ده نیکی قوله جل جلاله «و الضحی» سوکند بروشنای روز قوله تعالی «واللیل إذا سجدی» و سوکند به شب چون تار استند

انجام: «... (241 الف) سورة الناس ستة آیات «بسم الله الرحمن الرحيم قل أعوذ» بکو پناه میگیرم «رب الناس» به پروردگار آدمیان ملک الناس پادشان آدمیان ... «من الجنة و الناس» از جنیان و آدمیان یعنی شیطین الإنس و الجن و در لباب آورده که در این سوره بنج جا لفظ ناس واقع شده است ... (242ب) مؤید این قول است انکه در معوضه ثانیه که و بیان منتظری از آن در جواهر التفسیر سمت تحریر یافته است و الله قدیر علیم ... فله الحمد في الآخرة و الأولى و الصلوة و السلام علی حبیبه محمد مصطفی و علی آله مفاتح أسرار العلی ... و تمدد روحانیت حضرت رسالت پناهی صلی الله علیه و سلم تفسیر مواهب علیه برنام خجسته فرجام امیر کبیر عالم گیر ... علی شیر ... تاریخ تفسیر مولانا حسین واعظ رحمت الله علیه ...

ص: 155

تا خامه که این نامه اقبال نوشت *** انجام سخن به ایمن الفال نوشت

گفتم مه سال روز تاریخ نویس *** فی الحال دویم ز شهر شوال نوشت

تمت الكتاب بعون الملك الوهاب».

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: ملا- حاجی محمد بن ملا محمد زاهد اعلم بن ملا میر محمد اعلم اند خودی، تاریخ کتابت: 1247ق، تعداد برگ: 41گ (201ب - 242ب)؛ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نازک نخودی، نوع جلد: جلد تیماج زیتونی تیره، مجدول ضربی.

گزارش نسخه: این نسخه شامل تفسیر سوره ضحی تا پایان قرآن کریم می باشد. باید افزود طبق یادداشت کاتب در انجام نسخه: «ما کتبه فی سورة والضحی إلى سورة الفلق من تفسیر بحر المواج لأنه لم أجد نسخه الأصل من تفسیر زاهدی». از آنجایی که متن، فاقد ترجمه بسم الله است، در هامش برگها، ترجمه بسم الله اوایل سوره ها به نقل از تفسیر مواهب علیه مولی حسین کاشفی، متناسب با محتوا و مضامین سوره ها به صورت متنوع نقل گردیده است و این تنوع ادبی در ترجمه بسم الله های سوره، لطافت خاصی به این اثر بخشیده است؛ برای نمونه در ابتدای سوره الضحی چنین آمده است: «بنام آن خدای که بدرستی و راستی محمد سوگند یاد کرد، مهربان که انجهان و اینجهان بیافرید، بخشاینده که خشنودی خود اندرین امت بجست» یا در ابتدای سوره انشراح نیز این چنین آمده است: «بسم الله به نام آن خدای که دل محمد را کشاده کرد، الرحمان مهربان که پشت ویرا سبکبار کردانید، الرحیم بخشاینده که پس هر دشواری آسانی آورد». برگ ها به جهت روغنی نمودن قسمت متن، شبیه متن و حاشیه شده است، به این شکل که متن تیره تر به نظر می رسد. نسخه دارای تعلیقات و حواشی بیشتر از تفسیر مواهب ملا حسین کاشفی و نیز معارج النبوة و جز اینها و نیز با نشان «منه ره» که از مؤلف می باشد. عناوین قرمز است، در انجام یک حدیث از پیامبر صلوات الله علیه و آله درباره اذان، مبنی بر شنیدن نام رسول الله صلوات الله علیه و آله و ادای احترام با وضع انگشت ابهام بر چشمان و پاداش آن در قیامت، نیز چند رباعی

چشمیکه جمال مصطفی را ببند *** شک نیست که عالم صفا را ببند

در انجام، در پشت جلد، تملک «ملا عبدالرحیم» همراه دو بیت شعر فارسی آمده است. گفتنی است که این نسخه سال 1930 توسط پاسچیکا به این انستیتو منتقل گردیده است.

(91)

(D-332-1)

عنوان: نسخه دیگری از تجر المواج و السراج الوهاج (3)

آغاز: افتاده «... اعتقاد نصاری است که عیسی را که میگفتند و آن الله بر حالت دلالت می کند وجود او مسبوق بعدم است و آن منافی اولویت بود. معنی اینست و با مردمان سخن کوید... «قَالَ رَبِّ انى يَكُونُ لى وَلَدٌ وَلَمْ يَمَسَّنى بَشَرٌ» جمله مستأنفه است در جواب ماذا قالت مريم، استفهام برای تعجب است «وَلَمْ يَمَسَّنى بَشَرٌ» حال است معنی اینست مردم گفت مرا فرزند از کجا باشد و ولد چگونه شود و حال اینست که من هیچ بشری نرسیده و هیچ شوهری روی من ندیده «قَالَ كَذَلِكَ اللّهُ يَخْلُقُ ما يَشَاءُ».....».

انجام: «... هو الذي انزل من السماء ماء لکم منه شراب و منه شجر فيه تسيمون ... در مقام ذکر نباتات ... مقام موجب فصل آمده جنانج در «إِنَّ الَّذِینَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَیْهِمْ»...» افتاده.

نوع خط: نسخ مایل به تعلیق، تاریخ کتابت: سده 9 یا 10 ق، تعداد برگ: 96 گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: بدون جلد پیچیده شده در لفاف کاغذی و مقوا در قطع سلطانی.

گزارش نسخه: این نسخه از تفسیر آیه 47 سوره آل عمران تا آیه ده سوره النحل را داراست.

برگ ها مجدول به شنگرف و لاجورد و کمندکشی به شنگرف و لاجورد است. سوره ها، دارای نشان های شمسه مدور با زمینه لاجورد، زنگار و شنگرف که درون آن حرف «ع» نوشته شده است؛ البته در برخی جاها این شمسه ها بریده شده اند! مهر مستطیل «وقف ... قل کلیات .. سبحان ... 977 (یا) 1770

« در اکثر برگ ها دیده می شود. نسخه افتادگی هایی در میانه نسخه دارد. به انضمام این نسخه، پاکتی حاوی چند رساله پراکنده ولی مستقل است که در جای جای این فهرست، به نحو الفبایی، به آنها اشاره گردیده است.

(92)

«C-1838»

عنوان: بدایع الانشاء (1) - انشاء یوسفی

پدیدآور (مؤلف): یوسف بن محمد بن یوسف طیب هروی یوسفی (د. حدود 950ق)

موضوع: منشآت و مکاتبات

گزارش متن: مکاتبات و منشآت گوناگون و متنوعی است به سلاطین علما و افراد عادی که مؤلف آنها را در این اثر، به نام فرزندش رفیع الدین حسین (2) ترتیب داده و به سال 922 (یا) 940 ق از تدوین و تألیف آن فراغت یافته است.

آغاز: «بسمله، زینت عنوان هر نامه نامی و زیور دیباچه هر صحیفه گرامی حمد مبدعی است که منشی حکمت بالغه و کاتب قدرت کامله اش بقلم ابداع و خاتمه اختراع جراید عواید انسان را بارقام اکرام و علم الانسان ما لم يعلم مرقوم گردانید ... اما بعد چنین گوید بنده فقیر و کمینه حقیر ... که این رساله ایست مسمی به بدایع الانشاء مشتمل بر محاورات خطابی و جوابی که جهت

ص: 158

1- الطهرانی، الذریعه، ج 2، ص 63.

2- در برخی مصادر آمده که نگارش این اثر، به درخواست فردی با نام «میرزا ابو تراب» بوده است.

فرزند عزیز قرة العین رفیع الدین حسین، طال عمره و سایر طالبان در حین عبارت و قید کتابت می آید ... مقدمه نباید دانست که فن انشا منقسم می شود بدو قسم، یکی توقیعات که مضامین آن منظوری بر امثله و احکام سلاطین و حکام است و محاورات که ترکیب آن مواد صور مکاتبات و مفاوضات است. محاورات منقسم می شود بر سه قسم از برای آنستکه خالی از آن نیست که رتبه مکتوب الیه از رتبه کاتب بلندتر است یا فروتر یا مساویست؛ اگر بلندتر است مرافعات گویند و اگر فروتر است رقعات و اگر مساویست مراسلات، و هر یکی از این اقسام ثلثه منقسم می شود بخطایی و جوابی»

انجام: «... در شکایت از حبس... و دلی جون آگینه شکسته میگویم

فی زیختم روی یاری نی زیاد امید لطف *** اه من چون میزیم ...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 101گ، نوع کاغذی شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: تیماج قهوه ای تیره با ترنج ضربی زمینه گل و بوته، با لبه بر گردان (طبله) با شمشه ضربی زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی، عطف تیماج قهوه های فرسوده .

گزارش نسخه: پنج برگ نخست نسخه فرسوده و نیازمند ترمیم است؛ باقی برگ ها نیز آفت و آسیب دیده است که البته برخی از آنها به صورتی غیر فنی، وصالی و ترمیم گردیده است. بر پشت لبه برگردان جلد، یادداشتی مختصر مربوط 9 رجب المرجب سال 1136ق و ذکر نامی از سلطان حسین صفوی، گویا مربوط به ایام حمله محمود افغان به دارالسلطنه اصفهان باشد. در برگ نخست وقفنامه نسخه از «ملا محمد» آمده است. بر پشت الت جلد سمت چپ نسخه، نیم برگی از برگ آغازین مثنوی جواهر الاسلام سروده محمود عارفی هروی (د. 850 یا 853ق) است. طردا للباب، باید افزود که عارفی در هرات ولادت یافت؛ وی از شاعران مشهور عهد شاهرخ تیموری

و از ستاینندگان خاص وزیر او، خواجه پیر أحمد بن اسحاق، بود؛ او به سبک سلمان ساوجی شعر می سرود و مهارتی خاص در سخنوری داشت و سلمان ثانی شهرت داشت. عارفی در طریقه ی حنفی متعصب بود و در هرات در گذشت و همان جا به خاک سپرده شد. آثار، دیوان، غزلیات و مثنویاتی از وی به یادگار مانده که مثنوی حال نامه (یا) مثنوی گوی و چوگان مهمترین اثر وی، مثنوی ده نامه و نیز مثنوی جواهر الاسلام (نسخه مورد گفتگو) از جمله آن هاست. مصرع اول تمامی ابیات این مثنوی ناقص (جواهر الاسلام) افتاده و مصرع دوم بیت نخست چنین است: «حی و قیوم و رازقست». در ذیل همان نیم برگ، بیتی از اشعار جامی: «الهی غنچه امید بگشای ...» آمده است که آن سرآغاز منظومه یوسف و زلیخای اوست.

(93)

«B-2239»

عنوان: نسخه دیگری از بدایع الانشاء (2)

آغاز: «مانند نسخه C-1838».

انجام: «... حصول مطالب فلان ارادت افراخته باد، ابواب حضور جناب فلان مفتوح باد بشرف مطالعه محبت شعاری ملاحظه فرمایند، تمت هذه الكتاب مسمى انشاء یوسفی».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: محمد شامل بن نور محمد بن سعدالله (دست برده شده)، تاریخ کتابت: 1075 ق (دست برده شده)، تعداد برگ: 134 گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش سبز حنایی (کار آسیای میانه)؛ ضریبی، مجدول با ترنج و سرترنج زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی، با عطف تیماج زرشکی.

گزارش نسخه: این نسخه دارای یک سر لوح ساده به سبک ترکی، با زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی، برگ ها مجدول به لاجورد و شنگرف است؛ در برگهای نخست توضیح برخی

ص: 160

واژه ها در ذیل کلمات، میان سطور آمده است. در برگ نخست برافزوده هایی حاوی برخی فوائد ادبی و جز آن نوشته شده است. برخی برگ های میانی دارای حاشیه نویسی است. پایین برگ ها رطوبت دیده و فرسوده شده است. در برگی به ضمیمه حاوی نامه ای از ملا نظام الدین قاری به ملا نجم الدین کتابفروش در باره شراکت در تجارتی، در پشت آن مکتوبی در باره عهد و پیمان مذکور آمده است. رقم کاتب اصلی بریده شده و نام کاتب نوشته شده ننویس تر است و در تاریخ کتابت نیز دست برده شده است. در برگ انجام، ثنا و مدحی درباره شیخ عبدالقادر گیلانی در قالب دعا و ثنا آمده است که در برخی جاها حالتی منظوم دارد:

الهی بحرمت سلطان الملة و المصطفی *** الہی بحرمت خواجه و دلیل

بر آن برهان الدین مخدوم شیخ عبدالقادر جیلانی *** هدایت متوکل ولایت ممدوح شیخ عبدالقادر جیلانی

در پشت آن، ابیاتی به فارسی با رقم «یار محمد» با این مطلع آمده است:

چگویم ز شوق تو ای یار جانی *** ز شوق همه ربن رونی بهانی (?)

این نسخه در سال 1915 از بخارا به این انستیتو انتقال یافته است.

(94)

«B-339-2»

عنوان: نسخه دیگری از بدایع الانشاء (3)

آغاز: «مانند نسخه C-1838»

انجام: «...» افتاده .

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 13گ (62ب - 74ب).

ص: 161

(95)

«B-1-2304»

عنوان: بدائع التاریخ

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: تاریخ

گزارش متن: در این اثر ابتدا تاریخ پیش از اسلام، از ابتدای دولت کیومرث تا انتهای دولت خسرو پرویز و یزدجرد ساسانی (2ب - 27 الف) به مانند یک مقدمه بلند آمده است و سپس به تفصیل با این عناوین به اصل مباحث کتاب پرداخته شده است. ذکر اسامی اقوام ترک و شعبه اوغوز و تاریخ از ابتدای حمله مغول تا تیمور و اولاد حاکم وی تا سال 793ق و تعداد اولاد تیمور ... (29 الف - 80ب)؛ داستان ذوالقرنین و یاجوج و ماجوج و داستان خرابی بیت المقدس (80ب - 86ب)؛ در باب شام کنونی و حالات و مقامات او به نقل از بخشی کشمیری (86ب - 11 الف)؛ در بیان هفت اقلیم بلاد و بحرها ... (91 الف - 94ب)؛ در ذکر بعضی شعرای ایران و برخی ابیات آنها: مشتمل بر شرح احوال اسدی طوسی، فردوسی طوسی، ناصر خسرو، حکیم ازرقی، افضل الدین خاقانی، اوحدالدین انوری، رشیدالدین وطواط، سنایی غزنوی، ظهیرالدین فاریابی، نظامی گنجوی، پور بهاء جامی، فریدالدین عطار، جلال الدین رومی، سعدی شیرازی، خسرو دهلی، حسن دهلوی، خواجوی کرمانی، سلمان ساوجی، ابن یمین، خواجه حافظ شیرازی، شاه قاسم انوار، خواجه عصمت الله بخاری، شرف الدین یزدی، شیخ آذری، ابواسحاق حلاج شیرازی و رودکی (94 - 146ب)؛ بیان نسبت حضرت موسی علیه السلام و قضایای بنی اسرائیل (146 - 167ب)؛ ذکر قتیبه بن مسلم الباهلی و کشته شدن او به نقل از تاریخ حافظ

ص: 162

ابرو (169 الف - 174 ب)؛ فرستادن سعد بن ابی وقاص بر ولایت مدائن و خراسان (174 ب - 175 ب) [البته اینجا اوراقی از نسخه افتاده است]؛ داستان حضرت موسی و عیسی علیهما السلام (176 الف - 181 الف)؛ اسناد سوره فاتحه (181 الف - 181 ب)، در بیان حرص و طمع و قناعت (182 الف - 183 الف)؛ [بین برگ های 184 - 257 الف یک رساله با عنوان منتخب عجایب المخلوقات که به نظر می رسد خارج از متن مذکور باشد در جای خود، به صورت مستقل معرفی کردیم؛ قصه اصحاب کهف (چند برگی هم از آغاز آن افتاده است) (258 الف - 261 الف)؛ گفتار در بیان هفتاد و دو مذهب ... [مذهب شیعه (267 ب - 269 الف) که: به امامت و خلافت امیرالمؤمنین علی کرم الله وجهه قایلند دون اصحاب کرام رضی الله عنهم و امام را از صغایر و کبایر معصومم اعتقاد میدانند و در اصل سه فرقه بزرگند امامیه و زیدیه و غلاة و مجموع اشان بیست و چهار فرقه می شود و اما امامیه زیاده گروهند اول کیسانیان ...] (261 الف - 271 ب)؛ ذکر جمیل ظهیرالدین محمد بابر شاه بن میرزا عمر شیخ ... (272 ب - 278 ب)؛ [بین برگهای 280 الف - 335 الف، سه رساله که قاعدتا بایستی خارج از متن مذکور بوده باشد: رساله نخست در ترجمه فارسی قرعه مأمونیه = فال نامه منسوب به امام علی بن موسی الرضا علیه السلام از علی بن محمد بن القاضی البشری (280 الف - 289 ب) و رساله دوم طالع نامه (290 - 300 ب) و رساله سوم منتخب نظام التواریخ (302 ب - 335 الف) آمده است که در محل خویش به تفصیل یاد کرده ایم، با این احتمال ضعیف اینکه ممکن است، همه این رسائل، بخشی از کتاب مذکور نیز بوده باشند و ذکر جمیل محمد شیبانی خان بن داغ سلطان بن ابوالخیر خان ... تا ذکر جمیل عوض غازی سلطان بن سلطان غازی (337 الف - 352 الف). باید افزود، با توجه به شواهد و قرائن درون متنی و بیرونی، این اثر تاریخی، بایستی تألیفی از دوره سلطنت عبدالعزیز خان بن عبید الله خان شیبانی (حک. 947-957ق) بوده باشد.

آغاز: افتاده «... اجل نجار زار اینچنین ملک اسکندر سر دخمه ره استوار کرد مدت سه ماه آنجا بود بعد از آن راهی شد ... (2 ب) پوشیده مباد که در اوایل که منصب صدارت عبدالعزیز خان

بن عبید الله تعلق ... جنین گویند که در ایام ملوک عجم خصوصا پادشاه عادل نوشیروان»

انجام: «... ذکر جمیل عوض غازی سلطان بن سلطان غازی ... ذکر جمیل ابو الخیر خان ... امید ست که جواهر خوب از لجه طبع لطیفش ظاهر گردد و الله اعلم بالصواب» .

نوع خط نستعلیق ترکی تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال 1124 ق (به قرینه برگ 182 ب)؛ تعداد برگ 298 گ (2 ب - 278 ب) و (337 الف - 352 الف)؛ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی قهوه ای (کار آسیای میانه با ترنج و سر ترنج و لچک ترنج و کتیبه های بازوبندی، کار محمد حکیم صاف، عطف تیماج قهوه ای).

گزارش نسخه: روی برگ نخست داستان مختصر مرد نابینا و مسافر، در پشت برگ نخست یک صلواتیه عربی منظوم با این مطلع دیده می شود:

اللهم صلی علی محمد و علی آل محمد سید المتقین *** اللهم صلی علی محمد و علی آل محمد المشفقین

باید افزود که این نسخه در سال 1919 به این انستیتو انتقال یافته است. همانگونه که اشاره گردید، این مجموعه مشتمل بر رسائلی چند است که در محل خویش معرفی کردیم، اما عناوین آنها، فهرستوار، چنین اند: منتخب عجایب المخلوقات (184 - 257 الف)؛ ترجمه قرعه مأمونیه = فال نامه منسوب به امام علی بن موسی الرضا علیه السلام (280 الف - 289 ب) و طالع نامه (290 - 300 ب).

(96)

«B-997»

عنوان: بساتین الانس

پدید آور (مؤلف و ناظم): محمد صدرعلا احمد حسن (حسین)، دبیر عبدوسی دهلوی هندی،

ص: 164

مشهور به «تاج ملک»، «تاج عبد وسی» و «اختسان» (د. پس از 726ق)

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: مجموعه ای از اساطیر و داستان مانند کلیله و دمنه و مرزبان نامه به منظور بیان مسائل سیاست و کشورداری است که در ضمن آن ابیات و اشعار عربی و فارسی خود تاج عبد وسی، نیز با عناوین: «للمؤلف، مؤلف کوید» آورده شده است؛ گفتنی است که مؤلف این اثر را در 26 سالگی، به سال 726 ق، به نام شمس الخلفه محمد شاه بن تغلق شاه فرمانروای دهلی (حک. 725-752) در هندوستان، تألیف نموده است و در ضمن مطالب به تاریخ سلطان سعید شهید غازی ابوالمظفر غیاث الدین تغلق شاه (حک. 720-725ق) نیز اشارتی گردیده است.

آغاز: «بسمله، صد هزار زواهر جواهر حمد و سپاس و غرر درر ثناء بی قیاس نثار حضرت با جلال آفریدگاری ... (2ب) و حف تحیات و طرف صلوات بر آن مهتر سپهر نبوت ... محمد مصطفی علیه من الصلوات از کاهها و من التحیات أنماها ... (4 الف) و بر صحابه کرام او باد ... أصحابی کالنجوم بأیهم اقتدیتم اهتدیتم و علی آله البررة الکرام ..، فصل، حمد و ثناء مجدد مر خدایی را که مالک هفت کشور و اقالیم بحر و بر از برتوانوار آفتاب عدل کامل ملک آرای ... مالک ممالک عرب و عجم خورشید ظل الله فی الأرضین ... سکندر الزمان ... ابوالمجاهد شمس الخلفه محمد شاه بن تغلق شاه السطان بن السطان و هو الذی ... (5 الف)، أدام الله أيام سلطنته .. (9ب) فصل، جنین میگوید م مهد این عالی اساس که جون مجلس اعلی خداوند عالم جهانگشای اعظم غیاث الدین ابوالمظفر تغلق شاه السطان».

انجام: «مؤلف کوید،

از معدل جان کوهر مطلوب رسید *** عاشق بسی عمر ما بمحسوب رسید

هم خسرو دلداده به شیرین بیوست *** هم یوسف گم گشته به یعقوب رسید

ص: 165

تمت الكتاب بعون الملك الوهاب».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: قوام بن محمد مازندرانی، تاریخ کتابت: 27 ذی القعدة سال 836ق، محل کتابت: دارالسلطنه هرات، تعداد برگ: 211گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: تیماج، برون زرشکی با ترنج ضربی زمینه لاکمی کرم با نقش گل و بوته و نگاره های اسلیمی، و درون قهوه‌های، همراه قاب مشمع (گالینگور) با روکش کاغذی آبی ابلق در قطع ربعی.

گزارش نسخه: نسخه دارای یک سرلوح، به سبک تیموری با زمینه لاجورد و طلا و با نقوش گل و بوته الوان و نگاره های اسلیمی است، در بخش کتیبه بازوبندی سر لوح عبارت «کتاب بساتین الأنس» با سفید آب به خط نستعلیق خوش، بر روی زمینه طلایی نوشته شده است. دو برگ نخست اثر، مجدول به طلا-لاجورد و مرکب مشکمی و عناوین و نشانی ها نیز به شنگرف نگارش یافته است. در آغاز نسخه، برافزودگی هایی شامل ابیاتی به فارسی با این مطلع دیده می شود:

از نوای مطرب امشب خاطرمد دلگیر شد *** ای خوش اوقاتی که صرف ناله زنجیر شد

در همان برگ، تملکی از «محمدصادق بن ابراهیم الحریری الحرفوشی» و نیز تملکی از «محمود» و چند یادداشت دیگر آمده است؛ از جمله اینکه کسی آن را خوانده و عنوان های مطالب را در هامش نوشته است. برگ های نسخه پراکنده و نیازمند صحافی و ترمیم است، برخی برگ ها نیز آسیب دیده است که البته تعدادی از آنها به صورت غیرفنی ترمیم گردیده اند. بر پشت برگ انجام نسخه، نام «محمدشفیع» با تاریخ سلخ رجب المرجب 1154 نوشته شده است که گویا یادداشت تملک نسخه باشد. گفتنی است که این نسخه در سال 1935 به این انستیتو منتقل گردیده است.

(97)

«A-33»

ص: 166

پدیدآور (ناظم): ابو عبدالله مصلح الدین بن عبدالله، سعدی شیرازی (د. 691ق)

موضوع: ادبیات و اخلاق

گزارش متن: حکایات ادبی و اخلاقی منظوم آمیخته به مواعظ عرفانی است که حکیم سخن، شیخ اجل سعدی شیرازی آنها را در قالب مثنوی و در بحر تقارب، در حدود 4023 بیت، به سال 655ق، در ده باب (عدل و تدبیر و انصاف، احسان و شکر نعمت، عشق و دلباختگی و مستی و شور، تواضع و فروتنی، رضا و توکل، قناعت، تربیت، شکر بر عافیت، توبه و مناجات)، سروده است. شاعر در آغاز، اتابک ابوبکر بن سعد زنگی و اتابک محمد بن ابوبکر زنگی، از اتابکان شیراز را ستایش می کند. باید افزود که این اثر فاخر ادبی، به شکل های گوناگون و متنوعی، در ضمن کلیات سعدی یا مستقل، به چاپ رسیده است که از آن جمله اند: چاپ سنگی تهران، 1328ق، چاپ سرب، تهران 1316ش با تصحیح فروغی و چاپ سرب، تهران، 1317ش، با تصحیح مرحوم محیط طباطبایی.

آغاز: «بنام خداوند جان آفرین *** حکیم سخن در زبان آفرین».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10-11ق، تعداد برگ: 148 گ.

(98)

«A-475»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (2)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 962ق، تعداد برگ: 142 گ.

ص: 167

(99)

«A-476»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (3)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: روز سه شنبه 21 شعبان 888ق، تعداد برگ: 143گ.

گزارش نسخه: نسخه نفیس و کهنی در قطع بغلی است، عناوین به صورت شنگرف نوشته شده است. برخی برگ های آن نونویس شده است.

(100)

«A-477»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (4)

آغاز: «مانند نسخه A-33»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11-12ق، تعداد برگ: 117 گ.

(101)

«A-1163»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (5)

ص: 168

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1144ق، تعداد برگ: 125گ.

(102)

«B-158»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (6)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11-12ق، تعداد برگ: 136گ.

(103)

«B-159»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (7)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11-12ق، تعداد برگ: 85گ.

(104)

«B-160»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (8)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

ص: 169

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 142ق، تعداد برگ: 154 گ.

(105)

«B-1159»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (9)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 142ق، تعداد برگ: 185گ، نوع جلد: تیماج ضربی.

گزارش نسخه: نسخه دارای یک سر لوح طلائی است.

(106)

«B-1209»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (10)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط نستعلیق، کاتب: محمد علی بن محمد اسماعیل، تاریخ کتابت: 1236ق، محل کتابت: مسجد ایلچی، محله احمد آباد -

اصفهان، تعداد برگ: 179گ، نوع جلد: روغنی.

گزارش نسخه: نسخه دارای یک سر لوح طلائی است.

(107)

ص: 170

«B-2331»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (11)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1790 م/1205 ق، تعداد برگ: 121 گ.

(108)

«B-2717»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (12)

آغاز: افتاده (...).

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1182 ق، محل کتابت: قازان، تعداد برگ: 128 گ.

(109)

«B-2877»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (13)

آغاز: «مانند نسخه A-33» .

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11-12 ق، تعداد برگ: 157 گ.

(110)

ص: 171

«B-2948»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (14)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11-12ق، تعداد برگ: 149گ.

(111)

«B-3160»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (15)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11-12ق، تعداد برگ: 130گ.

(112)

«B-3262»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (16)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11-12ق، تعداد برگ: 142گ.

گزارش نسخه: سه برگ نخستین نسخه فرسوده شده است.

ص: 172

(113)

«B-3384»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (17)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1242-1243ق، تعداد برگ: 114گ.

(114)

«B-4229»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (18)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11-12ق، تعداد برگ: 135گ.

(115)

«B-4420»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (19)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1167ق، تعداد برگ: 132گ.

گزارش نسخه: هفت برگ نخستین نسخه فرسوده شده است.

ص: 173

(116)

«C-82»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (20)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

انجام: «.» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11-12ق، تعداد برگ: 144 گ.

(117)

«C-83»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (21)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1031ق، تعداد برگ: 149 گ.

(118)

«C-84»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (22)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11-12ق، تعداد برگ: 170 گ.

ص: 174

(119)

«C-848»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (23)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: عاقتو عاریوس ... (1)، تاریخ کتابت: 1241ق، تعداد برگ: 142گ.

(120)

«C-849»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (24)

آغاز: «مانند نسخه A-33» نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1242ق، تعداد برگ: 181گ.

(121)

«C-1139»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (25)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1280ق، تعداد برگ: 155گ.

ص: 175

(122)

«A-32-1»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (26)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 948ق، تعداد برگ: 139گ (1ب - 139 الف).

(123)

«A-1383-1»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (27)

آغاز: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1167ق، تعداد برگ: 108گ (1 الف - 108ب).

(124)

«B-1151-2»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (28)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1054ق، تعداد برگ: 113گ (31ب -

ص: 176

143ب).

(125)

«B-1874-1»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (29)

آغاز: «...» افتاده.

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1277ق، تعداد برگ

138 (1 الف - 138ب).

(126)

«B-2612-2»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (30)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 26گ (65ب - 80 الف).

گزارش نسخه: این نسخه تنها شامل بخشی از بوستان است.

(127)

«B-2845-1»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (31)

ص: 177

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 132 گ (1 ب - 132 ب).

(128)

«B-1-2897»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (32)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12 ق، تعداد برگ: 121 گ (1 الف - 121 ب).

گزارش نسخه: آغازین برگ نسخه، فرسوده شده است.

(129)

«B-2941-2»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (33)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1228 ق، تعداد برگ: 132

(25 ب - 156 ب).

ص: 178

(130)

«B-3469-2»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (34)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 37گ (9ب - 47ب).

(131)

«B-3652-2»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (35)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1273ق، محل کتابت: کشمیر، تعداد برگ: 155گ (134ب - 288 الف).

(132)

«B-4229-1»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (36)

آغاز: افتاده «...».

ص: 179

انجام: «...» افتاده .

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 154گ (1 الف - 154ب).

(133)

«B-4460-2»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (37)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

انجام: «...» ناتمام.

نوع خط: نستعلیق (چلیپا)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1279ق، تعداد برگ: 70گ (13ب - 82 الف).

گزارش نسخه: این نسخه در هامش برگ های این مجموعه، کتابت گردیده است.

(134)

«C-112-1»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (38)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق (چلیپا)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1060ق، تعداد برگ: 246گ (1ب - 246 الف).

ص: 180

گزارش نسخه: این نسخه در هامش برگ های این مجموعه، کتابت گردیده است.

(135)

«C-1480-2»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (39)

آغاز: «مانند نسخه A-33»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 114 گ (140 ب - 253 ب).

(136)

«C-1919-6»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (40)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق (چلیپا)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12 ق، تعداد برگ: 43 گ (405 ب - 447 ب).

گزارش نسخه: این نسخه در هامش برگ های این مجموعه، کتابت گردیده است.

(137)

(C-786)

ص: 181

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (41)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 63گ.

(138)

«C-130»

عنوان: بهار دانش (1)

پدیدآور (مؤلف): میرزا عنایت الله کنبوه لاهوری مشهور به «آل محمد صالح» (د. 1082 یا 1088ق)

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: اثری منشور به تقلید از کتاب عیار دانش، تألیف ابوالفضل بن مبارک علامی (د. 1011 ق) است که مؤلف، در آن، افسانه ای هندی کهن را از روایت بر همانان در معاشقه جهاندار سلطان و مهربانو / مهرپرور (بهروزبانو) به تحریر در آورده و با ابیاتی از آثار منظوم خود در آمیخته و به سال 1061 ق/1651م، به نام سلطان شهاب الدین محمد شاهجهان (حک. 1037 1068 ق/1628-1658م) تقدیم نموده است. این کتاب، به جهت اینکه سال ها کتاب درسی بوده، بارها در هند وستان به چاپ رسیده است که از آن جمله اند چاپ های: کلکته (1809م)، در هامش اسکندرنامه نظامی (1261 ق)، هند (1262، 1287، 1291، 1293 ق)، لکهنو (1279، 1312 ق) و گانپور (1886م) و همچنین دارای شروح و تعلیقاتی است که در برخی فهارس به آنها اشاره شده است.

ص: 182

1- الطهرانی، الذریعه، ج 3، ص 158.

آغاز: «بسمله، (دیباچه) فاتحه کتاب مستطاب آفرینش و پیرایه صحیفه دانش و بینش حمد خداوند خرد بخش سخن آفرین صورت نمای معنی ایجاد تکوین است ...؛ [متن] پیرایه ده دیباچه سخن، حمد حکیمی است که ملک معنی را به وساطت تیغ ناطقه مسخر معشر بشر گردانید.....»

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1136ق، تعداد برگ: 264گ. گزارش نسخه: برخی از برگ های نسخه فرسوده شده است.

(139)

«C-1313»

عنوان: نسخه دیگری از بهار دانش (2)

آغاز: «مانند نسخه C-130 (فاقد دیباچه مؤلف)».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12ق، تعداد برگ: 255 گ.

(140)

«C-1423»

عنوان: نسخه دیگری از مهار دانش (3)

آغاز: «مانند نسخه C-130».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12ق، تعداد برگ: 227 گ.

ص: 183

«C-2456»

عنوان: نسخه دیگری از چهار دانش (4)

آغاز: «مانند نسخه C-130».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1212ق، تعداد برگ: 204گ.

«A-64»

عنوان: بهارستان

پدیدآور (مؤلف): نورالدین عبدالرحمن بن احمد، جامی هروی (د. 898ق)

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: اثری ادبی مشتمل بر حکایات و مطایبات به غایت شیرین و نمکین، نیز داستان های عرفانی و پند و اندرزهای صوفیانه به نظم و نثر است که جامی آن را به پیروی و اسلوب گلستان سعدی، در سال 892ق به نام فرزندش ضیاء الدین یوسف، نگاشته و به سلطان حسین بایقرا (حک 873-1111ق/1469-1506م) تقدیم داشته است. این اثر در یک مقدمه، هشت روضه (و هر روضه در هشت آیین) و یک خاتمه تنظیم گردیده است و عناوین روضه های هشت گانه آن چنین است:

- روضه نخست در نشر ریاحین جیده از بساتین دوربینان راه هدایت؛

- روضه دوم در ترشیح شقایق حقایق حکم؛

- روضه سوم در شکفتن شکوفه های باغستان حکومت و ایالت؛

- روضه چهارم در وصف میوه بخشی درختان باغستان جود و کرم؛

- روضه پنجم در تقریر رقت حال بلبلان چمن عشق و محبت؛

- روضه ششم در وزیدن نسایم ملاطفات و روایح مطایبات؛

- روضه هفتم در داستان مرغان قافیه سنج سرا بستان سخن؛

- روضه هشتم در حکایتی چند از زبان احوال بی زبانان.

گفتنی است این اثر ادبی نفیس نخستین بار در سال 1870 م در لکهنو و در سال های 1252، 1275، 1285، 1294 و 1311 ق همراه ترجمه ترکی در استانبول و نیز در سال های 1308 ش در تهران و همچنین در سال 1909 م در دهلی نو در مطبع مجتبائی به چاپ رسیده است. (1) باید افزود این اثر همچنین تاکنون به دهها زبان، ترجمه و چاپ گردیده است، که از آن جمله اند: ترجمه آلمانی از بارون شلختا (چاپ وین 1846 م)، ترجمه ترکی از محمد شاکر که با عنوان هدایة العرفان در سال 1252 ق منتشر شده است؛ ترجمه ترکی دیگر از محمد فوزی مشهور به حریری زاده که در سال 1327 ق در استانبول به چاپ رسیده است.

از جمله مطایبات بهارستان جامی است: پسری را گفتند که پدرت بمیرد تا میرا وی گیری، گفت نی! همی خواهم که او را بکشند تا میراث بستانم و دیت هم! قطعه:

فرزند نخواهد ز پی مال پدر را *** خواهد که نماند پدر و مال بماند

خوش نیست مرگ پدر و بردن میراث *** خواهد که کشندش که دیت هم بستاند؟

یا جامی در جای دیگری در فوائد شوخی و مزاح گوید:

ص: 185

گر مقبلی مزاح کند عیب او ممکن *** شغلست آن بقاعده عقل و دین مباح

دل آینه ست و کلفت او زنگ آینه *** آن زنگ را چه صیقل امکان بجز مزاح؟

آغاز: «چو مرغ امر ذی بالی ز آغاز *** نه از نیروی حمد آید به پرواز

مقصد نارسیده پر بریزد *** فتد زان سان که دیگر بر نخیزد

هزاران داستان حمد و ثنا، از زبان مرغان بهارستان عشق و وفا که از منابر اغصان فضل و احسان اصوات و طیب الحان علی الواحد خوانند ... ؛ اما بعد، نموده می شود چون در این وقت دلپسند فرزندان ارجمند ضیاء الدین یوسف (...).

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 95 گ.

گزارش نسخه: برگ های نسخه فرسوده شده است.

(143)

(A-65)

عنوان: نسخه دیگری از بهارستان (2)

آغاز: «مانند نسخه A-64».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 94 گ.

(144)

«A-473»

عنوان: نسخه دیگری از بهارستان (3)

ص: 186

آغاز: «مانند نسخه A-64».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 141ق، تعداد برگ: 111گ.

(145)

«A-474»

عنوان: نسخه دیگری از بهارستان (4)

آغاز: «مانند نسخه A-64».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 139ق، تعداد برگ: 73گ.

(146)

«B-206»

عنوان: نسخه دیگری از بهارستان (5)

آغاز: «مانند نسخه A-64».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 152ق، تعداد برگ: 133گ.

(147)

«B-208»

عنوان: نسخه دیگری از بیمارستان (5)

آغاز: «مانند نسخه A-64».

ص: 187

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 129گ.

(148)

«A-1-919»

عنوان: نسخه دیگری از بهارستان (6)

آغاز: «مانند نسخه A-64».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1068ق، تعداد برگ: 110گ (2 ب - 111 الف).

(149)

«B-1008-2»

عنوان: نسخه دیگری از بهارستان (7)

آغاز: «مانند نسخه A-64».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1251ق، محل کتابت: قوقند، تعداد برگ: 73گ (103 - 175 ب)، نوع جلد: روغنی.

گزارش نسخه: نسخه ای نفیس دارای چند نگاره (مینیاتور) می باشد.

(150)

«B-2-1153»

ص: 188

عنوان: نسخه دیگری از بهارستان (8)

آغاز: «مانند نسخه A-64».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1254ق، محل کتابت: بخارا، تعداد برگ: 93گ (73ب - 165ب).

(151)

«B-2236-2»

عنوان: نسخه دیگری از بهارستان (9)

آغاز: «مانند نسخه A-64».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 51گ (48ب - 98ب).

(152)

«C-112-3»

عنوان: نسخه دیگری از بهارستان (9)

آغاز: «مانند نسخه A-64».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1060ق، تعداد برگ: 111گ (158 الف - 268 الف).

(153)

ص: 189

عنوان: بیان‌المحمود

پدیدآور (مؤلف): محمود میرزا بن فتحعلی شاه قاجار (سده 13 ق)

موضوع: تراجم و تذکره شعرا

گزارش متن: کتابی تذکره‌گونه در بیان اشعار و سروده‌های جمعی از شاعران دوره حکمرانی فتحعلی شاه قاجار (حک. 1212-1250 ق) است که به اهتمام چهاردهمین فرزند شاه، به سال 1240 ق، تدوین گردیده است و به مثابه تکمله اثر دیگر وی، سفینه‌المحمود، می‌باشد.

با توجه به مقدمه اثر، هدف عمده مؤلف از تدوین آن، ساختن اثری برای شاعران جوان و علاقه‌مند به شاعری، به ویژه تقنین‌های ادبی و سرگرمی از حیث مشاعره و مراسلات و مانند آن است و شاید از همین روست که اغلب نمونه‌های شعری این اثر، که جملگی غزلیات است، دارای مضامین عاشقانه است. گفتنی است مؤلف در شرح حال شاعران، تنها به بیان تخلص شعری شاعر بسنده کرده، هر چند در برخی موارد اطلاعات بیشتری، ارائه می‌دهد.

این اثر شامل یک مقدمه و دو قسمت است: مقدمه در ذکر مؤلف و سبب تألیف همراه یک قصیده 52 بیتی در مدح فتحعلی شاه قاجار (پدر)؛ قسمت اول در ذکر احوال 312 تن از شعرای معاصر نویسنده به اجمال (القبایی با تقدیم نام شاهزادگان و امرا) و قسمت دوم، نیز انتخاب ابیاتی از غزلیات شعرای مذکور در قسمت نخست، با در نظر گرفتن حروف اول و آخر ابیات که در 180 باب تنظیم گردیده است؛ گفتنی است که عدد ابیات انتخاب شده حدود 3500 بیت است که نخستین آن از پدر (فتحعلی شاه) و آخرین آن نیز از صاحب اثر (محمود میرزا) است. (1)

آغاز: «بسمله، بیان محمود در ستایش خداوند معبود... اما بعد چنین گوید نیازمند ملک جبار... که چون در اتمام کتاب سفینه‌المحمود که در ذکر احوال و اقوال شعرای معاصرینست...

ص: 190

توفیق یافت ...».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1261ق، تعداد برگ: 150گ (2ب - 152 الف).

(154)

«C-48»

عنوان: نسخه دیگری از بیان الحمود (2)

آغاز: «مانند نسخه B-119-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1308ق، تعداد برگ: 192 گ.

(155)

(A-254-2)

عنوان: بیست باب در معرفت اسطرلاب (1)

پدیدآور (مؤلف): خواجه نصیرالدین محمد بن محمد بن حسن، طوسی مشهور به «خواجه نصیر» (د. 672 ق)

موضوع: اسطرلاب و ستاره شناسی

گزارش متن: کتابی مختصر در معرفت اسطرلاب، حاوی بیست باب به شرح ذیل است که گفته شده، گزیده ای از کتاب بزرگ خواجه، با عنوان صد باب در اسطرلاب است، کتابی که از سوی خود خواجه به این نام نامیده نشده است. گفتنی است کتاب بیست باب، بارها چاپ شده و از آن

ص: 191

1- الطهرانی، الذریعه، ج 3، ص 187.

جمله، چاپ مرحوم مدرس رضوی است که در سال 1335 ش در تهران منتشر گردیده است.

عناوین بیست گانه این اثر چنین است:

- باب اول در القاب آلات و خطوط و دایره اسطرلاب؛
- باب دوم در معرفت ارتفاع گرفتن از آفتاب و ستارگان؛
- باب سوم در معرفت طالع از ارتفاع درجه آفتاب را از منطقه طلب باید کرد؛
- باب چهارم در معرفت ارتفاع از طالع (این باب عکس باب پیشین است)؛
- باب پنجم در دایره و ساعات مستوی و معوج؛
- باب ششم در معرفت میل آفتاب غایت ارتفاع و بعد ستاره از معدل؛
- باب هفتم معرفت مطالع بروج در خط استواء؛
- باب هشتم در معرفت خانه های دوازده گانه؛
- باب نهم ساعات صبح و شفق؛
- باب دهم در معرفت استخراج ظل از ارتفاع و ارتفاع از ظل؛
- باب یازدهم در معرفت طالع سال مستقبل از طالع سال ماضی چون طالع سال ماضی معلوم بود؛
- باب دوازدهم در معرفت عرض بلد و تحقیق آن؛
- باب سیزدهم در معرفت طالع وقت در شهری که آنرا صفحه جداگانه نبود؛
- باب چهاردهم ارتفاع قطب فلک البروج؛
- باب پانزدهم در معرفت سمت از ارتفاع و ارتفاع از سمت اسطرلاب؛

- باب شانزدهم در معرفت تقویم آفتاب؛

- باب هفدهم در معرفت بالای اشخاص مرتفع از زمین و پهنای رودها؛

- باب هجدهم در معرفت عمل کردن بر صحیفه آفاقی؛

- باب نوزدهم در معرفت امتحان خطوط اسطرلاب؛

- باب بیستم در معرفت ستارگان چند از ثوابت که بر اسطرلاب ها ثبت کنند از جهت ارتفاع گرفتن بشب.

آغاز: «بسمله و الحمد لله حمد الشاکرین و الصلاه علی محمد و آله اجمعین ...؛ این مختصریست در معرفت اسطرلاب از تصانیف ... مشتمل بر بیست باب، باب اول در القاب آلات و خطوط و دوائر اسطرلاب آنچه علاقه در وی است حلقه بود ...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 35 گ (65 ب - 99 الف).

(156)

«A-268-2»

عنوان: نسخه دیگری از بیست باب در معرفت اسطرلاب (2)

آغاز: «مانند نسخه A-254-2».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11 ق، تعداد برگ: 20 گ (97 ب - 116 الف).

(157)

ص: 193

«B-3059-3»

عنوان: نسخه دیگری از بیست باب در معرفت اسطرلاب (3)

آغاز: «مانند نسخه A-254-2».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 18 گ (108 ب - 125 ب).

(158)

«B-4295-2»

عنوان: نسخه دیگری از بیست باب در معرفت اسطرلاب (4)

آغاز: «مانند نسخه A-254-2».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12 ق، تعداد برگ: 12 گ (30 ب - 41 ب).

(159)

«B-4375-1»

عنوان: نسخه دیگری از بیست باب در معرفت اسطرلاب (5)

آغاز: «مانند نسخه A-254-2».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11 ق، تعداد برگ: 16 گ (1 ب -

ص: 194

عنوان: بیمار و طیب = مناظره بیمار و طیب = قصیده بیمار و طیب = مثنوی بیمار و طیب

پدیدآور (ناظم): قاضی میر سید شریف تبریزی اصفهانی متخلص به «شریف» (د. 956ق)

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: مثنوی عاشقانه ای در حدود 90 بیت است. نام سراینده در فهرست ها به صورت های «قاضی شریف، سلیم شریف، ملا محمد شریف، قاضی شریف تبریزی، ملا محمد شریف آملی، جامی، وحشی بافقی، شریف آملی، شریف اصفهانی و...» آمده است. استاد منزوی در فهرستواره کتابهای فارسی (ج 10، ص 414) درباره سراینده گوید: «وی بایستی همان شریف ثانی، سید علی پس دختر میر سید شریف جرجانی باشد که قاضی بوده و در جنگ چالدران کشته شده است؛ وی پدر شریفی شیرازی بوده که به هند رفته و در 944 ق درگذشته است».

آغاز: «سوی ویرانه ام آمد سحری جلوه کنان *** بهر پرسیدن بیمار خود آن سروروان».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 2گ (127 الف - 128ب).

عنوان: نسخه دیگری از بیمار و طیب (2)

آغاز: «مانند نسخه B-252-3».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1269ق، محل کتابت: سمرقند، تعداد برگ: 4گ (27ب - 30 الف).

(162)

«D-420-3»

عنوان: نسخه دیگری از بیمار و طیب (3)

آغاز: «مانند نسخه B-252-3»

نوع خط: نستعلیق (چلیپا)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1253ق، تعداد برگ: 5گ (66 الف - 68 الف).

گزارش نسخه: این ابیات در هامش برگ ها، کتابت گردیده است.

(163)

«C-969-1»

عنوان: تاج التراجم في تفسير القرآن للأعاجم = تفسیر طاهری

پدیدآور (مؤلف): عمادالدین ابوالمظفر شاهفور طاهر بن محمد اسفراینی (د. 471ق)

موضوع: تفسیر قرآن

گزارش متن: تفسیر مفصلی بر قرآن کریم است که با مقدمه ای در چند فصل، در هفت جلد،

ص: 196

برای فارسی زبانان تألیف گردیده است.

این تفسیر از نخستین های تفسیرهای فارسی قرآن کریم است و با توجه به تاریخ وفات مؤلف (471ق) نگارش آن به حدود نیمه سده پنجم هجری برمی گردد. اسفراینی در این تفسیر کوشیده است با نمودن علت نزول آیات هر سوره و سبب انزال آنها، پیوند و رابطه معنایی جمیع و یا اغلب آیات هر سوره را آشکار سازد و این از نکات دقیقی است که در همه تفاسیر کهن فارسی دیده نشده است.

اسفراینی هنگام ترجمه و تفسیر آیات، ابتدا، مکی یا مدنی بودن سوره ها را مشخص نموده و تعداد آیات و تعداد کلمات و حروف سوره را معین می کند، سپس احادیثی را که در فضیلت خواندن آن سوره ها ذکر شده می آورد و در ادامه، آیه را به فارسی روان ترجمه می نماید و بر اساس روایات مختلف، شأن نزول هر آیه را بیان کرده و بر پایه روایاتی از ابن عباس، مقاتل و جابر آنها را تفسیر می کند و البته تمایلات شیعی و علاقمندی مؤلف به اهل بیت علیهم السلام نیز در جای جای اثر مشهود است، همچنانکه، از امام علی و امام صادق علیهما السلام، مکرر نقل روایت کرده است. اسفراینی آن زمان که برای بعضی آیات، روایاتی نیافته باشد، تنها به ترجمه آنها اکتفا می کند و گاه خود نیز به تفسیر آن می پردازد.

مؤلفان دانشنامه قرآن، علاوه بر ذکر ویژگی های برجسته این تفسیر، آن را نمایشگاهی از فعالیت های متکلمان اشعری مآبانه شاهفور اسفراینی می دانند که از تأثیر مجعولات و اسرائیلیات نیز برکنار نمانده است. (1)

نثری که مؤلف تاج التراجم برای ترجمه استفاده می کند بسیار ساده، روان، کوتاه و مقطع است و ویژگی هایی را که برای نثر دوره اول زبان فارسی یعنی دوره قبل از سال چهارصد و پنجاه هجری ذکر شده، دارد و حتی گاه خصایصی در نثر او به چشم می خورد که در کتب سبک

ص: 197

شناسی، به آنها اشاره ای نشده است. برخی از ویژگی های است از:

الف) آوردن حرف اضافه "ها"، به جای "به"، مانند: «نه از بهر مالی که ها یکدیگر آوردن» یا «اما ها تو نمایم».

ب) به کار بردن "ای"، هم در معنای "آیا" و هم به عنوان صوت برای آگاهانیدن، مانند: «گفت موسی ایشان را ای همی گوید حق را چون به شما آمد این جادوی است؛ آن گاه گفت: ای سحر بود این و فلاح نکنند جاودان» و نیز بکار بردن "ای" به جای "چه" شرطی، مانند: «ای پس از آن که بیوفتید نزول عذاب ایمان آرید به خدای، ای اکنون ایمان آرید».

ج) آوردن "م" نفي به صورت جدا بر سر فعل، مانند: «ایمان مه آرند تا ببینند عذاب دردنمای یعنی غرق»..

د) به کار بردن "بایست برای حالت مضارع و جمع بستن اسم جمع، مانند: «بایست تا شفاعت کنی بدان مقدار که تعلیم کردهای خلقان را».

ه) تذبذب در کاربرد حروف اضافه فارسی و عربی که گاهی از حروف فارسی استفاده می کند و گاه مترادف عربی آن را می آورد، شاید تعمدی ندارد و تحت تأثیر ترجمه قرار گرفته که صورت عربی را ذکر می کند، مانند: «ستوده است اندر افعال خویش؛ اما فضل کند و اما عذاب»..

و) به کار بردن مصدر مطلق عربی، مانند: «تا ایشان را افزول همی کنند بر معصیت افزولیدنی».

ز) گاه در کاربرد بعضی واژگان، سبک خاصی را رعایت نکرده و در موقعیت های مختلف صورت های گوناگون واژگان را آورده است، مانند: «استوار» و «ستور» که هر دو صورت آن آمده است.

ح) جدا آوردن عطف و معطوف از یکدیگر، مانند: «تا بیرون آری خلق را از تاریکیهای کفر به نور ایمان به مشیت خدای ایشان و توفیق»، که در اینجا در اصل، توفیق معطوف به مشیت

است، ولی جدای از آن و پس از مضاف الیه آمده است.

این تفسیر با تصحیح و تعلیقات نجیب مایل هروی و علی اکبر الهی خراسانی، در سال 1375 ش از سوی شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و دفتر نشر میراث مکتوب در سه جلد منتشر گردیده است.

پایان سخن اینکه، نسخه مورد گفتگو، شامل جلد اول، و تفسیر آیات سوره حمد تا پایان سوره توبه است.

آغاز: «بسملة، قال شیخ الإمام أبوالمظفر ... سپاس مر خدایرا که بیافری خلقانرا بر ابتدا و بدانچه خواسته بود... (2 الف) و درود بر مصطفی محمد برگزین خلقان و سید پیغمبران و خاتم انبیا و رسولان و صلوات الله علیه و آله الطیبین الطاهرین ... (3 الف) کر وهانی که غالب بر ایشان پارسی بود بدان که ترجمه باشد الفاظ قرآنا بر وجهی که ایشانرا بخوندن آن فی الجملة سبیلی باشد هر چند که اندر مجالس علم تفاریق آن همی شنیده اند و از بهر آن چند کس تعرض کردند اندر عصرهای مختلف که ترجمه کنند کتاب خدایرا جل جلاله بفارسی و چون بزرگان اندران مطالعه کردند و خللهای بسیار یافتندی برخی از جهت عبارتی کراندران موافقت لغت نگاه داشته بودند و الفاظ مفسرانرا تتبع نکرده بودند و برخی از قبل آن که الفاظی را اطلاق کردند موهوم تشبیه را خواستندی که بیک لفظ پارسی ترجمه کنند تا معنی آن ناقص کردند و فایده از آن پیدا نکشتی و ندانستندی که الفاظ قرآن شریفتر و جامعتر از آنست که معنی یک از آن بیک لفظ فارسی بتوان نمود، چون اندران ترجمهها که کرده بودند این خلل دیدم که یاد کردیم از حق سبحانه توفیق خواستم و بر آن مقدار که توفیق یافتیم اجتهاد کردیم اندر راست کردن الفاظ پارسی که ترجمه شاید انرا لغت عرب را موافق اقوال مفسران و مطابق اصول دیانت را و مصون از هر تأویلی که متضمن بود چیزی را از تعطیل و تشبیه و یا نصرت چیزیرا از مذاهب اهل الحاد و بدعت راست و مستقیم بر طریقه اهل سنت و جماعت و از بهر این صفات بود که این را تاج التراجم فی تفسیر القرآن للأعاجم لقب نهادیم... (3ب) بالله التویق و بدانکه مقدمه این کتاب چهار

فصل یاد کنیم فصلی اندی فضل ترجمه قرآن و فصلی اندر بیان ترجمه بعضی از آن اخبار که آمده است اندر فضیلت قرآن و فصلی اندر بیان اعتقادات اهل سنت و جماعت و فصلی اندر بیان معانی اسماء خدای تعالی تنبیه کنند اندر اوصاف و صفات وی... (10ب) بسم الله الرحمن الرحیم و اندر فضیلت این آیت روایت کرده است ابن عباس که گفت بهترین مردمان... (12 الف) الرحمن الرحیم... این دو نامست از نامهای خدای تعالی و مهنی این هر دو مشتق است از رحمت... (12ب) امام جعفر الصادق علیه السلام گفت رحمن اسمی است خاص بصفتهی عام و رحیم اسمی است عام بصفتهی خاص... (13 الف) امام جعفر بن محمد علیهما السلام گویند که خدای تعالی جمع کرده است معانی کتب منزله همه در قرآن چنانکه پیغمبر علیه السلام گفت اوتیت جوامع الکلم... گوید امام جعفر صادق که جمله معانی این سوره... (16 الف) « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلَمْ ذٰلِكَ الْكِتَابِ »... بدانکه مفسران را اندرین حروف مقطعه در سوره ها قولهاست بسیار گروهی گفتند که هر یکی از این حرفیست از نامی از جمله نامهای خدای...».

انجام: «... فَإِنْ تَوَلَّوْا» پس اگر برگردند منافقان از یاری و هواداری و تخلف نمایند از فرمان برداری فقل بس تو بگو « حَسْبِيَ اللّٰهُ » بنده است مرا خدای تعالی که شر شما را کفایت کند و مر بر شما غالب سازد « لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ » هیچ معبودی بحق نیست مگر وی « عَلَيهِ تَوَكَّلْتُ » بر وی توکل کردم و کار خود با وی گذاشتم « وَهُوَ وَ أَوْ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ » پروردگار عرش بزرگ، مراد ملک عظیم است یا عرش که قبله دعا و مطاف ملائکه باشد ایشارت بکمال و قدرت و حفظ حق تعالی است... که حافظ بندگان و ناصر سرافندگان اوست».

نوع خط نستعلیق مایل به تعلیق، کاتب: محمد بن ملا مهدی ایروانی، تاریخ کتابت: روز دوشنبه ماه شعبان 1075ق، محل کتابت: قریه دیوین، تعداد برگ: 311گ (1ب - 311ب)؛ نوع کاغذ: فرنگی نخودی (دارای واتر مارک = آب نقش اروپایی)؛ نوع جلد: تیماج قهوه ای، مجدول ضربی، دارای ترنج و سرترنج لاکمی زرد زمینه گل و بوته، با طبله (لبه برگردان).

گزارش نسخه: نسخه دارای تعلیقات و حاشیه نویسی هایی است و با نسخه کهنی هم مقابله

گردیده است (برای نمونه بنگرید 252ب)؛ آثار رطوبت و آسیب دیدگی و فرسودگی در برخی اوراق مشاهده می گردد، ترجمه آیات با جوهر قرمز در ذیل آیات نوشته شده است. وقف نامه نسخه توسط سید ابراهیم افندی بن الحاج مصطفی افندی بن السید سلیمان افندی به سال 1194 ق، برای کتابخانه مفتی السید الحاج عبدالله افندی (جد واقف) در آغاز نسخه مشاهده می گردد؛ در آغاز همچنین یادداشتی در نام تنی چند از مفسران آمده است؛ در انجام نسخه رقم کاتب (ترقیمه) اشعاری به فارسی آورده، سپس با اشاره به تفسیر جواهر ملاحسین کاشفی اشاره می دارد که تا اینجا (برگ 311ب) مربوط به تفسیر تاج التراجم (جلد اول) بود و بعد از آن از جواهر التفسیر مولی حسین بن علی واعظ کاشفی بیهقی است که در همین فهرست، در محل خویش، معرفی کرده ایم.

(164)

«B-682-1»

عنوان: تاریخ سید راقم = تاریخ راقم = تاریخ کثیره = تاریخ تیموریان

پدیدآور (مؤلف): سید شرف الدین شریف (اعلم) بن نور الدین آخوند ملا فرهاد، راقم سمرقندی مشهور به «میر سید شریف راقم» یا «آخوند ملا میر سید شریف راقم» (د. پس از 1113ق)

گزارش متن: تاریخ مختصر و مشهوری در شرح حوادث تاریخی در ترکستان، خراسان، بخارا، سمرقند، وراود، ایران و هندوستان است که شامل رویدادهای تاریخی از تولد امیر تیمور و وفات سلطان ابوسعید بهادر ایلخانی (736ق) تا پادشاهی عبد العزیز بن ندر محمد خان، از پادشاهان شیبانی و احوال خانان ازبک ماوراء النهر تا شرح جنگ های آنان با تیموریان و صفویان تا حوادث و وقایع سال 1054 (یا) 1055ق است و پس از یاد کرد واقعه هر سال، به نثر ماده تاریخ آن می آید. در این اثر، حوادث تاریخی با تاریخ درگذشت بسیاری از دانشمندان، ادیبان، شاعران، امیران، وزیران، پادشاهان و دیگر نامداران ایران و ماوراء النهر، به ترتیب سال، همراه

ص: 201

شرح کوتاهی در احوال هر یک از آنان، تا سرگذشت «یوسف قراباغی» و «ملا میرزا» یا «ملای نو» آمده است؛ مؤلف بر اساس ماده تاریخ تاریخ راقم»، در سال 1113ق، از تألیف آن فراغت یافته است و باید دانست که این اثر به جهت مشابهت فراوان، با تاریخ ترکستان، تألیف محمدمین بخارایی، سبب گردیده که برخی پژوهشگران گمان برند که یکی از این دو کتاب، مطالبش را از دیگری گرفته است؟

باید افزود که این اثر برای نخستین بار در هامش تحفة الأجباب فی تذکرة الاصحاب، تألیف قاری رحمت الله بن عاشور محمد واضح بخارایی، در سال 1332 ق در تاشکند - اربکستان، به صورت سنگی، به چاپ رسیده است.

آغاز: «بسمله، بر ضمیر ارباب دانش و خواطر اصحاب بینش واضح و لایح است که در تواریخ حوادث ایام علمای عظام و فضلالی کرام لئالی نظم و جواهر نثر وانموده اند....»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13ق، تعداد برگ: 249گ (1ب - 249 الف).

(165)

«B-683»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (2)

آغاز: «مانند نسخه 1-682-B».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1223ق، تعداد برگ: 248گ.

(166)

ص: 202

«B-684»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (3)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1188ق، تعداد برگ: 255گ.

(167)

«B-2413»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (4)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1250ق، تعداد برگ: 225گ.

(168)

«B-2420»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (5)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13ق، تعداد برگ: 138گ. گزارش نسخه: این نسخه تا حوادث سال 930ق را داراست و باقی آن افتاده است.

ص: 203

(169)

«B-2476»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (6)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1257ق، تعداد برگ: 112گ.

(170)

«C-454-1»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (7)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1223ق، تعداد برگ: 167گ (4ب - 170ب).

(171)

«C-459»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (8)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1188ق، محل کتابت: قوقند، تعداد برگ: 324گ.

ص: 204

(172)

(C-460)

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (9)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1257ق، تعداد برگ: 231گ.

(173)

«C-461»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (10)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13ق، تعداد برگ: 164گ. گزارش نسخه: این نسخه تا حوادث سال 969ق را داراست و باقی آن افتاده است.

(174)

«C-462»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (11)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

ص: 205

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 13 ق، تعداد برگ: 144 گ (1ب - 144ب).

(175)

«C-813»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (12)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1253 ق، تعداد برگ: 245 گ.

(176)

«C-1312-3»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (13)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

انجام: «...» ناتمام.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13 ق، تعداد برگ

(134 - 152 الف).

گزارش نسخه این نسخه تا حوادث سال 780 ق را داراست و باقی آن ناتمام مانده است.

ص: 206

(177)

«C-1348-2»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (14)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1266ق، محل کتابت: بخارا، تعداد برگ: 170گ (20ب - 189 الف).

(178)

«C-1683»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (15)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1311ق، تعداد برگ: 193گ.

گزارش نسخه: این نسخه تا حوادث سال 922ق را داراست و باقی آن ناتمام مانده است.

(179)

«C-1855-1»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (16)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1240ق، محل کتابت: قوقند، تعداد برگ:

ص: 207

(180)

«C-1857-1»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (17)

آغاز: «مانند نسخه 1-682-B».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 13ق، تعداد برگ: 198 گ (2ب - 9ب) و (194 الف - 383ب).

(181)

«C-1526»

عنوان: تاریخ موسویه = موسی نامه = تاریخ موسی (ع) = قصص موسی (ع)

پدیدآور (مؤلف): معین الدین محمدامین بن شرف الدین محمد، واعظ فراهی هروی مشهور به «معین مسکین» و «ملا معین فراهی» و متخلص به «معینی» (د. 907ق)

موضوع: تاریخ انبیاء (علیهم السلام)

گزارش متن: داستان ها و حوادث زندگی حضرت موسی علیه السلام با قوم بنی اسرائیل است که مؤلف پس از حدائق الملحقایق فی کشف اسرار الدقایق خود، که تفسیر سوره یوسف علیه السلام بوده، در ماه صفر سال 904ق ساخته است. فراهی در این اثر آیات قصص مربوط به حضرت موسی علیه السلام را از قرآن کریم استخراج و مرتب کرده و آن را در این اثر تفسیر کرده است.

آغاز: «الحمد لله نحمده و نستعینه و نؤمن و نتوکل علیه و نعوذ بالله ... ؛ اما بعد همیگوید بنده

ص: 208

ضعيف مستكين المستعين بعون الملك القوي....».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: فرید بن شیخ نظام الدین، تاریخ کتابت: روز چهارشنبه 1 ربیع الثانی 916ق، تعداد برگ: 147گ.
گزارش نسخه: کاتب نسخه، مالک نسخه نیز بوده است.

(182)

«C-2167-1»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ موسویه (2)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 2گ (4 الف - 5ب).

گزارش نسخه: این نسخه تنها حاوی بخش اندکی از کتاب است و باقی آن افتاده است.

(183)

«C-1951»

عنوان: تحفة المؤمنین (1) = تحفه حکیم مؤمن

پدیدآور (مؤلف): حکیم محمد مؤمن بن محمدزمان حسینی تنکابنی دیلمی مشهور به «حکیم

ص: 209

1- الطهرانی، الذریعة، ج 3، ص 402

موضوع: پزشکی

گزارش متن: کتابی مشهور و مفصل در قواعد کلی علم پزشکی و داروسازی بر اساس طب سنتی است که حکیم مؤمن آن را بر پایه کتاب های قانون، معالجات بقراطی، معالجات ایلاقی، مصنفات جالینوس و رازی و دیسقوریوس و کتبی همچون کامل الصناعه و ما لا یسع الطیب جهله و جامع ابن بیطار و تذکره اولی الألباب و ترجمه کتب هندی و جز اینها، در پنج تشخیص و سه قسم دستورات، در سال 1080 ق تألیف و به شاه سلیمان صفوی (حک . 1077-1105ق) تقدیم داشته است.

عناوینی تفصیلی بخش های مختلف تحفه حکیم مؤمن چنین است:

الف) تشخیصات:

- تشخیص اول: در بیان سبب اختلاف اقوال اطباء در ماهیه و خواص و قدر شربت ادویه و شروط اخذ آن و ذکر درجات و قوتها بحسب مراتب؛

- تشخیص دوم: در ذکر صفات ادویه مفرده و اغذیه مفرده و مرکبه و بیان افعال کلیه و متشابه کلی و تفسیر اسامی و لغات مذکور در کتاب؛

- تشخیص سوم: در بیان مهیه و کیفیت و خواص ادویه مفرده و اغذیه مفرده و مرکبه و ذکر مصلح و بدل و قدر شربت بترتیب حروف و ذکر اسامی ادویه بلغت یونانی و سریانی و عربی و فارسی و هندی و ترکی و امثال آن؛

- تشخیص چهارم: در مداوای سموم (در پنج فصل):

فصل اول: در تدبیر منع تأثیر سموم و احتراز از آن؛

فصل دوم: در تدبیر مشترکه سموم؛

فصل سوم: در تدبیر سموم مشروب؛

فصل چهارم: در تدبیر سموم ملدوغه معروفه حیوانات و جراحات آلات مسمومه؛

فصل پنجم: در بیان آنچه حشرات از و گریزند.

- تشخیص پنجم: در اوزان و مقادیر (در سه فصل):

فصل اول: در اوزان صغار؛

فصل دوم: در اوزان کبار؛

فصل سوم: در تحویل بعضی اوزان ببعضی.

ب) دستورات

- دستور اول: در بیان اعمالی که متعلق است به ادویه مفرده مثل شستن و سوختن ادویه و تمحیص و تشویه و طریق آشامیدن عشب و چوب چینی و ماء الجین و مانند آن (در پنج طریق):

- طریق اول: در تدبیر ادویه مفرده مخصوصه (در پنج فصل):

فصل اول: در دستور احراق؛

فصل دوم: در تشویه و تمحیص و تقلیه؛

فصل سوم: در غسل ادویه؛

فصل چهارم: در بیان دستور اتخاذ بعضی از ادویه؛

فصل پنجم: در بیان اصلاح بعضی از ادویه بطریق مخصوصه و حفظ بعضی از آن؛

طریق دوم: در بیان دستور استعمال بعضی ادویه و طریق استعمال چوب چینی،

طریق سوم: در گرفتن عرقها و آبها و روغنها و در دستور گرفتن عرق گوگرد،

طریق چهارم: در ساختن گل حکمت و ادویه مصنوعه،

طریق پنجم: در بیان امور غریبه (در پنج حل و سه عقد و خاتمه):

حل اول: در بیان حجر اصطلاحی و بیان بعضی اصطلاحات؛

حل دوم: در قواعد تقطیر و تصعید و تکلیس و مانند آن؛

حل سوم: در بیان آلات مخصوص عمل صناعت؛

حل چهارم: در قواعد گرفتن بعضی از آبها و تحمیر و تبیض و سایر تدبیرات اجزاء؛

حل پنجم: در بعضی از خواص فلزات و اصطلاح آن و آنچه بان متعلق است.

عقد اول: در قواعد قمریه؛

عقد دوم: در قواعد شمسیه؛

عقد سوم: در قواعد عمل مروارید و اعمال متفرقه؛

خاتمه: در خطوط مرموزه.

- دستور دوم: در بیان اعمالی که متعلق است به ادویه مرکبه و ذکر معاجین و حبوب و سایر مرکبات (در 24 باب):

باب اول: در بیان معاجین (در پنج فصل):

فصل اول: در تریاقات؛

فصل دوم: در ایارجات؛

فصل سوم: در جوارشات؛

فصل چهارم: در معاجین کبار و صغار و با هیه و مسهله و اطریفلات؛

ص: 212

فصل پنجم: در مفرحات.

باب دوم: در اقسام حبوب؛

باب سوم: در اقراص؛

باب چهارم: در سفوفات؛

باب پنجم: در اشربه و ربوب؛

باب ششم: در مرییات و صفت بعضی از حلواها؛

باب هفتم: در لعوقات؛

باب هشتم: در مطبوخات و نقوعات و ماء الاصول و مقیئات و مسکنات قی؛

باب نهم: در سنونات و غرغره و مضمضه؛

باب دهم: در احوال و شیافات و سایر ادویه عین؛

باب یازدهم: در ذکر آدهان؛

باب دوازدهم: در مرهمها و ذرورات جراحت و ما يتعلق بها؛

باب سیزدهم: در ضمادات و کمادات و نطولات و قطورات؛

باب چهاردهم: در سعوطات و عطوسات و نشوقات و لخلخات و نفوختات و بخورات و ادخنه؛

باب پانزدهم: در حقنه ها و فتایل و فرزجات و حمولات؛

باب شانزدهم: در خضاب و غیره؛

باب هفدهم: در غسولات و منقیات بشره و محمرات و ما يتعلق بها؛

باب هجدهم: در ادویه کلف و بهق و برص و وسم و خیلان و نمش و برش و سعفه و مانندان؛

باب نوزدهم: در مطیبات بدن و عرق و بیان غوالی و عطریات؛

باب بیستم: در ذکر خواص غریبه و اسرار مکتومه؛

باب بیست و یکم: در بیان بعضی از رساین کیمیای بدن حکماء هند؛

باب بیست و دوم: در بیان بعضی از ادویه مخصوص معالجه چهار پایان؛

باب بیست و سوم: در قلع آثار رنگهای لباس و رفع چربی و امثال آن؛

باب بیست چهارم: در دستور معالجه طیور (بزوره)؛

- دستور سوم: در معالجات با رعایت اختصار.

باید افزود این کتاب به صورت چاپ سنگی به نحو متعدد در هند و ایران، به ترتیب به سالهای 1266 و 1281 ق منتشر شده است. این اثر دوبار تصحیح شده، یکبار غیر منقح، به سال 1386 ش که از سوی موسسه نشر شهر در تهران و دیگری تصحیح و تحقیق خوب و نسبتاً دقیق موسسه احیاء طب طبیعی، که در سال 1390 ش در قم نشر یافته است.

گفتنی است که ترجمه عربی این اثر توسط یک پزشک اهل مدینه به نام مصطفی یوسف زاده مشهور به «شورانی» یا «شیروانی» که به نام تحفة المسلمین، و ترجمه ترکی آن نیز در سده 13 ق از سوی پزشکی، تحت عنوان غنیة المسلمین، در ترکیه منتشر شده است.

آغاز: «سبحانک اللهم یا قدوس و یا طیب النفوس أنتم لنا أنوار معرفتک و أذقنا حلاوة مغفرتک، شکر شیرین شربت حیوة حکیمی را جل شأنه....»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11 ق، تعداد برگ: 400 گ.

گزارش نسخه: این نسخه از انجام نسخه ناتمام مانده است.

(184)

ص: 214

عنوان: نسخه دیگری از تحفة المؤمنین (2)

آغاز: «مانند نسخه C-1951».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12 ق، تعداد برگ: 6 گ (1 ب - 6 ب).

گزارش نسخه: این نسخه تنها حاوی بخش اندکی از آغاز کتاب (مقدمه) است.

(185)

«B-453»

عنوان: ترجمه اربعون حدیثا (1) = ترجمه چهل حدیث = ترجمه قطب شاهی

پدیدآور (مؤلف): شیخ بهاء الدین محمد بن حسین، عاملی مشهور به «شیخ بهایی» (د. 1030 ق)

پدیدآور (مترجم): شمس الدین ابوالمعالی محمد بن علی بن احمد، عاملی عینائی مشهور به «ابن خاتون» (د. پس از 1068 ق)

موضوع: حدیث

گزارش متن ترجمه فارسی (تحت اللفظی) کتاب چهل حدیث (الأربعون حدیثا) استاد خود شیخ بهائی (ره) است که با اندکی اضافات، نکات و شرح، در ماه شوال 1027 ق به پایان رسانده و به سلطان ابوالنصر محمد قطب شاه (د. 1035 ق) تقدیم گردیده است. ابن خاتون در ترجمه هر حدیث، مطالب شرح خود را با عنوان های «آغاز، بینش، نمایش، بحث، طراز، انجام» آورده و در

ص: 215

دیباچه نام ترجمه قطب شاهی، بدان داده است و مشهور است اندی بعد، شیخ بهائی این ترجمه را دیده و ستوده و در 16 رمضان سال 1029ق، تقریظی شیوا بر آن نوشته است.

این اثر نخستین بار در سال 1308-1309 ق در مطبع سپهر بمبئی در هند به صورت چاپ سنگی و آخرین بار در سال 1368ش، به تصحیح ابراهیم احمدیان، از سوی انتشارات حکمت به چاپ رسیده است.

آغاز: «بسمله و به نستعین، ای از تو حدیث معرفت را تبیین، وی ترجمه وصف تو تنزیل مبین .. بهتر حدیثی که مجلس آریان انجمن یقین را سر لوح کتاب بیان مزین بجواهر حقایق آن تواند بود و زیباتر کلامی که گل چینان حدایق دین را خار شبهت و ریب از گلدسته عقاید تو اندر بود؛ حمد مبدعی است که خلق کونین پرتوی از اشعه

لوی شاهی او است؛ اما بعد بمسامع ارباب دانش و ذکا می رساند، داعی دولت قاهره»

نوع خط: نسخ و نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11ق، تعداد برگ: 320گ.

گزارش نسخه نسخه نقیسی است و دارای دو سر لوح مذهب است.

(186)

«C-244»

عنوان: نسخه دیگری از ترجمه اربعون حدیثا (2)

آغاز: «مانند نسخه B-453»

نوع خط: نسخ و نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1077ق، تعداد برگ: 329گ.

(187)

ص: 216

عنوان: نسخه دیگری از ترجمه اربعون حدیثا (3)

آغاز: «مانند نسخه B-453»

نوع خط: نسخ و نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1075ق، تعداد برگ: 309گ.

(188)

«A-950-2»

عنوان: ترجمه توحید مفضل (1) = ترجمه کتاب فکر

پدیدآور (راوی): ابو محمد مفضل بن عمر، جعفری کوفی (د. پس از 174 ق) پدیدآور (مترجم): علامه محمدباقر بن محمد تقی، مجلسی اصفهانی (د. 1110 ق)

موضوع: حدیث و اعتقادات

گزارش متن ترجمه فارسی روان متن روایت مفصل مفضل بن عمر جعفری از امام صادق علیه السلام به نحو املا، در خداشناسی، اثبات صانع، توحید و یگانگی ذات اقدس الهی از طریق تفکر در مخلوقات ارضی و سماوی است، که علامه مجلسی آن را در چهار مجلس، با عنوان «مؤلف گوید - مترجم گوید»، همراه برخی اضافات، شرح و توضیحات سودمند، در سال 1094 ق (در برخی نسخه ها سال 1104 ق) به نام شاه سلیمان صفوی (حک. 1077-1105 ق) ساخته است.

درباره کتاب فکر یا کتاب التوحید، طبق آنچه که در مقدمه کتاب آمده: مفضل بن عمر در مسجد النبی صلوات الله علیه و آله، نشسته بود که ابن ابی العوجاء دهری با یاران خود وارد شد و سخنانی در انکار صانع و نسبت دادن خلقت به طبیعت بیان کرد مفضل بن عمر بر او غضب کرد،

ص: 217

ولی در مجادله از پس رندی ابن ابی العوجاء برنیامده و با حالی نزار و دلی شکسته بر امام صادق (ع) وارد شد و امام بعد از شنیدن ماجرا، مفضل را وعده آموختن حکمت های الهی داد. کتاب توحید یا فکر، در چهار مجلس، توسط امام صادق (ع) به مفضل جعفری املا گردیده است؛

- مجلس اول: در اثبات وجود خالق مدبر از طریق تفکر در شگفتی های موجود در خلقت اعضای انسان و مباحث مربوط به ویژگی های انسان نسبت به سایر جانداران؛

- مجلس دوم: در مورد انواع حیوانات و ویژگی های هر کدام؛

- مجلس سوم: در شگفتی های آفرینش آسمان، زمین، ستارگان، ماه، خورشید، معادن و برخی از نباتات و درختان اختصاص دارد؛

- مجلس چهارم: در مورد حکمت وجود مرگ و تلخی ها و بلاهای طبیعی و اثبات اینکه اینها نیز در چرخه نظام کلی عالم قرار داشته و خارج از تدبیر الهی نیستند. (1)

درباره راوی اصل اثر، مفضل بن عمر نیز باید گفت که وی، یکی از اصحاب برجسته امام جعفر صادق و امام موسی کاظم (ع) و از چهره های مهم تاریخ تشیع است. گزارش های رسیده در مورد شخصیت علمی و سیاسی وی به گونه ای متفاوت و پرسش برانگیز است، برخی او را در زمره خواص اصحاب ائمه (علیهم السلام) و دارای رتبه هایی چون وکالت و نیابت از طرف آن ستارگان هدایت و برخی نیز وی را "فاسد المذهب"، "مضطرب الروایه" و "خطابی" خوانده اند و جمع بین آنها حقیقت امری دشوار می نماید؛ وی از سویی در مقام علمی، از تقرب نزد امامان (ع) و جایگاه ویژه ای برخوردار است و از سوی دیگر، در عصر ظهور جریان های انحرافی، مانند غلات و خطایه گزارش هایی از انحرافات فکری وی و همسو شدن با جریان های غالیانه و حتی خطایه را دارد؛ (2) البته شیخ مفید (د. 413ق)، مفضل را از صالحان می داند و آیت الله خویی (ره) نیز نظر

ص: 218

1- نشریه بساتین، س 1، ش 1، ص 124.

2- الشیخ الطوسی، اختیار معرفة الرجال، صص 322-324.

شیخ مفید را ارجح دانسته و غلو خواندن او را مصداق "غلو اصطلاحی علم کلام" نمی داند. (1)

ناگفته نماند ترجمه توحید مفضل مرحوم علامه مجلسی (ره)، نخستین بار در سال 1279 ق در کارخانه عبد الخالق در تهران و بار دیگر در سال 1322 ق چاپ سنگی شده است. این اثر به صورت چاپ سری، در سال 1361 ق از سوی انتشارات اسلامیة در تهران، و نیز با عنوان شگفتی های خلقت، از سوی انتشارات سرور در سال 1385 (تجدید 1390 ش) و سرانجام در سال 1387 ش از سوی انتشارات برکات اهل بیت علیهم السلام در مشهد چاپ و منتشر گردیده است.

آغاز: «بسمله، الحمد لله الذي هدانا إلى توحیده بصفوته محمد المفضل علی عبیده و عترته الأکرمین المخصوصین بلطفه قدیمه و جدیده ... بر الواح ضمائر خجسته سرائر برادران امانی می نگارد ...»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 ق، تعداد برگ: 37 گ (38 الف - 74 ب).

(189)

«C-650»

عنوان: ترجمه جاویدان خرد = ترجمه المحکمة الخالدة = ترجمه آداب العرب و الفرس

پدیدآور (مؤلف): ابوعلی احمد بن یعقوب، رازی مشهور به «ابن مسکویه» (د. 421 ق)

پدیدآور (مترجم): شرف الدین عثمان بن ابی الوفا بن محمد، قزوینی (د. پس از 623 ق) موضوع: اخلاق

ص: 219

1- خوبی، ابوالقاسم، معجم رجال الحدیث، ج 18، صص 291-305.

گزارش متن ترجمه کتاب آداب العرب و الفرس (1) یا جاویدان خرد (2) اثر ماندگار ابن مسکویه است، اثری در غایت اشتها که در موضوع اخلاق، آداب و رسوم و امثال و حکم آمیخته به پند و اندرز و به مطالب و لطایف ادبی، در چهار بخش و یک خاتمه، به نام ابوبکر بن سعد بن زنگی (حک. 623-658ق)، از عربی به فارسی روان برگردانده شده است.

درباره کتاب ارزنده جاویدان خرد باید گفت که آن اثر، در حقیقت ساخته و پرداخته اندیشه کهن ایرانی و از میراث گرانبهای فرهنگ پارسی میانه به خط پهلوی بوده است. این اثر کهن پارسی که در اوایل دوره اسلامی با عنوان سخنان و وصایای هوشنگ شهرت داشته، از قرون دوم یا سوم هجری، از سوی حسن بن سهل، به عربی برگردانده و تلخیص شده است و همین ترجمه و تلخیص نیز، بن مایه کار ابن مسکویه را در کتاب آداب العرب و الفرس تشکیل داده است؛ چنانکه وی می نویسد: «بجوانی از ابو عثمان جاحظ کتابی خواندم که در آن کتاب، سخن از جاویدان خرد رفته بود، آنچه جاحظ نقل کرده بود، کلمات چندی از جاویدان خرد بود و نیز بسیار مطالب آن احترام گذارده بود؛ من در پی یافتن جاویدان خرد بر آمدم تا آنرا در نزد موبدان موبد، جستجو و آن را پر از اشکال و نظائر کثیر از حکم فارسی و هند و عرب و روم یافتم؛ چون کتاب بدینسان نیکو بمن نمود، خاصه وصیت هوشنگ بفرزندش، بر آن شدم، آن وصیت را انتساح کنم و با تعداد دیگر از وصایا اقوام فوق همراه آوردم و نتیجه این کتاب در پند و اندرز و اخلاقیات شد».

عناوین کتاب جاویدان خرد، چنین است:

- مقدمه؛

- قسم اول: حکم و آداب پارسیان باستانی؛

ص: 220

1- الطهرانی، الذریعة، ج 1، ص 25.

2- همان، ج 5، ص 78.

- قسم دوم: حکم و آداب هندیان؛

- قسم سوم: حکم و آداب عرب؛

- قسم چهارم حکم و آداب روم.

ناگفته نماند، عجالتاً که بر پایه تتبعات و تورقات و تصفحات مستعجلانه راقم سطور در این مقطع، این اثر گرانسنگ، افزون بر ترجمه فارسی شرف الدین عثمان (نسخه مورد گفتگو)، دارای دو ترجمه دیگر نیز می باشد؛ یکی ترجمه «محمد حسین بن حاجی شمس الدین» (د. پس از 1065ق) که گفته شده این ترجمه، از سوی درویش فانی مانکجی بن لیم جی هوشنگ هاتریای گجراتی، آن را به نام ناصر الدین شاه، در سال 1293-1294ق (1246 یزدگردی)، بخط نستعلیق خوش، در بمبئی، چاپ سنگی شده است. بر پایه گفته فهرست نویسان، این مترجم در کتاب مسکویه رازی دست برده و پس و پیش کرده و در میانه کار، فرخ نامه یونان دستور، نامه دهقان خداپرست با نوشیروان و داستان دخمه انوشیروان و نیز در پایان، رساله امینی از بطلان نفس، تألیف بابا افضل کاشانی را در آن گنجانده است که البته به ضرس قاطع نمی توان گفت، کار مترجم بوده، بلکه این اضافات، از سوی ناشر این اثر، صورت گرفته باشد. بر این پایه جهت حکم قطعی در باره این اضافات، رؤیت اصل نسخه ترجمه «محمد حسین ضروری است. ترجمه دیگر نیز، از تقی الدین محمد بن شیخ محمد ارجانی تستری است که وی آن را، در زمان سلطنت جهانگیر پادشاه هند (اوایل سده 11 ق) ساخته است؛ باید افزود که این اثر در سال 1355ش، تحقیق و در تهران به چاپ رسیده است.

پایان سخن اینکه، ترجمه مورد گفتگو (نسخه حاضر)، به اهتمام زنده یاد محمد تقی دانش پژوه تصحیح و در سال 1359ش، از سوی مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران منتشر گردیده است و دارای مقدمه ای ارزشمند درباره اثر و نسخه، به قلم مصحح است. همچنین اصل عربی کتاب جاویدان خرد نیز نخستین بار با عنوان الحکمة الخالدة، به اهتمام فیلسوف شهیر، عبدالرحمن بدوی، در سال 1952م در قاهره به چاپ رسیده است و گویا ویلیام چیتیک نیز این اثر را همراه

مطالع الايمان، تصحيح و منتشر نموده است و اينکه آيا، همراه ترجمه لاتين آن است يا نه، عجالتا، بجهت عدم دسترسي راقم به منابع، از جزئیات این چاپ، اطلاعی در دست نیست.

آغاز: «بسمله، حمد بی حد خالقی که واهب صور و اشکال است...»

نوع خط: نسخ عرب، کاتب: اسحق بن محمد بن محمد بن محمود یمانی، تاریخ کتابت: 709ق، تعداد برگ: 215گ؛ نوع جلد: تیماج قهوه‌های زرکوب ترنجی ضربی، درون هم ضربی مقوایی دارای لبه برگردان (لولا دار = دارای طبله).

گزارش نسخه: نسخه ای نفیس و کمیاب و کهن است. در زمینه صفحه عنوان نسخه، که زرین و آراسته به سفید آب است، چنین نوشته شده است: «کتاب ترجمه جاودان خرد من مصنفات الامام شرف الملّه و الدین عثمان بن محمد القزوينی رحمه الله» که البته کلمه «عثمان» را کسی پاک کرده است! سرفصل ها، عنوانها و نشانی ها، به صورت شنگرف نوشته شده است، دو برگ آغازین نسخه، بالا و پائین و میانه سطرها، به زرکشی شده است؛ برگها مجدول به لاجورد است.

(190)

«C-1173»

عنوان: ترجمه خلاصة الفاخر في اخبار الشيخ عبدالقادر

پدیدآور (مؤلف): عبدالله بن اسعد، یافعی بینی (د. 768ق)

پدیدآور (مترجم): فضل الله بن اسدالله، سمنانی حسینی متخلص به «جهانی» (سده 11ق)

موضوع: تراجم و تصوف

گزارش متن: ترجمه فارسی کتاب خلاصة المفاخر في أخبار الشيخ عبدالقادر (1) تألیف عبدالله

ص: 222

1- حاجی خلیفه، کشف الظنون، ج 1، ص 918.

یافعی در شرح حالات شیخ عبد القادر گیلانی (د. 561ق) است. خلاصة الفاخر نیز، ذیل و تتمهای بر کتاب روض الریاحین فی حکایات الصالحین اوست که وی آن را در شرح حال عارفان نامی نگاشته و در آن پانصد حکایت از عارفان و صوفیان ذکر کرده است.

باید افزود که اصل کتاب خلاصة الفاخر، یکبار به تصحیح و اهتمام نجیب احمد قریشی، در سال 1983م در لاهور و دگر بار با تحقیق و تعلیقات احمد فرید المزیدی، از سوی دار الکتب العلمیة به سال 2012م در بیروت منتشر گردیده است.

آغاز: «بسمله، الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة و السلام علی رسوله محمد و آله و صحبه اجمعین می گوید أضعف العباد، أصلح الله شأنه، که چون کتاب خلاصة الفاخر...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 12ق، تعداد برگ: 399گ.

(191)

«C-260»

عنوان: ترجمة الخواص (1) = تفسیر زواری

پدیدآور (مؤلف): ابوالحسن فخرالدین علی بن حسن، زواری اصفهانی (د. پس از 968ق)

موضوع: تفسیر قرآن کریم

گزارش متن ترجمه تفسیری روان و نیکویی از قرآن کریم، با بهره مندی از احادیث و استناد به اخبار و روایات امامیه و اقوال مفسرین عامه مناسب بحث است. در این اثر مؤلف نسبت به

ص: 223

1- الطهرانی، الذریعة، ج 4، ص 100.

آیاتی که در شأن، فضائل و مناقب اهل بیت علیهم السلام نازل شده است، گفتگوها را با تفصیل و توضیح بیشتری برگزار نموده است. زواری در این اثر از تفسیر مواهب علیه ملا حسین کاشفی، بهره بیشتری برده و از شیوه تفسیری کاشفی الهام گرفته است. زواری در مقدمه تفسیر در این باره می گوید: «تاکنون در تفاسیر، توجهی به آیات با برکات که در شأن امیر المؤمنین و مناقب اهل بیت سید المرسلین است، نشده، بنابر این، من با توجه به تفسیر مواهب علیه دست به تألیف این تفسیر زدم» و گویا بدین جهت باشد که قرابت هایی بین این دو تفسیر، به چشم می خورد.

زواری در ترجمه و تفسیر آیات، راه ایجاز را پیش گرفته، جز در تفسیر سوره حمد که مباحثی نسبتاً مستوفایی نسبت به مسأله مبدأ و معاد و برخی مطالب عرفانی دارد. مؤلف این اثر بر پایه ماده تاریخ «از فضل اله چون باتمام رسید / تاریخ وی از فضل اله است عیان» در سال 947ق، طی دو جلد (جلد اول از سوره فاتحه تا سوره کهف و جلد دوم نیز از سوره کهف تا سوره ناس)،

به پایان برده و به شاه طهماسب صفوی (حک. 930 - 983ق)، تقدیم نموده است.

از کتاب ترجمه الخواص، نسخه های خطی فراوانی در داخل و خارج از کشور در دسترس است که بخشی از آنها به قلم راقم سطور، در کتاب معجم الآثار المخطوطة (1) معرفی گردیده است. این اثر نخستین بار در سال 1355 ق به سعی و اهتمام مرحوم حاج شیخ محمد حسین مولوی در حاشیه قرآن کریم چاپ گردیده و همان طبع نیز در سال 1368 ق از سوی شرکت سهامی طبع کتاب، افست گردیده است. این تفسیر با مقدمه، تصحیح تعلیقات منصور پهلوان، با عنوان رساله دکتری علوم قرآن و حدیث، به استاد راهنمایی دکتر سید مرتضی آیت الله زاده شیرازی در 458ص، در دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران، دفاع گردیده است.

آغاز: «بسمله، حمد بیحد و شکر بلا عد منعمی را سزد که شقایق حقایق قرآنی را در حدائق صدور انسانی بشکفانید فوایح و انوار اشجار و روایح زهار و دقایق فرقانی به مشام جان و جان ایشان رسانید...».

ص: 224

انجام: «...» افتاده .

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 279گ.

(192)

«C-1128-4»

عنوان: ترجمة الصلاة (1)

پدیدآور (مؤلف): ملا محمد محسن بن مرتضی، فیض کاشانی (د. 1091ق)

موضوع: فقه شیعه

گزارش متن: رساله ای در شرح و ترجمه مختصر سوره های حمد، توحید و قدر و نیز برخی اذکار و ادعیه نماز، با اشاراتی به اسرار نماز همراه درج 450 بیت شعر از خود و دیگران است که در هشت «در»، به عدد باب های بهشت فردوس، مشتمل بر: اذان و اقامه، ادعیه افتتاحیه؛ سوره فاتحه، سوره قدر و توحید، رکوع، سجود، قنوت، تشهد؛ برابر با ماده تاریخ «ترجمت» در سال 1043ق نگارش یافته است.

مرحوم فیض کاشانی در مقدمه این اثر گوید: «چون اذکار نماز بزبان عربی و اردست و بسیاری از ابنای عجم بلکه عرب هم از فهمیدن آن عاجزند بخاطر این ضعیف محسن بن مرتضی رسید که آنرا بزبان فارسی ترجمه نماید و بعضی آداب و فواید بآن منظم سازد تا شاید جمعی از مومنان از آن بهره مند گردند و این فقیر بی بضاعت را در اوقات حضور دل بدعای خیر یاد آوری نمایند، بیت:

تو که کیمیا فروشی نظری بقلب ما کن *** که بضاعتی نداریم و فکنده ایم دامی

ص: 225

1- الطهرانی، الذریعة، ج 4، ص 114.

پس ساعتی چند از اوقات صرف این مهم نمود و این هشت "در" که بمنزله درهای بهشت است بر روی طالبان گشود و بترجمة الصلوة موسوم ساخت ..»

این اثر نخستین بار در سال 1260 ق همراه ترجمه الشريعة، یکبار هم با عنوان عرفان نماز به کوشش مهدی انصاری، در سال 1382 ش در کاشان و بار دیگر با تصحیح محققان مدرسه عالی شهید مطهری (سپهسالار) در کنگره بزرگداشت مرحوم فیض کاشانی در سال 1386 به چاپ رسیده است.

آغاز: «هر که نه گویا بتو خاموش به ***هر چه نه یاد تو فراموش به

سپاس بیقیاس کریمی را که با کمال کبریایی و عظمت و جلال و عظمت و استغنا و عزت در لطف و مرحمت و عطوفت و رافت بر روی بندگان گشود ...».

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13 ق، تعداد برگ: 16 گ (207 ب - 222 الف).

(193)

«D-297-4»

عنوان: نسخه دیگری از ترجمه الصلاة (2)

آغاز: «مانند نسخه C-1128-4».

نوع خط: نسخ و نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1096 ق، تعداد برگ: 17 گ (244 ب - 256 ب).

(194)

ص: 226

عنوان: ترجمه قرعه مأمونیه = فال نامه امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

پدیدآور (مؤلف): علی بن محمد بن قاضی بشری

پدیدآور (مترجم): ناشناخته

موضوع: علوم غریبه

گزارش متن: این فالنامه، متنی است که گویا حضرت رضا علیه السلام به درخواست مأمون عباسی، تنظیم فرموده اند و کسی نیز آن را به درخواست دوستی، به فارسی برگردانده است. نسخه حاضر، دارای یک دیباچه، جداول و ده دایره بزرگ و کوچک و سپس حل آنها همراه متن با عنوان «سؤال کردی» است که با نام پرندگان، نگارش یافته است. مؤلف در دیباچه گوید: «چون کس خواهد که در مهمی شروع و خیر و شر و نیک و بد خود را بداند این دایره چهار گونه که در هر یک شش بیت است یک یک ملاحظه کند و ضمیر خود را به بیند که در کدام دایره است و نظر کند که در میان آن دایره چه حرفست...». گفتنی است که نسخه دیگری از این اثر در کتابخانه ملی ایران به شماره (2772ف) (1) نگهداری می گردد.

آغاز: «بسمله، بعد از سپاس ایزد تعالی که مبدع کل است و آفرین بر سید کائنات محمد صلی الله علیه و سلم که مشرع حق است، جنین گویند که مؤلف اخبار این مقاله علی بن محمد بن القاضی البشری عفا الله عنه که دوستی عزیز استدعا نمود که نسخه قرعه مأمونیه که امام بحق ابوالحسن علی بن موسی رضا علیه التحیه و السلام از برای مأمون خلیفه ساخته بود آنرا از لفظ عربی بپارسی باید کرد تا طایفه را که دست ادراک و فهم ایشان قاصرست بدین بهره مند شوند...».

انجام: «... سؤال کردی از انبازی و شرکت بکن که مبارکست و نفع بسیار بر تو برسد و الله

ص: 227

اعلم بالصواب تمام شد فالنامه شریعت، تمت».

نوع خط نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال 1124 ق (به قرینه برگ 182 ب)؛ تعداد برگ: 10 گگی (280 الف - 289 ب)؛ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی قهوه ای (کار آسیای میانه با ترنج و سرترنج و لچک ترنج و کتیبه های بازوبندی، کار محمد حکیم ص اف، عطف تیماج قهوه ای.

گزارش نسخه: این نسخه در سال 1919 به این انستیتو انتقال یافته است.

(195)

«A-222»

عنوان: تصوف (کتابی در ...) = رساله حضرت سلطان چشتی

پدیدآور (مؤلف): بهاء الدین محمود ...

موضوع: تصوف

گزارش متن: کتابی است در تصوف، در طریقه چشتیه، به نظم و نشر که مؤلف در آن پس از نعت منظوم خداوند و پیامبر صلوات الله علیه و آله و خلفای راشدین به شرح احوال و کرامات صوفیان چشتی و برخی آداب تصوف، همچون خرقه پوشی پرداخته است. مؤلف تعدادی از رسائل صوفیان چشتی را در داخل متن خود گنجانده است (مانند برگ های 15 ب و 53 الف). مؤلف گمنام ما، به جهت گرایش صوفیانه، اگر تعبیر درستی بوده باشد، به نوعی سستی دوازده امامی است! چنانکه در ابتدای این اثر، به شخص شخیص مولی الموحدین، حضرت امیر المؤمنین علی بن ابی طالب و اهل بیت علیهم السلام، عنایت ویژه ای دارد و در آغاز، به نقل از تاریخ طبری (برگ های 5 الف - 7 ب) به زندگی و احوال و بیان تواریخ ولادت و شهادت و اولاد امامان از امام علی تا امام مهدی علیهم السلام، پرداخته است؛ برای نمونه درباره حضرت صاحب

ص: 228

العصر و الزمان عجل الله تعالى فرجه الشريف، می نویسد: «امام حسن عسکری (علیه السلام ... چون عمرش به بیست دو سال و شش ماه رسید، امام مهدی (علیه السلام) متولد شد. [آن امام] روز آدینه سنه ستین و مائتین بسامره وفات یافت ... ایشانرا غیر محمد مهدی (علیه السلام) فرزند نبوده است و امام محمد مهدی (علیه السلام) در شب پنجشنبه در ماه شعبان سنه اربع خمسین و مائتین در سامره متولد شده، چون در سن نه سالگی رسیدن [د]، در سامره غایب شدند و دیگر هیچکس ایشانرا ندیدند و علمه عند الله، مدت چهار سال و شش ماه امام بوده اند و الله اعلم بالصواب»؛ چنانکه در جای جای اثر نیز فراوان از دوازده امام علیهم السلام یاد می کند (مانند برگ 113 الف).

آغاز: «بسملة، رب يسر ولا تعسر،

نخواهد هر چه گوید مرد کمراه *** از این گفتارها استغفرالله

نکویم که چنان که چنین کرد *** که گاهی آسمان که زمین کرد

... (برگ 7 ب) بسمله، الحمد لله رب العالمين و العاقبة للمتقين و الصلوة ... ؛ اما بعد از حمد و صلوة میگوید تراب الاقدام درویشان و سک کرکین باب عارفان، بهاء الدین محمود، بنده کی مخدومی قاضی حمیدالدین ناگوری المعروف را سخن چند در بیان اسراری مشایخ طبقات پیران چشت ... (برگ 8 الف) أسره في الذكر محمد الرسول صلوات الله عليه و سلم، أسره في الذكر أمير المؤمنين علي رضي الله عنه و ... حسن بصری ... و ... خواجه عبدالواحد بن زید ... و ... شیخ عیاض ... و سلطان ابراهیم ادهم ... و ... شیخ حذیفه مرعشی ... و ... شیخ هبیره بصری ... و ... شیخ علوی دینوری ... و ... شیخ ابواسحاق شامی ... و ... سید ابو احمد چشتی ... و ... سید محمد زاهد چشتی ... و ... سید ابوناصر الدین ابی یوسف چشتی ... و ... سلطان مودود چشتی ...).

انجام: «... سورة اخلاص سه بار ختم کنیم و الله اعلم بالصواب تمت، ... تو خشنود باشی ما

رسته کار، بدانکه فردا بصحرای ... اللهم اغفر لي ... لجميع المؤمنين و المؤمنات و المسلمین و المسلمات برحمتك یا أرحم الراحمین».

نوع خط: نستعلیق تحریری (چند نوع)، کاتب: حاجی عباس، تاریخ کتابت: 25 ربیع الثانی 1273ق، محل کتابت: قریه شافلان به رباط عالیحضرت سید محمود، تعداد برگ: 126گ، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، نوع جلد: تیماج زیتونی فرسوده.

گزارش نسخه: این نسخه سال 1934 وارد این انستیتو گردیده است.

(196)

«C-1409»

عنوان: تفسیر بصائر چینی = بصائر در تفسیر کتاب عزیز = البصائر - البصائر فی التفسیر = تفسیر البصائر

پدیدآور (مؤلف): شیخ معین الدین /ظهیرالدین / فخر الدین ابو جعفر / ابو العلاء محمد بن محمود، نیشابوری (د. پس از 552ق)

موضوع: تفسیر قرآن کریم

*

گزارش متن: تفسیری نفیس و کهن به زبان فارسی به روش اهل سنت که گویا مؤلف آن را پس از چهل سالگی از روی تفسیر بزرگ سی جلدی خواجه امام محمود نیشابوری، نوشته است و طبق رقم مؤلف در پایان سوره مائده (برگ 95ب)، وی در نیمه جمادی الثانی سال 552ق از ربع اول تفسیر، فراغت یافته است؛ حاجی خلیفه در کشف الظنون، تاریخ تألیف تفسیر را سال 577ق ثبت نموده است؛ البته زنده یاد دانش پژوه، بر اساس نسخه کاملی که از تفسیر بصائر دیده نسخه ما فاقد مقدمه)، به اشتباه حاجی خلیفه تصریح کرده است: «از ملاحظه القابی که در مقدمه آن مذکور است مستم می شود که کتاب به بیمین الدوله بهرامشاه اهداء شده و همین نکته را

ص: 230

صاحبان لباب الالباب و هفت اقلیم نیز ذکر کرده اند، بنابر این شکی نمی ماند که تاریخ اتمام بصائر مینی مدت‌ها قبل از تاریخی بوده است که حاجی خلیفه ذکر نموده است (577ق).⁽¹⁾ همو درباره مؤلف می افزاید: «مؤلف (نیشابوری همان کسی است که او را بهرامشاه پادشاه غزنه (حك 552-511 ق) در سال 529ق موقعی که سلطان سنجر سلجوقی قصد حمله به غزنه را داشت، به وساطت نزد این پادشاه فرستاد. وی صاحب یک دیوان شعر و ترجمه ای از کتاب غررالسیر ثعالبی به نام رأی آرای است و او معارضه ای داشته است بین تیغ و قلم به نام صحیفه الاقبال که ظاهراً تمام آنها از میان رفته است». باید دانست که لقب او به قول عوفی در لباب الالباب فخرالدین است، در عین حال حاجی خلیفه او را ظهیرالدین ابوجعفر می خواند. صاحب هفت اقلیم و نیز حاجی خلیفه (در جای دیگر) او را محمود بن احمد بن محمود نامیده اند.

در روش تفسیری مؤلف البصائر، باید گفت، وی در آغاز هر سوره، به مدنی یا مکی بودن سوره، تعداد آیات و بیان اختلاف آنها و نیز روایات مربوط به فضل قرائت سوره مذکور اشاره کرده است و گاه برای تفصیل بیشتر، به نحو جداگانه در ادامه آیه، با عنوان «فصل» (مانند قصه معراج پیامبر صلوات الله علیه و آله در برگهای «163 - 165» به این نسخه) مطالب تفسیری خویش را بیان می نماید و گاهی هم با عناوین «سؤال و جواب» مطرح می نماید. در این اثر، گاه از پیامبر صلوات الله علیه و آله، خلفای راشدین، رجال، عالمان و مفسران و شخصیت های یاد شده و نقل روایت یا مطلب و قولی می شود و گاهی برخی از اینها حاوی اطلاعات کتاب شناختی ارزشمندی هستند، که خود، نیازمند پژوهشی مستقل است؛ چنانکه برای نمونه، در اول سوره بقره (4 الف)، مؤلف می نویسد: «میان علما و مفسران اختلاف بسیار است و کتب متقدمان بتفصیل آنها ناطق است و خواجه امام محمود نیشابوری تخمده الله برحمته در تفسیر بزرگ، کی در سی مجلد تصنیف کردست، جمله این اقاویل را بر چهار اصل مرتب کردست و پس از انج انصاف را حکم کرده شود...»

ص: 231

1- نشریه نسخه های خطی، دفتر 1، ص 77.

مؤلف در جای جای این تفسیر ارزنده، از پیامبر اکرم صلوات الله علیه و آله به دو صورت «بیغامبر علیه السلام» و «بیغامبر صلی الله علیه وسلم»، از امام علی علیه السلام به صورت های امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه (2 الف)؛ علی بوطالب، رضی الله عنه (279 ب) و نیز از بانوی دو سرا، حضرت فاطمه زهرا سلام الله علیها به صورت «فاطمه رضی الله عنها» یاد کرده و در جاهای مختلف نیز به فضائل اهل بیت علیهم السلام اشاره و اشعار دارد، چنانکه برای نمونه، در سوره الانسان (263)، ذیل آیه شریفه «يُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ ...» آورده است: «و ایشان طعام دهند بر انج خود بدان محتاج باشد و نیز گفتند کی بر انج طعام دادن را درست دارند، ایشان طعام دهند در ماندگان بی چیز و طفلان بی بدر و اسیران بی متعهد را، «إِنَّمَا يَطْعَمُكُمْ لَوَجْهِ اللَّهِ...» که ایشانرا گویند کی انج ما بشما می دهیم برای خدای را می دهیم و از شما در مقابله آن باداشی و شگری چشم نمی داریم؛ گویند این آنها در شأن علی بوطالب و فاطمه زهرا رضی الله عنهما آمدست کی حسن و حسین ناتوان شدند و ایشان نذر کردند کی اگر فرزندان را صحت باشد سه روز روزه دارند و خداوند تعالی هر دو را صحت داد و ایشان روزه گرفتند و روز اول صاعی جو از جهودی فام کردند و فاطمه آنرا آس کرد و بسرشت و بخت و بوقت افطار بیش آورد ناگهان درویشی در آمد و گفت از درماندگی قیامت یاد کنید و بر من ببخشاید؛ هر دو تن بر آن اتفاق کردند کی آن نان بخته بیرون بردند و بدان درویش دادند و خود بآب افطار کردند و بر آن بگذرانیدند و در روز دوم صاعی دیگر از جو فام کردند و فاطمه آنرا آرد کرد و بسرشت و بخت و بوقت افطار یتیمی در آمد و گفت از حال فرزندان خویش بازاندیشید و بر من بی بدر رحمت کنید؛ هر دو تن بر آن اتفاق کردند کی انج ساخته بودند بدو دادند و شب کرسنه بختند و روز سیم همجنان بقرض محلی کردند و برای ساختن شبانگاه اسیری بدرآمد گفت از اسیری قیامت یاد کنید و بر استاد من نیکویی کنید؛ هم ایثار کردند و آن را بر فاقه بروز رسانیدند و با مداد آن بکاه بیغامبر علیه السلام بر سر بالین ایشان آمد و جفنه ثرید آورد و گفت من داوش از جهت شما بی خواب بوده ام و تا اکنون کی این قدر طعام میسر شده، نه آسوده ام، حالی این بخورید و ببشارتی بزرگ شاد شوید و این آیتها بریشان خواند و گفت در حق شم آمد ست؛ و این قصه دلیل آنست

که این سورت بمدینه منزل شد است چه، زفاف فاطمه مدینه بودست و ولادت حسن و حسین رضوان الله علیهما آنجا می بود، إنا نخاف من ربنا یوما عبوسا قمطریرا، این حکایت قول علی و فاطمه است کی ایشان گفتند ما شما را برای خدای را عز و جل طعام می دهیم کی ما از خداوند خود می بترسیم از عذاب روزی کی رویها در آن روز ترش باشد و عذاب آن روز سخت باشد و مدت آن روز دراز....»

جهت آشنایی پژوهشگران با این تفسیر، بخش هایی از چند سوره را به عنوان شاخص، بازخوانی می کنیم :

- سورة الحمد: «(2 الف) « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ...» من آغاز کنم بنام خدای بخشاینده مهربان و یا آغاز کنید بدان قول اول اخبار ست کی خواننده قرآن از حال خود آگاهی می دهد کی من آغاز می کنم و وخیر و برکت در آن دانم..... امیر المؤمنین علی... روایت کرد از بیغامبر صلی الله علیه و سلم کی هیچ نبشته نباشد ضایع کداشته بسم الله الرحمن الرحیم در آن نبشته کی نه ایزد تعالی ولیی را از اولیاء خود بفرستد تا آن نبشته بردارد بس هر که نبشته بر دارد کی در آن بسم الله الرحمن الرحیم که باشد نام او را بزرک کرداند و بعلیین رساند و عذاب خود آسان کرداند بر مادر و بدر وی اگر چه ناکر ویدکان باشد....»

- آیه الكرسي (آیه 255 سورة البقرة): «(42ب) « اللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّوْمُ » بیغامبر علیه السلام گفت در سورة البقره آیتی هست کی از همه اینها قرآن فاضلترست و بدین آیت اشارت کرد ... «اللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ» آن خدای کی سزای بر ستشست آن کس است کی جزاء هیچ کس سزای برستش نیست، «الْحَيُّ الْقَيُّوْمُ» زنده باینده، « لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَّ لَا نَوْمٌ » نه کیرد او را غنودن و خواب، نوله ما في السموات وما في الأرض که مروراست انج در آسمانها و زمینست همه ملک و ملک اوست آفریده و هست کرده اوست....»

- سورة آل عمران: «(47 الف) « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ، اَلَمْ اللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ...» گروهی از ترسا آن کی ایشان را وفد نجران گفتند بنزدیک بیغامبر علیه السلام آمدند و در کار دین سخن

گفتند و با جهودان مدینه خصومت کردند... گفت خدای و آفریدگار جهان آن خدائست کی جز او خدای نیست، «الْحَيِّ الْقَيُّومُ» زنده باینده، «نَزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابِ...» که او آن خدائست کی فرو فرستاد بر تو ای محمد قرآن را بحق و راستی و درستی و تو سزای آن بودی....

- سورة بنی اسرائیل: «(163ب) «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» سورت بنی اسرائیل بکه منزل شده است بقول عبدالله بن عباس هشت آیت از آن مدینه آمدست... «سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا...» باکی از عیبها و دوری از نقصانها آن خدای را کی در یک شب برد بنده خود را از مکه تا به بیت المقدس الذي بارکنا حوله و آن مسجد بیت المقدس را صفت کرد و گفت «الذي بارکنا» آن مسجد کی برکت فرستادیم کرد بر کرد آن از آبادانی دیه ها و بسیاری کشتهها و انبوهی درختان و بزرگی آبها و توانگری مردمان و نیز گفتند کی مراد از این برکت، برکت دینی است نه دنیایی آبی انجا خطه انبیا و خوابگاه ایشان و مزار اولیا و بارت جای ایشانست و در خیرست کی بهر زمین کی قدم داوستی از دوستان خدای انجا رسد و او از اهل آن زمین خشنودی باشد...».

- سورة یس: «(176 الف) «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» .. «يس وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ...» این خطاب محمد راست علیه السلام بیکی از دو وجه یا انج این حرف مختصریست از نام انسان و انسانی کی جامع بوذ معانی انسانیت را او بودست...».

- سورة الكوثر: «(281 الف) «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ، أَنَا أَعْطَيْتَكَ الْكُوثَرَ...» ای محمد ما ترا دادیم این حوض کوثر کی بهشیمانرا از آن آب دهی و تشنگی عرصات را بدان از ایشان بنشانی و کرد عرصات و دود دوزخ را بدان از روی ایشان بشویارنی...» .

- سورة النصر: «(281 الف) سورت نصر بمدینه آمد ست و سه آیتست چون این سورت منزل شد بیغامبر علیه السلام فاطمه را رضی الله عنها بیش خود خواند و در کوش وی سخونی دراز بگفت و او کریان از نزدیک وی را ستر نشست و باز بیغامبر علیه السلام او را بیش خواند و اندکی در کوش او سخون گفت و خندان شد و بجای خود باز آمد و عایشه رضوان الله علیها از وی بر سید کی آنکاه جه کریانید ترا و اکنون جه می خندانید ترا، گفت معاذ الله کی از من باز گفتن

سر بدر آید اگر باید او خود با شما کوید و بز از آمدن سورت سالی نگذشته بود تا بیغامبر علیه السلام بسرای آخرت رفت آنکاه فاطمه خبر کرد عایشه را رضی الله عنهما کی در آن روز کی سورت نصر فرود آمد ما شادی کردیم کی باز فیروزی خواهد بود، دشمنان ما مراد دوستان ما خواهند شد بیغامبر علیه السلام آن شادی را از من نپسندید و گفت این خبر مرک منست کی می شنوی چه شادی رسد ترا آنجای و بدین سبب من گریان شدم و جون آن سوختگی من بدید بر من رحمت آورد گفت خرسند باشد کی از همکان تو من زودتر خواهی بیوست، بدان خندان شدم و اهل علم گفتند کی فرود آمدن این سورت را خبر مرک خود بدان سبب خواندند کی. هر کار کی تمام شود بانجام رسد و از آن روز کی آیت «الیوم اکملت لکم دینکم» آمد تا آن روز کی این جهان بفصل بیغامبر علیه السلام تاریخ شد هشتاد روز بیش نبود... « بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ، إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ... » چون نصرت خدای تعالی بتو بیوسته شد و مکه بر دست تو کشاده شد و بینی کی مردمان در دین خدای تعالی و آن دین اسلامست فوج فوج گروه گروه در می آیند این نعمت را شکر گزار و خداوند خود را بباکی از همه عیبها دوری از همه نقصانها یاد کن

مرحوم علامه محمد قزوینی در مکتوبی که از پاریس به مرحوم نخجوانی در تبریز فرستاده است، از منظر دیگری، اطلاعات ارزشمندی از این تفسیر ارائه کرده است که ان شاء الله، بازخوانی آن در این مدخل، خالی از لطف نخواهد بود: « تفسیر موسوم به بصائر بینی تألیف معین الدین محمد بن محمود بن ابی الحسن النیسابوری، مؤلف این تفسیر، معاصر بهرامشاه غزنوی بوده است که مدت سلطنت او بین سال های 511-552ق است و وجه تسمیه کتاب به بصائر دینی، این بوده است که لقب بهرامشاه (مثل لقب جدش سلطان محمود غزنوی) یمین الدوله بوده است و حاجی خلیفه در کشف الظنون در تحت عنوان البصائر فی التفسیر گوید ما نصه: البصائر فی التفسیر بالفارسیة للشیخ ظهیر الدین ابی جعفر محمد بن محمود النیسابوری الذی فرغ منه سنه 577 سبع و سبعین و خمسمائه و هو کتاب کبیر فی مجلدات " انتهی و هیچ شکی نیست که تاریخ 577 در عبارت حاجی خلیفه

غلط فاحش است یکی بقرینه صریح عبارت آخر خود تفسیر "ماه رمضان سنة خمس و اربعین" که لابد مقصود خمس و اربعین و خمسمانه بوده است و دیگر بقرینه آنکه صاحب الباب الألباب چنانکه مذکور خواهد شد میگوید که مؤلف مزبور یعنی محمد نیشابوری در وقتی که سلطان سنجر به غزنه لشکر کشید، برسات از جانب بهرامشاه بنزدیک سلطان سنجر فرستاده شد و چون معسکر سنجر رسید "بوسیلت پیری و تقدم جانب او مرعی ماند و چون از خارج معلوم است که لشکرکشی سنجر به غزنین در سن 529ق بوده است و چون در این سال محمد نیشابوری پیر بوده است، پس بسیار بعید است که تا سنه 577ق یعنی تا 48 سال وی در حیات بوده باشد و هذا واضح. باری عین عبارت الباب الالباب (ج 1، ص 280) باختصار اینست: "الامام العالم فخرالدین محمد بن محمود بن احمد النیسابوری، امام یگانه و صاحب فضل بیکرانه ... پدر او امام بیان الحق محمود نیشابوری از افراد عالم بوده است و لطائف و غرائب و تصانیف او در انواع علوم در اطراف جهان مشهور است ... " و این امام فخر الدین محمد محمود که ما بصدد ذکر اوئیم در عهد دولت بهرامشاه از فحول ائمه غزنین بود و تفسیر بصائر مینی تألیف اوست و رأی آرای که ترجمه غرر و سیر اللثعالی است تصنیف او و صحیفه الاعمال که در معارضه تیغ و قلم است ساخته و پرداخته او، و او را تصانیف بسیار است ... ". در آن وقت که رایت دولت سلطان سعید سنجر تغمده الله برحمته بر صوب ممالک غزنین خافق گشت تا بهرامشاه را مالش دهد و ممالک غزنین را مستخلص و مصفی گرداند و بهرامشاه را با او امکان مقاومت نبود امام فخر الدین محمد محمود نیشابوری را برسات فرستادند و چون به حد تکین آباد بمعسکر منصور پیوست بوسیلت پیری و تقدم جانب او مرعی ماند و او را پیش بردند، بعد از رعایت جانب ادب و اقامت شرایط خدمت زبان بر گشاد و گفت: بهرام که شاهی از این درگاه یافته است مقام خدمت میبوسد و میگوید: "ور پست کنی بنا خود افراشته ای از دست می فکنم چو برداشتهای گر آب دهی نهال خود کاشته ای من بنده همانم که تو پنداشته ای" انتهی ما فی لباب الالباب، و چنانکه ملاحظه می فرمائید لقب او را فخر الدین می نویسند در صورتیکه در خود تفسیر لقب او معین الدین مسطور است، و شکی نیست که قول خود او لابد بر قول لباب الالباب مقدم است و همچنین حاجی

خلیفه چنانکه گذشت لقب او را ظهیرالدین نوشته است و لابد منشا اشتباه حاجی خلیفه لقب ظهیر القضاة بوده است که در آنجا مسطور است و همچنین کنیه او را ابوجعفر نوشته به جای ابوالعلاء مذکور در تفسیر و لابد (بر فرض صحت نسخه [نخجوانی]) قول خود او بر اقوال حاجی خلیفه وسائرین مقدم است. اسم مؤلف ما نحن فیه را در کتاب روضات الجنات آقا محمد باقر خوانساری (طبع طهران، ص 225) نیز پیدا کردم، در آنجا در ضمن ترجمه حال حسن بن محمد بن الحسین النیسابوری المعروف بالنظام الاعرج صاحب تفسیر مشهور موسوم به غرائب القرآن و رغائب الفرقان که در هامش تفسیر طبری در بولاق بطبع رسیده است (در سنه 1329ق) گوید: و من جمله فی يعرف بلقب النیسابوری ایضا هو الشیخ معین الدین قاضی القضاة محمد بن محمود بن ابی الحسن النیسابوری صاحب غریب القرآن المأخوذ فی کتاب الشیخ ابی بکر محمد بن عزیز السجستانی المشهور و قد کنیه لأجل ولده القاضی جمال الدین محمود و کان عندنا منه نسخة مختصرة لطيفة "انتهی ما فی روضات الجنات، و اگر مؤلف روضات الجنات اسم غریب القرآن را به غرائب القرآن نیشابوری مذکور در فوق که در هامش تفسیر طبری طبع شده، بواسطه اشتراک نسبت نیشابوری و اینکه هر دو صاحب تفسیر بوده اند، اشتباه نکرده باشد، معلوم می شود که این غریب القرآن تألیف دیگری از تألیف محمد بن محمود نیشابوری ما نحن فیه است و احتمال قوی نیز دارد که غریب القرآن از پدر صاحب ترجمه، محمود نیشابوری ملقب به بیان الحق بوده است چه حاجی خلیفه در ضمن تعداد مؤلفین در علم غریب القرآن، در تحت عنوان علم غریب الحدیث و القرآن، یعنی لغات مشکله حدیث یا قرآن، اسم پدر او را می برد باین عبارت: "و أبی القاسم محمود بن ابی الحسن بن الحسین النیسابوری الملقب به بیان الحق" انتهى. خلاصه آنکه، این تفسیری که سر کار یک جلد ناقص از آن دارید، موسوم به بصائر دینی است و در عهد بهرامشاه غزنوی در سنه 545ق تألیف شده است. من در غالب فهرست های کتب فارسی کتابخانه های اروپا از قبیل فهارس کتابخانه های پاریس و لندن و برلن و کتابخانه خدیوی در مصر و غیرها گشتم، نام این

تفسیر را پیدا نکردم. (1) معلوم می شود این نسخه سرکار یا منحصر بفرد است، یا اقلاً خیلی نادر و کمیاب است، پس خوب است که سرکار در حفظ و مواظبت آن جدا بکوشید و آنرا برایگان یا بغیر رایگان از دست ندهید که چیز بسیار نفیسی باید باشد و از یادگارهای زبان فارسی سده ششم است که چنانچه معلوم است، بسیار کم از آن عهدها کتاب فارسی مانده است و از اینکه حاجی خلیفه عبارت ابتدای آنرا برسم معهود خود در هر کتابی که خود آنرا دیده بوده، ذکری نکرده است و معلوم می شود که او هم این کتاب را ندیده بوده است، بلکه نام آن را از جای دیگر نقل کرده است؛ پس مجدداً عرض میکنم که در حفظ و رعایت و مواظبت این تفسیر فارسی نفیس، سرکار باید خیلی سعی داشته باشید و آنرا بدوستان یا بغیر دوستان عاریه ندهید و آنرا در جایی که از غرق و حرق و سرق مصون باشد، نگاه دارید و نگذارید که حتی هیچکس در منزل خودتان هم آنرا نگاه کند و دست مالی لابد زود خراب و پاره خواهد شد، زنده زنده که در حفظ تألیف آن بسیار قدیم است یعنی سنه آن 680ق، پس از استعمال و دست مالی لابد زود خراب و پاره خواهد شد، زنده زنده که در حفظ این نسخه نفیس فارسی باقصی الغایه بکوشید و برای این گنج شایگان طلسمی از اخفاء و کتمان و عدم عاریه دادن ببندید. رودریاستی را در مقابل دوستان کنار بگذارید و عبوس وجه و چین ابروان را بدون مجامله و محاببات برابر حراست آن، هم از چشم اغیار و هم از چشم احباب، مطلقاً شعار خود سازید. مرقوم داشته بودید که این تفسیر از سوره نور شروع می شود ولی ندانستم که یک جلد است تا آخر قرآن یا جلدهای متعدد است، مثلاً دو جلد یا سه جلد، گویا یک جلد باشد و از روی قیاس و قرینه باید دو جلد دیگر قبل از آن بوده است که مفقود است». (2)

ص: 238

1- دانش پژوه در فهرست میکروفیلم های کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (ج 1، صص 783-785) یازده نسخه نفیس از این تفسیر شریف را معرفی کرده است.

2- نشریه دانشکده ادبیات تبریز، س 2 (1328ش)، صص 119 - 126. شایسته ذکر است که همین نسخه خطی گرانسنگ، که مشتمل بر تفسیر قرآن از آیه سوره طه تا پایان قرآن است و بعدها از سوی مرحوم نخجوانی به کتابخانه مرکزی تبریز، انتقال یافته و اکنون به شماره «3584» در آن گنجینه عامره، نگهداری می گردد (رک. سید یونسی، فهرست کتابخانه ملی تبریز، ج 1، ص 131).

ناگفته نماند که نسخه ما، تقریباً تفسیر کل قرآن کریم، با اندی افتادگی در آغاز و انجام، شامل تفسیر سوره های 1 (حمد) تا 7 و 9 تا 18 و 35 تا 112 (توحید)، است.

باید افزود بخشی از این تفسیر، شامل جلد اول آن به کوشش استاد علی رواقی، تصحیح و تحقیق گردیده و در سال 1359 ش، از سوی بنیاد فرهنگ ایران، در تهران، منتشر گردیده است و البته استاد رواقی، این تفسیر بصائر را سالهاست در دست تحقیق دارند، ضمن آرزوی موفقیت، امیدواریم، معرفی توصیفی این نسخ نفیس، بتواند بخش های ناقص را پر و خلأ کار را جبران نماید و ان شاء الله به زودی شاهد انتشار باقی جلد های این اثر گرانسنگ باشیم.

آغاز: افتاده «... تأیید ست و موافقت جماعتست اگر بتلیس شیطان و تمویه نفس بدفرمای... بسم الله الرحمن الرحيم رب يسر ولا تعسر، أعوذ بالله من الشيطان الرجيم... می خواهم بخدای تعالی و التجا می کنم بدو از دیو و کندها او آن دیو کی از نزد خداوند تعالی داندست و از رحمت او دور کرد... بسم الله الرحمن الرحيم که، من آغاز کنم بنام خدای بخشاینده مهربان و یا آغاز کنید بدان قول اول اخبار ست کی خواننده قرآن از حال خود آگاهی می دهد کی من آغاز می کنم و وخیر و برکت در آن دانم..... امیر المؤمنین علی... روایت کرد از بیغامبر صلی الله علیه و سلم کی هیچ نبشته نباشد ضایع گذاشته بسم الله الرحمن الرحيم در آن نبشته کی نه ایزد تعالی ولی را از اولیاء خود بفرستد تا آن نبشته بردارد بس هر که نبشته بردارد کی در آن بسم الله الرحمن الرحيم که باشد نام او را بزرگ گرداند و بعین رساند و عذاب خود آسان گرداند بر مادر و بدر وی اگر چه ناکر ویدکان باشد... (2ب) « الحمد لله رَبِّ الْعَالَمِينَ » ای سباس و ستایش مر خدای را کی پروردکار جهانیانست....»

انجام: «... (282 الف) سورة الاخلاص أربع آیات... چون کوید « اللَّهُ الصَّمَدُ » از تشبیه بیزاری کرده.... و چون کوید « لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُؤَلَدْ » از ترسایان و جهودان بیکنانه شده باشد و چون بکوید... اکنون باز.... سورت.... نزله تبارک و تعالی...» افتاده.

نوع خط: آیات به خط نسخ معرب پخته و درشت، و تفسیر و ترجمه آیات به خط نسخ

تحریری کهن، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده 6 یا اوایل سده 7ق، تعداد برگ: 282گ، نوع کاغذ: شرقی (خانباغ) نخودی؛
نوع جلد: تیماج قهوه ای تیره فرسوده با روکشی از پارچه کرم رنگ.

گزارش نسخه: نسخه ایست بسیار گرانبها، در آغاز دارای دو سر لوح و دو کتیبه مزدوج بسیار نفیس که سبک تذهیب آن تقریباً متعلق اواخر به دوره سلجوقیان (گویا سبک بغداد) باشد، یکی از کتیبه های مزدوج، شمسه ایست بسیار زیبا با زمینه طلا و لاجورد که با خط زیبای کوفی تزئینی بر داخل کتیبه نوشته شده است؛ بالا و پایین آن کتیبه که زمینهای لاجورد دارد، آیه شریفه « لا یَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ » به خط زیبای کوفی تزئینی نوشته شده است؛ نیز در پشت آن سر لوح دیگری است که به خط کوفی تزئینی عبارت «قال الرسول علیه السلام» و داخل سرلوح به آب طلا و به خط ثلث خوش حدیثی نبوی (صلوات الله علیه و آله) نوشته شده با این عبارت: «الماهر بالقرآن مع السفارة الکرام البررة وقال صلی الله علیه و علی آله و سلم ..». نام مولف تفسیر، به وضوح در برگ «59 الف» دیده می شود؛ برگ نخست نسخه، مجدول به طلا و لاجورد و مرکب مشکی است؛ نسخه دارای نشانه های هنری بسیار زیبایی در فواصل آیات و نیز جزءها و حزب هاست که برخی در قالب شمسه و برخی شلجمی است و به نظر می رسد مربوط به همان زمان یا یکصد سال پس از آن در سده هفتم یا هشتم هجری بر روی نسخه کار شده باشد. ابتدای سور نام سوره همراه تعداد آیات آن به آب طلا و خط ثلث نگارش یافته اند، جابجایی ها و افتادگی های فراوانی در نسخه مشاهده می شود (مانند 118ب، 175ب، 179ب)؛ چنانکه تنها از ادامه سوره بنی اسرائیل تا سوره یس (برگ 176 الف) برگهای زیادی افتاده است؛ برگها در محدوده آغاز و انجام نسخه، فرسوده شده است و بخش هایی از برگها نیز رطوبت دیده است ولی متن خواناست و آسیبی به متن نرسیده است؛ البته برخی برگ های آسیب دیده، وصالی غیر فنی گردیده اند. مهر هشت گوش «وقف خالص محمد صدیق بن یونس ...» در جای جای نسخه مشاهده می گردد. گفتنی است این نسخه در سال 1915 از بخارا وارد این انستیتو گردیده است.

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر بصائر مبینی (2)

آغاز: افتاده «... وَ يَا قَوْمِ مَا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاةِ وَ تَدْعُونَنِي ، إِلَى النَّارِ ، تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِاللَّهِ وَ أَشْرِكُ بِهِ (1 ب) مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَ أَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ»، این خریبل را گفتند چرا دین ما را می بکداری و پرستش مدبران را اختیار می کنی و بجای سبب ایادی ملک را کی خویش ...»

انجام: «... بیغامبر گفت علیه السلام هر کی سورة الفتح بخواند ثواب آن کسان باید کی با بیغامبر علیه السلام بیعت رضوان کردند و بدان وفا نمودند؛ سورة الحجرات بمدینه منزل شده است و هژده آیت است الله اعلم».

نوع خط: آیات قرآن به زر با خط ثلث معرب درشت و ترجمه و تفسیر در ذیل آن نیز به خط نسخ پخته، کاتب: محمد بن محمد بن محمد بن محمد العمید الدین الخطیب]، تاریخ کتابت: 630ق، تعداد برگ: 210گ، نوع کاغذ: شرقی (خانبالیغ) ضخیم نخودی؛ نوع جلد: تیماج قهوه ای تیره فرسوده با روکشی از پارچه کرم رنگ.

گزارش نسخه: این نسخه، شامل تفسیر حزبهای (48-52) قرآن کریم (یک چهار حزب)، سورة های 40 تا 48 و به دگر تعبیر مشتمل بر تفسیر آیات 42 سورة غافر تا آخر سورة فتح است و جالب است بدانیم بخش بعدی همین نسخه نفیس (تا سورة الطلاق)، بخط همین کاتب و همان تاریخ کتابت، در کتابخانه سلطان محمد فاتح (در ضمن مجموعه کتابخانه سلیمانیه) در استانبول - ترکیه به شماره «201» نگهداری می گردد و میکروفیلمی از آن به شماره «3279» (1) در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود است. درباره این دستنویس، باید گفت، این نسخه،

ص: 241

شاهکاری هنری، به غایت نفیس و عزیز الوجود است. این نسخه بسیار هنرمندانه، کتابت، تذهیب و تزیین گردیده است و شاید، یکی از نفیس ترین نسخه های موجود این اثر در جهان کنونی بوده باشد. آیات قرآن کریم با طلا به خط ثلث معرب درشت نوشته شده و در ذیل آن به نسخ پخته ترجمه و تفسیر گردیده است. نسخه در برگ آغاز دارای سرلوحی به غایت زیبا مربوط به سده هفتم هجری احتمالاً سبک بغدادی است که در بالا و پایین آن دارای دو کتیبه بازوبندی فوق العاده زیبا که کلمه «الله» به خط کوفی تزیینی همراه گل و بوته طلایی و نگاره های اسلیمی طلایی با زمینه زنگار و لاجورد و شنگرف مجدول به طلا و مرکب مشکی، در میان آن آیه «إلى النار تدعونني لأكفر بالله وأشرك به» با طلا به خط ثلث نگارش یافته است؛ در مقابل سرلوح نیز پنج نگاره و شمسه (ترنج زرین) با زمینه گلبرگ طلایی با زمینه طلا و شنگرف و لاجورد و زنگار (سبز) به طرز بسیار هنرمندانه ای ترسیم گردیده است و در میان شمسه کوچک کلمه «الله» به خط کوفی تزیینی با طلا کتابت گردیده است. نسخه دارای نشانه های هنری بسیار زیبایی در فواصل آیات و نیز جزءها و حزب هاست که بیشتر در قالب شمسه و مستطیل و برخی نیز به صورت شلجمی نگارگری شده است و به نظر می رسد مربوط به همان زمان کتابت و در همان سده هفتم هجری روی نسخه کار شده باشد؛ در میان جوف شمسه های بزرگ در هامش - که بسیار هنرمندانه با زمینه زنگار، لاجورد، شنگرف و طلا تزیین شده است - بخط کوفی تزیینی اجزاء و احزاب سوره ها (مانند عشرة) آمده است و نیز در میان شمسه های کوچک که بیشتر علائم میان آیات است، نوع کلمه «الله» با طلا به خط ثلث مایل به کوفی تزیینی به شکل هنری، کتابت گردیده است. بر فراز سور، کتیبه هایی طلایی مجدول به طلا و لاجورد و مرکب مشکی با زمینه طلا، زنگار، شنگرف و مرکب مشکی ترسیم گردیده است که در لبه های کناری آن کتیبه، کلمه «الله» با طلا به خط کوفی تزیینی بسیار زیبایی کتابت به صورت موازی قرینه سازی شده است و در میان جوف آن نیز با سفید آب بخط ثلث زیبایی، نام سوره و تعداد آیات نگارش یافته است. این هشت کتیبه در ابتدای سوره فصلت (24 الف)، ابتدای سوره حم عسق (54 ب)؛ ابتدای سوره الزخرف (82 ب)، ابتدای سوره الدخان (112 ب)؛ ابتدای سوره الجاثیه (126 الف)، ابتدای سوره

الأحقاف (142 الف)، ابتدای سوره القتال (163ب) و ابتدای سوره الفتح (183 الف) ترسیم گردیده اند. در برگ (187ب) نسخه، در وسط صفحه، از میان عبارت «و کار دین زیادت طراوتی یافت و رونقی و نظامی پذیرفت و بیغامبر علیه السلام بملوک جهان نامها نبشت و سوی ایشان رسولان فرستاد...» عبارت «و بیغامبر علیه السلام ملوک جهان»، به طرز هنرمندانه ای انتخاب گردیده و به نحو مستقل به خط درشت تعلیق زیبایی کتابت گردیده است. در پایان نسخه، دو برگ مجدول به طلا و لاجورد همراه چهار دایره بزرگ، رقم کاتب (ترقیمه) به خط تعلیق آمیخته به ثلث پخته درشت شخص دیگری به نام «ابن الامام اوحدالدين الخطاط»، چنین نوشته شده است: «کاتب هذا الجزء العبد المستکین الحقییر المسکین. محمد بن محمد بن محمد العمید» که به دعایی ختم شده است؛ گفتنی است که این نسخه در سال 1954 (احتمالا از سمرقند یا بخارا) به این انستیتو انتقال یافته است.

(198)

«D-497»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر بصائر بینی (3)

آغاز: «بسم الله الرحمن الرحيم»، سورة الأنعام، عبد الله بن عباس كفت رضي الله عنهما که این سورت مکه منزل شده است مکر شش آیت و نزول آن در یک شب بود و هفتاد هزار فریشته بتشیع این سورت از آسمان فرود آمدند و تمامی مکه و حوالی آن با اطراف کوهها از فریشتگان بر شد و او از تسبیح و تقدیس ایشان بلند شده و کوهها با ایشان در موافقت آمدند... «سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ الْأَرْضِ...» سپاس و ستایش مر خدای را تعالی کویند و منت و نعمت او بر خود....»

انجام: «... (163 الف) «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا، إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ» باکی از

ص: 243

عیبها و دوری از نقصانها آن خدای را که در یک شب ببرد بندهء خود را از مکه تا بیت المقدس (167ب) « فَإِذَا جَاءَ وَعْدًا وَلِيَهُمَا بَعَثْنَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا أُولَىٰ بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ ، وَ كَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا » بدانج زکریا را علیه السلام بکشند و او را باره باره کنند ما شما را بقدرت خود بگیریم و بخت نصر و لشکر او را بر شما کمایم تا بیایند و شمار را رنجه دارند و بعضی را از شما بوده گیرند ... » افتاده.

نوع خط: نسخ تحریری کهن، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 7 یا 8ق، تعداد برگ: 167گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی؛
نوع جلد: تیماج قهوه ای تیره فرسوده با ترنج و سرترنج لاکه قهوه ای روشن (طلایی) با زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی در قطع رحلی بزرگ.

گزارش نسخه: این نسخه، حاوی تفسیر سوره سورة الأنعام (6) تا كل سورة النحل (16) و نیز تا آیه 5 سوره الاسراء (17) است و باقی سوره ها افتاده است. نسخه ایست کهن و نفیس، روی برگها آثار رطوبت دیده می شود، اما متن خواناست. در آغاز نسخه، صورت یک نکاح نامه حدودا مربوط به سده 9ق آمده که به مرور دوران، برخی کلمات آن محو گردیده است. عنوان اثر، در آغاز نسخه تفسیر خواجه پارسا ثبت شده که صحیح نیست. باید افزود، این نسخه در 1935م (گویا از سمرقند یا بخارا) به این انستیتو انتقال یافته است.

(199)

«C-1190»

عنوان: تفسیر قرآن کریم پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: تفسیر قرآن کریم

ص: 244

گزارش متن: تفسیری کهن از قرآن کریم، با عناوین «اهل تأویل گفته اند» است که به نظر می رسد تألیفی از سده ششم یا هفتم هجری، برای فارسی زبانان بوده باشد. به جهت تمرکز بیشتری که مؤلف ناشناس این تفسیر، روی ترجمه آیات دارد، شاید "ترجمه تفسیری" تعبیر دقیق تری برای این اثر گرانسنگ، بوده باشد، هر چند ندرتا در مواردی نیز، به تفصیل، به تفسیر آیات می پردازد (مانند برگ 48 الف). در این اثر، به ندرت از اشخاص یاد می شود، در عین حال مواردی مانند عبد الله بن جبیر (48 الف) یا ابن عباس (169 الف) یاد شده اند. در این تفسیر حرف «ش» نوعاً به صورت «س» نوشته شده است، مانند: «ایسان، نسسته، بریسان، بهست، بسناسند، خویستن، نساید، بکسیت، اندیسه، ستایس، نبسته، اینسان، داست، دسمنان، میسوند، فریسته و...» و نوع کلمات ادات، به صورت «جنانک، انک، انانک، انج، کی و...» و افعال نیز با لهجه خراسان بزرگ قدیم، به صورت «امدیت، نیاوردیت، کنیت، می شویت، بکرویت، ببرهیزیت، خواهیت، گفتندی، در آمدندی و...» نوشته شده است.

باید افزود چند سال قبل، راقم سطور، در گاهنامه جنگ (دفتر اول، 1388)، از قطعات یک تفسیر کهن به زبان فارسی، موجود به شماره 16381 در کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی (ره) در قم، سخن گفته بود، اینک برای نیل به مقصود و شناخت دقیق تر این تفسیر، ناگزیر، برخی فرازهای آن نوشتار را بازخوانی می کنیم.

تفسیر کهن موجود مکتبه عامره مرعشیه، تفسیری عرفانی و موجز از قرآن کریم با عناوینی همچون «اهل تأویل گفته اند، اهل بصیرت گفته اند، اهل تحقیق درایت وجهی گفته اند» بوده است که با لحاظ تاریخ کتابت آن و زمان تألیف آن، بایستی از سده هفتم هجری یا پیش از آن تاریخ بوده باشد؛ لیکن بنابر قرائن و شواهد، نبایستی از سده ششم هجری فراتر بوده باشد. این اثر بی تردید تألیفی از خراسان بزرگ است. برخی واژه ها و افعال و ادات به کار رفته در آن برای نمونه، چنین بودند: «جند» به جای «چند»، «جنین» به جای «چنین»، «جنانک» به جای «چنانکه»، «انانک» به جای «آنانکه»، «دانیت» به جای «دانید»، «انج» به جای «آنچه»، «کی» به جای «که»،

«بیرستیت» به جای «بپر ستید»، «خواهیت کنیت» به جای «خواهید کنید»، «بشارت دهید سان» به جای «به آن ها بشارت دهید»، «و اکه کن سان» به جای «و آنها را آگاه کن» و نیز ترجمه برخی واژه های عربی برای نمونه چنین بوده است: «او نرفته اند در زمین این ناکروندگان و بنکریده اند که چگونه بوده است عاقبت آن کافران که بودند بیس از انسان از عهد نوح علیه السلام تا عهد ایسان ان کافران بیشین ازینها زیادت بقوت و باثار یعنی بتن و مال و حرمت و کفایت زیادت ...» در ترجمه ی آیه ی «أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا أَشَدَّ قُوَّةً وَآثَارَةً فِي الْأَرْضِ...» و «بس گفت موسی علیه السلام که من اند خسیدم بخداوند خود از شما، یعنی در بناه او شدم از سر هر کافی سر برآورده که نگرود بروز شمارا ...» در ترجمه ی آیه ی «و قال موسی إلی عدت بربی و ربکم من کل متکبر لا یؤمن بیوم الحساب» (8ب نسخه مرعشی). این نسخه مشتمل بر بخش هایی از ترجمه و تفسیر نیمه دوم آیات قرآن کریم است و متأسفانه باقی آن افتاده است و علی رغم تفحص فراوان راقم سطور و نیز بررسی تطبیقی با ده ها تفسیر فارسی کهن (همزمان با پیش از سده 7ق)، همچون: ینابیع العلوم، دقائق التأویل، لطائف التفسیر (= تفسیر زاهدی در واز جکی)، تفسیر سورآبادی، کشف الاسرار میدی، تفسیر ابوالفتوح رازی، تاج الاعاجم، قرآن پاک، قرآن آکسفورد، تفسیر نسفی، لسان التنزیل، و ده ها تفسیر فارسی ناشناخته دیگر و نیز روند تطبیق با تمامی تفاسیر فارسی معرفی شده در کتاب هزار سال تفسیر فارسی، از استاد حسن سادات ناصری یا کتاب نخستین مفسران پارسی نویس و جز این آثار، متأسفانه با هیچ یک از تفاسیر موجود هم خوانی ندارد و تطبیقی صورت نگرفت، و این عدم تطابق، ما را به این حقیقت رهنمون می سازد، که نسخه موجود محتمل است، باز مانده ای از یک تفسیر کهن فارسی که به نظر می رسید در گذر زمان مفقود گردیده است».

به هر تقدیر، بر پایه تطبیقاتی که در برخی بخش ها صورت گرفت، به نظر رسید نسخه دیگری از همان تفسیر موجود در مکتبه عامره مرعشیه بوده باشد، چرا که بیشترین مؤلفه های آن تقریباً یکسان است و بر نسخه مورد گفتگو تطبیق می کند، هر چند در جاهایی اختلافات اندکی مشاهده

می شود که بعید نیست اختلاف در تحریر و ناشی از تصحیف کتاب بوده باشد. باید افزود نسخه مورد گفتگو، نسخه کاملتری نسبت به نسخه کتابخانه آیت الله مرعشی (ره) است و بخش هایی از آن (مانند سوره النجم که در هر دو نسخه مشترک است)، کاملاً منطبق گردید.

در تکمله بحث، جهت آگاهی پژوهشگران ادب کهن فارسی با متن این تفسیر و و آشنایی محققان با سبک نگارشی آن، بخش هایی از این اثر ارزشمند کهن را همخوانی می کنیم.

- سورة آل عمران (32ب): « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَمَّا اللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ... » أهل تأویل گفته اند که الف قسم است بالاهیت الله و لام قسم است بلطف ... یعنی قسم باین اسماء شریفه عزیز کی الله است معبود بسزا هست کننده و نیست کننده ... نه معبودی مرکب او زنده و آگاه باینده بخود و بیای دارنده همه بقدرت خود فرستاده است»

- آیه الكرسي (بقره آیه 255) «(26ب) « اللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ... » الله است یعنی خداوند است معبود بسزا نه معبودی مکر او یعنی سزای عبادت اوست بس عبادت کردن مر غیر او را محال است زنده ست یعنی آگاه است بخود و موصوف است همه صفات ستوده باینده است بخود و همه خلائق بذات او قائم نه گیرش غنودن و نه خواب یعنی هرکزی ...»

- سورة الروم (225ب) « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ، اَلَمْ ، غُلِبَتِ الرُّومُ ... » و سبب نزول این ایت آنست که خبر رسید بصحابه مصطفی علیه السلم و مشرکان عرب که مغان فارس غلبه کردند و قهر کردند مرا. روم را و ومغان نسبت داستندی مشرکان از آن روی که هر دو فریق را کتاب و شریعت نبود و هر دو فریق جهال بودند و میان انسان هیچ حکم شرعی نبود و اهل روم ترسایان بودند و اهل کتاب بودند و دعوت متابعت عیسی علیه السلام می کردند، از این روی بصورت... و این رومیان در نزدیکترین زمین یعنی در زمینی که نزدیکتر است بزمین عرب از زمین فارسیان و ایسان که رومیانند از بعد مغلوب شدن هر اینه غالب شوند در چند سال اندکی یعنی در کم ده سال و همان هفت سال که مصطفی علیه السلم خبر داد...».

- سورة يس (247) «بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ یس و القرآن الحکیم ...» معنی وی آنست و الله اعلم ای مردم بحقیقت و ای مهتر بحقیقت بحق این قرآن صوب بسندیده که باک از ریبت و از زیغ و شبهت که ... از فرستادگان بر راه راست ...».

- سورة النجم (299ب) « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ وَ النَّجْمِ اِذَا هَوٰی مَا ضَلَّ صَاحِبْکُمْ وَ مَا غَوٰی »، سوگند بشرف و جاه و حرمت ستاره، چون برود در هوا از بالا- بنشیب و از نشیب به بالا یعنی بفرمان حق تعالی این ستاره می رود در هوا. بدانکه درین سورت بیان معراج مصطفی است علیه السلام کی حق تعالی ورا مخصوص گردانید از جمله خلق به آن و این قول عامه مفسران است کی نزول این سوره در بیان معراج است و تفسیر سوره معلوم نشود مگر از بعد بیان مقدمه وی و وی آنست کی خداوند تعالی مر مصطفی را علیه السلام مخصوص کرد بکرامت معراج از جمله خلائق در بیداری کی جبریل را علیه السلام فرستاد با براق بهشتی تا بر براق نشست و گرد عالم برگشت چنانکه بیان کرده شد در سوره بنی اسرائیل. از بعد آن او را در بال خود گرفت و با سمانها بر آورد در بیداری تا بچشم سر بدید فریستگان آسمانها را بران هیأت کی بودند ... »

- سورة معارج (327ب) « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ، سَأَلْ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَّاقِعٍ ...» اهل تأویل گفته اند نزول آیت در حق نصر بن الحارث لیث، لعنه الله که بر در مسجد مصطفی علیه السلام بایستاد و گفت ای بار خدای اگر این محمد رسول حق است و انج وی میگوید حق است بر ما سنک باران کردان از آسمان، چنانکه بیان کرده شد در سوره انفال بس حق تعالی بیان

ناگفته نماند، نسخه حاضر، شامل ترجمه تفسیری قرآن کریم از اوایل سوره بقره تا دو آیه نخست سوره نوح علیه السلام است و متأسفانه بخش های بعدی، به همراه صفحاتی از میانه این تفسیر کهن، افتاده است.

آغاز: افتاده

انجام: «... بسم الله الرحمن الرحيم إنا أرسلناك نوحا إلى قومه» ... بدرستی که هر اینه ما فرستادیم نوح را علیه السلام بسوی قوم وی که بیم کن و آگاه کن قوم خود را بیس از انک برسد بایسان عذاب دردکین یعنی ... نوح بیغامبر علیه السلام مر شما را بیم کننده پیدا که بر ستید مر خداوند ... آریت ... تا پیامرزد حق تعالی ...» افتاده.

نوع خط: نسخ تحریری کهن (چند قلم)، تاریخ کتابت: سده 7 یا 8 ق، تعداد برگ: 328 گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: تیماج قهوه ای تیره فرسوده.

گزارش نسخه: آیات به شنگرف نوشته شده و در اثر تسری رطوبت، جوهر قرمز در برخی برگهای میانی، به برگ مقابل سرایت کرده است و در نتیجه، خوانش برخی کلمات، اندکی با صعوبت مواجه است. لبه برگ های نسخه در صفحات آغازین و انجامین، فرسوده شده است؛ برخی برگ های آسیب دیده، والی غیر اصولی شده است. به ضمیمه نسخه، برگگی از دیوان هلالی کتابت حدود سده 10 ق آمده که مشتمل بر غزلیات وی با ردیف «الف و تاء» با مطلع:

گفتی که هر کس یک نظر بیند مرا، جان می دهد *** من هم به جان در خدمتم گر یک نظر بینم ترا

گفتنی است، این نسخه در سال 1917 م (گویا از محدوده بخارا و سمرقند) به این انستیتو منتقل گردیده است.

(200)

(D-715)

عنوان: تفسیر قرآن کریم

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: تفسیر قرآن کریم

ص: 249

گزارش متن: تفسیری است کهن به فارسی، گویا تالیف سده ششم یا هفتم هجری، متن بیشتر در قالب ترجمه تفسیری است تا تفسیر مصطلح معهود؛ در این اثر به ندرت نقل قول از چیزی یا کسی شده است؛ برخی کلمات، افعال و ادات، با لهجه مناطقی از خراسان بزرگ، محدوده بلخ و مانند آن نوشته شده است؛ برای نمونه به جای «بترسید» به صورت «بترسیت (90ب)»، به جای

بکار برید» به صورت «بکار بریت (91 الف)»، به جای «مخورید» از واژه «محوریت (91 الف)» یا به جای «ایمان آورید» به صورت «ایمان آریت» یا به جای وفا کنید «وفا کنیت» بهره گرفته شده است و البته طبق روال متون کهن، اداتی مانند «آنچه» به صورت «انج»، «آنکه» به صورت «انک» و «چنانکه» به صورت «جنانک» استفاده شده است؛ البته باید توجه داشت با اینکه این اثر، با اینکه با تفسیر پیش گفته، قرابت های نسبتاً زیادی دارد و به لحاظ علمی قابل مطالعه تطبیقی است، لیکن به لحاظ متنی، ارتباط و تطبیقی با هم ندارند.

از نکات بدیع این ترجمه تفسیری، این است که تمامی «بسم الله» های سوره ها، دارای ترجمه ای منحصر بفرد است. برای آشنایی پژوهشگران ادبی فارسی از روش و سبک متن این تفسیر، فراهایی از آن نقل می گردد:

- سورة البقرة (آية الكرسي، آیه 255) (برگ 48 الف) ... «اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ» خدای یکیست و جز وی خدای نیست، «الْحَيُّ الْقَيُّومُ» زنده و باینده است و کار خلق سازنده است، «لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ» منزه است از غنودن و خفتن و آمدن و رفتن، «لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ» مر اوراست هر چه در آسمانها و زمینهاست ...»

- سورة آل عمران (برگ 57ب)؛ «... سورة آل عمران مایتان آیه و هی مدنیة و حروفها أربعة عشر ألفاً و خمسمائة و عشرون حرفاً ... بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» بنام آفریدکار برودکار آمرزکار «أَلَمْ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْقَيُّومُ» ویست زنده و باینده، «نَزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابُ بِالْحَقِّ» فرستاد بتو کتاب براستی راه نماید، «مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ» موافق مر کتابها پیشین را «وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ» و فرستاد توریت و انجیل پیش ازین رهنمای مر اهل دین را ...»

- سورة النساء (برگ 90ب) «... سورة النساء مائة وست و سبعون آية و هي مدنية ... «بسم الله الرحمن الرحيم» بنام دارنده جهان داننده کدازنده عصیان، «یا ایها الناس اتقوا ربکم» ای مردمان بترسیت از پروردگارتان، «الذی خلقکم من نفس واحدة» انک بیافرید شما را از یکتن و همان آدم بیغامبرست صلوات الله علیه و خلق منها زوجها و بیافرید شما را از وی جفت ورا و آن همان حواست رضی الله عنها از بهلوی جب وی از آن استخوان که خرد ترست ... «و اتقوا الله الذی تساءلون به و الأرحام» و بترسیت از آن خدای که حاجتہاء خویش از یکدیگر بحث وی میخواست و بترسیت از انک خویشها بیریت ...».

- سورة المائدة (برگ 126 ب) «سورة المائدة مائة و عشرون آية و هي مدنية ... «بسم الله الرحمن الرحيم» بنام خدای نعمت و رحمت نمای «یا ایها الذین آمنوا فوالعقود» ای مؤمنان وفا کنیت بعهدہاء خدای و خلقان، «احلت لکم بهیمة الأنعام» حلال کرده شد بر شما بی زبانان چهاربایان «إلا ما یتلی علیکم» مکر انج خوانده می شود بر شما در قرآن یعنی «حرمت علیکم المیمة ...» .

ناگفته نماند نسخه مورد گفتگو، شامل تفسیر سوره بقره، از آیه «إن الله لا یتحیی أن یضرب، در اوایل سوره بقره، تا آخر آیه 165 سوره انعام، آیه «قل أغیر الله أبغی ربا و هورب کل شیء» است.

آغاز: افتاده «... باک صورت و باک سیرت بیافت بی علت بی عیب بی ریب بی حسد بی غیرت بی ناز بی مخالف «و هم فیها خالدون» و ایشان بوند در وی جاودان باشند کان نه میرندکان و نه کراشیدکان و جون منافقان مثل باران و آتش شنیدند گفتند این کلام ربانی نیست «إن الله لا یتحیی أن یضرب مثلا» خداوند عز و جل یاد کردن مثل به بشه و بانج ...».

انجام: «... و أنا أول المسلمین» منم نخستین کردن دهندگان از اهل این زمان، وقل أغیر الله أبغی ربا و هورب کل شیء بکویا محمد او جز الله را خدای خواهم جست و خواست روی پروردکار همه چیزهاست «و لا تکسب کل» ...» افتاده .

نوع خط: آیات نسخ معرب، ترجمه و تفسیر نسخ کهن و برخی جاها مایل به تعلیق کهن، تاریخ کتابت: سده 8ق، تعداد برگ: 185گ، نوع کاغذ: شرقی (گویا سمرقندی تحریری) نخودی فرسوده؛ نوع جلد: تیماج مشکی فرسوده.

گزارش نسخه: برگ ها مجدول به شنگرف و سجاوندیها، عنوان ها و نشان ها هم به شنگرف است، کتابت نسخه نیز طبق قرائن و شواهد، بایستی از سده هشتم یا نهایتا از اوایل سده نهم هجری بوده باشد. بر فراز برگ ها، فرش الحروف و قرائات مختلف آیات قرآنی که راویان آنها نیز معین گردیده است، همراه برخی تعلیقات دیده می شود و در هامش نیز با عنوان «قوله» برخی واژه ها، به فارسی و عربی (بیشتر به عربی) توضیح داده شده است.

(201)

«A-876-1»

عنوان: تفسیر چرخي = تفسیر قرآن کریم - تفسیر کلام ربانی

پدیدآور (مؤلف): یعقوب بن عثمان بن محمود چرخي غزنوی شیزری مشهور به «ملا یعقوب چرخي» (د. حدود 850ق)

موضوع: تفسیر قرآن کریم

گزارش متن: تفسیری موجز و روان با مشرب عرفانی - اخلاقی، شامل تفسیر فاتحة الكتاب و جزء 29 و 30 قرآن کریم است که گفته شده آخرین اثر چرخي بوده است. این تفسیر به زبان فارسی دری که در برخی مصادر گفته شده در حدود سال 851ق، نگارش یافته است که با وجود کهن ترین نسخه این تفسیر با تاریخ کتابت 836ق در کتابخانه با دلیان در آکسفورد - انگلستان به شماره «648/2» تألیف آن به قبل از سال 836ق بر می گردد. در روش تفسیری چرخي، وی همزمان با ترجمه و تفسیر آیات، به بیان سبب نزول، اختلاف قراءات، فضایل سور

ص: 252

با نقل اقوال مأثور و اراء مفسران و نیز برخی اشعار نغز فارسی پرداخته است. از ویژگی های بارز این تفسیر، رعایت ایجاز و اعتدال و جامع بودن در بیان نکات تفسیری و ادبی است. از جمله منابع تفسیری چرخ می توان به تفسیر زمخشری، تفسیر کواشی، تفسیر نسفی و تفسیر فخر رازی اشاره کرد.

درباره مؤلف، شایسته ذکر است که ملا یعقوب چرخ از شاگردان بهاء الدین نقشبند (د. 791ق/1389م) بنیانگذار سلسله نقشبندیه و استاد صوفی بزرگ، خواجه عبید الله احرار (د. 895ق/1490م)، در روستای چرخ، از توابع غزنین در افغانستان امروزی پا بر عرصه گیتی نهاد و طبق نظر برخی تراجم نویسان (همچون قول صاحب طبقات شاهجهانی) سال 838 ق / 1434 - 1435م و یا طبق نظر برخی دیگر (1) وفات وی در سال 851ق / 1447-1448م بوده و وی در قصبه حصار شادمان (تاجیکستان امروزی) بخاک سپرده شده است.

چاپ های متعددی از این تفسیر در دست است که مرحوم خانابا مشار (2) با عنوان تفسیر بی نقطه به مواردی اشاره نموده است: چاپ های سنگی بمبئی (1297 و 1308 ق)، لاهور (1870م)، لکهنو (بی تاریخ) و چاپ سربلی در لاهور (1331، 1350ق). این اثر همچنین به اهتمام حسنعلی محمدی و لیلا- حمامی تصحیح و در سال 1387 ش از سوی انتشارات فرتاب منتشر گردیده است. عبدالرحمن ریگی نیز تفسیر یعقوب چرخ را تصحیح نموده و در سال 1388 در انتشارات آوای اسلام در تربت جام منتشر نموده است. دانشجو مهدی آریانفر نیز بخشی از تفسیر خواجه یعقوب چرخ را تصحیح کرده و در سال 1384 ش با استاد راهنمایی دکتر مهدی جلالی، به عنوان پایان نامه کارشناسی ارشد، در دانشگاه فردوسی مشهد دفاع نموده است و آن هر چند به

لحاظ زمانی، پیش از دو تصحیح پیشین بوده است، ولی به هر تقدیر هنوز منتشر نشده است.

باید افزود که سید پادشاه حاجی سید عطایی، معروف به حاجی همدانی، تفسیر چرخ را

ص: 253

1- لاهوری، غلام سرور، خزینه الاصفیاء، ج 1، ص 567.

2- مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج 1، ص 1388.

در 993ق به ترکی جغتایی و همچنین احمد بن عبدالله مشهور به غراب زاده (د. 1099 ق) به ترکی عثمانی و اخیرا نیز محمد نذیر رانجه‌ها، آن را به اردو ترجمه کرده و آن را در لاهور به سال 2005م به چاپ رسانده است.

آغاز: «بسملة، لك الحمد يا من بيده الملك و هو على كل شيء قدير و الصلاة على جميع الأنبياء و المرسلين خصوصا على سيدنا و مولانا محمد السراج المنير و على آله و أصحابه التابعين أجمعين و بعد فيقول الفقير المحتاج إلى الغفور الراجي يعقوب بن عثمان بن محمود بن محمد الغزنوي ثم الچرخي ثم الشيزري ... ؛ قد التمس متى أن أكتب لهم تفسير سورة الفاتحة و سورة الملك منتخب من تفسير الكشاف و الكواشي ... بدان ای عزیز که عبدالله بن عباس

نوع خط: نسخ تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 138گ (ب1 - 138ب).

(202)

«A-751-2»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخي (2)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 197گ.

(203)

«A-791-1»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخي (3)

ص: 254

آغاز: افتاده (...).

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 197 (5 الف - 201 ب).

گزارش نسخه: افتادگی از آغاز نسخه، ناچیز و در حدود یک یا دو برگ است.

(204)

«A-807-1»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخى (4)

آغاز: افتاده (...).

انجام: (...) افتاده.

نوع خط: نسخ و نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 200 گ (1 الف - 200 ب).

گزارش نسخه: افتادگی از آغاز و انجام نسخه، در حدود یک یا دو برگ است.

«B-360-2»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخى (5)

آغاز: «مانند نسخه A-876-1».

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 154 گ (28 ب -

ص: 255

«B-361-1»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخى (6)

آغاز: «مانند نسخه 1-876-A».

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11ق، تعداد برگ: 161گ (2ب - 162ب).

«B-1863»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخى (7)

آغاز: افتاده «... و همه علم بسم الله در باء بسم الله ای بی مکان و بی ما یکون یعنی هر چه بود من بود ... بسم الله الرحمن الرحيم به آغاز میکنم بنام خدای نیک مهربان و نیک بخشاینده و به الوهیتش شناختندش عارفان و بهمربانیش روزی یافتند عالمیان و به بخشش او نجات یافتند کناه کاران، بس هر که این سه اسم را بداند و خدای تعالی را بآن بخواند گویا که آن هزار نام خوانده است ...؛ بدانکه بعضی از علما گفته اند که سوره فاتحه تعلیم است از حق تعالی و معنی الحمد الله این است که بگوئید که همه سباسب و ستایش ...

انجام: «... ومن الجنة والناس ... و بافعال بد ایشان خاطر خود را پریشان ندارد و الله اعلم بالصواب تم».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1111ق، تعداد برگ: 147گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک، نوع جلد: بدون جلد (مقوای خاکستری).

گزارش نسخه: برخی برگها فرسوده و برخی به صورت غیر فقی وصالی شده است. در برگ پایان، یک لیست برای لوازم متفرقه آمده است. همچنین در آغاز و انجام نسخه ابیاتی به فارسی آمده است (بیت نخست): یا دو بیتی در ذم یزید بن معاویه، آمده است:

توروی آئینه ما قفای آئینه ایم *** چنانکه او تو بد از ما نکو نیاید

یزید را بجهنم خدا عذابش کن *** چه مس گداخته سازش دوباره آتش کن

عذاب بدین سوش اخروی کمش باشد *** بقدر علم خودت ای خدا عذابش کن.

این نسخه ظاهراً سال 1916م به این انستیتو (گویا از سمرقند و بخارا) منتقل گردیده است.

(208)

«B-2248»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخ (8)

آغاز: «بسمله، الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة و السلام علی محمد و آله أجمعین، علماء دین گفته اند که مر الله تعالی را هزار ... بس هر که این سه اسم را بداند و خدای تعالی را بین سه نام بخواند گویا که باین سه، هزار نام خوانده است ... بدانکه بعضی از علما گفته اند که سوره فاتحه تعلیم است از حق تعالی مر بند کائرا که جو حمد و ثنا کویند و معنی و الحمد لله و اینست که بگویند که همه سباس و ستایش ...».

انجام: « ... »

ص: 257

کار تو تبدیل احسان و عطا *** کار من سهوست و نسیان و خطا

سهو و نسیان را مبدل کن بعلم *** من همه جهلم مرا کن جمله علم؛

اللهم ارزقنا [و] توقنا (مسلمین و ألحقنا بالصالحین، لك الحمد على التوفيق للابتداء و الاختتام يا ذا الجلال والإكرام. تمت الكتاب بعون الملك الوهاب)..

نوع خط: نسخ تحریری، کاتب: محمدصادق بن ملاکرم علی از موضع بیجوح (?); تاریخ کتابت: روز دوشنبه 28 رمضان 1046ق، تعداد برگ: 270گ، نوع کاغذ: شرقی نازک نخودی، نوع جلد: چوبی با کار رنگ و روغن روی جلد، مجدول با زمینه مشکی، زعفرانی، سبز (زنگار) و قرمز، با ترنج و سرترنج زمینه گل و بوته و در سرترنج، نام صحاف با عبارت «عمل صحاف ملا میرزا غنی 1246» آمده است؛ عطف تیماج قهوه‌های فرسوده .

گزارش نسخه: این نسخه در سال 1915م (گویا از بخارا) وارد انستیتو گردیده است.

(209)

«B-2585»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخ (9)

آغاز: «مانند نسخه 1-876-A».

انجام: «... بافعال بد ایشان خاطر خود را پریشان ندارد توفنا مسلمة و ألحقناه بالصالحین على التوفيق لك الحمد على التوفيق للابتداء و الاختتام يا ذا الجلال والإكرام، تم بعون الله الملك المنان».

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: شیخ الاسلام بن عبد الحق، تاریخ کتابت: 1854م/1271ق، تعداد برگ: 163 گی، نوع جلد: تیماج قهوه‌های فرسوده، عطف تیماج قهوه ای.

ص: 258

گزارش نسخه: دو برگ در آغاز و یک برگ در انجام نسخه، حاوی بر افزودگی هایی به نظم و نثر مشتمل بر آیات، روایات و مطالب فقهی، لغوی و ادبی، به عربی و ترکی (تاتاری) آمده است. در آغاز چند مهر هشت گوش «... محمد» دیده می شود. گفتنی است که این نسخه پیش از این در کتابخانه سید واحدی (به ظن قوی در بخارا یا سمرقند) بوده است و در آن کتابخانه به شماره « No 159-1286 » نگهداری می شده است و سپس گویا در سال 1934 به انستیتو منتقل گردیده است.

(210)

«B-2592»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخ (10)

آغاز: «بسم الله الرحمن الرحيم، تبارک»، یعنی بزرگ است و پاینده است «الذي» آن خدایی که «بیده» بفرمان و قدر ست اوست؛ «الملک» پادشاهی، بعضی میگویند مراد اینجا ازید صفت کی از صفت حق تعالی و از متشابهات است»

نوع خط نستعلیق تحریری، کاتب: عبیدالله بن عبدالکریم، تاریخ کتابت: روز آدینه 25 شعبان 1175 برابر با 1762 عیسوی، محل کتابت: مدرسه ملا ابراهیم در قریه طاشلیچو از ولایت قران [=قازان مرکز تاتارستان در فدراسیون روسیه] در طریق الاط، تعداد برگ: 91 گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم، نوع جلد: چوبی قهوه ای با عطف تیماج فرسوده.

گزارش نسخه: روی دو برگ آغازین، برافزودگی هایی به نظم و نثر، شامل برخی روایات و توضیح برخی واژگان از کتب لغت و جز اینها به عربی و ترکی (تاتاری) و نیز در انجام، پس از اتمام متن نیز در دو برگ به عربی و ترکی (تاتاری) از جمله نقل چند روایت، فایده ای در فضائل ماه رجب و نکاتی درباره زنان و وضع حمل آنان و نیز برخی ادعیه نوشته شده است. گفتنی است که این نسخه پیش از این در کتابخانه سید واحدی بوده است و در آن کتابخانه به شماره « No. »

ص: 259

1280-153) نگهداری می شده و در سال 1934 به این انستیتو منتقل گردیده است.

(211)

«B-3275»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخ (11)

آغاز: «مانند نسخه 1-876-A».

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 13 ق، تعداد برگ: 113 گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: مشمعی (گالینگور) مشکی و عطف مشمع قهوه ای.

گزارش نسخه: در آغاز و انجام نسخه، تملک «ملا فخر الدین بن ملا ابراهیم بن ملا ارسلان الکیموی» همراه یادداشتی به ازبکی آمده است. این نسخه در سال 1934 از آسیای میانه (گویا از بخارا در جمهوری ازبکستان) به انستیتو منتقل شده است.

(212)

«B-4008-1»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخ (12)

آغاز: «مانند نسخه 1-876-A».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1196 ق، محل کتابت: بابالار، تعداد برگ: 202 گ (ب - 202 الف).

ص: 260

«B-4422»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخي (13)

آغاز: «مانند نسخه A-876-1».

انجام: «... وقل أعوذ برب الفلق....» از دوزخیان بر آید از سختی عذاب او، در تفسیر عتابی آورده است رسول (صلوات الله علیه و آله) فرمود «...» افتاده.

نوع خط: نسخ تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12ق، تعداد برگ: 130گ، نوع کاغذ: شرقی ضخیم نخودی، نوع جلد: مقوایی فرسوده.

(214)

«C-1312-1»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخي (14)

آغاز: «مانند نسخه A-876-1».

نوع خط: نسخ تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1041ق، تعداد برگ: 130گ (1 الف - 130ب).

(215)

«C-1452»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخي (15)

آغاز: «مانند نسخه A-876-1».

ص: 261

انجام: «... یوم تکون السماء کالمهل، آن عذاب نزدیک است و آینده است در روزیکه باشد آسمان همچون مس گداخته، یعنی گدازد نماند و تکون الجبال...» ناتمام.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 13ق، تعداد برگ: 56گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: مشمعی (گالینگور) مشکی و عطف و گوشه مشمع خاکستری تیره.

گزارش نسخه: این نسخه در سال 1956م، گویا از آسیای مرکزی، به این انستیتو منتقل گردیده است.

(216)

«C-1546»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخ (16)

آغاز: «مانند نسخه B-2248».

نوع خط نستعلیق، کاتب: اباقی بن خواجه محمد، تاریخ کتابت: سده 12ق، تعداد برگ: 74گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی زیتونی، ضربی، با ترنج و سرترنج و لچک ترنج و کتیبه زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی .

گزارش نسخه: در انجام نسخه یک دعا با عنوان «دعای مشایخ» آمده است؛ نیز در آغاز یادداشت هایی به ترکی ازبکی دارد از جمله این سه بیت:

از لده جون نه نصیب اولدی اوزکه بولمادی اول *** سعیدی نه شقی قیلدی نه شقینی سعید

ایتک دورشاه لار یوقتور نوای ایت جه آلینکده *** اولار ایت دین کم بو ایت ایاغی فراغیدین کم

تیش لاریمدین ایکی دورت دانه نی جرخ ایلادی کم *** رخنه لار بولدی اجل کیرکالی جان جیقغالی کم.

ص: 262

(217)

«C-1812-3»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخى (17)

آغاز: «مانند نسخه A-876-1».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1146ق، تعداد برگ: 74گ (79 الف - 203 ب).

(218)

«C-2362-1»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخى (18)

آغاز: «مانند نسخه A-876-1».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1207ق، تعداد برگ: 149گ (4 ب - 152 ب).

(219)

«C-1594»

عنوان: تفسیر قرآن کریم

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

ص: 263

گزارش متن ترجمه و تفسیری کهن به زبان فارسی بروش اهل سنت، گویا تألیفی از قرون ششم یا هفتم هجری بوده باشد و به لحاظ روش تفسیری و سبک ادبی، نزدیک به تاج التراجم فی تفسیر القرآن للأعاجم، است برای سیبل مثال، به کار بردن مصدر مطلق عربی برای فارسی: « هر آئینه بدرستی و راستی میخواهد خدای تا ببرد از شما بلیدی کنه ای اهل بیت بیغامبر و میخواهد که باک کند شما را باک کردنی ...» (225ب).

این تفسیر در مواردی با عبارت «بقولی» به تفسیر آن می پردازد و بجهت تمرکز بیشتر مؤلف بر مسأله ترجمه آیات، اگر به این تفسیر، ترجمه تفسیری "بگوئیم، انصب خواهد بود. مؤلف ناشناس ما، در این اثر پس از نام حضرت رسول صلوات الله علیه و آله، عبارت «علیه السلام (برگ 110ب)» و پس از نام ابوبکر رضی الله عنه (برگ 216 الف)» بکار برده است و تقریباً در هیچ نقطه ای از تفسیر، نامی از اهل بیت علیهم السلام، نبرده است!

بر پایه مطالعات نسبتاً مفصلی که روی منابع کتاب شناختی و فهارس نسخ خطی داخلی و خارجی و همچنین متون تفاسیر کهن فارسی متعدد موجود و در دسترس، صورت گرفت، (1) عجالتاً متأسفانه به عنوان و مؤلف این تفسیر ارزشمند، راهی نیافتیم، بدان امید که علاقمندان جوان ادب فارسی کهن، این راه سترگ را برای نیل به مقصود، طی و تعقیب نمایند تا بلکه با تلاش های نسل جدید، مختصات کتابشناختی این تفسیر گرانسنگ را شناخته و برگ زرین دیگری بر تارک ادب فارسی کهن ایران اسلامی رقم بزنند، ان شاء الله.

برای آگاهی با متن این اثر کهن، آشنایی با متن ترجمه و تفسیر برخی سوره های این اثر و همچنین جهت بررسی پژوهشگران عزیز، برای شناسایی عنوان مؤلف این تفسیر، بخش هایی از این اثر را، باز خوانی می کنیم:

- سورة آل عمران (برگ 25 الف) مدنیة مائتان آية ... « بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ » ای انا الله أعلم یعنی من خدای داناتر بدانج هست و خواهد بود، « اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ... » خدای یکیست نیست خدای دیگر جز او زنده همیشه و پائیده و سازنده کار، فرستاد او بر تورات بیان حق را راست دارنده بتوحید واصل برستش آنج بیش او از کتابها و بفرستاده توریه جمله یکبار موسی و انجیل بر عیسی ...».

- سورة الروم (برگ 216 الف) « بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ، أَلَمْ غُلِبَتِ الرُّومُ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ ... » منم خدای داناتر آنج هست و آنج خواهد بود مغلوب شدند رومیان در اندک زمین نزدیک فارس و ایشان اهل کتاب بودند و غالب شدند. بر ایشان فارسیان و ایشان و ایشان مغان بودند آتش برست بس غمگین شدند مؤمنان مغلوبت شدن رومیان و شاد شدند مشرکان و میگفتند ما غالب خواهیم شد بر اهل ایمان جنانک غالب شدند فارسیان آتش برست بر اهل کتاب بس خبر داد خدای تعالی غالب شدند رومیان بر فارسیان و ... در مدت سه سال و بقولی در سر هفتم سال و ...».

- سورة التغابن (برگ 236 الف) « بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ، يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ ... » بباکی یاد میکن مر خدایرا آنج در آسمانها و آنج در زمین است و مر او راست مملکت هفت آسمان و زمین و سزاوار ستایش اوست که همه بیافرید و همه را روزی می دهد و نیکو ...».

- سورة القلم «(برگ 301 الف) « بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ » ... « إِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ ... »؛ ایزد تعالی سوگند یاد می کند ماهی که زیر هفتم آسمان زمین و عالم بر بشت و یست و بقلم که زیر هفتم آسمان است و بدانج می نویسند خلق و بقولی جنانج بدانج مینویسند فرستکان از اعمال بندگان؛ این جواب قسم است که نیستی تو ای محمد بن نبوت خداوند خود دیوانه یعنی برسانید بیغام خدای جنانک ایشان کمان می برند و بقولی نیستی تو ای محمد دیوانه نعمة اینجا بمعنی نبوت است بدرستی که مر تراست مزدی نابرده که هرگز زائل نشود

و بقول اجری که منت نهاده نشود بر تو زیرا که ثوات واجب شده است بعمل تو بدرستی که تو بر خلق نیکویی و بقولی بر دین اسلام و بقولی خلق عظیم خلقی که فرموده است خدای بر آن سرانجام به بینی تو ای محمد و به ببینند ایشان و بدانند روز قیامت که کدام کس از شما دیوانه بود...»

- سورة تبت «برگ 110ب) « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ، تَبَّتْ یَدَا اَبِی لَهَبٍ وَ تَبَّ » سبب نزول این سوره آن بود چون رسول علیه السلام قرباتان خویش را میخواند و از آتش دوزخ و عذاب قیامت می ترسانید، ابولهب رسول را دعا بد کرد و بدست او ...، خداوند برای وعید او این سوره فرستاد و گفت زیان کردند و بیکار شدند...»

- سورة الكوثر «برگ 110 الف) « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ، اِنَّا اَعْطٰنَاکَ الْکُوْثَرَ » بدرستی که بدادیم ترا ما ای محمد نیکوییها ... و بقولی بفضل قرآن و بقولی بدادن علم بسیار و بقولی بدادیم ما ترا ای محمد جوئی که در بهشت ... آب او شیرین تر از شهد و سبید تر از شیر و سردتر از ژاله و خشبوی تر از مشک...».

- آیه تطهیر (آیه 33 سوره احزاب) بدون اینکه مؤلف نسخه مورد گفتگو، اشاره ای به خاندان رسالت علیهم السلام نماید آن را چنین معنی کرده است: «برگ 225ب) هر آئینه بدرستی و راستی میخواهد خدای تا ببرد از شما بلیدی کنه ای اهل بیت بیغامبر و میخواهد که باک کند شما را باک کردنی ... نزول آیه در حق زید بن حارث است و زینب بنت جحش است زن زید در آنج مصطفی علیه السلام خواست او را بزنی کند و او رضاء نمیداد و بقولی در آنج مصطفی زینب را برای زید میخواست و اولیا او تنگ میکردند و زینب رضاء نمیداد خدای تعالی خبر داد بود رسول علیه السلام را بعد گذاشتن زید زینب را بزنی تو خواهی کرد وحی آمد و نیست بر مرد ایمان آورده را و نه مر زن ایمان آورده را...»

ناگفته نماند، این نسخه از تفسیر، کامل و مشتمل بر ترجمه و تفسیر سوره فاتحه (با برگی افتاده از آغاز) تا پایان سوره فلق (با برگ افتاده از انجام) می باشد.

آغاز: « بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ، الحمد لله رَبِّ الْعَالَمِينَ ... » ای سباس و ستایش مر خدایرا عزوجل آفریدگار جهانیان است و بروردکار بحالی بود، بقولی حمد گفت خدای تعالی بر ذات خود برای تعلیم بندکان تا سباس و ستایش ...»

انجام (110ب): (سورة فلق ... سبب نزول این دو سوره و معوذتین آن بود سورة الناس بسم الله الرحمن الرحيم ... که خداوند مردمان «ملک الناس» ...» افتاده.

نوع خط: نسخ تحریری کهن (چند قلم)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 7 یا 8ق، تعداد برگ: 321گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی (گویا سمرقندی)؛ نوع جلد: بدون جلد با قابی مقوایی همراه روکش کاغذی ابلق؛ عطف پارچه سرمه ای که از چهار طرف با نخ بسته شده است.

گزارش نسخه: نسخه ایست به غایت نفیس، روی برگ نخست نسخه عنوان اثر را به خطی جدید: تفسیر هاشمی ثبت نموده اند که گویا درست نباشد؛ لیکن به هر تقدیر نیازمند مطالعات و بررسی بیشتری است. در آغاز، برگی حاوی فهرست مطالب یک کتاب فقهی حاوی کتاب الصلوة و کتاب الصوم همراه جزئیات آنها (برگ 03a)؛ نیز چند یادداشت کهن از سده هشتم هجری (برگ 03b)، شامل فایده ای درباره غضب و ماهیت آن، درباره اختصاصات زنان و مردان و فایده ای نیز در باره کلمه الفهرس که معرب دانسته شده است و تای فهرست زائد است. روی برگ آغازین نسخه (برگ 1 الف) یک مهر بیضی نسبتاً درشت ناخوانای «وقف ...» که در بیشتر برگ های نسخه هم تکرار شده است؛ نیز در همان برگ، چند تملک محو شده با مهرهای مدور بزرگ دیده می شود که متن آنها نیز محو شده است. در برخی برگها (مانند 13ب) نشان بلاغ (مانند بلغ) دارد که نشان می دهد با نسخه دیگر و کهنی مقابله گردیده است.

(220)

«C-1472»

ص: 267

پدیدآور (مؤلف): خواجه نصیرالدین محمد بن محمد بن حسن، طوسی مشهور به «خواجه نصیر» (د. 672 ق)

پدیدآور (مترجم): ابوالخیر خیرالله خان بن لطف الله مهندس بن ماهر العصر احمد، لاهوری (د. پس از 1160 ق)

موضوع: ریاضیات (هندسه)

گزارش متن ترجمه و شرحی روان و عالمانه بر تحریر أصول الهندسة و الحساب لاقليدس اثر ماندگار خواجه نصیرالدین طوسی است که از سوی مترجم دانشمند ما، گویا بین سال های 1144-1140 ق، به انجام رسیده است. علامه حسن زاده آملی، به مناسبتی، درباره این اثر فرمودند: «مرحوم خیرالله خان مهندس، شارح و مترجم تحریر مجسطی خواجه بفارسی ...؛ سخن از شرح و ترجمت مهندس خیرالله خان را بدین جهت به میان آورده ام، تا بدان آگاهی و آشنایی حاصل شود که کتابی بسیار بسیار گرانبه و ارزشمند است، و به اضعاف بزرگی صورت و معنایش در خور تحسین و تمجید است. آن جناب بر تحریر اصول اقلیدس خواجه نیز شرحی مبسوط بنام تقریر التحرییر بزبان فارسی نوشته است و همچنین بر متوسطات که عبارت از آکر و مساکن و مخروطات و مناظر و غیرها باشند. شرح آن در اواخر سلطنت محمد شاه هندی که زیج محمد شاهی بنام اوست، تمام تحریر یافت و تاریخ تمام آن بیست و چهارم محرم روز یکشنبه سال یکهزار و یکصد و شصت هجری مطابق سال بیست و نهم جلوس محمد شاه هندی است».⁽¹⁾

درباره تحریر اقلیدس خواجه باید گفت که آن اثر (به عربی) تحریری بسیار عالمانه و نیکو از کتاب اصول هندسه و حساب، تألیف اقلیدس بن نوقطریس بن برنیقیس صوری (د. 283 ق م)،

ص: 268

1- حسن زاده، دروس هیات و دیگر رشته های ریاضی، ج 1، ص 412؛ این اثر، حاوی دروس علم هیئت و ریاضیات است که از سوی علامه حسن زاده، روزهای پنجشنبه و جمعه، دوره تحصیلی حوزه علمیه قم، برای جمعی از طلاب و محصلین علوم دینی تدریس می گردید.

فیزیکدان و ریاضیدان سترگ یونان باستان است که خواجه نصیر در سال 646هـ آن را به پایان برده است. اصول اقلیدس ابتدا در اواخر سده‌ی که در زمان خلیفه‌ی عباسی هارون رشید (حک 170-193 هـ)، از سوی حجاج بن یوسف بن مطر کوفی، به عربی برگردانده شد که بعدها به ترجمه‌ی «هارونی» شهرت یافت؛ هم‌بار دیگر، در زمان مأمون عباسی (حک 198-218هـ) ترجمه‌ی دیگری از اصول اقلیدس ارائه نمود که به ترجمه‌ی «مأمونی» موسوم گردید و همچنین بعدها ثابت بن قره‌حرانی صابئی (د. 288 هـ) نیز آن ترجمه را اصلاح نمود. بر پایه‌ی برخی منابع کهن، در نیمه‌ی سده‌ی 3هـ ابویعقوب اسحاق بن حنین بن اسحاق عبادی نصرانی طیب (د. 298 هـ) نیز، برای بار سوم، اصول اقلیدس را از یونانی یا سریانی، به عربی برگرداند و گزارش‌ها نشان می‌دهند، که خود او نیز شخص، آن را اصلاح نموده است. به نظر می‌رسد خواجه در تحریر خویش، به همین متن اخیر (اسحاق بن حنین) که منقح‌ترین ترجمه‌ها بوده، بیش‌ترین نظر را داشته است؛ هر چند که بدون تردید، خواجه هر سه متن ترجمه‌ی عربی، حتی تحریر بغدادی را نیز در

دست داشته و از همه‌ی آن آثار در تحریر بی‌بدیل خویش بهره‌ی وافی برده است. همانگونه که در مقدمه‌ی نسخ تحریر خواجه نیز آمده، مجموع اشکال مقالات پانزده‌گانه‌ی اصول اقلیدس، بر پایه‌ی دو ترجمه‌ی حجاج (هارونی و مأمونی)، 468 شکل است، اما بر اساس نسخه‌ی ثابت بن قره‌حرانی، 10 شکل از آن تعداد، زیاده‌تر آمده است. به هر تقدیر خواجه تمامی آن اشکال را که خالی از اغلاق و اجمال نبود، تحریر و شرح نموده و اشکال و گزاره‌های دیگری نیز بدان افزوده و افزون بر بیان صدر و حدود آنها، به مواضع اختلاف بین ترجمه‌ها نیز، اشاره نموده است.

تحریر اقلیدس اثر ماندگار خواجه نصیر، نخستین بار (1) در سال 1657م در لیدن، سپس در سال 1216هـ/1801م در استانبول، در سال 1824م در کلکته، نیز در لکهنو (با شرحی در هامش)، سپس در سال 1292هـ به خط مغربی در فاس - مغرب و نیز در سال 1298 هـ در

ص: 269

1- تحریر اقلیدس منسوب به خواجه نصیرالدین طوسی (چاپ رم - ایتالیا 1492م)؛ بر پایه تحقیقی که صورت گرفته، این اثر، از آن بغدادی است و نه خواجه (رک. عرشی، امتیاز علی فهرست نسخ خطی عربی کتابخانه رضا - رامپور، ج 5، ص 7).

ایران و سپس به صورت مکرر در ایران و سایر کشورها، به چاپ رسیده است.

آغاز: «بسمله، شکر مر خدای را که از وست ابتدا و بسوی اوست انتها و بدوست اختیار همه چیزها...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده 11 یا اوایل 12 ق (سال 1140 ق در انجام نسخه گویا مربوط به تاریخ تألیف است)، تعداد برگ: 88 گ.

(221)

«D-146»

عنوان: تقویم الابدان فی تدبیر الانسان

پدیدآور (مؤلف): ابوعلی یحیی بن عیسی بن علی، طبیب بغدادی مشهور به «ابن جزله» (د. 493 ق)

پدیدآور (مترجم): محمداشرف بن شمس الدین محمد طبیب (د. پس از 1077 ق)

موضوع: پزشکی

گزارش متن: ترجمه فارسی کتابی طبی و مشهور تقویم الابدان از تصانیف ابن جزله، طبیب بزرگ سده پنجم هجری است. این ترجمه به دستور شاه سلیمان صفوی (حک. 1077-1105 ق) صورت گرفته است. این کتاب نخستین بار در سال 1275 ق و بار دیگر به سال های 1285 و 1303 ق، به صورت سنگی، در تهران به چاپ رسیده است. (1)

گفتنی است که ابن جزله تقویم الابدان را شبیه به کتاب های نجومی تقسیم بندی نموده است، هر بیماری را در دوازده خانه تقسیم نموده است: 1. نام بیماری، 2. امزجه، 3. اسنان، 4. بادها، 5.

ص: 270

شهرها، 6. بیماری سالم است یا مخوف؟، 7. سبب آن بیماری، 8. صلاحیت برای استفراغ دارد یا نه؟؟ 9. با داروهای گرم یا سرد تداوی می شود؟، 10. درمان با تدبیر ملکی، 11. درمان با آسانترین داروها، 12. درمان عمومی. مؤلف پس از آن، داروهای کشنده و علامت بیماری که آنها را خورده است، ذکر می کند.

ابن جزله، در این اثر، 44 نوع از «بیماری ها را شرح داده و هر نوع، در صفحه ای جدول بندی شده و دارای هشت شعبه می باشد. بر پایه تقسیم وی، مجموع «علت ها نیز 352 نوع است. ابن جزله این اثر را بر جداول و بیوتی تنظیم نموده و آن را به خلیفه عباسی، المقتدی بامر الله (حک . 448-487ق) تقدیم نموده است.

پایان سخن اینکه، در کنار چاپ های متعدد اصل کتاب عربی تقویم الابدان ابن جزله، [\(1\)](#) ترجمه لاتینی آن نیز، در سال 1522م، در شهر استراسبورگ فرانسه، چاپ شده است.

آغاز: «سپاس بی قیاس حکیم درمان آفرینی را سزاست که به اقتضای حکمت بالغه استخراج تقویم ابدان بشریه فرموده ... و سپس یاری دهنده بندگان در علم و عمل و نگاهدارنده است از لغزش و زلل و هو حسبنا و نعم الوکیل ...»

نوع خط: نسخ و نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 12ق، تعداد برگ: 50گ.

(222)

(C-508)

عنوان: تکمله نفحات الأنس = حاشیة نفحات الأنس

پدیدآور (مؤلف): رضی الدین عبدالغفور لاری (د. 912ق)

ص: 271

1- صالحیه، محمد عیسی، المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع، ج 2، صص 61-62.

گزارش متن، تکمله و تعلیقاتی در توضیح و شرح مطالب مشکله نفحات الانس استاد خویش، عبدالرحمن جامی (د. 898ق) است و از آنجایی که در کتاب جامی شرح حالی از خود جامی نبود، لاری، در خاتمه آن سرگذشت نامه جامی و سیرت، آثار و کرامات او را در سال 898 ق (سال درگذشت جامی) نگاشته و آن را تکمله نفحات الانس نامیده و (گویا به عنوان تسلی درگذشت جامی) به فرزند او، ضیاء الدین یوسف، تقدیم داشته است.

گفتنی است که این اثر یکبار با تصحیح، مقابله و تحشیه بشیر هروری، در سال 1343 ش، از سوی انجمن جامی در کابل و بار دیگر با مقدمه، تصحیح و تعلیقات محمود عابدی، در سال 1380 ش، از سوی انتشارات جام گل، در کرج، چاپ و منتشر گردیده است.

آغاز: «بسملة، تیمنا بذكر الملك الأعلى و حمد الله تبارک و تعالی و صلی الله علی ... چون تسوید این اوراق بتوفیق علیم خلاق به سر حد اتمام رسید و ذکر طوایف اولیا ... به انجام کشید»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1027ق، محل کتابت: مشهد، تعداد برگ: 154گ.

(223)

«C-1601»

عنوان: نسخه دیگری از تکمله نفحات الانس (2)

آغاز: «مانند نسخه C-508».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 159گ.

ص: 272

عنوان: تکمیل الاعیان و تقویة الایقان

پدیدآور (مؤلف): ابوالمجد عبد الحق بن سیف الدین ترک دهلوی بخاری قادری (د. 1052ق)

موضوع: عقاید اهل سنت

گزارش متن ترجمه و شرح متنی کلامی به روش اهل سنت، منسوب به ابو حامد غزالی (د. 505ق)، با سرآغاز «حقائق الأشیاء ثابتة و العالم حادث ..» است، البته با احتمال اینکه، اصل اثر نیز ممکن است از خود مترجم بوده باشد. در این رساله بنا به گفته پدیدآور اثر، عقائد صحیح اهل سنت و جماعت بازگو می شود و جز به بیان قول صحیح تعرضی نکرده و اقوال باطله را نیاورده است.

باید افزود که این اثر یکبار به اهتمام ظفر علی سهارنپوری در دهلی و بار دوم در همانجا در مطبع احمدی، بدون تاریخ، و بار سوم به اهتمام حاجی عبدالغفار و عبدالرحمن، در سال 1308 ق/1891م در قندهار افغانستان، هر سه به صورت چاپ سنگی، چاپ و منتشر شده اند و آخرین چاپی هم که راقم سطور از آن اطلاع دارد، چاپ کراچی در پاکستان است که از طرف انتشارات رحیم اکیدمی در سال 1421ق منتشر گردیده است.

آغاز: «بسمله، الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام علی سید المرسلین و إمام المتقین و خاتم النبیین محمد ... ؛ اما بعد ... این رساله ایست مسمی به تکمیل الایمان و تقویة الایقان در بیان عقاید اسلام و قواعد ملت بر طریقه ستیه اهل سنت و جماعت»

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13ق، تعداد برگ: 188 گ (170ب - 357ب).

ص: 273

(225)

«B-2011»

عنوان: نسخه دیگری از تکمیل الاعیان و تقویة الا یقان (2)

آغاز: «مانند نسخه B-1801-3».

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1298ق، تعداد برگ: 156گ.

(226)

«B-2051»

عنوان: نسخه دیگری از تکمیل الایان و تقویة الا یقان (3)

آغاز: «مانند نسخه B-1801-3».

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1152ق، محل کتابت: سیالکوت، تعداد برگ 61گ.

(227)

«C-1524-3»

عنوان: نسخه دیگری از تکمیل الایمان و تقویة الا یقان (4)

آغاز: «مانند نسخه B-1801-3».

نوع خط نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1263ق، تعداد برگ

86گ (151 - 236ب).

ص: 274

عنوان: تیمورنامه (1) = تمرنامه = ظفرنامه

پدیدآور (مؤلف): عبدالله خبوشانی جامی مشهور به «ملا عبد الله هاتقی» متخلص به «هاتقی» (د. 927ق)

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: مثنوی حماسی مشهوری در حدود 3400 بیت است که در آن داستان امیر تیمور کورکان (د. 807ق) به نظم در آمده است. مشهور است که هاتقی در این اثر، کتاب منشور ظفرنامه شرف الدین علی یزدی (د. 830ق) را به نظم در آورده است. این اثر منظوم وهاتقی در سرودن آن، ضمن تقلید از اسکندرنامه نظامی، به شاهنامه فردوسی نیز نظر داشته است. هاتقی بنا داشته به پیروی از خمسة نظامی، پنج منظومه بسراید، اما تنها دو منظومه تیمورنامه و خسرو و شیرین را توانسته به نحو کامل بسراید و گویا باقی منظومه های خمسة هاتقی و دیگر آثار وی، ناتمام مانده است. در باره خمسة هاتقی، شایسته توضیح است، لیلی و مجنون، نخستین مثنوی هاتقی که او آن را، پس از استشاره و استیذان از جامی، به نظم کشیده است (چاپ دوشنبه، 1967م به تصحیح سعدالله اسدالله اف)؛ خسرو و شیرین، دومین اثر منظوم در قالب مثنوی اوست (چاپ مسکو، 1977م، به تصحیح سعدالله اسدالله اف)؛ هفت منظر در مقابل هفت پیکر نظامی، گویا بخشی از آن سروده شده باشد و شاهنامه هاتقی را به درخواست شاه اسماعیل صفوی به نظم کشیده و در باره آن در ادامه همین سطور، اشاره ای شده است.

هاتقی، از شعرای صاحب نام قرون 9 و 10 هجری و خواهرزاده عبدالرحمن جامی بوده

ص: 275

است. او در خدمت سلطان حسین بایقرا و وزیر دانشمندش امیر علیشیر نوائی احترامی تمام داشت و شاه اسماعیل صفوی (حک . 907-930ق) نیز در تعظیم و تکریم وی می کوشید و مشهور است هنگامی که شاه اسماعیل صفوی، شهر هرات را فتح کرد، از روی کدورتی که نسبت به جامی داشت، دستور داد تا عمارت مقبره او را در هم بکوبند و در کتاب ها و دیوانها هرجا که نام "جامی" هست، نقطه "جامی" را تراشیده، و بر بالای آن گذارند، تا "خامی" خوانده شود.

چون این خبر به هاتقی رسید، سخت متاثر گشت و قطعه زیر را سرود و به حضور شاه فرستاد:

بس عجب دارم ز انصاف شه کشور گشای *** آنکه عمری بر درش گردون غلامی کرده است

کز برای خاطر جمعی لوند نا تراش *** نقطه جامی تراشیدست و خامی کرده است.

شاه اسماعیل وقتی شعر را خواند و از مفهوم ظاهری و باطنی آن آگاهی یافت، از حکم خود منصرف شد و تصمیم گرفت دیگر خامی نکند!

هاتقی به درخواست آن شه‌ریار جوان، سرودن شاهنامه را که شرح فتوحات شاه اسماعیل صفوی بود، شروع کرد، ولی هزار بیت آن را سروده بود، که روز گارش به سر آمد و این مثنوی ناتمام ماند! نباید دانست که از سوی دانشمندان ادب فارسی، این مثنوی بهترین اثر ادبی او شناخته می شود و این ابیات ناتمام شاهنامه هاتقی را هم، محقق ارجمند، سید علی آل داوود، تصحیح و چاپ کرده است. گفتنی است که هاتقی، در حدود صد سال زیست و سرانجام در سال 127 ق درگذشت و در باغ خود، واقع در خرجرد جام، در زادگاهش به خاک سپرده شد.

گفتنی است که تیمورنامه هاتقی، یکبار با عنوان ظفر نامه هاتقی، در سال 1869م در مطبع منشی نول، در لکهنو - هند به صورت چاپ سنگی منتشر شده که نسخه ای از آن اکنون در کتابخانه انجمن آثار و مفاخر فرهنگی در تهران موجود است و بار دیگر به اهتمام ابوهاشم سید یوشع، به سال 1958م در دانشگاه مدراس - هند، به صورت تحقیقی منتشر

گردیده است. (1)

آغاز: افتاده (...).

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 127 گ.

(229)

«B-143»

عنوان: نسخه دیگری از تیمورنامه (3)

آغاز: «به نام خدایی که فکر و خرد *** نیارد که در کنه او پی برد

همین آید از عقل چون بنگریست *** که هست او و لیکن ندانست چیست

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 972 ق، تعداد برگ: 144 گ.

(230)

«E-141»

عنوان: نسخه دیگری از تیمورنامه (4)

آغاز: «مانند نسخه B-143».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 109 گ.

ص: 277

(231)

«B-145-2»

عنوان: نسخه دیگری از تیمورنامه (5)

آغاز: «مانند نسخه B-143».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 976ق، تعداد برگ: 98گ (5ب - 102ب).

گزارش نسخه: نسخه نفیس هنری است، در برگ آغاز داری یک سرلوح مذهب است.

(232)

«C-65»

عنوان: نسخه دیگری از تیمورنامه (6)

آغاز: «مانند نسخه B-143».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 132گ.

(233)

«C-1-1141»

عنوان: نسخه دیگری از تیمورنامه (7)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1043ق، تعداد برگ: 121گ.

گزارش نسخه: نسخه ای نفیس و هنری است، بر فراز آغازین برگ نسخه، یک سرلوحی

ص: 278

مذهب دیده می شود.

(234)

«C-1687»

عنوان: نسخه دیگری از تیمورنامه (8)

آغاز: «مانند نسخه B-143».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 991ق، تعداد برگ: 141گ (2ب - 142 الف).

گزارش نسخه: نسخه ای نفیس و هنری است، دارای هشت مجلس نگاره (مینیاتور) با مضامین دلاوری و رشادت و جنگاوری مربوط به تیمور لنگ و خاندان تیموری است.

(235)

«C-1848-1»

عنوان: نسخه دیگری از تیمورنامه (9)

آغاز: «مانند نسخه B-143».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1009ق، محل کتابت: بخارا، تعداد برگ: 133گ (1ب - 133 الف).

(236)

«C-2453-3»

ص: 279

عنوان: نسخه دیگری از تیمورنامه (9)

آغاز: «مانند نسخه B-143».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 46گ (134 - 180ب).

(237)

«A-1-343»

عنوان: تیراندازی (رساله در ...)

پدیدآور (مؤلف): میر محمد نیشابوری

موضوع: نظامی گری

گزارش متن: رساله مختصری در بیان روش ها و دستورهای تیر اندازی با کمان است که با استفاده از روایات نبوی صلوات الله علیه و آله و نیز کلمات نظم و نثر دانشمندان دین و ادب، به نگارش در آمده است.

آغاز: «بسمله، الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام علی رسولہ و آله ... قال النبی صلی علیہ و سلم من ترک الرمی سهم ... حضرت رسالت پناه صلی الله علی و ستم میفرماید که اگر کسی ترک کند تیراندازی را بعد از دانستن، پس بتحقیق ترک کرده باشد سنت مرا و هر که ترک کند سنت مرا پس از امت من نباشد....»

انجام: «... اول نرم باید کشید و رویر و در سر کشد که تا کار او باصلاح آید، و الله اعلم بالصواب تمام شد

کمانرا کماندار باید بجست *** کشیدن کشادن به شست و درست

ص: 280

مبادا که در روز جنگ و مصاف *** کمان سخت باشد کماندار شست».

نوع خط: شکسته نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1253ق، تعداد برگ: 10گ (1ب - 10الف)؛ نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: تیماج برون مشکی فرسوده و درون زرشکی.

گزارش نسخه: این نسخه در سال 1935 وارد این انستیتو گردیده است.

(238)

«A-284»

عنوان: جام جهان نمای عباسی (1)

پدیدآور (مؤلف): میرزا قاضی بن کاشف الدین محمد، اردکانی یزدی (د. 1075ق/1664م)

موضوع: پزشکی

گزارش متن: رساله ای در منافع و مضار، آثار، امراض، دستور ساخت و قواعد نوشیدن شراب، بر پایه دقایق تجربیات اطباء و حکمای یونان، هند، عراق و فرنگ، در یک مقدمه، سی باب و یک خاتمه است که در ماه رجب سال 1037ق به امر و در خواست شاه عباس حسینی صفوی (حک: 996-1038ق) تألیف گردیده است. ناگفته نماند که مؤلف این اثر، طبیب مخصوص شاه عباس اول (حک: 996-1038ق)، قاضی و شیخ الاسلام اصفهان بوده است.

آغاز: (2) افتاده «...».

ص: 281

1- الطهرانی، الذریعة، ج 5، صص 301 و 309.

2- آغاز اصل این اثر، بر پایه نسخ کتابخانه های دیگر، چنین است: «بسمله، صاف ترین صهبایی که از پرتو اشعه انوار آن دیده سلاطین اقلیم معرفت روشنایی پذیرد ... اما بعد بر متمکنان خمخانه تجرید و ساکنان میخانه توحید ... حرمت شراب ناب ... لایح و واضح است ... بنابر این بندگان اشرف ... شاه عباس الحسینی الصفوی ... این بنده دعاگو قاضی بن کاشف الدین محمد را مأمور ساخت که رساله فارسی ... در منافع و آثار و قواعد آشامیدن و دفع مضار شراب ناب نویسم ... و آنچه درین جام جهان نمای عباسی درج شده با بعضی دقایق و تجارب ...».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 12 ق، تعداد برگ: 127 گ.

(239)

«A-318-3»

عنوان: جامع الأسرار (1) = جامع الأسرار النوریه - مجمع الأسرار = کنز الأسرار

پدیدآور (مؤلف): محمد علی بن عبدالحسین، رقی تونی طبسی اصفهانی، مشهور به «نورعلی شاه» (د. 1212 ق)

موضوع: تصوف

گزارش متن: گفتاری است به نظم و نثر در حقیقت حسن و عشق به روش صوفیان، آمیخته به حکایات آموزنده که به پیروی از گلستان شیخ اجل سعدی شیرازی، شامل مناجات، نیایش، فوائد خاموشی، سخن، فضیلت قناعت، حکمت، و نواسنجی عدالت، نگارش یافته است.

ناگفته نماند این اثر، نخستین بار در سال 1283 ق به ضمیمه عوارف المعارف، تألیف عارف سهروردی، چاپ سنگی شده است و نیز بار دیگر در شیراز به سال 1317 ش (چاپ سوم)، به ضمیمه همان عوارف، به صورت چاپ سری منتشر شده است. (2)

آغاز: «بسمله، سپاس بی قیاس و حمد بی حد مر آن کنز خفا را باد سرمد که چون روز ازل را چست دم زد ز خلوتخانه در بیرون قدم زد ... ؛ اهل معرفت گویند که محسن علت غائی ایجاد است و عشق اساس حسن را بنیاد ...»

ص: 282

1- الطهرانی، الذریعه، ج 5، ص 39.

2- مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج 2، ص 1487.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1263ق، تعداد برگ: 27گ (55ب - 81 الف).

(240)

«A-712-3»

عنوان: جامع الامثال = احوال بزرگان (رساله ...) = جامع الانبیاء (علیهم السلام) (1)

پدید آور (مؤلف): محمد بن حاجی کامران، استر آبادی (سده 10 ق)

موضوع: انساب

گزارش متن: رساله‌های موجز در انساب و شجره آل علی بن ابی طالب علیه السلام و سرگذشت اجمالی دوازده امام علیهم السلام و نیز شاهزادگان ایرانی از خاندان ساسانی است که در مناطق رستم‌دار، آمل و ساری فرمانروایی کرده اند (برگ های 3 الف - 16 ب). این اثر در ده فصل تنظیم گردیده و به مظفر الدین ابوالغازی سلطان امیر شمس الدین بن سلطان کمال الدین محمد از پادشاهان رستم‌دار (حک . سلسله 897-995ق) تقدیم گردیده است. بیشتر مطالب این اثر، شبیه افسانه است، لیکن اثری سودمند و حاوی اطلاعات مفید جغرافیایی و تاریخی است. نسخه دیگری از این اثر در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (2) به شماره « 5837/1 » نگهداری می گردد. گویا این نسخه همان است که پیش تر در کتابخانه شخصی مرحوم سعید نفیسی قرار داشته و میکروفیلمی هم از آن در خود کتابخانه دانشگاه تهران به شماره « 2817/1 » موجود است. (3)

ص: 283

-
- 1- این عنوان، نامی است که فهرست نگاران روس، در برگ شناسنامه (ضمیمه اثر)، به آن داده اند و به نظر صحیح نیست و مضاف بر این، این ترکیب، فاقد معنی و بر فرض داشتن مفهوم صحیح نیز، تناسبی با موضوع اثر ندارد!
 - 2- دانش پژوه، محمد تقی، فهرست نسخه خطی کتابخانه مرکزی و مرکز استاد دانشگاه تهران، ج 16، ص 101.
 - 3- همو، فهرست میکروفیلم های کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج 1، ص 734.

عناوین فصول ده گانه نسخه مورد گفتگو، چنین است:

- فصل اول: در حالت ها که بعد از وفات حضرت سرور کاینات (ص) واقع شده؛

- فصل دوم: در ذکر حالات پادشاه یزدجرد و فرزندان او بالاخصتصار؛

- فصل سوم: در القاب مردم (دوستان آل محمد از عرب ها) که در این ولایت اند؛

- فصل چهارم: در واقعه ای که بعد از قتل عثمان واقع شده بود؛

- فصل پنجم: در سبب آمدن لشکر یزید به دارالمرز و احوال آن؛

- فصل ششم: در ذکر اهل بیت رسول (ص) که از جور اعدای و ظلم بنی مروان و رشیدیان درین ولایت (کوه پایان دارالمرز) آمدند؛

- فصل هفتم: در القاب امت محمد که سنی و شیعه اند و رافضی و ناصبی و خارجی اند؛

- فصل هشتم: در تقدیر اسامی خلفای شیعه و سنی؛

- فصل نهم: در بیان آنکه هر امامی را ازین دوازده که شهید کرده اند و مذهب ها که نهاده اند؛

- فصل دهم: در کنیه جماعت صلاحی که ایشان چه کسانند که خود را به سادات نصب می کنند و غریب زادهها.

گفتنی است که در پایان فهرست اثر، چنین آمده است: «این رساله از چهار کتاب مشهور استخراج کرده شد و در تحریر آمد، اول کتاب یزدجرد، دویم تواریخ سقیفه صحابه، سیم بجر النسب سادات و چهارم کنیه الأنساب» و نیز آمده است که این نسخه از خط امام شریف ابی برکات به خط عربی در میان سادات رضوی که در آهنگ لار از مأمون رسید آمده بودند و تقیه می کردند و آن را امیر سید یحیی بن جمال الدین بن ابوظاهر بن عمران بن موسی بن امام محمد تقی (ع) بیرون آورد و به پارسی برگرداند تا زمان سعادت الدولة و الدین اردشیر بن قباد بن دیوبند بن فریورز بن اسکندر بن تاج الدولة بن ایرج بن هرمز بن کیخسرو بن کیومرذ بن شاه

غازی بن یزدجرد بن فیروز شاه بن بهرام بن گور بن یزدجرد بن بهرام بن کرمان بن شاهپور بن اردشیر بابکان (با رساندن نسب او به حضرت ابراهیم علیه السلام)، مبنی بر اینکه این نسخه را سیدان لار بیرون آوردند و سعدالدوله پادشاه ساری در چال باغ ساری در گذشت تا زمان ملک مازندران چلابی و چلوی و امیر سید قوام الدین [از مرعشیان] رسید.

آغاز: «بسمله، شکر و سپاس و حمد بی قیاس پادشاهی را سزد که برگزیده آدم و نوح و آل عمران را از جمیع مخلوقات، مشرف گردانید، از پس ایشان پادشاهان نامدار و سلاطین عالی مقدار بر سر بندگان بداشت ... ؛ اما بعد همی گوید ... محمد بن حاجی کامران استرآبادی «....»

نوع خط: نستعلیق خوش، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 15 گ (183 - 197 الف).

گزارش نسخه: نسخه ایست نفیس و کمیاب، برگ های آن مجدول به شنگرف و لاجورد است.

(241)

«D-306»

عنوان: جامع التمثیل (1) = مجمع التمثیل

پدیدآور (مؤلف): میرزا محمد علی هبله رودی / حبله رودی طهرانی (د. پس از 1054ق)

موضوع: ادب

گزارش متن: کشکول جامع حاوی امثال، داستان های شیرین، حکایات اخلاقی، نکات تاریخی و مطایبات شیرین و طنز آمیز به نظم و نثر است که در یک مقدمه و 27 (در برخی نسخ 28) باب (فصل) و به دنبال هر فصل ملحقاتی در داستان های طیبیت انگیز و هزلی مشتمل بر

ص: 285

حکایات اندر مکر زنان و مانند آن، به نام سلطان عبدالله قطب شاه و وزیر وی شیخ الاسلام شمس الدین محمد بن علی خاتونی مشهور به ابن خاتون عاملی، در سال 1054 ق در حیدرآباد (هند) نگارش یافته است. این اثر را نباید با کتاب مجمع الامثال او اشتباه کرد.

برای تنوع ذائقه و رفع خستگی در این ایام و لیالی و گرمی کرسی شبهای سرد زمستانی شهر علم و دانایی، سنت پترزبورگ و نیز آشنایی با سبک قلم و ادبیات نوشتاری مؤلف، ذکر دو نمونه از حکایات شیرین این اثر، خالی از لطف نبوده با این امید که برای تک زنان، مایه عبرت باشد، تا پا را فراتر از گلیم خود، دراز نکنند!

- حکایت: مردی تعریف دو زن داشتن را کرد، شخصی به هوس افتاد، با وجود داشتن زن خود، یک زن دیگر بگرفت ... ایام گذشت و اندی بعد رفت دید که بسیار به او بد می گذرد و همیشه گرفتار نزاع بین این دو زن است. به نزد آن مرد آمد گفت: "من به سخن تو، زن دیگری بگرفتم و کار من پریشان شده است، گفت: "خدا پدرت را بیامرزد من که دو زن دارم، یکی از آنها در اصفهان است، دیگری در شیراز و من خود الحال در طهرانم، هذا بر من خوش میگذرد و تو می خواهی در یک ولایت دو زن داشته باشی و خود هم در آن ولایت باشی، محالست ...!"

- حکایت: شخصی در مجلسی تعریف می کرد از دو زن داری، اینکه چقدر خوبست شخص دو زن داشته باشد ... ؛ مردی حاضر مجلس بود و هوس کرد با آنکه یک زن داشت، زنی دیگر گرفت، چون شب شد به اطاق تازه عروس آمد، راهش نداد و گفت: "تو که زنی داشتی، دیگر مرا چرا گرفتی، برو نزد زن اولت؛" آن مرد به اطاق زن کهنه آمد، او نیز قهر کرده، جوابش نداد؛ اتفاقاً هوا بسیار سرد بود، ناچار به مسجدی که نزدیک خانه بود، آمد در زیر بوریایی خوابید، صدای سرفه ای شنید، گفت: کیستی؟ گفت: "من فلان شخصم؛" معلوم شد که این همان شخصی است که تعریف دو زن داری را می کرد، گفت: "چرا به مسجد آمده ای؟" گفت: برای این که هیچ کدام زنهایم مرا راه نمی دهند،" گفت: "چرا تعریف می کردی؟" گفت: "برای آنکه در مسجد شب تنها بودم، رفیقی می خواستم!"

پایان نسخه اینکه، این اثر دارای چاپ های متعددی است، برای نمونه در سال های 1276، 1283، 1285 و 1324 به صورت چاپ سنگی در تهران و بار دیگر در سال 1310 ق به صورت سنگی در تبریز چاپ و منتشر شده است؛ این اثر همچنین از سوی دارالکتب الاسلامیه در تهران، سپس از روی آن چاپ، بارها از سوی ناشران مختلف افست گردیده است.

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1236ق، تعداد برگ: 212 گ.

(242)

«D-327»

عنوان: جامع الحکایات

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: کتابی است مشتمل بر داستان هایی از شخصیت های اساطیری ایران باستان مانند ضحاک، بزرگمهر، انوشیروان و بهرام گور که در هفت باب، به نام علاء الدین محمد خلجی (حک . 715-695 ق)، نگارش یافته است. باید افزود که بسیاری از حکایات از زبان جانوران نگارش یافته است و برخی جغرافیایی و نجومی، با دو نقشه یکی برای هفت اقلیم دیگری برای گرداگرد آسمان، به نظر می رسد، برخی از داستان ها، اثر مشابهت هایی با برخی آثار کهن ادبی ایران، همچون مرزبان نامه دارد؛ به هر تقدیر، متن فارسی کهن بسیار ارزشمندی است که نیازمند مطالعات بیشتر علاقمندان زبان و ادب فارسی کهن ایران زمین است.

آغاز: افتاده «...» .

ص: 287

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 8ق، تعداد برگ: 256گ.

گزارش نسخه: نسخه نفیس

ارزنده ایست که دور نیست منحصر بفرد بوده باشد. در آغاز تملکی از «سبحان قلی خان» همراه مهری با تاریخ 1108ق دیده می شود. یادداشتی از زالمان و برتلس مینی بر اینکه نسخه را به زالمان بخشیده است.

(243)

«C-1548»

عنوان: جامع الحکایات = منتخب جوامع الحکایات

پدیدآور (مؤلف): سدید الدین (نورالدین / جمال الدین) محمد بن محمد، عوفی بخاری یزدی (د. پس از 625ق)

پدیدآور (منتخب): ناشناخته

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: منتخبی از کتاب جوامع الحکایات و لوامع الروایات عوفی، مشتمل بر حکایات نغز است. درباره اصل کتاب، در مدخل خود جوامع الحکایات، در این فهرست، به تفصیل سخن گفته ایم، رجوع گردد.

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10ق، تعداد برگ: 186گی؛ قطع جلد: ربعی.

گزارش نسخه: سرفصل ها، عناوین و نشانی ها به شنگرف نوشته شده است.

ص: 288

عنوان: جامع عباسی (1)

پدید آور (مؤلف): شیخ بهاء الدین محمد بن حسین، عاملی مشهور به «شیخ بهایی» (د. 1030ق)

موضوع: فقه شیعه

گزارش متن: متن فقهی فتوایی مهمی شامل مسائل مبتلا به و مورد نیاز مکلفین، با عباراتی روان و قابل فهم برای عموم است که مؤلف آن را به دستور شاه عباس اول صفوی (حک . 1038-996ق) در اواخر عمر شریف خود، با تقسیم بندی اولیه و نیت نگارش بیست باب، شروع نموده و موفق شده تا پنج باب نخست آن را، شامل احکام طهارت، صلات، زکات، صوم و حج بنگارد، اما مع الاسف با درگذشت آن دانشمند سترگ، در سال 1030ق، این اثر ارزنده ناتمام مانده بود و سپس به دستور شاه عباس صفوی یا بنا به وصیت شیخ بهایی (ره)، باقی ابواب پانزده گانه اثر (از باب ششم در احکام وقف تا باب بیستم در احکام خون بها)، از سوی شاگردش، نظام الدین محمد بن حسین، تفریسی ساوجی (د. پس از 1038 ق)، تا 20 شعبان سال 1032 ق در شهر ساوه، پایان پذیرفته و به این ترتیب، تمامی بیست باب کتاب جامع عباسی، تتمیم و تکمیل شده است.

ناگفته نماند که سید زین العابدین حسینی خواهر زاده و شاگرد شیخ بهایی (ره) باب مزاری، حاوی دوازده مطلب، در ادامه پنج باب دایی دانشمند خویش نگاشت و می خواست که این باب، به عنوان ششمین باب آن باشد و به تدریج باب های دیگر را هم بنویسد، لیکن گویا با شنیدن قضیه تتمیم جامع عباسی از سوی نظام الدین ساوجی، وی از ادامه کار نگارش ابواب دیگر، به

ص: 289

روش مورد نظر خود، منصرف شده است. باید افزود شیخ الاسلام شمس الدین محمد بن خاتون عاملی هم حاشیه و شرحی بر همان ابواب پنجگانه جامع عباسی دارد.

عناوین ابواب بیست گانه کتاب جامع عباسی بنابر تقسیم مؤلف در مقدمه کتاب، به شرح ذیل است ولی نباید از نظر دور داشت که نسخه مورد گفتگو، شامل اصل جامع عباسی و تنها شامل پنج باب نخست می باشد.

- باب اول: در بیان طهارت؛

- باب دوم: در نمازهای واجبی و سنتی؛

- باب سوم: در زکات و خمس واجبی و سنتی؛

- باب چهارم: در روزه واجبی و سنتی؛

- باب پنجم: در حج گزاردن؛

- باب ششم: در وقف و تصدق و قرض و جهاد؛

- باب هفتم: در زیارات معصومین و بعضی از احوال ایشان؛

- باب هشتم: در نذر و سوگند و کفاره آنها؛

- باب نهم: در بیع و شفعه و توابع آن؛

- باب دهم: در اجاره و عاریه و غصب و توابع آن؛

- باب یازدهم: در نکاح بدوام و متعه و تحلیل و ملک؛

- باب دوازدهم: در طلاق و خلع وعده داشتن؛

- باب سیزدهم: در شکار کردن و شروط آن؛

- باب چهاردهم: در ذبح حیوانات و حلال و حرام آن؛

- باب پانزدهم: در آداب طعام خوردن و آب نوشیدن؛

- باب شانزدهم: در قضا پرسیدن و شروط آن؛

- باب هفدهم: در اقرار کردن و وصیت نمودن؛

- باب هجدهم: در قسمت کردن ترکه؛

- باب نوزدهم: در حدودی که در شرع مقرر است؛

- باب بیستم: در خونبهای قتل و قطع اعضا و زخمها.

گفتنی است کتاب جامع عباسی، به جهت جامعیت، روان بودن و مقبولیت عمومی، چاپ های سنگی، سریبی و حروفی متعددی در ایران هست که مرحوم خانبا با مشار اطلاعات کتاب شناختی دهها مورد از آن ها را ثبت نموده است؛ (1) اما همینقدر باید گفت که این اثر، نخستین بار در سال 1230ق، همگام با نخستین های صنعت چاپ در ایران، منتشر گردیده است.

آغاز: «بسمله، الحمدلله رب العالمین ... و بعد چون توجه خاطر ملکوت ناظر اشرف اقدس کلب آستان علی بن ابی طالب علیه السلام
«...»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1184ق، تعداد برگ: 160گ.

(245)

«B-393»

عنوان: نسخه دیگری از جامع عباسی (2)

آغاز: افتاده «...» .

ص: 291

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 12ق، تعداد برگ: 109گ.

(246)

«C-3-1128»

عنوان: نسخه دیگری از جامع عباسی (3) آغاز: افتاده «...»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 205گ (2 الف - 206ب).

(247)

«D-311»

عنوان: جامع المعجزات

پدیدآور (مؤلف): محمد واعظ اصفهانی (سده 13 ق)

موضوع مناقب اهل بیت (علیهم السلام)

گزارش متن: کتابی است با نثری نیکو و روان در بیان معجزات حضرات معصومین علیهم السلام و پاره ای از فضائل و مناقب آن ستارگان هدایت علیهم السلام، آمیخته به اشعاری مناسب است که در سه جلد بزرگ، جلد اول در معجزات حضرت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، جلد دوم در معجزات حضرت امیر المؤمنین و زهرای مرضیه علیهما السلام و جلد سوم در فضایل بقیه ائمه علیهم السلام و هر جلد در یک مقدمه و چند باب و یک خاتمه، به نام فتحعلی شاه قاجار

ص: 292

(حک . 1212 - 1250 ق)، با دیباچه ای در اصول دین و کیفیت خلقت عالم و عالمیان و احوال بهشت و دوزخ، نگارش یافته است؛ باید افزود که مؤلف ضمن ذکر معجزات گاهی به مطالب سودمندی می پردازد که در مجموع دارای معلومات دینی نیکویی است.

آغاز (ج 1): «بسمله، جامع المعجزات، کلام حکمت نظام متکلمی است دل کلامه علی کلامه که لآلی حمد و ثنایش درة التناج تارک سخن سنجان است...».

عناوین جلد دوم کتاب که اختصاص به مناقب، فضائل و معجزات حضرت امیرالمؤمنین (ع) و حضرت فاطمه زهرا (س) دارد، در یک مقدمه، بیست و چهار باب و یک خاتمه، چنین است:

- مقدمه در اثبات امامت و فضائل آنحضرت (ع)؛

- باب اول در معجزات آنحضرت (ع) قبل از انعقاد نطفه؛

- باب دوم در معجزات از جهت سخاوت؛

- باب سوم در معجزات از جهت شجاعت؛

- باب چهارم در معجزات از جهت جنگ با شیاطین و جنیان؛

- باب پنجم در معجزات از جهت خواب؛

- باب ششم در زنده کردن مردگان؛

- باب هفتم در شفای امراض بیماران؛

- باب هشتم در معجزات ابلاء اعداء

- باب نهم در استنطاق حیوانات؛

- باب دهم در معجزات راجع به جمادات و نباتات؛

- باب یازدهم در اخبار به مغیبات؛

ص: 293

- باب دوازدهم در معجزات راجع به نجوم و کواکب؛ - باب سیزدهم در قضایا و احکام آنحضرت (ع)؛

- باب چهاردهم در معجزات از جهت عبادات؛

- باب پانزدهم در معجزات آنحضرت؛

- باب شانزدهم در طی الارض و طی اللسان؛

- باب هفدهم در اسلحه و ملابس و مراکب آنحضرت؛

- باب هجدهم در رایت و لوای آنحضرت؛ - باب نوزدهم در تعدد ازواج و اولاد و کنیزان آن حضرت (ع)؛

- باب بیستم در تاریخ زندگانی آنحضرت (ع)؛

- باب بیست و یکم در شهادت آنحضرت (ع)؛

- باب بیست و دوم در معجزات بدن مقدس؛

- باب بیست و سوم در معجزات قبر آنحضرت (ع)؛

- باب بیست و چهارم در بعضی از مواعظ آنحضرت (ع)؛

- خاتمه در حالات حضرت زهرا علیها السلام.

آغاز (ج 2): «بسمله، الحمد لله الذي خلق السماوات و الارضين... اما بعد چنین گوید تراب اقدام دوستان ابوتراب امیرالمؤمنین ... علیه السلام ذره بيمقدار محمد واعظ اصفهانی خاکسار که این مجلد دوم است از کتاب جامع المعجزات که تشنه لبان بادیه»

همچنین عناوین جلد سوم کتاب که اختصاص به مناقب، فضائل و معجزات امامان، از حضرت امام مجتبی (ع) تا امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) دارد، در یک مقدمه، 12 و یک خاتمه، چنین است:

- مقدمه در بیان عدد اوصیاء بعد از سید انبیاء و اثبات ایشان به دلیل عقل و نقل؛

- باب اول در ذکر معجزات امام حسن مجتبی علیه السلام؛ - باب دوم در ذکر معجزات امام حسین علیه السلام؛

- باب سوم در کیفیت شهادت امام حسین علیه السلام؛

- باب چهارم: در ذکر معجزات امام زین العابدین علیه السلام؛

- باب پنجم در ذکر معجزات امام محمد باقر علیه السلام؛

- باب ششم در ذکر معجزات امام جعفر صادق علیه السلام؛

- باب هفتم در ذکر معجزات امام موسی کاظم علیه السلام؛

- باب هشتم در ذکر معجزات امام رضا علیه السلام؛

- باب نهم در ذکر معجزات امام محمد تقی جواد علیه السلام؛

- باب دهم در ذکر معجزات امام علی النقی علیه السلام؛

- باب یازدهم در ذکر معجزات امام حسن عسکری علیه السلام؛

- باب دوازدهم در ذکر معجزات امام زمان مهدی موعود علیه السلام؛

- خاتمه در بیان فوائد متفرقه و منافع کثیره از قصص و مواعظ و اخلاق که از ائمه اطهار علیهم السلام رسیده است.

آغاز (ج 2): «بسمله، الحمد لله رب العالمین ... اما بعد چنین گوید گلدسته بند ریاحین مناقب ائمه دین بنده حقیر فانی محمد واعظ اصفهانی که چون بدست ... در جلد دوم جامع المعجزات از ریاض مناقب شاه ولایت و خاتون قیامت ... دسته گلی بست ... اکنون شروع در مجلد سیم میشود که مشتمل است بر فضائل و مناقب و مصائب باقی ائمه علیهم السلام

نوع خط: نسخ و نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1260ق، تعداد برگ: 170 گ.

(248)

(A-267-1)

عنوان: جام گیتی نما (1)

پدیدآور (مؤلف): تالیف کمال الدین حسین بن معین الدین، میبدی یزدی مشهور به «قاضی میر حسین» و متخلص به «منطقی» (د. 911ق) و یا تألیف سید غیاث الدین منصور بن صدرالدین محمد دشتکی شیرازی (د. 948ق)

موضوع: فلسفه

گزارش متن: گفتاری موجز در حکمت و قواعد فلسفی همراه با اشکال فلکی، به روش مشرب متأخرین حکمای ایران است که در یک فاتحه و سی مقصد کوتاه و یک خانه به سال 897ق یا 900ق در شیراز تألیف و به یکی از شاهزادگان (سراج الدین قاسم بیک پرناک ترکمانی حاکم شیراز بین سال های 900-906ق در روزگار شاهی رستم بیک بن مقصود بیک)، تقدیم گردیده است. عناوین اثر چنین است:

- فاتحه کتاب در «اقسام موجودات»؛

- مقصد 1. در واجب الوجود

- مقصد 2. علم حصولی و حضوری؛

- مقصد 3. علم الهی؛

- مقصد 4. فعل حق تعالی؛

ص: 296

1- الطهرانی، الذریعة، ج 5، ص 25

- مقصد 5. صدور موجودات؛

- مقصد 6. عقل؛

- مقصد 7. نفس ناطقه؛

- مقصد 8. هیولی؛

- مقصد 9. جسم؛

- مقصد 10. فلک الافلاک؛

- مقصد 11. فلک آفتاب؛

- مقصد 12. فلک زهره و مریخ و مشتری؛

- مقصد 13. فلک قمر؛

... -

- مقصد 20. عناصر چهار گانه؛

.... -

- مقصد 26. نفس نباتی؛

- ... مقصد 29. قوای انسانی؛

- مقصد 30. عرض و مقولات نه گانه آن.

- خاتمه در «توجیه عقیده حکماء در خصوص قدم عالم و امتناع خرق و التیام».

ناگفته نماند که این اثر ارزنده در برخی مصادر، به غیاث الدین منصور دشتکی و در برخی منابع حتی به خواجه نصیر طوسی نسبت داده شده است و جالب اینکه طبق گفته مرحوم خانابا مشار، با همین نسبت خواجه نصیر، همراه رساله جبر و اختیار و آغاز و انجام خواجه، در سال

1314 ق در تهران چاپ سنگی شده است؛ (1) همچنین مرحوم فاضل یزدی (مطلق) نیز در این باره نوشته است: «در مقصد 15 کتاب آمده: "و در تحفه شاهی اثبات افلاک ذکر شده است و این مختصر سعه بیان آن ندارد و اگر مراد از این جمله، اشاره به اثر دیگر مؤلف باشد، ممکن است نویسنده این کتاب، قطب الدین محمود بن مسعود شیرازی (د. 710 ق) باشد، چه، او کتابی دارد بنام التحفه الشاهیه فی الهيئة» (2).

با احترام به اظهار نظرهای بزرگان، به گمان راقم سطور، با توجه به متن و سبک و توجه به مؤلفه های مکتب فلسفی اثر، به ظن قوی و قریب به یقین، به نظر می رسد این اثر، متعلق به مکتب فلسفی شیراز، در قرون نهم و دهم هجری است و انتساب اثر به خواجه نصیر و قطب شیرازی هم به ظن قوی منتفی باشد، چرا که به گفته مرحوم آقا بزرگ تهرانی: «فی بعض تلک النسخ منسوب إلى الخواجه نصیرالدین الطوسی، لکنه خطة جزمة لأنه فی المقصد السادس عشر یذکر مقدار دور الأفلاک إلى قوله "و فلک ثوابت نزد بطليموس بسی و شش هزار سال دوره تمام کند و نزد ابن اعلم و خواجه نصیرالدین طوسی به بیست و پنج هزار و دو بیست سال و نزد محیی الدین مغربی به بیست و سه هزار ... " إلى آخر کلامه، فیظهر أنه متأخر عن الخواجه الطوسی و ینقل عنه» (3) و از طرف دیگر، عبارت مربوط به تحفه شاهی قطب، نیز چندان وجهی ندارد و غیاث الدین دشتکی نیز دارای تحفه شاهی (4) است. نکته دیگر اینکه اگر تاریخ تألیف 897 ق، هم که مرحوم آقا بزرگ تهرانی، برای اثر ذکر کرده اند، متقن و مستند بوده باشد، طبیعتاً مؤیدی برای این نظریه (تألیف سده نهم هجری در شیراز) خواهد بود.

اما بحث دیگر، اینکه، این اثر، تألیف کدامیک از دو دانشمند شهیر، یعنی قاضی میر حسین میبدی یا غیاث الدین منصور دشتکی است؟ این مسأله نیازمند تحقیقات بیشتری است؛ لیکن در

ص: 298

1- مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج 2، صص 1485-1486.

2- فاضل یزدی (مطلق)، محمود، فهرست کتب خطی کتابخانه جامع گوهرشاد - مشهد، ج 3، ص 1421.

3- الطهرانی، الذریعه، ج 5، ص 26.

4- همان، ج 3، ص 443.

این مقطع زمانی استعجال و آشفته حالی راقم، همین قدر کافی باشد که حاجی خلیفه (1) و آقا بزرگ (در مدخلی)، بر این باورند که این اثر ترجیحا از قاضی میر حسین میبدی است، ولی در عین حال، با اینکه در الذریعة، مدخل مستقلی با عنوان جام گیتی نما، با نسبت میبدی آورده اند، اما در مدخل دیگری، (2) از یک جام گیتی نما، با مؤلفی مجهول یاد می کنند که با توجه به مختصات کتاب شناختی مشترک گفته شده، به نظر نمی رسند، دو اثر جداگانه بوده باشند و قریب به یقین یک اثرند. ایشان در مدخل دوم (بدون ذکر مؤلف)، پس از بحثی در نفي انتساب اثر به خواجه نصیرالدین طوسی، انتساب اثر را به غیاث الدین منصور دشتکی تقویت نموده و می نویسند:

فالظاهر صحة ما في نسخة مكتبة الكاظمية [که تصریح به نام غیاث الدین منصور دشتکی دارد] ... و يؤكد صحة نسبه إلى غياث الدين منصور أن في المقصد الخامس عشر، أحال إثبات فلک خامس العطارذ إلى کتاب تحفه شاهی و مراده کتاب نفسه ... و البته همانطور که اشاره گردید، این دیدگاه مبتنی بر این است که این دو اثر را یکی بدانیم.

به هر تقدیر دفتر بحث انتساب اثر به یکی از این دو شخصیت علمی، همچنان باز است و طبیعتا اثبات قطعی این موضوع، نیازمند تحقیقات بیشتر درون متنی و فرامتنی است و استعجال نهاد اعزام کننده راقم، مبنی بر اتمام سریع کار فهرست نگاری نسخ خطی، فقدان مصادر پژوهشی و وجود انبوهی از دستنویس های فهرست نشده در این انستیتو، بیش از این مقتضی تحقیقات و مطالعات بیشتر نیست و پژوهشگران جوان، این مطالعات را در فرصت فراخ تری، دنبال خواهند نمود، ان شاء الله.

ناگفته نماند این اثر، همانگونه که فوق اشاره گردید با نسبت خواجه نصیرالدین طوسی در سال 1314ق، همراه دو رساله خواجه و نیز لوائح جامی، چاپ سنگی شده است و نیز با نسبت میبدی، به عنایت و اهتمام ابراهیم حاقلانی به عربی و لاتینی ترجمه شده و در سال 1631م با

ص: 299

1- حاجی خلیفه، کشف الظنون، ج 1، ص 533.

2- الطهراني، الذریعة، ج 1، صص 25 - 26.

عنوان مختصر مقاصد حکمة فلاسفة العرب در آلمان و سپس در سال 1641م در پاریس به چاپ رسیده است. (1)

آغاز: «بسمله، سپاس حکیمی را که افکار حکماء و انظار علماء در معرفت کنه او متحیر و پریشانند و درود بر کاملان، خاصه حضرت مصطفی و آل و اصحاب او ... و از هر جا استفاده کند تا آن عقائد مزید استحکام و رسوخ موصوف گردد و بدرجه یقین برسد ... اللهم أرنا الحق ... و آله الطیبین الطاهرین ...»

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 21گ (1ب - 21 الف).

(249)

«B-1709.3»

عنوان: نسخه دیگری از جام گیتی نما (2)

آغاز: «مانند نسخه 1-267-A».

نوع خط نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 10گ (125 - 134 الف).

(250)

«B-2134-2»

عنوان: نسخه دیگری از جام گیتی نما (3)

ص: 300

1- سرکیس، الیان، معجم المطبوعات العربیة و المعربة، ج 1، ص 738 و ج 2، ص 1487؛ فنذیک، ادوارد، اکتفای القرع، ص 196.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1225ق، محل کتابت: بخارا، تعداد برگ 14گ (17ب - 30ب).

(251)

«B-2496»

عنوان: جاودان نامه = جاوید نامه (1)

پدیدآور (مؤلف): افضل الدین محمد بن حسن، مرقی کاشانی مشهور به «بابا افضل» (سده 7ق)

موضوع: فلسفه

گزارش متن: گفتار کوتاه فلسفی در شناخت اشیاء و آغاز و انجام هر چیز است که در چهار باب و هر باب طی چند فصل، نگارش یافته است. فیلسوف شهیر سده هفتم هجری، بابا افضل کاشانی، در دیباچه اثر می گوید: «این نامه وصیتی است از ما برادرانی را که در ایشان خاصیت انسان و هنرهایی که مردم از آن سزاوار نام مردم گردد و قوت دارد و اندر و نشان خواستاری آن بود که از آغاز و انجام خود پرسد و هر چند که ما درین نامه از دراز گفتن نیک پرهیز نمائیم، اما هیچ نکته فرو نگذاریم و بر آنچه بعمر اندک خود یافته ایم از کتاب دانایان گذشته...»

عناوین ابواب این رساله ارزنده چنین است:

- باب نخستین در شمردن اقسام علوم بطریق کلی (در 5 فصل)؛

- باب دوم در شناختن خود و راه آن (در 10 فصل)؛

- باب سوم در شناختن آغاز کار (در 10 فصل)؛

ص: 301

- باب چهارم در شناختن انجام (در 10 فصل).

گفتنی است که این رساله کوتاه نخستین به سال 1312 ش و سپس در جلد یکم مصفات با افضل کاشانی (صص 259 - 326) در سال 1331 ش در تهران به چاپ رسیده است.

آغاز: «بسمله، الحمد لله رب العالمین و الصلاة و السلام علی سید المرسلین محمد رسول الله و آله أجمعین ... این نامه ایست از ما به برادرانی که ایشانرا انسانیت رنجه داد و اندرون ایشان از خود متقاضی شود ...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12 ق، تعداد برگ: 39 گ (1 ب - 39 ب).

(252)

«B-1839»

عنوان: [المجذوات \(1\)](#) = جذوات طور سینا

پدید آور (مؤلف): سید محمدباقر بن محمد، حسینی استرآبادی مشهور به میرداماد و متخلص به «اشراق» (د. 1040 ق)

موضوع: تفسیر، عرفان و فلسفه

گزارش متن: رساله ای در حل مسأله عدم احتراق بدن مبارک حضرت موسی علیه السلام و بیان سبب احتراق و درهم ریختن کوه طور به واسطه تجلی نور الهی و مانند آن است که به روشی فلسفی و تفسیری در دوازده «جذوة» (هر جذوة دارای چند «لحاقة»، «فلذة»، «لامعة»، «تکملة») و بیست و هشت میقات (حروف الفبا بر مبنای علم حروف)، نگارش یافته و به شاه عباس اول

ص: 302

1- همان، ص 92.

باید افزود شاه عباس صفوی، مکتوبی، به خامه مظفر علی (یا علیا) به وی می نویسد مبنی بر اینکه مسأله مزبور را دانشمندان دیار هند پاسخ گفته اند، اما پاسخ آنان مورد پسند افاضل عصر ما واقع نشده است؛ شاه از میرداماد می خواهد که او نیز به این مسأله پاسخ گوید؛ مرحوم میرداماد در مقدمه کتاب خویش، پس از حمد خدا و نعت پیغمبر صلوات الله علیه و آله و مدح شاه عباس، آورده است: «علمای هند بزبان خاص خود مسأله آتش طور سینا را پیش کشیده اند و درباره آتش آن کوه و نسوختن موسی (ع) مطالب بسیار گفته اند، بدون آنکه روشن کنند که مقصود چیست و غرض چه می باشد؛ لذا این بنده طبق امر سلطان، دست بتحریر این رساله زدم و در آن با دقت خاصی این مسأله را تبیین کردم».

در تبیین بیشتر محتوای این رساله، باید گفت که اثر با طرح مسائل فلسفی و به خصوص مباحث مربوط به وجود نشان می دهد که غرض از آتش طور چیست و جلوه حق و حقیقت چگونه است و سپس روی تفسیر آیه « فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَ خَرَّ مُوسَى صَعِقًا » (1)، همراه تحقیقاتی در علم اعداد و حروف کار نگارش اثر دنبال شده است؛ میرداماد در جزوه 11 از حساب و اسرار اعداد و در جزوه 12 از اسرار عدد و حروف سخن گفته است؛ او همچنین در این کتاب از اثبات حدوث دهری سخن به میان آورده و می گوید ارسطو نیز در رسائل (حروف) خود در مافوق طبیعت صاحب این مشرب است. باید دانست وی در این اثر از تفسیر آیه الکرسی اثر خفری، انموذج العلوم، قیس الانوار و برخی آثار و کسان یاد کرده است. میر داماد کتاب جدوات را پس از کتب الافق المبین، الا یقاظات و القبسات نوشته است.

کتاب الجدوات، نخستین بار در سال 1302 ق به اهتمام شیخ علی محلاتی حائری، در بمبئی - هند، چاپ سنگی شده است؛ (2) این اثر همراه حواشی ملا علی نوری، با تحقیق و تعلیقات علی

ص: 303

1- الاعراف / 139.

2- مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج 2، ص 1529.

اوجبی، در سال 1380 ش، از سوی مرکز نشر میراث مکتوب در تهران چاپ گردیده است.

آغاز: «بسملة، عینان لم یکتبهما قلم فی کل عین من العینین نونان ... مقداس قبسات أنوار تسبیح و تحمید وقف حرم کبریای ناظم کارخانه ابداع و تکوین ...».

نوع خط: نسخ و نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1235ق، تعداد برگ: 56گ.

(253)

«C-1114»

عنوان: جلاء العیون (1)

پدیدآور (مؤلف): علامه محمدباقر بن محمد تقی، مجلسی اصفهانی (د. 1110ق)

موضوع: تاریخ و مصائب معصومین (علیهم السلام)

گزارش متن: شرح مصائب، مناقب، احوال، زندگی حضرات معصومین علیهم السلام به نثری روان است، همراه نقل روایاتی معتبر با ترجمه فارسی آنها، با یادکرد عالمان شیعی و بهره جویی از برخی مصادر تفسیر و روایی، مشتمل بر یک مقدمه در ثواب گریستن بر مصائب آن ستارگان هدایت و چهارده باب (به عدد چهل و چهارده مصائب معصومین علیهم السلام)، با تفصیل بیشتر باب پنجم در احوال حضرت سید الشهداء علیه السلام، در دو جلد (جلد نخست در 6 محرم 1089 و جلد دوم نیز در ربیع الاول 1103ق) و به شاه سلیمان صفوی (حک . 1077-1105 ق)، تقدیم گردیده است؛ علامه مجلسی (ره)، در مقدمه کتاب می نویسد: «این کتاب را که در اخبار و احوال ائمه اطهار و پیغمبر بزرگوار اسلام علیهم السلام است در یک مقدمه و چهارده باب فراهم آوردم و تقدیم بسلطان وقت کردم تا او باحوال اجداد امجاد خود علیهم السلام، آگهی یابد».

ص: 304

گفتنی است، این کتاب از سوی مرحوم سید عبدالله شر (د. 1242ق)، با درج سند احادیث شرح موارد مشکل، در دو جلد تعریب نموده است؛ همو آن را تلخیص نیز نموده که به مختصر جلاء العیون (1) مشهور است.

کتاب جلاء العیون، دارای چاپ های متنوع متعددی به سنگی و سربی در هند، ایران و عراق است که مرحوم مشار به مواردی اشاره نموده است؛ (2) چاپ سنگی (به تعبیر دقیق تر چاپ چوبی) سال 1240 ق در تهران و چاپ سربی نجف اشرف در سال 1353 ق، نیز چاپ تحقیقی سال 1375 (چاپ نهم 1382) انتشارات سرور در قم، از جمله آن چاپ هاست.

آغاز: «بسمله، ستایش بی مثل و انباز سزاوار خداوند بی نیازی است که تذکر مصائب و استماع نوائب سربازان مالک قرب و وصال و جان فشانان ...؛ اما بعد، تشنه آب زلال فیوض ربانی و آرزومند ادراک سعادت ...»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1132ق، تعداد برگ: 360گ.

(254)

(C-1113)

عنوان: نسخه دیگری از جلاء العیون (2)

آغاز: «مانند نسخه C-1114»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1228ق، تعداد برگ: 202گ.

گزارش نسخه: نسخه حاضر تنها مشتمل بر پنج باب آغاز کتاب است.

ص: 305

1- همان، ج 22، ص 393.

2- مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج 2، صص 1567-1568.

(255)

«D-695»

عنوان: نسخه دیگری از جلاء العیون (3)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1229ق، تعداد برگ: 327گ.

(256)

«A-483-3»

عنوان: جمع مختصر (1) = مختصر وحید = مختصر وحیدی

پدیدآور (مؤلف): وحید(ی) تبریزی قمی (د. 142ق)

موضوع: عروض

گزارش متن: رساله ای در عروض و قافیه و صنایع شعری است که مؤلف آن را گویا در اوایل سده 10ق (پیش از سال 922ق)، برای برادر زاده خود، نگاشته است. این رساله مختصر، به کوشش برتلس، خاورشناس شهیر روسی، به سال 1959م در مسکو، از سوی اداره نشریات ادبیات خاور، به چاپ رسیده است. (2)

آغاز: «بسمله، سپاس بی قیاس واجب التعظیمی را که بتشریف نطق انسان را مشرف ساخت و کلام موزون و علم اوزان موهبت فرمود ... ؛ اما بعد بدانکه این مختصریست از منشآت وحیدی تبریزی در علم عروض و قافیت و صنایع الشعر که از برای برادرزاده خود تألیف کرده تا بدین

ص: 306

1- الطهرانی، الذریعه، ج 5، ص 139.

2- نشریه راهنمای کتاب، س 3، ش 1، ص 108.

مقدمه در اوزان مدخل کند و حدود قافیه بشناسد و صنایع الشعر بداند و این را جمع مختصر نام نهاد...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 922ق، تعداد برگ: 24گ (42ب - 65 الف).

گزارش نسخه: نسخه نفیسی است که در زمان حیات مؤلف، کتابت گردیده است خوشبختانه نسخه ای عکسی از این دستنویس، در آرشیو کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران در تهران موجود است؛ [\(1\)](#) اما شماره آن، گویا به اشتباه «A-488» ثبت شده است.

(257)

«A-1454-1»

عنوان: نسخه دیگری از جمع مختصر (2)

آغاز: «مانند نسخه A-1454-1»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 55گ (1ب - 55 الف).

(258)

«C-857»

عنوان: نسخه دیگری از جمع مختصر (3)

آغاز: «مانند نسخه A-1454-1»

ص: 307

1- نشریه نسخه های خطی، دفتر 3، ص 101.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1140ق، تعداد برگ: 23گ.

(259)

(A-343-3)

عنوان: جنگ اشعار درباره تیر و کمان

پدیدآور (ناظرمان): جمعی از شعرا

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: مجموعه ای از اشعار شاعران عاشقانه که در آنها تیر و کمان و پیکان و مانند آنها به کار رفته است. شاعرانی که از آنها در این اثر اشعاری نقل گردیده است عبارتند از: خازن، استاد، میرزا مهدی، قدسی، کلیم همدانی، صائب، رضا، ظهوری، فردوسی، وحید، محتشم خان کشمیری، محمد ولی کابلی و کسان دیگری که به از آنها با عنوان «لا ادری» یاد شده است.

آغاز: «تا به تیر مژه دل صید کنی ... است / ابروان چشمت بود ... دو کمان پیوسته

رسیده گوشه ابر و بچشم سرمه سای او / که پنداری کماندار ایست در دنبال آهوئی.

انجام: «این سعادت نصیب هر کس نیست *** سروران ای ولی سراسر رفت».

نوع خط شکسته نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1253ق، تعداد برگ: 5گ (21ب - 25الف)؛ نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: تیماج برون مشکی فرسوده و درون زرشکی.

گزارش نسخه: این نسخه در سال 1935 وارد این انستیتو گردیده است.

(260)

(B-710-2)

ص: 308

پدیدآور (مؤلف): سدید الدین (نورالدین / جمال الدین محمد بن محمد، عوفی بخاری یزدی (د. پس از 625ق)

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: کتاب ادبی، اخلاقی و تاریخی معتبر و سودمند است، مشتمل بر چهار قسم و هر قسم در 25 باب، در مجموع دارای یکصد باب، متضمن حکایات و سیر گذشتگان و روایات و الطایف اخبار و اسمار پیشینیان و مطالبی از تاریخ انبیاء علیهم السلام و اخلاق فاضله و روش پسندیده انسانی و صفاتی که انسان باید بدان متصف گردد. در روش عوفی هم باید گفت که وی در هر باب، ابتدا درباره خلقی و صفت، بحثی می آورد و پس از آن حکایاتی چند ذکر می کند. عوفی این کتاب را ابتدا به دستور سلطان ناصر الدین قباچه (حاکم سیند) شروع به تألیف آن نمود، اما از آنجا که ناصر الدین در قلعه بکر مغلوب جنگ با شمس الدین التمش گشته و در شب پانزدهم جمادی الاول 625ق، خود را در آب افکند، عوفی کتاب را به نام شمس الدین التمش مملوکی (حک. 607-633ق در دهلی هند) تکمیل نموده و به پایان برد. عوفی در این کتاب از تاریخ بیهقی حکایات و سوانح متعددی نقل کرده و از قراری که دکتر محمد نظام الدین نشان می دهد قسمت مهم از اخبار مجلدات دیگر تاریخ بیهقی در جوامع الحکایات موجود است و در خاتمه ابواب نیز مدح ابو سعید جنیدی وزیر آمده است.

گفتنی است کتاب جوامع دارای چاپ ها، تصحیحات، ترجمه ها و برگزیده های نسبتاً متنوعی است؛ اما باید دانست که این اثر نخستین بار، در سال 1929م، با مقدمه انگلیسی دکتر محمد نظام الدین، به هزینه اوقاف گیپ، در لیدن - هلند، به چاپ رسید؛ در سال 1335 ش، محمد رضائی، پانزده باب آن را، از روی نسخه ای که در زمان مؤلف (اوائل سده هفتم هجری) کتابت شده، عینة گراور نمود (چاپ تصویر برگردان) و در تهران، انتشارات کلاله خاور چاپ و منتشر کرد. نیز پانزده باب از بخش نخست کتاب، به همت زنده یاد دکتر محمد معین، کار شد، اما با

درگذشت کار او ناتمام ماند و همان مقدار هم با تصحیح و تعلیقات وی، سال‌ها بعد، یعنی در سال 1371 ش، از سوی انتشارات دانشگاه تهران، روانه بازار شد. مرحوم ملک الشعرای بهار نیز منتخبی از آن را منتشر نموده است. استاد جعفر شعار، ابتدا گزیده‌ای از جوامع الحکایات را در سال 1366 ش از سوی مرکز نشر دانشگاهی در تهران منتشر نمود و سپس در سال 1369 ش، تصحیحی از آن را در انتشارات امیرکبیر تهران به دست چاپ سپرد. پانصد و یک حکایت از جوامع الحکایات، عنوان دیگری بود که امیر بانوی کریمی (امیری فیروزکوهی)، از سوی انتشارات زوار، در 530 ص از آن انتخاب و در سال 1392 ش منتشر نمود.

آغاز: «بسمله، حمد و ثنا مبدعی را که از بدایت صباح وجود تا نهایت رواح عدم حرج در حد پادشاهی اوست و شکر و سپاس موجدی را که از پیشگاه عقل تا پایگاه طبع هرکه هست در تحت اوامر و نواهی او...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 10 ق، تعداد برگ: 475 گ (6ب - 480ب).

گزارش نسخه: نسخه‌ای است نفیس و هنری که بر فراز قسم‌ها، دارای یک سر لوح مذهب می‌باشد و تقریباً جز اندکی افتادگی در انجام، نسخه کاملی است.

(261)

«B-711-1»

عنوان: نسخه دیگری از جوامع الحکایات و لوامع الروایات (2)

آغاز: «بسمله، شکر و سپاس و حمد بیقیاس پروردکاری را که برید و هم در سیاحت ساحت عظمت او کام بر نتواند گرفت و درود بر سیدی که طاوس فکر در پرواز هوای وصف او قوادم و

ص: 310

خوافی باز نتواند کرد ... چون تمدد و املائی دولت خداوند خواجه جهان و دستور صاحبقران نظام الملک ... ابوالمفاخر محمد بن ابو سعد الجندی دو قسم از کتاب جوامع الحکایات و لوامع الروایات که مشتمل بود هر قسمی بر بیست و پنج باب بتحریر پیوست قسم سوم در بیان طبایع و اخلاق مذموم که در جبلت آدمی مرکوزست ابتدا کرده آمد ...»
انجام: «...» افتاده.

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 197گ (1 الف - 197ب).

گزارش نسخه: این نسخه مشتمل بر شانزده باب نخست قسم سوم کتاب می باشد.

(262)

«B-3006-2»

عنوان: نسخه دیگری از جوامع الحکایات و لوامع الروایات (3)

آغاز: «مانند نسخه B-710-2»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 55گ (49ب - 103 الف).

گزارش نسخه: این نسخه مشتمل بر شش باب نخست قسم اول کتاب می باشد.

(263)

«B-4385»

عنوان: نسخه دیگری از جوامع الحکایات و لوامع الروایات (4)

ص: 311

آغاز: «مانند نسخه B-711-1».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 60گ. گزارش نسخه: این نسخه مشتمل بر حکایاتی از قسم سوم کتاب است.

(264)

«D-100»

عنوان: نسخه دیگری از جوامع الحکایات و لوامع الروایات (5)

آغاز: «مانند نسخه B-710-2»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1251ق، محل کتابت: پترزبورگ، تعداد برگ: 370گ.

گزارش نسخه: این نسخه مشتمل بر قسم اول و دوم کتاب است.

(265)

«D-196»

عنوان: نسخه دیگری از جوامع الحکایات و لوامع الروایات (6)

آغاز: «مانند نسخه B-711-1»

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 12 یا 13ق، تعداد برگ: 169گ. گزارش نسخه: این نسخه مشتمل بر قسم سوم و چهارم کتاب است.

ص: 312

عنوان: حجة الذاکرين لرد المنکرين

پديدآور (مؤلف): محمد شريف بن محمد حسيني (حسني) علوي صديقي مشهور به «شريف بخاري» (د. 1109ق)

موضوع: تصوف

گزارش متن: رساله ای در تصوف است که در یک مقدمه، سه مقاله و یک خانه در سال 1072ق، گویا در بخارا، نگارش یافته است. این کتاب غیر از کتاب عربي حجة الذاکرين ورت المنکرين، تألیف عبد القادر بن محی الدین اربلی قادری است که در قاهره به چاپ رسیده است.

باید افزود برخی تراجم نویسان، زادگاه او را شهر سبز (گش) به سال 1026ق ذکر کرده اند؛ مؤلف از شخصیت های برجسته و از عالمان ماوراء النهر در نیمه دوم سده یازدهم هجری، در شهر بخارا بوده است و از گفته های اصحاب تراجم، چنین بر می آید که وی در حیات فکری بخارا، در سده یازدهم هجری، سهمی وافر داشته است و مدرسان و دانشمندان متعددی را در این شهر تربیت نموده است. نوشته اند که محمد شریف، مدتی پس از جلوس سبحاقلی خان طوغای تیموری (حک. 1091-1114ق)، از سلسله جانیان، در شهر بخارا، از منصب شیخ الاسلامی کناره گرفته و در خانقاهی که خود، در گذر تشگران بخارا ساخته بود، عزلت گزیده و به تدریس و تألیف مشغول گردیده است و پاره ای از اشعار نیز سروده است؛ تاریخ وفات وی اول صفر 1109ق واقع شده است. ملا شریف، بیشتر به جهت شرح مشکاة المصابیح بغوی شهرت دارد؛ اما افزون بر اثر مورد گفتگو (نسخه حاضر)، آثار دیگر وی عبارتند از: حاشیه بر الفوائد الضیائیة جامی، حاشیه بر شرح العقاید العضدیه دوانی و حاشیه بر تهذیب تفتازانی که گویا تعلیقاتی بر

شرح علامه دوانی بر تہذیب المنطق و الکلام تفتازانی است.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 12 ق، تعداد برگ: 96 گ (110 ب - 205 ب).

(267)

«C-1525-1»

عنوان: نسخه دیگری از حجه الذاکرین لرد المنکرین (2)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13 ق، تعداد برگ: 109 گ (1 ب - 109 ب).

(268)

«C-1501»

عنوان: حدائق الملحقات فی کشف أسرار الدقایق (1) = تفسیر سورة یوسف (ع) = أحسن القصص = حدائق الحقایق = بجر الدر

پدیدآور (مؤلف): معین الدین محمدامین بن شرف الدین محمد، واعظ فراهی هروی مشهور به «معین مسکین» و «ملا معین فراهی» و متخلص به «معینی» (د. 907 ق)

موضوع: تاریخ انبیاء (ع)

گزارش متن: تفسیری مفصل و عرفانی از سوره یوسف علیه السلام به انضمام داستان‌ها و حوادث پر ماجرای زندگی آن حضرت، به نظم و نثر است که مؤلف پیش از کتاب تاریخ موسویه

ص: 314

یا موسی نامه خود، که قصص موسی علیه السلام است، اندی قبل از سال 904ق (سال تألیف موسی نامه) ساخته است. مؤلف در مقدمه این اثر، در سبب تألیف آن می نویسد: «مدتی است مدید و عهدی بعید که تسوید سوره یوسف علیه الصلوة و السلام با حل الفاظ و معانی و تفسیر کلمات و مبانی و آن با تحقیقات ارباب تحقیق و لطایف و اشارات و اصحاب تدقیق که در این سوره کریه ... همواره خاطر متوجه آن همی بود ... ؛ جمعی از دوستان ربانی که مایل مطالعه قصص قرآنی بودن باین فقیر التفات نموده استدعای تفسیر سوره یوسف علیه السلام بر آل عمران فرمودند»

این اثر به کوشش دکتر سید جعفر سجادی، از سوی انتشارات دانشگاه تهران در سال 1346ش در 854ص به چاپ رسیده و یکبار نیز در سال 1357ش تجدید چاپ گردیده است.

آغاز: «بسمله، « رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَ هِيَ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا » ... همی گوید بنده ضعیف مستکین ... مدتی است مدید و عهدی بعید که تسوید سوره یوسف علیه الصلوة و السلام با حل الفاظ و معانی و تفسیر کلمات و مبانی و آن با تحقیقات ارباب تحقیق و لطایف و اشارات و اصحاب تدقیق که در این سوره کریه بنظر این فقیر حقیر رسیده بود و بر طبق مجالس تذکیریه مرقوم رقم کلک بین کشته همواره خاطر متوجه آن همی بود تا تفسیر حدایق الحقایق که روضه است پر از ازهار و شقایق جمعی از دوستان ربانی که مایل مطالعه قصص قرآنی بودن باین فقیر التفات نموده استدعای تفسیر سوره یوسف علیه السلام بر آل عمران فرمودند بنا بر آنکه چون توفیق الهی عز و جل رفیق کشته اتمام این سوره میسر کرد... از آل عمران تا باین سوره مفسر کشته و در سلک تحریر منخرط گردد و این نیز دفتری باشد از دفاتر دریا متقاطر تفسیر حدائق الحقایق فی کشف أسرار الدقایق ... فصل در بیان فضائل این سوره کره و سبب نزول »

انجام: «... طالع کشت و طریق واضح شد و صندوق صدیق را علیه السلام بمزار خلیل و مشهد اسرائیل علیهما الصلوة و السلام رسانیده در جوار آباء و اجداد عظام وی مدفون گردانیدند صلوات الله تعالی و سلامه علی ... الحمد لله رب العالمین»

نوع خط: نسخ و نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 300گ، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، نوع جلد: برون پارچه مخملی گل بهی با گل و برگ و بوته صورتی و زرد، درون تیماج زرشگی مجدول ضربی، با ترنج ضربی زمینه طلایی با عبارت:

از عمل خیش ندارم امید *** بر کرم تست مرا اعتماد

و سرترنج ضربی زمینه طلایی با عبارت: «خواجه میر عبادالله قاری»؛ عطف تیماج سبز یشمی با روکش محافظ پارچه ای ابلق.

گزارش نسخه: در انجام نسخه ابیاتی به خط شکسته به فارسی با مطلع ذیل آمده است:

رسید مژده که ایام غم نخواهند ماند *** چنین نماند چنان نیز هم نخواهد ماند

و نیز دارای یک مهر شلجمی ناخوان «أفوض أمری إلى الله.....» دیده می شود. این نسخه در سال 1915م از شهر بخارا در ازبکستان، به این انستیتو منتقل گردیده است.

(269)

(C-1935)

عنوان: نسخه دیگری از حدائق الحقایق فی کشف أسرار الدقایق (2)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 286گ.

(270)

« D-348-4 »

عنوان: حسن و عشق

ص: 316

پدیدآور (مؤلف): میرزا نورالدین محمد بن فتح الدین شیرازی مشهور به «نعمت خان عالی» و متخلص به «عالی» (د. 1120 یا 1120ق)

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: داستان صوفیانه جسم و جان و تزویج آن دو است. این اثر، بارها در هند به چاپ رسیده است.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 12ق، تعداد برگ: 10گ (133ب - 142ب).

(271)

(C-217)

عنوان: حق الیقین (1)

پدیدآور (مؤلف): علامه محمدباقر بن محمد تقی، مجلسی اصفهانی (د. 1110ق)

موضوع: کلام و عقاید شیعه

گزارش متن: کتابی در اصول دین پنجگانه و ضروریات اعتقادات دینی و شماره گناهان کبیره و پاره ای از موضوعات اخلاقی و آداب اسلامی را به طور نسبتاً مفصل که به بسیاری از ادله نقلیه در آن تمسک رفته است، مخصوصاً بحث امامت را با توضیحاتی با عنوان «مؤلف گوید» در شش باب و یک خاتمه و هر باب مشتمل بر فصول، مقاصد و مباحثی، به نام شاه سلطان حسین صفوی (حک. 1105-1144 ق) تألیف و در آخر ماه شعبان 1109 ق، به پایان برده است و گویند این اثر، آخرین تألیف علامه مجلسی بوده است.

ص: 317

علامه مجلسی (ره) در این اثر، در سبب تألیف و موضوعات و اجزای آن می نویسد: «سعادت اخروی بستگی باعمال عبادی دنیوی دارد و بنده باید در این مزرعه تخم عمل خیر بکارد تا در آخرت بهره کافی ببرد، از این جهت چون اکثر مردمان از این غافلند، لذا بر آن شدم که ضروریات دینی را بتفصیل و غیر ضروری را با جمال در این کتاب فراهم آورم و در دسترس بندگان الهی بنهم باشد، تا آنها راه ثواب اخروی پویند. در این کتاب از اقرار بحقیقت اوصیای پیغمبران خصوصاً دوازده امام علیهم السلام و اقرار بعدالت حق تعالی و منزّه بودن او از افعال قبیحه و اقرار بحشر و معاد و توابع آن بتفصیل سخن میاید (...).

عناوین ابواب کتاب حق الیقین، چنین است:

- باب اول در اقرار بوجود حق تعالی و صفات کمالیه او در چند فصل؛

- باب دوم در صفات سلبيه حق تعالی (در چند مبحث)؛

- باب سوم در اموری متعلق به افعال حق تعالی (در چند بحث)؛

- باب چهارم در مباحث نبوت (در چند مقصد)؛

- باب پنجم در امامت (در چند مقصد)؛

- باب ششم در اثبات معاد و بیان مقدمات و توابع آن (در چند فصل).

- خاتمه در احوال عالم پس از قیامت.

کتاب حق الیقین چاپ های متعددی دارد که مرحوم مشار به مواردی اشاره داشته است (1) و از آن جمله اند چاپ چوبی در سال 1241 ق در تهران، چاپ سنگی در سال 1259 ق در تهران و چاپ سربی دو جلدی انتشارات اسلامیه تهران. چاپ انتشارات امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) در سال 1386 ش در قم و دیگری چاپ انتشارات دینا در تهران به سال 1392 ش، از جمله چاپ های

ص: 318

1- مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج 2، ص 1764.

اخيري و نسبتا خوب این اثر گرانبها به شمار می روند.

آغاز: «بسمله، الحمد لله الواحد الأحد الفرد الصمد العليم القدير ليس كمثلہ شيء وهو السميع البصير و الصلوة علی أشرف العارفين ... ؛
اما بعد خامه شکسته و زبان و بیان ایکم نشان تراب اقدام ارباب یقین ...»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 13ق، تعداد برگ: 347گ.

(272)

«C-218»

عنوان: نسخه دیگری از حق الیقین (2)

آغاز: «مانند نسخه C-217».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1231ق، تعداد برگ: 354گ.

(273)

«C-1127»

عنوان: نسخه دیگری از حق الیقین (3)

آغاز: افتاده (...).

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1201ق، تعداد برگ: 238گ.

(274)

ص: 319

عنوان: نسخه دیگری از حق الیقین (4)

آغاز: «مانند نسخه C-217».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتبه: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 13ق، تعداد برگ: 284گ.

(275)

«B-2429»

عنوان: حلیة المتقین (1)

پدیدآور (مؤلف): علامه محمدباقر بن محمد تقی، مجلسی اصفهانی (د. 1110ق)

موضوع: آداب و اخلاق

گزارش متن: کتابی در اخلاق، محاسن آداب و سنن اسلامی است که مرحوم علامه مجلسی آن را، با بهره گیری از آیات کریمه و استفاده از روایات نبوی (ص) و اهل بیت عصمت و طهارت (ع)، در چهارده باب (هر باب در چند فصل) و یک خاتمه، ساخته و در پنجم رجب المرجب سال 1079ق به پایان برده است.

عناوین ابواب چهارده گانه این کتاب گرانسنگ و خاتمه آن چنین است:

- باب اول در آداب لباس؛

- باب دوم در آداب زینت بدن و زیور پوشیدن؛

ص: 320

- باب سوم در آداب خوردن و آشامیدن؛

- باب چهارم در فضیلت تزویج و آداب نکاح؛

- باب پنجم در مسواک و ناخن گرفتن و مانند اینها؛

- باب ششم در استعمال عطر و روغن؛

- باب هفتم در آداب حمام رفتن؛

- باب هشتم در آداب خواب و بیداری و بیت الخلاء؛

- باب نهم در حجامت و خواص بعضی ادویه و ادعیه؛

- باب دهم در آداب معاشرت و حقوق برادران ایمانی؛

- باب یازدهم در آداب مجالس؛

- باب دوازدهم در آداب دخول و خروج از خانه؛

- باب سیزدهم در آداب سواری و تجارت و زراعت؛

- باب چهاردهم در آداب سوار کردن و چهار پایان نگاه داشتن؛

- خاتمه در بعضی از فوائد متفرقه.

کتاب حلیة المتقین دارای چاپها و برگزیده ها و تصحیحات فراوانی است و مرحوم خانابا مشار به مواردی از آنها اشاره داشته است (1) و از آن جمله اند: چاپ سربی 1248 ق در تهران، چاپ سنگی در سال 1260 ق در تهران و چاپ حروفی انتشارات جاویدان علمی تهران. تحقیق علی اما میان، چاپ انتشارات سرور در قم به سال 1387 و تصحیح رضا مرندی، چاپ انتشارات جمهوری در تهران به سال 1384 و نیز چاپ 1384 انتشارات هجرت در سال 1386 (چاپ

ص: 321

نوزدهم)، از جمله چاپ های اخیر و نسبتاً خوب حروفی این اثر گرانبها محسوب می گردد.

آغاز: «بسمله، الحمد لله الذي حلى أنبيائه المرسلين بأحسن حلية المتقين و بعث نخبة أصفیائه لیتمم مكارم أخلاق المؤمنین ... ؛ اما بعد چنین گوید تراب اقدام مؤمنین و خادم طلبه علوم ائمه طاهرین علیهم السلام ... اجابت ملتتمس ایشان نمود و بر چهارده باب و خاتمه مرتب گردانید باب اول در آداب لباس ، باب دوم در آداب حلی و زیور پوشیدن و سر مه کشیدن و در آئینه نظر کردن

و خضاب کردن باب سوم ...»

نوع خط نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1241ق، تعداد برگ: 217 گ.

(276)

«C-1131»

عنوان: حیات القلوب (1)

پدیدآور (مؤلف): علامه محمدباقر بن محمد تقی، مجلسی اصفهانی (د. 1110ق)

موضوع: تاریخ معصومین (علیهم السلام)

گزارش متن: در زندگانی پیامبران گذشته علیهم السلام و تاریخ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سیره امامان علیهم السلام و حضرت زهرا علیها السلام است و در پایان نیز مباحثی در امامت بر پایه احادیث و اخبار حضرات معصومین علیهم السلام با توضیحاتی با عناوین «مؤلف گوید - مترجم گوید» آورده است که به نظر می رسد این مباحث، ترجمه احادیث جلدهای پنجم، ششم و هفتم کتاب خود، بحار الانوار، می باشد. این اثر در سه جلد که هر یک دارای چند باب تألیف و به سلطان سلیمان صفوی (حک. 1077-1105ق) تقدیم گردیده است. جلد اول کتاب

ص: 322

1- الطهرانی، الذریعه، ج 7، ص 121.

در 15 شوال 1085 در مشهد مقدس و جلد دوم در 25 ذی الحجه 1087 به پایان رسیده است.

نویسنده در مقدمه کتاب دربار سبب تألیف اثر می نویسد: «از عنفوان جوانی برهنمونی هدايات رباني از ظلمات علوم جهالت اثر و کتب ضلالت ثمر منزجر گردیده عنان عزیمت بصوب عین الحیوه جاودانی یعنی تتبع اخبار و تفحص آثار اهل بیت اخبار سید ابرار ... معطوف گردانیدم وعمده احادیث و آثار ایشان که بعد از تتبع بسیار بدست آمده بود در کتاب بحار الانوار جمع نمودم ...؛ جمعی از برادران مذهبی از من خواستند که آنچه از کتاب جامع الأبواب، که متعلق بتواریخ احوال و معجزات و مکارم و صفات انبیاء عظام و اولیاء کرام است از عربی فارسی ترجمه کنم و گوشزد کردند که آنچه تاکنون در این زمینه فراهم آمده از قول مخالفان بوده و بالتیجه حق معنی ادا نشده است، لذا من دست بتحریر این کتاب در این زمینه زدم و آنرا در چهار کتاب که هر کتاب خود مشتمل بر فصولی چند است فراهم آوردم و تقدیم اهل ایمان کردم».

عناوین مجلدات کتاب چنین است:

- جلد اول: در زندگانی پیامبران گذشته علیهم السلام (دارای سی و هفت باب)؛

- جلد دوم: در حالات معصومین علیهم السلام (دارای شصت و پنج باب)؛

- جلد سوم: در مباحث امامت (دارای دوازده باب).

کتاب حیات القلوب دارای چاپ ها و برگزیده ها و تصحیحات نسبتاً زیادی است و مرحوم مشار به مواردی از آنها اشاره داشته است (1) و از آن جمله اند: چاپ چوبی (سربی) 1241 ق در تهران، چاپ سنگی در سال 1261 ق در تهران و چاپ حروفی انتشارات آفرینه - قم، در سال 1389 ش، به اهتمام کاظم عابدینی مطلق، از جمله چاپ های تصحیح شده این اثر گرانها، محسوب می گردد.

ص: 323

1- مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج 2، صص 1827-1829.

آغاز: (1) افتاده «....»

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13 ق، تعداد برگ: 346 گ.

گزارش نسخه: این نسخه شامل جلد اول کتاب می باشد؛ بخش هایی از آغاز و انجام نسخه افتاده است.

(277)

«D-305»

عنوان: نسخه دیگری از حیات القلوب (2)

آغاز: «بسمله، الحمد لله و الصلوة علی عباده الذین اصطفی محمد و آله خیرة الوری، اما بعد این کتاب دوم است از کتاب حیاة القلوب از مؤلفات احقر عباد الله محمد باقر ابن محمد تقی، عفی الله عن جرائمهما، در بیان تاریخ ولادت با سعادت و غزوات و سایر احوال شریفه «....»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1126 ق، تعداد برگ: 471 گ.

گزارش نسخه: این نسخه جلد دوم کتاب می باشد.

(278)

«C-92»

ص: 324

1- آغاز جلد اول اصل کتاب چنین است: «بسمله، حیاة قلوب مرده دلان بوادی ضلالت و حرمان محمد خداوند بی مانندی است که مقربان درگاه احدیتش به زبان بی زبانی ادای شکر نعمتهای بی انتهای او نموده اند....»

پدیدآور (ناظم): شمس الدین محمد بن حسام الدین حسن بن شمس الدین زاهد، خوشقی قهستانی قائنی خراسانی، مشهور به ابن حسام» و «فردوسی ثانی» (د. 875ق)

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: ولایت نامه خاوران نامه، مثنوی حماسی مشهوری مشتمل بر 22500 بیت است که در بحر متقارب مثنی مقصور یا محذوف، به سال 830ق سروده شده است و در آن ابن حسام، فضائل و مناقب حضرت امیر المؤمنین علیه السلام، آمیخته به داستان های خیالی از سفرها و جنگ ها و دلاوریهای آن حضرت و یارانش، همچون مالک اشتر و ابوالمحنج در سرزمین خاوران و مشرق زمین، با شاه خاور به نام قباد و شاهان بت پرست دیگر به نام طهماس شاه و صلصال شاه و سپاه دیوان و اژدها به نظم کشیده شده است.

این مثنوی گرانقدر، از قدیمی ترین منظومه های حماسی دینی در ادب فارسی و در نوع خود کم نظیر و به لحاظ سبک و ارزش شعری، از مقام ممتازی برخوردار است. این نوع سبک ادبی در تاریخ ادب فارسی، امروزه رو به فراموشی سپرده شده است. خاوران نامه، از قدیمی ترین حماسه های فارسی شیعیان است، و بعد از علی نامه، سرایش سده پنجم هجری، کهن ترین حماسه شیعی به زبان فارسی است هدف این داستان ها، تحکیم ایمان مردم و برانگیختن حس تحسین شیعیان و دوست داران آل علی علیهم السلام، بوده است، بنا به پسند عوام در آن روزگار، همیشه صحت روایات تاریخی مورد نظر نبوده، بلکه در آنها گاه سخن از جنگ با اژدها و دیو و جن می رود که در میان مردم، فرهنگ و ادبیات رایجی بوده است. شخصیت های انسانی این مثنوی، همچون مالک اشتر، ابوالمحنج و عمر بن امیه واقعیت تاریخی دارند، ولی پاره ای دیگر نظیر عملاق، قرطاس، عبدوی و نیز مکان هایی همچون حصن ضمان و حصن ظفر، صرفاً ساخته و

ص: 325

پرداخته ذهن شاعر است و تنها از دید حماسی باید بدان ها نگریست.

باید افزود با اینکه ابن حسام، تصریح کرده که نام منظومه اش خاوران نامه است، اما در عین حال، در بسیاری از سر چشمه ها و فهرست ها، از آن با عنوان خاور نامه یاد کرده اند:

چو بر سال هشتصد بیفزود سی *** شد این نامه تازیان پارسی

مر این نامه را خاوران نامه نام *** نهادم بدانگه که کردم تمام.

درباره محتوای این کتاب گرانسنگ باید گفت که ابن حسام خوسفی، بعد از ذکر توحید و ستایش نبوت، خرد و دانش را ستوده و پس از مناجات، به ستایش مقام نبوت پرداخته است. وی در آغاز خاوران نامه، اصحاب پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، در حضور او بحث می کنند که چه کسی از اصحاب، پهلوان تر است و به دنبال این بحث و نزاع، دو تن از اصحاب، ابوالمحبجن و سعد وقاص، مکه را به قصد خاورزمین ترک می کنند. آنان در راه با نوادر، فرمانروای راهزنان، می جنگند و سعد وقاص اسیر می شود. ابوالمحبجن نوادر را می کشد و سعد وقاص را می رهند که هر دو با قطار آدم خوار روبه رو می شوند و پس از جنگیدن با او می گریزند. حضرت محمد صلی الله علیه و آله، علی علیه السلام را به جستجوی آن دو، روانه می کند. برخی از مردم خاورزمین قنبر را اسیر می کنند و امیر المؤمنین قنبر را گم می کند. علی علیه السلام پس از آنکه ابوالمحبجن و سعد وقاص را می یابد، با قطار می جنگد و او را به اسلام دعوت می کند و چون قطار نمی پذیرد، کشته می شود. از آن پس لشکر اسلام به رهبری امیر المؤمنین علی علیه السلام به خاورزمین می رود. علی علیه السلام، قنبر را می یابد و او را می رهند. در این میان، مالک اشتر هم به جستجوی حضرت علی علیه السلام می آید و سپاه اسلام به رهبری علی علیه السلام، چندین بار با سپاه خاورزمین می جنگد.

در بخشی از داستان، عمرو آمیه نیز، به داستان وارد می شود که پیک و تندرو سپاه اسلام است. پاره ای از کتاب، از جنگ علی علیه السلام با جادوان بحث می کند؛ سرانجام علی

علیه السلام، خاورزمین را مسخر می کند و جمشید شاه می گریزد. پس از آن علی علیه السلام، رسول اکرم صلی الله علیه وآله را در خواب می بیند که به او فرمان می دهد به سرزمین قهرمان رود تا یادگار سلیمان علیه السلام را از فراز کوه بلور، برایش بیاورد و او در آنجا با سپاه قهرمان می جنگد. پس از آن علی علیه السلام به سرزمین ساحل می رود. بخشی عظیمی از خاوران نامه درباره جنگ های امیر مؤمنان علی علیه السلام با تهماس، پهلوان اهل ساحل، است. پس از آن به سرزمین قام، که سرزمین زردشتیان است، می رود و با صلصال شاه می جنگد. در تمام این جنگ ها، سپاه اسلام به رهبری علی علیه السلام پیروز است. مالک اشتر و عمرو أمیه نیز قهرمانی های بسیار نشان می دهند.

باید افزود که ابن حسام در این مثنوی، سخت، تحت تأثیر شاهنامه فردوسی است و حتی در جایی از کتاب راجع به اینکه فردوسی را در خواب دیده، سخن گفته است. درباره جزئیات این مسدله، رشته سخن و عنان قلم را به دست استاد ادبیات فارسی در دانشگاه کالیفرنیا، جناب آقای دکتر امید سالار، می دهیم که می نویسند: «سراینده تاریخ حیدری، هرکسی که باشد. و مسلما حسن کاشی نیست - شعر نسبتا ضعیفی دارد. اما اگر به آثار یکی از بهترین حماسه سرایان شیعی، یعنی ابن حسام خوسفی (783-875 ق) که خاوران نامه اش از حماسه های مذهبی نامدار است، بنگریم، می بینیم که این شاعر شیعی معتقد، نیز در باب فردوسی با نهایت احترام سخن می گوید، تا آنجا که خاوران نامه خود را برگ گلی از "روضه فردوسی می خواند. (1) ابن حسام در همان اوایل خاوران نامه که آن را در بیش از بیست و دو هزار بیت، به بحر متقارب و به تقلید از شاهنامه در ذکر دلاوری های مولای متقیان علیه السلام سروده است، ارادت خود را به فردوسی و پیرویش را از اثر جاودانی او، صریحا ابراز کرده است. (2)

ابن حسام از فردوسی به الهام گر (3) خود تعبیر می کند و می نویسد که یک بار فردوسی را در

ص: 327

1- ابن حسام خوسفی، دیوان محمد بن حسام خوسفی، ص 268.

2- همو، خاوران نامه (نیمه اول)، ص 32؛ بهنام فر و خسروی، «تأثیر شاهنامه بر خاوران نامه»، صص 11 - 12.

3- Muse.

باغ پر گل و گیاهی به خواب می بیند و نزد او می رود و او را در آغوش می گیرد و با او سخن می گوید و معتقد است که به برکت این خواب طبع او گشوده می شود و سخنش روان می گردد. (1) ابن حسام، آن شاعر شیعه معتقدی که عمری را در دهقانی و کار و زحمت صرف کرده، و به ندرت مدح کسی را گفته، از فردوسی با کمال احترام یاد می کند و از او می خواهد که سینه بر سینه اش نهد تا صافی نهاد فردوسی نصیبش شود. حسن کاشی - که در تقوا از ابن حسام هم پیش بوده، زیرا هرگز مدیحه سرایی نکرده و با فقر ساخته تا دستش جلوی کسی، بجز خداوند تبارک و تعالی، دراز نباشد - هم صریحا از فردوسی با کمال احترام یاد می کند. چگونه ممکن است که نص سخن این دو شاعر معتقد شیعه را نادیده گرفت و به این فکر افتاد که ابن حسام و حسن کاشی و امثال ایشان، با فردوسی به خاطر تشعشان معارضت داشته اند؟ البته هیچ بعید نیست که شعرا به یکدیگر رقابت کنند یا به خاطر چشم و هم چشمی های شاعرانه که نمونه های آن را در عهد خودمان هم بسیار دیده ایم، یکدیگر را بکوبند و سخن هم را خوار کنند؛ اما آن رقابت ها دیگر ست و کاسه کوزه ی آنها را بر سر مذهب تشیع شکستن، دیگر؛ تشیع به خودی خود دینانی نیست که به مذاهب دیگر توهینی روا دارد. اگر این گونه بد اخلاقی ها در طول تاریخ مذهب شیعه از برخی از پیروان این مذهب به ظهور رسیده است، نباید آن را به حساب تشیع گذاشت. این کارها از مقوله بد اخلاقی و تعصب است و ربطی به مذهب اهل بیت (علیهم السلام) و سعه صدری که معصومین در اقوال و افعالشان نشان داده و پیروانشان را به آن توصیه کرده اند، ندارد. (2)

در کنار برخی چاپ های سنگی خاوران نامه در ایران، هند و پاکستان - که مرحوم مشار، در پژوهش خویش، گزارشی از آنها به دست داده است (3). روایتی منشور از نوع روایت نقالان نیز با نام خاور نامه باقی مانده است. این کتاب منشور، مشحون از تعبیرات و اصطلاحات نقالی است و چند به صورت چاپ سنگی منتشر شده است. بنا بر اطلاع راقم، اصل خاوران نامه، تاکنون

ص: 328

1- ابن حسام، خاوران نامه (نیمه اول)، ص 49؛ بهنام فر و خسروی، «تأثیر شاهنامه بر خاوران نامه»، صص 12 - 13.

2- نشریه بساتین، س 1، ش 2، صص 20-22

3- مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج 2، صص 1861-1860.

تصحیح منقحی از آن منتشر نشده است و تنها دو دانشجو ضمن پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی در دانشگاه فردوسی مشهد، به تصحیح خاوران نامه پرداخته اند؛ یکی نیمه نخست کتاب، از حیدر علی خوشکنار و دیگری نیمه دوم آن به تصحیح حمیدالله مرادی، که خوشبختانه، به اهتمام حمیدالله مرادی خلاصه ای از خاوران نامه با عنوان تازیان نامه پارسی: خلاصه خاوران نامه منتشر شده است.

گفتنی است، خاوران نامه در هند نیز رواج و شهرت داشته و شاعری اهل دکن، متخلص به رستمی، خاوران نامه را در سده یازدهم هجری، برای خدیجه سلطان شهربانو، همسر سلطان محمد بن ابراهیم عادل شاه (حک. 1035 - 1070ق)، پادشاه دکن، به زبان دکنی، ترجمه کرده است.

پایان سخن اینکه راقم در کتاب معجم الآثار المخطوطة، گزارشی از دستنویس های مختلف این اثر در کتابخانه های جهان بدست داده است (1) و نسخه ای از خاوران نامه، با تاریخ کتابت متأخر (سده 13 ق) نیز نزد راقم موجود است؛ از مجموع نسخ خطی خاوران نامه، به نظر می رسد، کهن ترین آن ها، نسخه موزه هنرهای تزئینی در تهران بوده باشد که برای نگهداری بهتر، به کاخ موزه گلستان (سلطنتی)، انتقال گردیده است.

آغاز: «نخستین بر این نامه دلگشای *** سخن نقش بستم بنام خدای».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 263گ.

(279)

«C-1432»

عنوان: نسخه دیگری از خاوران نامه (2)

ص: 329

1- منقحی، معجم الآثار المخطوطة حول أمير المؤمنين علي بن أبي طالب عليه السلام، صص 121 - 122.

آغاز: افتاده (...).

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 530 گ.

(280)

«B-1150»

عنوان: خزان و چهار

پدیدآور (مؤلف و ناظم): قاضی محمد شریف بن شمس الدین محمد، شیرازی مشهور به «شریفا» و متخلص به «کاشف» (د. پس از 1060 ق)

موضوع: اخلاق و ادبیات فارسی

گزارش متن: کتابی است در اخلاق با نثری نیکو و ادیبانه، آمیخته به حکایات و ابیاتی از خود مؤلف در شرح احوال کسانی که پس از سال ها مرارت و سختی، به آسایش و گشایش رسیده اند؛ مؤلف آن را به درخواست برادر کهنتر خویش محمداسماعیل، در یک مقدمه و چهارده اساس (به ترتیب ذیل) و یک

خاتمه در سلخ ماه شعبان المعظم سال 1060 ق نگاشته است: 1. صبر، 2. رحم، 3. ادب، 4. پاکیزگی، 5. عبادت، 6. لطف، 7. یقین، 8. حلم، 9. نصرت، 10. مروت، 11. سخاوت، 12. کرامت، 13. هدایت، 14. خاتمیت.

قاضی شریفا، ابتدا شرحی بر حروف «صراط علی حق نمسکه» آورده است؛ او بر این باور است که در این عبارت، هر یک از حروف، رمز یکی از القاب حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام می باشد. باید افزود که بیش تر داستان ها از کتاب الفرج بعد الشدة ابن جوزی اقتباس گردیده و سپس موارد دیگری نیز از سوی مؤلف به آن افزوده شده است؛ مؤلف پس از اساس چهاردهم

ص: 330

(خاتمیت) شرح حالی از خود نگاشته است.

این اثر نخستین بار در سال های 1263 و 1271 ق در تهران و نیز در سال های 1276 و 1284 ق در تبریز به صورت چاپ سنگی منتشر شده است. این اثر همچنین با تصحیح متن و شرح مشکلات آن، توسط محمد حسین خسروان و رضا اشرف زاده، در سال 1382 ش، با عنوان خزان و بهار: حکایتهایی از گشایشهای پس از سختی، از سوی انتشارات به نشر در مشهد مقدس به چاپ رسیده است.

آغاز: «بسمله، چمن آرای فرج بعد از شدت در خزان و بهار روز گار لطف شامل حضرت سبحانی است که ذات کاملی انسانیرا در وحشت سرای رحم در دامن .. صراط علی حق نمسکه ... اما بعد آن ناجی از مضایق مهالک و مخالف مسالک»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1234ق، محل کتابت: اردبیل، تعداد برگ: 117گ.

(281)

«B-4293»

عنوان: نسخه دیگری از خزان و بهار (2)

آغاز: «مانند نسخه B-1150»

انجام: «...»، ناتمام.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13ق، تعداد برگ: 55گ.

(282)

ص: 331

عنوان: خسرو و شیرین (1)

پدیدآور (ناظم): امیر محمد امین، شهرستانی اصفهانی متخلص به «روح الامین» و «امین» (د. 1047ق)

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: منظومه داستان خسرو و شیرین و فرهاد در قالب مثنوی است که شاعر آن را طبق عبارات دیباچه منشور آن، به درخواست محمد قلی قطب شاه (حک. 989-102ق)، پادشاه دکن، در سال های 1017-1018 ق سروده و پس از مدح وی، منظومه داستانی اش را به نام آن پادشاه شیعی، موشح ساخته است.

گفتنی است بخش بندی و عناوین منظومه خسرو و شیرین روح الامین، چنین است:

- در بیان بی وفائی و ناسازگاری ایام؛

- در بیان آگاه شدن شیرین از ویرانی دیار عشق، یعنی مرگ فرهاد:

چنین آید بگوش از هوشیاران *** که شیرین بود روزی پیش یاران

...

بیا روح الامین داری اگر هوش *** بکن این پند را چون حلقه در گوش؛

- صفت بزم آرابی خسرو و شیرین در شبی که دعوی زیادی داشت بر روز ... و شیرین ساختن روح الامین کام خامه را بنوشتن شرح این مقال.

باید افزود که منظومه خسرو و شیرین روح الامین اصفهانی، به اهتمام بانو پریچهر سلطانی،

ص: 332

تصحیح گردیده و در سال 1389، از سوی انتشارات سامان دانش چاپ شده است.

آغاز (دیباچه): «ای بسته بدست جود تو قطب کمر / وای مکرمتت نهاده تاجش بر سر

خواهم که کند زبان عریان امین *** از مرحمتت جامه شکری در بر».

آغاز (منظومه): «خداوندا به عشقم راه بنمای *** دری بر رویم از تأیید بگشای «

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 12ق، تعداد برگ: 317گ.

گزارش نسخه: نسخه ای نفیس و هنری است و دارای دو سر لوح مذهب می باشد.

(283)

«A-55»

عنوان: خسرو و شیرین [\(1\)](#)

پدیدآور (ناظم): میرزا محمد صادق، موسوی شیرازی اصفهانی مشهور به «منشی» و متخلص به «نامی» (د. 1204ق)

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: منظومه ای ادبی در داستان عشق خسرو و فرهاد به شیرین است که در حدود 3700 بیت، هنگامی که شاعر به شیراز رفته بود به در خواست وکیل الرعایا (کریمخان زند) و وزیرش حاج آقاسی، در قالب مثنوی و در بحر تقارب، سروده شده است و این منظومه، نخستین مثنوی خمسه یا پنج گنج نامی است.

ص: 333

1- همان، ص 160 و همان، ج 19، ص 169.

باید افزود، نامی از شعرا و منشیان کریم خان زند بوده و لقب «نامی» نیز از سوی وکیل الرعایا، به وی اعطا شده است و نامی ترین اثر مؤلف نیز، تاریخ گیتی گشا است که تاریخ زندیه است. سعید نفیسی در مقدمه تاریخ گیتی گشا، دو مثنوی درج گهر و یوسف و زلیخا را به نامی نسبت داده است و به باور وی خود نامی، تمام مثنوی های خود را نامی نامیده است.

برای آشنایی با سبک و قریحه نامی و این ابیات از مثنوی خسرو شیرین اوست:

مرا در کوکب سالار کشور *** خدیو ظلم سوز عدل گستر

وکیل قائم آل محمد *** که دور دولتش بادا مخلد

گذر افتاد سوی ملک شیراز *** چه شیراز آنکه بر جنت کند ناز

مبارک منزلی از چشم بد دور *** بهستی جایگ اه جلوه حور

هنرور حاج آقاسی که ایام *** نماید فخر چون او را برد نام

در این کشور بر او، جا گرفتم *** بقرب لطف او مأوی گرفتم

ببحر ژرف طبعم چون نظر کرد *** دهان از این حکایت پر درر کرد

که بحر عالیت بحریت موج *** در او پنهان گهر با در خور تاج

بفرمانش گشادم در ازین گنج *** شدم از کلک این معنی گهر سنج

اگر چه این بود نظم نخستم *** ورق از نظم های عشق شستم

بعرف شاعران شخصی ازین پیش *** نهاده گر چه نامی نام بر خویش

بملک نظم نام آور نبود است *** عبث بر خویشتن تهمت نمود است

چو من شاهی این کشور گرفتم *** بعنف این نام را زو بر گرفتم

بمن می زبید این نام گرامی *** که هستم من به ملک نظم نامی».

عشق نامه خسرو و شیرین، نخستین بار به اهتمام و تحقیق بانوراویه گرد افشاری، در سال 1390 ش از سوی انتشارات رشد آوران و سپس به کوشش همو، همان منظومه به همراه منظومه های دیگر نامی شامل لیلی و مجنون، وامق و عذرا و درج گهر، با عنوان نامه نامی، از سوی انتشارات سخنوران، در سال 1392 ش چاپ شده است.

آغاز: «بنام آنکه در عنوان نامه *** بود نامش نخستین نقش خامه

جمال آرای بکران سخن نام *** سخن آموز کلک بی لب و کام».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1218ق، تعداد برگ: 244 گ.

(284)

«C-2386»

عنوان: خلاصه الاخبار (1)

پدیدآور (مؤلف): سید محمد مهدی بن محمد جعفر، موسوی تنکابنی (د. پس از 1250ق)

موضوع: تاریخ معصومین (علیهم السلام)

گزارش متن: کتابی در داستان های انبیا و حکایاتی از زندگی ائمه معصومین علیهم السلام است که مؤلف در آن به بیان مناقب و معجزات آن ستارگان هدایت و نیز احوال حضرت صاحب الامر عجل الله تعالی فرجه الشریف و همراه برخی مباحث اخلاق و شمه ای در معاد و رجعت پرداخته و در یک مقدمه، هشتاد و هشت باب و یک خاتمه در 1250ق از آن فراغت یافته است.

باید افزود، این اثر، در سال های 1275، 1282، 1287 و 1311 ق به صورت چاپ سنگی و

ص: 335

1- همان، ج 1، ص 210.

سپس در سال 1335 و 1338 ش به صورت سری (حروفی) منتشر گردیده است. (1)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 13ق، تعداد برگ: 128گ.

(285)

«D-486»

عنوان: خلاصة الحساب (2) با ترجمه فارسی

پدیدآور (مؤلف): شیخ بهاء الدین محمد بن حسین، عاملی مشهور به «شیخ بهایی» (د. 1030ق)

موضوع: ریاضیات (حساب)

گزارش متن: کتابی مشهور و مختصر در قواعد مهم علم حساب با ذکر مثال است که سالیان متمادی، به عنوان کتاب درسی در حوزه های علمیه مورد تدریس و تدریس دانشوران علوم اسلامی در فن ریاضی بوده است و به جهت مقبولیت عمومی، دارای شروح، ترجمه ها و تعلیقات متعددی است. شیخ بهائی (ره) این اثر را در یک مقدمه و ده باب و هر باب در چند فصل، برای حمزه میرزا فرزند سلطان محمد خدابنده صفوی (برادر بزرگتر شاه عباس اول) تألیف نموده است.

عناوین مقدمه و ابواب کتاب، چنین است:

- المقدمة في تعريف علم الحساب؛

- الباب الأول في حساب الصحاح؛

- الباب الثاني في حساب الكسور؛

ص: 336

1- مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج 2، ص 1899.

2- الطهرانی، الذریعة، ج 7، ص 224

- الباب الثالث في استخراج المجهولات بالاربعة المتناسبة؛

- الباب الرابع في استخراج المجهولات بحساب الخطاين؛ - الباب الخامس في استخراج المجهولات بالعمل بالعكس؛

- الباب السادس في استخراج المجهولات بطريق الجبر و المقابلة؛

- الباب السابع في المساحة؛

- الباب الثامن فيما يتبع المساحات؛

- الباب التاسع في قواعد شريفة و فوائد لطيفة؛

- الباب العاشر في مسائل متفرقة و طرق مختلفة.

نسخه مورد گفتگو افزون بر متن عربی، دارای ترجمه فارسی نیز است.

گفتنی است اصل عربی این کتاب دارای چاپ های متعددی است که مرحوم مشار به مواردی از آنها اشاره نموده است. (1) این اثر نخستین بار در سال 1812م (تجدید چاپ 1829م) در کلکته - هند سپس در سال 1843م در برلین با ترجمه آلمانی و پس از آن در سال 1267ق، در آستانه (استانبول) به صورت چاپ سنگی در تهران و سپس به صورت سریبی به نحو متعدد در ایران، مصر و هند، منتشر شده است. آخرین چاپ این اثر مربوط به تحقیق و تصحیح یوسف بیگ باباپور و مهدی طالعی است که در سال 1390، از سوی مجمع ذخایر اسلامی در قم منتشر گردیده است.

آغاز: «بسملة، نحمدک یا من لایحیط بجمیع نعمة عدد ولاینتهی تضاعف قسمه إلى آمد و نصلي علی سیدنا محمد النبي المجتبی و عترته سیما الأربعة المتناسبة أصحاب العباء؛ أما بعد فإن الفقير إلى الله الغنی...»

ص: 337

1- مشار، فهرست کتابهای چاپی عربی، صص 335-336.

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 12 ق.

(286)

«C-639»

عنوان: خلاصه شفائی (1)

پدیدآور (مؤلف): میر شرف الدین مظفر (حسن) بن محمد، حسینی کاشانی مشهور به «حکیم شفائی» و «حکیم شرف الدین» و متخلص به «شفائی» (د. 1037 یا 1038 ق)

موضوع: پزشکی

گزارش متن: متنی موجز و روان در حفظ صحت و سلامت جسم و جان، منتخب از تصانیف حکما و اطبای یونان و ایران، برای فارسی زبانان است که بتوانند در سفر و حضر از آن بهره کافی و وافی را جویند. در مقدمه کتاب، خود شفائی تصریح می کند: «آن را از جهة تذکر نفس خود نوشته و خلاصه تصانیف اعظام حکماء در هر باب از مباحث طب انتخاب ... و در این کتاب جمع نمود ... از لباس عربی عریان ساخت و بکسوة فارسی مزین گردانید». این اثر ارزنده، از سوی مؤلف، طی دو کتاب، کتاب اول در سه مطلب، و کتاب دوم در سه فن به ترتیب ذیل، ترجیحا در اوایل سده 11 ق، تنظیم و تألیف گردیده است:

- کتاب اول مشتمل بر سه مطلب:

- مطلب اول در حفظ صحت (در دوازده باب)؛

- مطلب دوم در علاج مرض بقول کلی (در ده باب):

باب اول در تعدیل مزاج؛

ص: 338

1- الطهرانی، الذریعه، ج 7، ص 229، مرحوم آقا بزرگ تهرانی، این اثر را با عنوان خلاصه الشفاء، ثبت نموده است.

باب دوم در تدبیر هواء

باب سوم در تدبیر مأکول؛

باب چهارم در تدبیر مشروب؛

باب پنجم در تدبیر حرکت و سکون بدن؛

باب ششم در تدبیر حرکت و سکون نفسانی؛

باب هفتم در تدبیر نوم و یقظة؛

باب هشتم در تدبیر استفراغ و احتباس (در 3 فصل)؛

باب نهم در تدبیر فصول؛

باب دهم در تدبیر ابدان بر حسب اسنان (در مقاطع سنی).

- مطلب سوم در ادویه مفرده (در دو مقاله همراه دو خطبه و دیباچه جدا):

مقاله اول در کلیات ادویه مفرده؛

مقاله دوم در ادویه مفرده به ترتیب الفبایی. (1)

- کتاب دوم مشتمل بر سه فن (همراه دو خطبه و دیباچه جدا):

- فن اول در امراض خاصه / مختصه به عضو عضو از فرق تا قدم و اسباب و علامات و معالجات (در 19 مقاله)؛

- فن دوم در امراض غیر خاصه / غیر مختصه (در 7 مقاله همراه دو خطبه و دیباچه جدا)؛

- فن سوم در ادویه مرکبه (در 33 باب همراه دو خطبه و دیباچه جدا).

ص: 339

1- باید توجه داشت که بخش اصلی و بزرگ کتاب خلاصه شفائی، همین بخش می باشد.

آغاز: «بسمله، حمد بی نهایت و ثنای بی غایت حکیمی را که حکمت کامله و کیفیت مزاج را از امتزاج جواهر عناصر مختلفه الآثار احداث نمود... و بعد فقیر حقیر... مظفر بن محمد حسینی شفائی کاشانی را کثرت اشتغال به مطالعه مؤلفات.. قدما.. باعث وداعی به تسوید این مقاله... شد... و این مجلد که موسوم شد به خلاصه شفائی مبتنی بر دو کتاب است... این مقاله را در حفظ صحت از کتب اعظام حکماء... انتخاب نمود...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1038ق، تعداد برگ: 616گ.

گزارش نسخه: نسخه ایست نفیس، در برگ آغازین نسخه دارای یک سرلوح مذهب می باشد.

(287)

«C-86»

عنوان: خمسه امیر خسرو دهلوی (1) = پنج گنج = ثمانیه خسرویه

پدیدآور (ناظم): ابوالحسن بن سیف الدین، بخارایی دهلوی مشهور به «امیر خسرو» (د. 725ق)

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: خمسه امیر خسرو، موفق ترین تقلید خمسه نظامی گنجوی در قالب مثنوی است، شامل منظومه های پنج گانه با عناوین مطالع الانوار، شیرین و خسرو، مجنون و لیلی، آئینه سکندری و هشت بهشت، که به ترتیب در پاسخ یکی از منظومه های خمسه نظامی، مخزن الاسرار، خسرو و شیرین، لیلی و مجنون، اسکندرنامه و هفت پیکر، سروده شده است. البته ناگفته نماند، برخی خمسه امیر خسرو را به نام ثمانیه خسرویه نیز می خوانند، چرا که خمسه وی حاوی سه

ص: 340

مثنوی دیگر او، یعنی دول رانی و خضر خان، تاج الفتوح و نه سپهر، نیز می باشد.

منظومه مطلع الانوار، در بحر سریع، طی دو هفته، امیر خسرو آن را به سال 698ق، در جواب مخزن الاسرار نظامی سروده شده و دارای 3310 بیت است. امیر خسرو در این منظومه بعد از حمد باری تعالی و سه مناجات و سه نعت از رسول اکرم صلوات الله علیه و آله و نیز مدح مرشد و ثنای سلطان، سه خلوت و بیست مقاله، همراه با حکایات آورده شده است و موضوع این منظومه توحید، تهذیب، تحقیق و تربیت است.

منظومه شیرین و خسرو، در بحر هزج مسدس مقصور یا محذوف است که امیر خسرو آن را پس از مطلع الانوار، به سال 698ق، معادل خسرو و شیرین نظامی سروده شده و دارای 4124 بیت است. این منظومه، نموداری از اطلاعات علمی و حکمی امیر خسرو است.

منظومه لیلی و مجنون، به تقلید از لیلی و مجنون نظامی در 2660 بیت، به سال 698ق، سروده شده است؛ امیر خسرو در این منظومه، با برخی تصرفات، همان داستان لیلی و مجنون را به نظم در آورده، لیکن هرگز به پای نظامی نرسیده است.

منظومه آینه سکندری، در بحر متقارب مثنی محذوف یا مقصور، چهارمین مثنوی خمسه اوست که در 4450 بیت، به سال 699ق در قبال اسکندرنامه نظامی سروده است. این منظومه با مرگ و دفن اسکندر پایان می یابد.

منظومه هشت بهشت، آخرین مثنوی، خمسه دهلوی است که وی به سال 701 ق، در 3352 بیت در برابر هفت پیکر نظامی سروده است. موضوع این منظومه پس از تمهیدات و مدایح، این است که بهرام گور، عاشق دلایرام می شود و پس از آن بر او خشم می گیرد و هفت گنبد در هفت رنگ مختلف می سازد و هر یک از روزهای هفته را در یکی از گنبدها که محل سکونت یکی از معشوقه های بهرام بود می گذراند و سرانجام مردن بهرام، زمانی که در شکار گورخر بوده است و به این ترتیب داستان خاتمه می یابد.

منظومه دول رانی و خضر خان در بحر هزج مسدس مقصور یا محذوف در 4519 بیت است که شاعر آن را در سال 715 ق به پایان رسانده است. موضوع آن داستان عشق خضر خان فرزند علاء الدین محمد شاه خلجی (حک . 695-716 ق) با دیول دی، دختر راجه گجرات است و این سرگذشت را خود خضر خان برای امیر خسرو تعریف کرده و به خواهش او، وی در مدتی کوتاه آن را به نظم کشیده است. شاعر در مقدمه این منظومه، بعد از حمد و ستایش و نعوت مختلف و معمول، شرحی از کیفیات نشر اسلام از طریق سلاطین غوری و سرزمین های آنها در هندوستان را بیان کرده است. ناگفته نماند که این منظومه را عشقیه نیز نامیده اند.

گفتنی است خمسه امیر خسرو دهلوی در ایران و هند، بارها به چاپ رسیده است. (1)

آغاز (شیرین و خسرو): «خداوندا دلم را چشم بگشای معراج یقینم راه بنمای».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1016 ق، تعداد برگ: 233 گ.

(288)

«B-1867»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه امیر خسرو دهلوی (2)

آغاز: «بسم الله الرحمن الرحيم *** خطبه قدس است بملک قدیم

رایحه حکمت و توقیع راز *** نیست مگر این رقم جان گداز».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 117 گ.

گزارش نسخه: این نسخه، تنها حاوی مطلع الانوار امیر خسرو دهلوی است.

ص: 342

(289)

«B-1809-3»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه امیر خسرو دهلوی (3)

آغاز: افتاده (...).

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 9گ (320 الف - 328 الف).

گزارش نسخه: بخش های زیادی از آغاز نسخه افتاده است، این نسخه، حاوی مثنوی شیرین و خسرو است.

(290)

«B-1809-5»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه امیر خسرو دهلوی (4)

آغاز: افتاده (...).

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 26گ (239 الف - 264 ب).

گزارش نسخه: بخش های زیادی از آغاز نسخه افتاده است، این نسخه، حاوی مثنوی مجنون و لیلی است.

(291)

«C-1845-3»

ص: 343

عنوان: نسخه دیگری از خمسه امیر خسرو دهلوی (5)

آغاز: «سر نامه بنام آن خداوند که دلها را بخوبان داده پیوند *** ز عشق آراست لوح آب و گل را بدان جان زندگی بخشید دل را».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 985ق، تعداد برگ: 156 گ.

گزارش نسخه: نسخه هنری نفیسی است، در آغاز نسخه، دارای یک سرلوح مذهب و نیز حاوی یک مجلس نگاره (مینیاتور) که متناسب با مضامین عاشقانه این منظومه، به شکلی هنرمندانه ترسیم گردیده است. گفتنی است که این نسخه تنها حاوی منظومه عاشقانه دول رانی و خضر خان است.

(292)

«C-1919-4»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه امیر خسرو دهلوی (5)

آغاز: «مانند نسخه 3-1845-C»

نوع خط: نستعلیق (چلیپا)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 43گ (289 - 331ب).

گزارش نسخه: این نسخه تنها حاوی منظومه عاشقانه دول رانی و خضر خان است و در هامش برگ های این مجموعه، کتابت گردیده است.

(293)

«C-1919-2»

ص: 344

عنوان: نسخه دیگری از خمسه امیر خسرو دهلوی (6)

آغاز (هشت بهشت): «ای گشاینده خزاین جود ***** نقش پیوند کارگاه وجود».

نوع خط: نستعلیق (چلیپا)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12 ق، تعداد برگ: 24 گ (25 ب - 48 الف).

گزارش نسخه: این نسخه تنها حاوی منظومه هشت بهشت است که در هامش برگ های این مجموعه، کتابت گردیده است.

(294)

«B-193»

عنوان: خمسه جامی = پنج گنج = هفت اورنگ (1) = سبعة جامی

پدیدآور (مؤلف): نورالدین عبدالرحمن بن احمد، جامی هروی (د. 898ق) موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: مجموعه ای از منظومه های اخلاقی با مشرب صوفیانه، حاوی هفت داستان، جملگی در قالب مثنوی، اما در بحور و اوزان مختلف، به تقلید از خمسه نظامی گنجوی سروده شده است و پس از مقدمه ای منثور، به ترتیب به نام های اختصاصی: سلسله الذهب، سلامان و ابسال، تحفة الأحرار، سبحة الابرار، یوسف و زلیخا، لیلی و مجنون و خردنامه اسکندری، مجموعه با عنوان هفت اورنگ، موسوم گردیده است. در مصادر، پنج منظومه از این هفت اثر (بدون سلسله الذهب و سلامان و ابسال)، به نام خمسه جامی نیز مشهور است.

مثنوی سلسله الذهب، در ذکر حقایق عرفانی، شریعت، عشق و نبوت است؛ او آن را به سبک

ص: 345

1- الطهرانی، الذریعة، ج 19، ص 339.

حَدِيقَةُ الْحَقِيقَةِ سَنَائِي غَزَنَوِي، در بحر خفيف (فاعلاتن مفاعِلن فعِلن) سروده است.

مثنوی سلمان و ابسال، منظومهای تمثیلی در حکمت است که نخستین بار، در شرح اشارات خواجه نصیرالدین طوسی و اسرار حکمه ابن طفیل به آن داستان اشاره شده است و جامی آن را در بحر رمل مسدس (فاعلاتن فاعلاتن فاعِلن)، به نظم فارسی در آورده است.

مثنوی تحفه الاحرار، نخستین مثنوی تعلیمی پنج گنج اوست که وی آن را به افتخار «عبید الله احرار»، پیشوای سلسله نقشبندیه، چنین نام گذاری کرده است. این مثنوی که به شیوه مخزن الاسرار نظامی، در بحر سریع (مفتعلن مفتعلن فاعِلن) سروده شده است، در آن اشارت هایی به آفرینش، اسلام، نماز، زکات، حج، عزلت، تصوف، عشق و شاعری شده است و در انتها آن نیز، جامی، خطاب به فرزند خویش، ضیاء الدین یوسف، پند نامه ای سروده و در آن از جوانی خود یاد کرده است.

مثنوی سبحة الابرار، این مثنوی تعلیمی در ذکر مراحل سلوک و تربیت نفس است که جامی آن را در بحر رمل مسدس (فاعلاتن فاعلاتن فعِلن) سروده است.

مثنوی یوسف و زلیخا، داستان منظوم حضرت یوسف علیه السلام و زلیخا است که جامی آن در سال 889ق، در بحر هزج مسدس (مفاعیلن مفاعیلن فعولن) سروده شده است.

مثنوی لیلی و مجنون، داستان منظوم لیلی و مجنون است که جاوی آن به تقلید از نظامی گنجوی، در بحر هزج مسدس (مفعول مفاعِلن فعولن) سروده است.

مثنوی خردنامه اسکندری، این مثنوی تعلیمی در ذکر موعظه و پند از زبان فیلسوفان و حکمای یونان از جمله سقراط، افلاطون، ارسطو، بقراط، فیثاغورث و اسکندر در بحر متقارب مثنی (فعولن فعولن فعول) به سال 895ق، به نام سلطان حسین بایقرا سروده شده است. جامی در پایان، این مثنوی را پسین مثنویات خمسہ خود بر شمرده و آن را بر دیگر پنج گنج ها برتر دانسته است.

مثنوی های هفت اورنگ هریک جداگانه و یا در یک مجموعه، به شکل های مختلف و به نحو مکرر، منتشر گردیده است؛ شایان ذکر است که یکی از بهترین منشورات، چاپ تاشکند، است که پیش از انقلاب روسیه (1917م) و به گونه ای زیبا، با سرلوحی رنگی و خط نستعلیق به چاپ رسیده است.

آغاز (تحفة الاحرار): «بسم الله الرحمن الرحيم *** هست صلاى سر خوان حکيم».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 145ق، تعداد برگ: 188گ، نوع جلد: روغنی.

گزارش نسخه: نسخه ای نفیس و هنری حاوی چندین نگاره (مینیاتور) بوده و همچنین آغاز هر یک از منظومه های پنج گانه، دارای سرلوحی مذهب می باشد.

(295)

«B-191»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (2)

آغاز (یوسف وزلیخا): «الهی غنچه امید بگشای *** گلی از روضه جاوید بنمای».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 959ق، تعداد برگ: 278گ.

گزارش نسخه: این نسخه نفیس حاوی تمامی منظومه های هفت گانه هفت اورنگ، به ترتیب شامل: یوسف وزلیخا، سبحة الابرار، لیلی و مجنون، خردنامه اسکندری، سلسله الذهب، سلامان و ايسال و تحفة الاحرار است.

ص: 347

«B-192»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (3)

آغاز (سلامان و ابسال): «ای بیادت تازه جان عاشقان / زاب لطف، تر زبان عاشقان».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 87 گ.

گزارش نسخه: نسخهای نفیس و هنری است و در آغاز هر یک از منظومه ها، یک سرلوح مذهب آمده است. این نسخه حاوی سه منظومه، به ترتیب سلامان و ابسال، لیلی و مجنون و سلسله الذهب است.

«C-93»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (4)

آغاز (تحفة الاحرار): «بسم الله الرحمن الرحيم *** هست صلاى سر خوان حکیم».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 10 ق، تعداد برگ: 215 گ.

گزارش نسخه: نسخه ای نفیس و هنری است و در آغاز هر یک از منظومه ها، یک سرلوح مذهب آمده است و این نسخه همچنین دارای چند مجلس نگاره (مینیاتور) می باشد. این نسخه حاوی سه منظومه جامی، به ترتیب تحفة الأحرار، سلامان و ابسال، سبحة الأبرار (که در هامش کتابت شده) و سلسله الذهب است.

(298)

«B-2130-2»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (5)

آغاز: افتاده (...).

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 90گ (28 الف - 117ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی دو منظومه جامی، یوسف و زلیخا و سبحة الابرار است.

(299)

«C-1871»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (6)

آغاز (تحفة الاحرار): «بسم الله الرحمن الرحيم *** هست صلاى سر خوان کریم».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1074ق، تعداد برگ: 180گ.

گزارش نسخه: نسخه نفیس هنری است دارای دو سر لوح مذهب در آغاز منظومه هاست. گفتنی است این نسخه حاوی دو منظومه تحفة الاحرار و سبحة الابرار است.

(300)

«A-1118-3»

ص: 349

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (7)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 10ق، تعداد برگ: 6گ (129 الف - 134 ب).

گزارش نسخه: این نسخه تنها حاوی بخشی از منظومه تحفة الاحرار است از آغاز و انجام افتاده است.

(301)

«B-197»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (8)

آغاز افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 961ق، تعداد برگ: 68گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه تحفة الاحرار است.

(302)

«B-199»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (9)

آغاز: «مانند نسخه C-1871».

ص: 350

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 967ق، تعداد برگ: 61گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه تحفة الاحرار است.

(A-814-2)

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (10)

آغاز: «مانند نسخه C-1871».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 49گ (92ب - 140ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه تحفة الاحرار است.

(304)

«B-200-3»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (11)

آغاز: «مانند نسخه C-1871».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 985ق، تعداد برگ: 68گ (64 الف - 131 الف).

گزارش نسخه: نسخه ای نفیس و هنری است، در آغاز دارای یک سرلوح مذهب است. این

ص: 351

نسخه حاوی منظومه تحفة الاحرار است.

(305)

«B-2037-2»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (12)

آغاز: «مانند نسخه C-1871».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 10 ق، تعداد برگ: 41 گ (30 ب - 75 ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه تحفة الاحرار است.

(306)

«B-2421»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (13)

آغاز: «مانند نسخه C-1871».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 71 گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه تحفة الاحرار است.

(307)

ص: 352

«B-3975-1»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (14)

آغاز: «مانند نسخه C-1871».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 141ق، تعداد برگ: 104گ (2ب - 105ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه تحفة الاحرار است.

(308)

«B-4538-2»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (15)

آغاز: «مانند نسخه C-1871».

انجام: «...» ناتمام.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 44گ (10 الف - 53 الف).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه تحفة الاحرار است.

(309)

«C-111-4»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (16)

ص: 353

آغاز: «مانند نسخه C-1871».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 957ق، تعداد برگ: 7گ (173 الف - 179 الف).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه تحفة الاحرار است.

(310)

«C-817»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (17)

آغاز: «مانند نسخه C-1871».

نوع خط: نستعلیق خوش، کاتب: میرعلی، تاریخ کتابت: 886ق، تعداد برگ: 79.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه تحفة الاحرار است. در آغاز نسخه کسی گواهی می دهد که در روز شنبه 7 شعبان 1173ق نسخه را خریده است، هنگامی که «احمد شاه» پیروزی یافته بود.

(311)

«B-202»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (18)

آغاز (خردنامه اسکندری): «الهی کمال الهی تراست / جمال جهان پادشاهی تراست». نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 983ق، تعداد برگ: 103 گ.

ص: 354

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه خردنامه اسکندری است.

(312)

«C-111-3»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (19)

آغاز «مانند نسخه B-202».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 157ق، تعداد برگ: 3گ (170ب - 172ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی قسمتی از منظومه خردنامه اسکندری است.

(313)

«A-837»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (20)

آغاز: افتاده «...» .

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 10ق، تعداد برگ: 205گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی قسمتی از منظومه سلسله الذهب بوده و از آغاز و انجام افتاده است.

ص: 355

(314)

«A-1641»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (21)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 123 گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سلسله الذهب است و از آغاز و انجام اندکی افتادگی دارد.

(315)

«B-172»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (22)

آغاز: «لله الحمد قبول كل كلام *** بصفات الجلال و الاكرام

حمد او تاج تارك سخن است *** صدر هر نامه نو و كهن است».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 136 گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سلسله الذهب است.

(316)

«B-196»

ص: 356

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (23)

آغاز: «مانند نسخه B-172».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 10 ق، تعداد برگ: 210 گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سلسله الذهب است.

(317)

«C-96»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (24)

آغاز: «مانند نسخه B-172».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 249 گ.

گزارش نسخه: نسخه ای است نفیس، دارای دو سرلوح مذهب که در آغاز و میانه منظومه آمده است. این نسخه حاوی منظومه سلسله الذهب است.

(318)

«C-2454-1»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (25)

آغاز: «مانند نسخه B-172».

نوع خط: نستعلیق، کاتب نامعلوم، تاریخ کتابت: 1295 ق، تعداد برگ: 185 گ (1ب - 185ب).

ص: 357

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سلسله الذهب است.

(319)

«A-60»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (26)

آغاز (سبحة الابرار): «ابندی بسم الله الرحمن الرحيم المتوالی الأحسان». نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 127گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سبحة الابرار است.

(220)

«A-61»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (27)

آغاز: «مانند نسخه A-60».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1193ق، تعداد برگ: 102گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سبحة الابرار است.

(321)

«A-814-1»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (28)

ص: 358

آغاز: افتاده ((...)).

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 90گ (2 الف - 91ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سبحة الابرار است .

(322)

«B-194»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (29)

آغاز: «مانند نسخه A-60».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 127گ.

گزارش نسخه: نسخه نفیس و هنری است، در آغاز دارای یک سرلوح مذهب می باشد. این نسخه حاوی منظومه سبحة الابرار است.

(323)

«B-195»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (30)

آغاز: «مانند نسخه A-60».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1029ق، تعداد برگ: 105 گ. گزارش نسخه نسخه ایست نفیس و هنری و در آغاز

دارای یک سرلوح مذهب می باشد. این

ص: 359

نسخه حاوی منظومه سبحة الأبرار است.

(324)

«B-198»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (31)

آغاز: «مانند نسخه A-60»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 99 گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سبحة الأبرار است.

(325)

«B-2063»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (32)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11 ق، تعداد برگ: 85 گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سبحة الأبرار است.

(326)

«B-2091-1»

ص: 360

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (33)

آغاز: «مانند نسخه A-60».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 10 ق، تعداد برگ: 86 گ (1 ب - 86 ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سبحة الابرار است.

(327)

«B-2185-1»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (34)

آغاز: «مانند نسخه A-60».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 2 گ (1 ب - 2 ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی تنها بخش اندکی از آغاز منظومه سبحة الابرار است.

(328)

«B-2258-2»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (35)

ص: 361

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 19گ (43 الف - 61ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سبحة الابرار است و از آغاز و انجام افتادگی دارد.

(329)

«B-2261»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (36)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 101گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سبحة الابرار است و از اندکی از آغاز و انجام آن افتاده است.

(330)

«B-2262»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (37)

آغاز: افتاده «...».

ص: 362

انجام: «...» افتاده .

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ 99 گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سبحة الابرار است و از آغاز و انجام افتادگی دارد.

(331)

«B-3795-2»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (38)

آغاز: «مانند نسخه A-60».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 141ق، تعداد برگ: 129 گ (2ب - 130ب).

گزارش نسخه: این نسخه که در هامش برگ های این مجموعه کتابت گردیده است، تنها حاوی منظومه سبحة الابرار است و از انجام اندکی افتادگی دارد.

(332)

«C-94-1»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (39)

آغاز: «مانند نسخه A-60».

انجام: «...» افتاده.

ص: 363

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 102 گ (ب - 102 ب).

گزارش نسخه: نسخه ایست نفیس، در آغاز دارای یک سرلوح مذهب است. این نسخه حاوی منظومه سبحة الابرار است و از انجام اندکی نیز افتاده است.

(333)

«C-95-2»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (40)

آغاز: «مانند نسخه A-60».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1238 ق، تعداد برگ: 91 گ (ب - 4 - 94 الف).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سبحة الابرار است.

(334)

«A-930»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (41)

آغاز (یوسف وزلیخا): «الهي غنچه امید بگشای *** گلی از روضه جاوید بنمای».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 10 ق، تعداد برگ: 153 گ.

ص: 364

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه یوسف و زلیخا است. باید افزود این اثر، نسخه ایست بسیار نفیس و هنری، دارای 64 مجلس نگاره (میناتور) که متناسب با مضامین داستان حضرت یوسف علیه السلام و زلیخا، ترسیم گردیده است.

(335)

(A-682-5)

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (42)

آغاز: «مانند نسخه A-930».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ وگ (413 الف - 421 ب).

گزارش نسخه: این نسخه تنها حاوی بخش اندکی از منظومه یوسف و زلیخا است.

(336)

«B-201»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (43)

آغاز: «مانند نسخه A-930».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1254ق، تعداد برگ: 149گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه یوسف و زلیخا است.

(337)

ص: 365

«B-883-4»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (44)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 29گ (131 الف - 159 ب).

گزارش نسخه: این نسخه تنها حاوی بخش اندکی از منظومه یوسف و زلیخا است و از آغاز افتادگی دارد.

(338)

«B-926-3»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (45)

آغاز: «مانند نسخه A-930».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 129گ (144 الف - 272 الف).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه یوسف و زلیخا است.

(339)

«B-1819»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (46)

ص: 366

آغاز: «مانند نسخه A-930».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 10ق، تعداد برگ: 138 گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه یوسف و زلیخا است. نسخه ایست نفیس و هنری، دارای یک سرلوح مذهب در آغاز نسخه است.

(340)

«B-1875»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (47)

آغاز: «مانند نسخه A-930».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 10ق، تعداد برگ: 162 گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه یوسف و زلیخا است.

(341)

«B-2325»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (48)

آغاز: «مانند نسخه A-930».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10ق، تعداد برگ: 150 گ، نوع جلد: روغنی.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه یوسف و زلیخا است. نسخه ایست نفیس و هنری،

ص: 367

دارای 10 مجلس نگاره (مینیاتور) که متناسب با مضامین داستان حضرت یوسف و زلیخا، ترسیم گردیده است. آغازین برگ نسخه دارای یک سرلوح مذهب می باشد..

(342)

«B-2407»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (49)

آغاز: «مانند نسخه A-930».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 145 گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه یوسف و زلیخا است.

(343)

«C-111-2»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (50)

آغاز: «مانند نسخه A-930»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 957 ق، تعداد برگ: 115 گ (40 ب - 154 ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه یوسف و زلیخا است و در هامش برگ های این مجموعه ارزنده، کتابت گردیده است.

(344)

ص: 368

«C-1847»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (51)

آغاز: «مانند نسخه A-930».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 10ق، تعداد برگ: 150گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه یوسف و زلیخا است. نسخه ایست بسیار نفیس و هنری، دارای 73 مجلس نگاره (مینیاتور) که متناسب با مضامین داستان حضرت یوسف علیه السلام و زلیخا، ترسیم گردیده است. آغازین برگ نسخه نیز دارای یک سر لوح مذهب، گویا به سبک هرات، است.

(345)

«C-1919-5»

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (52)

آغاز: «مانند نسخه A-930».

نوع خط: نستعلیق (چلیپا)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 40گ

(366ب - 405ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه یوسف و زلیخا است و در هامش برگ های این مجموعه ارزنده، کتابت گردیده است.

(346)

«D-404»

ص: 369

عنوان: نسخه دیگری از خمسه جامی (53)

آغاز: «مانند نسخه A-930».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1016ق، تعداد برگ: 132گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه یوسف و زلیخا است.

(347)

«D-34»

عنوان: خلاصه منهج الصادقین فی إلزام المخالفین = خلاصه المنهج (1)

پدیدآور (مؤلف): ملافتح الله بن شکرالله، شریف کاشانی (د. 988 یا 997ق)

موضوع: تفسیر قرآن کریم

گزارش متن: مختصر تفسیر منهج الصادقین، تالیف خود مؤلف، شامل مباحث ضروری تفسیر است که طی دو جلد نگارش یافته و مؤلف در 28 ربیع الاول سال 970 از جلد اول آن فراغت یافته است. مفسر در این تفسیر بر آن است که حجت هر گروهی را از آیات قرآنی متذکر و نکات ادبی و قرآنی آن را یادآور شود و بجهت ایجاز آن، اگر از این تفسیر با نام "ترجمه تفسیری" یاد کنیم، مناسب تر خواهد بود.

شیوه تفسیری ملافتح الله در تفسیر سوره ها از نظم خوب و یکسانی پیروی کرده است. به طوری که ابتدا به بحث مکی و مدنی سوره ها، بعد عدد آیات و بعد از آن نامهای سوره و بعد ثواب قرائت سوره و سپس تناسب و ارتباط سوره و بعد از آن اسباب النزول و سپس به مباحث تفسیری می پردازد. آیت الله معرفت (ره) درباره اصل این تفسیر (المنهج) می گوید: «منهج

ص: 370

1- همان، ج 7، ص 233.

الصادقین، تنها شرح و تفسیر قرآن نیست، بلکه تفسیری جامع و مشتمل بر مباحث مختلف و متنوع، به زبان فارسی است ... متن را با نثری شیوا و روان نوشته است و هر جا که مناسب دیده از اخبار و روایات اهل بیت عصمت علیهم السلام کمک گرفته است»⁽¹⁾.

ملا-فتح الله کاشانی در این اثر از تفاسیر عربی و ترجمه های فارسی مشهور قرآن کریم، مانند تفسیر مواهب کاشفی، نیز از نظریات تفسیری بیضاوی و زواره ای و همچنین مباحث زمخشری در کشف و طبری در مجمع البیان بهره برده و از تبیان شیخ طوسی و تفسیر ابوالفتوح رازی و همچنین از تفسیر جرجانی معروف به گازر نیز مطالبی نقل نموده است. کاشانی همچنین، گاهی سخنان عرفانی از مشاهیر متصوفه، مانند قشیری و لمی، را در لا به لای مباحث تفسیر خود آورده است.

ملا-فتح الله کاشانی در مقدمه اصل تفسیر، ابتدا انگیزه نگارش آن را بیان کرده است که از مجموع مباحث وی می توان سه انگیزه برای نگارش وی در نظر گرفت:

الف) نگارش تفسیری برای فارسی زبانان نه بیش از اندازه مفصل و نه بیش از اندازه مختصر.

ب) واکنش نسبت به روش صاحب تفسیر مواهب علیه که به روایات اهل بیت (علیهم السلام) توجهی نکرده و هیچ گونه نشانه ای از وابستگی خود به شیعه و اهل بیت (علیهم السلام) بروز نداده بود.

ج) نوشتن تفسیری جامع.

باید دانست که این اثر نخستین بار در سال 1275 ق به صورت سنگی در تهران و سپس چاپ های سنگی متعدد دیگری در تهران و تبریز منتشر گردیده است.⁽²⁾ این اثر در سال های 1363 - 1374 ق، با تصحیح و تعلیقات مرحوم علامه ابوالحسن شعرانی در 6 جلد از سوی کتابفروشی اسلامیة در تهران و اخیراً (1391 - 1392 ش) نیز در چند جلد از سوی علامه حسن

ص: 371

1- معرفت، محمدهادی، تفسیر و مفسران، ج 2، ص 206.

2- مشار، فهرست کتاب های چاپی فارسی، ج 1، صص 1910-1911.

زاده آملی، تصحیح و منتشر گردیده است.

آغاز: «بسمله، سوره مریم علیها السلام مکیست و نود و هشت آیه است، ابوامامه از ابی بن کعب روایت کرد....»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 975ق، تعداد برگ: 542گ.

گزارش نسخه: این نسخه نفیس جلد دوم (نیمه دوم) تفسیر است. نسخه دارای یک سرلوح مذهب است.

(348)

«D-35»

عنوان: نسخه دیگری از خلاصة منهج الصادقین في إلزام المخالفین (2)

آغاز: «مانند نسخه D-34».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1077ق، تعداد برگ: 315گ.

گزارش نسخه: این نسخه نفیس مشتمل بر جلد دوم (نیمه دوم) تفسیر است و دارای یک سرلوح مذهب در آغاز کتاب می باشد.

(349)

«D-37»

عنوان: نسخه دیگری از خلاصة منهج الصادقین في إلزام المخالفین (3)

آغاز: «مانند نسخه D-34».

ص: 372

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1083ق، تعداد برگ: 300گ.

گزارش نسخه: این نسخه نفیس شامل جلد دوم (نیمه دوم) تفسیر است و دارای یک سرلوح مذهب می باشد.

(350)

«C-328»

عنوان: خمسین عمادی = اربعین جلالی

پدیدآور (مؤلف): جلال الدین یوسف بن شمس الدین محمد بن شهاب الدین عبدالله، جامی خراسانی منشی مشهور به «یوسف اهل»
(د. پس از 874ق)

موضوع: مکاتبات و تصوف

گزارش متن: متن مکاتبات و منشآت دیوانی، دوستانه و عارفانه خواجه معین الدین بن مطهر بن اسماعیل بن محمد بن احمد جامی (بیشتر سده هشتم با تاریخ 750 تا 754ق) با مضامینی صوفیانه است که مؤلف آن را پس از کتاب دیگرش، فرائد غیاثی، به نام و دستور معزالدین ابوالقاسم بابر بهادر، وزیر جلال الدین محمود، به مانند همان کتاب، در ده باب تنظیم و نامه هایی را از آن به گزین نموده و به آن، ابتدا با نام اربعین جلالی سپس به خمسین عمادی مسمی ساخته است؛ مؤلف در بخشی از کتاب خویش در این باره می نویسد: «آنرا اربعین جلالی نام نهاده بودم، ولی ایالت پناه را چون ستون دیده و اجزاء منشی هم به پنجاه رسیده بود، از این روی آن را خمسین عمادی نامیده ام ... کتابی علی حده و نیز چنین باید که کتابت آن را جزو منصف سمرقندی از چهل که عدد کامل است کم نباشد ...».

گفتنی است که به جز خمسین عمادی، دو کتاب فرائد غبانی (تألیف به نام غیاث الدین خواجه پیر احمد) و تحفة الامیر (تألیف به نام ناصر الدین ابراهیم سلطان بن شاهرخ تیموری) نیز از

ص: 373

تألیفات یوسف اهل در همین موضوع منشآت است. باید دانست که فرائد غیاثی مفصل ترین متنی محسوب می شود که در خصوص منشآت فارسی، در تاریخ ادبیات فارسی، نگارش یافته است. این اثر مشتمل بر 650 نامه با مضامین عرفانی یا ادبی از حدود دویست شخصیت علمی، سیاسی و ادبی، از سده دوم تا سده هشتم هجری است. برخی از نامه های این کتاب مربوط به مراسلات حاکمان همچون امیر تیمور، اولجایتو، شاه شجاع، مبارزالدین محمد، ملوک خاندان کرت، هارون الرشید و نیز شخصیت های علمی مانند غزالی و خواجه نصیر و مانند آنهاست. در این مجموعه نام پنجاه و یک شاعر هست که در هیچ تذکره و منبع دیگر اسمی از آنها برده نشده است. در میان نامه های این اثر، معلومات فراوانی درباره عالمان و صوفیان منسوب به دودمان شیخ جام و شاهان آل کرت و سربداران و مانند آنها آمده که اگر قطعات آنها با یک نگاه منشوری درست در کنار هم چیده شوند، قطعا پازل های ارزشمند و سترگی را در زمینه های تاریخی، بخصوص اوضاع سیاسی، اجتماعی و ادبی خراسان تا حدود اواسط سده نهم هجری، فراهم خواهند آورد.

باید توجه داشت که خمسین عمادی، در اصل و اساس، تکرار برخی نامه های نقل شده در فرائد غیاثی است.

عناوین ابواب ده گانه کتاب، همراه عنوان نامه های معین الدین جامی، چنین است:

- الباب الأول في رسائل السلاطين مع الملوك و الأمراء:

نامه معین الدین جامی به یک سلطان؛

نامه او به محمد کرت در درخواست اجازه رفتن به مکه؛

نامه او به محمد کرت در نکوهش برخی از نواب به شوخی؛

نامه او درباره اجتماع محمد کرت و شمس الا یاله محمد بیک بن ارغون شاه در تربت جام؛

نامه او به کمال الدین هنگامی که بشیری در قلعه کابدو رسید؛

ص: 374

نامه او به غیاث الدوله پیر علی کرت؛

نامه او به والی العراقین اویس؛

نامه او به محمد کرت از جام به هرات؛

نامه او به محمد کرت در شرح احوال مشایخ؛

نامه او به تاج الدوله اسکندر در اینکه چرا نامه نمی نویسی؛

نامه او به شیخ ابواسحاق؛

نامه او به شاه شجاع در پاسخ او؛

نامه او به جلال الدین فیروز شاه دهلوی؛

نامه او به خواجه خان جهان؛

نامه او به خان ملتان؛

نامه او به جلال الدین فیروز شاه در پاسخش؛

نامه او به میری؛

نامه او به محمد کرت؛

نامه او به محمد کرت هنگامی که مقید و محبوس و ناامید اهل و عیال بوده است؛

نامه او به جلال الدین فیروز شاه و این نخستین نامه او است بدو؛

نامه او به جلال الدین فیروز شاه و این نخستین نامه او است در پاسخش؛

نامه او به جلال الدین فیروز شاه و این نخستین نامه او است در باره دوم؛

نامه او به جلال الدین فیروز شاه و این نخستین نامه او است در باره سوم؛

نامه او به به محمد کرت پس از خلاص از بند و زندان؛

نامه او به محمد کرت در شکایت از او و کارکنانش؛

نامه او به غیاث الدین بن علی کرت در تهنیت جلوس بر تخت شاهی در هرات؛

نامه او به به تاج الدوله شاه اسکندر فراهی در پاسخش؛

نامه او به محمد کرت در استجازه بیرون شدن از مملکت او؛

نامه او به محمد کرت از اسفزار به هرات؛

نامه او به محمد کرت در فتح باخرز و کشتن امیر محمد خواجه و امیر ساتلمش بیک، از هرات به باخرز؛

نامه او به شجاع الدوله اردشیر در شتر خواستن بر نقل گندم و جو؛

نامه او به امیر عبدالله عراقی؛

نامه او به محمد بن تغلق شاه از زبان محمد کرت در جلوس او بر تخت در هرات؛

نامه او به جلال الدین فیروز شاه؛

نامه او به عزالدوله کرمان، والی سجستان؛

نامه او به شمس الدین محمد بیک بن ارغون شاه در وعظ و نصیحت و آداب سلطنت؛

نامه او به محمد کرت درباره فتنه ای که در سلطان طغا تیمور تباه شد؛

نامه او از مازندران به هرات؛ در ذی القعدة 754ق؛

نامه او از مازندران هنگامی که از کاخش در هرات بیرون کرده شد در پاسخش؛

نامه او به عزالدین کرمان؛

ايضا من إنشائه على جريدة الملك الاعظم امير شمس الدين امير ورنه في سنة ثمان وثلاثين و سبعمائة وقت ظهور مولانا نظام الدين في مدينة هرات؛

نامه او به محمد كرت پس از بند و حبس؛

نامه او به عزالدین کرمان؛

نامه او به عزالدین کرمان در پاسخ او (1)؛

نامه او به عزالدین کرمان در پاسخ او (2)؛

نامه او به عزالدین کرمان؛

نامه او به شمس الدولة محمدییک نویان؛

نامه او به قطب الدين محمد بن عزالدین کرمان در بند؛

نامه او به تاج الدوله اسکندر؛

نامه او به غیاث الدين بن علی كرت پس از فتح او فوشنج؛

نامه او به محمد كرت برای كتابه قبه معین الدین ابو نصر احمد جام اما بسبب افساد حسنات این را نوشته اند و منشی مشتکی بود؛

نامه او به به شمس الدين در پاسخ او؛

نامه او در پاسخ او؛

نامه او به ناصرالدوله امیر احمد اقبال به دهلی؛

نامه او به نصرالدین شاه یحیی؛

نامه او به یکی از شاهان؛

نامه او به مبارزالدین محمد بن المظفر؛

نامه او به محمد کرت برای تقویت مرتضی اعظم رکن الدین احمد السرایی؛

نامه او به عزالدین کرمان والی سجستان در عرض مرض؛

نامه او به محمد کرت؛

نامه او به نصر الدین سجستانی در پاسخش؛

نامه او به محمد کرت؛

نامه او به شاه گجرات ظفر خان؛

نامه او بر جریده سلطان شمس الدین بدخشانی؛

نامه او به ملك البحرانا؛

نامه او به حسام الدین بهنیه خان.

- الباب الثاني في رسائل الصواحب و الوزراء:

نامه معین الدین جامی بر جریده ناظرالدین لطف الله بن الحاجب الدستور خواجه عزیز بن خواجه شادی هروی؛

نامه او به وزیر خواجه جلال الدین معروف دهلوی؛

نامه او به وزیر؛

نامه او به ملك عمادالدین زوزنی در پاسخش؛

نامه او به وزیر خواجه کمال الدین بن خواجه جلال الدین محمد رشید؛

نامه او به خواجه رکن الدین عمید المملک رکن الصاین؛

نامه او به وزیر خواجه جهان هنگام جلوس محمد کرت بر تخت هرات در 750 ق به شهر دهلوی؛

نامه او به فصیح الدین علاء الملک از اسفزار به دهلی؛

نامه او به ملک عمادالدین روز بی در پاسخش؛

نامه او در شکایت اهل زمان و برتری بهار؛

نامه او به نظام الدین خواجه جهان از سجستان به دهلی؛

نامه او به جلال الدین معروف دهلوی وزیر؛

نامه او در جریده (سفینه) دستور جلال الدین خواجه محمود بن شهاب در شعبان 763 ق در تایید؛

نامه او به وزیری؛

نامه او به فصیح الدین علاء الملک؛

نامه او به جمال الدین سالار دبیر؛

نامه او به عمادالدین روز بی در وصف بهار با صنایع بدیعی؛

نامه او به دستور وزیر خواجه فخر الدین هروی پس از برگشت از حج و تهمت به شراب خواری در پاسخش؛

نامه او به وزیر علاء الملک از اسفزاریه دهلی در پاسخش؛

نامه او به وزیر خواجه جهان؛

نامه او به وزیر جلال الدین معروف دهلوی از سجستان به دهلی؛

نامه او به وزیر عمادالدین روزنی.

– الباب الثالث في رسائل السادات و النقباء:

نامه معین الدین جامی به علاء الدین علی اکبر ترمذی؛

ص: 379

نامه او به یک نقیب (1)؛

نامه او به یک نقیب (2)؛

نامه او به یک نقیب (3)؛

نامه او به مرتضی اعظم سید غیاث الدین مداح؛

نامه او به علی اکبر ترمذی؛

نامه او بر جریده مرتضی اعظم غیاث الدین مداح در اسفزار؛

نامه او بر جریده علاء الملک ترمذی در تربیت و روضه احمدیه جامی در محرم 868 ق.

- الباب الرابع في رسائل القضاة و الولاة:

نامه او به جلال الدین قاضی هرات؛

نامه او به یک قاضی (1)؛

نامه او به یک قاضی (2)؛

نامه او به قاضی ناصر الدین؛

نامه او به قاضی جلال الدین قاضی هرات؛

نامه او به قاضی مجدالدین عبد الله؛

نامه او به قاضی جلال الدین خواجه اسحاق با آوردن اجازه روایتی خود.

- الباب الخامس في رسائل الموالی العظام و الأهالی الكرام:

نامه معین الدین جامی بر جریده عزالدین عبد الوهاب واعظ نیشابوری به دست خود؛

نامه او به شمس الدین امام خوارزم قبه الاسلام برای خواستن شهاب الدین بن شمس کراه به

در خواست پدرش در هرات؛

نامه او به بهاء الدین الاستادی که استاد باخرزی به دست محمد کرت فتح شده بود؛

نامه او به وجیه الدین علی از هرات به قهستان؛

نامه او به جمال الدین نصر الله اسفزاری؛ نامه او به بزرگی؛ نامه او به بهاء الدین استادی باخرزی هنگام فتح استاد باخرز به خوف؛

نامه او به شمس الدین جلال اسفزاری در در خواست رساله حکیم الدین ناموسی برای استکتاب؛

نامه او به استادش ضیاء الدین کافی هنگام پیدا شدن نظام الدین در هرات (به عربی)؛

نامه او به او هنگام توجه او به هرات و درخواست پاسخ (به عربی)؛

نامه او به سید شریف سیف الدین غزنوی استاد پسرش ضیاء الدین یوسف جامی (به عربی)؛

نامه او به خواجه منور الدین خوارزمی در پاسخش؛

نامه او بر جریده شرف الدین عبد الرحیم؛

نامه او به سعد الدین تفتازانی به خوارزم؛

نامه او به صدر الدین خطیب سجستانی؛

نامه او به بدر الدین سجستانی در پاسخش؛

نامه او به ناصر الدین کافی از سجستان به هرات.

- الباب السادس في رسائل المشايخ العظام:

نامه معین الدین جامی به شیخ الاسلام خواجه عماد الدین فقیه کرمانی در پاسخش به کرمان؛

نامه او به تاج الدین شتی ندیم حسین کرت؛

نامه خواجه ضیاء الدین یوسف به پدرش معین الدین در عذرخواهی در تیرگی میان آن دو؛

نامه معین الدین جامی در پاسخ نامه همان پسرش؛

نامه او به خواجه نظام الدین محمود جامی از هرات به دهلی؛

نامه او به خواجه غیاث الدین هیبه الله حموی بحر آبادی که چرا نامه می نویسی؛

نامه او به همان پسرش؛

نامه او به خواجه رکن الدین أحمد طویل چشتی در مطایبه؛

نامه او به عمش رضی الدین احمد جامی از روستای استاد باخرز به تربت جام؛

نامه او عمش در پاسخ نامه اش (1)؛

نامه او عمش در پاسخ نامه اش (2)؛

نامه او به عمش هنگام خواستن به هرات بدستور محمد کرت؛

نامه او عمویش در پاسخش؛

نامه او به خواجه غیاث الدین هیبت الله بحرآبادی حموی از باخرز به هرات؛

نامه او به خواجه غیاث الدین در شکایت از ابناء زمان؛

نامه او به شیخ الاسلام خواجه قطب الدین فضل الله میهنی؛

نامه او به همان پسرش؛

نامه او به برادرش شیخ الاسلام خواجه نظام الدین آفرین سجستان در استخبار و استغفار از

تخریب قصر تایباد به هرات؛

نامه او به شیخ الاسلام خواجه غیاث الدین محمد برادرش در شکایت او و نصیحت او بدو؛ نامه او به شیخ الاسلام خواجه غیاث الدین هنگامی که خواجه رضی الدین احمد را محمد کرت از هرات به سبزواری نزد حاکمی فرستاد و امیرزاده افتخار الدین عیسی را ملازم او کرد و او بیشتر به هرات می آمد و خبر می آورد که احمد کامروایانه به جام برگشت و او این نامه را از هرات به جام به همان عمش شیخ الاسلام نوشت؛

نامه او به خواجه برهان الدین نصر جامی؛

نامه او به خواجه مبارزالدین نصر جامی هنگامی که ملازم دلشاد خاتون بود از زبان او به دستور محمد کرت از هرات به بغداد؛ نامه او به خواجه مبارزالدین در تهنیت قدم او؛ نامه او به رکن الدین حاجی حبیب تبریزی در اسفزار؛

نامه او به در جریده شیخ الاسلام خواجه شمس الدین محمد بن محمود جامی؛

نامه او به خواجه ابو الفتوح کبروی خوارزمی از جام به خوارزم؛

نامه او به برادرش غیاث الدین محمد؛

نامه او به همان پسرش؛

نامه او به همان پسرش از سجستان به هرات؛

نامه او به همان پسرش در شکایت سخت از او؛

نامه او به همان پسرش در تحریص بر سفر؛

نامه او به همان پسرش در پاسخش.

- الباب السابع في رسائل المناشير و الأمثال :

ص: 383

نامه معین الدین جامی به دستور محمد کرت هنگام نشستن بر تخت هرات (روز چهارشنبه 19 ج 750/1 و او در همین روز وزیر شده بود)؛ نامه او پس از تخت نشینی آن شاه و هنگام وزارتش بدستور او برای کمک به جمال الدین ملک اخستان و سعد تفتازانی.

- الباب الثامن في رسائل فتح القلاع و البقاع:

فتح نامه در استاد باخرز به دست محمد کرت و دفع ملک نصر الله یاغی از آنجا.

- الباب التاسع في رسائل المصائب و الوقعات:

انشاء معین الدین در مرگ عمش رضی الدین احمد جامی؛

انشاء او در مرگ محمد کرت به غیاث الدین پیر علی کرت از سجستان؛

نامه او به ملک جلال الدین سجستانی در مرگ برادرش که کسی با و تیر زده، پیدا شده است؛

نامه او به زن محمد کرت سلطان خاتون از سجستان به هرات در مرگ محمد کرت؛

نامه او به زن خود در مرگ مادرش بی بی همای از سجستان به هرات باغزلی در دنبال آن؛

نامه او به زن خود در مرگ مادرش؛

نامه او به صاحب خواجه فخر الدین در مرگ دستور خواجه حسام الدین مبارک؛

نامه او به قبائل و عشائر در مرگ برادرش شیخ الاسلام خواجه رکن الدین احمد.

- الباب العاشر في رسائل المتفرقة:

نامه معین الدین جامی در شکوی و وعظ و نصیحت به اولی الابصار؛

نامه او در فضل خود و فخر بر دیگران؛

نامه او در شکایت از برخی شاهان و ابناء زمان با ذکر حبس و قید و عمر او که به میان 80 و 90 رسیده بود.

در پایان باید افزود که کتاب خمسين عمادی به اهتمام دکتر حشمت مؤید در ضمن جلد دوم کتاب فرائد غیائی (نامه های 145 تا 318) گنجانده شده و در سال 1358 از سوی انتشارات بنیاد فرهنگ ایران در تهران منتشر گردیده است.

آغاز: «بسمله، هذا كتاب أربعين الجلالی فی الانشاء من إنشاء سلطان سلاطين المشايخ قدوة العلماء الراسخين خواجه معين الدين الجامی، نور الله مرقدہ و برد مشهده، جمعه و بوبه و نقحه و زينه الفقير الحقير يوسف أهل، أصلح الله شأنه و هداة و رزقه ما يتمناه في دينه و دنياه بسم الله الرحمن الرحيم و به تقيتني، أحمد الله المحمود الذي خلق نور محمد صلّم قبل الأشياء ثم خلق من نوره العرش و الكرسي و اللوح و القلم و أرواح جميع الأنبياء والأولياء ... ؛ أما بعد چنین کرید جمع کننده این منشآت و فراهم آورنده این مخترعات ... يوسف من محمد بن شهاب الجامی که بر آرای صائبه و افکار ثاقبه ارباب نظر و اصحاب بصير و بصر، پوشیده و مخفی نباشد».

انجام: «...» افتاده .

نوع خط نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 874ق، تعداد برگ: 374گ.

گزارش نسخه: نسخه نفیس و ارزشمندی است؛ چهار برگ از انجام نسخه افتاده است. عناوین و نشانی ها زرین و درشت؛ تعلیقات و حاشیه نویسی هایی گویا به قلم خود مؤلف دارد. دو مهر تقی الدین محمد الحسینی 1017» نیز بر روی نسخه دیده می شود.

(351)

«C-1463-1»

عنوان: داستان رستم زال = شهنامه نشر

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

ص: 385

گزارش متن: داستان افسانه ای زندگی، جنگ ها و دلاوری های رستم زال به نثری عامیانه، جهت نقالان و قصه گوینان است که با عناوین «القصه» طبیعتاً متأثر از شاهنامه فردوسی، نگارش یافته است و زمان تألیف آن نیز بایستی پس از سده دهم هجری بوده باشد، چه، از کتاب روضة الصفا، تألیف میرخواند خوارزمشاهی (د. 903ق) در ضمن کتاب (10 الف) مطالبی نقل گردیده است؛ این نسخه به جهت افتادگی از آغاز و انجام و خالی بودن جای عناوین اثر، عجالتاً عنوان و نگارنده آن مورد شناسایی قرار نگرفت؛ اما در فهرست نویسی اولیه فهرست نگاران روس، روی برگی به انضمام نسخه، عنوان شاهنامه نثر را به آن اثر داده اند.

آغاز: افتاده «... قرار یافت. سرداران و گردان و گردن کشان باو مطیع شدند.... راوی گوید که چون افراسیاب به نزدیک... رسید... (3) اما راوی چنین روایت می کند که منوچهر از تخت نشین پشنگ خبردار نبود....

انجام: «... (90ب) القصه رستم سه شبانه روز راه طی کرده روز چهارم بکوهی رسید سر به فلک کشیده سبز و خرم درختان میوه دار بسیار، رستم از آن کوه گذشت لشکری دید که تمام بیابانرا گرفته ... (91 الف) اما از تمام ائمه در تاریخ، بر قول طبری اند، صاحب طبری چنین روایت می کند... (91ب)... برای اهل ایران، رستم نیز با گله عمود گرفت غریو برآمد از گریبان هم گرفته در تلاش آمدند، رستم فرود آمد کمر بند را هم گرفتند سخت ...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12ق، تعداد برگ: 91گ (1 الف - 91ب)؛ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی، نوع جلد: مشمعی (گالینگور) قهوه ای.

گزارش نسخه: جای عناوین نانوشته است. به جهت رطوبت و فرسودگی برخی مطالب نسخه، بخصوص در اوایل ناخوانا شده است. در انجام نسخه، برگی (92 الف) غزلی به ترکی ازبکی با این مطلع آمده است:

ای منیمک عقلم ... گلعداریم قیده سن / نخل شمشادیم پریرادیم نگاریم قیده سن

گلشن جانیم آرا باغیم بهاریم قیده سن / حسنی گل نازک بدن، شکر نپاریم قیده سن.

در پشت آن برگ نیز (92ب) چند دعا و حدیث به فارسی نوشته شده است. برخی برگها، طبق یادداشت رساله سوم این مجموعه، گویا این نسخه در سال 1915 از بخارا به این انستیتو انتقال یافته است.

(352)

«B-1166»

عنوان: دیوان اثر به دیوان شفیعا

پدیدآور (ناظم): شفیعی لاری شیرازی مشهور به «آخوند شفیعا» و «اسمی» و متخلص به «اثر» (د. 1113 یا 1124ق)

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: دیوان قصاید، غزلیات و رباعیات اوست که به ترتیب حروف تهجی، تنظیم گردیده است. بخشی از دیوان وی حاوی قصائد هجوی اوست، همچون هجو میرزا نجف خان صدر، هجویه حمام دره، هجویه یک بدکاره و هجویه اسب بد! گفتنی است که در کتابشناسی محاضرات ادبی، به قلم راقم، به تفصیل درباره هجویات وی سخن گفته ایم.

باید افزود دیوان شفیعی شیرازی با تصحیح و تعلیقات رضا عبداللهی، از سوی انتشارات برگ، در سال 1372 در تهران منتشر گردیده است.

آغاز: «شرح مجموعه صنع تون دارد پایان / یک رباعیست ز ترکیب عناصر انسان

بحر در وحدت تو شاهد والا گهریست / که بود در کفش انگشت شهادت مرجان

ص: 387

چاره تر دامنی کن ای خراب زندگی / تا درین ویرانه تابد آفتاب زندگی

مکن ذخیره به خاطر حدیث هر دهنی / کتابخانه دل نیست جای هر سخنی».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: کمال الدین بن عبد السید، به دستور میرزا محمد مهدی بن میر سید احمد، تاریخ کتابت: روز 13 جمادلی
الاولی سال 1155، تعداد برگ: 133 گ.

گزارش نسخه: نسخه نفیسی است نزدیک به زمان حیات شاعر؛ خوشبختانه نسخه ای عکسی از این نسخه در آرشیو کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران در تهران موجود است. (1)

(353)

(C-1906)

عنوان: دیوان امیر پازواری (2) = کنز الاسرار

پدیدآور (ناظم): امیر پازواری مازندرانی مشهور به «شیخ العجم»

پدیدآور (برگردان فارسی): حسین ... (د. پس از 1275 ق)

موضوع: ادبیات طبری (منظوم)

گزارش متن: دیوان اشعار پازواری کجوری است به زبان طبری (گوش مازندرانی) و گویا بخشی از کتاب سترگ وی کنز الاسرار است.
جلد نخست این اثر منظوم، نخستین بار به اهتمام برنهارد دارن (3) در سنت پترزبورگ به سال 1277 ق/1860 م، در 164+17 ص
(افست همان، با مقدمه منوچهر ستوده و دیباچه محمدکاظم گل بابا پور در سال 1337 ش در تهران)، سپس جلد دوم این اثر در همان
سنت پترزبورگ، در سال 1283 ق/1866 م در 580 ص به چاپ رسیده

ص: 388

1- نشریه نسخه های خطی، دفتر 3، ص 102.

2- الطهرانی، الذریعة، ج 9، ص 100.

3- Berenhard Dorn.

است. بخشی (جزء اول از جلد دوم) از آن نیز در تهران به وسیله اردشیر برزگر، در سال 1334 ش در 32 ص به صورت حروفی چاپ و منتشر شده است. (1)

گفتنی است که این اثر همچنین بر پایه همین نسخه مورد گفتگو، از سوی آقایان علی ذبیحی و محمدرضا گودرزی، در دست تصحیح و پژوهش قرار دارد و همین جا شایسته است بابت لطفی که صدیق گرامی، جناب آقای ذبیحی، مبذول داشتند و سخاوتمندانه بخشی از پیشگفتار تصحیح ارزنده خویش را، پیش از چاپ آن، در اختیار راقم نهادند، نیز این متن را از نظر گذراننده و صمیمانه برخی نکات را، متذکر شدند و همچنین معادل فارسی برخی کلمات طبری را برای راقم روشن ساختند، سپاسگزاری نمایم.

در پیشگفتار متن مصحح اثر (با اندکی تصرف)، گزارش و تحقیقات نسبتاً جامع، مستوفا و ارزشمندی نسبت به ناظم اثر، وضعیت نسخ خطی و کیفیت نشر آن، آمده است که تنها، به بخش اندکی از آن، اشاره می‌کنیم: «نام امیر در مازندران با نام برنهارد دارن، خاورشناس شهیر آلمانی، گره خورده است. وی در سال 1277ق/1860م، حکایت‌هایی به مازندرانی و اشعاری منسوب به امیر پازواری را با عنوان کنز الاسرار مازندرانی (جلد اول) منتشر ساخت و سپس در سال 1283ق/1866م، موفق به تدوین جلد دوم اشعار منسوب به امیر پازواری با همان عنوان، گردید و در سنت پترزبورگ به چاپ رسید. جلد دوم، دارای دو قسم اول و سوم است و متأسفانه قسم دوم آن در حین انتشار و در حادثه ای مفقود گردید. اما یکی از معدود نسخه‌های این قسم که از نابودی نجات یافت، سه دهه بعد، از سوی ویلهلم گایگر، (2) زبان‌شناس آلمانی، در معرفی گویش‌های کرانه جنوبی دریای خزر، در کتاب اساس فقه اللغه ایرانی (چاپ 1898-1901م) مورد استفاده قرار گرفت.

ص: 389

1- مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج 2، ص 2682.

2- Wilhelm Geiger.

آغاز: «امیر گته دشت پازوار خجیره *** گشت (1) پازوار رودر بهار خجیره

چیت قلمکار بوته دار خجیره *** بیریش (2) ریکای زلف دار خجیره» .

انجام: «چند حامجم (3) ته سرء دیاری (4) *** چند بشمارم ته گردن مرواری

انشاء الله بیمر شی و شیمار و یاری (5) *** تو گته سره (6) حاجی مه دیاری»

نوع خط شکسته نستعلیق ممتاز، کاتب: علی میرزا داداش قلی مازندرانی، به درخواست سلاله السادات میرزا محمود نایب کنسولگری مقیم استر آباد، تاریخ کتابت: جمادی الاخری 1275ق، تعداد برگ: 18گ، نوع کاغذ: فرنگی سفید، نوع جلد: بدون جلد (کاغذی کرم فرسوده).

گزارش نسخه: نسخه ارزنده ایست با برگردان فارسی ابیات مازندرانی، به درخواست قونسول اعظم (عباس)؛ برگ ها پراکنده و نیازمند ترمیم هستند. در آغاز یادداشتی چنین آمده است: «این جزوه را بنویسانید و هر کجائیکه خط کشیده شده، نباید نوشته شود، مگر در آخر کتاب و آن اشعاری است که از ملا عباس عرب است، باید در خاتمه کتاب نوشته شود، زیرا که هزلیات است و باعث نقص کتاب می شود و هیچ اعراب نگذارند، بنده خودم اعراب کلمات را بعد از مطبوع ساختن میگذارم، زیاده زحمتی نیست و السلام» که حاکی از آن است این نسخه برای انتشار و چاپ کتابت گردیده است. مترجم در انجام نسخه، گویا به جهت برگردان فارسی این اشعار، خیلی به زحمت افتاده، طی یادداشت جالبی آورده است: «من بنده که حسین نام دارم، حسب الامثال قونسول اعظم افخم و برادر معظم، عباس، این اشعار آبدار را از طبری به

ص: 390

1- یعنی: تفرج و گلگشت.

2- یعنی: پسر جوان و بدون ریش و محاسن (امرد).

3- یعنی: بخرامم، راه بروم.

4- یعنی: برابر و روبروی خانه و سرا.

5- یعنی: بمیرند شوهر و مادر شوهر و جاری!

6- یعنی: سرای بزرگ، خانه بزرگ.

فارسی ترجمه کردم، ولی چون زبان حیوان فهمیدن سهل تر از زبان کل امیر فهمیدن بود، اوقات شریف را ضایع کردم و بدشواری تمام این مزخرفات را ترجمه نوشتم!» از این نوشتار می توان استنباط کرد که این نسخه مبنا و اساس چاپ جلد اول کنز الاسرار مازندرانی بوده است.

(354)

«D-420-2»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان امیر پازواری (2)

آغاز: «مانند نسخه C-1906».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1246ق، تعداد برگ: 65گ (103 الف - 167ب).

گزارش نسخه: این نسخه فاقد ترجمه فارسی ابیات طبری و همراه دیوان حافظ شیرازی، کتابت گردیده است.

(355)

«A-947»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان امیر پازواری (3)

آغاز: «مانند نسخه C-1906».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده 13 یا اوایل سده 14ق، تعداد برگ: 76گ، نوع کاغذ: فرنگی سفید، نوع جلد: تیماج قهوه ای روشن، ضریبی، مجدول .

گزارش نسخه: این نسخه فاقد برگردان فارسی ابیات طبری است.

ص: 391

عنوان: دیوان بیدل لاهوری (1)

پدیدآور (ناظم): عبد القادر بن عبد الخالق، دهلوی لاهوری متخلص به «بیدل» (د. 1130 یا 1133ق)

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: دیوان قصائد، غزلیات و رباعیات شاعر است که در مجموع حدود پنج هزار بیت می باشد و در پایان هم شصت و هشت رباعی دارد. بیدل لاهوری از شاعران پارسی سرای سبک هندی شمرده می شود. آثار بیدل، افکار عرفانی با مضامین پیچیده، استعارات، و کنایات به هم آمیخته، و خیال پردازی و ابداع مضامین تازه با دقت و موشکافی زیادی همراه است و در نظم و نثر سبکی خاص دارد، و از بهترین نمونه های سبک هندی به شمار می آید. استاد شفیع کدکنی، در کتاب شاعر آینه ها در مورد بیدل، بر این باور است که بیدل را بایستی، را نماینده تمام عیار اسلوب هندی به شمار آورد.

باید افزود که دیوان بیدل نخستین در سال 1287 ق در لکهنو، در ضمن کلیات وی، به اهتمام انوار حسین تسلیم، به چاپ رسیده است. این اثر همچنین از سوی شاعر بلند پایه، علیرضا قزوه، تصحیح گردیده و در سال 1387، از سوی شرکت تعاونی کارآفرینان فرهنگ و هنر، در تهران منتشر گردیده است.

آغاز (قصائد): «به اوج کبریا کز پهلوی عجز است راه آنجا

ص: 392

سر مویی گر اینجا خم شوی بشکن کلاه آنجا

ادب گاه محبت ناز شوخی بر نمی دارد *** چو شبنم سر به مهر اشک می پالد نگاه آنجا».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1309ق، تعداد برگ: 172 گ (1ب - 172ب).

گزارش نسخه: این نسخه فقط حاوی بخش قصائد و غزلیات است.

(357)

«B-883-3»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (2)

آغاز: افتاده (...).

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13ق، تعداد برگ: 8گ (160 الف - 167ب).

گزارش نسخه: این نسخه فقط حاوی چند برگ آغازین از بخش قصائد دیوان است.

(358)

«B-4246-2»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (3)

ص: 393

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13ق، تعداد برگ: 8گ (160 الف - 167ب).

گزارش نسخه: این نسخه فقط حاوی غزلیات دیوان بیدل است.

(359)

«B-4427»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (4)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13ق، تعداد برگ: 202گ.

گزارش نسخه: این نسخه مشتمل بر غزلیات و رباعیات بیدل است.

(360)

«C-106»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (5)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1261ق، محل کتابت: بخارا، تعداد برگ: 184گ.

گزارش نسخه: این نسخه نیز حاوی بخش غزلیات و رباعیات است.

(361)

«C-1238-2»

ص: 394

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (6)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13ق، تعداد برگ: 36گ (29 الف - 36ب، 156 الف - 163ب، 243 - 262ب).

گزارش نسخه: در این نسخه به صورت پراکنده، تنها بخشی از غزلیات بیدل آمده است.

(262)

«C-1420-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (7)

آغاز: افتاده «...»

انجام: «...» ناتمام.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13ق، تعداد برگ: 35گ (1 الف - 35 الف).

گزارش نسخه: نسخه حاضر، حاوی بخشی از غزلیات بیدل بوده و باقی آن افتاده است.

(363)

«C-1786»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (8)

آغاز: افتاده (...).

انجام: «...» افتاده.

ص: 395

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13ق، تعداد برگ: 67 گ.

گزارش نسخه: این نسخه فقط حاوی بخش غزلیات و رباعیات است.

(364)

«C-1810»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (9)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13ق، تعداد برگ: 255 گ.

گزارش نسخه: این نسخه مشتمل بر غزلیات و رباعیات بیدل است.

(365)

«C-2301»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (10) نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1258ق، تعداد برگ: 109 گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی غزلیات و رباعیات بیدل است.

(366)

«C-2240»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (11)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1250ق، تعداد برگ: 399 گ.

ص: 396

گزارش نسخه: این نسخه شامل غزلیات ورباعیات بیدل است.

(367)

«C-2325»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (12)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13ق، تعداد برگ: 142گ.

گزارش نسخه: این نسخه مشتمل بر غزلیات ورباعیات بیدل است.

(368)

«C-2415»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (13)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13ق، تعداد برگ: 162 گ. گزارش نسخه: این نسخه مشتمل بر غزلیات ورباعیات بیدل است.

(369)

«A-42»

عنوان: دیوان حافظ شیرازی (1)

ص: 397

1- همان، صص 222-224.

پدیدآور (ناظم): خواجه شمس الدین محمد بن کمال الدین، شیرازی متخلص به «حافظ» و مشهور به «حافظ شیرازی» و «لسان الغیب» (د. 791 یا 792ق)

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: دیوان حافظ، از جمله مشهورترین آثار برجسته ادب منظوم شاعران ایران زمین است که بر تارک ادب فارسی می درخشد و شاید جزء نادر آثاری باشد که به جهت غزلیات دل نشین آن، مقبول همه طوایف و نحله های فکری و طیف های اجتماعی است و در منابع و مصادر ادب فارسی، درباره این اثر فراوان سخن گفته شده است. باید دانست که دیوان حافظ مشتمل بر حدود 500 غزل، چند قصیده، دو مثنوی، چندین قطعه و تعدادی نیز رباعی است که گویا پس از درگذشت شاعر، از سوی شاگردش گل اندام جمع آوری گردیده است.

دیوان حافظ، دارای شروح و ترجمه های متعددی است که پرداختن به آنها از حوصله این نوشتار خارج است. باید افزود که تاکنون بیش از چهار صد بار، به اشکال و شیوه های گوناگون (سنگی، سربی، حروفی، با ترجمه منثور و منظوم به دهها زبان شرقی و غربی)، به زبان فارسی و دیگر زبان های جهان به چاپ رسیده و مرحوم خانبا با مشار، گزارشی مفصل از این چاپ ها ارائه نموده است؛ (1) اما کهن ترین چاپ دیوان حافظ، چاپ لایپزیک آلمان است که همراه متن و ترجمه منظوم آلمانی به اهتمام رزویک شوانو، در سال 1754-1756م، سپس در سال 1200 - 1206ق به دستور مستر جانس انگلیسی و اهتمام میرزا ابوطالب تبریزی، از روی دوازده نسخه در کلکته - هند منتشر گردیده است.

حافظ را چیره دست ترین غزل سرای زبان فارسی دانسته اند. موضوع غزل وصف «معشوق»، «می»، «مغازه» است و غزل سرایی را باید هنری دانست ادبی، که در خور سرود و غنا و ترانه پردازی است. با آن که حافظ غزل عارفانه مولانا و غزل عاشقانه سعدی را پیوند زده،

ص: 398

1- مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج 2، صص 2284-2292.

نوآوری اصلی او در تک بیت های درخشان، مستقل، و خوش مضمون فراوانی است که سروده است. استقلالی که حافظ از این راه به غزل داده به میزان زیادی از ساختار سوره های قرآن تأثیر گرفته است، که آن را انقلابی در آفرینش این گونه شعر دانسته اند.

چندین رباعی به حافظ نسبت داده شده که هر چند از ارزش ادبی والایی، هم سنگ غزل های او برخوردار نیستند؛ اما در انتساب برخی از آنها تردید زیادی وجود ندارد. در تصحیح خانلری از دیوان حافظ، تعدادی از این رباعیات آورده شده که ده رباعی در چند نسخه مورد مطالعه او بوده اند و بقیه فقط در یک نسخه ثبت بوده است. دکتر پرویز ناتل خانلری در باره رباعیات حافظ بر این باور است که هیچ یک از رباعیات منسوب به حافظ چه در لفظ و چه در معنی، ارزش و اعتبار چندانی ندارد و بر قدر و شأن این غزلسرا نمی افزاید.

مرحوم ابن یوسف حدائق شیرازی، درباره شخصیت حافظ می نویسد: «خواجه حافظ، از مشاهیر شعرا و معاریف سخنوران ایران می باشد، از آثار موجوده او کمال نفسانی و اطلاعات حکمی و عرفانی وی هویدا و بنابر تصریح خود وی قرآن کریم را با چهارده قرائت در حفظ داشته و آنچه نصیصش گردیده همه را از دولت قرآن دانسته و بدین مناسبت تخلص خود را حافظ قرار داده و مدعی شده که چون وی کسی لطائف حکمی را با نکات قرآنی جمع ننموده ... بنابر مقدمه ای که معاصر وی محمد گل اندام که از نگارش وی ظاهر ست در مجلس درس قوام الدین عبدالله با خواجه شریک در استفاده بوده، خواجه بنظم و ترتیب اشعار خود پرداخته و استاد مکرر دستور فرموده که گل اندام بدین کار مبادرت نماید؛ ولی تا پس از مرگ استاد و خواجه موفق بدین کار نگردیده و پس از آن بجمع و ترتیب آن پرداخته است؛ عین عبارت مقدمه اینست: "محافظت درس قرآن و ملازمت شغل سلطان و تحشیه کشاف و مصباح و مطالعه مطالع و مفتاح و تحصیل قوانین ادب و تحسین دوانین عرب، از جمع ابیات و غزلیاتش مانع آمدی و از تدوین و اثبات ابیاتش وازع گشتی ...؛ بنابر این نسبت تألیف تفسیری بخواجه درست خواهد بود، ولی بدبختانه تاکنون نسخه ای از آن بدست نیامده است و از جمله: "ملازمت شغل سلطان" که

در مقدمه است، معلوم می شود که در دستگاه شیخ ابواسحق و آل مظفر مقام دبیری داشته و نگارنده مجموعه ای که شامل چند رساله و چندین مکتوب مرکب از نظم و نثر می باشد و به سال 786ق نگاشته شده در کتب خطی مجلس شورای ملی ایران یافته و با ادله ای که در فهرست آنجا خواهد نوشت، آن را از خواجه می داند و موید کامل بر صحت، قول گل اندام خواهد بود.

تولد خواجه مسلما به سال 728ق بوده، چرا که در کاغذی که به پادشاه هند نوشته و معذرت از رفتن خود خواسته شمار عمر خود را پنجاه و پنج معین نموده و مرحوم فرصت الدوله در دریای کبیر دعوت شاه محمود بهمنی پادشاه دکن را از خواجه و قصد رفتن و عدم موفقیت او را به سال 783ق معین نموده و آماده تاریخ سال وفات ایشان را شعرا "خاک مصلی"، که سال 791ق را می رساند، یافته اند، ولی جامی در نفحات الانس و سلطان حسین بایقرا در مجالس و هدایت در ریاض العارفین به سال 792ق نوشته اند...؟ معاصرین خواجه، شاه داعی الله، شاه نعمت الله سید ابوالوفا، شیخ علی کلا، شیخ زین الدین خوافی، کمال خجندی و شاه ابواسحق و شاه منصور و شاه شجاع و شاه محمود پادشاه دکن بوده و در دیوان وی به نام بعضی از ایشان اشعار و مداحی ثبت گردیده است.

اشعار خواجه از همان عصر و اوان انشاء، مطلوب عام و خاص گردیده و خواجه را هم شهره آفاق کرده، گروهی از معاصرین هم به وی رشگ برده و خود در مقطع غزلی گفته:

حسد چه میبری ای سست نظم، بر حافظ *** قبول خاطر و لطف سخن، خدا داد است!

و همین مطلوبیت و زیادی نسخه برداشتن از آن باعث تحریف و تصحیف بسیار در آن گردیده و اشعار دیگران هم که اندک شباهتی با شعر حافظ داشته در دیوان او داخل شده و تشخیص آن بسیار کاری دشوار و جز ادیب بارع و سخن شناس ماهر نمی تواند غث و سمین آن را تشخیص دهد...»

آغاز: «ألا یا ایها الساقی أدر کأسا و ناولها / که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 10ق، تعداد برگ: 92گ، نوع جلد: روغنی .

گزارش نسخه: نسخه ایست نفیس که در آغاز آن دو سر لوح مذهب آمده است.

(370)

«A-43»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (2)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 172گ.

(371)

«A-44»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (3)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 9 یا 10ق، تعداد برگ: 208گ.

گزارش نسخه: نسخه ایست بسیار نفیس، دارای بیست مجلس نگاره (مینیاتور) با مضا مینی عاشقانه و عارفانه، گویا از مکتب هرات. در آغاز نسخه یک سر لوح مذهب آمده است.

(372)

ص: 401

«A-45-2»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (4)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 10ق، تعداد برگ: 153 گ (12ب - 164 الف)؛ نوع جلد: روغنی

گزارش نسخه: نسخه ایست بسیار نفیس، دارای هفت مجلس نگاره (مینیاتور) با مضامینی عاشقانه و عارفانه؛ در آغاز نسخه دارای سرلوحی مذهب است.

(373)

«A-46»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (5)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 238 گ. گزارش نسخه: نسخه ای نفیس، دارای یک سر لوح مذهب است.

(374)

«A-47»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (6)

ص: 402

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 209 گ.

گزارش نسخه: نسخه ای نفیس، دارای سه سرلوح مذهب است.

(375)

«A-94-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (7)

آغاز: افتاده (...).

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 77 گ (1 الف - 77 ب).

(376)

«A-478-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (8)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 187 گ (1 ب - 187 ب).

(377)

ص: 403

«A-494»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (9)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 175 گ.

(378)

«A-495»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (10)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1265ق، محل کتابت: نعمت آباد، تعداد برگ: 252گ، نوع جلد: روغنی.

(379)

«A-774-3»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (11)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 6گ (205 الف - 210ب).

ص: 404

گزارش نسخه: این نسخه تنها حاوی بخشی از غزلیات دیوان حافظ شیرازی است.

(380)

(A-886)

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (12)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1260ق، تعداد برگ: 176گ، نوع جلد: روغنی.

(381)

«A-934»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (13)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 226گ.

گزارش نسخه نسخه ای بسیار نفیس، با شانزده مجلس نگاره (مینیاتور) با مضامینی عاشقانه و عارفانه گویا از مکتب هرات باشد.

(382)

«A-980»

ص: 405

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (14)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 256گ، نوع جلد: روغنی.

(383)

«B-174»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (15)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 169گ، نوع جلد: تیماج ضربی.

گزارش نسخه: نسخه ای نفیس، در آغاز دارای یک سرلوح مذهب است.

(384)

«B-175»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (16)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 217گ، نوع جلد: تیماج ضربی.

ص: 406

(385)

«B-176»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (17)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 951ق، تعداد برگ: 207گ، نوع جلد: تیماج ضربی.

گزارش نسخه: نسخه ای بسیار نفیس، با پنج مجلس نگاره (مینیاتور) با مضامینی عاشقانه و عارفانه است.

(386)

«B-177»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (18) آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1256ق، تعداد برگ: 200گ.

(387)

«B-178-2»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (19)

آغاز: «مانند نسخه A-42»

ص: 407

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 142ق، تعداد برگ: 173گ (4ب - 176 الف).

(388)

«B-179»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (20)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1244ق، تعداد برگ: 122گ.

(389)

«B-180»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (21)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

انجام: «...» افتاده. نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 156گ.

گزارش نسخه نسخه ای نفیس، دارای چهار سرلوح مذهب می باشد.

(390)

«B-181-1»

ص: 408

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (22)

آغاز: «مانند نسخه A-42»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1259ق، تعداد برگ: 30گ (1ب - 30ب).

گزارش نسخه: این نسخه تنها حاوی غزلیات دیوان حافظ شیرازی است.

(391)

«B-1-278»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (23)

آغاز: افتاده (...).

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1001ق، تعداد برگ: 117گ (1 الف - 117ب).

(392)

«B-1160»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (24)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

انجام: «...» ناتمام.

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 168گ، نوع جلد: روغنی.

ص: 409

گزارش نسخه: نسخه ای نفیس، دارای یک سرلوح مذهب می باشد.

(393)

«B-1197»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (25)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ

183 گ.

(1394)

«B-1198»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (26)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 110 گ.

(395)

«B-1199»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (27)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 150 گ.

ص: 410

(396)

«B-1200»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (28)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: قوام الدین محمد شیرازی، تاریخ کتابت: 939ق، تعداد برگ: 193گ.

گزارش نسخه: نسخه ای نفیس با هشت مجلس نگاره (مینیاتور) با مضامینی عارفانه و عاشقانه است. خوشبختانه تصویری از این نسخه ارزنده، در آرشیو کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران در تهران موجود است. [\(1\)](#)

(397)

«B-1207»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (29)

آغاز: «مانند نسخه A-42»..

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1288ق، محل کتابت: محلات، تعداد برگ: 82گ، نوع جلد: روغنی.

(398)

ص: 411

1- نشریه نسخه های خطی، دفتر 3، ص 101.

«B-2316»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (30)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 915ق، محل کتابت: شیراز، نوع جلد: تیماج ضربی

(399)

«B-3575-3»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (31)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 29گ (204ب - 232 الف).

گزارش نسخه: این نسخه تنها حاوی غزلیات دیوان حافظ شیرازی است.

(400)

«B-4255-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (32)

آغاز: «مانند نسخه A-42»..

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 73گ (1ب -

ص: 412

73 الف).

(401)

«B-4382»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (33)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1113ق، تعداد برگ: 158گ.

(402)

«B-4483»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (34)

آغاز: «مانند نسخه A-42» نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 154گ.

«B-4546»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (35)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1231ق، محل کتابت: یزد، تعداد برگ

ص: 413

گزارش نسخه: نسخه ای نفیس، دارای دو سرلوح مذهب می باشد.

(404)

«C-87-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (36)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1258ق، تعداد برگ: 196گ (2ب - 197ب).

(405)

«C-88»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (37)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 178گ.

(406)

«C-100-3»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (38)

ص: 414

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 867ق، تعداد برگ: 118گ (195 الف - 312ب).

گزارش نسخه: نسخه ای نفیس، دارای یک سر لوح مذهب، گویا ملهم مکتب تیموری به سبک هرات، می باشد.

(407)

«C-779»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (39)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 210گ، نوع جلد: تیماج ضریب

گزارش نسخه: نسخه ای نفیس، دارای یک سر لوح مذهب است.

(408)

«C-851»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (40)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 190گ، نوع جلد: تیماج ضریبی.

ص: 415

گزارش نسخه: نسخه ای نفیس، دارای یک سر لوح مذهب می باشد.

(409)

«C-852»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (41)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 173 گ، نوع جلد: تیماج ضربی.

گزارش نسخه: نسخه ای نفیس، دارای یک سر لوح مذهب می باشد.

(410)

«C-1221-3»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (42)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11 ق، تعداد برگ: 22 گ (123 ب - 144 ب).

ص: 416

«C-1229-2»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (43)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده .

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 52گ (86 الف - 137ب).

(412)

«C-1630-3»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (44)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 17گ (111ب - 128ب).

(413)

«C-1789»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (45)

آغاز: «مانند نسخه A-42»

ص: 417

انجام: «...» افتاده .

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 100 گ.

(414)

«C-1790-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (46)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 207 گ (4ب - 210ب).

(415)

«C-1875-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (47)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1275ق، تعداد برگ: 194 گ (3ب - 196ب).

(416)

«C-2-1898»

ص: 418

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (48) | آغاز: «مانند نسخه A-42».

انجام: «...» افتاده .

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 12ق، تعداد برگ: 133گ (10ب - 143ب).

(417)

«C-2328»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (49)

آغاز: «مانند نسخه A-42»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 12695ق، تعداد برگ: 146گ.

(418)

«C-2435»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (50)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 12ق، تعداد برگ: 119گ.

(419)

ص: 419

«C-2448»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (51)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13 ق، تعداد برگ: 160 گ.

گزارش نسخه نسخه ای نفیس، دارای یک سرلوح مذهب می باشد.

(420)

«C-2451»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (52)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1294 ق، تعداد برگ: 70 گ.

(421)

«C-2458-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (53)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» ناتمام.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13 ق، تعداد برگ: 77 گ (1 الف - 77 الف).

ص: 420

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (54)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1246ق، تعداد برگ 174گ (1ب - 174 الف).

گزارش نسخه: دیوان امیر پازواری، نیز در این نسخه کتابت گردیده است.

(423)

«A-71»

عنوان: دیوان شوکت (1)

پدیدآور (ناظم): محمداسحاق، بخاری اصفهانی، مشهور به «شوکتا» و متخلص به «شوکت» (د. 1107ق)

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: دیوان غزلیات، قصائد، رباعیات، قطعات و ابیات مفرد شوکت بخاری است که در حدود شش هزار بیت به سبک هندی سروده شده است. دیوان شوکت، نخستین بار، در سال 1290 ق در لکهنو - هند، چاپ سنگی شده است. (2) این اثر منظوم، سپس با تصحیح انتقادی

ص: 421

1- الطهرانی، الذریعة، ج 9، بخش 2، صص 550-551.

2- مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج 2، ص 2325.

جابلقا داد علیشایف، از سوی انتشارات دانش، در سال 1987م/1366ش، در شهر دوشنبه - تاجیکستان، همچنین بار دیگر، با تصحیح و مقدمه استاد سیروس شمیسا، در سال 1382 ش، توسط انتشارات فردوس در تهران منتشر گردیده است.

در باره شاعر باید گفت که پدر وی در بخارا، پیشه صراف‌ی داشته و او نیز چندی همان شغل را داشت، تا آنکه گرفتار آزار و تاراج ازبکان شد و ناچار به هرات رفت و ملازمت بیگلربیگی خراسانی، صفی‌قلی خان شاملو، را اختیار کرد. وی در کسوت درویشان به اصفهان رفت و در مزار علی ابن سهل اصفهانی مسکن گزید و پس از وفات، در همان جا دفن شد. اشعار شوکت در میان شعرای عثمانی شهرت بسیار یافته است و از همین روست که امروزه نسخه‌های خطی متعددی از دیوان شوکت، در کتابخانه‌های ترکیه یافت می‌گردد.

گفتنی است، جای جای دیوان شوکت، مشحون از سروده‌هایی در مدح اهل بیت و دوازده امام علیهم السلام است؛ برای نمونه این قصیده در ابتدای دیوان وی، آمده است:

تا کی بود بعلت عصیان دلم اسیر *** از همت ائمه معصوم ده شفا

مانند ذوالفقار دو تا گشت قامتم *** پیرانه سر ز مهر جوان مرد لافتا

دارد عروس ملتّم آزار فاطمه *** ام‌الکتاب دین و دول زبده النسا

از اشک تلخ کاسه زهرست چشم من *** دائم بماتم حسن آن احسن الهدا

ایوان دل زداغ حسینم منقش است *** شنجرف سوده اش از خاک کربلا

زینت دهم عبادت خود را بدر اشک *** شاید کند بدرگه زین العباد جا

خاک من از محبت باقر پس از وفات *** گردد بچشم آهوی زنه‌ار توتیا

رنگ رخم بهار گل جعفری شدست *** از بهر صادق آل شفق صبح ابتدا

از اشتیاق موسی کاظم بسینه ام *** آتش فشان چوشعله طورست داغها

یا رب چنان مباد که جای دگر دلم *** خود را ز شهد تو برفتن دهد رضا

دوریست کز خیال نقی کاسه سرم *** پر مغز معرفت بود و خالی از هوا

از صیقل خیال نقی بدر بی مثال *** آئینه خانه دل خود داده ام جلا

بستم بگাহواره تن طفل روح را *** آخر براه مقدم مهدی کنم فدا

از امت شمایم یا ایها الامام *** دانید خرقة پوش خودم یا اولی العبا

بیچاره ام غریبم و روی دلی که نیست *** رویی بهیچ باب م را جز در شما

افتاده و شکسته دل لاغری چون من *** پیدا نشد بسلسله نقش بوریا

شوکت خموش شو که زبان محرم تونیست *** بگشا زبان دل که کنی عرض مدعا

آغاز: «از بسکه ریخت رنگ جنون بر سرم هوا / سودا بیای بست ز مغز

سرم حنا

از ضعف بار منت پوشش نمیکشم / پیراهنم حریر حیا بست چون هوا».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1123ق، تعداد برگ: 101گ.

(424)

«A-86-4»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان شوکت (2)

آغاز: «مانند نسخه A-71»

انجام: «...» افتاده.

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 12ق، تعداد برگ: 46گ (458 الف - 503ب).

ص: 423

(425)

«B-1-2387»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان شوکت (3)

آغاز: «مانند نسخه A-71».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1269ق، تعداد برگ: 96 (8ب - 103ب).

(426)

«C-853»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان شوکت (4)

آغاز: «مانند نسخه A-71».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13ق، تعداد برگ: 128 گ.

گزارش نسخه: نسخه ای نفیس و دارای دو سر لوح مذهب می باشد.

(427)

«C-854»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان شوکت (5)

آغاز: «مانند نسخه A-71».

ص: 424

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1161ق، نوع جلد: روغنی

گزارش نسخه: نسخه ای نفیس و دارای سه سر لوح مذهب است.

(428)

«C-1435»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان شوکت (6)

آغاز: «مانند نسخه A-71».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 12ق، تعداد برگ: 121گ.

(429)

«A-63»

عنوان: دیوان جامی (1)

پدیدآور (مؤلف): نورالدین عبدالرحمن بن احمد، جامی هروی (د. 898ق)

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن جامی، به تقلید از امیر خسرو دهلوی، دارای سه دیوان است. این اشعار سه دوره از عمر وی را بازتاب می دهد. از بررسی ها می توان نتیجه گرفت که وی دیوان های سه گانه خویش را، چهار بار در سال های 1871، 884، 885 و 896 ق مرتب کرده است.

ص: 425

دیوان یکم (اول) که به فاتحه الشباب نیز شهرت دارد، مربوط به ابیاتی است که جامی در دوران جوانی سروده است. جامی این دیوان را در سال 884ق جمع آوری نموده و برای آن هم دیباچه ای به نثر در مدح سلطان ابوسعید (حک. 863-873ق) و سلطان حسین بایقرا (حک . 911-873ق) ساخته است. دیوان اول مشتمل بر دیباچه، غزلیات (مرتب بر اساس حروف تهجی)، مقطعات، رباعیات، قصاید، ترجیعات و مثنویات کوتاه است.

آغاز (دیباچه پیش از تغییر): «بسمله، موزون ترین کلامی که غزل سرایان انجمن انس و محبت و قافیه سنجان....»

آغاز (دیباچه بعد از تغییر): «بسم الله الرحمن الرحيم *** هست صلاى سر خوان كريم،

... پاكا پروردگارى كه زبان سخن گذار در دهان سخنوران شیرین کار شکر گفتار...»

آغاز (غزلیات) (1): «بسم الله الرحمن الرحيم *** اعظم اسماء علم حکیم».

دیوان دوم (ثانی)، واسطة العقد (= وسط العقد) نام دارد که وی آنها را در میان سالی و اواسط زندگی گفته است. جامی این دیوان را در سال 885ق تنظیم نموده و به دیباچه ای به نثر برای آن ترتیب داده است.

آغاز (دیباچه): «بسم الله الرحمن الرحيم *** أملي حمدا المنان الكريم

... متکلمی که خلعت اعجاز کلام معجز طراز قرآن را به ماء نفي...»

آغاز (غزلیات): «نفحات وصلک أوقدت جمرات شوقك في الحشا *** ز غمت به سینه کم آتشی که نزد زبانه کما تشاء».

دیوان سوم (ثالث) که به خاتم الحیوة (= خاتمة الحیات) موسوم است و حدود 8750 بیت

ص: 426

1- آغاز دیوان در برخی نسخ چنین است: «عمری ز رخت بودم با خاطر خون جانا / ودعت و أودعت في قلبي أشجانا»

دارد، او آنها را در اواخر حیات، سروده و به سال 897ق آن را جمع آوری نموده و با دیباچه ای به نثر آن به سلطان حسین بایقرا تقدیم نموده است. این دیوان شامل حمد و ثنای الهی، نعت حضرت رسالت پناهی صلوات الله علیه و آله و حضرت مولی الموالی و ائمه هدی علیهم السلام، مدح سلطان حسین بایقرا، نصائح و مواعظ و سپس به ترتیب حروف تهجی مشتمل بر غزلیات، قصائد، مقطعات و رباعیات است.

آغاز (دیباچه): «بسم الله الرحمن الرحيم *** طرفه خطابیست ز سفر قدیم».

آغاز (غزلیات): «بر آمد شاه عشق از طور سینا *** وز آنجا زد علم بر دیر مینا».

باید افزود که هر سه دیوان جامی، یکبار با حذف دیباچه ها و درهم کرد اشعار، به ترتیب حروف تهجی، با تصحیح و مقدمه تفصیلی هاشم رضی در سال 1341 ش در تهران و بار دیگر با تصحیح و تعلیقات محمد روشن در 840ص به سال 1380 ش در تهران به چاپ رسیده است.

آغاز: افتاده «...» .

انجام: «...» افتاده .

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 54گ.

گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) و حاوی بخشی از غزلیات و رباعیات جامی است و باقی ابیات، از آغاز و انجام این نسخه افتاده است.

(430)

«A-93-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (2)

آغاز (دیباچه): «بسم الله الرحمن الرحيم *** هست صلاى سر خوان کریم

ص: 427

... پاكا پروردگارى كه زبان سخن گذار در دهان سخنوران شيرين كار شكر گفتار»

آغاز (غزليات): «بسم الله الرحمن الرحيم *** اعظم اسماء عليهم حكيم».

نوع خط: نستعلیق، كاتب: نامعلوم، تاريخ كتابت: گویا سده 10ق، تعداد برگ: 56گ (ب - 56ب).

گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) است.

«A-203»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (3)

آغاز: «مانند نسخه A-93-1».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، كاتب: نامعلوم، تاريخ كتابت: 1099ق.

گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) است و حاوی بخشی از غزليات اوست.

(432)

(A-204)

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (4)

آغاز: افتاده (...).

نوع خط: نستعلیق، كاتب: نامعلوم، تاريخ كتابت: 1310ق.

ص: 428

گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) است، دیباچه و بخشی از غزلیات از آن افتاده است.

(433)

(A-205)

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (5)

آغاز: «مانند نسخه A-93-1».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11 ق.

گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) است و حاوی غزلیات، قطعات و رباعیات و بجهت افتاده از پایان، نسخه، فاقد بخشی از ابیات انجامین دیوان است. این نسخه نفیس و هنری است، در آغاز دارای یک سر لوح مذهب می باشد.

(434)

«B-3975-2»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (6)

آغاز: «مانند نسخه A-93-1».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط نستعلیق، کاتب؛ نامعلوم، تاریخ کتابت: 141ق، تعداد برگ: 25گ (106 الف - 130ب).

ص: 429

گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) است و حاوی غزلیات، قصائد و قطعات است و فاقد بخش رباعیات به جهت افتادگی انجام نسخه است.

(435)

«B-4317-3»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (7)

آغاز: «مانند نسخه A-93-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1232ق، تعداد برگ: 26گ (171ب - 196الف).

گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) است.

(436)

«C-1361-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (8)

آغاز: «مانند نسخه A-93-1».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 10گ (1ب - 10ب).

گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) است و تنها حاوی غزلیات است و فاقد باقی ابیات به جهت افتادگی از انجام نسخه است.

ص: 430

(437)

«C-1697»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (9)

آغاز: افتاده (...).

انجام: «...» افتاده .

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نعیم الدین کاتب بن صدر الدین مذهب، تاریخ کتابت: ربیع الثانی سال 892ق، نوع جلد: برون تیماج قهوه ای تریاکی، با ترنج ضربی و درون تیماج سرخ زرکوب.

گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) است و بخشی از آغاز و انجام افتاده است. نسخه ایست نفیس و هنری، در آغاز دارای سرلوحی مذهب و در میان نسخه نیز دارای 6 مجلس نگاره (مینیاتور) متناسب با مضامین غزلیات (عاشقانه)، ترسیم شده است و برای نمونه، در یکی از مینیاتورها، پیکره آدمی، مرغی در دست، به شکلی هنرمندانه (گویا به سبک مکتب هرات) نگارگری و سپس تذهیب شده است. سرفصل ها و جداول برگها به زر و لاجورد و عناوین نیز به شنگرف است.

(438)

«C-1719»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (10)

آغاز: افتاده (...).

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 80گ.

ص: 431

گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) است و حاوی غزلیات و قصائد و قطعات و رباعیات است و تنها اندکی از آغاز نسخه آغاز نسخه افتاده است. این نسخه نفیس و هنری دارای دو مجلس نگاره (میناتور) متناسب به مضامین غزلیات عاشقانه این دیوان است.

(439)

«C-2450»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (11)

آغاز: «مانند نسخه A-93-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 10 ق، تعداد برگ: 328 گ.

گزارش نسخه این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) و کامل است.

(440)

«D-5»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (12)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» ناتمام.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 311 گ. گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) و اندکی از آغاز افتاده است.

ص: 432

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (13)

آغاز (دیباچه): «بسم الله الرحمن الرحيم *** أملی حمدا لمنان الکریم

... متکلمی که خلعت اعجاز کلام معجز طراز قرآن را به ماء نفی ...»

آغاز (غزلیات): «نفحات وصلک أوقدت جمرات شوقك في الحشا *** زغمت به سینه کم آتشی که نزد زبانه کما تشاء».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 10ق، تعداد برگ: 13 گ (61ب - 73ب).

گزارش نسخه: این نسخه دیوان دوم (واسطه وسط العقد) و تنها حاوی بخش

غزلیات این دیوان است.

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (14)

آغاز: «افتاده (...).»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1079ق، تعداد برگ: 6گ. گزارش نسخه: این نسخه دیوان سوم (خاتمة الحیات) و تنها

حاوی بخشی از دیوان است.

عنوان: راج السالکین

پدیدآور (مؤلف): گویا از شیخ الاسلام جلال الدین محمود تبریزی

موضوع: تصوف

گزارش متن: رساله ای در تصوف، در اذکار و اوراد به ترتیب ایام و اوقات به روش اهل سنت و رویکرد صوفیانه است که در چند فصل نگارش یافته است. گردآورنده در فرازهایی از این اثر (34 الف) به مسأله شهادت امام حسین علیه السلام و نیز در (برگ 36 الف)؛ به ذکر «ناد علیه مظهر العجائب» منسوب به مولی الموحیدین امیر المؤمنین علی علیه السلام یا شعر مشهور «لافتی إلا

علی لا سیف إلا ذوالفقار» اشاره می نماید.

آغاز: «بسمله، الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام علی رسوله محمد و آله أجمعین؛ بدان ای سر الله تعالی، طالب حق باید که رعایت اوراد علم سبحانه تعالی در اوقات شریف ...»

انجام: «... حدیث اینست هر که شک دارد کافر گردد نعوذ بالله من ذلک... برحمتک یا ارحم الراحمین، تمت».

نوع خط نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده 13 یا اوایل سده 14 ق، تعداد برگ: 22 گ (19 الف - 41 الف)، نوع کاغذ: شرقی نازک نخودی، نوع جلد: مشمعی (گالینگور) مشکی با عطف پارچه ای کرم رنگ.

گزارش نسخه: این نسخه گویا در سال 1956 از محدوده آسیای میانه (بخارا یا سمرقند) به گنجینه انستیتو دستنویس های شرقی در شهر سنت پترزبورگ، افزوده شده است.

عنوان: راحة الواعظین

پدیدآور (مؤلف): فضل الله سنایی

گزارش متن: رساله نسبتاً مفصلی در بیان اخلاق و اعتقادات است که مؤلف، آن به درخواست یکی از رجال نامی (که نامش دانسته نیست)، در نوزده باب تألیف نموده است. تعدادی از ابواب نسخه مورد گفتگو، از آغاز و میانه و پایان آن افتاده است، اما بر پایه نسخه کامل کتابخانه مجلس (شماره 14013) (1) عناوین ابواب چنین است:

- باب اول: در بیان قیامت؛

- باب دوم: در بیان خوف قیامت؛

- باب سوم: در بیان صفت دوزخ؛

- باب چهارم: در بیان صفت بهشت؛

- باب پنجم: در بیان حق مادر و پدر؛

- باب ششم: در بیان خوردن ربا و دادن ربا و گرفتن ربا؛

- باب هفتم: در بیان نماز گزاردن و زکات مال دادن؛

- باب هشتم: در بیان منع کردن از خمر و مناهی؛

- باب نهم: در بیان فضیلت نماز گزاردن؛

- باب دهم: در فضیلت قرآن خواندن؛

ص: 435

- باب یازدهم: در فضیلت روزه ماه رمضان؛

- باب دوازدهم: حق شوهر بر زن؛

- باب سیزدهم: در منع کردن از دروغ گفتن؛

- باب چهاردهم: در منع کردن از غیبت؛

- باب پانزدهم: در منع کردن حسد و عجب؛

- باب شانزدهم: در منع کردن از کبر و عجب؛

- باب هفدهم: در بیان خلق نیکو و خشم فرو خوردن؛

- باب هجدهم: در بیان نصیحت و حکایت؛

- باب نوزدهم: در بیان قصه ابو شحم فرزند عمر.

همانگونه که اشاره گردید، سه باب نخست کتاب، از نسخه حاضر افتاده و تنها بخشی از آن باقیمانده است؛ باب چهارم (1ب) و نهم (3ب) و یازدهم (4 الف) آن موجود است، لیکن باب های پنجم تا هشتم، دهم و دوازدهم به بعد آن، به نحو کامل افتاده است.

آغاز: افتاده «... بکرد هر کسی را باندازند گناه او بگیرد و آنگاه مالک کویید (1ب) باب چهارم در بیان صفت بهشت و اهل آن، قوله تعالی: «ان الله یدخل الذین آمنوا و عملوا الصالحات» ...»

انجام: «... (4 الف) باب یازدهم در بیان فضیلت ماه رمضان و روزه داشتن ... (4ب) هرکه روز اول ماه شعبان روزه دارد، خدای تعالی ثواب هفتاد ساله طاعت در نامه اعمال او نویسد و اگر بمیرد شهید مرده باشد هر که در پانزدهم ماه شعبان ...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12ق، تعداد برگ: 4گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: بدون جلد با لفاف کاغذی.

گزارش نسخه: بخش های زیادی از نسخه افتاده است و در برگ ها جابجایی هایی دیده می شود. آثار رطوبت دیدگی روی برگ ها مشهود است. در انجام یک برگ (5 الف) مناجاتی منظوم با ردیف «شیخ عبد القادرا» به فارسی با مطلع ذیل آمده است:

ای مطلع نور خدا ای مظهر صدق و صفا***وی معدن علم حیا یا شیخ عبدالقادرا

(445)

«A-1523»

عنوان: رساله درباره اهل حق = کتاب اهل علی الهی

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: فرق و ادیان

گزارش متن: رساله ای بسیار موجز، گویا درباره اهل حق یا حروفیان است، در آن از رمز و رازهای حروف و حقایق متفرع بر آنها، با استفاده از آیات، روایات و تأویلات صوفیانه، به طرز مبهمی، سخن رفته است.

آغاز: «بسم الله العلی الأعلی حمد و ثناء خدای عالم و آدم را که مقدس از ذکر و بیان است و منزّه از تبیان و اثبان است، صفاتش در کل اشیاء ظاهر خاصیت بخش ناباتات ... شناختن آن ذات قدم از فهم کل خلق دور است و لکن صفاتش از کل عالم و آدم دایم در ظهور است ... (1ب) در جای دیگر اشارت است العلم النقطة کثره الجاهلون، ایدرویش مقام من عرف نفسه فقد عرف ربه در باب شناختن خود رب خود است، چنانکه خاتم الانبیاء (ص) میفرماید قد أدبني ربي فأحسن تأديبي مراد از مربی و ادیب واحد است که مرآت احد است که جمیع صفات احد از واحد مشاهده می شود در مقام ... (2) ایدرویش آنچه حرف است از الف تا ی بیست نه حروفی است چهار کتاب تألیف بیست به حروف و بیست نه حرف از 3 حروف حرکت نموده چ پ ژو

ص: 437

این 3 حروف هر یک 3 نقطه دارد و این نقطه‌ها را اصل است و باقی فرع و هر پانصد هزار سالی این 3 حروف که به نقطه دارد به یک اسم که به عدد دارد ظاهر می شود انهم بلباس واحد محمد علی و این 3 اسم نقطه اصل تکلم میفرمایند...»

انجام: «... ملک طاوس در صندوق امانت نگاه کرد دید یوم حشر است و جوهر بنای نشر دارد بیک فخر مصطفی داد و آنرا حاضر دید عرض کرد ای قابض ارواح مرا با خود به حضور پادشان عشق به بر...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب (مؤلف): به احتمال زیاد این نسخه خط مؤلف است، تاریخ کتابت (تألیف): اوایل سده 14ق، تعداد برگ: 5گ، نوع جلد: بدون جلد.

گزارش نسخه: این نسخه ارزشمند، در سال 1918 به این انستیتو منتقل گردیده است.

(446)

«C-1426-3»

عنوان: رؤیت نامه

پدیدآور (مؤلف): سید ابوالفتح صدر الدین محمد بن یوسف حسینی چشتی مشهور به «گیسو دراز» (د. 825ق)

موضوع: تصوف

گزارش متن: رساله مختصری در تصوف است که در آن به یکی از موضوعات مطروحه پرداخته شده است.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1095ق، تعداد برگ: 7گ (171 - 177 الف).

ص: 438

عنوان: زیور آگهی = زیور الهی (1) = زیور الهی

پدیدآور (مؤلف): محمد بن محمد محسن فیض کاشانی مشهور به «علم الهدی» (د. بین 1112 تا 1123ق)

موضوع: ادعیه

گزارش متن: کتابی در دعا شامل خلاصه اذکار و منتخب اوراد بر پایه باورهای شیعی است که مؤلف در آن دعاها و تعقیبات نمازهای روزانه و دیگر اعمال را بر پایه آموزه ها و گفته های ائمه معصومین علیهم السلام، در یک مقدمه و هشت باب، به ترتیب ذیل، تنظیم نموده است:

- مقدمه در فضیلت ذکر و دعاء

- باب اول در وظایف گزاردن صلوات یومیه از مقدمات و مقارنات؛ - باب دوم در وظایف تعقیب رواتب صلوات؛

- باب سیم در وظایف آمد و شد روز و شب بدخول اوقات و حلول ساعات؛

- باب چهارم در وظایف اسایع و جمعات؛

- باب پنجم در وظایف کرور شهر و سنوت؛

- باب ششم در وظایف اصناف عادات و انواع حوادث و قربات؛

- باب هفتم در وظایف حصول مقاصد و مهمات؛

ص: 439

1- الطهرانی، الذریعة، ج 12، صص 36-37؛ در مصدر زیور الهی ثبت شده، اما گویا زیور آگهی صحیح تر باشد.

آغاز: «بسمله، سپاس حق شناس و ستایش نیایش اساس خداوند بی چون را که بندگی او سرمایه زیند کیست و پرستاری او پیرایه فرخندگی ... (2ب) و بعد چون یاد کردن ایزد بی مثال و روی دل با او داشتن در سراسر از منه و احوال نازع سلاسل خستگی و شکستگی است ذره بی بها در نظر اصحاب کیاست و ذکا، علم الهدی، جعله الله من المتقربین إلیه ... (3ب) و سزد که نام این مجموعه بعد از رسیدن بانجام، زیور آکهی گردد و یادکنندگان کرد کار را از فواید و عوایدش نفع بسیار و بهره بی شمار رسد؛ آغاز کتاب و باز نمودن ترتیب ابواب؛ آنچه درین صحیفه از خلاصه اذکار و منتخب اوراد ایراد خواهد یافت بر دو گونه است متعلقات اوقات و متعلقات حالات، بخش نخستین بعضی از آن بتکرر ایام و لیالی منوط است و بعضی بتجدد اسبوع و شهور هلالی مربوط و بخش دوم بعضی متعلق است بتفتن عادات و تلون آنچه در شمار عادت باشد از سوانح و قربات و بعضی متعلق است بحصول مقاصد و مهمات و نزول مکاره و آفات؛ اکنون اراده چنان است که در بیان این مطالب گوناگون بر وفق ابواب جنان هشت در بر روی طالبان شعایر ایمان کشاید ...».

انجام: «... خدای تعالی او را و صاحب قبر را آمرزد انجام کتاب: يقول مؤلفه الفقیر إلی الله فی الآخرة والأولی، محمد المدعو علم الهدی ابن محمد المحسن ابن مرتضی، عفا الله عما جنى ...؛ فلیختم الکلام حامدین الله علی نعمة التي لا تحصی مصلین علی خاتم الأنبياء محمد و أهل بيته الهادین إلی الطريقة المثلی».

نوع خط: نسخ، کاتب: محمدرضا، تاریخ کتابت: 1115ق، تعداد برگ: 208گ، نوع کاغذ: برخی فرنگی و برخی شرقی نخودی آهار مهره، نوع جلد: برون تیماج مشکی فرسوده و درون تیماج زرشکی.

ص: 440

1- نسخه ای از این اثر، به شماره 13869، در کتابخانه مجلس شورای اسلامی در تهران و نسخه دیگری نیز در مکتبه امیر المؤمنین علیه السلام (= علامه امینی رحمت الله علیه)، در نجف اشرف، نگهداری می گردد.

گزارش نسخه: برگها مجدول به طلا است؛ کتابت نسخه به در خواست «محمد ظهير» با عبارت «ياشارة المفخم المكرم المؤيد بتأييد الملك الكبير محمد ظهير» صورت گرفته است. در آغاز وقف نامه نسخه از «عادله سلطان بنت سليمان بيك» مشاهده می گردد.

(448)

«D-332-3»

عنوان: زينة اللباس = رساله در لباس

پديدآور (مؤلف): قاضي سيد اختيار بن غياث الدين، حسيني عريضي مشهور به «قاضي اختيار»

موضوع: آداب و اخلاق

گزارش متن: اثری در آداب و اخلاق و احکام فتوایی به روش اهل سنت (حنفیه) است که به نام «مظفر حسن بن سلطان حسين» در یک جیب، شش تکمله، ده رقعه و سه طراز (درباره پوشاک از رهگذر مذهبی)، نگارش یافته است. مؤلف در چند جای متن، به نام خود اشاره کرده است: «قال الفقير، قال العبد الضعيف اختيار بن غياث الدين الحسيني العريضي...»؛ باید افزود که محتوای این اثر، با ذکر منبع از سرچشمه های مختلف، گردآوری شده است. عناوین موجود این رساله چنین است و باقی بخش ها افتاده است:

- تکلمه اول تا سوم: [افتاده است].

- تکلمه چهارم: در بیان آنچه تعلق بجامه خواب دارد (1 الف)؛

- تکلمه پنجم: در بیان آنچه سنت یا مستحب است از انواع جامه ها (2 الف)؛

- تکلمه ششم: در بیان مسایلی که تعلق بصلی دارد (5 ب)؛

ص: 441

- رقعہ اولی: در بیان مسایلی که تعلق بسر و موی دارد از لباس آنست (4ب)؛

- رقعہ دوم: در بیان مسایلی که تعلق بچشم و ابرو دارد (7 الف)؛

- رقعہ سیم: در بیان مسایلی که تعلق به بینی دارد (8 الف)؛

- رقعہ چهارم در بیان مسایلی که تعلق بمحاسن و شارب دارد (8ب)؛

- رقعہ پنجم: عنوان و فصول 1 تا 2 افتاده است (فصول 3 تا 10 باقی است برگ های 13 ب-17ب)؛

- رقعہ ششم: در بیان مسایلی که تعلق به گوش و گردن و دوش دارد (17ب)؛

- رقعہ هفتم: در بیان مسایلی که تعلق بدست دارد (20 الف)؛

- رقعہ هشتم: در بیان مسایلی که تعلق بسینه و ما تحت آن دارد تا قدم (29ب)؛

- رقعہ نهم: در بیان مسایلی که تعلق بقدم دارد (32 الف)؛

- طراز اول: در آداب جامه پوشیدن (35 الف)؛

- طراز دوم و سوم: [افتاده است].

آغاز: افتاده «... حسن بن علی بن ابی طالب رضی اللہ تعالی عنہم در وقتی کہ ... مصعب بن زبیر وفات یافته بود جامہای خود را سیاه کرد؛ تکملہ چہارم در بیان آنچه تعلق بجامہ خواب دارد ...»

انجام: «... ذیل در بیان خیلی از مسایل کہ از ملحقات این نوع مسایل است مشتمل بر سه طراز، طراز اول در آداب جامہ پوشیدن ... چون حضرت صلی اللہ علیہ و سلم جامہ نو پوشیدی آنرا بام تعیین کردی و کفتی اللہم ...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10ق، تعداد برگ: 35گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: بدون جلد دارای لفاف کاغذی.

(449)

«D-332-2»

عنوان: شبستان نکات

پدید آور (مؤلف): ملا یحیی بن سبیک نیشابوری متخلص به «فتاحی» (د. 852ق)

موضوع: اخلاق

گزارش متن: رساله ای در اصول اخلاقی با نثری پر استعاره و حکایاتی شیوا همراه ابیاتی نغز با عناوین «نکته - نکته»، است که در هشت باب و هر باب در چند فصل، به شرح ذیل نگارش یافته است.

- باب اول: در ایمان و اسلام؛

- باب دوم: در ذکر ملوک و اعوان آنان؛

- باب سوم: در علم و تعلیم و تعلم؛

- باب چهارم: در زهد و عبادت؛

- باب پنجم: در اطباق اخلاق و اجناس مردم؛

- باب ششم: در مستلذات؛

- باب هفتم: در مشتهات؛

- باب هشتم: فوائد در داستان عمر؛

ص: 443

باید افزود که نسخه مورد گفتگو مشتمل بر بخشی از باب دوم تا پایان ابواب را داراست.

آغاز: افتاده «... این تیر که مقابله نشترهای آهنین دل‌های ظالمانست و سپر در برابر تیر دیده سهمگین کمان فصل في ذكر الوزراء و العمال.. (ب) الباب الثالث في العلم وفيه فصول و تفصيل

انجام: «... قطعه،

اگر چه شبستان دیوان ما نماید سرنشینش از شین شر *** شب ظلمت از روی او دور دار ستان و آنگهش از قبول نظر

تمت» .

نوع خط نستعلیق مایل به شکسته، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 11گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: بدون جلد (با اوراق پراکنده و پیچیده در لفاف در داخل پاکت).

گزارش نسخه: در انجام نسخه، ابیاتی به فارسی از احسان استرآبادی و طالب کلیم دیده می شود. همچنین قیمت نسخه «هفت تنکه» ثبت شده است.

(450)

«C-1426-2»

عنوان: شرح قصائد خاقانی

پدیدآور (شارح): ناشناخته

موضوع: ادبیات فارسی

ص: 444

گزارش متن: شرح برخی قصائد افضل الدین بدیل بن علی خاقانی شروانی (د. 595ق) است که به جهت افتادگی از آغاز و انجام عجالتا شارح آن، مورد شناسایی قرار نگرفت.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1095ق، تعداد برگ: 31گ (140 الف - 170 ب).

(451)

«A-1022»

عنوان: شرف نامه = ترسل مروارید = منشآت مروارید

پدیدآور (مؤلف): خواجه شهاب الدین عبد الله بن محمد، صدر بیانی کرمانی مشهور به «مروارید» و متخلص به «بیانی» (د. 922، 132 یا 948ق)

موضوع: منشآت و مکاتبات

گزارش متن: منشآت، شامل نشان ها و فرمان ها و نامه ها و احکام دیوانی سلطان حسین بایقرا (حک 873-911ق/1469-1506م) و نامه ها و رقعات و انشاهای دوستانه و تفتنی است، که در یک مقدمه و چند مقاله نگارش یافته است و تاریخ های منشآت و رقعات تا 938ق ادامه دارد. مرحوم سعید نفیسی کتابی به نام ترسل را جزو آثار بیانی درج کرده و گفته است که کودکان دبستانی خطوط مختلف و نامه نویسی را از روی آن می آموخته اند و میر خواند نیز در بین آثار بیانی از کتابی به نام ترسل یاد کرده؛ اما ظاهرا منظورش همان منشآت او بوده است.

ناگفته نماند خواجه عبدالله مروارید، از خوشنویسان صاحب نام، بخصوص در خط تعلیق است، وی همچنین نویسنده متبحر، شاعری توانا، نوازنده آهنگساز، وزیر و سیاست مدار نامدار دربار سلطان حسین بایقرا در هرات بوده است؛ وی همچنین مدتی نیز در دربار شاه اسماعیل اول، در تبریز خدمت کرده است. افشان غبار و رنگ آمیزی ابری کاغذ از ابداعات اوست. مروارید،

ص: 445

در نظم و نثر دستی توانا داشت، بیشتر اقلام خط را خوش می نوشت و در خطوط ششگانه، شاگرد عبدالله طباطبائی و در خط تعلیق، شاگرد خواجه تاج الدین سلمانی بوده است. گفتنی است، راقم سطور، چند نمونه از خطوط خوش به خط تعلیق زیبای خواجه مروارید که در بخش کتب کمیاب و نادر دانشگاه استانبول در ترکیه نگهداری می گردد، در سال 1388 ش در شماره اول نشریه پیام بهارستان، به صورت فاکسیمیلی منتشر نموده است.

عمده عناوین منشآت مروارید این اثر چنین است:

- نشان صدارت جناب امیرک قاسم؛
- نشان شیخ الاسلامی جناب خواجه ناصر الدین ابو النصر؛
- نشان صدارت سید ابوالطیب؛
- نشان موقوفی موقوفات امیر سید غیاث؛
- نشان موقوفات امیر کمال الدین بابا محمود؛
- نشان امارت خواجه نظام الملک؛
- نشان راه حج امیر توکل بر لاس؛
- نشان راه حج جهت امیر محمد مقیم کی خسرو؛
- نشان نقابت امیر عبد القادر؛
- نشان مسلمی فیض آباد بلخ؛
- نشان صدارت سید زین العابدین؛
- نشان امارت قوش خانه جهت امیر شجاع الدین پرنده بر لاس؛
- نشان مهتر محمد تقارجی؛

- نشان در باب جماعتی که به عمارت شهر کهنه مرور مشغول شده اند؛
- نشان تدریس مولانا عبد الله؛
- نشان مولانا شهاب الدین عبدالله کرمانی در هرات و فوشنج با شرکت رکن الدین علاء الدوله؛
- نشان صدارت مولانا ظهیرالدین محمد طیب؛
- نشان حضرت امیر علی شیر که در وقت داعیه حج گرفته اند؛
- نشان ضبط موقوفات حرمین شریفین به اسم خواجه نظام الدین سیدی احمد؛
- نشان منصب بکاولی میر حاج در مدرسه شریفه سلطانی و خانقاه آن؛
- امضای نشان امیر حاجی که بعد از نقل حضرت اعلی فردوس مکان واقع شد؛
- نشان خواجه کمال الدین حسنعلی حافظ جهت مصدری مسجد جامع بیگم گوهر شاد آغا نور مرقدہا؛
- نشان قضاء امیر اختیار الدین دارالسلطنه هرات و ممالک خراسان؛
- نشان حکومت اعراب بنی سعیدی باسم خواجه افضل الدین محمد؛
- نشان سیورغال قدوه البرایا قطب الدین درویش علی شاه، قدس سره؛
- نشان در باب احداث غلور خانها برای خواجه افضل الدین محمد؛
- نشان موقوفات ولایت شافلان به اسم خواجه افضل الدین محمد؛
- نشان ایالت ولایت شاغلان به اسم خواجه افضل الدین محمد وفاکیش؛
- نشان رخصت حضرت سلطان اسکندر میرزا؛
- نشان تولیت مسجد جامع و خانقاه جدید به اسم امیر جلال الدین محمود؛

- نشان راه حج مولانا کمال الدین اهل شاعر؛
- نشان اشراف خواجه معز الدین حسین؛
- نشان احتساب مولانا نظام الدین سلطان علی محتسب (هرات در 3 صفر 890ق)
- نشان تدریس مدرسه بدیعیه جهت امیر صدر الدین ابراهیم؛
- نشان مولانا شمس الدین محمد بحر آبادی در تدریس مدرسه؛
- نشان بخشش نام بردار قشونی که به اهتمام معتمد السلطنه خواجه مجدالدین محمد واقع شد؛
- نشان حضرت نظام الدین امیر علیشیر که جهت مهمات آستانه انصاریه و عتبه نجم الدین کبری داده اند؛
- نشان خواجه غیاث الدین محمد دهدار ترخان؛
- نشان ترخانی مولانا شمس الدین علی منشی؛
- نشان در باب سید نورالدین محمد حسنی از خاندان عمادالدین محمود زاهد به پادشاه هند نوشته اند؛
- نشان داروغگی تمغا جهت خواجه عمید الملک؛
- نشان احتساب مولانا زاهدی؛
- نشان خواجه جلال الدین شیخ با یزید مهنه ای در تولیت آستان شیخ فریدالدین لقمان؛ چهار باغ شبرغان بدو
- نشان استاد نظام الدین قلی محمد عبسکی موسیقی دان در تفویض (در 25 جمادی الاولی 896ق)؛
- نشان جناب امیر شمس الدین محمد بن سید یوسف؛
- نشان تدریس مولانا فصیح الدین محمد نظامی در مدرسه بدیعیه؛

- نشان قاضی غیاث الدین محمد حنفی؛
- نشان صدارت خواجه سلطان محمد مؤدب و معلم مغيث الدولة والدین حیدر محمد؛
- نشان خواجه نظام الدین عبد الحق پنکچی جهت راه حج؛
- نشان امراء عظام خطه سمرقند خطاب به رکن السلطنة و الجلالة شمس الدین درویش محمد ترخان و شجاع الدین احمد حاجی که در آن از سلطان محمود و سلطان الزمان بهادر و مظفر حسین گورکانی و حیدر محمد بهادر یاد شده است؛
- نشان شیخی خواجه جلال الدین شیخ با یزید مهنه ...؛
- نشان همایون به شیخ نجم الدین؛
- مکتوب حضرت فردوس مکانی به رستم بیک آق قوینلو [حک. 897-902ق]
- مکتوب بندگان اعلیٰ به سلطان احمد میرزا؛
- مکتوب به حضرت مرحومی عبدالرحمن جامی در باب تألیف بهارستان؛
- مکتوب خواجه عبیدالله؛
- مکتوب حضرت اعلیٰ [به] رستم بیک [آق قوینلو]
- مکتوب حضرت اعلیٰ به حضرت یعقوب بیک آق قوینلو (حک. 884-896ق)
- مکتوبی که مقرب الحضرة امیر علیشیر به پادشاه فرخ نشان والی شروان نوشته؛
- کتابت حضرت اعلیٰ به شاه اسماعیل حک. 907-930ق) در باره استرآباد؛
- کتابتی که ضعیف به حضرت شیخ الاسلامی نوشته؛
- کتاب همایون به شیخ محمد لا هجی؛
- کتاب همایون به جلال الدین رستم بیک [آق قوینلو].

- کتابتی که به خواجه کمال الدین عطاء الله یعفر نوشته شده؛

- کتابت حضرت اعلیٰ به یعقوب بیک [آق قوینلو

- رقعه بیکی از دوستان نوشته؛

- رقعه ای که از لفظ دربار همایون به پهلوان درویش محمد نوشته؛

- رقعه ای که بیکی از اهل نغمه نوشته؛

- کتابت خانقاه بیرون عراق که سلطان حسین بایقرا ساخته است؛

- رقعه مطایبه به پهلوان درویش محمد؛

- سواد کتابت در تعوض رباطی که خواجه رضی الدین مودود بن احمد در 837ق ساخته بود و سلطان حسین در 901ق دستور تعمیر آن را داده بود؛

- رقعه ای که به حضرت مولانا معین الدین واعظ نوشته؛

- کتابت مولانا عبد الحی المنشی؛

- مکتوب تعریف گرما؛

- در تعزیت نامه؛

- رقعه اخری؛

- مکتوب در تعریف خزان؛

- مکتوب به یکی از دوستان؛

- کتابه مدرسه بیرون عراق؛

- مقدمه نشان امیر محمد ولی بیک؛

- کتابه مزار والد خدیجه بیگم؛

- چند رقعه کوتاه؛

- در تعریف دریا؛

- نشان احتساب؛

- کتابت دیوان حافظ شیرازی مورخ 907ق که به اشارت شاه زاده عالمیان فریدون حسین میرزا واقع شده؛

- سواد نشان صدارت فرمان همایون شرف نفاذ یافت (در 10 رمضان 938ق)؛

- سواد نشان صدارت و نقابت دستگاهی علامه العلمائی نعیمما للافاضة والدين امیر نعمه الله علی؛

- عفو و اغماض؛

- رساله من منشات خواجه عبدالله مروارید (با آغاز: بکدام زبان شرح شدت فراق روز اندوه گویم...)، شامل چند رقعه است با نامه ای به خواجه مجد الدین محمد سپس چند رقعه...؛

- منشات جلال الدین فریدون عکاشه، مصطلحات کتاب دواوین و دعوه مجلس اللهو و مصطلحات اطبا و تهنیه عید و اصطلاح صرفیان و نحویان و منطقیان و رساله إلى الحجاج و رساله رحيقیه و التماس النحل؛

- تتمه من منشات قاضی میرحسین یزدی، رقعه است و سجل؛

- فتح نامه مورخ 788ق.

این کتاب با نام شرف نامه به همت هانس روبرت رویمر در شهر ویسبادن در آلمان به سال 1952م به چاپ رسیده است.

ص: 451

آغاز: افتاده «...».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1012ق، تعداد برگ: 81گ.

(452)

«B-580»

عنوان: نسخه دیگری از شرف نامه (2)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11ق، تعداد برگ: 125گ.

(453)

«C-333»

عنوان: نسخه دیگری از شرف نامه (3)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 155گ.

(454)

(C-1545)

عنوان: نسخه دیگری از شرف نامه (3)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1027ق، تعداد برگ 57گ.

ص: 452

(455)

(C-2204)

عنوان: نسخه دیگری از شرف نامه (3)

آغاز: افتاده «...» .

انجام: «...» افتاده .

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11ق، تعداد برگ: 167گ.

(456)

(C-1426-4)

عنوان: شطرنج پدیدآور (مؤلف): ناشناخته موضوع: سرگرمی

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1095ق، تعداد برگ: 5گ (177-181 الف).

(457)

«D-332-5»

عنوان: صنعت کیمیا (رساله در ...)

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

ص: 453

گزارش متن: رساله‌های مختصر در صنعت کیمیاست که مؤلف ناشناس ما، طی چند فصل به مسأله تَبْيِضِ زَرْنِيخ، قمر، عمل لَوْلُو، تصیّد مس، ساخت زعفران الحدید و مانند آن پرداخته است.

آغاز: افتاده «... فصل در تَبْيِضِ زَرْنِيخ، اگر خواهد که روح زرنیخ را فصل چهل طلق ..»

انجام: «... مثل وزن او زیق محلول ده بنوبت سقی کنند بس تحلیل و تعضید ... بیض مصعدباب ...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11ق، تعداد برگ: 9 گ، نوع کاغذ شرقی نخودی، نوع جلد: بدون جلد با لفاف کاغذی.

گزارش نسخه: در آغاز نسخه، برگی در صنعت کیمیا و در انجام نیز یک دعا و نیز یک نسخه طبی برای بانویی که حمل را نگهدارد و همچنین یکی - دو بیت به فارسی درباره سکتہ با این مطلع دیده می شود:

هر کس که ز رنج سکتہ از پا افتاد *** هم حس وی هم حرکت رفت از یاد؛

(458)

«A-869-3»

عنوان: صیغ العقود و النکاح (1) (رسالة في ..)

پدید آور (مؤلف): علامه محمدباقر بن محمد تقی، مجلسی اصفهانی (د. 1110ق)

ص: 454

گزارش متن: رساله مختصری در چگونگی خواندن صیغه های مختلف نکاح و عقود شرعی و انواع تعبیرات آن بر وجهی اتم و اکمل است؛ در این رساله به سیزده قسم از انواع صیغه ها، اشارت رفته است.

آغاز: «بسمله، الحمد لله الذي أحل النكاح و ندب إليه و حرم الزنا و السفاح و توعده عليه .. ؛ اما بعد غرض از تحریر این رساله وجیزه آن است که جمعی از برادران ایمانی ...»

انجام: «... و ضمیرهای غایب به عنوان تکلم خواهند گفت و شقوق دیگر ظاهر است و الله الموفق لكل خیر».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12ق، تعداد برگ: 5 گ (22 الف - 24ب)، نوع کاغذ: فرنگی سفید، نوع جلد: تیماج زرشکی فرسوده.

(459)

«B-2304-4»

عنوان: طالع نامه

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: علوم غریبه

گزارش متن: رساله های ایست مختصر در طالع، بر پایه بروج دوازده گانه، که دو بخش مردان و زنان، با عناوینی همچون طالع حمل الرجال، طالع ثور الرجال و طالع حمل النساء، طالع ثور النساء و تنظیم گردیده است.

آغاز: «طریقه او آنست که باید اسم او و مادر او را بحساب ابجد در آورده و وو طالع حمل

ص: 455

الرجال بدانکه جالینوس و جاماس حکیم گفته اند که چهل خانه اول برج است ...»

انجام: «... در آخر عمر مال بسیار بهم رساند و زود خرج کند و کار خود را بخدا اندازد تا بمراد رسد ان شاء الله تعالی» .

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال 1124ق (به قرینه برگ 182ب)؛ تعداد برگ: 11گ (290 - 300ب)؛
نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی قهوه ای (کار آسیای میانه با ترنج و سرترنج و لچک ترنج و کتیبه های بازوبندی، کار محمد حکیم صاف، عطف تیماج قهوه ای.

گزارش نسخه: در انجام نسخه (برگ 301 الف) یک صفحه فایده ای در طالع زنان و مردان آمده است. گفتنی است که این نسخه در سال 1919 به این انستیتو انتقال یافته است.

(460)

«D-332-8»

عنوان: عقاید منظوم

پدیدآور (ناظم): ناشناخته

موضوع: فقه اهل سنت (منظوم)

گزارش متن: منظومه ای است مشابه عقاید منظوم عبدالرحمن جامی (د. 898ق) با همان آغاز، ولی از مصرع دوم عوض می شود، البته باید بیشتر تحقیق شود. آغاز منظومه جامی چنین است: «بعد حمد خدا و نعت رسول / بشنو این نکته را بسمع قبول» مضافاً بر این، موضوع حاکم بر این منظومه، فقه اهل سنت و به ترتیب از اذان و نماز و زکات و ... است و به نظر می رسد این منظومه در شرح یکی از کتب مختصر فقهی اهل سنت بوده باشد که به درخواست یکی از پادشاهان /

ص: 456

وزراء / قضات مشهور به «امیر شرع»، در محدوده بخارا، سروده شده است.

آغاز: «بعد حمد خدا و نعت رسول *** هست مأمول از کرام قبول

سبب نظم این خجسته مقال *** کوش کن ای زهوش مالامال

در زمانش امیر شرع شعار *** امر فرمود با صغار و کبار».

انجام: «. و نیت زکوة در وقت دادن یا در وقت جدا کردن فرض است و ادا کردن زکوة مصرفش فرض است و مصارف زکوة نیز هفت است ...

اولین مصرفش فقیر بود *** این فقیر از همه حقیر بود

دومین مصرفش بود مسکین *** داند این که هست طالب دین

سیو مین ...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 13 ق، تعداد برگ: 3 گ (8 ب - 10 ب)؛ نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: بدون جلد با لفاف کاغذی.

گزارش نسخه: پیش از شروع منظومه در برگ (6 الف) ابیاتی به فارسی از جامی و چند بیتی نیز با امضای لمحرره با این مطلع دیده می شود:

ای بخت همایون تو سرمایه ناز *** مائیم بدرگاه تو با عجز و نیاز

و نیز در همان صفحه ماده تاریخی با عنوان «تاریخ خاتم المرسلین ز دنیا رفت ...» آمده است. در برگ (6 ب) سلسله شجره نقشبندیه تا خلیفه اول، درج شده است. در برگ (7 الف) نام «ابن حضرت شاه، نیاز احمد بن حضرت میر صفر احمد بن سید العاشقین حضرت شیخ محمد فضل الله بن عامل الحسنات النوادر حضرت شیخ عبدالقادر ...» درج شده است و ذیل آن نیز یک نسخه طبری نوشته شده است. در برگ (7 ب) ابیاتی به فارسی با این مطلع آمده است:

می آمد و دزیده بجا مینگریست *** میرفت و دگر او بقفا مینگریست

در برگ (8 الف) ابیاتی (24 بیت) در تاریخ وفات امیر معصوم و تاریخ جلوس امیر حیدر که در سال 1220 سروده شده است با این مطلع:

پس از حمد خدای فرد یکتا *** درود مصطفی بشنو قضا را

امیر معدلت کیش از جهان رفت *** فغان افتد اندر شهر و صحرا

که به نظر می رسد مربوط به امیران منغیتیه در ازبکستان فعلی، محدوده بخارا و سمرقند بوده باشد. پس از انجام رساله، نیز بین برگهای (11 الف - 12 الف) فوایدی منقول از بهار دانش، چند مشق وقف نامه نویسی از صورت و ققنامه های قاضیان بخارا و سمرقند و نیز چند صورت مکتوب که به حکما نوشته شده است با ذکر اسامی رجال مشاهده می گردد.

(461)

«(A-869-4)»

عنوان: فقه شیعه کتاب در ...»

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: فقه شیعه

گزارش متن: قطعه ای از یک کتاب فقهی شیعی که به جهت افتادگی، تنها بخش احکام نماز و روزه آن مانده است و متأسفانه علی رغم تفحص فراوان، مورد شناسایی قرار نگرفت؛ عناوین فصول باقیمانده این اثر چنین است: «فصل نماز مسافر، فصل شرط است در وجوب روزه بلوغ و عقل ...، فصل چونکه حقیقت روزه امساک است ...، فصل واجب می شود قضا بدون کفاره ...»

انجام: «... کفاره هم واجب است بشرط علم بحرمت افطار هر گاه معلوم شود که افطار در شب بوده بغیر معصیت چیزی نیست تمام».

ص: 458

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12ق، تعداد برگ: 6گ (26 الف - 31ب)، نوع کاغذ: فرنگی سفید، نوع جلد: تیماج زرشکی فرسوده.

(462)

«A-224»

عنوان: فرامین و اسناد صفوی = رونوشت چهارده فرمان دوران صفویه

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: اسناد

گزارش متن: رونوشت اسنادی (شامل چهارده فرمان از دوران صفویه است که در آزادی عمل پادریان اصفهان و دیگر بلاد محروسه ایران است و بیشترین این فرامین، در پی حضور ایلچیان فرنگستان در دفاع از ارامنه ایران بوده است. طبق یادداشتی که در پشت برگ تمامی فرامین و اسناد مشاهده می گردد، این رونوشت ها به دستور اعتضاد السلطنه و اعتماد الدوله صورت گرفته و مربوط به اواخر سده 13 ق است.

فهرست صورت اسناد چهارده گانه، چنین است:

1) فرمان شاه سلیمان در ذی قعدة سال 1105ق در باب وقوع ظلم و تعدی به پادریان؛

2) فرمان شاه سلیمان در صفر 1080 ق درباره وزیر و عمال دارالسلطنه اصفهان؛

3) صورت مکاتبه مراوده بین شاه سلیمان و شاه همایون، در ربیع الثانی 1101ق؛

4) فرمان شاه صفی در 28 محرم 1047 ق درباره پادریان دارالسلطنه اصفهان؛

5) فرمان شاه عباس ثانی در جمادی الثانی 1052 ق درباره پادریان در السلطنه اصفهان (1)؛

ص: 459

6) فرمان شاه سلیمان در رمضان المبارک 1094 ق در باره آرامنه دارالسلطنه اصفهان؛

7) فرمان شاه عباس ثانی در جمادی الثانی 1052 ق درباره پادریان دارالسلطنه اصفهان (2)؛

8) فرمان شاه حسین صفوی در صفر 1111 ق به والی گرجستان، در پی حضور پادریان و ایلچی پادشاهان فرنگستان مبنی بر تعلیم و تربیت در معبد خانه، تردد و دوستی، و دفن اموات در قبرستان خود و بازسازی معابد آرامنه ساکن در شماخی، اصفهان، تفلیس، گنجه، ایروان، تبریز، نخجوان، همدان و دیگر ممالک محروسه؛

9) فرمان شاه حسین صفوی در محرم 1111 ق به بیگر بیگیان قراباغ و قلمرو علیشکر و عمال دارالسلطنه اصفهان و ضابط و جوهات آرامنه جولاه مبنی بر عدم مزاحمت پادریان و آرامنه ساکن؛

10) فرمان شاه حسین صفوی در ذی قعدة الحرام 1108 ق به بیگر بیگیان و امرا و حکام و وزراء و عمال در پی حضور ایلچی فرنگیان، مبنی بر عدم مزاحمت و اینکه پادریان کرمیت سفید پوش هر جا اراده داشته باشند، توقف، توطن و به آئین خود به مراسم عبادت و قیام و اقدام نمایند؛

11) فرمان شاه حسین صفوی در رجب المرجب 1120 ق، مبنی بر عدم مزاحمت پادریان پابرهنه کر میلو منسوبان پایای روم و آرامنه ساکن دارالسلطنه اصفهان نسبت به دفن اموات و عبادت در معبد خود به آئین خود؛

12) فرمان شاه حسین صفوی، در جمادی الثانی 1125 ق به بیگلربیگیان، امرا و حکام و عمال ممالک محروسه مبنی بر آزادی کامل پادریان کر ملیان و آرامنه در بلاد آذربایجان، شیروان، قراباغ دارالسلطنه تبریز، گنجه، نخجوان، قلمرو علیشکر، دارالسلطنه اصفهان، فارس، بندر عباس و سایر ممالک محروسه، نسبت به تعلیم و دفن اموات و بازسازی معابد و رفع ظلم از آنان؛

13) فرمان شاه عباس ثانی در جمادی الثانی 1052 ق درباره آزادی عمل پادریان پابرهنه کوه کر میلو؛

14) فرمان شاه حسین صفوی در رجب المرجب 1120 ق در پی حضور ایلچی فرنکسیس مبنی بر اینکه هرگاه خانه پادریان در محله میر دارالسلطنه اصفهان محتاج به تعمیر داشته باشد، تعمیر نمایند، از آنجا که خانه مزبور آب جاری دائمی دارد، چنانچه جهت شرب باغچه آنجا اراده بردن آب نمایند، احدی ممانعت ننماید!

نباید از نظر دور داشت که حکومت صفوی، به ملاحظات سیاسی و برای نزدیکی هر چه بیشتر با دول غربی و جلوگیری از نفوذ دولت عثمانی مجبور بود که ضمن آزاد گذاشتن اقلیت های مذهبی داخلی، پذیرای مبلغان خارجی و هیئت های میسیونری مسیحی باشد. با نفوذ هر چه بیشتر استعمار در ایران و کشورهای شبه قاره، کشیشان مسیحی از کشورهای انگلیس، فرانسه، پرتغال و دیگر کشورهای قدرتمند اروپا به این سرزمین ها سرازیر شدند و به تدریج جرأت یافته و همراه با گسترش تبلیغات خود کتاب هایی در نقد ورد دین اسلام به رشته تحریر در آوردند؛ یکی از مهمترین آنها کتابی بود به نام آئینه حق نما که توسط ژروم گزاویه، برادرزاده یسوعی پرآوازه، فرانسیس گزاویه (مشهور به رسول هندوان) در هندوستان و به زبان فارسی نگاشته شد و ما در ادامه این نوشتار نسخه ای از آن را معرفی کرده ایم.

به هر تقدیر این اسناد نشان می دهند، صفویه در دوره های اخیر (به خصوص دوره های شاه سلیمان و شاه حسین) چه مقدار حمایت غرب را نیاز داشتند، تا جایی که حتی برای موضوعات جزئی، مانند تعمیر خانه پادریان در میدان میر اصفهان، به دربار صفوی، ایلچی مخصوص می فرستادند و برای آن حکم رسمی از شاه می گرفتند و فراتر از آن، اینکه، با حکم شاه، میسیونرهای مسیحی، آزادانه و بدون مزاحمت می توانستند، در ممالک محروسه، به تبلیغ مسیحیت پردازند و بدون تردید این اسناد ارزشمند می توانند زمینه و پایه پژوهش های نوین، نسبت به جایگاه مسیحیان و نوع تعامل حاکمیت با آنان در عصر صفوی قرار گرفته و بستری مناسب برای بررسی تحلیلی ریشه های اصلی تسامح حاکمان اخیر صفویه نسبت به مسأله پادریان و مسیحیان را فراهم آورند.

نوع خط شکسته نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده 13ق، تعداد برگ: 14 گ (سند)؛ نوع کاغذ: فرنگی ضخیم آهار مهره سفید.

گزارش نسخه: این اسناد، که رونوشت از روی اصل اسناد هستند، به صورت تا (لوله) شده، به صورت طومار، داخل یک محفظه مقوایی با ابعاد 4×3 723/5 سم قرار گرفته است.

(463)

«C-473»

عنوان: نسخه دیگری از فرامین و اسناد صفوی (2)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده 13 یا اوایل سده 14ق، تعداد برگ: 10گ، نوع کاغذ: فرنگی نخودی؛ نوع جلد: مقوایی.

(464)

«B-2295»

عنوان: فهرست اسامی کتب کتابخانه مبارکه بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: فهرست

گزارش متن: فهرستواره موجز کتب کتابخانه بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی در اردبیل است که بایستی در اواخر سده 13 یا اوایل سده 14ق، پیش از انتقال بسیاری از کتب این کتابخانه عامره به روسیه، تألیف گردیده باشد. باید افزود که در دوره دوم جنگ های ایران و روسیه، بخش قابل توجهی از نفائس این کتابخانه، به توسط پاسکو وچ، ابتدا به تفلیس، سپس به پترزبورگ انتقال

ص: 462

یافت و اکنون در کتابخانه ملی روسیه (سالتیکف شدرین سابق) نگهداری می گردد و بخش دیگر نیز بعدها، به موزه ملی ایران منتقل گردید. راقم طی بیست سال گذشته، با دقت و تفصیل، فهرستی جامع از دستنویس های بقعه شیخ صفی، همراه مختصات کتاب شناختی و نسخه شناختی، به انضمام نمونه هایی از تصاویر این موارد ارزنده، تنظیم نموده است که امیدواریم در آینده ای نه چندان دور، به زیور طبع آراسته گردد.

آغاز: «بسمله، فهرست اسامی کتب کتابخانه مبارکه؛ الف شرح دیوان ابونواس، اشعار عربی، شرح قصیده ابن فارض، ایضا، دیوان ابن معتز، ایضا، دیوان عربی امیر ملیجک، ایضا، دیوان حضرت امیر (ع) و شرح آن، ایضا.. رساله تصنیف ادیب الممالک، ایضا، أحسن الکبار، ایضاً».

انجام: «... یحیی، اشعار فارسی، یواقیت العلوم، عرفان و اخلاق؛ یتیمه الدهر، سایر حکمت، یخچالیه میرزا یغما، ایضا، سایر حکمت».

نوع خط شکسته نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده 13 یا اوایل سده 14 ق، تعداد برگ: 32 گ، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره، نوع جلد: مقوایی (بدون شیرازه بندی).

گزارش نسخه: نسخه، توسط ژوکوفسکی در سال 1919 م به انستیتو منتقل گردیده است.

(465)

«C-124»

عنوان: قصص انبیاء (علیهم السلام) = احسن القصص پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: داستان پیامبران (علیهم السلام)

گزارش متن: این اثر مشتمل بر داستان حضرت موسی علیه السلام تا پیامبر اکرم صلوات الله

ص: 463

علیه و اله به روش اهل سنت است با عناوین: «راویان اخبار، قصه...، یک روایت، روایت دیگر، القصه، آورده اند که، در خبر است، حکایت و...». این نسخه شباهتی با نسخه 4252 کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (فهرست ج 13، ص 3221) است برای نمونه داستان حضرت سلیمان علیه السلام در نسخه ما (115 الف): «روزی سلیمان علیه السلام باد را فرمود که تخت مرا بجانب دریا ببرد... بمیان دریا رسید جزیره دید که گیاه او سبز کشته و و چشمهای آب روان، هزار اسب تازی را دید...» و در نسخه دانشگاه (آغاز آن): «روزی از روزها سلیمان... بر جزیره بگذشت و در میان جزیره چشمه آب بدید و اسبان بدید سیاه و سفید و سرخ» ولی تفاوت هایی نیز دارد که نمی توان صرفا اختلاف نسخ دانست.

آغاز: افتاده «... دارند و بشما خراج بدهند، ای مردمان اگر دولتخواه منید سخن اینست... (1ب) راویان اخبار عبد الله بن عباس، وهب بن حنه و کعب الأحبار، مقاتل بن سلیمان رضی الله عنهم أجمعین چون حضرت یوسف علیه السلام از دنیا رحلت نمود قوم فراعنه بر اهل مصر غالب آمدند و ملک از ایشان بستند...»

انجام: «... (259 الف) و چون جد سیف ذوالیزن بدو سال بعد از مولود حضرت رسالت پناهی صل الله علیه و سلم بر حبشه غالب شد طوایف اعراب از... (259 ب) وقت آنست که فرزند ارجمند سعادت... بلند مقامی محمد نامی بظهور آید از پدر و مادر یتیم ماند جد و عمش تربیت نمایند تا آنکه که حق تعالی او را پیغامبری دهد با وجود آنکه...» افتاده.

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11ق، تعداد برگ: 259 برگ، نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره، نوع جلد: برون تیماج قهوه ای روشن مجدول، با ترنج، سرترنج و لچک ترنج ضربی زمینه گل و بوته و درون تیماج قهوه ای تیره.

گزارش نسخه: برگ ها دارای جدول کشی به شنگرف و لاجورد و نیز کمندکشی به لاجورد است. روی برگ ها، آثار رطوبت و وصالی غیرفنی برگ های آسیب دیده، قابل مشاهده است. در آغاز نسخه، یک مهر هشت گوش: «آسایش یافت از لطف احمد / عبدالرحمان نور چشم محمد

1250» و نیز در برگ 147 ب یک مهر بیضی «المتوکل علی الله عبده محمد علی» آمده است، در برگ نخست برافزودگی های حاوی چند یادداشت ترکی که از آن جمله نام اثر را، در دو جا به صورت «احسن القصص» ثبت نموده اند. این نسخه در 1935 م وارد این انستیتو گردیده است.

(466)

«D-332.9»

عنوان: قضا و قدر (1)

پدیدآور (ناظم): محمدقلی، طرشتی تهرانی متخلص به «سلیم» (د. 1057 ق)

موضوع: ادبیات و فلسفه

گزارش متن: مثنوی در موضوع قضا و قدر (فلسفی) است که در حدود 230 بیت، سروده شده است.

آغاز: «شنیدم روزی از خونابه نوشی *** چو گل از باده خل در خروشی».

انجام: «بود ننگم که بگشایم زبان را *** ز حرص نان دهم زحمت زمان را».

نوع خط شکسته نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 13 ق، تعداد برگ: 2 گ (12 ب - 13 ب)؛ نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: بدون جلد با لفاف کاغذی.

(467)

«A-869-1»

عنوان کتاب دعا

ص: 465

1- همان، ج 17، ص 150.

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: ادعیه

گزارش متن: رساله‌های مشتمل بر چند دعا شامل زیارت وارث و چند دعای شیعی است.

آغاز: «بسمله، السلام علیک یا وارث آدم صفوة الله، السلام علیک یا وارث نوح نبی الله.....»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12ق، تعداد برگ: 16گ (1 الف - 16ب)، نوع کاغذ: فرنگی سفید، نوع جلد: تیماج زرشکی فرسوده.

(468)

«B-2540»

عنوان: کتاب دعا

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: ادعیه

گزارش متن: کتابی در دعا، شامل اذکار و اختتام و اوراد به روش اهل سنت و با استفاده از منابع آنان و با رویکرد صوفیانه است؛ مؤلف در برخی صفحات اثر از صوفیان به نام یاد کرده و از آثار آنان نقل قول‌هایی می‌کند، اما به «شیخ محی الدین ابو محمد عبد القادر گیلانی» ارادت خاصی دارد؛ دور نیست که مؤلف ناشناخته ما از منتسبان طریقه قادریه در حوزه شهر بخارا و آن حوالی بوده باشد که البته برخی جاها (12 الف و 35ب) هم اشاراتی دارد، مانند: «این اسم را مشایخ سلسله شریفه قادریه وصیت دارند». باید دانست که در برخی فقرات متن (11ب)، مؤلف چنین می‌گوید: «این دعا را فقیر از درویشی از برای برآمدن حاجات باسانی اجازت دارد..» یا «این را نیز از همان در ویش برای حفظ علوم و دفع نسیان اجازت دارم و در کتب اسم و دعوات

ص: 466

این خاصیت مذکور است و به احتمال قوی این اثر نیز در همان شهر بخارا تالیف گردیده است.

آغاز: «بسمله، چون وعده رفته بود که بعضی از اعمال و اوراد بنویسید که طالبان حق را بکار آید، وفای آن وعده لازم افتد. و اگر زیادتی طلبد کو از کتب قوم فراگیرد من الله التوفیق»..

انجام: «... اهل حدیث یقینی حاصل شود که در اخذ بصحیح کفایتست و جمله از این سخن در اول رساله مذکور شده است فاعلم ذلک؛ تمت الكتاب».

نوع خط: نستعلیق (آیات و ادعیه نسخ)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 13ق، تعداد برگ: 55گ، نوع کاغذ: شرقی سفید، نوع جلد: تیماج مشکی با طبله (لبه بر گردان)، مجدول ضربی دارای ترنج.

گزارش نسخه: یادداشت «سید واحدی کتبخانه سی قولیازمالار بولگی» (No. 225-1352) در آغاز نسخه آمده است. این نسخه در 1934 (گویا از بخارا) وارد این انستیتو گردیده است.

(469)

«B-1156»

عنوان: کتاب الفباء فارسی و ترکی و عربی جهت تعلیم زبان اسلامی

پدیدآور (مؤلف): حاج یوسف بن ملک لالام بن ملک شاه نظر شاپور زاده (د. پس از 1252ق/1836م)

موضوع: دستور زبان

گزارش متن: کتابی مختصر در طرز نوشتن علم و خط حرفی و تعلیم الفبای فارسی، ترکی و عربی به جهت تعلیم زبان اسلامی است که در سال 1252ق/1836م در دارالسرور تقلیس در ده فصل، تألیف گردیده است. طبق مقدمه این اثر، مؤلف در زمان فتحعلی شاه قاجار، از طرف

ص: 467

عباس میرزا نایب السطنه (د. 1248 ق)، مأمور ممالک فرنگستان بوده و پس از تحصیلات السنه مختلفه، پس از درگذشت عباس میرزا در شهر تفلیس (که تازه از ایران جدا شده بود) ساکن شده و به تألیف ضوابط و قوانین صرف و نحو فارسی، برای ایرانیان، اهل روس، گرجیهای اهل تفلیس و طوایف دیگر مشغول گردیده است و در این مدت چهار تألیف از خود برجای نهاده است که نخستین آن کتاب الف باء (کتاب مورد گفتگو)؛ دیگری کتاب محاوره، سومی کتاب صرف و نحو و چهارمی نیز کتاب لغت. باید افزود که در انجام 8 صفحه در نصایح و امثال فارسی، 4 صفحه در نصایح عربی و 4 صفحه هم امثال ترکی با لهجه آذری، نگارش یافته است و در پایان نیز 2 صفحه، به خط خوش، از گلستان نقل گردیده است. عناوین فصول دهگانه این اثر چنین است:

- فصل اول: علامت اصل حروفات و اعراب؛

- فصل دوم: حروفات؛

- فصل سیم: اعراب؛

- فصل چهارم: ترکیب حروفات با حرکات طویله؛

- فصل پنجم: ترکیب حروفات با حرکات قصیره؛

- فصل ششم: ترکیب حروفات با تنوین؛

- فصل هفتم: ترکیب کلمات با حرکه؛

- فصل هشتم: ترکیب کلمات با حروفات و اعراب مسلسله؛

- فصل نهم: حروفات عربی و حروفات تیکه اکنون در فارسی و ترکی متداولند؛

- فصل دهم: مشغولی قرائت کلمات منفرد و متصله با اعراب و بی اعراب.

آغاز: «بسمله، الحمد لله الذي ميز الإنسان بالنطق الحسين.... اما بعد معروض میدارد اقل العباد... که با رباب معنی و حقیقت ... (2 الف) حقیر بعد از سیاحت بسیار در اکثر ممالک فرنگستان و

ص: 468

غیره که از جانب رضوان آرامگاه... عباس میرزا نایب السلطنه، مأمور بودم پس از تحصیل السنه چند، از تغییرات زمانه در دارالسرور تقلیس ساکن و در سلک ارباب دولت ابد پیوند روس منتظم گشتم...»

انجام: «... (34 الف) آرتق طمع باش یارار... (35 الف) دروغ مصلحت آمیز به از راست فتنه انگیز است».

نوع خط: نسخ و ثلث زیبا، کاتب (مؤلف): خط مؤلف نسخه میبضه؛ تاریخ کتابت (تألیف): 1252ق/1836م، محل کتابت (تألیف): دارالسرور تقلیس، تعداد برگ: 35گ، نوع کاغذ: فرنگی سفید، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی صورتی ابر و باد در قطع خشتی.

گزارش نسخه: این نسخه دارای یک سرلوح طلایی زیبا به سبک روسی است، برگ نخست آن، میان سطور با طلا دندانموشی شده است؛ برگ ها مجدول به طلا و مرکب مشکی است. این نسخه در سال 1932 به این انستیتو انتقال یافته است.

(470)

«B-571»

عنوان: کتاب الفباء فارسی و ترکی و عربی

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: دستور زبان

گزارش متن: رساله‌های موجز مشتمل قواعد نگارش الفباء، همراه برخی از قوانین دستور زبان فارسی، عربی و ترکی (با لهجه آذری) و نیز برخی امثال و حکم به زبان های فارسی، عربی و ترکی، گویا برای مبتدیان آموزش این سه زبان، نگارش یافته است. عناوین رساله، عبارت است

ص: 469

از: حروفات محرکه، ترکیب حروفات، ترکیب حروفات با تنوین، ابجد با اعداد رقوم و جز اینها و به لحاظ ساختاری با اثر پیش گفته، شباهت های فراوانی دارد، ای بسا تحریر دیگری از آن اثر بوده باشد، اما به لحاظ نمونه امثال، به نظر می رسد از غنای بیشتری برخوردار است.

آغاز: «بسمله، الفباء فارسی و ترکی؛ حروفات عربی، حروفات فارسی، حروفات ترکی، متصل بطرفین، متصل بما قبل....»

انجام: «... بو عبرانی اوشاقلر نندندر و باجسی فرعونک قزینه دیدیکه آیا استرسن گیدیم عبرانی لردن بر دایه چاغریم»..

نوع خط: نسخ، نستعلیق و شکسته نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 14ق، تعداد برگ: 26گ، نوع جلد: کاغذی ابر و باد ابلق

گزارش نسخه: در آغاز نسخه یادداشتی (گویا به زبان فرانسوی)، درباره کتاب، آمده است.

این نسخه در سال 1935م به این انستیتو وارده شده است.

(471)

«B-2724»

عنوان: گزیده مثنوی معنوی

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

گزارش متن: گزیده ای از مثنوی معنوی مولانا جلالالدین محمد رومی بلخی (د. 672ق) است. این ابیات منتخب با عناوین «گفتار اندر فضائل حضرت علی رضی الله عنه (1 الف)؛ گفتار اندر عبادت عاشقان بر دوام (2ب)؛ در بیان وحدت (17ب)؛ باب یکی الله گفتن شبی (21ب)، فی بیان الخوف (23 الف)؛ حکایت (23ب)؛ حکایت (24 الف)؛ باب در بیان شکر (27 الف)، در بیان

ص: 470

نخس روزگار (35 الف) و در بیان صحبت اولیا (40 ب).

آغاز: «...»

بهر این فرموده پیغمبر که من *** همچو کشتی ام بطوفان ره زمن

ما و اصحابم چو آن کشتی نوح *** هر که دست اندر زند یابد فتوح

از علی آموز اخلاص عمل *** شیر حق را دان مطهر از دغل؛

گفتار اندر فضائل حضرت علی رضی الله عنه،

راز بگشای ای علی المرتضی *** ای پس سوء القضا حسن القضا...»

انجام: «...»

تا بیامد آیت و آگاه کرد *** کان ز چشم بد رسیدت وز نبرد

گر بدی غیر تو در دم لا شدی *** صید چشم و سخره افنا شدی

«...» افتاده.

نوع خط نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 ق، تعداد برگ: 60 گ، نوع کاغذ: فرنگی نخودی و آبی (با آب نقش =
واتر مارک)؛ نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی سبز یشمی فرسوده.

گزارش نسخه: ابیات دارای ترجمه و تعلیقاتی به ترکی (تاتاری) است. به ضمیمه نسخه، دو برگ آمده است که یکی از آنها مکتوبی به ترکی
(تاتاری) از ابوالمحبجن ولد ملا عصمت الله به ملا لطف الله مخدوم است. برخی برگ ها رطوبت و آسیب دیده است. در انجام یادداشتی
به ترکی با تاریخ 1872 م نوشته شده است. باید افزود که این نسخه در سال 1935 م وارد این انستیتو گردیده است.

ص: 471

عنوان: الطائف التنفسي = تفسیر زاهدی = لطائف العرفان = تفسیر درواچکی = تفسیر سیف

پدیدآور (مؤلف): ابو نصر سیف الدین احمد بن حسن، در واجکی درنی بخاری سلیمانی زاهدی متخلص به «زاهد» (د. 549ق)

موضوع: تفسیر قرآن کریم

گزارش متن: تفسیر کهنی به زبان فارسی، با مقدمه ای در دو فصل (نسخه مورد گفتگو فاقد فصل اول) به روش اهل سنت (1) است که در سال 519ق تألیف گردیده است. مؤلف، در ابتدای هر سوره، به مدنی و مگی بودن و عدد و حروف و کلمات آیات و فضل قرائت آن سوره - با بهره مندی از روایات نبوی (ص) - اشاره نموده و سپس با عبارات «قوله عز وجل، قوله عم نواله، قوله تعالی، قوله جل جلاله، قوله جلت عظمته، قوله عزت قدرته، قوله جل ذکرة، قوله جل ثنائه، قوله جلت کلمته، قوله عز اسمه، قوله تعالی کبریائه، قوله تقدست اسمائه و...» به تفسیر آیات قرآن کریم، می پردازد. زاهدی در ابتدا ترجمه فارسی آیات، سپس شأن نزول و نقل روایات مرتبط با سوره و نظر مفسران متقدم، به خصوص ابن عباس، ابن مسعود، مجاهد، سدی، ضحاک، شعبی و دیگران و احیاناً مباحث ادبی و پاره ای از مباحث کلامی و فقهی پرداخته و نیز اگر حکایتی متناسب با سوره و آیه باشد، بدان اشارت می شود، باید توجه داشت مؤلف در این تفسیر به سبب نقل قول های روایی، گاهی از زبان فارسی عدول کرده و عبارات وی به زبان عربی تبدیل می گردد.

ص: 472

1- در برخی مصادر (همچون: منزوی، احمد، فهرست نسخه های خطی فارسی، ج 1، ص 16 و صدرایی، فهرست نسخ خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ج 35، ص 149)، آمده که: «این تفسیر یکی از متون تفسیری فارسی کهن شیعه امامی می باشد»، اما با بررسی های برون متنی و درون متنی گسترده راقم سطور، مطلقاً دلیلی بر تشیع مؤلف، مشاهده نگردید!

این تفسیر با نثری روان مشتمل بر فواید لغوی و دستوری است و سبک نثر آن نیز کهن و دارای لغات و ترکیبات و تعبیراتی ویژه و قابل مطالعه است. در این تفسیر به مانند بسیاری از تفاسیر فارسی کهن (سده ششم هجری)، واژه ها به مانند «انج، آنانک، جنانک، برانک، کی» و برخی افعال نیز به مانند «آمدندی، رفتندی» نوشته شده است و به جهت آشنایی پژوهشگران با متن آن، به بخش هایی از آن، به عنوان نمونه و شاخص، اشاره می شود:

- سورة البقرة: «(5 الف) بدانک سورة البقرة مدني است ... (5ب) ألم ذلك الكتاب لا ريب فيه ... عبد الله بن مسعود و السدي و الضحاك و الشعبي رضي الله عنهم جنين كويند الالف أنا و اللام من الله و الميم من أعلم، أنا الله أعلم كفت من خدایم داناتر و این تأویلت مرصی و بسندیده از انک عادتس عربست ... قوله ذلك الكتاب .. ابن عباس كويد .. ذلك بمعنی هذا است جه، هر دو كلمه اشارت اند ...»

- آية الكرسي (آیه 255 سورة البقرة): «(104 الف) الله لا-إله إلا- هو الحي القيوم ... نظم في الآية الأولى وصف الخلق بالاختلاف ... كفت خدای بجز وی زنده هرگز نمیرد و القيوم سازنده کار بندگان است نکیرد او را خوب سبک و نه خواب کران، مر اوراست انج اندر آسمانهاست و انج اندر زمین است، کرا رسد کی شفاعت کند کسی را نزد وی مکر بدستوری وی، بدانند انج بیش ایشانست و انج بس ایشانست، یعنی بیش از آفرینش آسمان و ملائکه و انج سبس فناء آسمانها....»

- سورة آل عمران: «(114 الف) بسم الله الرحمن الرحيم قوله عز و جل أمام الله لا-إله إلا- هو ... وی خدای داناست بحال بندگان مستحق عبادت و یست نه خدای بجز وی زنده است و هرگز نمیرد سازنده کار بندگان فرو فرستاد بر تو کتاب را براستی»

سورة الأعراف: «(233ب) بسم الله الرحمن الرحيم قوله عز و جل المص

أي أنا الله أعلم و افضل كفت من خدای داناترم و حکم کننده تر ... کتاب أنزل إليك این قرآن کتاب حقست که فرستاده شده است بتو که مصطفایی ...»

- سورة مريم: «(393ب) بسم الله الرحمن الرحيم سورة مريم كلها مكية ... قوله عز وجل كهيعص قال ابن عباس رضي الله عنه الكاف من الكافي والهاء من الهادي والياء من الحكيم والحليم والعين من العلم والصاد من الصادقين قال علي رضي الله عنه هو اسم الله الأعظم وهو قسم أقسم الله تعالى بكهيعص وجواب القسم مضمرة أي هذا القرآن حق ... اين ياد كرد خداوند تو بتو رحمت خود بنده خود را نام وی ذکر یا می پیدا کند و انج خلق از وی عاجزست من چگونه کفایت کنم تا اعتماد از خلق برگیرد ...».

سورة الملائكة: «(539 الف) بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله فاطر السموات والأرض جاعل الملائكة ... اين فریشتگانی خداوند با ها اند بعضی را از وی دو برو بعضی را سه بر و بعضی را چهار بر و هرکرا بر زیادت فضیلت وی زیادت که این فریشتگان رساله آرنده بودند و حاجت بود ایشانرا از آسمان بزمین آمدن و مسافت بعید بود برها و بالها داد شان تا باندکی روز کار از آسمان بزمین آمدندی و باز رفتند و از آسمان تا زمین هزار ساله را ... هست بانصد ساله راه سطربری آسمان و بانصد ساله را هوا میان آسمان و زمین یزید فی الخلق ما یشاء بیفزاید خداوند تعالی در انج بیافریند انج خواهد یعنی بیفزاید در قوت و بال بعضی فریشتگان انج خواهد ...».

- سورة الصافات: «(554 الف) بسم الله الرحمن الرحيم و الصافات و صفا ... سوکنند بفریشتگان صف زده کی صف زده اند عیان در عبادت خداوند عز و جل صف زدنی»

باید افزود که نسخه مورد گفتگو، حاوی تفسیر سوره حمد تا آخر سورة الصافات است و گویا این اثر ارزنده، تاکنون (2014/1393) به چاپ نرسیده است. ناگفته نماند که در سال 1375 ش، یک پایان نامه در مقطع دکتری با عنوان «التصحيح و النقد اللغوي التفسيري لطائف التفسير»، از سوی دانشجو عبدالله رادمرد، به راهنمایی استاد احمد احمدی، در دانشگاه تربیت مدرس - تهران دفاع گردیده است که به طور طبیعی، به توجه به حجم گسترده این تفسیر، بایستی تنها به بررسی زبان شناسی آن یا نهایتاً بخشی از کار تصحیح گردیده باشد.

آغاز: «بسم الله الرحمن الرحيم رب يسر ولا تعسر الحمد لله الذي أنزل الفرقان نورا مضيئا ... و

الصلوة على رسوله محمد وآله أجمعين؛ قال رحمة الله عليه ابتدا کردیم بتفسیر قرآن و شرح معانی وی و بیان مجمل و مفسر وی و ناسخ و منسوخ وی و محکم و متشابه وی و وعد و وعید و بیان امر و دلیل وی و بیان نهی و نزول وی و قصص و نظم وی بر سبیل اختصار و الله الموفق للصواب و الهادي إلى الرشاد و ابتدا کردیم از تفسیر أعوذ بالله ... (2 الف) ... الفصل الثاني في سورة الفاتحة، سورة الفاتحة بقول ابن عباس رحمه الله مكى است و بقول مجاهد مدنى است و وى هفت آيت است...)).

انجام: «... (554 الف) بسم الله الرحمن الرحيم و الصافات صفا ... (563 الف) و الحمد لله رب العالمين اى قولوا ذلك و ختم همه ثناها و دعاها كه اينست ...، تم ربيع ثالث تفسیر زاهدی و يتلوه ربيع رابع بسورة ص»..

نوع خط: آیات نسخ عرب خوش مایل به کوفی و خط ترجمه و تفسیر نستعلیق مایل به تعلیق پخته، کاتب: قطب بن منهج بن برهان بن شمس بن محمود بن محمد اللهوری (در پایان نیمه نخست، انتهای سوره کهف، برگ 392 الف)؛ تاریخ کتابت: روز یکشنبه وقت ظهر 22 جمادی الثانی 830ق، تعداد برگ: 563گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نازک نخودی، نوع جلد: تیماج زرشکی فرسوده با ترنج و سرترنج همراه نوار کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه)؛ عطف تیماج سرخ.

گزارش نسخه: سی و هفت برگ نخستین نسخه مجدول به شنگرف است و یک برگ از انجام نسخه نیز نو نویس است (کتابت سده دهم هجری). برگ های آسیب دیده در آغاز و انجام نسخه، به صورت غیر فنی وصالی شده است. چند برگ آغازین و انجامین نسخه آفت جانوری دیده است. روی برخی برگ ها آثار رطوبت قابل مشاهده است ولی به متن آسیب نرسیده است. کاتب نسخه، همچنین مالکیت نسخه را هم داشته است: (کاتبه و صاحبه و مالکه)؛ نیز در پایین به خط تعلیق، تملک دیگری از «محمود بن محمد بن محمود» با تاریخ 891ق آمده است. در برگ 392ب چند بیت شعر فارسی از جمله این بیت آمده است:

مهر بیضی «الفقیر إلى رحمة الله تعالى جل جلاله أحمد 1098» در بیشترین برگ های نسخه آمده است. گفتنی است که این نسخه توسط زالمان در سال 1908 م از بخارا به این انستیتو انتقال یافته است.

(473)

«C-1802-1»

عنوان: نسخه دیگری از لطائف التفسیر (2)

آغاز: «(2ب) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمَلَكُ»، قال بعضهم معناه ذوالبركة .. ای آرنده برکتها وی ست و بعضی این گفته اند قول نیکوتر آنست که تبارک تفاعل است از برکت و معنی وی تعالی و تعاضم و این معنی از بهر آن گفتیم که چون تبارک از برکت است ...»

انجام: «... (201 الف) قوله عز و جل و لسوف يرضى یعنی زود بود که کار برضای وی کنم صدیق مراد و رضای خود در عطا پوشیده کرد مولی تعالی نیز در حق صدیق رضاء خود پوشیده و گفت و لسوف يرضى چنانکه در حق مصطفی صلی الله علیه و سلم گفت و لسوف يعطيك ربك فترضى و صلی الله علی محمد و آله أجمعين برحمتك یا أرحم الراحمين».

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: ملا حاجی محمد بن ملا محمد زاهد اعلم بن ملا میر محمد اعلم اند خودی (برگ 242ب)؛ تاریخ کتابت: 1247ق، تعداد برگ: 200 گ (2ب - 201 الف)؛

نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نازک نخودی، نوع جلد: تیماج زیتونی تیره، مجدول ضریبی.

گزارش نسخه: برگ ها دارای کمندکشی و جداول طلائی است، عناوین و ابتدای سوره ها، به زر، زنگار و جوهر قرمز است، در آغاز برافزودگی هایی شامل روایاتی نبوی (ص)؛ ابیات و رباعیاتی به فارسی، با مطلع

ص: 476

اگر من گنهی روی زمین کردستم *** لطف تو امید است که گیرد دستم

ادعیه در فتح و نصرت، مطلبی منقول از منصور حلاج، مطلبی منقول از فرید الدین که در روضه شیبانی» روایتی را از امام جعفر صادق علیه السلام، به نقل از رسول الله صلی الله علیه و آله، دیده است که: «هر که را غم و اندوهی پیش آید صد بار بگوید لا حول ولا قوة إلا بالله العلی العظیم یا قدیم یا قیوم یا فرد یا صمد»؛ نیز اقوالی از معروف کرخی و فخر رازی و سکاکی همراه برخی ادعیه و تعویذات، از جمله تعویذی درباره کسی که دختری را خواهد و والدینش راضی نباشند، بر خود ببندد، در ساعت راضی شوند باذن الله تعالی! تملکی با نام «ملا عبدالرحیم» و نیز یک مهر مدور برجسته گویا «امین الدین محمد» دارد. این نسخه در سال 1930 به توسط پاسچیکا به این انستیتو منتقل گردیده است.

(474)

«B-1807»

عنوان: مثنوی در اخلاق و تصوف

پدیدآور (ناظم): ناشناخته

موضوع: اخلاق و تصوف

گزارش متن: منظومه ای در اخلاق، فقه و تصوف در قالب مثنوی است که در حدود 500 بیت پیرامون قرون 10 و 11 هجری در محدوده بخارا و یا شهرهای همجوار آن سروده شده است. در این منظومه، شاعر پس از نعت خدای و مدح پیامبر صلوات الله علیه و آله و خلفای ثلاثه (دقت شود) و عشره مبشره، به بیان نصایح و اخلاقیات و برخی احکام فقهی به روش اهل سنت پرداخته و در ضمن برخی ابیات نسبت به شیعه و روافض به تنیدی یاد می کند، مانند (برگ های 3 ب یا 4 الف) که به احتمال قوی ناظم، ناصبی متعصبی تکفیری بوده است!

ص: 477

سب شیعہ یار باشد حکم گوی *** خون وی ریزم و یا بندم بوی!

نقش شیعہ شد قزل سبغه شمار *** سرخ سر هر جا بود کش بی غبار؛

رافضی را چون سگی دیدم نھان *** ارض از وی پاک گردد به جهان!

و دور نیست که این منظومہ در فضای پرتش حاکم بر قلمرو ازبکان ماوراء النھر، پس از پیروزی قاطع شاه اسماعیل صفوی و قتل شیبک خان متعصب ناصبی، در حدود سال 916ق، سروده شدہ باشد.

ناگفته نماند کہ پیش از آغاز این مثنوی، در میان مطالب برفرودگی های نسخه، بہ خطی نسبتا جدید، این منظومہ با نام حجة الکتاب نامیدہ شدہ کہ سندی بر تأیید آن یافت نگردید.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب (ناظم): بہ احتمال زیاد نسخه بہ خط خود شاعر است، تاریخ کتابت (نظم): سده 10ق، تعداد برگ: 40گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه)، با ترنج و سرترنج سرخ زمینه گل و بوته و نگارہ های اسلیمی سادہ و عطف تیماج سرخ.

گزارش نسخه: در آغاز نسخه، ابیاتی در مایہ غزل، بہ فارسی با این مطلع آمدہ است:

نام مہ بردم شبی، روی توأم آمد بیاد *** بیهوش حیران شدم ای دوستان تا بامداد

کہ با برفرودگی های منظوم و تعلیقات زیادی در هامش برگہا ہمراہ است و گویا جملگی بخط شاعر مورد گفتگو باشد. در انجام نسخه (41 الف - 41ب) ابیاتی بہ فارسی (خط خود شاعر) در قالب مثنوی و دو غزل با تخلص «عابد» آمدہ است کہ دور نیست کہ مربوط بہ ناظم مثنوی مورد گفتگو باشد کہ در صورت صحت این انتساب، تخلص شعری ناظم ما «عابد» خواهد بود و ناگفته پیداست کہ در این زمینه، بایستی تحقیقات بیشتری صورت گیرد و در این مرحلہ از

فهرست نویسی که راقم، در کمال استعجال و سردی هوای سی درجه زیر صفر شهر پتل پورت (1) که بدون اغراق، تا مغز استخوان آدمی را نشانه می رود، همراه محدودیت های خود انستیتو، دست تنهایی و فقدان منابع پژوهشی و ...، بالطبع، بررسی موضوع، بیش از این مقدار، در این شبهای طولانی و سرد زمستانی، عجالت مقدور نیست و زمان فراخ دیگری می طلبد. به هر تقدیر، به ضمیمه این نسخه، پنج برگ، با کتابت حدود سده دهم هجری از یک رساله در علم حساب به عربی با آغاز: «بسملة، اعلم أن حساب الضرب علی أربع مراتب أحاد و عشرات و مات وألوف...» که از مؤلفی ناشناخته آمده است. باید افزود که در الذریعه (ج 7، ص 5) شبیه همین آغاز، رساله ای با نام الحساب، از مؤلفی ناشناخته، گزارش گردیده است که تاریخ تألیف آن 1119ق ذکر شده و با توجه به کاغذ و قلم این اوراق (که مسلماً بایستی از سده دهم هجری باشد)؛ سازگار نیست، مگر اینکه اوراق مذکور کهنه نما بوده باشند که آن نیز بر پایه شاخص ها و ملاکات فن نسخه شناسی بعید است! در آغاز یک شهر لوزی شکل «وقف، از کتب خواجه محمد پارسا» آمده است. نیز به ضمیمه برگه حاوی نام سلطان خواجه احمد یسوی که در اطراف آن به صورت مدور اسامی ده نفر که جملگی نامشان احمد است، همچون: «شیخ احمد جام، شیخ احمد مرسل، شیخ احمد حرب، شیخ احمد جرجانی» و ... درج شده است. باید افزود این نسخه در سال 1916م، به این انستیتو منتقل گردیده است.

(475)

«A-343-2»

عنوان: مثنوی در تیراندازی

پدیدآور (ناظم): ناشناخته

ص: 479

1- عنوانی که در نیمه سده سیزدهم هجری، ایرانیان، به شهر سنت پترزبورگ، اطلاق می نمودند!

موضوع: نظامی گری

گزارش متن: منظومه ای در آداب و رسوم تیراندازی با کمان است که در قالب مثنوی سروده شده است.

آغاز: «بسمله،

کنون بشنو ای یار نیکو سیر *** که گویم بتو شرح این مختصر

چون خواهی تعلم کنی علم تیر *** تو ار کوش دل بشو و یاد گیر».

انجام: «چو شد منحرف برز دست اندرون *** شود مرفقت از طریقت برون

ز سوقار سبابه را باز گیر *** که آزاد برخیزد از قبضه تیر».

نوع خط شکسته نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 27 صفر المظفر 1253ق، تعداد برگ: 10گ (11ب - 21ب)؛ نوع کاغذ:

شرقی نخودی، نوع جلد: تیماج برون مشکی فرسوده و درون زرشکی.

گزارش نسخه: این نسخه در سال 1935 وارد این انستیتو گردیده است.

(476)

«D-332-4»

عنوان: مجموعه فتاوی

پدیدآور (مؤلف): گویا از خواجه عابد بن حاجی محمدضیا (د. پس از 1157ق)

موضوع: فقه اهل سنت

گزارش متن: مجموعه ای بازنویسی شده از صورت فتاوی عالمان اهل سنت در زمینه های

ص: 480

مختلف از صلوات، صوم، زکات، صدقه و نکاح و امثالهم است که این اسناد به هم ضمیمه گردیده است. در ضمن این اثر، اجازه ای به خواجه عابد بن حاجی محمد ضیاء، در سال 1157ق، مبنی بر کتابت صورت وقایع و جواب آنها داده شده است، به همراه مهرهای مربع: «عابدین بن شیخ شرف الدین ابوالقاسم بن نورالدین رضی الله عنهم 1101» و دو مهر مدور: «الملك لله المتوكل على الله ملا ثروی (?) الخانقاهی. میرزا... علی» و «المتوكل على الله الملك الثاني بن ملا محمد جلیل بن محمد سعید البخاری بن المفتي» درج شده است.

نوع خط نستعلیق و نسخ تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12ق، تعداد برگ: 18 گ، نوع کاغذ: شرقی سفید فرسوده، نوع جلد: بدون جلد با لفاف کاغذی.

(477)

«B-4445»

عنوان: مفتاح الجنان

پدیدآور (مؤلف): ابن ضیاء الدین ...

موضوع: اخلاق

گزارش متن: کتابی در آداب و اخلاق، به روش اهل سنت با رویکرد صوفیانه، در حدود سی باب است که با بهره گیری بسیار گسترده از منابع مختلف حدیثی و فقهی و با استفاده از آیات و روایات، طی چند باب و هر باب در چند فصل تألیف گردیده است. در این اثر، نقل قولهایی از صحابه و صوفیان به نام و برخی منابع مانند احیاء العلوم، خالصه الحقایق، بستان العارفین، خیر المجالس، قوت القلوب، مقاتل سلیمان، منافع قرآن امام جعفر صادق علیه السلام، تفسیر مغنی، خالصه الحقائق، تنبیه فقیه، وسیله القلوب، تفسیر منیر، شرف النبی، صلوه مسعودی، ترجمان الصلوه، خلاصه الفتاوی، کفایة شعبی، فوائد الفواد، تفسیر درر و جز اینها آمده است، اسامی

ص: 481

مبارک برخی معصومین (علیهم السلام) در این اثر چنین آمده است: «امیرالمؤمنین علی رضی الله عنه (برگ 1 الف، 56، 57 الف)»؛ «امیرالمؤمنین حسین بن علی رضی الله عنهما (برگ 21 ب)»؛ «امام جعفر صادق رضی الله عنه».

گفتنی است به جز نسخه ناقص این انستیتو که در ادامه همین فهرست، معرفی خواهیم نمود، نسخه دیگری نیز از این اثر، در کتابخانه ملی ترکمنستان در عشق آباد موجود است. گفتنی است که ابواب موجود نسخه مورد گفتگو (B-4445) تنها شامل فصل سوم از باب سوم تا فصل سوم از باب هفدهم است و باقی آن از آغاز و انجام افتاده است و عناوین باقی ابواب افتاده (به جز باب نخست) از نسخه کتابخانه ملی ترکمنستان در عشق آباد و نسخه ناقص (D-332-6) همین انستیتو به شرح ذیل است:

- [باب دوم (1) در فضیلت وضو و غسل و پست داشتن موی لب و مسواک کردن، در 3 فصل]؛

- [باب سیوم در فضیلت نماز و فضیلت صف اول و فضیلت جماعت و قرائت]

- باب چهارم در بیان روزه نفل و روزه ایام بیض و روزه ماه رمضان (برگ 26 ب)؛

- باب پنجم در بیان زکوة و صدقه و در فضیلة جود و سخاوت و در مذمت بخل و در بیان ضیافت (برگ 31 الف)، در 5 فصل؛

- باب ششم در ثواب نیت دل مؤمن (برگ 48 ب)؛

- باب هفتم در آداب (برگ 49 ب)؛

- باب هشتم در بیان حلم و غضب و عفو کردن گناه و مذمت غضب (برگ 103 ب)، در 5

ص: 482

1- همانگونه که اشاره گردید نسخه مورد گفتگو، از باب اول تا سوم آن افتاده است، برای آگاهی از ابواب افتاده اثر، عناوین آن ابواب را از نسخه دیگر همین انستیتو (D-332-6) درج کردیم که البته با توجه به محل افتادگی، این احتمال وجود دارد که این دو نسخه، در حقیقت یک نسخه بوده باشند که به دلایلی نامعلوم از هم جدا مانده اند. یا اینکه به نحوی همدیگر را کامل می نمایند، به هر تقدیر، این موضوع نیازمند بررسی بیشتر است.

فصل؛

- باب نهم در حياء (برگ 58ب)؛

- باب دهم در بيان صدق و كذب و غيبت و معصيت و رياء و فضيلت حفظ زبان (برگ 60 الف)،

- باب يازدهم در صله رحم و حقوق مادر و پدر و روفق و مواساة كردن و حسن خلق ورزیدن و نمودن به ايشان (برگ 72 الف)، در 3

فصل؛

- باب دوازدهم در فضيلة شكر (برگ 79ب)؛

- باب سيزدهم در صبر و رضا (برگ 81 الف)؛

- باب چهاردهم در مناجات و دعا و اوقات استجابة دعا (برگ 83 ب)، در 7 فصل؛

- باب پانزدهم در نماز و ادعیه بجهت قضا و حاجت (برگ 87ب)، در 5 فصل؛

- باب شانزدهم در ادعیه عصمت و عافيت و ظفر يافتن بر دشمنان (برگ 94 الف)، در 8 فصل؛

- (باب هفدهم در دفع زحمتها و علتها و در دفع موزيان و باز يافتن گم شده (برگ 103 الف)، در 11 فصل؛

- [باب هژدهم (1) در زيادت شدن حفظ نقل از وصايا]

- (باب نوزدهم در فضاييل متفرقه)؛

- باب بيستم در سبب زوال ايمان و عذاب دوزخ و عصمت از عذاب كور، در 6 فصل؛

ص: 483

1- اين نسخه از باب هجدهم به بعد افتاده است، اما براي آشنائي با مباحث باقي ابواب، عناوين ابواب، از نسخه ترکمنستان، درج گردیده است.

- [باب بیست و یکم در اسباب غنا و فقر و قضای دین، در 3 فصل]؛

- [باب بیست و دوم در فضیلت چیزی از خوردنیها]؛

- [باب بیست و سیوم در قصص انبیاء علیهم السلام]؛

- [باب بیست و چهارم در علامات قیامت]؛

- باب بیست و پنجم در بیان نماز و دعا و مواسیم و شهور متبرکه (برای هر ماه، در چند فصل) [.

آغاز: افتاده «... و امیرالمؤمنین علی رضی الله عنه گفته است که رسول صلی الله علیه، فرمود هر که کافر را در معرکه کشد بعدد هر موی که بر اعضای آن کافر باشد خدای تعالی امر فرماید بنام آن بنده در بهشت کوشکی بنا کنند... (3 الف) فصل چهارم در ورد بعد از سنة بامداد...»

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11ق، تعداد برگ: 203گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی.

گزارش نسخه: در برگه به ضمیمه این اثر، با نام معلومات و نصایح دینیه آمده است. در هامش برخی برگها، ضمن درج عناوین ابواب، تعلیقاتی نیز به زبان ترکی عثمانی آمده است که البته بیشتر توضیح لغات، عمدتاً از کتاب اختری کبیر و مانند آن است.

(478)

«D-332-6»

عنوان: نسخه دیگری از مفتاح الجنان (2)

آغاز: افتاده «... از مادر و پدر و فرزندان و همه آدمیان ... (2) باب دوم در فضیلت وضو و غسل و پست داشتن موی لب و مسواک کردن و این باب مشتمل است بر سه فصل...»

ص: 484

انجام: «... (52 الف) باب سیوم در فضیلت نماز و فضیلت صف اول و فضیلت جماعت و قرائت ... (56ب) رسول علیه الصلوة و السلام فرمود که هر که بعد از نماز دیگر بگوید که استغفر الله من کل ذنب و أتوب إليه صد بار حق تعالی او را سه چیز کرامت ...» افتاده
نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11ق، تعداد برگ: 56گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: بدون جلد با لفاف کاغذی.

گزارش نسخه: همانگونه که پیش تر اشاره گردید، در این نسخه فصل اول باب اول که کاملاً افتاده و تنها بخشی از فصل دوم آن، شامل مباحث «در فضیلت ذکر، در فضیلت تفکر، در فضیلت قرآن خواندن و در فضیلت بسم الله الرحمن الرحیم»، و پس از آن نیز، فصل سوم در استغفار، فصل چهارم در ورد صبح، فصل پنجم در فضیلت درود رسول صلوات الله علیه و آله باقیمانده است. باب دوم در فضیلت وضو و غسل و پست داشتن موی لب و مسواک کردن (2ب) در 3 فصل: باب سوم: در فضیلت نماز و فضیلت صف اول و فضیلت جماعت و قرائت ... (52 الف) در 14 فصل و باقی ابواب، یعنی از باب چهارم به بعد نیز در این نسخه بالکل، افتاده است. گفتنی است اوراق نسخه، کاملاً پراکنده و فرسوده شده است و افتادگی ها و جابجایی های فراوانی در متن مشاهده می گردد. همانگونه که پیش تر اشاره گردید، به اعتقاد راقم، با توجه به محل افتادگی از ابواب نسخه، احتمال می رود، نسخه مورد گفتگو، بخشی از نسخه پیشین بوده باشد و از این حیث، شایسته است، عزیزان انستیتو که دسترسی به این نسخه دارند، اثر را به لحاظ کاغذ و متن، مورد بررسی دقیق قرار دهند تا در صورت صحت چنین امری، این دو نسخه به هم ملحق و ملصق گردد. گفتنی است پیش از شروع متن، در برگ، فوایدی در علم رمل درج شده است.

(479)

«A-847»

عنوان: مناجات، ادعیه و اوراد (کتابی در ...)

ص: 485

گزارش متن: مجموعه ای از ادعیه، مناجات، اذکار و اوراد به فارسی و عربی، شامل برخی طلسمات، تعویذات و اشکال در علوم غریبه (برگ های آب - 8 الف) است که به روش اهل است و با رویکرد صوفیانه با بهره گیری متون ادعیه همراه نقل حکایات شیرین (برگ های 15 ب - 22 الف)؛ در اواخر سده 131 ه نگارش یافته است. از جمله دعاها، دعای بازوبند حضرت امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیهما السلام منقول از حضرت رسول صلی الله علیه و آله است برگهای 22 ب - 29 ب). در پایان این رساله، بخشی از مناجات خواجه عبدالله انصاری برگ های 30 الف تا 34 الف) درج گردیده است.

آغاز: «هر کس این نام طلسم را با خود نگاه دارد سحر و جای بر روی کار نکنند... (15 ب) بسمله، در خبر است که روزی خواجه و غلام به سفر رفتند...».

انجام: «... الهی بحرمت علی مرتضی، الهی بحرمت امام حسن رضا، الهی بحرمت حسین کربلا، الهی بحرمت عمین الشریفین حضرت محمد الهی بحرمت همه امت محمد علیه الصلوة و السلام علی آله و أصحابه الکرام أجمعین برحمتک یا أرحم الراحمین».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1288-1289 ق، تعداد برگ: 34 گ، نوع کاغذ: شرقی نازک نخودی، نوع جلد: تیماج قرمز، دارای ترنج و سرترنج و جداول شبیه نگاره های اسلیمی، صحافی نسخه کار علاء الدین با عبارت «عمل صحاف علاء الدین».

(480)

«C-1649-2»

عنوان منتخب دیوان هلالی

ص: 486

پدیدآور (ناظم): هلالی جغتایی

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن ابیاتی منتخب مشتمل بر حدود 500 تا 700 بیت از غزلیات هلالی است.

آغاز: «بسمله،

شکستی عهد بر دل‌های غمگین سوخت داغی / ندانم تا چه گلها بشکفت آخر از این گل‌ها ...»

انجام: «(136ب)

چون بارانست برین استان هلالی را *** ازین چه سود که روزی هزار بار آید».

نوع خط شکسته نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1317ق، تعداد برگ: 136گ (1ب - 136ب در هامش)؛ نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی سرمه‌ای و زیتونی روشن منقش به ترنج و سرترنج زمینه قرمز گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی با عطف تیماج قرمز و مغزی پارچه‌ای قرمز.

گزارش نسخه: این ابیات در هامش برگ‌ها، به صورت چلیپا نگارش یافته است؛ این نسخه در سال 1915 از بخارا به این انستیتو انتقال یافته است.

(481)

«B-2304-2»

عنوان: منتخب عجایب المخلوقات و غرائب الموجودات

پدیدآور (مؤلف): ابو عبدالله زکریا محمد بن محمود، قزوینی (د. 682 یا 686ق)

ص: 487

گزارش متن: گفتاری کوتاه در جغرافیا، که بیشترین آن منتخب از عجایب المخلوقات زکریای قزوینی است و عناوین آن چنین است:

- گفتار در بیان عجایب و غرایب عرصه ربع مسکون ... (184ب - 194ب)؛

- ذکر البحار العزیمه و ما یجری مجراها بالاراده القدیمة کالبحیرات و الخلیجات (1) ... (194ب - 202ب)؛

- ذکر تولد انهار و بیان انهار علی سبیل الایجاز و الاقتصار (202ب - 207 الف)؛

- ذکر عیون و آبار مسبوق ... (207 الف - 211ب)؛

- در بیان بعضی از جزایر منقول از مقوله ارباب بصائر (211 - 215ب)؛

- در بیان کوههای بر سبیل تفصیل و اجمال (215 - 221 الف)؛

- ذکر بعضی از براری و قفاری ... (221 الف - 223 الف)؛

- القول فی مساحت الأرض و معمورتها و الأقالیم السبعة (223 الف - 257 الف): الاقلیم الاول (225 الف - 226 الف) ذکر دیار نوبه، الاقلیم الثانی (226 الف - 228ب) ذکر مکه شریفه، ذکر مدینه سکینه؛ الاقلیم الثالث (228ب - 231ب) اسکندریه، ذکر شیراز، الاقلیم الرابع (231ب - 237 الف) ذکر بلاد تبریز، ذکر سامره، ذکر نیشابور، ذکر بادغیس؛ الاقلیم الخامس (237 الف - 241 الف) ذکر سمرقند، ذکر قونیه، خوارزم، ذکر قیصریه؛ الاقلیم السادس (241 الف - 253 الف) ذکر فاراب، گفتار در بیان احوال شیخ رئیس ابی علی بن عبدالله سینا (سال تولد در سال 393ق و سال وفات 427ق) بین برگ های 244 الف - 252 الف؛ طراز، قسطنطنیه، اسفیجاب، ذکر آماسیه،

ص: 488

1- در برگ (198ب) از خلیج فارس با عنوان «بحر فارس» یاد شده است.

کاشغر؛ الاقلیم السابع (253 الف - 257 الف) دریای یاجوج ماجوج، بلغار، قرقر، صرای صوداق، صقی، شیتاقو، ذکر بعض از موضع که خارج از اقلیم سبعة است.

آغاز: «بسمله، گفتار در بیان عجایب و غرایب عرصه ربع مسکون که از ممکن غیب روی نموده باراده فاعل مختار و قادر کن فیکون؛ هر چند پیک تیزرو وهم بسر حد تصدیق غرایب امور نرسد، اما چون عقل دوربین که مقداری ارباب یقین است ... از جمله بدایع وقایع یکی اینست که در حدود ولایت جین از ساکنان آن قومی میباشند بر شکل بشر اما موی ایشان شبیه بوی حمدونه است و قوت خیزان نیز دارند «....»

انجام: «... اما بنا بر نکته خاطر فاطر رسید علی حده در داخل ذیل خاتمه مرقوم رقم کلک بیان گشت و الله اعلم بالصواب».

نوع خط: نستعلیق تحریری (چلیپا)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال 1124 ق (به قرینه برگ 182 ب)؛ تعداد برگ: 74 گ (184 - 257 الف)؛ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی قهوه ای (کار آسیای میانه با ترنج و سر ترنج و لچک ترنج و کتیبه های باز و بندی، کار محمد حکیم صاف، عطف تیماج قهوه ای.

گزارش نسخه: این نسخه در سال 1919 به این انستیتو انتقال یافته است.

(482)

«B-2304-5»

عنوان: منتخب نظام التواریخ

پدیدآور (مؤلف): قاضی ناصر الدین ابوسعید عبدالله بن عمر، شیرازی بیضاوی شافعی مشهور به «قاضی بیضاوی» (د. 685ق)

ص: 489

گزارش متن: رساله ای در موضوع تاریخ است که از کتب مختلف تاریخی، و البته بیشترین آن از کتاب نظام التواریخ (1)، تألیف قاضی بیضاوی است و در چهار «قسم» انتخاب گردیده است و تاریخ های اثر نیز تا سال 624 ق پیش رفته است و در انجام نیز فایده ای درباره حضرت عیسی علیه السلام به نقل از کعب الاحبار آمده است.

عناوین اقسام چهار گانه این اثر (به صورت انتخاب شده) چنین است:

- قسم اول: در بیان احوال انبیاء و اولیاء و علما و حکام که از ابتداء دور آدم تا آخر نوح علیهم السلام (302 ب)؛

- قسم دوم: در ذکر ملوک فرس و شرح احوال ایشان (304 الف)؛

- قسم سیوم: در ذکر خلفا و مدت ملک ایشان (319 الف) ... [خلیفه چهارم امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب رضی الله عنه؛ خلیفه پنجم سبط حضرت رسول صلی الله علیه و سلم امیرالمؤمنین حسن علیه السلام؛ خلیفه ششم سبط الآخر امیر المؤمنین حسین علیه السلام]

- قسم چهارم: در اخبار سلاطین کرام و ملوک عظام که در ایام عباسیان باستقلال در ممالک ایران پادشاهی کردند (327 ب).

آغاز: «این کتاب را از تاریخهای معتبر فراهم آورده. این چنین در نظام التواریخ آورده اند که سلسله حکام ...»

انجام: «... جمجمه از جای برخاست با واز فصیح گفت اشهد ان لا اله الا الله و ان عیسی رسول الله و جمجمه بعد از هشت سال زنده گانی کردی وفات یافت و الله اعلم».

ص: 490

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال 1124 ق (به قرینه برگ 182 ب)؛ تعداد برگ: 34 گ (302 ب - 335 ب)؛
نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی قهوه ای (کار آسیای میانه با ترنج و سرترنج و لچک ترنج و کتیبه
های بازوبندی، کار محمد حکیم صاف، عطف تیماج قهوه ای.

گزارش نسخه: این نسخه در سال 1919 به این انستیتو انتقال یافته است.

(483)

(A-869-5)

عنوان: منظومه در فقه اهل سنت

پدیدآور (ناظم): ناشناخته

موضوع: فقه اهل سنت (منظوم)

گزارش متن: منظومه ای در فقه سنی (گویا حنفی) که از آغاز و انجام آن ابیاتی افتاده است و به جهت همین افتادگی ها، متأسفانه مورد
شناسایی، قرار نگرفت.

آغاز: «.. میشود بآب پاک ثواب *** که رسیده بود از جه آب».

انجام: «لیک قول دگر بنا پاک است *** یعنی این آب جغد اگر خاکی است ..»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 13 ق، تعداد برگ: 6 گ (24 الف - 39 ب)، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد:
تیماج زرشکی فرسوده

(484)

«C-969-2»

ص: 491

پدید آور (مؤلف): کمال الدین حسین بن علی، واعظ کاشفی بیهقی سبزواری (د. 910ق)

موضوع: تفسیر قرآن کریم

گزارش متن: تفسیری عرفانی - ادبی مزجی کاملی بر قرآن کریم، به روش اهل سنت، با نثری روان و موجز است که کاشفی آن را طی دو جلد، پس از نگارش جلد نخست جواهر التفسیر، در اول ماه محرم 897 ق شروع و در دوم شوال 899 ق از آن فراغت یافته و به امیر علیشیر نوایی (د. 908 ق) تقدیم داشته است.

مؤلف در مقدمه گوید: «چون جلد اول جواهر التفسیر با تمام رسید و شروع در تألیف مجلدات سه گانه دیگر آن بتأخیر می افتاد؛ بخاطرم گذشت که تفسیر و ترجمه مختصری از قرآن کریم برای مطالعه حضرت امیر علیشیر، که عاری از تفصیل زیاد باشد، عجاله برشته تحریر درآورم تا موقع فرصت حجاب از چهره مجلدات جواهر التفسیر بر دارم».

مؤلف در روش نگارش تفسیر خود، در مواهب علیه ضمن اشاره به بعضی از وجوه تفسیری و نیز اشاره به اسباب نزول صحیح و قصص انبیاء (علیهم السلام) و برخی سخنان ارباب تحقیق و کاشفی آمده در بیشتر جاها قرائت عاصم را اختیار می کنند؛ چنانکه خود می نویسد: «و در این ترجمه ملاحظه حذف و اضممار و تخصیص و تعمیم و حقیقت و مجاز واضح آیت، بر وجهی که شامل بعضی از وجوه تفسیری باشد، مذکور خواهد شد و از اسباب نزول و قصص انبیا، آنچه اصح و اشهر است بطریق خیر الکلام سمت ذکر خواهد یافت و برخی از سخنان ارباب تحقیق در محلش صورت تلفیق خواهد پذیرفت، و از قرائت معتبره روایت بکر و امام عاصم، رحمهما الله، که در این دیار صفت اشتها و رتبه اعتبار دارد، ثبت می گردد و در بعضی از کلمات که حفص را با او مخالفت است و سخن بسبب آن خلاف تغییری کلی می یابد، اشارتی می رود».

ص: 492

باید دانست با وجود اینکه کاشفی خود در بسیاری از علوم مختلف تفسیر خبیر بود، اما در این تفسیر به ندرت، به موضوعات لغوی، فقهی و کلامی می پردازد، او ترجمه ای با توضیحی از آیات قرآن را به فارسی ساده و موجز، با نقل قول هایی برگزیده از دیگر آثار تفسیری و نظم و نثر اهل طریقت، در هم آمیخته تا تفسیری کام کوتاه و موجز از کل قرآن فراهم آورد.

اهمیت مواهب علیه تنها به دلیل شهرت آن نیست، بلکه تاثیر آن بر مفسران بعدی نیز بر اهمیت آن می افزاید. برای نمونه، به نظر می رسد، ملا فتح الله کاشانی (د. 988ق)، در تفسیر خود، منهج الصادقین فی الزام المخالفین، از ترجمه های فارسی و تعبیرهای قرآنی مواهب علیه بهره کافی را برده است. ترجمه فارسی روان آیات، پرهیز از مباحث پیچیده فقیهان و متکلمان و اصطلاحات صوفیان و به جای آن بکارگیری حکایات نغز آمیخته به نظم و نثر، متن مواهب را مورد پسند عمومی قرار داده است؛ نمونه خوب این سبک قابل فهم و جذاب را می توان در تفسیر سوره لقمان، مشاهده نمود.

پایان سخن اینکه، برای شناخت کامل روش تفسیری کاشفی، به نحو علمی و دقیق، مطالعه جواهر التفسیر توصیه می گردد و برای اینکه تصویری روشن از این تفسیر ارزشمند و چگونگی روند نگارش آن، در ذهن پژوهشگران گرامی ترسیم گردد، اینجا، خالی از لطف نخواهد بود، اشاره ای به نحو گذرا به این تفسیر بشود.

جواهر التفسیر التحفة الأمیر (1) که به العروس و تفسیر الزهراوین نیز شهرت دارد، تفسیری ادبی - لغوی، با مشرب صوفیانه به روش اهل سنت، مشتمل بر فنون متعلقه به قرآن کریم (22 علم و فن قشری و لبی) با نقل گفته هایی از دانشمندان و مفسران و صوفیان همراه ابیاتی به فارسی (از خود و دیگران) مناسب موضوع آیات است. چنانکه از مقدمه جلد دوم این تفسیر مستفاد است، کاشفی بنا داشته که این تفسیر را در چهار جلد به نگارش در آورد، لیکن به موجب شرحی که در مقدمه تفسیر مواهب علیه خود مرقوم داشته است مبنی بر اینکه چون مجلد اول جواهر التفسیر

ص: 493

طولانی شد و از نظر عالی امیر علیشیر نوایی (د. 908ق) گذشت و به بهترین طرز پذیرفته درگاه شد، برای اینکه تا اختتام تألیف آن، حضرتش محروم از فیوضات کامله نباشند، مختصری را تألیف و آنرا مواهب علیه نام نهاد...؛ ببايد دانست مؤلف، جلد نخست این تفسیر را، که شامل تفسیر سوره حمد تا پایان سوره آل عمران است، در سال 890ق (مطابق ماده فیض) در هرات به پایان برده و به امیر علیشیر، وزیر فرهنگ دوست و با کفایت دربار سلطان حسین بایقرا، پیشکش نموده است. گفته شده مؤلف در سال 892ق، شروع به تألیف جلد دوم این تفسیر نموده، ولی فقط تا آیه 84 از سوره نساء را نوشته و سپس در گذشته است.

البته با توجه به فاصله زمانی هجده ساله، شروع به تألیف (892ق) تا زمان درگذشت مؤلف (910ق) و نیز مقدار تفسیر نوشته شده (یعنی فقط تفسیر 84 آیه)، شاید نتوان به قطعیت، علت تعویق نگارش را درگذشت وی دانست و به احتمال زیاد، دلایل دیگری نیز، در عدم پیشرفت کار نگارش جواهر دخیل بوده است؛ چنانکه برخی از محققان، به خوبی اشاره نموده اند، وی در این سال ها، مشغول به نگارش تفسیر دیگرش، یعنی مواهب علیه (= تفسیر حسینی) بوده و پس از آن، در اواخر عمر، در صدد تکمیل و اتمام جواهر التفسیر برآمده، اما اجل امانش نداده است!

به هر تقدیر، کاشفی در آغاز جلد نخست تفسیر خود، مقدمات علم تفسیر را در چهار اصل (مشمول بر 22 عنوان)، به تفصیل بیان کرده است که عبارتند از:

- اصل اول: در فضائل قرآن و اسامی آن و مباحث حدوث و قدم و تکلیم و سماع (در چهار عنوان)؛

- اصل دوم: در بیان جامعیت قرآن و چگونگی انشعاب علوم از آن (در پنج عنوان)؛

- اصل سوم: در ذکر الفاظی که میان مفسرین متداول است (در هشت عنوان)؛

- اصل چهارم: در مطالب متفرقه که شناختن آنها لازم است (در شش عنوان). کاشفی پس از اتمام مقدمات مذکور، مؤلف شروع به تفسیر آیات می کند، بدین گونه که ترجمه

فارسی آیات را کلمه به کلمه پرداخته و اخباریکه در آن موضوع و مطلب وارد شده، نقل نموده و دیدگاه تفسیری خود را هم ضمن آن بیان می کند.

ناگفته نماند، تفسیر مواهب علیه نخستین بار در سال 1268 ق در مطبع محمدی بمبئی - هند به صورت چاپ سنگی منتشر شده است. این تفسیر یکبار نیز با تصحیح و تعلیقات مرحوم محمدرضا جلالی نائینی، در سال 1317 ش در تهران به چاپ رسیده است. بخشی از آن نیز گویا به عنوان پایان نامه از سوی کاظم مهتدیانی در سال 1388 ش در دانشگاه علامه طباطبایی (ره) به صورت تصحیح انتقادی کار شده است و بر پایه شنیده ها، دکتر محمدرضا موحدی، از اساتید دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، این متن را در دست تحقیق دارد.

گفتنی است نسخه مورد گفتگو، شامل تفسیر سوره یونس تا پایان سوره کهف می باشد.

آغاز: «سورة یونس علیه السلام و مکية ... «بسم الله الرحمن الرحيم الر» حروف مقطع، ابن زید رحمة الله اسامی ... و علم الهدی قدس سره فرمود و در بحر آورده که هر حرف.. «تلک» این سوره «آیات الکتاب الحکیم» آیتهای قرآن مشتمل بر حکمتست یا محکم که در وی تناقض و اختلاف نیست یا آنکه رقم نسخ بر وی کشیده نشود یا کسی بر تخییر وی قادر نبود ابن عباس رضی الله عنه فرموده که چون اساس نبوت محمد صلی الله علیه و سلم تأکید یافت ...

انجام: «... (426 الف) سورة الکهف ... بسم الله الرحمن الرحيم الحمد ثنا و ستایش لله مر خدایرة الذي أنزل آنک فرو فرستاد علی عبده بر بنده خود یعنی محمد صلی الله علیه و سلم الکتاب قرآن را ... (440 ب) بدرستی که یا جوج و مأجوج مفسدون تباہ کنندگانند ایشان دو قبيله اند از اولاد یافت بن نوح علیه السلام ... از مرتضی علی کرم الله وجهه منقول است که قامت بعضی از ایشان مقدار شبر ست و قامت بعضی بغایت دراز ... فمن کان یرجوا ... و لا یشرک و باید که بنده که عملی صالح دارد شرک نیاورد و انباز نسازد ...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق مایل به تعلیق، کاتب: محمد بن ملا مهدی ایروانی، تاریخ کتابت: 1075ق،

محل کتابت: قریہ دیوین، تعداد برگ: 131 (312 الف - 442 ب)، نوع کاغذ: فرنگی نخودی دارای واتر مارک = آب نقش اروپایی؛ نوع جلد: تیماج قہوہ ای، مجدول ضربی، دارای ترنج و سر ترنج لاکمی زرد زمینہ گل و بوته، با طبلہ (لبہ برگردان).

گزارش نسخه: همچنانکہ در معرفي تاج التراجم (کتاب دیگر این مجموعه) عنوان گردید، این نسخه دارای وقف نامہ از «سید ابراہیم افندی بن الحاج مصطفی افندی بن السید سلیمان افندی» است کہ این نسخه را بہ سال 1194ق، بہ کتابخانہ مفتی السید الحاج عبداللہ افندی (جد واقف) وقف نمودہ است. در انجام تفسیر تاج التراجم و برگی آغازین نسخه مورد گفتگو، (در ضمن رقم کاتب) اشعاری بہ فارسی آمدہ، سپس کاتب (ایروانی) می گوید کہ تا اینجا (برگ 311 ب) مربوط بہ تفسیر تاج التراجم است و بعد از آن از جواهر التفسیر مولی حسین بن علی واعظ کاشفی بیہقی است؛ کہ البتہ با توجہ بہ تفصیل فوق، می دانیم، کاتب اشتباہ کردہ و جواهر التفسیر، تنها حاوی تفسیر قرآن کریم از آغاز تا پایان آیہ 83 سورہ نساء می باشد و پس از آن کاشفی در گذشتہ و تفسیر مذکور ناتمام مانده است و این در حالی است کہ نسخه ما تفسیر سورہ یونس تا پایان سورہ کہف است و بہ تحقیق، اثر مورد گفتگو، نسخه ای از تفسیر مواہب علیہ می باشد کہ اشارہ گردید. آثار رطوبت و آسیب دیدگی و نیز فرسودگی، در برخی اوراق مشاہدہ می گردد.

(485)

«C-195»

عنوان: نسخه دیگری از مواہب علیہ (2)

آغاز: «بسملہ، بعد از تمہید قواعد محامد الہی و تأسیس مبانی ثناخوانی حضرت رسالت پناہی علیہ و علی آلہ و صحبہ صلوة مصونة عن التناہی نمودہ میشود...»

نوع خط: نستعلیق و نسخ (آیات نسخ)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 134ق، تعداد برگ:

ص: 496

گزارش نسخه: این نسخه مشتمل بر تفسیر سوره های 1 (حمد) تا 114 (ناس) و کامل است.

(486)

«B-2722-1»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیه (3)

آغاز: «مانند نسخه C-195».

نوع خط نستعلیق و نسخ آیات نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1187ق، تعداد برگ: 116گ (1ب - 116 الف).

گزارش نسخه: نسخه از آغاز و انجام سالم است، اما از میانه نسخه، برگ هایی افتاده است؛

این نسخه شامل تفسیر سوره های 1 (حمد)، 18، 36، 48، 54 تا 57، 62، 67 و 68، 79 تا 114 (ناس) است.

(487)

«B-2914»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیه (4)

آغاز: «مانند نسخه C-195».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 225 گ.

گزارش نسخه: این نسخه نیز از آغاز و انجام آن سالم است، اما از میانه نسخه، برگ هایی

ص: 497

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیه (5)

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: ملا- حاجی محمد بن ملا محمد زاهد اعلم بن ملا میر محمد اعلم اند خودی، تاریخ کتابت: 1247ق، تعداد برگ: 41گ (201ب - 242ب)، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نازک نخودی، نوع جلد: جلد تیماج زیتونی تیره، مجدول ضربی.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی بخش اندکی از تفسیر مواهب (از اواخر قرآن کریم) است که در هامش تفسیر بحر المواج، در قالب تحشیه، نوشته شده است. گفتنی است، از آنجایی که متن تفسیر بحر المواج، فاقد ترجمه بسم الله بود، در هامش برگ ها، ترجمه بسم الله اوایل سوره ها به نقل از تفسیر مواهب علیه مولی حسین کاشفی، متناسب با محتوا و مضامین سوره ها به صورت متنوع، نیز نقل گردیده است و این تنوع ادبی در ترجمه بسم الله های سوره، لطافت خاصی به تفسیر بحر المواج، بخشیده است؛ برای نمونه در ابتدای سوره الضحی (از تفسیر بحر المواج) چنین آمده است: «بنام آن خدای که بدرستی و راستی محمد سوگند یاد کرد، مهربان که انجهان و اینجهان بیافرید، بخشاینده که خشنودی خود اندرین امت بجست» یا در ابتدای سوره انشراح نیز این چنین آمده است: «بسم الله به نام آن خدای که دل محمد را کشاده کرد، الرحمان مهربان که پشت ویرا سبکبار کردانید، الرحیم بخشاینده که پس هر دشواری آسانی آورد». برگ ها به جهت روغنی نمودن قسمت متن، شبیه متن و حاشیه شده است (متن تیره تر است. در کنار تعلیقات گسترده از تفسیر مواهب ملا حسین کاشفی، از کتاب معارج النبوة و جز اینها و نیز با نشان «منه ره» از مؤلف بحر المواج می باشد. گفتنی است که این نسخه در سال 1930 به توسط پاسچیکا به این انستیتو منتقل گردیده است.

«C-1299»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیه (6)

آغاز: «بسمله، سورة مريم، مكية و هي ثمان و تسعون آية، « بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ، كهيعص » در مواهب صوفيا باديه از مواهب الهی که بر آنحضرت شيخ ركن الدين علاء الدولة والدين سمنانی، قدس سره، فرود آمده مذکور است که حضرت رسالت پناه علیه الصلوة و السلام را سه صورت است یکی بشري قوله « إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ » دوم ملكی چنانچه فرموده است: "اني لست كاحدكم اني ابيت عند ربي يطعمني يسقيني سيوم حقي، كما قال لي مع الله وقت لا يسعني فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل وازين روشن تر من راني فقد راى الحق و حضرت حق تعالى را با او در هر صورتی سخني بعبارتی دیگر واقع شده در صورت بشري كلمات مركبه چون « قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ » و در صورت ملكی حروف مفردة مانند « كهيعص » و اخواته و در صورت حقی كلام مبهم ...»

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 313گ.

گزارش نسخه: نسخه حاضر، تنها شامل تفسیر سوره های 19 (مريم) تا 37 (الصفات) است و از انجام افتادگی دارد.

(490)

«C-1565»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیه (7)

ص: 499

آغاز: «بسملة، سورة الاعراف، مكية و هي مائتان و ست آيات، «بسم الله الرحمن الرحيم المص» نام قرآن است يا اسم اينكه سوره يا هر حرفي اشارت است با سمي از اسمای الهی چون اله و لطيف و ملك و صبور يا حرفي كنایت است از صفتی چون اكرام و لطف و مجد و صدق يا ايمان است با اسم المصور يا بعضی حروف دلالت بر اسما دارد و بعضی بر افعال تقدیر چنین بود»

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 961ق، تعداد برگ: 349گ.

گزارش نسخه: نسخه حاضر، مشتمل بر تفسیر سوره های 7 (اعراف) تا 18 (كهف) است. این نسخه نفیس در آغاز دارای یک سر لوح مذهب است.

(491)

«C-1643»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیه (8)

آغاز: «مانند نسخه C-195».

نوع خط نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 10ق، تعداد برگ: 519گ.

گزارش نسخه: نسخه حاضر، مشتمل بر تفسیر کل سور قرآن کریم 1 (حمد) تا 114 (ناس) و کامل است. نسخه ایست نفیس و در آغاز، دارای یک سر لوح زرین و لاجوردین است.

(492)

«C-1667»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیه (9)

ص: 500

آغاز: «مانند نسخه C-1299».

نوع خط نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1013ق، تعداد برگ: 480 گ.

گزارش نسخه: نسخه حاضر، مشتمل بر تفسیر سوره های 19 (مریم) تا 114 (ناس) است.

این نسخه نفیس در آغاز دارای دو سر لوح مذهب است.

(493)

«C-1812-1»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیہ (10)

آغاز: «مانند نسخه C-195».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1146ق، تعداد برگ: 90 گ (1ب - 78ب) و (204 الف - 214ب).

گزارش نسخه: نسخه حاضر، مشتمل بر تفسیر سوره های 1 (حمد) و 2، 36 و 47 تا 66 (التحریم) است.

(494)

«C-2179»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیہ (11)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده .

ص: 501

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ: 286گ.

گزارش نسخه: نسخه حاضر، مشتمل بر تفسیر سوره های 3 (آل عمران) تا 18 (کهف) است و نسخه از آغاز و انجام افتادگی زیادی دارد.

(495)

«C-2322»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیہ (12)

آغاز: «مانند نسخه C-195»

انجام: «...» ناتمام.

نوع خط نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11ق، تعداد برگ: 436گ.

گزارش نسخه: نسخه حاضر، شامل تفسیر سوره های 1 (حمد) تا 18 (کهف) است؛ لیکن نسخه از انجام ناتمام مانده است. نسخه ایست نفیس، در آغاز دارای یک سر لوح مذهب می باشد.

(496)

«C-2404»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیہ (13)

آغاز: «مانند نسخه C-195».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده 11ق، تعداد برگ:

ص: 502

گزارش نسخه: نسخه حاضر، شامل تفسیر سوره های 1 (حمد) تا 18 (کهف) است؛

نسخه ایست نفیس در آغاز دارای یک سرلوح زرین و لاجورین است.

(497)

«C-2441»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیه (14)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1213ق، تعداد برگ: 265 گ.

گزارش نسخه: نسخه حاضر، تفسیر نیمه دوم قرآن کریم و مشتمل بر تفسیر سوره های 27 (النمل) تا 114 (ناس)، است؛ بخشی از آغاز نسخه افتاده است.

(498)

«D-419-1»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیه (15)

آغاز: «مانند نسخه C-1565».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1212ق، محل کتابت: وان (ترکیه)، تعداد برگ: 145 گ (4ب - 148ب).

گزارش نسخه: نسخه حاضر، مشتمل بر تفسیر سوره های 7 (اعراف) تا 17 (اسراء) است.

ص: 503

«D-551»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیه (16)

آغاز: «مانند نسخه C-195»

نوع خط: نستعلیق و نسخ آیات نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 10 یا 11 ق، تعداد برگ: 210 گ.

(500)

«B-3428»

عنوان: نکات الاسرار

پدیدآور (مؤلف): سید آدم بن اسماعیل، بنوری مشوانی (د. پیش از 1065 ق)

موضوع: تصوف و عقاید

گزارش متن: رساله ای در تصوف و عقاید با عناوین «نکت»، آمیخته به حکایات و غزلیات و قصاید و نقل اقوال صوفیان به روش اهل سنت است که با رویکردی صوفیانه، پیش از سال 1065 ق نگارش یافته است. مؤلف در آغاز اثر، نسب سیادت خویش را چنین توصیف کرده است: «فقیر حقیر بنده آل محمدی أضعف بنی آدم بن اسمعیل بن یهودا بن یوسف بن یعقوب بن دولت بن حسین بن اقبیل بن سعدی بن قلندر بن حسین بن داود بن سهل بن عبدالغفور ... مسوانی بن مسعود .. بن ظفر بن سید احمد بن سید محمد بن سید جعفر بن سید ابدال بن سید نوری بن سید نائی بن سید راجا بن سید نور الدین بن سید عاجز بن سید علاء الدین بن سید مسعود بن سید حمزه بن سید علی بن سید اسماعیل بن سید ابراهیم بن سید امام اصغر بن سید امام

ص: 504

موسی کاظم بن سید امام جعفر صادق بن سید امام محمد باقر بن سید امام زین العابدین بن سید امام امیرالمؤمنین حسین بن حضرت امیرالمؤمنین علی و فاطمه سیده اولاد سید العالمین محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم و علی آله ...».

آغاز: «بسملة، حامد لمن [أ]ظهر سره بحقیقة الإنسان فجعل في الأرض خليفة و الصلوة ... علی آله الطاهرین الطیبین المحبوبین أفضل النسب کال ایقان أشرف الإیمان برضاء السبحان أما بعد میگوید فقیر حقیر بنده آل محمدی ... این رساله است مسی با نکات الأسرار برای فرزندان و برادران و طالبان صادق حقیقت اهل فطرة سلیم منصف الفطانة که ... (2 الف) قوله علیه السلام لتجتمع امتي علی الضلالة و از نادانی که حقیقت این کلمه اجمالیه ...

انجام: «... رباعیه :

ترتیب عذابی و ثوابی بجهان *** مشکل بعوام از مشایب گذران

... الله تعالی أعلم بحق الحق و هو ملهم للصواب سبحانه».

نوع خط نستعلیق تحریری، کاتب: ملا یعقوب، تاریخ کتابت: 22 صفر سال 1065 ق، تعداد برگ: 34 برگ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: مشمعی (گالینگور) مشکی، با عطف تیماج زرشکی.

گزارش نسخه: برخی برگ ها رطوبت و آسیب دیده است، نسخه دارای تعلیقاتی به فارسی است. در آغاز چند یادداشت و فائده در تصوف آمده است، در انجام تملک «ملا دولت خان ولد شیخ رسول دویزین» آمده است، گویا نسخه نیز به نام او کتابت گردیده است. این نسخه در سال 1957 به انستیتو منتقل گردیده است.

(501)

«C-493»

ص: 505

گزارش متن: تاریخ عمومی مختصری از بدو خلقت حضرت پیامبر اکرم (ص) تا پادشاهی خاندان آق قوینلو (حک. 780-908ق)، با سربندهای همچون: «من بدایع الوقایع، من نتایج الحکایات، من النصایح، من النکات، من العجایب، من النوادر و... است که با انشائی ادبی و نثر شیوا، همراه اشعار و حکایتها و تمثیلها، هنگام بازگشت از سفر حج، به سال 159 ق در دیبول هند، به نام شاه طهماسب صفوی (حک. 931 - 984ق)، تألیف و موافق ماده تاریخ «لامع» یا «واقع» (2) به سال 963ق از آن فراغت یافته است. غفاری در مقدمه خویش آورده است که منقولات از تواریخ صحیحه است و از داستان سرائی و قصه هائی که اساس تاریخی صحیح ندارند، پرهیز کرده است؛ وی همچنین در دیباچه خود، نام سی و یک کتاب تاریخی مورد استناد خود را آورده است.

این اثر دارای ترجمه‌هایی به زبان‌های دیگر از جمله زبان ترکی است؛ همچنین دارای چاپ‌های متعددی است؛ طبق نظر مرحوم خانابا مشار، نخستین چاپ آن در سال 1245 ق به صورت چاپ سنگی در بمبئی (3) صورت گرفته است؛ اما از آنجا که طبق یادداشت پایانی نسخه مورد گفتگو، از روی چاپ سال 1829م/1225 ق بمبئی کتابت گردیده است، فهمیده می‌شود، بیست سال پیش از نخستین چاپی که مشار ثبت کرده، چاپ دیگری نیز در سال 1225ق، در همان بمبئی انجام یافته است. باید افزود که چاپ تنقیدی آن نیز به اهتمام مرحوم مرتضی مدرس چهاردهی گیلانی در سال 1340 ش (تجدید چاپ 1362ش)، در تهران، صورت پذیرفته است.

ص: 506

1- همان، ج 2، صص 246-247.

2- ماده تاریخ بدست آمده از این مصرع: «از آن آمد نگارستان لامع» یا «از آن آمد نگارستان واقع».

3- مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج 1، ص 1151.

آغاز: «بسمله، ای طرازنده بهارستان، وی نگارنده نگارستان، از کرم تازه کن بهارم ... اکنون معروض آنکه چون استنباط غرایب و استخراج ... بخاطر فاتر ذره بیمقدار ساقط از درجه اعتبار ... الفقیر ... اگر به نگارستان موسوم گردد رواست»

انجام: «پی تاریخ و نامش فکر کردم *** خرد گفتم که هست این نکته جامع

چو در واقع نگارستان چین است *** از آن آمد نگارستان واقع»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1259ق، محل کتابت: دار السعاده زنجان،

تعداد برگ: 166گ، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره، نوع جلد: روغنی برون مرقش با ترنج و سرترنج زمینه نقش و نگار و گل و بوته الوان و مجدول به تشعیر گل و بوته الوان و درون منقش به گل نرگس و برگها و ساقه های آن با زمینه قرمز و مجدول طلایی؛ عطف تیماج قهوه ای فرسوده .

گزارش نسخه: این نسخه دارای یک سر لوح ساده به رنگ قرمز، گویا بنا بود تذهیب و نگارگری شود که صورت نگرفته است. دو برگ نخستین مجدول به مرکب قرمز است. بخش هایی از فراز جلد و برگ های نسخه، آفت جانوری دیده است. این نسخه از روی نسخه چاپ سنگی آن (کتابت دهم دسامبر 1829م/ دوازدهم جمادی الثاني 1225 بخط محمدرضا خمروی موسی شیرازی به نام کاپیتان جورج جردیس انگلیسی در بمبئی - هند)، در سال 1259 ق در دار السعاده زنجان، بازنویسی شده است. نسخه حاضر، در سال 1913م به این انستیتو انتقال یافته است.

(502)

«A-227»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (2)

ص: 507

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 297 گ.

(503)

(A-228)

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (3)

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1088ق، تعداد برگ: 421 گ.

گزارش نسخه: نسخه ای نفیس است و یک سر لوح مذهب دارد.

(504)

«B-699»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (4)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1081ق، تعداد برگ: 261 گ.

(505)

«B-700-2»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (5)

ص: 508

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1260ق، تعداد برگ 383گ (10ب - 392ب).

(506)

«B-701»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (6)

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1058ق، تعداد برگ: 263گ.

(507)

«C-494»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (7)

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 11 یا 12ق، تعداد برگ: 375گ.

(508)

(C-495)

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (8)

ص: 509

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1007ق، تعداد برگ: 186 گ.

(509)

(C-496)

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (9)

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1107ق، تعداد برگ: 266 گ.

(510)

«C-497»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (10)

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1275ق، محل کتابت: نسف، تعداد برگ: 194 گ.

(511)

«C-498»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (11)

ص: 510

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1233ق، تعداد برگ: 274گ.

(512)

«C-499»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (12)

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده 12 یا 13ق، تعداد برگ: 400گ.

(513)

«C-500»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (13)

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1217ق، تعداد برگ: 246گ.

(514)

«C-1666»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (14)

آغاز: «مانند نسخه C-493».

ص: 511

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1076ق، تعداد برگ: 164گ.

(515)

«A-853»

عنوان: تور نامه

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: ادعیه و تصوف

گزارش متن: مجموعه ای از ادعیه و مناجات و اوراد و اذکار با استفاده از آیات، کلمات اولیای دین و سخنان صوفیان صاحب نام است و طبق شواهد درون متنی و برونی، به نظر می رسد در سده 13 ق در محدوده شهر های سمرقند یا بخارا گردآوری شده باشد. در این اثر افزون بر متن نورنامه، ادعیه و مناجات های دیگری با عناوین مناجات حضرت رسول صلوات الله علیه و آله برگهای 30 الف - 33ب؛ مناجات خواجه عبدالله انصاری (برگ های 34 الف - 38 الف)؛ شمایل نامه (برگ های 42 الف - 44 الف)؛ استاد دعای امت (برگ های 44 - 51ب)؛ دعای کثیر النوال (برگ های 51ب - 54ب) و اسناد دعای کیمیای سعادت (برگ های 55 الف - 63ب) و چند دعای دیگر نیز، آمده است.

آغاز: «بسمله، اسناد نورنامه آنحضرت صلی الله علیه و سلم اینست: الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین. نقلست که چون محمد مصطفی ...».

انجام: «.. اگر شخصی خواهد که از جمله بلایا... تمت الكتاب بعون الملك الوهاب».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 1292-1293ق، تعداد برگ: 68گ، نوع کاغذ: شرقی نازک نخودی، نوع جلد: چوبی ضخیم با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای

ص: 512

میانه؛ با ترنج و سرترنج ساده، جدول ضربی و عطف تیماج سرخ، کار ملا عبدالجلیل در سال 1287 ق با عبارت «عمل صحاف ملا عبدالجلیل (1287)

گزارش نسخه: این نسخه سال 1995 از آسیای میانه (گو یا حوزه سمرقند و بخارا) وارد این

انستیتو گردیده است.

(516)

(A-343-4)

عنوان: هدایت الرامی = اساس الرمایة

پدیدآور (مؤلف): سید محمد میرعلوی بده لی (بده)

موضوع: نظامی گری

گزارش متن: رساله ای در آداب و اصول هنر تیراندازی با کمان است که به نام «ابوالمظفر علاء الدین سلطان حسین شاه»، در 27 باب، به روش اهل سنت، با استفاده از آیات و روایات نبوی صلوات الله علیه و آله، نگارش یافته است.

آغاز: «بسمله، حمد و ثنا مر خدایرا جل و علا آن توانایی که بر چرخ اعلی همیشه در قبضه قدرت والای او خمیده و چون کمان در کشش زه از تقدیر محکم اوست و شکر بسیار ... درود غیر معدود بر رسول حبیب الله المولود المنزل إلى التقلین صاحب مقام قاب قوسین خاتم الأنبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم و برکافه آل و جمهور اصحاب او ... ؛ اما بعد میگوید بنده

خاندان نبوت ... که در هنر تیراندازی اگر چه کتب بسیار مشهور است ... این مختصر متضمن نمود ... بر حکم اتحاف الملوک ... اقالیم الشرق .. خلیفة الله في العالمین حیدر دهر در شجاعت . محیی طریق خلفای راشدین ... علاء الدین والدین ابو المظفر حسین شاه سلطان ... تحفه نمودم و این مختصر را هدایت الرامی نام نهاده و بر بیست و هفت باب تمام کردم و اکثر ابواب آنرا چون

ص: 513

متضمن منافع متفرقه و فواید مختلفه بود چند فصل مفصل گردانیدم...».

انجام: «... ساجی باریک آس کند و بالد که سه روز نشوید تا آزمانه که ... اصلا کمانرا نکشد تا خلا زیاده نشود و الله اعلم بالصواب، تمت»..

نوع خط شکسته نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: 11 ربیع الاول 1253ق، تعداد برگ: 86گ (25ب - 110ب)؛ نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: تیماج برون مشکی فرسوده و درون زرشکی.

گزارش نسخه: این نسخه در سال 1935م وارد انستیتو دستنویس های شرقی فرهنگستان علوم روسیه، گردیده است.

و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین

ص: 514

*نمایه ها (1)

1. نمایه عناوین آثار
2. نمایه پدید آوران آثار
3. نمایه موضوعات آثار
4. نمایه گزارش متن آثار
5. نمایه محل تألیف آثار
6. نمایه تاریخ تألیف آثار
7. نمایه ماده تاریخ آثار
8. نمایه مقدمه های آثار
9. نمایه آغاز نسخ خطی
10. نمایه کاتبان نسخ خطی
11. نمایه محل کتابت نسخ
12. نمایه تاریخ کتابت نسخ خطی
13. نمایه مالکان نسخ
14. نمایه مهرهای نسخ خطی
15. نمایه صحافان نسخ خطی
16. نمایه خطوط نسخ خطی
17. نمایه کاغذهای نسخ خطی
18. نمایه جلدهای نسخ خطی
19. نمایه ظهیریه های نسخ خطی

20. نمایه ترتیب نسخ خطی

21. نمایه کسان

22. نمایه کتاب ها

23. نمایه جای ها

ص: 515

1- این نمایه ها، بر پایه شماره های ترتیبی نسخ خطی معرفی شده در این دفتر، تنظیم شده است.

«نمايه عناوين آثار»

- آئینه حق نما (1)
- آداب الاصحاب (2)
- آداب الطريق (3)، (4)
- آغاز و انجام (5)، (6)
- آیات الاجتهاد في اعلام العباد (7)
- آية الآيات فرقانی (8)
- انمه زادگان و اولیا و مشایخ مدفون ولایت بادکوبه (9)
- ابواب الجنان (10)، (11)، (12)، (13)
- احسن القصص - قصص انبياء عليهم السلا.
- احسن القصص - حدائق الحقایق في كشف أسرار الدقایق.
- احكام قرانات (14)
- احوال بزرگان (رساله ...) - جامع الامثال.
- اختیارات بدیعی (15)، (16)، (17)، (18)، (19)، (20)
- اختیارات مظفری (21)
- اخلاق (رساله ای در ...) (22)
- اخلاق (کتابی در ...) (23)،
- (24)، (25)، (26)
- اخلاق محسنی (27)، (28)، (29)، (30)، (31)، (32)، (33)، (34)، (35)، (36)، (37)، (38)، (39)، (40)، (41)، (42)، (43)
- اخلاق ناصری (45)، (46)

• اخلاقي و عقايد (رساله ای در ...) (49)

• ادعیه و تعویذات (کتابی در ...) (47)

• ادعیه و صلوات و اوراد و اذکار (رساله در ...) (48)

• اربعین جلالی به خمسین عمادی.

• اساس الرماية ، هدايت الرامی.

• اسکندرنامه (50)، (51)، (52)، (53)

• اسناد أحكام قضائي صادره از طرف قضات (54)

• اعمال حواريان (55)

• الأغراض الطبية و المباحث العلائیه

(56)، (57)

• اغراض طبي < الأغراض الطبية

ص: 517

والمباحث العلائقية.

• الفاظ الادوية (58)

• الامينية في الفروع « الأمنية لما فيه من الودائع اليقينية.

• الأمنية لما فيه من الودائع اليقينية

(64)، (63)، (62)، (61)، (60)، (59)

• اناجيل اربعة (65)، (66)، (67)، (70)، (69)، (68)

• اناجيل هاى چهارگانه < اناجيل اربعة.

• انيس الواعظين « انيس الواعظين.

• انشاء يوسفى - بدايع الانشاء.

• انوار سهيلى (71)، (72)، (73)، (78)، (77)، (76)، (75)، (74)

• انيس الطالبين (79)

• انيس الموحدين (80)

• انيس الواعظين (81)

• اهل حق (رساله دربارہ ...) (445)

• ايضاح (82)

• ايضاح در تيراندازى (83)

• بحر الانساب (84)، (85)

• بحر الخواص (86)

• بحر الدر - حدائق الحقايق في كشف أسرار الدقايق.

• بحر المعاني (87)، (88)

• بحر المواج و السراج الوهاج (89)،

(90)، (91)

• بدايع الانشاء (92)، (93)، (94)

• بدايع التاريخ (95)

• بساين الانس (96)

• البصائر - تفسير بصائر يميني.

• بصائر در تفسير كتاب عزيز « تفسير بصائر يميني.

• البصائر في التفسير - تفسير بصائر يميني.

• بوستان سعدى (97)، (98)، (99)، (100)، (101)، (102)، (103)، (104)، (105)، (106)، (107)، (108)، (109)، (110)، (111)، (112)، (113)، (114)

، (115)، (116)، (117)، (118)، (119)، (120)، (121)، (122)، (123)، (124)، (125)، (126)، (127)، (128)

(129)، (130)، (131)، (132)، (133)، (134)

(135)، (136)، (137)

• بهار دانش (138)، (139)، (140)، (141)

• بهارستان (142)، (143)، (144)، (145)، (146)، (147)، (148)، (149)، (150)، (151)، (152)

• بيان المحمود (153)، (154)

• بيست باب در معرفت أسطرباب (155)، (156)، (157)، (158)، (159)

• بيمار و طيب (160)، (161)

ص: 518

• پنج گنج و خمسہ امیر خسرو دہلوی.

• پنج گنج « خمسہ جامی.

• تاج التراجم في تفسير القرآن للأعاجم (163)

• تاریخ تیموریان - تاریخ سید راقم.

• تاریخ راقم < تاریخ سید راقم.

تاریخ سید راقم (164)، (165)

(176)، (177)، (178)، (179)، (180) (171)، (172)، (173)، (174)، (175)، (166)، (167)، (168)، (169)، (170)،

: تاریخ کثیرہ « تاریخ سید راقم.

• تاریخ موسویہ (181)، (182)

• تاریخ موسی (ع) « تاریخ موسوبہ.

• تاریخ نگارستان < نگارستان.

• تحفة المؤمنین (183)، (184)

• تحفه حکیم مؤمن بہ تحفة المؤمنین .

• تذکرہ « آغاز و انجام

• تذکرہ طایفہ اولیا « انیس الواعظین.

• ترجمہ آداب العرب و الفرس « ترجمہ جاویدان خرد.

• ترجمہ اربعون حدیثا (185)،

(186)، (187)

• ترجمہ توحید مفضل (188)

• ترجمہ الحکمة الخالدة ، ترجمہ جاویدان خرد.

- ترجمه جاويدان خرد (189)
- ترجمه چهل حديث « ترجمه اربعون حديثا
- ترجمه خلاصة المفاهير في اخبار الشيخ عبد القادر (190)
- ترجمة الخواص (191)
- ترجمة الصلاة (192)، (193)
- ترجمه قرعه مأمونيه (194)
- ترجمه قطب شاهي - ترجمه اربعون حديثا.
- ترجمه كتاب فكر « ترجمه توحيد مفضل.
- ترسل مرواريد « شرف نامه.
- تصوف (كتابي در ...) (195)
- تفسير البصائر « تفسير بصائر
- تفسير بصائر چيني (196)، (197)، (198)
- تفسير چرخي « تفسير قرآن كريم، چرخي.
- تفسير حسيني - مواهب عليه.
- تفسير در واجكي « لطائف التفسير

: تفسیر زاهدی < لطائف التفسیر .

• تفسیر زواری « ترجمه الخواص

• تفسیر سوره یوسف (ع) « حدائق الحقایق فی کشف أسرار الدقایق.

• تفسیر سیف الدین « لطائف التفسیر.

• تفسیر طاهری - تاج التراجم فی تفسیر القرآن للاعاجم.

• تفسیر قرآن کریم، چرخى (201)، (206)، (205)، (204)، (203)، (202)، (211)، (210)، (209)، (208)، (207)، (216)،

(215)، (214)، (213)، (212)، (218)، (217)

تفسیر قرآن کریم مجهول (199)، (219)، (200)

(246)

• تفسیر کلام ربانى - تفسیر قرآن کریم، چرخى

• تفسیر ملا < مواهب علیه.

• تقریر التحریر (220)

• تقریر تقریر - تقریر التحریر.

• تقویم الابدان فی تدبیر الانسان (221)

• تکمله تفحات الأنم (222)، (223)

• تکمیل الایمان وتقویة الايقان (227)، (226)، (225)، (224)

• تمرنامه < تیمورنامه.

• تیراندازی (رساله در ...) (237)

• تیراندازی (رساله در ...) « ایضاح در تیراندازی

• تیمورنامه (228)، (229)، (230)، (235)، (234)، (233)، (232)، (231)، (236) (236)

• ثمانیه خسرویه « خمسه امیر خسرو دهلوی.

- جام جهان نماى عباسى (238)
- جامع الأسرار (239)
- جامع الأسرار النوريه « جامع الأسرار.
- جامع الامثال (240)
- جامع الأنبياء ، جامع الامثال.
- جامع التمثيل (241)
- جامع الحكايات (242)، (243)
- جامع عباسى (244)، (245).
- جامع المعجزات (247)
- جام گيتى نما (248)، (249)، (250)
- جاودان نامه (251)
- جاويد نامه ، جاودان نامه.
- الجذوات (252)
- جذوات طور سينا « الجذوات.
- جلاء العيون (253)، (254)، (255)

- جمع مختصر (256)، (257)، (258)
- جنگ اشعار درباره تیر و کمان (259)
- الجهادية (الرسالة ...) به آیات الاجتهاد في اعلام العباد.
- جوامع الحكايات و لوامع الروايات ، (264)، (263)، (262)، (261)، (260) (265)
- حاشية نفحات الأنس « تكمله نفحات الأنس.
- حجة الذاكرين لرة المنكرين (267)، (266)
- حدائق الحقايق الحقايق في كشف أسرار الدقايق.
- حدائق الحقايق في كشف أسرار الدقايق (268)، (269)
- حسن و عشق (270)
- حضرت سلطان چشتی (رساله ...) « تصوف (کتابی در ...).
- حق اليقين (271)، (272)، (274)، (273)
- حلية المتقين (275)
- حیات القلوب (276)، (277)
- خاوران نامه (278)، (279)
- به خاوران نامه « خاوران نامه
- خزان و بهار (280)، (281)
- خسرو و شیرین، روح الامين (282)
- خسرو و شیرین، نامی (283)
- خلاصة الأخبار (284) :
- خلاصة الحساب با ترجمه فارسی (285)
- خلاصة المنهج < خلاصة منهج الصادقين في إلزام المخالفين.

: خلاصة منهج الصادقين في إزام المخالفين (347)، (348)، (349)

: خلاصه شفائي (286)

• خمسة امير خسرو دهلوی (287)، (292)، (291)، (290)، (289)، (288) (293)

• خمسة جامی (294)، (295)، (300)، (299)، (298)، (297)، (296)، (305)، (304)، (303)، (302)، (301)، (310)،
(309)، (308)، (307)، (306)، (315)، (314)، (313)، (312)، (311)، (320)، (319)، (318)، (317)، (316)، (325)،
(324)، (323)، (322)، (321)، (330)، (329)، (328)، (327)، (326)، (335)، (334)، (333)، (332)، (331)، (340)،
(339)، (338)، (337)، (336)، (345)، (344)، (343)، (342)، (341) (346)

• خمسين عمادی (350)

ص: 521

• داستان رستم زال (351)

• دیوان اثر (352)

• دیوان امیر پازواری (353)، (354)، (355)

• دیوان بیدل لاهوری (356)،

(361)، (360)، (359)، (358)، (357)، (366)، (365)، (364)، (363)، (362)، (368)، (367)

• دیوان جامی (429)، (430)، (435)، (434)، (433)، (432)، (431)، (440)، (439)، (438)، (437)، (436)، (442)،
(441)

• دیوان حافظ شیرازی (369)، (374)، (373)، (372)، (371)، (370)، (379)، (378)، (377)، (376)، (375)، (384)، (383)،
(382)، (381)، (380)، (389)، (388)، (387)، (386)، (385)، (394)، (393)، (392)، (291)، (390)، (399)، (398)،
(397)، (396)، (395)، (404)، (403)، (402)، (401)، (400)، (409)، (408)، (407)، (406)، (405)، (414)، (413)،
(412)، (411)، (410)، (419)، (418)، (417)، (416)، (415)، (422)، (421)، (420)

• دیوان شفیعا « دیوان اثر.

• دیوان شوکت (423)، (424)، (428)، (427)، (426)، (425)

• راج السالکین (443)

• راحة الواعظین (444)

• رونوشت چهارده فرمان دوران صفویه « فرامین و اسناد صفوی.

• رؤیت نامه (446)

• زینة اللباس (448)

• زیور آگهی (247)

• زیور الهی « زیور آگهی

• سبعة جامی « خمسة جامی.

• شبستان نکات (449)

• شرح قصائد خاقانی (450)

شرف نامه (451)، (452)، (455)، (454)، (453)

• شطرنج (456)

• شهنامه نثر « داستان رستم زال.

صنعت کیمیا (رساله در ..)

• صبیغ العقود و النکاح (رساله فی ..) (458)

• طالع نامه (459)

• ظفرنامه « تیمورنامه.

• عقاید منظوم (460)

• علم کمانداری (رساله در ...) « ایضاح در تیراندازی.

• فال نامه امام علی بن موسی الرضا علیه السلام به ترجمه قرعه مأونیه.

ص: 522

- فتاوی الامینیه « الامینیه لما فیہ من الوداع الیقینیه.
- فرامین و اسناد صفوی (462)،
- فقه شیعه (کتابی در ...) (461)
- فهرست اسامی کتب کتابخانه مبارکه (464)
- قصص انبیاء (علیهم السلام) (465)
- قصص موسی (ع) « تاریخ
موسویہ.
- قصیده بیمار و طیب به بیمار و طیب.
- قضا و قدر (466)
- قوس نامه - ایضاح.
- کتاب الفباء فارسی و ترکی و عربی (470)
- کتاب الفباء فارسی و ترکی و عربی بجهت تعلیم زبان اسلامی (469)
- کتاب اهل علی الهی « اهل حق (رساله در باره ...).
- کتاب دعا (467)، (468)
- کنز الأسرار < جامع الأسرار.
- کنز الاسرار « دیوان امیر پازواری.
- گزیده مثنوی معنوی (471)
- لباس (رساله در ...) « زینة اللباس.
- الطائف التفسیر (472)، (473)
- لطائف العرفان « لطائف التفسیر.
- مبدأ و معاد « آغاز و انجام.

- مثنوی بیمار و طیب « بیمار و طیب.
- مثنوی در اخلاق و تصوف (474)
- مثنوی در تیراندازی (475)
- مجمع الأسرار < جامع الأسرار.
- مجمع التمثیل « جامع التمثیل.
- مجموعه فتاوی (476)
- مختصر وحید « جمع مختصر.
- مختصر وحیدی « جمع مختصر.
- مفتاح الجنان (477)، (478)
- مناجات، ادعیه و اوراد (کتابی در
- مناظره بیمار و طیب به بیمار و طیب.
- منتخب جوامع الحکایات « جامع الحکایات.
- منتخب دیوان هلالی (480)
- منتخب عجایب المخلوقات و غرائب الموجودات (481)
- منتخب نظام التواریخ (482)
- منشآت مروارید « شرف نامه.
- منظومه در فقه اهل سنت (483)
- مواهب علیه (484)، (485)، (490)، (489)، (488)، (487)، (486)

(496)، (497)، (498)، (499) (491)، (492)، (493)، (494)، (495)،

• موسی نامه به تاریخ موسویہ.

• نکات الاسرار (500)

• نگارستان (501)، (502)، (503)، (508)، (507)، (506)، (505)، (504)

(513)، (512)، (511)، (510)، (509) (514)

• نور نامہ (515)

• ہدایت الرامی (516)

• ہفت اورنگ ، خمسہ جامی

ص: 524

نمایه پدیدآوران آثار

• آخوند شفیعا « شفیعی لاری شیرازی مشهور به «آخوند شفیعا» و

«اعمی» و متخلص به «اثر» .

• آخوند ملا میر سید شریف راقم ، شریف (شرف الدین اعلم) بن نورالدین آخوند ملا فرهاد، راقم سمرقندی مشهور به میر سید

• آدم بن اسماعیل، پنوری مشوانی (د. پیش از 1065ق) (500)

• آل محمد صالح ، عنایت (میرزا) الله کنبوه لاهوری مشهور به «آل محمد صالح».

• ابن جزله - یحیی (ابوعلی) بن عیسی بن علی، طیب بغدادی مشهور به ابن جزله».

• ابن حسام ، محمد (شمس الدین) بن حسام الدین حسن بن شمس الدین زاهد، خوشقی قهستانی قاننی خراسانی، مشهور به «ابن حسام»

و «فردوسی ثانی».

• ابن خاتون - محمد (شمس الدین ابوالمعالی) بن علی بن احمد، عاملی عینائی مشهور به «ابن خاتون».

• ابن ضیاء الدین ... (477)

• ابن مسکویه - احمد (ابوعلی) بن یعقوب، رازی مشهور به «ابن مسکویه».

• ابوالحسن بن سیف الدین، بخارایی دهلوی مشهور به «امیر خسرو» (د. 725ق) (287)

• ابوالحسن بن محمد کاظمی جاجرمی (د. پس از 1238 ق) (7)

• ابومخنف لوط (ابومخنف) بن یحیی، از دی خزاعی.

• اثر به شفیعی لاری شیرازی مشهور به «آخوند شفیعا» و «اعمی» و متخلص به «اثر».

• احمد ابوعلی) بن یعقوب، رازی مشهور به «ابن مسکویه» (د. 421ق) (189)

• احمد (ابونصر سیف الدین) بن حسن، درواجکی درنی بخاری سلیمانی زاهدی متخلص به «زاهد (د. 549ق) (472)

• احمد (شهاب الدین) بن شمس الدین عمر، زاولی دولت آبادی مشهور به «فاضل

- احمد (شهاب الدين بن شيخ محمد مدون نيشابوري (د. پس از 891ق) (8)
- احمد بن محمد، غفاری قزوینی کاشانی مشهور به «قاضی احمد غفاری» (د. 975ق) (501)
- اختسان، محمد صدر علا احمد حسن (حسین)، دبیر عبدوس دهلوی هندي، مشهور به «تاج ملک»، «تاج عبدوسی» و «اختسان».
- اختیار بن غیاث الدین، حسینی عریضی مشهور به «قاضی اختیار» (448)
- شریف راقم» یا «آخوند ملا میر سید شریف راقم».
- اردکانی «قاضی (میرزا) بن کاشف الدین محمد، اردکانی یزدی.
- ازدی «لوط (ابو مخنف) بن یحیی، از دی خزاعی
- استرآبادی، محمد بن حاجی کامران، استرآبادی
- استرآبادی، محمدباقر بن محمد، حسینی استرآبادی مشهور به «میرداماد» و متخلص به «اشراق».
- اسفراینی «شاهنور (عمادالدین ابوالمظفر) طاهر بن محمد، اسفراینی.
- اسماعیل (زین الدین ابو ابراهیم بن حسین، حسینی جرجانی مشهور به «سید اسماعیل گرگانیة (د. 531 یا 535ق) (56)
- اشراق «محمدباقر بن محمد، حسینی استرآبادی مشهور به «میرداماد» و متخلص به «اشراق».
- اصفهانی «شریف (قاضی میر سید) تبریزی اصفهانی متخلص به «شریف».
- اصفهانی «علی (ابوالحسن فخر الدین) بن حسن، زواری اصفهانی.
- اصفهانی «محمد، واعظ اصفهانی.
- اصفهانی، محمد اسحاق، بخاری اصفهانی، مشهور به «شوکتا» و متخلص به «شوکت».
- اصفهانی به محمدامین (أمیر)، شهرستانی اصفهانی متخلص به «روح الامین» و «امین».
- اصفهانی «محمدباقر بن محمد تقی مجلسی اصفهانی.
- اصفهانی - محمد صادق (میرزا)، موسوی شیرازی اصفهانی مشهور به «منشی» و متخلص به «نامی».

• اصفهانی و محمدعلی بن عبدالحسین، رقی تونی طبسی اصفهانی، مشهور به «نورعلی شاه» . .

• اعمی « شفیعای لاری شیرازی مشهور به «آخوند شفیعاً» و «اعمی» و متخلص به «اثر» .

ص: 526

- امیر پازواری ک وری مازندرانی مشهور به «شیخ العجم» (353)
- امیر خسرو « ابوالحسن بن سیف الدین، بخارایی دهلوی مشهور به «امیر خسرو».
- امین < محمدامین (امیر)، شهرستانی اصفهانی متخلص به «روح الامین» و «امین».
- انصاری به علی (زین الدین) بن جمال الدین حسین، انصاری مشهور به حاجی زین العطار».
- ایرانشاه بن علی، نیشابوری (4)
- بابا افضل ، محمد افضل الدین) بن حسن، مرقی کاشانی مشهور به «بابا افضل».
- بخارایی « ابوالحسن بن سیف الدین، بخارایی دهلوی مشهور به «امیر خسرو».
- بخاری < احمد (ابونصر سیف الدین) بن حسن، در واجکی درنی بخاری سلیمانی زاهدی متخلص به «زاهد».
- بخاری ، عبدالحق (ابوالمجد) بن سیف الدین، ترک دهلوی بخاری قادری.
- بخاری ، محمد نورالدین / سدید الدین / جمال الدین) بن محمد، عوفی بخاری یزدی.
- بخاری ، محمد اسحاق، بخاری
- اصفهانی، مشهور به «شوکتا» و متخلص به «شوکت».
- بخاری ، محمدامین بن عبدالله، مؤمن آبادی بخاری حنفی.
- بخاری ، محمد شریف بن محمد، حسینی (حسینی) علوی صدیقی مشهور به شریف بخاری».
- بده لی ، محمد میرعلوی بده لی بده).
- بشری « علی بن محمد بن قاضی بشری.
- بغدادی « یحیی (ابوعلی) بن عیسی بن علی، طیب بغدادی مشهور به «ابن جزله».
- بقی « محمد (نورالدین) بن عبدالله، قرشی شیرازی مشهور به «حکیم عین الملک» و متخلص به «بقی».
- بنوری - آدم بن اسماعیل، بنوری مشوانی.
- بیانی - عبدالله (شهاب الدین بن محمد، صدر بیانی کرمانی مشهور به «خواجه مروارید» و متخلص به «بیانی».

• بیدل، عبدالقادر بن عبدالخالق، دهلوی لاهوری متخلص به «بیدل».

• بیضاوی، عبدالله (ناصر الدین ابوسعید) بن عمر، شیرازی بیضاوی شافعی مشهور به «قاضی بیضاوی».

ص: 527

- بیهقی - حسین کمال الدین بن علی، واعظ کاشفی بیهقی سبزواری.
- بیهقی «علی (فخرالدین) بن حسین، کاشفی سبزواری بیهقی متخلص به «صفی».
- پازواری، امیر پازواری کجوری مازندرانی مشهور به «شیخ العجم».
- تاج عبدوسی، محمد صدر علا احمد حسن (حسین)، دبیر عبدوسی دهلوی هندی، مشهور به «تاج ملک»، «تاج عبدوسی» و «اختسان».
- تاج ملک، محمد صدر علا احمد حسن (حسین)، دبیر عبدوسی دهلوی هندی، مشهور به «تاج ملک»، «تاج عبدوسی» و «اختسان».
- تبریزی «شریف (قاضی میر سید) تبریزی اصفهانی متخلص به «شریف».
- تبریزی به محمود (جلال الدین)، تبریزی مشهور به «شیخ الاسلام تبریزی».
- تبریزی «وحیدی تبریزی قمی».
- ترک دهلوی «عبدالحق (ابوالمجد) بن سیف الدین، ترک دهلوی بخاری قادری.
- تنکابنی، محمد مهدی بن محمد جعفر، موسوی تنکابنی.
- تنکابنی - محمد مؤمن بن محمد زمان، حسینی تنکابنی دیلمی مشهور به حکیم مؤمن».
- تهرانی - محمدعلی (میرزا) هبله رودی / هبله رودی تهرانی.
- تهرانی و محمدقلی، طرشتی تهرانی متخلص به «سلیم».
- تونی «محمدعلی بن عبدالحسین، رقی تونی طبسی اصفهانی، مشهور به «نور علی شاه».
- جاجرمی < ابوالحسن بن محمد کاظم، جاجرمی
- جامی - عبدالرحمن (نورالدین) بن احمد، جامی هروی.
- جامی «عبدالله، خبوشانی جامی مشهور به «ملا عبدالله هاتقی» متخلص به «هاتقی».
- جامی یوسف (جلال الدین) بن شمس الدین محمد بن شهاب الدین عبدالله، جامی خراسانی منشی مشهور به «یوسف اهل».
- جرجانی به اسماعیل (زین الدین ابوالبراهیم بن حسین، حسینی جرجانی مشهور به «سید اسماعیل گرگانی»

• جعفی « مفضل (ابو محمد) بن عمر، جعفی کوفی.

• جغتایی « هلالی جغتایی.

• جمعی از شعرا (259)

ص: 528

● جهانی < فضل الله بن اسدالله ، سمنانی حسینی متخلص به «جهانی».

● چرخي « يعقوب بن عثمان بن محمود، چرخي غزنوي شيزري مشهور به «ملا يعقوب چرخي».

● چشتي ، محمد ابوالفتح صدرالدين بن يوسف، حسين چشتي مشهور به «گيسو دراز».

● حاجي زين العطار « علي زين الدين) بن جمال الدين حسين، انصاري مشهور به «حاجي زين العطار».

● حافظ شيرازي به محمد (خواجه شمس الدين) بن كمال الدين، شيرازي متخلص به «حافظ» و مشهور به «حافظ شيرازي» و «لسان الغيب».

● حبله رودي ، محمدعلي (ميرزا) هبله رودي / حبله رودي تهراني.

● حسني ، محمد شريف بن محمد، حسيني (حسني) علوي صديقي مشهور به

شريف بخاري».

● حسني - مرتضى علم الهدى، داعي حسني رازي مشهور به «صاحب تبصرة العوام».

● حسين .. (79)

● حسين (كمال الدين) بن علي، واعظ كاشفي بيهقي (د. 910ق) (27)، (484)، (711)

حسين كمال الدين بن معين الدين، ميبدى يزدى مشهور به «قاضي مير حسين» و متخلص به «منطقي» (د. 911ق) (248)

حسين ... (د. پس از 1275ق) (373)

حسینی « اختيار بن غياث الدين، حسینی عريضي مشهور به قاضي اختيار».

● حسینی « اسماعيل (زين الدين ابوابراهيم بن حسين، حسینی جرجانی مشهور به «سيد اسماعيل گرگانی».

● حسینی « عبدالغني بن محمد معصوم، حسینی خاتون آبادی.

● حسینی ، فضل الله بن اسدالله ، سمنانی حسینی متخلص به «جهانی».

● حسینی ، محمد ابوالفتح صدر الدين بن يوسف، حسینی چشتي مشهور به «گيسو دراز».

● حسینی - محمد بن نصيرالدين / ناصر الدين جعفر، مگی / ملكی حسینی.

● حسینی - محمد معصوم، حسینی خاتون آبادی.

• حسینی ، محمد باقر بن محمد، حسینی استرآبادی مشهور به «میرداماد» و متخلص به «اشراق» . .

• حسینی ، محمد شریف بن محمد،

ص: 529

حسینی (حسینی) علوی صدیقی مشهور به «شریف بخاری»

• حسینی - محمد مؤمن بن محمد زمان، حسینی تنکابنی دیلمی مشهور به

«حکیم مؤمن» .

• حسینی < مظفر (شرف الدین حسن بن محمد، حسینی کاشانی مشهور به

حکیم شفائی) و «حکیم شرف الدین» و متخلص به «شفائی»

• حکیم شرف الدین - مظفر شرف الدین حسن بن محمد، حسینی کاشانی مشهور به «حکیم شفائی» و «حکیم شرف الدین» و متخلص

به «شفائی»

• حکیم شفائی، مظفر شرف الدین حسن بن محمد، حسینی کاشانی مشهور به «حکیم شفائی» و «حکیم شرف الدین» و متخلص به

«شفائی»

• حکیم عین الملک، محمد (نورالدین) بن عبدالله، قرشی شیرازی مشهور به «حکیم عین الملک» و متخلص به «بقی» .

• حکیم مؤمن، محمد مؤمن بن محمد زمان، حسینی تنکابنی دیلمی مشهور به

حکیم مؤمن» .

• حکیمی به نعمت الله بن مغیث الدین محمد حکیم، کرمانی متخلص به حکیمی» .

• حنفی، محمد امین بن عبدالله، مؤمن آبادی بخاری حنفی .

• خاتون آبادی به عبدالغنی بن محمد معصوم، حسینی خاتون آبادی .

• خاتون آبادی و محمد معصوم حسینی خاتون آبادی .

• خبوشانی، عبدالله، خبوشانی جامی مشهور به «ملا عبدالله هاتقی» متخلص به «هاتقی»

• خراسانی، محمد (شمس الدین) بن حسام الدین حسن بن شمس الدین زاهد، خوشقی قهستانی قائمی خراسانی، مشهور به «ابن حسام»

و «فردوسی ثانی» .

• خراسانی - یوسف جلال الدین بن شمس الدین محمد بن شهاب الدین عبدالله، جامی خراسانی منشی مشهور به «یوسف اهل» . .

• خزاعی - < لوط (ابو مخنف) بن یحیی، ازدی خزاعی

• خواجه عابد < عابد بن حاجی محمد ضیا، مشهور به «خواجه عابد» .

• خواجه مروارید - عبدالله (شهاب الدین) بن محمد، صدر بیانی کرمانی مشهور به «خواجه مروارید» و متخلص به «بیانی».

• خواجه نصیر < محمد (نصیرالدین) بن محمد بن حسن، طوسی

ص: 530

مشهور به «خواجه نصیر»..

• خوقی، محمد (شمس الدین) بن حسام الدین حسن بن شمس الدین زاهد، خوشقی قهستانی قاننی خراسانی، مشهور به «ابن حسام» و «فردوسی ثانی».

. خیرالله خان (ابوالخیر) بن لطف الله مهندس بن ماهر العصر احمد، لاهوری (د. پس از 1160ق) (220)

• داعی «مرتضی علم الهدی، داعی حسنی رازی مشهور به «صاحب تبصرة العوام».

• دبیر عبدوسی، محمد صدر علا احمد حسن (حسین)، دبیر عبدوسی دهلوی هندی، مشهور به «تاج ملک»، «تاج عبدوسی» و «اختسان».

• درنی - احمد (ابونصر سیف الدین) بن حسن، در واجکی درنی بخاری سلیمانی زاهدی متخلص به «زاهد».

• در واجکی «احمد (ابونصر سیف الدین) بن حسن، در واجکی درنی بخاری سلیمانی زاهدی متخلص به «زاهد».

• دشتکی «منصور (غیاث الدین) بن صدر الدین محمد، دشتکی شیرازی.

• دهلوی «ابوالحسن بن سیف الدین، بخارایی دهلوی مشهور به «امیر خسرو»..

• دهلوی «عبدالحق (أبوالمجد) بن سیف الدین، ترک دهلوی بخاری قادری.

• دهلوی «عبدالقادر بن عبدالخالق، دهلوی لاهوری متخلص به «بیدل»..

• دهلوی «محمد صدر علا احمد حسن (حسین)، دبیر عبدوسی دهلوی هندی، مشهور به «تاج ملک»، «تاج عبدوسی» و «اختسان»..

• دولت آبادی به احمد شهاب الدین بن شمس الدین عمر، زاولی دولت آبادی مشهور به «فاضل هندی».

• دیلمی «محمد مؤمن بن محمد زمان، حسینی تنکابنی دیلمی مشهور به حکیم مؤمن»..

• رازی - احمد (ابوعلی) بن یعقوب، رازی مشهور به «ابن مسکویه».

• رازی - مرتضی علم الهدی، داعی حسنی رازی مشهور به «صاحب تبصرة العوام».

• رازی، منصور بن عبدالرحمن بن محمد بن احمد، رازی فارسی.

• راقم < شریف (شرف الدین اعلم) بن نورالدین آخوند ملا فرهاد، راقم سمرقندی مشهور به «میر سید شریف راقم» یا «آخوند ملا میر سید شریف راقم»

• رضاقلی (میرزا) ناظرآوی (د. پس از 1269ق) (9)

- رقی ، محمد علی بن عبدالحسین، رقی تونی طبسی اصفهانی، مشهور به «نور علی شاه».
- روح الامین - محمدامین (امیر)، شهرستانی اصفهانی متخلص به «روح الامین» و «امین».
- زاهد - احمد (ابونصر سیف الدین) بن حسن، درواجکی درنی بخاری سلیمانی زاهدی متخلص به «زاهد».
- زاهدی < احمد (ابونصر سیف الدین) بن حسن، در واجکی در نی بخاری سلیمانی زاهدی متخلص به «زاهد».
- زاوی - احمد (شهاب الدین بن شمس الدین عمر، زاوی دولت آبادی مشهور به «فاضل هندی».
- زکریا (ابوعبدالله محمد بن محمود، قزوینی (د. 682 یا 686ق) (481)
- زواری - «علی (ابوالحسن فخر الدین) بن حسن، زواری اصفهانی.
- ژروم گزاویه (1)
- سبزواری ، حسین (کمال الدین) بن علی، واعظ کاشفی بیهقی سبزواری.
- سبزواری «علی (فخرالدین) بن حسین، کاشفی سبزواری بیهقی متخلص به «صفي».
- سعدی «مصلح الدین ابوعبدالله بن عبدالله، سعدی شیرازی مشهور به «شیخ اجل»..
- سلیم «محمدقلی، طرشتی تهرانی متخلص به «سلیم».
- سلیمانی به احمد (ابونصر سیف الدین) بن حسن، در واجکی درنی بخاری سلیمانی زاهدی متخلص به «زاهد».
- سمرقندی < شریف (شرف الدین اعلم) بن نورالدین آخوند ملا فرهاد، راقم سمرقندی مشهور به «میر سید شریف راقم» یا «آخوند ملا میر سید شریف راقم»
- سمنانی به فضل الله بن اسدالله، سمنانی حسینی متخلص به «جهانی».
- سنایی به فضل الله، سنایی.
- سید اسماعیل گرگانی به اسماعیل زین الدین ابو ابراهیم بن حسین، حسینی جرجانی مشهور به «سید اسماعیل گرگانی».
- سید شریف راقم «شریف شرف الدین اعلم) بن نورالدین آخوند ملا فرهاد، راقم سمرقندی مشهور به «میر سید شریف راقم» یا «آخوند ملا میر سید شریف راقم».
- شاپور زاده - یوسف بن ملک لالام بن ملک شاه نظر، شاپور زاده.

● شافعی، عبدالله (ناصرالدین ابوسعید) بن عمر، شیرازی بیضاوی شافعی مشهور به «قاضی بیضاوی».

● شاهفور (عمادالدین ابوالمظفر)

ص: 532

• شریف (شرف الدین اعلم) بن نورالدین آخوند ملا فرهاد، راقم سمرقندی مشهور به «میر سید شریف راقم» یا «آخوند ملا میر سید شریف راقم» (د. پس از 113 اق) (164)

• شریف (قاضی میر سید) تبریزی اصفهانی متخلص به «شریف» (د. 956ق) (160)

• شریف «شریف» (قاضی میر سید) تبریزی اصفهانی متخلص به «شریف»..

• شریف بخاری، محمد شریف بن محمد، حسینی (حسنی) علوی صدیقی مشهور به «شریف بخاری».

• شریف کاشانی «فتح الله بن شکرالله، شریف کاشانی مشهور به «ملا فتح الله کاشانی».

• شریفا - محمد شریف بن شمس الدین محمد، شیرازی مشهور به «شریفا» و متخلص به «کاشف»..

• شفائی «مظفر (شرف الدین حسن بن محمد، حسینی کاشانی مشهور به حکیم شفائی» و «حکیم شرف الدین» و متخلص به «شفائی».

• شفیعی لاری شیرازی مشهور به «آخوند شفیعا» و «اعمی» و متخلص به

اثر (د. 1113 یا 1124ق) (352)

• شهرستانی، محمد امین (امیر)، شهرستانی اصفهانی متخلص به «روح الامین» و «امین».

• شوکت «محمد اسحاق، بخاری اصفهانی، مشهور به «شوکتا» و متخلص به «شوکت»..

• شوکتا - محمد اسحاق، بخاری اصفهانی، مشهور به «شوکتا» و متخلص به «شوکت».

• شیخ اجل مصلح الدین ابوعبدالله بن عبدالله، سعدی شیرازی مشهور به «شیخ اجل».

: شیخ الاسلام تبریزی به محمود (جلال الدین)، تبریزی مشهور به شیخ الاسلام تبریزی.

• شیخ العجم، امیر پازواری کجوری مازندرانی مشهور به «شیخ العجم».

• شیخ بهایی، محمد (بهاء الدین) بن حسین، عاملی مشهور به «شیخ بهایی».

• شیرازی < شفیعی لاری شیرازی مشهور به «آخوند شفیعا» و «اعمی» و متخلص به «اثر».

• شیرازی - عبدالله (ناصرالدین ابوسعید) بن عمر، شیرازی بیضاوی شافعی مشهور به «قاضی بیضاوی».

• شیرازی محمد (خواجه شمس الدین) بن کمال الدین، شیرازی

متخلص به «حافظ» و مشهور به «حافظ شیرازی» و «لسان الغیب» . .

- شیرازی - محمد (میرزا نورالدین) بن فتح الدین، شیرازی مشهور به «نعمت خان عالی» و متخلص به «عالی» .
- شیرازی ، محمد (نورالدین) بن عبدالله، قرشی شیرازی مشهور به «حکیم عین الملک» و متخلص به «بقی» . .
- شیرازی ، محمد شریف بن شمس الدین محمد، شیرازی مشهور به «شریفا» و متخلص به «کاشف» .
- شیرازی ، محمدصادق (میرزا)، موسوی شیرازی اصفهانی مشهور به « منشی » و متخلص به «نامی»
- شیرازی « محمود (قطب الدین) بن مسعود، شیرازی .
- شیرازی « مصلح الدین ابو عبدالله بن عبدالله، سعدی شیرازی مشهور به «شیخ اجل» . .
- شیرازی به منصور (غیاث الدین) بن صدرالدین محمد، دشتکی شیرازی .
- شیرازی « یعقوب بن عثمان بن محمود، چرخ غزنوی شیرازی مشهور به «ملا یعقوب چرخی» .
- صاحب تبصرة العوام < مرتضی علم الهدی، داعی حسنی رازی مشهور به صاحب تبصرة العوام» .
- صدر بیانی - عبدالله شهاب الدین بن محمد، صدر بیانی کرمانی مشهور به «خواجه مروارید» و متخلص به بیانی» .
- صدیقی ، محمد شریف بن محمد، حسینی (حسینی) علوی صدیقی مشهور به شریف بخاری»
- صفی « علی (فخر الدین بن حسین، کاشفی سبزواری بیهقی متخلص به «صفی» . .
- طبسی، محمدعلی بن عبدالحسین، رقی تونی طبسی اصفهانی، مشهور به «نور علی شاه» . .
- طبیب بغدادی به یحیی (ابوعلی) بن عیسی بن علی، طبیب بغدادی مشهور به «ابن جزله» . .
- طبیب هروی ، یوسف بن محمد بن یوسف، طبیب هروی یوسفی .
- طرشتی « محمدقلی، طرشتی تهرانی متخلص به «سلیم» .
- طهمورث میرزا والی زاده (قرن 13 ق) (55)
- طوسی - محمد نصیرالدین) بن محمد بن حسن، طوسی مشهور به «خواجه نصیر» . .
- عابد بن حاجی محمدضیا، مشهور به «خواجه عابد» (د. پس از 1157 ق)

• عالی - محمد (میرزا نورالدین) بن فتح الدین، شیرازی مشهور به «نعمت خان عالی» و متخلص به «عالی».

. عاملی، محمد (بهاء الدین) بن حسین، عاملی مشهور به «شیخ بهایی»

• عاملی، محمد (شمس الدین ابوالمعالی) بن علی بن احمد، عاملی عینائی مشهور به «ابن خاتون».

• عبدالحق (ابوالمجد) بن سیف الدین، ترک دهلوی بخاری قادری (د. 1052 ق) (224)

• عبدالرحمن (نورالدین) بن احمد جامی هروی (د. 898 ق) (142)، (294)،

(429)

• عبدالرحیم ... (3)

• عبدالغفور (رضی الدین)، لاری (د. 912 ق) (222)

• عبدالغنی بن محمد معصوم، حسینی خاتون آبادی (قرن 12 ق) (65)

• عبدالقادر بن عبدالخالق، دهلوی لاهوری متخلص به «بیدل» (د. 1130 یا 1133 ق) (356)

• عبدالله (شهاب الدین) بن محمد صدر بیانی کرمانی مشهور به «خواجه مروارید» و متخلص به «بیانی» (د. 932 1922 یا 948 ق)

(451)

• عبدالله (ناصرالدین ابوسعید) بن عمر، شیرازی بیضاوی شافعی مشهور به «قاضی بیضاوی» (د. 685 ق) (482)

• عبدالله بن اسعد، یافعی یمنی (د. 768 ق) (190)

• عبدالله، خبوشانی جامی مشهور به «ملا عبدالله هاتقی» متخلص به «هاتقی» (د. 127 ق) (228)

• عبدوسی «محمد صدر علا احمد حسن (حسین)، دبیر عبد و سی دهلوی هندی، مشهور به «تاج ملک»، «تاج عبد و سی» و

«اختسان».

• عثمان شرف الدین بن ابی الوفا بن محمد، قزوینی (د. پس از 623 ق) (189)

• عریضی به اختیار بن غیاث الدین، حسینی عریضی مشهور به «قاضی اختیار»

• عقیلی ، محمد مهدی بن محمدنعیم، عقیلی.

• علا احمد حسن ، محمد صدر علا احمد حسن (حسین)، دبیر عبدوسی دهلوی هندی، مشهور به «تاج ملک»، «تاج عبدوسی» و «اختسان»..

• علم الهدی به محمد بن محمد محسن فیض کاشانی مشهور به «علم الهدی» .

• علم الهدی به مرتضی علم

ص: 535

الهدی، داعی حسنی رازی مشهور به «صاحب تبصرة العوام» .

• علوی « محمد شریف بن محمد، حسینی (حسینی) علوی صدیقی مشهور به «شریف بخاری»

• علی (ابوالحسن فخرالدین) بن حسن، زواری اصفهانی (د. پس از 968ق) (191)

: علی زین الدین بن جمال الدین حسین، انصاری مشهور به «حاجی زین

العطار» (د. 806ق) (15)

• علی (فخرالدین) بن حسین کاشفی سبزواری بیهقی متخلص به «صفی» (د. 939ق) (2)

• علی بن محمد بن قاضی، بشری (194)

• عنایت (میرزا) الله کتبه لاهوری مشهور به «آلی محمد صالح» (د. 1082 یا 1088 ق) (138)

• عوفی و محمد (نورالدین / سدید الدین / جمال الدین بن محمد، عوفی بخاری یزدی.

• عینائی، محمد شمس الدین ابوالمعالی) بن علی بن احمد، عاملی عینائی مشهور به «ابن خاتون» .

• غزنوی < یعقوب بن عثمان بن محمود، چرخى غزنوی شیرزی مشهور به

(ملا یعقوب چرخى).

• غفاری < احمد بن محمد، غفاری قزوینی کاشانی مشهور به «قاضی احمد

غفاری».

• فارسی به منصور بن عبدالرحمن بن محمد بن احمد، رازی فارسی.

• فاضل هندی به احمد شهاب الدین بن شمس الدین عمر، زاوی دولت آبادی مشهور به «فاضل هندی»

• فتاحی به یحیی بن سبیک، نیشابوری متخلص به «فتاح».

• فتح الله بن شکرالله، شریف کاشانی مشهور به «ملا فتح الله کاشانی» (د. 988 یا 997ق) (347)

• فراهی « محمدامین (معین الدین) بن شرف الدین محمد، واعظ فراهی هروی مشهور به «معین مسکین»، «مسکین» و «ملا معین

فراهی» و متخلص به «معینی»

• فردوسی ثانی « محمد (شمس الدین) بن حسام الدین حسن بن شمس الدین زاهد، خوشقی قهستانی فائنی خراسانی، مشهور به «ابن

حسام» و «فردوسی ثانی».

• فضل الله بن اسدالله، سمنانی حسینی متخلص به «جهانی» (سده 11ق) (190)

• فضل الله، سنایی (444)

ص: 536

● فیض کاشانی به محمد محسن بن مرتضی، فیض کاشانی.

● قاجار به محمود میرزا بن فتحعلی شاه قاجار

● قادری عبدالحق (ابوالمجد) بن سیف الدین، ترک دهلوی بخاری قادری.

● قاضی (میرزا) بن کاشف الدین محمد، اردکانی یزدی (د. 1075ق) (238)

● قاضی احمد غفاری < احمد بن محمد، غفاری قزوینی کاشانی مشهور به «قاضی احمد غفاری»

● قاضی اختیار « اختیار بن غیاث الدین، حسینی عریضی مشهور به قاضی اختیار» . .

● قاضی بیضاوی « عبدالله (ناصر الدین ابوسعید) بن عمر، شیرازی بیضاوی شافعی مشهور به «قاضی بیضاوی»

● قاضی میر حسین « حسین کمال الدین بن معین الدین، میبدی یزدی مشهور به «قاضی میر حسین» و متخلص به «منطقی» . .

● قاضی میر سید شریف (قاضی میر سید) تبریزی اصفهانی متخلص به «شریف» . .

● قائمی، محمد (شمس الدین) بن حسام الدین حسن بن شمس الدین زاهد،

خوسقی قهستانی قائمی خراسانی، مشهور به «ابن حسام» و «فردوسی ثانی».

● قرشی « محمد (نور الدین) بن عبدالله، قرشی شیرازی مشهور به «حکیم عین الملک» و متخلص به «بقی» .

● قزوینی < احمد بن محمد، غفاری قزوینی کاشانی مشهور به «قاضی احمد

غفاری».

● قزوینی < زکریا (ابو عبدالله) محمد بن محمود، قزوینی.

● قزوینی « عثمان (شرف الدین) بن ابی الوفا بن محمد، قزوینی

● قزوینی به محمد رفیع الدین) بن فتح الله، قزوینی متخلص به «واعظ» و مشهور به «واعظ قزوینی».

● قمی، وحیدی تبریزی قمی.

● قهستانی - محمد (شمس الدین) بن حسام الدین حسن بن شمس الدین زاهد، خوسقی قهستانی قائمی خراسانی، مشهور به «ابن حسام»

و «فردوسی ثانی».

● کاشانی « احمد بن محمد، غفاری قزوینی کاشانی مشهور به «قاضی احمد

• کاشانی «فتح الله بن شکرالله، شریف کاشانی مشهور به «ملا فتح الله کاشانی».

• کاشانی ، محمد (افضل الدين) بن

حسن، مرقی کاشانی مشهور به «بابا افضل».

- کاشانی به محمد بن محمد محسن فیض کاشانی مشهور به «علم الهدی».
- کاشانی ، محمد محسن بن مرتضی، فیض کاشانی.
- کاشانی و محمد مهدی بن ابوذر، نراقی کاشانی.
- کاشانی « مظفر (شرف الدین حسن) بن محمد، حسینی کاشانی مشهور به حکیم شفائی» و «حکیم شرف الدین» و متخلص به «شفائی»
- کاشف ، محمد شریف بن شمس الدین محمد، شیرازی مشهور به «شریفا» و متخلص به «کاشف» . .
- کاشفی « حسین (کمال الدین) بن علی، واعظ کاشفی بیهقی سبزواری.
- کاشفی « علی (فخرالدین) بن حسین، کاشفی سبزواری بیهقی متخلص به «صفي».
- کجوری « امیر پازواری کجوری مازندرانی مشهور به «شیخ العجم».
- کرمانی ، عبدالله (شهاب الدین) بن محمد، صدر بیانی کرمانی مشهور به «خواجه مروارید» و متخلص به «بیانی».
- کرمانی « نعمت الله بن مغیث الدین محمد حکیم، کرمانی متخلص به حکیمی».
- کنبوه به عنایت (میرزا) الله کنبوه لاهوری مشهور به «آل محمد صالح».
- کوفیه مفضل (ابو محمد) بن عمر، جعفری کوفی.
- گرگانی به اسماعیل (زین الدین ابو ابراهیم بن حسین، حسینی جرجانی مشهور به «سید اسماعیل گرگانی».
- گزایه « ژروم گزایه .
- گیسو دراز ، محمد ابوالفتح صدرالدین بن یوسف، حسینی چشتی مشهور به «گیسو دراز».
- لاری « شفیعای لاری شیرازی مشهور به «آخوند شفیعاً» و «اعمی» و متخلص به «اثر»..
- لاری « عبد الغفور (رضی الدین)، لاری.
- لاهوری « خیرالله خان ابوالخیر) بن لطف الله مهندس بن ماهر العصر احمد، لاهوری.
- لاهوری ، عبدالقادر بن عبدالخالق، دهلوی لاهوری متخلص به «بیدل» . .

• لاهوری < عنایت (میرزا) اللہ کنبوہ لاهوری مشہور بہ «آل محمد صالح» . .

• لسان الغیب - محمد (خواجہ شمس الدین بن کمال الدین، شیرازی

ص: 538

متخلص به «حافظ» و مشهور به «حافظ شیرازی» و «لسان الغیب».

• لوط (أبو مخنف) بن یحیی، از دی خزاعی (د. 157 ق) (84)

• مازندرانی - امیر پازواری کجوری مازندرانی مشهور به «شیخ العجم».

• مجلسی، محمدباقر بن محمد تقی، مجلسی اصفهانی.

• محمد ابوالفتح صدر الدین بن یوسف، حسینی چشتی مشهور به «گیسو دراز» (د. 825 ق) (446)

• محمد (افضل الدین بن حسن، مرقی کاشانی مشهور به «بابا افضل») (سده 7 ق) (251)

• محمد بهاء الدین بن حسین، عاملی مشهور به «شیخ بهایی» (د. 1030 ق) (185)، (244)، (285)

• محمد (خواجه شمس الدین) بن کمال الدین، شیرازی متخلص به «حافظ» و مشهور به «حافظ شیرازی» و «لسان الغیب» (د. 791 یا 792 ق) (369)

• محمد (رفیع الدین) بن فتح الله، قزوینی متخلص به «واعظ» و مشهور به «واعظ قزوینی» (د. 1089 ق) (10)

• محمد (شمس الدین ابوالمعالی) بن علی بن احمد، عاملی عینائی مشهور به «ابن خاتون» (د. پس از 068 اقی) (185)

• محمد شمس الدین بن حسام الدین حسن بن شمس الدین زاهد، خوشقی قهستانی قاننی خراسانی، مشهور به «ابن حسام» و «فردوسی ثانی» (د. 875 ق) (278)

محمد معین الدین أظهيرالدین فخرالدین ابوجعفر / ابوالعلاء بن محمود، نیشابوری (د. پس از 552 ق) (196)

• محمد (میر)، نیشابوری (237)

• محمد میرزا نورالدین) بن فتح الدین، شیرازی مشهور به «نعمت خان عالی» و متخلص به «عالی» (د. 1120 یا 1120 ق) (270)

• محمد (نصیرالدین) بن محمد بن حسن، طوسی مشهور به «خواجه نصیر» (د. 672 ق) (5)، (45)، (155)، (220)

• محمد نورالدین بن عبدالله، قرشی شیرازی مشهور به «حکیم عین الملک» و متخلص به «بقی» (د. پس از 1038 ق) (58)

• محمد (نورالدین / سدید الدین / جمال الدین) بن محمد، عوفی بخاری یزدی (د. پس از 625 ق) (243)، (260)

• محمد بن حاجی کامران، استرآبادی (سده 10 ق) (240)

• محمد بن محمد محسن فیض،

کاشانی مشهور به «علم الهدی» (د. بین 1112 تا 1123ق) (447)

• محمد بن نصیر الدین / ناصرالدین جعفر، مکی / ملکی حسینی (قرن 8ق) (87)

• محمد معصوم، حسینی خاتون آبادی (قرن 12 ق) (65)

• محمد میرعلوی بده لی (بده) (516)

• محمد، واعظ اصفهانی (سده 13ق) (247)

• محمد اسحاق، بخاری اصفهانی مشهور به «شوکتا» و متخلص به «شوکت»

د. 1107ق) (423)

• محمد اشرف بن شمس الدین محمد، طیب (د. پس از 1077ق) (221)

• محمد امین (امیر)، شهرستانی اصفهان متخلص به «روح الامین» و «امین» (د. 1047 ق) (282)

• محمد امین (معین الدین) بن شرف الدین محمد، واعظ فراهی هروی مشهور به «معین مسکین»، «مسکین» و «ملا مین فراهی» و متخلص به «معینی» (د.)

907ق) (181)، (268)

• محمد امین بن عبدالله، مؤمن آبادی بخاری حنفی (د. پس از 958ق) (59)

• محمد باقر بن محمد، حسینی استر آبادی مشهور به «میرداماد» و متخلص

به «اشراق» (د. 040 اق) (252)

• محمد باقر بن محمد تقی، مجلسی اصفهانی (د. 110 اق) (188)، (253)، (458)، (276)، (271)

• محمد شریف بن شمس الدین محمد شیرازی مشهور به «شریفا» و متخلص به «کاشف» (د. پس از 1060 ق) (280)

• محمد شریف بن محمد، حسینی (حسنی) علوی صدیقی مشهور به «شریف

بخاری» (د. 1109ق) (266)

• محمد صادق (میرزا)، موسوی شیرازی اصفهانی مشهور به «منشی» و متخلص به «نامی» (د. 1404ق) (283)

• محمد صدر علا احمد حسن (حسین)، دبیر عبدوسی دهلوی هندی، مشهور به «تاج ملک»، «تاج عبدوسی» و «اخرسان» (د. پس از

- محمدعلی (میرزا) هبله رودی / حبله رودی تهرانی (د. پس از 1054 ق) (241)
- محمدعلی بن عبدالحسین، رقی تونی طبسی اصفهانی، مشهور به «نورعلی شاه» (د. 1212 ق) (239)
- محمدقلی، طرشتی تهرانی مستخلص به «سلیم» (د. 1057 ق) (466)
- محمد محسن بن مرتضی، فیض کاشانی (د. 1091 ق) (142)

ص: 540

• محمد مهدي بن ابوذر، نراقی کاشانی (د. 1209 ق) (80)

• محمد مهدي بن محمد جعفر، موسوی تنکابنی (د. پس از 1250 ق) (284)

• محمد مهدي بن محمدنعيم، عقيلي (قرن 12 ق) (65)

• محمد مؤمن بن محمدزمان، حسینی تنکابنی دیلمی مشهور به «حکیم مؤمن» (د. پس از 1086 ق) (183)

• محمود (بهاء الدين) ... (195)

• محمود (جلال الدين)، تبریزی مشهور به «شیخ الاسلام تبریزی» (443)

• محمود (قطب الدين) بن مسعود، شیرازی (د. 710 ق) (21)

• محمود میرزا بن فتحعلی شاه قاجار (سده 13 ق) (153)

• مدون نیشابوری < احمد شهاب الدين بن شیخ محمد، مدون نیشابوری.

• مرتضی علم الهدی، داعی حسنی رازی مشهور به «صاحب تبصرة العوام» (قرن 6 ق) (84)

• مرقی، محمد (افضل الدين) بن حسن، مرقی کاشانی مشهور به «بابا افضل».

• مروارید - عبدالله (شهاب الدين) بن محمد، صدر بیانی کرمانی مشهور به «خواجه مروارید» و متخلص به «بیانی».

• مسکین - محمدامین (معین الدين) بن شرف الدين محمد، واعظ فراهی هروی مشهور به «معین مسکین»، «مسکین» و «ملا معین فراهی» و متخلص به «معینی»

• مشوانی - آدم بن اسماعیل، بنوری مشوانی

• مصلح الدين ابو عبدالله بن عبدالله، سعدی شیرازی مشهور به «شیخ اجل» (د. 691 ق) (97)

• مظفر (شرف الدين حسن) بن محمد، حسینی کاشانی مشهور به «حکیم شفائی» و «حکیم شرف الدين» و متخلص به «شفائی» (د. 1037 یا 1038 ق) (286)

• معین مسکین محمدامین معین الدين بن شرف الدين محمد، واعظ فراهی هروی مشهور به «معین مسکین»، «مسکین» و «ملا معین فراهی» و متخلص به «معینی»

• معینی «محمدامین (معین الدين) بن شرف الدين محمد، واعظ فراهی هروی مشهور به «معین مسکین»، «مسکین» و «ملا معین فراهی» و متخلص به «معینی».

• مفضل (ابومحمد) بن عمر، جعفی کوفی (د. پس از 174 ق) (188)

• مکی و محمد بن نصیرالدین /

ص: 541

ناصر الدین جعفر، مکی / ملکی حسینی.

- ملا عبدالله هاتقی - عبدالله، خبوشانی جامی مشهور به «ملا عبدالله هاتقی» متخلص به «هاتقی».
- ملا فتح الله کاشانی - فتح الله بن شکرالله، شریف کاشانی مشهور به «ملا فتح الله کاشانی».
- ملا معین فراهی «محمد امین معین الدین بن شرف الدین محمد، واعظ فراهی هروی مشهور به «معین مسکین»، «مسکین» و «ملا معین فراهی» و متخلص به «معینی»
- ملا یعقوب چرخي «یعقوب بن عثمان بن محمود، چرخي غزنوی شیزری مشهور به «ملا یعقوب چرخي»
- ملکی، محمد بن نصیرالدین / ناصرالدین جعفر، مکی / ملکی حسینی.
- منشی محمدصادق (میرزا)، موسوی شیرازی اصفهانی مشهور به «منشی» و متخلص به «نامی».
- منصور (غیاث الدین) بن صدرالدین محمد، دشتکی شیرازی (د. 948 ق) (248)
- منصور بن عبدالرحمن بن محمد بن احمد، رازی فارسی (82)
- منطقی «حسین (کمال الدین) بن معین الدین، میبدی یزدی مشهور به «قاضی میر حسین» و متخلص به «منطقی».
- موسوی «محمدصادق (میرزا)، موسوی شیرازی اصفهانی مشهور به «منشی» و متخلص به «نامی».
- موسوی، محمد مهدی بن محمد جعفر، موسوی تنکابنی.
- مؤمن آبادی، محمد امین بن عبدالله، مؤمن آبادی بخاری حنفی.
- میبدی به حسین (کمال الدین) بن معین الدین، میبدی یزدی مشهور به «قاضی میر حسین» و متخلص به «منطقی».
- میر سید شریف راقم < شریف شرف الدین اعلم) بن نورالدین آخوند ملا فرهاد، راقم سمرقندی مشهور به «میر سید شریف راقم» یا «آخوند ملا میر سید شریف راقم»
- میرداماد - محمدباقر بن محمد، حسینی استر آبادی مشهور به «میرداماد» و متخلص به «اشراق» . .
- میرعلوی «محمد میرعلوی بده لی (بده).
- ناشناخته (22)، (23)، (24)، (25)، (26)، (27)، (28)، (29)، (30)، (31)، (32)، (33)، (34)، (35)، (36)، (37)، (38)، (39)، (40)، (41)، (42)، (43)، (44)، (45)، (46)، (47)، (48)، (49)، (50)، (51)، (52)، (53)، (54)، (55)، (56)، (57)، (58)، (59)، (60)، (61)، (62)، (63)، (64)، (65)، (66)، (67)، (68)، (69)، (70)، (71)، (72)، (73)، (74)، (75)، (76)، (77)، (78)، (79)، (80)، (81)، (82)، (83)، (84)، (85)، (86)، (87)، (88)، (89)، (90)، (91)، (92)، (93)، (94)، (95)، (96)، (97)، (98)، (99)، (100)

- ناظراف - رضاقلی (میرزا) ناظراف.
- نامی و محمد صادق (میرزا)، موسوی شیرازی اصفهانی مشهور به «منشی» و متخلص به «نامی».
- نراقی، محمد مهدی بن ابوذر، نراقی کاشانی.
- نعمت الله بن مغيث الدين محمد حکيم، کرمانی متخلص به «حکیمی» (د. پس از 848ق) (86)
- نعمت خان عالی به محمد (میرزا نورالدین) بن فتح الدین، شیرازی مشهور به
نعمت خان عالی» و متخلص به «عالی».
- نورعلی شاه - محمد علی بن عبدالحسین، رقی تونی طوسی اصفهانی، مشهور به «نور علی شاه».
- نیشابوری < احمد (شهاب الدین) بن شیخ محمد، مدون نیشابوری.
- نیشابوری « ایرانشاه بن علی، نیشابوری.
- نیشابوری، محمد معین الدین ظهیرالدین / فخر الدین ابو جعفر / ابو العلاء) بن محمود، نیشابوری.
: نیشابوری، محمد (میر)، نیشابوری.
- نیشابوری « یحیی بن سبیک، نیشابوری متخلص به «فتاحی».
- هاتقی، عبدالله، خبوشانی جامی مشهور به «ملا عبدالله هاتقی» متخلص به «هاتقی».
- هبله رودی به محمد علی (میرزا) هبله رودی / حبله رودی تهرانی.
- هروی، عبدالرحمن (نورالدین) بن احمد، جامی هروی.
- هروی، محمد امین (معین الدین) بن شرف الدین محمد، واعظ فراهی هروی مشهور به «معین مسکین»، «مسکین» و «ملا معین فراهی»
و متخلص به «معینی»
- هروی « یوسف بن محمد بن یوسف، طبیب هروی یوسفی.
- هلالی جغتایی (480)
- هندی، محمد صدر علا احمد حسن (حسین)، دبیر عبدوسی دهلوی هندی، مشهور به «تاج ملک»، «تاج عبدوسی» و «اختسان».
- واعظ - محمد رفیع الدین) بن فتح الله، قزوینی متخلص به «واعظ» و مشهور به «واعظ قزوینی».

● واعظ اصفهانی به محمد، واعظ اصفهانی.

● واعظ فراهی « محمدامین معین الدین بن شرف الدین محمد، واعظ فراهی هروی مشهور به «معین مسکین»، « مسکین» و «ملا معین فراهی» و مستخلص

ص: 543

• واعظ قزوینی به محمد (رفیع الدین) بن فتح الله، قزوینی متخلص به «واعظ» و مشهور به «واعظ قزوینی».

• واعظ کاشفی < حسین کمال الدین بن علی، واعظ کاشفی بیهقی سبزواری.

• والی زاده - طهمورث م یزدا والی زاده.

• وحیدی تبریزی قمی (د. 942ق)

• یافعی، عبدالله بن اسعد، یافعی یمنی.

• یحیی (ابوعلی) بن عیسی بن علی، طبیب بغدادی مشهور به «ابن جزله د. 493ق) (221)

• یحیی بن سبیک، نیشابوری متخلص به «فتاحی» (د. 852ق) (449)

• یزدی « حسین کمال الدین بن معین الدین، میبدی یزدی مشهور به «قاضی میر حسین» و متخلص به « منطقی» .

• یزدی، قاضی (میرزا) بن کاشف الدین محمد، اردکانی یزدی.

• یزدی، محمد نورالدین / سدید الدین / جمال الدین بن محمد، عوفی بخاری یزدی.

• یعقوب بن عثمان بن محمود، چرخ غزنوی شیزری مشهور به «ملا یعقوب چرخ» (د. حدود 850ق) (201)

• یمنی - عبدالله بن اسعد، یافعی یمنی

• یوسف (جلال الدین) بن شمس الدین محمد بن شهاب الدین عبدالله، جامی خراسانی منشی مشهور به «یوسف اهل» (د. پس از

874ق) (350)

• یوسف اهل - یوسف جلال الدین بن شمس الدین محمد بن شهاب الدین عبدالله، جامی خراسانی منشی مشهور به «یوسف اهل».

• یوسف بن محمد بن یوسف، طبیب هروی یوسفی (د. حدود 950ق) (92)

• یوسف بن ملک لالام بن ملک شاه نظر، شاپور زاده (د. پس از 1252ق)

• یوسفی، یوسف بن محمد بن یوسف، طبیب هروی یوسفی

«نمایه موضوعات آثار»

- آداب و اخلاق (22)، (23)، (448)، (275)
- اخلاق (25)، (26)، (27)،
- (477)، (449)، (189)
- اخلاق و ادبیات فارسی (280)
- اخلاقی، تاریخ و تصوف (79)
- اخلاق و تصوف (24)، (81)، (478)، (474)
- اخلاق و عقاید (49)
- اخلاق و مواعظ (10)
- ادب (50)، (241)
- ادبیات طبری (منظوم) (353)
- ادبیات فارسی (52)، (71)، (96)، (138)، (242)، (228)، (160)، (142)، (278)، (270)، (260)، (259)، (243)، (351)، (294)، (287)، (283)، (282)، (450)، (429)، (423)، (356)، (352)، (480)
- ادبیات و اخلاقی (97)
- ادبیات و فلسفه (466)
- ادعیه (447)، (467)، (468)
- ادعیه و اذکار (47)
- ادیان (مسیحیت) (1)، (65)
- اسطرلاب و ستاره شناسی (155)
- استاد (54)، (462)
- انساب (240)

• پزشکی (15)، (56)، (58)، (86)، (286)، (238)، (221)، (179)

• تاریخ (95)، (482)

• تاریخ انبیاء (ع) (181)، (268)

• تاریخ ایران (501)

• تاریخ معصومین (ع) (276)، (284)

• تاریخ و مصائب معصومین (ع) (253)

• تراجم و تذکره شعرا (153)

• تراجم و تصوف (190)

• تصوف (2)، (3)، (48)، (87)، (443)، (266)، (239)، (222)، (195) (446)

• ادعیه و تصوف (479)، (515)

• تصوف و عقاید (500)

• تفسیر قرآن کریم (89)، (163)، (201)، (200)، (199)، (196)، (191)

ص: 545

(219)، (347)، (474)، (484)

• تفسیر، عرفان و فلسفه (252)

• جغرافیا (481)

• حدیث (185)

• حدیث و اعتقادات (188)

• داستان پیامبران (ع) (465)

• دستور زبان (469)، (470)

• ریاضیات (حساب) (285)

• ریاضیات (هندسه) (220)

• ریاضیات و ستاره شناسی (21)

• ستاره شناسی (14)

• سرگرمی (456)

• شرح زندگی امامان (ع) (84)

• عروض (256)

• عقاید اهل سنت (224)

• علوم غریبه (459)

• علوم قرآنی (8)

• فرق و ادیان (445)

• فقه اهل سنت (476)

• فقه اهل سنت (حنفی) (59)

• فقه اهل سنت (منظوم) (460)، (483)

• فقه شیعه (192)، (244)، (458)، (461)

• فقه و سیاست (7)

• فلسفه (248)، (251)

• فهرست (464)

• کلام و عقاید شیعه (5)، (80)، (271)

• کیمیا (457)

• مشاهد آذربایجان (9)

• مکاتبات و تصوف (350)

• مناقب اهل بیت (ع) (247)

• منشآت و مکاتبات (92)، (451)

• نظامی گری (82)، (83)، (237)، (516)، (475)

ص: 546

- ابیاتی منتخب مشتمل بر حدود پانصد تا هفتصد بیت از غزلیات هلالی جغتایی ... (480)
- اثری ادبی به تقلید از گلستان سعدی، حاوی حکایات و مطایبات و
اندرزهای صوفیانه به نظم و نثر ... (142)
- اثری در آداب و اخلاق و احکام فتوایی به روش اهل سنت (حنفیه) ... (148)
- اثری مشتمل بر داستان حضرت موسی علیه السلام تا پیامبر اکرم صلوات الله علیه و آله به روش اهل سنت .. (465)
- اثری منشور به تقلید از کتاب عیار دانش ابوالفضل علامی شامل، افسانه معاشقه جهاندار سلطان و مهربانو ... (138)
- اوراقی ناقص و پراکنده از یک متن شیعی درباره حفظ ایمان، تهذیب اخلاق و عقاید حقه ... (49)
- بخشی از یک کتاب در تعویذات و ادعیه و علوم غریبه به فارسی و ازبکی .. (47)
- بخشی اندک از اثری در توصیف حوادث و وقایع ایام سلطنت اسکندر ذوالقرنین به نثر عامیانه ... (52)
- تاریخ پیش از اسلام، از ابتدای دولت کیومرث تا انتهای دولت خسرو پرویز و یزدجرد ساسانی ... (95)
- تاریخ عمومی مختصری از بدو خلقت حضرت پیامبر اکرم (ص) تا پادشاهی خاندان آق قویونلو (حك. 780 908ق) ... (501)
- تاریخ مختصر و مشهوری در شرح حوادث تاریخی در ترکستان، خراسان، بخارا، سمرقند، وراود، ایران و هندوستان (164) ...
- تحریری از داستان زندگی، جنگها، وقایع و حوادث دوران اسکندر مقدونی به نثر عامیانه و به روش اهل سنت (53) ...
- ترجمه انجیلهای مرقس، یوحنا، متی و لوقا به فارسی در راستای سیاست تکثرگرایی نادر شاه (حك 1148 1160 ق) ... (65)

- ترجمه تفسیری روان و نیکویی از قرآن کریم، با بهره مندی از احادیث و استناد به اخبار و روایات امامیه و اقوال مفسرین عامه ... (191)
- ترجمه تفسیری کهن به فارسی، گویا تألیف قرن 6-7ق، با کلمات، افعال و اداتی، با لهجه خراسان بزرگ ... (200)
- ترجمه فارسی روان متن روایت مفصل مفضل بن عمر جعفی از امام صادق علیه السلام به نحو املا در خدانشناسی ... (188)
- ترجمه فارسی کتاب چهل حدیث (الأربعون حدیثا) شیخ بهائی (ره) با اندکی اضافات، نکات و شرح ... (185)
- ترجمه فارسی کتاب خلاصة المفآخر فی أخبار الشیخ عبدالقادر تألیف عبدالله یافعی در شرح حالات شیخ عبدالقادر گیلانی ... (190)
- ترجمه فارسی کتابی طبی و مشهور تقویم الابدان از تصانیف ابن جزله، طبیب بزرگ قرن پنجم هجری ... (221)
- ترجمه کتاب آداب العرب و الفرس یا جاویدان خرد اثر ابن مسکویه ... در موضوع اخلاق، آداب و رسوم و امثال و حکم ... (189)
- ترجمه و تفسیری کهن به زبان فارسی بروش اهل سنت، از قرن 6-8 هجری ... نزدیک به تاج التراجم (219)
- ترجمه و شرح متنی کلامی به روش اهل سنت، منسوب به ابوحامد غزالی ... در تبیین عقائد صحیح اهل سنت و جماعت ... (224)
- ترجمه و شرحی روان و عالمانه بر تحریر اصول اقلیدس خواجه نصیر طوسی (220) ...
- ترجمه ای از کلیله و دمنه عربی ابن مقفع و نیز تحریری از کلیله و دمنه بهرامشاهی، اثر منشی، حاوی حکایات ادبی، اخلاقی ... (71)
- تفسیر کهنی به زبان فارسی با مباحث ادبی و پاره ای از مباحث کلامی و فقهی، با مقدمه ای در دو فصل، به روش اهل سنت ... (474)
- تفسیر مفصلی بر قرآن کریم با مقدمه ای در چند فصل، در هفت جلد، برای فارسی زبانان ... (163)
- تفسیر نسبتاً مفصلی به روش اهل سنت است که مؤلف عنایت ویژه ای به جنبه های ادبی و قرائت داشته (89)
- تفسیری عرفانی-ادبی مزجی کاملی بر قرآن کریم، به روش اهل سنت، با نثری روان و موجز ... (484)
- تفسیری کهن از قرآن کریم، با عناوین «اهل تأویل گفته اند» گویا تألیف از

- تفسیری مفصل و عرفانی از سوره یوسف (ع) به انضمام داستان ها و حوادث پر ماجرای زندگی آن حضرت، به نظم و نثر (268) ...
- تفسیری موجز و روان با مشرب عرفانی - اخلاقی، شامل تفسیر فاتحه الکتاب و جزء 29 و 30 قرآن کریم ... به فارسی دری ... (201)
- تفسیری نفیس و کهن به فارسی به روش اهل سنت که گویا از روی تفسیر بزرگ سی جلدی خواجه محمود نیشابوری (196) ...
- تکمله و تعلیقاتی در توضیح و شرح مطالب مشکله نفحات الانس جامی (222) ...
- جامی، به تقلید از امیر خسرو دهلوی، دارای سه دیوان است که اشعار سه دوره از عمر وی را بازتاب می دهد ... (429)
- حکایات ادبی و اخلاقی منظوم آمیخته به مواعظ عرفانی حکیم سخن، شیخ اجل، سعدی شیرازی در قالب مثنوی ... (97)
- خمسه امیر خسرو، موفق ترین تقلید خمسه نظامی گنجوی در قالب مثنوی است، شامل منظومه های پنج گانه ... (287)
- داستان افسانه ای زندگی، جنگها و دلاوری های رستم زال به نثری عامیانه، جهت نقالان و قصه گوینان است ... (351)
- داستان ها و حوادث زندگی حضرت موسی علیه السلام با قوم بنی اسرائیل است (181)
- در زندگانی پیامبران گذشته علیهم السلام و تاریخ پیامبر اکرم (ص) و سیره اهل بیت (ع) با مباحثی در امامت بر پایه احادیث (276)
- دیوان اشعار پازواری کجوری به زبان طبری (گوش مازندرانی) و گویا بخشی از کتاب کنز الاسرار اوست ... (253)
- دیوان حافظ، از جمله مشهورترین آثار برجسته ادب منظوم شاعران ایران زمین است که بر تارک ادب فارسی می درخشد ... (374)
- دیوان غزلیات، قصائد، رباعیات، قطعات و ابیات مفرد شوکت بخاری در حدود شش هزار بیت به سبک هندی ... (423)
- دیوان قصائد، غزلیات و رباعیات بیدل لاهوری سبک هندی است که در مجموع حدود پنج هزار بیت می باشد ... (356)
- دیوان قصاید، غزلیات، رباعیات و

هجویات آخوند شفیعاست که به ترتیب حروف تهجی، تنظیم گردیده است .. (252)

- رساله مختصری در بیان روش ها و دستورهای تیر اندازی با کمان است با استفاده از روایات نبوی (ص) ... (237)
- رساله مختصری در تصوف است که در آن به یکی از موضوعات مطرحه پرداخته شده است ... (446)
- رساله مختصری در چگونگی خواندن صیغههای مختلف نکاح و عقود شرعی و انواع تعبیرات آن بر وجهی اتم و اکمل ... (458)
- رساله مختصری در مبدأ و معاد و مراحلی که انسان در بازپسین طی می کند و آنچه از ثواب یا عقاب به او می رسد ...
- رساله مفصلی در فروع فقه حنفی است و مؤلف هنگامی که در بخارا بوده، بسیاری از فتوهای فقهی را یادداشت ... (59)
- رساله نسبتاً مفصلی در بیان اخلاق و اعتقادات ... (444)
- رساله ای ایست مختصر در طالع، بر پایه بروج دوازدهگانه، در دو بخش مردان و زنان (459)
- رساله ای بسیار موجز در امامزادگان و اولیا و مشایخ مدفون در شهر باکو ... (1)
- رساله ای در احکام قرانات علم نجوم است در سه قسم ... (14)
- رساله ای در آداب تصوف، آمیخته به کلمات صوفیان در طریق و رسم قلندی و خرقة پوشی و آزادگی و آداب این سلسله ... (3)
- رساله ای در آداب تیراندازی با کمان است در 22 باب ... (82)
- رساله ای در آداب و اصول هنر تیراندازی با کمان است در 27 باب ... (516)
- رساله ای در ادعیه و صلوات و اوراد و اذکار صوفیانه همراه برخی روایات نبوی (ص) و حکایات و نقل اقوال صوفیان (48) ...
- رساله ای در اصول اخلاقی با نثری پر استعاره و حکایاتی شیوا همراه ابیاتی نغز (449)
- رساله ای در بیان اصول دین بر اساس دلایل عقلی و نقلیه ... (80)
- رساله ای در تصوف است در یک مقدمه، سه مقاله و یک خاتمه ... (266)
- رساله ای در تصوف و عقاید با آمیخته به حکایات و غزلیات و قصاید و نقل اقوال صوفیان به روش اهل سنت است

- رساله ای در تصوف، در اذکار و اوراد به ترتیب ایام و اوقات به روش اهل سنت و رویکرد صوفیانه در چند فصل ... (443)
- رساله ای در حل مسأله عدم احتراق بدن مبارک حضرت موسی (ع) و بیان سبب احتراق و درهم ریختن کوه طور (252) ...
- رساله ای در دانش فن تیراندازی با کمان است که در 20 باب ... (83)
- رساله ای در شرح و ترجمه مختصر سوره های حمد، توحید و قدر و نیز برخی اذکار و ادعیه نماز، با اشاراتی به اسرار نماز (192) ...
- رساله ای در عروض و قافیه و صنایع شعری است ... (256)
- رساله ای در منافع و مضار، آثار، امراض، دستور ساخت و قواعد نوشیدن شراب، بر پایه دقایق تجربیات اطبا یونان، هند ... (238)
- رساله ای در موضوع تاریخ برگرفته از کتب مختلف تاریخی در چهار «قسم» ... (482)
- رساله ای مختصر در صنعت کیمیا شامل تبیض زرنیخ، قمر، عمل لؤلؤ، تصیعد مس، ساخت زعفران الحدید و مانند آن ... (457)
- رساله ای مشتمل بر چند دعا شامل زیارت وارث و چند دعای دیگر شیعی است ... (467)
- رساله ای موجز در اخلاق به روش اهل سنت و با رویکرد صوفیانه .. به دوزبان فارسی و ترکی ازبکی ... (26)
- رساله های موجز در انساب و شجره آل علی بن ابی طالب (ع) و سرگذشت اجمالی دوازده امام (ع) و نیز شاهزادگان ایرانی ... (240)
- رساله ای موجز مشتمل قواعد نگارش الفباء، با قوانین دستور زبان فارسی، عربی و ترکی آذری و نیز برخی امثال و حکم ... (470)
- رساله ای موجز، گویا درباره اهل حق یا حروفیان با تأویلات صوفیانه و مبهم و رمز و رازهای حروف و حقایق متفرع بر آنها ... (445)
- رونوشت اسنادی (شامل چهارده فرمان از دوران صفویه در آزادی عمل پادریان اصفهان و دیگر بلاد محروسه ایران (462) ...
- شرح برخی قصائد خاقانی شروانی (د. 595ق) است ... (450)
- شرح مصائب، مناقب، احوال، زندگی حضرات معصومین (ع) به نثری

- فهرستواره موجز کتب کتابخانه بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی در اردبیل است (464)
- قطعه ای از یک کتاب فقهی شیعی در احکام نماز و روزه آن ... (461)
- کتاب ادبی، اخلاقی و تاریخی معتبر و سودمند متضمن حکایات و سیر گذشتگان و روایات و لطایف اخبار و اسما پیشینیان ... (260)
- کتاب طبی مشهور مشتمل بر دو مقاله ... (15)
- کتاب طبی مشهوری در دو مجلد و سه بحث و هر بحث در چند گفتار و هر گفتار در چند باب ... (56)
- کتابی با نثری نیکو و روان در بیان معجزات حضرات معصومین (ع) و پاره‌های از فضائل و مناقب آن ستارگان هدایت ... (247)
- کتابی تذکره گونه در بیان اشعار و سروده های جمعی از شاعران دوره حکمرانی فتحعلی شاه قاجار ... (153)
- کتابی حاوی داستان های شخصیت های اساطیری ایران باستان مانند ضحاک، بزرگمهر، انوشیروان و بهرام گور که در 7 باب ... (242)
- کتابی در اثبات حقانیت دین مسیحیت و نقد دین اسلام در قالب مناظره در پنج باب ... (1)
- کتابی در اخلاق بانثری نیکو و ادیبانه، آمیخته به حکایات، در شرح احوال کسانی که به آسایش و گشایش رسیده اند (280) ...
- کتابی در اخلاق در سی باب از حوزه آسیای مرکزی به روش اهل سنت با رویکرد صوفیانه .. (22)
- کتابی در اخلاق و آداب، به روش شیعی با بهره مندی از منابع شیعی ... (23)
- کتابی در اخلاق و بیان برخی مسایل اعتقادی و فقهی به روش اهل سنت با استفاده از آیات و روایات و حکایات (25)
- کتابی در اخلاق و تاریخ در ساختاری صوفیانه در 107 باب، به نظم و نثر به روش شیعی ... (79)
- کتابی در اخلاق و تصوف، با نقل آیات، روایات، کلام فقها و صوفیان مشهور، همراه نقل حکایات فراوان به روش اهل سنت ... (81)
- کتابی در اخلاق، به روش اهل سنت و صوفیانه، در چند باب تألیف حوزه آسیای بین سه قرن اخیر در دوازده باب ... (24)
- کتابی در اخلاق، محاسن آداب و

سنن اسلامی با بهره‌گیری از آیات کریمه و استفاده از روایات نبوی (ص) و اهل بیت (علیهم السلام) ... (275)

• کتابی در آداب سلوک و طریقت صوفیانه در هشت باب ... (2)

• کتابی در آداب و اخلاق، به روش اهل سنت با رویکرد صوفیانه، در حدود سی باب ... (477)

• کتابی در اصول دین پنجگانه و ضروریات اعتقادات دین و شماره گناهان کبیره ... (271)

• کتابی در تصوف، در طریقه چشتیه، به نظم و نثر .. در شرح احوال و کرامات صوفیان چشتی و برخی آداب تصوف ... (195)

• کتابی در داستان‌های انبیا و حکایاتی از زندگی ائمه معصومین (علیهم السلام) و بیان مناقب و معجزات آن ستارگان هدایت در 88 باب ... (284)

• کتابی در دعا شامل خلاصه اذکار و منتخب اوراد بر پایه باورهای شیعی شامل دعاها و تعقیبات نمازهای روزانه ... (447)

• کتابی در دعا، شامل اذکار و اختتام و اوراد به روش اهل سنت و با استفاده از منابع آنان و با رویکرد صوفیانه ... (468)

• کتابی در شرح احوال امامان (ع) و اولاد آن ستارگان هدایت که بعدها مطالبی به آن افزوده شده ... (84)

• کتابی در علم پزشکی در یک مقدمه، سه مقاله و یک خاتمه ... (86)

• کتابی در علوم قرآن کریم، در استخراج محل دقیق آیات ضمن جداول متعدد در یک دیباچه و 29 مقصد ... (8)

• کتابی در فلسفه عملی (اخلاق) مشحون از نصایح و اندرزهای حکیمانه به نثری فصیح و روان ... (27)

• کتابی درباره اعمال حواریون حضرت عیسی (ع) در چند فصل گویا برگردان از زبان لاتینی یا فرانسوی ... (55)

• کتابی سترگ در آداب و اخلاق از خواجه بر پایه کتاب طهارة الأعراق ابن مسکویه است ... در سه مقاله ... (45)

• کتابی مختصر در طرز نوشتن علم و خط حرفی و تعلیم الفبای فارسی، ترکی و عربی به جهت تعلیم زبان اسلامی ... (469)

• کتاب مختصر در معرفت اسطرلاب، حاوی 20 باب در گزیده کتاب بزرگ خواجه، با عنوان صد باب در اسطرلاب ... (155)

• کتابی مشهور و مختصر در قواعد مهم علم حساب در یک مقدمه و ده باب ... (285)

• کتابی مشهور و مفصل در قواعد

کلی علم پزشکی و داروسازی بر اساس طب سنتی بر پایه کتاب های قانون ... (183)

- کتابی مفصل در آداب و اخلاق اسلامی، وعظ و نیز آنچه باید واعظان و اهل منبر بدانند، با انشائی ادیبانه و نیکو ... (10)
- کتابی مفصل شامل حکایات و حوادث روزگار اسکندر ذوالقرنین، به نثر، با مقدمه ای به روش اهل سنت ... (50)
- کشکولی جامع حاوی امثال، داستان های شیرین، حکایات اخلاقی، نکات تاریخی و مطایبات شیرین و طنز آمیز به نظم و نثر (241)

• گزیده ای از مثنوی معنوی مولانا جلالالدین محمد رومی ... (471)

• گزیده ای از نه‌ایة الادراک فی درایة الافلام مؤلف است در چهار مقاله

• گفتار کوتاه فلسفی در شناخت اشیاء و آغاز و انجام هر چیز در چهار باب

... (251)

• گفتاری به نظم و نثر در حقیقت حسن و عشق به روش صوفیان، آمیخته به حکایات آموزنده که به پیروی از گلستان شیخ ... (239)

• گفتاری کوتاه در جغرافیا، که بیشترین آن منتخب از عجایب المخلوقات زکریای قزوینی است ... (481)

• گفتاری موجز در حکمت و قواعد فلسفی همراه با اشکال فلکی، به روش مشرب متأخرین حکمای ایران ... (248)

• متن فقهی فتوایی مهمی شامل مسائل مبتلا به و مورد نیاز مکلفین، با عبارات روان و قابل فهم برای عموم است (244) ...

• متن مکاتبات و منشآت دیوانی، دوستانه و صوفیانه خواجه معین الدین بن مطهر بن اسماعیل بن محمد بن احمد جامی .. (350)

• متنی است که گویا حضرت رضا علیه السلام به درخواست مأمون عباسی،

تنظیم فرموده اند ... (194)

• متنی موجز و روان در حفظ صحت و سلامت جسم و جان، منتخب از تصانیف حکما و اطبای یونان و ایران، ... (286)

• مثنوی حماسی مشهوری در حدود 3400 بیت است که در آن داستان امیر تیمور کورکان به نظم در آمده است ... (228)

• مثنوی در موضوع قضا و قدر (فلسفی) است که در حدود 230 بیت، سروده شده است ... (466)

• مثنوی عاشقانه ای در حدود 90 بیت است ... (160)

• مجموعه ای از ادعیه و مناجات و اوراد و اذکار با استفاده از آیات، کلمات اولیای دین و سخنان صوفیان صاحب نام است ... (515)

• مجموعه ای از ادعیه، مناجات، اذکار و اوراد به فارسی و عربی، شامل برخی طلسمات، تعویذات و اشکال در علوم غریبه ... (479)

• مجموعه ای از اساطیر و داستان مانند کلیله و دمنه و مرزبان نامه به منظور بیان مسائل سیاست و کشورداری است ... (96)

• مجموعه ای از اشعار شاعران عاشقانه که در آنها تیر و کمان و پیکان و مانند آنها به کار رفته است (259)

• مجموعه ای از صورت اسناد، حاوی احکام صادره از سوی قضات در محاضر و محاکم، بیشتر درباره طلاق، ازدواج و تعزیرات ... (54)

• مجموعه ای از منظومه های اخلاقی با مشرب صوفیانه، حاوی هفت داستان،

جملگی در قالب مثنوی (294)

• مجموعه ای بازنویسی شده از صورت فتاوی عالمان اهل سنت در زمینه صلات، صوم، زکات، صدقه و نکاح و امثالهم است (476)

• مجموعه ای مشتمل بر 36 نامه صوفیانه است که مؤلف آنها را برای برادرش ملک محمود عرف شجن نوشته است ... (87)

• مختصر تفسیر منهج الصادقین، تألیف خود مؤلف، شامل مباحث ضروری تفسیر است در دو جلد ... (347)

• معجم لغات و الفاظ ادویه مفرده طبی در زبان های یونانی، عربی، رومی، اندلسی، عبری، سریانی، بربری، ترکی و فارسی است (58)

مکاتبات و منشآت گوناگون و متنوعی است به سلاطین علما و افراد عادی (92)

• منتخبی از کتاب جوامع الحکایات عوفی، مشتمل بر حکایات نغز ... (243)

• منشآت، نشان ها، فرمانها، نامه ها و احکام دیوانی سلطان حسین بایقرا و نیز نامه ها، رقعات و انشاهای دوستانه و تفتنی است ... (451)

• منظومه داستان خسرو و شیرین و فرهاد در قالب مثنوی است ... (282)

• منظومه ای ادبی در داستان عشق خسرو و فرهاد به شیرین در حدود 3700 بیت ... در قالب مثنوی و در بحر تقارب ... (283)

- منظومه ای اعتقادی مانند عقاید منظوم عبدالرحمن جامی ... (460)
- منظومه ای در اخلاق، فقه و تصوف در قالب مثنوی در حدود 500 بیت ... (474)
- منظومه ای در آداب و رسوم تیراندازی با کمان در قالب مثنوی ... (475)
- منظومه ای در فقه سنی (گویا حنفی) ... (483)
- ولایت نامه خاوران نامه، مثنوی حماسی مشهوری مشتمل بر 22500 بیت است در بحر متقارب مثنی مقصور یا محذوف ... (278)
- یکی از حجیم ترین جهادیه هاست که مؤلف به مناسبت جنگ ایران و روسیه، پس از شکست ایرانیان در دوره نخست ... (7)

ص: 556

«نمایه محل تألیف آثار»

• بادکوبه (9)

• بخارا (3)، (26)، (48)، (54)، (468)، (460)، (266)، (81)، (59)، (515)، (474)

• حیدرآباد (هند) (241)

• دارالسرور تقلیس (469)

• دکن (278)

• دیبول (هند) (501)

• ساوه (244)

• سمرقند (3)، (26)، (54)، (515)

• شیراز (248)

• قهستان (14)، (45)

• مشهد مقدس (276)

• هرات (8)، (484)

• هند (1)، (189)، (252)، (278)

ص: 557

- 519 ق (472)
- 552 ق (196)
- سده 6-7 ق (219)
- 655 ق (97)
- 670 ق «نزدیک به سال ...» (5)
- 726 ق (96)
- 767 ق (15)
- 770 ق (15)
- 830 ق (278)
- 851 ق «حدود سال ...» (201)
- 868 ق (86)
- 871 ق (429)
- 884 ق (429)
- 885 ق (429)
- 891 ق (8)
- 892 ق (484)، (142)
- 896 ق (429)
- 897 ق (248)، (429)، (484)
- 898 ق (222)
- 899 ق (484)
- سده 9 ق «نزدیک به سال ...» (248)

• 900 ق (27)، (248)

• 904 ق (181)

• 904 ق «نزدیک به سال ...» (268)

• 922 ق (92)

• 922 ق «نزدیک به سال ...» (256)

• 940 ق (92)

• 959 ق (501)

• 963 ق (501)

• 970 ق (347)

• سده 10 ق (50)، (256)، (351)

• 1007-1017 ق «بین سال های...» (1)

• 1017-1018 ق «بین سال های ..» (282)

• 1027 ق (185)

• 1032 ق (244)

• 1035 ق (58)

• 1037 ق (238)

• 1038 ق (58)

• 1043 ق (192)

• 1054 ق (241)

• 1060 ق (280)

• 1061 (138)

• 1065 ق «نزدیک به سال ...» (500)

• 1069 ق (58)

• 1072 ق (266)

• 1077 ق (10)

• 1079 ق (10)

• 1080 ق (183)

• 1083 ق (3)

• 1085 ق (276)

• 1087 ق (276)

• 1089 ق (10)، (253)

• 1094 ق (188)

• سده 11 ق (286)

• 1103 ق (253)

• 1104 ق (188)

• 1109 ق (271)

• 1113 ق (164)

• 1140-1144 ق «بین سال های ...» (220)

• سده 12 ق (22)، (65)

• 1209 ق (80)

• 1238 ق (7)

• 1240 ق (153)

• 1250ق (284)

• 1252ق (469)

• 1257ق (79)

• 1269ق (9)

• 1282ق (55)

• سده 12-13 ق (22)

• سده 13 ق (22)

• سده 14ق (445)

ص: 559

• آباد ابد ياد صاحب قران ثاني «1035ق» (58)

• اخلاق محسني «900ق» (27)

• الفاظ ادويه «1038ق» (58)

• الفاظ الادويه «1069 قه» (58)

• تاريخ راقم «1113ق» (164)

• ترجمت «1043ق» (192)

• لامع «959ق» (501)

• واقع «963ق» (501)

ص: 560

- تألیف برای حمزه میرزا فرزند سلطان محمد خدابنده صفوی (برادر بزرگتر شاه عباس اول) (285)
- تألیف برای رفیع الدین حسین (فرزند یوسف هروی طیب) (92)
- تألیف برای ضیاء الدین یوسف (فرزند جامی) (142)، (222)
- تألیف به درخواست ناصرالدین ابوالفتح عبدالرحیم بن ابی منصور (حاکم اسماعیلی قهستان) (45)
- تألیف به درخواست شاه عباس حسینی صفوی (حك. 996-1038ق) (238)
- تألیف به درخواست شمس الدین ابوالمظفر ابراهیم شاه شرقی (حك. 804
844ق) (89)
- تألیف به درخواست محمداسماعیل (برادر کهتر مؤلف) (280)
- تألیف به دستور سلطان ناصرالدین قباچه (حاکم سیند) (260)
- تألیف به دستور معزالدین ابوالقاسم بابر بهادر (وزیر جلال الدین محمود) (350)
- تألیف به نام (فرمانفرمای قهستان، خوف، سنجان و مایژن آباد) (14)
- تألیف به نام ابوالمظفر علاءالدین سلطان حسین شاه (516)
- تألیف به نام سلطان ناصرالدین سید عبدالعزیز بهادرخان (حك. 1057 1091 ق) (3)
- تألیف به نام مظفرالدین یرلق ارسلان بن حسام الدوله البیورک چوپانی (21)
- تألیف به نام ابوالحسن (پسر سلطان حسین بایقرا، حاکم مرو) (27)
- تألیف به نام اتابک ابوبکر بن سعد زنگی (از اتابکان شیراز) (27)
- تألیف به نام اتابک محمد بن ابوبکر زنگی (از اتابکان شیراز) (27)
- تألیف به نام اکبر شاه (حك 1014-963ق) (1)
- تألیف به نام امیر شیخ احمد سهیلی جغتایی (د. 918ق) (71)
- تألیف به نام امیرعلیشیر نوایی (د. 908ق) (484)

- تألیف به نام سراج الدین قاسم بیک پرناک ترکمانی (از شاهزادگان و حاکم شیراز بین سال های 900-906ق در روزگار شاهی رستم بیک بن مقصود بیک) (248)
- تألیف به نام سلطان حسین بایقرا (حک 873-911ق) (8)، (142)، (294)، (429)
- تألیف به نام سلطان شهاب الدین محمد شاهجهان (حک. 1037-1068ق) (381)
- تألیف به نام سلطان عبدالله قطب شاه (د. 1035 ق) (241)
- تألیف به نام سلطان غیاث الدین (زنده 868 ق) (86)
- تألیف به نام شاه سلطان حسین صفوی (حک. 1105-1144 ق) (271)
- تألیف به نام شاه سلیمان صفوی (حک 1077-1105ق) (10)، (183)، (253)، (221)، (188)
- تألیف به نام شاه طهماسب صفوی (حک. 931 - 984ق) (191)، (501)
- تألیف به نام شاه عباس اول صفوی (حک 996-1038ق) (244)، (252)
- تألیف به نام شاه عباس ثانی (حک 1052-1075ق) (10)
- تألیف به نام شمس الخلافه محمد شاه بن تغلق شاه فرمانروای دهلی (حک. 752-725 ق) (96)
- تألیف به نام شمس الدین التتمش مملوکی (حک. 607-633ق) (260)
- تألیف به نام شهاب الدین محمد شاه جهان (حک 1037-1068 ق) (58)
- تألیف به نام شیخ الاسلام شمس الدین محمد بن علی خاتونی مشهور به ابن خاتون عاملی (وزیر قطب شاه) (241)
- تألیف به نام عبدالعزیز خان بن عبیدالله خان شیبانی (حک. 957-947ق) (95)
- تألیف به نام علاء الدین محمد خلجی (حک. 695-715ق) (242)
- تألیف به نام فتحعلی شاه قاجار (حک. 1212-1250 ق) (247)
- تألیف به نام مظفر حسن بن سلطان حسین (448)
- تألیف به نام مظفرالدین ابوالغازی سلطان امیر شمس الدین بن سلطان کمال الدین محمد از پادشاهان رستمدر (حک. سلسله 897-

• تأليف به نام ملكه تخت نشين عصمة الدنيا والدين، بديع الجمال، كه بايستی همان خانزاده، بديع الجمال، همسر امير مبارزالدين محمد و مادر سلطان

ص: 562

- تألیف به نام وزیر مجدالدین ابو محمد بخاری (56)
- تألیف به نام یمین الدوله بهرامشاه پادشاه غزنه (حک 511-552ق) (196)
- : ترجمه به دستور شاه سلیمان صفوی (حک. 1077-1105ق) (221)
- ترجمه به نام ابوبکر بن سعد بن زنگی (حک. 623-658ق) (189)
- ترجمه به نام سلطان ابوالنصر محمد قطب شاه (د. 1035ق) (185)
- ترجمه فارسی ایبات طبری (مازندرانی)، به درخواست عباس قونسول اعظم (353)
- سرایش به درخواست حاج آقاسی (وزیر کریمخان زند) (283)
- سرایش به درخواست محمدقلی قطب شاه (حک. 989-102ق) (282)
- سرایش به درخواست یکی از پادشاهان (وزراء یا قضات)، مشهور به امیرشرع (460)
- سرایش به نام وکیل الرعایا (کریمخان زند) (283)
- کتابت برای شاه مراد کشمیری (88)
- کتابت برای ملا دولت خان ولد شیخ رسول دریزین (500)
- کتابت به جهت میرزا صالح بیک بدخشی (37)
- کتابت به درخواست محمدظهیر با عبارت: «بإشارة المفخم المكرم المؤيد بتأييد الملك الكبير محمد ظهير» (447)
- کتابت به درخواست سلالة السادات میرزا محمود نایب کنسولگری مقیم استر آباد (353)
- کتابت به دستور سلطان سید عبدالعزیز بهادرخان (حک 1055-1091ق) (8)
- کتابت به دستور میرزا محمد مهدی بن میر سید احمد (352)

• آن خدایی که انگبین شیرین نوش راز فواره نیش زنبور به قدرت خویش چکاند و آن سبحان که نبات در قطره عطار از شاخ نومیدی رساند و آن ملکی که اشک دیده بر ابر که تو او را باران خوانی در ... (87)

• ابتدی بسم الله الرحمن الرحيم المتوالي الاحسان (319)

• از بسکه ریخت رنگ جنون بر سرم هوا/ سودا پپای بست ز مغز سرم حنا (423)

• اسناد نورنامه آنحضرت صلی الله علیه و سلم اینست: الحمدلله رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ . نقلست که چون محمد مصطفی ... (515)

• اسناد ورد دیگر، هر کس این دعا را بخواند ... الحمدلله رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ... در بیان صلوات که حضرت پیغمبر صلی الله علیه (48) ...

• أَلَا يَا أَيُّهَا السَّاقِي أَدْرِ كَأْسًا وَنَاوِلَهَا / که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها (369)

• الفباء فارسی و ترکی؛ حروفات عربی، حروفات فارسی، حروفات ترکی، متصل بطرفین، متصل بما قبل ... (470)

• الهی غنچه امید بگشای / گلی از روضه جاوید بنمای (295)، (334)

• الهی کمال الحي تراست / جمال جهان پادشاهی تراست (311)

• امداد حمد بی عد و [اعداد] سپاس بی قیاس مبدعی را که آثار ابداع او بر هر ورقی از اوراق... اما بعد بر ارباب فطنت و اصحاب حکمت مخفی و مستور نماند... و چون بنده کمترین بندگان... در این قسم بحسب المقدور شروعی نموده میخواست که تا قول اصح و تجربه ارجح باز نماید... بلقیس زمین و زمان، ملکه تخت نشین... زهره زهرا دولت... عصمت الدینا والدین بدیع الجمال، خلد الله ایام سلطنتها... بدانکه این کتاب مشتمل است بر دو ... (15)

• امیر گته دشت پ ازوار خجیره / گشت پازوار رودربهار خجیره (353)

• انیس موحدین و جلیس مجردین، سپاس بی قیاس و ستایش رفیع الاساس یگانه ای

است جل شانه که ابداع ممکنات و اختراع مکونات اما بعد چنین گوید ذره بی بها ... که از جمله مسائل اتفایه فرقه ناجیه شیعه اثنا عشریه بلکه فرق اسلامیة ... (80)

• ای از تو حدیث معرفت را تبیین، وی ترجمه وصف تو تنزیل مبین ... بهتر حدیثی که مجلس آرایان انجمن یقین را سر لوح کتاب بیان مزین بجواهر حقایق آن تواند بود و زیباتر کلامی که گل چینان حدایق دین را خار شبهت وریب از گلدسته عقاید تو اندر بود؛ حمد مبدعی است که خلق کونین پرتوی از اشعه ... (185)

• ای بسته بدست جود تو قطب کمر / و ای مکرمت نهاده تاجش بر سر (282)

. ای بیادت تازه جان عاشقان / ز آب لطف، تر زبان عاشقان (296)

• ای طرازنده بهارستان، وی نگارنده نگارستان، از کرم تازه کن بهارم ... اکنون معروض آنکه چون استنباط غرایب و استخراج ... بخاطر فاتر ذره بیمقدار ساقط از درجه اعتبار ... الفقییر ... اگر به نگارستان موسوم گردد رو است ... (501)

• ای گشاینده خزاین جود/ نقش پیوند ارگاه وجود (293)

• ائمه زادگان و اولیاء و مشایخی که در ولایت بادکوبه مدفون گشته بدین تفصیل اند؛ اول در یک فرسخی قلعه بادکوبه مرقد منوره حضرت بی بی هیبت (س) که اسمش حلیمه خاتون صبیبه جناب امام موسی کاظم (ع) ضریح و گنبد و مسجد و حریم دارد (9)

• این کتاب را از تاریخهای معتبر فراهم آورده. این چنین در نظام التواریخ آورده اند که سلسله حکام ... (482)

• بر ضمیر ارباب دانش و خواطر اصحاب بینش واضح و لایح است که در تواریخ حوادث ایام علمای عظام و فضلالی کرام لئالی نظم و جواهر نثر وانموده اند ... (164)

• بر آمد شاه عشق از طور سینا / وز آنجا زد علم بر دیر مینا (429)

• بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ / اعظم اسماء علیم حکیم (429)، (430)

• بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ / املی حمدا لمنان الکریم (429)، (441)

• « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ، تَبَارَكَ الَّذِیْ یَبْدِئُ الْمَلٰٓئِکَ » ، قال بعضهم معناه ذوالبرکة ... ای آرنده برکتها وی ست و بعضی این گفته اند ... قول نیکوتر آنست که تبارک تفاعل است از برکت و معنی وی تعالی و تعاضم و این معنی از بهر آن کفتمیم که چون تبارک از برکت است ... (473)

«بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ، تَبَارَكَ» ، یعنی

بزرگ است و پاینده است ... «الذي» آن خدایی که «بیده» بفرمان و قدر ست اوست؛ «الملک» پادشاهی، بعضی میگویند مراد اینجا ازید صفت کی از صفت حق تعالی و از متشابهات است ... (210)

● «بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله رب العالمين...» ای سباس و ستایش مر خدایرا عز وجل آفریدگار جهانیان است و بر وردکار ... بحالی بود، بقولی حمد گفت خدای تعالی بر ذات خود برای تعلیم بندکان تا سپاس و ستایش ... (219)

● بسم الله الرحمن الرحيم / خطبه قدس است بملک قدیم (288)

● بسم الله الرحمن الرحيم، رب يسر و لاتعسر الحمد لله الذي أنزل الفرقان نورا مضيئا ... و الصلوة على رسوله محمد و آله أجمعين؛ قال رحمة الله عليه ابتدا کردیم بتفسیر قرآن و شرح معانی وی و بیان مجمل و مفسر وی و ناسخ و منسوخ وی و محکم و متشابه وی و وعد و وعید و بیان امر و دلیل وی و بیان نهی و نزول وی و قصص و نظم وی بر سبیل اختصار و الله الموفق للصواب و الهادي إلى الرشاد و ابتدا کردیم از تفسیر أعوذ بالله ... الفصل الثاني في سورة الفاتحة، سورة الفاتحة بقول ابن عباس رحمه الله مكى است و بقول مجاهد مدنی است و وی هفت آیت است ... (472)

● «بسم الله الرحمن الرحيم»، سورة الأنعام، عبدالله بن عباس كفت رضي الله عنهما كه اين سورت مكه منزل شده است مكر شش آیت و نزول آن در يك شب بود و هفتاد هزار فریشته بتشیع این سورت از آسمان فرود آمدند و تمامی مكه و حوالی آن با اطراف كوهها از فریشتگان بر شد و او از تسبیح و تقدیس ایشان بلند شده و كوهها با ایشان در موافقت آمدند ...

«سبحان الذي خلق السموات الأرض...» سباس و ستایش مر خدای را تعالی كویند و مت و نعمت او بر خود ... (198)

● بسم الله الرحمن الرحيم / طرفه خطایست ز سفر قدیم (429)

● بسم الله الرحمان الرحيم / هست صلاى سر خوان حكيم (294)، (297)، (299)، (429)، (430)

● بسم الله العلی الأعلى حمد و ثناء خدای عالم و آدم را كه مقدس از ذكر و بیان است و منزّه از تبیان و اتیان است، صفاتش در كل اشياء ظاهر خاصیت بخش ناباتات ... شناختن آن ذات قدم از فهم كل خلق دور است و لكن صفاتش از كل عالم و آدم دايم در ظهور است ... در جای دیگر اشارت است العلم النقطة كثره الجاهلون، ایدر ویش مقام من عرف نفسه فقد عرف ربه در باب شناختن خود رب خود است، چنانكه خاتم الانبياء (ص) میفرماید: «قد أدبني ربي فأحسن

تأدیی» مراد از مربی و ادیب واحد است که مرات احد است که جمیع صفات احد از واحد مشاهد می شود در مقام ... (445)

• بعد از تمهید قواعد محامد الهی و تأسیس مبانی ثنا خوانی حضرت رسالت پناهی علیه و علی آله و صحبه صلوة مصونة عن التناهی نموده میشود... (485)

بعد از سپاس ایزد تعالی که مبدع کل است و آفرین بر سید کائنات محمد صلی الله علیه و ستم که مشرع حق است، جنین کویند که مؤلف اخبار این مقاله علی بن محمد بن القاضی البشیری عفا الله عنه که دوستی عزیز استدعا نمود که نسخه قرعه مأمونیه که امام بحق ابوالحسن علی بن موسی رضا علیه التحیه و السلام از برای مأمون خلیفه ساخته بود آنرا از لفظ عربی بیاری باید کرد تا طایفه را که دست ادراک و فهم ایشان قاصر ست بدین بهره مند شوند... (194)

• بعد حمد خدا و نعت رسول / هست مأمول از کرام قبول (260)

• بنام آنکه در عنوان نامه / بود نامش نخستین نقش خامه (283)

• بنام خداوند جان آفرین / حکیم سخن در زبان آفرین (97)

• به اوج کبریا کز پهلوی عجز است راه آنجا سر مویی گر اینجا خم شوی بشکن کلاه آنجا (356)

• بهترین مقالی که سر خیل کاروان فنون محاورات تواند بود و خوشترین کلامی که ... شاه سلیمان حشمتانرا بانقمام پای موری درهم شکند ... و بعد از ادای مراسم حمد و ثنا خوانی که عبارت از اعتراف بعجز و هیچ مدانیست ... اما بعد بر مرآت ضمائر اولو الأبصار ظاهر و روشن... (10)

• به نام خدایی که فکر و خرد/ نیارد که در کنه او پی برد (229)

• بیان محمود در ستایش خداوند معبود ...؛ اما بعد چنین گوید نیازمند ملک جبار ... که چون در اتمام کتاب سفینه المحمود که در ذکر احوال و اقوال شعرای معاصرینست ... توفیق یافت ... (153)

• تا به تیر مژه دل صید کنی ... است / ز ابروان چشمت بود... دو کمان پیوسته (259)

• تیمنا بذكر الملك الأعلى و حمد الله تبارک و تعالی و صلی الله علی ... چون تسوید این اوراق بتوفیق علیم خلاق به سر حد اتمام رسید و ذکر طوایف اولیا ... به انجام کشید ... (222)

• جامع المعجزات، کلام حکمت نظام متکلمی است دل کلامه علی کلامه که لآلی حمد

و ثنایش دره التاج تارک سخن سنجان است ... (247)

• چمن آرای فرج بعد از شدت در خزان و بهار روزگار لطف شامل حضرت سبحانی است که ذات کاملی انسانیرا در وحشت سرای رحم در دامن .. صراط علی حق نمسکه ... اما بعد آن ناجی از مضایق مهالک و مخالف مسالک ... (280)

• چو مرغ امر ذی بالی ز آغاز / نه از نیروی حمد آید به پرواز (142)

• چون وعده رفته بود که بعضی از اعمال و اوراد بنویسید که طالبان حق را بکار آید، وفای آن وعده لازم افتد. و اگر زیادتى طلبد کواز کتب قوم فراگیرد من الله التوفیق (468)

• حامدا لمن [أ]ظهر سره بحقیقة الإنسان فجعل في الأرض خليفة ... و الصلوة ... علی آله الطاهرین الطیبین المحبوبین أفضل النسب كال الإیقان أشرف الإيمان برضاء السبحان أما بعد میگوید فقیر حقیر بنده آل محمدی این رساله است مستی با نکات الأسرار برای فرزندان و برادران و طالبان صادق حقیقت اهل فطرة سلیم منصف الفطانة که ... قوله علیه السلام لتجتمع امتی علی الضلالة و از نادانی که حقیقت این کلمه اجمالیه (500)

حضرت پادشاه علی الاطلاق عزت کلمته و جلت عظمته... إنک لعلی خلق عظیم؛ زیرا که حسن خلق نوریست از انوار حکمت الهی و سری از اسرار عزت پادشاهی... مالک الخافقین شهنشاه آفاق سلطان حسین، خلد الله تعالی ظلال خلافته... و اولاد امجاد کامکار نامدار... شاه ابوالحسن معین ملک... خلد الله تعالی ملکه... فقیر حقیر... نیز از اجرام بارگاه... بس بتحریر این رساله که به اخلاق محسنی مسمی گشته اقدام نمود... و قبل از شروع بموقف عرض میرساند که ... (27)

• حضرت حکیم علی الاطلاق جلت عظمته که وظایف حمد و ثنای بحکم بحمد بر زبان جمیع موجودات علوی و سفلی جاری و دایر است ... (71)

• حمد بی حد خالق که واهب صور و اشکال است ... (189)

• حمد بی حد و شکر بلا عد منعمی را سزد که شقایق حقایق قرآنی را در حدائق صدور انسانی بشکفانید فوایح و انوار اشجار و روایح ازهار و دقایق فرقانی به مشام جان و جنان ایشان رسانید ... (191)

• حمد بی حد و مدح بیحد لایق حضرت عزت مالک الملکی باشد که همچنانکه در بدو فطرت اولی... ذکر سبی که باعث شد بر تألیف این کتاب بوقت مقام قهستان در خدمت آن بقعه در مجلس عالی ناصر الدین عبد الرحیم بن

ابی منصور، تغمده الله برحمته، در اثنای ذکرى که مى رفت از کتاب الطهارة که استاد فاضل ... مسکویه خازن ... در تهذيب اخلاق ساخته است ... ؛ با محرر این اوراق فرمود که این نفیس را تبدیل کسوت الفاظ و نقل از زبان تازی بزبان پارسی تجدید ذکرى باید کرد... (45)

• حمد بی نهایت و ثنای بی غایت حکیمی را که حکمت کامله و کیفیت مزاج را از امتزاج جواهر عناصر مختلفه الآثار احداث نمود ... و بعد فقیر حقیر ... مظفر بن محمد حسینی شفائی کاشانی را کثرت اشتغال به مطالعه مؤلفات .. قدما .. باعث وداعی به تسوید این مقاله ... شد ... و این مجلد که موسوم شد به خلاصه شفائی مبتنی بر دو کتاب است ... این مقاله را در حفظ صحت از کتب اعظام حکماء ... انتخاب نمود ... (286)

• الحمد لخالق البرایا و الشکر لواهب العطايا و الصلوات والسلام ... ؛ اما بعد مصف این کتاب ابو منخف بن لوط بن یحیی خزاعی عبد الرحمه این کتاب به بحر الأنساب ... (84)

• الحمد لله حمد الشاکرین و الصلاه علی محمد و آله اجمعین ..؛ این مختصریست در معرفت اسطرلاب از تصانیف ... مشتمل بر بیست باب، باب اول در القاب آلات و خطوط و دوائر اسطرلاب آنچه علاقه در وی است حلقه بود ... (155)

• الحمد لله الحنان المنان ذي الفضل و الإحسان و الکرّم و الامتتان مبین البیان ... این دو سوره است حضرت رسول علیه السلام که مفاصله میان بحر کنم ... در خبر است که قال علیه السلام من قال بسم الله الرحمن الرحيم مرة واحدة لم يبق من ذنوبه ذرة ... (81)

• الحمد لله رب العالمین ... اما بعد چنین گوید گلدسته بند ریا حین مناقب ائمه دین بنده حقیر فانی محمد واعظ اصفهانی که چون بدست در جلد دوم جامع المعجزات از ریاض مناقب شاه ولایت و خاتون قیامت ... دسته گلی بست ... اکنون شروع در مجلد سیم میشود که مشتمل است بر فضائل و مناقب و مصائب باقی ائمه علیهم السلام ... (247)

• الحمد لله رب العالمین ... و بعد چون توجه خاطر ملکوت ناظر اشرف اقدس کلب آستان علی بن ابی طالب علیه السلام ... (244)

• الحمد لله رب العالمین و الصلاة و السلام علی سید المرسلین محمد رسول الله و آله اجمعین ... این نامه ایست از ما به برادرانی که ایشانرا انسانیت رنجه داد و اندرون ایشان از خود متقاضی شود ... (251)

• الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام علی خیر خلقه محمد و آله و اولاده و ائمة اثني عشری علیهم السلام، قال النبي صلى الله عليه و آله و سلم كل حسب و نسب ينقطع إلا حسبي و

نسبی، یعنی بدانید که ... و این نسخه را در مسجد اقصی یافتیم بخط امام شریف بن جعفر... این نسخه در اصل تازی بوده است شیخ الحفظ او را لفظ بلفظ فارسی کرده است ... (85)

• الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام علی رسوله و آله ... قال النبی صلی علیه و سلم من ترک الرمی سهم ... حضرت رسالت پناه صلی الله علی و سلم میفرماید که اگر کسی ترک کند تیراندازی را بعد از دانستن، پس بتحقیق ترک کرده باشد سنت مرا و هر که ترک کند سنت مرا پس از امت من نباشد ... (237)

• الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام علی رسوله محمد و آله أجمعین؛ بدان ای سر الله تعالی، طالب حق باید که رعایت اوراد علم سبحانه تعالی در اوقات شریف ... (443)

• الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام علی رسوله محمد و آله و أصحابه أجمعین، اما صاحب تاریخ طبری و صاحب تاریخ اعظم و در زبدة التواریخ آورده اند که در میان قیصر و ملک مغرب دایم جنگ بود مردم بستوه آمده بوده اند از هر دو طرف، آخر قصد صلح کردند، سپاه مغرب بوزیر مبعک روم نامه فرستادند... بدین ترتیب نامه در برگه دیوان الملک بود باقلید و س رسید ... (53)

• الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام علی سید المرسلین و إمام المتقین و خاتم النبیین محمد ... ؛ اما بعد ... این رساله ایست مسمی به تکمیل الایمان و تقویة الایقان در بیان عقاید اسلام و قواعد ملت بر طریقه ستیه اهل سنت و جماعت ... (224)

• الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة و السلام علی رسوله محمد و آله و صحبه اجمعین می گوید أضعف العباد، أصلح الله شأنه، که چون کتاب خلاصة المفاحر ... (190)

• الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة و السلام علی محمد و آله أجمعین، علماء دین گفته اند که مر الله تعالی را هزار ... بس هر که این سه اسم را بداند و خدای تعالی را بین سه نام بخواند گویا که باین سه، هزار نام خوانده است بدانکه بعضی از علما گفته اند که سوره فاتحه تعلیم است از حق تعالی مر بندگان را که جو حمد و ثنا کوبند و معنی «الحمد لله» اینست که بگویند که همه سباس و ستایش (208)

• الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله أجمعین، أما بعد چنین گوید منصور بن عبد الرحمن بن محمد بن احمد الرازی الفارسی که روایت کنند که پیغمبر صلعم فرمود که لكل شیء زکوة و زکوة العلم نشره، معنی حدیث آنکه هر نعمتی از نعمتهای خدای عز و جل زکاتی دارد و زکوة علم نشر کردن و مستفیض گردانیدنست ... و چون حق تعالی ما را این علم ارزانی داشته بود،

خواستم که نشر کنم این کتاب تصنیف کردم، تا تذکره باشد مر خلق را و بنای این بحر بر بیست و دو باب مرتبست ... این کتاب را ایضاح نام کرده شد ... (82)

• الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الاعدوان علی الظالمین و الصلوة و السلام علی خیر خلقه محمد و آله الطاهرین. این رساله ایست در علم کمانداری و هر چه حاجت افتد آموزنده را در انداختن تیر و گرفتن کمان ... این رساله مرتب است بر بیست باب و هر باب آنچه تیراندازان را حاجت شرح داده شد بر طریق استاد و این موسومه گشت با ایضاح ... باب اول ... بدانکه اصل تیرانداختن کتاب خدای عزوجل است و سنت رسول علیه السلام ... (83)

• الحمد لله الذي أحل النكاح و ندب إليه و حرم الزنا و السفاح و توعده عليه ... ؛ اما بعد غرض از تحریر این رساله و جیزه آن است که جمعی از برادران ایمانی ... (458)

• الحمد لله الذي حلى أنبيائه المرسلين بأحسن حلية المتقين و بعث نخبة أصفیائه لیتمم مكارم أخلاق المؤمنین ... ؛ اما بعد چنین گوید تراب اقدام مؤمنین و خادم طلبه علوم ائمه طاهرین علیهم السلام اجابت ملتمس ایشان نمود و بر چهارده باب و خاتمه مرتب گردانید باب اول در آداب لباس ، باب دوم در آداب حلی و زیور پوشیدن و سرمه کشیدن و در آئینه نظر کردن و خضاب کردن باب سوم ... (275)

• الحمد لله الذي خلق السماوات و الارضین ... اما بعد چنین گوید تراب اقدام دوستان ابوتراب امیر المؤمنین ... علیه السلام ذره بيمقدار محمد واعظ اصفهانی خاکسار که این مجلد دویم است از کتاب جامع المعجزات که تشنه لبان بادیه ... (247)

• الحمد لله الذي زين من جزيل عطائه قلوب أوليائه ... ؛ اما بعد چنین گوید فقیر متوسل باسباب خدمت ... که نزد ارباب علم و عرفان روش و مبرهن است نه پیش اصحاب ذوق دو چندان معین و مبین که کیمیای سعادت ابدی مصاحبت اخبار اختیار ست و تخم شقاوت سرمدی مخالطت اسرار است ... از شرح و بیان مستغنی است؛ حضرت قطب الموحدين و غوث المحققين خواجه ناصر الدين عبید الله .. رساله والديه فرموده اند که حق سبحانه و تعالی دل را جنان آفریده ست که با هر کس همنشینی کند از صحبت او متأثر شود ... (2)

• الحمد لله الذي ميز الإنسان بالنطق الحسين... اما بعد معروض میدارد اقل العباد... که بارباب معنی و حقیقت ... حقیر بعد از سیاحت بسیار در اکثر ممالک فرنگستان و غیره که از جانب رضوان آرامگاه... عباس میرزا نایب السلطنه، مأمور بودم پس از تحصیل السنه چند،

از تغییرات زمانه در دارالسرور تقلیس ساکن و در سلک ارباب دولت ابد پیوند روس منتظم گشتم ... (469)

• الحمدلله الذي هدانا إلى توحیده بصفوته محمد المفضل علی عبیده و عترته الأکرمین المخصوصین بلطفه قدیمه و جدیده ... بر الواح ضمائر خجسته سرائر برادران ایمان مینگارد ... (188)

: الحمد لله نعمده و نستعینه و نؤمن و نوکل علیه و نعوذ بالله اما بعد همیگوید بنده ضعیف مستکین المستعین بعون الملک القوی ... (181)

• الحمدلله الواحد الأحد الفرد الصمد العلیم القدیر لیس کمثله شیء و هو السمع البصیر و الصلوة علی أشرف العارفین ... ؛ اما بعد خامه شکسته و زبان و بیان ابکم نشان تراب اقدام ارباب یقین ... (271)

• الحمدلله و الصلوة علی عباده الذین اصطفی محمد و آله خیرة الوری، اما بعد این کتاب دویم است از کتاب حیاة القلوب از مؤلفات احقر عبادالله محمد باقر ابن محمد تقی، عفی الله عن جرائمهما، در بیان تاریخ ولادت با سعادت و غزوات و سایر احوال شریفه ... (277)

• حمد و ثنا مبدعی را که از بدایت صباح وجود تا نهایت رواح عدم حرج در حد پادشاهی اوست و شکر و سپاس موجدی را که از پیشگاه عقل تا پایگاه طبع هرکه هست در تحت اوامر و نواهی او ... (260)

• حمد و ثنا مر خدایرا جل و علا آن توانایی که بر چرخ اعلی همیشه در قبضه قدرت والای او خمیده و چون کمان در کشش زه از تقدیر محکم اوست و شکر بسیار ... درود غیر معدود بر رسول حبیب الله المولود المنزل إلى الثقلین صاحب مقام قاب قوسین خاتم الأنبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم و برکاته آل و جمهور اصحاب او ... ؛ اما بعد میگوید بنده خاندان نبوت ... که در هنر تیراندازی اگر چه کتب بسیار مشهور است ... این مختصر متضمن نمود ... بر حکم اتحاف الملوک ... اقالیم الشرق ... خلیفة الله فی العالمین حیدر دهر در شجاعت ... (516)

. خداوندا به عشقم راه بنمای / دری بر رویم از تأیید بگشای (282)

. خداوندا دلم را چشم بگشای / بمعراج یقینم راه بنمای (287)

• در خطاب ظل اللهی خلافت ... جلال الدین و الدنیا اکبر پادشاه، خلد الله ملکه، آورده اند که ایکشمنش حکیم بعزیمت اکساب دانش آموختن حکمت آن استاد دانا یعنی سقراط را ملازمت کرد ... پس ای پادشاه بزرگ توانا

درین کتاب به پیشکش آوردیم خلاصه دین راست که خدا..... اسناد دین حق انجیل است و طرف دیگر حکیم دانایی ... این را آئینه حق نما نامیده شد، چرا که همچنانکه در آینه چیزهای محسوس روشن دیده می شود و اینچنین درین کتاب دین حق و معقول بر وجه احسن مشاهده عقلا ... شبهای دراز بروز آوردیم جهدها کردم و محتتها... (1)

• ذره یعنی فاضل ترین و بهترین نیکنوی ها ذکر لا إله إلا الله است و خدای تعالی جل جلاله فرموده که در قیامت سعادت مندتر نزد من کسی باشد که اگر لا إله إلا الله از اخلاص مداومت کرده باشد باین کلمه هیچ گناه در دیوان اعمال او نگذارم و هیچ عملی مثل این نیست ... (79)

• « رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهِيَ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشْدًا »... همی گوید بنده ضعیف مستکین ... مدتی است مدید و عهدی بعید که تسوید سوره یوسف علیه الصلوة و السلام با حل الفاظ و معانی و تفسیر کلمات و مبانی و آن با تحقیقات ارباب تحقیق و لطایف و اشارات و اصحاب تدقیق که در این سوره کریمه بنظر این فقیر حقیر رسیده بود و بر طبق مجالس تذکیریه مرقوم رقم کلک بین کشته همواره خاطر متوجه آن همی بود تا تفسیر حدایق الحقایق که روضه است پر از ازهار و شقایق ... جمعی از دوستان ربانی ... (268)

. « رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهِيَ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشْدًا »؛ بعد از حمد ذوالجلال و قادر بر کمال لم یزل و لایزال. دانای کل حال و معبود بی زوال ...؛ بعد از حمد خدا و نعت شریف آن سلطان سند انبیاء و سرور اصفیا و شفیع روز جزا... محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم و مناقب چهار یار ... و المرتضی الأئمه و فرزندان ارجمند ایشان و اصحاب کبار ایشان ... راویان اخبار و ناقلان آثار چنین خبر داده اند که وقت ... چون پیغمبر علیه السلام بیطحنی که رسیدند در میان بطحاء آثار وحی نازل شد ... (50)

• « رَبَّنَا لَا تُرْغِ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً أَنْتَ الْوَهَّابُ ، رَبَّنَا أَنْتَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ »؛ سپاس آفریدگاری را که آغاز همه از اوست و انجام همه بدوست بلکه خود همه اوست و درود برگزیدگانی را که راهنمایان اند خلق را باغاز و انجام خصوصاً بر محمد و آل او علیه السلام؛ دوستی عزیزی از محرر ضعیف این تذکره، التماس کرد که نبذی از آنچه سالکان راه آخرت مشاهده کرده اند از انجام کار آفرینش ... (5)

• رب یسر و لاتعسر، نخواهد هر چه گوید مرد کمراه ... (195)

• روایت می کند که یک مردی بود صالح نام، آن مرد در یکشب جمعه در گورستان رفت

دو رکعت نماز خوانده مراقبه نمود که در آن وقت ند حلقه از اهل گورستان دیده (26)

• زیبا ترین آیتی که نکته شناسان حقایق قرآنی دیبا چه صحایف معانی را به بیان آن بجلی و محلی سازند و خجسته ترین صورتی که حافظان مخازن دقایق فرقانی ... اما بعد بر نظر مشرفان مناظر حقیقت واضح ... چنانچه در روزگار فرخنده آثار ... سلطان السلاطین ... (8)

• زینت عنوان هر نامه نامی و زیور دیباچه هر صحیفه کرامی حمد مبدعی است که منشی حکمت بالغه و کاتب قدرت کامله اش بقلم ابداع و خاتمه اختراع جراید عواید انسان را بارقام اکرام و علم الانسان ما لم يعلم مرقوم گردانید ... اما بعد چنین گوید بنده فقیر و کمینه حقیر ... که این رساله ایست مسمی به بدایع الانشاء مشتمل بر محاورات خطابی و جوابی که جهت فرزند عزیز قره العین رفیع الدین حسین، طال عمره و سایر طالبان در حین عبارت و قید کتابت می آید ... (92)

• سبحانک اللهم یا قدوس و یا طیب النفوس اتمم لنا انوار معرفتک و اذقنا حلاوة مغفرتك، شکر شیرین شربت حیوة حکیمی را جل شأنه ... (183)

• سپاس بی قیاس حکیم درمان آفرینی را سزاست که به اقتضای حکمت بالغه استخراج تقویم ابدان بشریه فرموده . و سپس یاری دهنده بندگان در علم و عمل و نگاهدارنده است از لغزش و زلل و هو حسبنا و نعم الوکیل ... (221)

• سپاس بی قیاس واجب التعظیمی را که بتشریف نطق انسان را مشرف ساخت و کلام موزون و علم اوزان موهبت فرمود ... ؛ اما بعد بدانکه این مختصریست از منشآت و حیدی تبریزی در علم عروض و قافیت و صنایع الشعر که از برای برادر زاده خود تألیف کرده تا بدین مقدمه در اوزان مدخل کند و حدود قافیه بشناسد و صنایع الشعر بداند و این را جمع مختصر نام نهاد ... (256)

• سپاس بی قیاس و حمد بی حد مر آن کنز خفا را باد سرمد که چون روز ازل را چست دم زد ز خلوتخانه در بیرون قدم زد ... ؛ اهل معرفت گویند که محسن علت غائی ایجاد است و عشق اساس حسن را بنیاد (239)

• سپاس حق شناس و ستایش نیایش اساس خداوند بی چون را که بندگی او سرمایه زیندگیست و پرستاری او پیرایه فرخندگی ... و بعد چون یاد کردن ایزد بی مثال و روی دل با او داشتن در سراسر ازمنه و احوال نازع سلاسل خستگی و شکستگی است ... ذره بی بها در نظر اصحاب کیاست و ذکا، علم الهدی، جعله الله من المتقربین الیه ... و سزد که نام این مجموعه بعد از رسیدن بانجام زبور الهی گردد و یا دکنندگان

کردکار را از فواید و عوایدش نفع بسیار و بهره بی شمار رسد ... (447)

• سپاس حکیمی را که افکار حکماء و انظار علماء در معرفت نه او متحیر و پریشانند و درود بر کاملان، خاصه حضرت مصطفی و آل و اصحاب او ... و از هر جا استفاده کند تا آن عقائد بمزید استحکام و رسوخ موصوف گردد و بدرجه یقین برسد ... اللهم أرنا الحق ... و آله الطیبین الطاهرین ... (248)

• سپاس و ستایش بی قیاس و مدح و حمد بی حد و عد لایق حضرت عزت صانعی باشد کی ... صلوات صلوات و تحف تحیات ... راه نمایان دین و مهتر پیشوایان یعنی محمد مصطفی. و علی آله و ... جنین کوید محرر این رسالت و مقرر این مقالت أحوج خلق الله ... بحکم آنکه شریفترین نوعی از انواع علم ریاضی که جزوی است از اجزاء حکمت نظری علمست ... و چون آن علم بر وجهی که استاد صناعت صاحب مجسطی تقریر کرده است از اشکالات عظیم خالی نبود مبرزان و متأخران که حرمان طلاب ... در حل مشکلات و کشف آن معضلات جهد المقل بذل کرده اند ... و چون ساعد توفیق بزور سعادت تأیید ربانی زینتی گرفت ... (21)

• سپاس و شکر پروردگاری را که عقول عقلای عالم از ادراک کمال ذات او قاصر است ... (14)

• ستایش بی مثل و انباز سزاوار خداوند بی نیازی است که تذکر مصائب و استماع نوائب سربازان مالک قرب و وصال و جان فشانان ... ؛ اما بعد، تشنه آب زلال فیوض ربانی و آرزو مند ادراک سعادت ... (253)

• ستایش و سپاس بی قیاس مر خیاطی را که بی سوزن الوهیت و ربوبیت لباس فقر در بر و دوش ... ؛ بعد از توحید واجب الوجود و درود نامعدودا بر آن سید عاقبت محمود باد ... ؛ اما بعد بدانکه نموده می شود بر ارباب تحقیق و اصحاب تصدیق که سبب تألیف این رساله شریف آن بود که روزی جمعی از دیوانه گان پریشان ... هر یک از اهل مجلس بجانب این فقیر حقیر ... ناظر شده معلوم میکردند که ترا بایست در طریق و رسم قلندری و خرقة پوشی و آزاده گی و آداب این سلسله سخنی چند؛ ولیکن این فقیر را هیچ لیاقت آن نبود که در این علم اختیار تصنیف نمایم ... (3)

• سر نامه بنام آن خداوند که دلها را بخوبان داده پیوند / ز عشق آراست لوح آب و گل را بدان جان زندگی بخشید دل (291)

• السلام علیک یا وارث آدم صفوة الله، السلام علیک یا وارث نوح نبی الله ... (467)

• سورة الأعراف، مکية و هي مائتان وست آیات، بسم الله الرحمن الرحيم، المص نام قرآن است یا اسم اینکه سوره یا هر حرفی

اشارات است باسمى از اسمای الهی چون اله و الطیف و ملک و صبور یا حرفی کنایت است از صفتی چون اکرام و لطف و مجد و صدق یا ایمان است باسم المصور یا بعضی حروف دلالت بر اسما دارد و بعضی بر افعال تقدیر چنین بود ... (490)

● سورة الضحی و هی إحدى عشر آیت، بسم الله الرحمن الرحيم، خبر است از رسول صلی الله علیه و سلم که او گفت هر که سوره و الضحی بر خواند او را بود بعدد هر سالی و یتیمی ده نیکی قوله جل جلاله والضحی سوکند برو شنای روز قوله تعالی واللیل إذا سجدی و سوکند به شب جون تاز استند ... (90)

● سورة مریم، مکية و هی ثمان و تسعون آية، بسم الله الرحمن الرحيم، کهیعض در مواهب صوفیا بادیه از مواهب الهی که بر آنحضرت شیخ رکن الدین علاء الدولة والدين سمنانی، قدس سره، فرود آمده مذکور است که حضرت رسالت پناه علیه الصلوة و السلام را سه صورت است یکی بشری قوله إنما أنا بشر مثلکم دوم ملکی چنانچه فرموده است: اني الست كاحدکم اني ایت عند ربي يطعمني يسقيني سيوم حقى، كما قال لي مع الله وقت لا يسعني فيه ملك مقرب و لا نبي مرسل و ازین روشن تر ... (489)

● سورة يونس عليه السلام و مکية ... بسم الله الرحمن الرحيم الر حروف مقطوع، ابن زید رحمة الله اسامی ... و علم الهدی قدس سره فرمود و در بحر آورده که هر حرف ... تلک این سوره و آیات الكتاب الحكيم آتھای قرآن مشتمل بر حکمتست یا محکم که در وی تناقض و اختلاف نیست یا آنکه رقم نسخ بر وی کشیده نشود یا کسی بر تخيير وی قادر نبود ابن عباس رضي الله عنه فرموده که چون اساس نبوت محمد صلی الله علیه و سلم تأکید یافت .. (484)

● سورة مریم عليها السلام مکيست و نود و هشت آیه است، ابوامامه از ابی بن کعب روایت کرد ... (347)

● سوی ویرانه ام آمد سحرى جلوه کنان / بهر پرسیدن بیمار خود آن سر و روان (160)

● شرح مجموعه صنع تو ندارد پایان / یک رباعیست ز ترکیب عناصر انسان (352)

● شکر مر خدای را که از وست ابتدا و بسوی اوست انتها و بدوست اختیار همه چیزها (220) ...

● شکر و سپاس و حمد بی قیاس پادشاهی را سزد که برگزیده آدم و نوح و آل عمران را از جمیع مخلوقات، مشرف گردانید، از پس ایشان پادشاهان نامدار و سلاطین عالی مقدار بر سر بندگان بداشت ... ؛ اما بعد همی گوید ... محمد بن

حاجی کامران استرآبادی ... (240)

• شکر و سپاس و حمد بقیاس پروردکاری را که برید و هم در سیاحت ساحت عظمت او کام بر نتواند گرفت و درود بر سیدی که طاوس فکر در پرواز هوای وصف او قوادم و خوفاً باز نتواند کرد ... چون بمدد و املائی دولت خداوند خواجه جهان و دستور صاحبقران نظام الملک ... ابوالمفاخر محمد بن ابوسعید الجندی دو قسم از کتاب جوامع الحکایات و لوامع الروایات که مشتمل بود هر قسمی بر بیست و پنج باب بتحریر پیوست قسم سوم در بیان طبایع و اخلاق مذموم که ... (261)

• شکستی عهد بر دل‌های غمگین سوخت داغی / ندانم تا چه گل‌ها بشکفت آخر از این گل‌ها (480)

• شنیدم روزی از خونابه‌نوشی / چو گل از باده خل در خروشی (466)

• صد هزار زواهر جواهر حمد و سپاس و غرر درر ثناء بی قیاس نثار حضرت با جلالت آفریدگاری و تحف تحیات و طرف صلوات بر آن مهتر سپهر نبوت .. محمد مصطفی علیه من الصلوات از کاهها و من التحیات آنهاها ... و بر صحابه کرام او باد ... أصحابی کالنجوم بأیهم اقتدیتم اهتدیتم و علی آله البررة الکرام ... فصل، حمد و ثناء مجدد مر خدایی را که ممالک هفت کشور و اقالیم بحر و بر از بر تو انوار آفتاب عدل کامل ملک آرای ... مالک ممالک عرب و عجم خورشید ... (96)

• طریقه او آنست که باید اسم او و مادر او را بحساب ابجد در آورده و وو طالع حمل الرجال بدانکه جالینوس و جاماس حکیم گفته اند که چهل خانه اول برج است ... (459)

• عمری ز رخت بودم با خاطر خون جانا / ودعت و اودعت فی قلبی أشجانا (429)

• عینان لم یکتبهما قلم فی کل عین من العینین نونان ... مقادس قبسات أنوار تسبیح و تحمید وقف حرم کبریای ناظم کارخانه ابداع و تکوین ... (252)

• فاتحه کتاب مستطاب آفریش و پیرایه صحیفه دانش و بینش حمد خداوند خرد بخش سخن آفرین صورت نمای معنی ایجاد تکوین است ...؛ [متن] پیرایه ده دیباچه سخن، حمد حکیمی است که ملک معنی را به وساطت تیغ ناطقه مستمر معشر بشر گردانید ... (138)

• [فصل اول]، ابتدای این سخن را تصنیف نمودم برای همه کس ای مخلص خدا تو فیلوس برای عمل و تعلیم تا آن روزی که به حواریان برگزیده خود را بروح القدوس موعظت میگردان، صعود نمود ... (55)

• فهرست اسامی کتب کتابخانه مبارکه؛ الف شرح دیوان ابونواس، اشعار عربی، شرح قصیده ابن فارض، ایضا، دیوان ابن معتز، ایضا،

دیوان عربی امیر ملیجک، ایضا، دیوان حضرت امیر (ع) و شرح آن، ایضا... رساله تصنیف ادیب الممالک، ایضا، أحسن الکبار، ایضا... (464)

• قال شیخ الإمام أبو المظفر... سپاس مر خدایا که بیافری خلقانرا بر ابتدا و بدانچه خواسته بود... و درود بر مصطفی محمد برگزین خلقان و سید پیغمبران و خاتم انبیا و رسولان و صلوات الله علیه و آله الطیبین الطاهرین .. گروهانی که غالب بر ایشان پارسی بود بدان که ترجمه باشد الفاظ قرآنا بر وجهی که ایشانرا بخوندن آن فی الجملة سبیلی باشد هر چند که اندر مجالس علم تفاریق آن همی شنیده اند و از بهر آن چند کس تعرض کردند اندر عصرهای مختلف که ترجمه کنند کتاب خدایا جل جلاله بفارسی و چون بزرگان اندران مطالعه کردند و خللهای بسیار یافتندی... (163)

• کنون بشنو ای یار نیکو سیر / که گویم بتو شرح این مختصر (475)

• گفتار اول، اندر یاد کردن حد طب و موضوع و موضوع آن و یاد کردن یاد کردن جزو علمی و عملی از آن و یاد کردن ارکان و مزاج و اخلاط؛ نوزده با بست، باب نخستین اندر حد طب و موضوعات آن، بیاید دانستن کی طب علمی است کی طیب بدان علم اندر حالهای تن مردن... (56)

• گفتار در بیان عجایب و غرایب عرصه ربیع مسکون که از ممکن غیب روی نموده باراده فاعل مختار و قادر کن فیکون؛ هر چند پیک تیزرو وهم بسر حد تصدیق غرایب امور نرسد، اما چون عقل دوربین که مقداری ارباب یقین است... از جمله بدایع وقایع یکی اینست که در حدود ولایت جین از ساکنان آن قومی میباشند بر شکل بشر اما موی ایشان شبیه بموی حمدونه است و قوت خیزان نیز دارند... (481)

• لك الحمد يا من بیده الملك و هو على كل شيء قدير و الصلاة على جميع الأنبياء و المرسلين خصوصا على سيدنا و مولانا محمد السراج المنير و على آله و أصحابه التابعين أجمعين و بعد فيقول الفقير المحتاج إلى الغفور الراجي يعقوب بن عثمان بن محمود بن محمد الغزنوي ثم الچرخي ثم الشيزري...؛ قد التمس متى أن أكتب لهم تفسير سورة الفاتحة و سورة الملك منتخبا من تفسير الكشاف و الكواشي... بدان ای عزیز که عبدالله بن عباس... (201)

• لله الحمد قبول كل كلام/ بصفات الجلال و الاكرام (315)

• موزون ترین کلامی که غزل سرایان انجمن انس و محبت و... (429)

• نحمدک یا من حبب الينا حمية الاسلام و لم يجعلنا بلا غيرة کمن ينشأ في الحلية و هو غير مبين في الخصام...؛ اما بعد چنین گوید بنده حقیر که این رساله ایست در جهاد و دفاع و مشتمل

است بر مقدمه و شانزده فصل و خاتمه، اما ... سبب تألیف رساله اینست که چون چندی قبل از این طایفه روسیه منحوسه بحیله و غدر و مکر اهالی تفلیس را که در دین ما آنها قرین بودند، فریب داده و بدون مجادله و مقابله بلد مزبور را بتصرف خود در آوردند ... (7)

• نحمدک یا من لایحیط بجمع نعمه عدد و لا ینتھی تضاعف قسمه إلى آمد و نصلی علی سیدنا محمد النبی المجتبی و عترته سیما الأربعة المتناسبة أصحاب العباء؛ أما بعد فإن الفقير إلى الله الغني ... (285)

. نخستین بر این نامه دلگشای / سخن نقش بستم بنام خدای (278)

• نفحات وصلک أوقدت جمرات شوقک فی الحشا زغمت به سینه کم آتشی که نزد زبانه کما تشاء (441)

• هذا کتاب أربعین الجلالی فی الانشاء من إنشاء سلطان سلاطین المشایخ قدوة العلماء الراسخین خواجه معین الدین الجامی، نور الله مرقدہ و برد مشهده، جمعه و بوبه و نقحه و زینه الفقیر الحقیق یوسف أهل، أصلح الله شأنه و هداه و رزقه ما یتمناه فی دینه و دنیاہ ... بسم الله الرحمن الرحیم و به تقيت، أحمد الله المحمود الذي خلق نور محمد صلّم قبل الأشياء ثم خلق من نوره العرش و الكرسي و اللوح و القلم و أرواح جميع الأنبياء والأولياء ... (350)

• هر کس این نام طلسم را با خود نگاه دارد سحر و جای بر روی کار نکنند ... بسمله در خبر است که روزی خواجه و غلام به سفر رفتند ... (479)

• هر که نه گویا بتو خاموش به / هر چه نه یاد تو فراموش به (192)

• هو الله احد الله الصمد که پایه حقیقت بی چونش از دایره دریافت و احاطه شناخت برتر است و تفکر ادراک کنه ذاتش کاشف الانوار ... (58)

• یا دائما للفضل علینا بتوفیق محامدک و یا باسطة لأیدینا لتتمیق رسائلک، اهدنا هداية كافیة علی وجه الكفاية... ؛ و بعد فیقول العبد الفقیر... لما صرفت معظم عمری و عنفوان شبابی فی ملازمة الفقهاء الماهرين فی البلدة القاهرة بخارا... کتاب الطهارة وهي مشتمل علی ستة فصول؛ الفصل الأول فی فرائض الوضوء ... (59)

• افتاده ... اجل نجار زار اینچنین ملک اسکندر سر دخمه ره استوار کرد مدت سه ماه آنجا بود بعد از آن راهی شد . پوشیده مباد که در اوایل که منصب صدارت عبدالعزیز خان بن عبیدالله تعلق ... جنین گویند که در ایام ملوک عجم خصوصا پادشاه عادل نوشیروان ... (95)

• افتاده ... از مادر و پدر و فرزندان و همه آدمیان ... باب دویم در فضیلت وضو و

غسل و پست داشتن موی لب و مسواک کردن و این باب مشتمل است بر سه فصل ... (478)

• افتاده ... اعتقاد نصاری است که عیسی را که میگفتند و آن الله بر حالت دلالت می کند وجود او مسبوق بعدم است و آن منافی اولویت بود. معنی اینست و با مردمان سخن گوید ... « قَالَتْ رَبِّ اَلِي يَكُونُ لِي وَلَهٗ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ » جمله مستأنفه است در جواب ماذا قالت مریم، استفهام برای تعجب است «وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ» حال است معنی اینست مردم گفت مرا فرزند از کجا باشد و ولد چگونه شود و حال اینست که من هیچ بشری نرسیده و هیچ شوهری روی من ندیده « قَالَ كَذَلِكَ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ » ... (91)

• افتاده ... او تغیر عجب یافته خلیفه قدری از آن آب چشید ... باب نهم در عفت و آن احتراز باشد از ارتکاب محرمات، خصوصاً از شهوت حرام و این از جمله مکارم اخلاق است ... (36)

• افتاده ... این تیر که مقابله نشترهای آهنین دلهای ظالمانست و سپر در برابر تیر دیده سهمگین کمان ... فصل فی ذکر الوزراء و العمال ... (2) الباب الثالث فی العلم و فیه فصول و تفصیل (449)

• افتاده ... بدوزخ اندازید و بهر حبه که از کجا پیدا کرده است و بکجا صرف کرده است ... باب (دوم) فی الزهد، قال الله تعالى وقل متاع الدنيا قليله ابو جلاء رضی الله عنه روایت می کند از رسول علیه السلام گفتند هر کجا زاهدانند که رغبت دنیا ندارد، شمایان با وی نزدیک شوید ازو نصیحت شنوید ... (25)

• افتاده ... برسام گفت این فعل ایشان بسندیده من افتد، گفت مردی رفته خبر بیاورد ... فرستادن ملک برسام با ملک اسکندر عالی مقام، در تاریخ صبری آورده است که چون روز شد برسام یکی از دانایانرا فرمود که بنزد اسکندر رفته ... (51)

• افتاده ... برو و صد هزار درم بخشش را بر آن قرار داده بستان باب چهلم در تربیت خدم و حشم ... (35)

• افتاده بکرد هر کسی را باندازند گناه او بگیرد و آنگاه مالک گوید ... باب چهارم در بیان صفت بهشت و اهل آن، قوله تعالى: « اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ » ... (444)

• افتاده ... باک صورت و باک سیرت بیافت بی علت بی عیب بی ریب بی حسد بی غیرت بی ناز بی مخالف « وَ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ » و ایشان پوند در وی جاودان باشندگان نه میرندکان و نه کراشیدگان و چون منافقان مثل باران و آتش شنیدند گفتند این کلام ربانی نیست ... « اِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْيِيْ اَنْ يُّضْرَبَ مَثَلًا » خداوند عز وجل

• افتاده ... تأیید سنت و موافقت جماعتست اگر بتلیس شیطان و تمویه نفس بدفرمای... بسم الله الرحمن الرحيم، رب يسر و لاتعتر، أعوذ بالله من الشيطان الرجيم ... می خواهم بخدای تعالی و التجا می کنم بدو از دیو و کندها او ان دیو کی از نزد خداوند تعالی داندست و از رحمت او دور کرد ... بسم الله الرحمن الرحيم، من آغاز کنم بنام خدای بخشاینده مهربان و یا آغاز کنید بدان قول اول اخبار ست کی خواننده قرآن از حال خود آگاهی می دهد کی من آغاز می کنم و وخیر و برکت در آن دانم امیرالمؤمنین علی ... روایت کرد از بیغامبر صلی الله علیه و سلم کی هیچ نبشته نباشد ضایع کداشته... (196)

• افتاده ... حسن بن علی بن ابی طالب رضی الله تعالی عنهم در وقتی که ... مصعب بن زبیر وفات یافته بود جامهای خود را سیاه کرد؛ تکمله چهارم در بیان آنچه تعلق بجامه خواب دارد ... (448)

• افتاده ... دارند و بشما خراج بدهند، ای مردمان اگر دولتخواه منید سخن اینست ... راویان اخبار عبدالله بن عباس، وهب بن حنه و کعب الأحبار، مقاتل بن سلیمان رضی الله عنهم أجمعین چون حضرت یوسف علیه السلام از دنیا رحلت نمود قوم فراعنه بر اهل مصر غالب آمدند و ملک از ایشان بسندند ... (465)

• افتاده ... دانند که تحقیق بدین امریست لازم و از لقای بدین درجه علیا فرضی است ... و اولاد امجاد کامکار نامدار ... فقیر حقیر ... نیز از اجرام بارگاه ... بس بتحریر این رساله که به اخلاق محسنی مسمی گشته اقدام نمود ... و قبل از شروع بموقف عرض میرساند که ... (30)

• افتاده ... دلگرم نبودی از رشک آسمان نیا سودی و اگر از فیض عروجش ...؛ و بعد بر ضمایر ... (11)

• افتاده ... روزی که در گورش نهادیم هر شب تا روز ... حکایت ابو مطمع مر حاتم اصم را گفت میشنوم که سفرهایی میکنی و بیابانها میذاری بی زاد و راحله گفت زاد تو چیست ... (24)

• افتاده ... فصل در تبیض زرنیخ، اگر خواهد که روح زرنیخ را ... فصل چهل طلق ... (457)

• افتاده ... قرار یافت. سرداران و گردان و گردن کشان باو مطیع شدند ... راوی گوید که چون افراسیاب به نزدیک ... رسید ... اما راوی چنین روایت می کند که منوچهر از تخت نشین پشنگ خبردار نبود ... (351)

• افتاده ... مهیبی بر آمد دیدند از جانب آسمان ابر سیاهی مار عظیم منقش ... الغرض هر

روز هفت نوبت خدای تعالی از مار و ماهی رزق آنها را میرساند ... داستان در آمدن ملک اسکندر در ظلمات بطلب آب حیات، شیخ علاء الدین علامه میگوید هر چیزیکه حضرت خضر علیه السلام با ملک اسکندر فرمودند (52)

● افتاده ... میشوید بآب پاک ثواب که رسیده بود از جه آب (483)

● افتاده ... و اطعنا و سقینا و کل بلاء ... فصل سیوم در آداب طعام خوردن و آنچه بدان متعلق است ... (23)

● افتاده ... و امیرالمؤمنین علی رضی الله عنه گفته است که رسول صلی الله علیه، فرمود هر که کافر را در معرکه کشد بعدد هر موی که بر اعضای آن کافر باشد خدای تعالی امر فرماید بنام آن بنده در بهشت کوشکی بنا کنند ... فصل چهارم در ورد بعد از سنة بامداد ... (477)

● افتاده ... و بعد از آن اعمال چنین در حدیث آمده که بدرستی . مالک الخافقین شهنشاہ آفاق سلطان حسین، خلد الله تعالی ظلال خلافته ... و اولاد امجاد کامکار نامدار... شاه ابوالحسن معین ملک .. خلد الله تعالی ملکه ... فقیر حقیر ... نیز از اجرام بارگاه ... بس بتحریر این رساله که به اخلاق محسنی مستی گشته اقدام نمود . و قبل از شروع بموقف عرض ... (43)

● افتاده ... و توحید موجب انفراد در اولوہیت؛ سؤال «ایک نستعین» عطف بر «ایک نعبد» است؛ «صراط الذین أنعمت علیہم»، بدل است از «الصراط المستقیم» ای اهدنا صراط الذین أنعمت علیہم، معنی اینست، ثابت دار ما را بر ره کسانی انعام و احسان کرده بریشان از بیغمبران و صدیقات و شهیدان و صالحان جنانجه در محلی دیگر گفته ... (89)

● افتاده ... و نکیر و از هول قیام و فزع آنروز در امان باشد باب اول در عقوبت دوستی دنیا داران؛ باب دوم در فضیلت زهد تقوی؛ باب سیوم در فضیلت ذکر حق ... و تعالی؛ باب چهارم در فضیلت اخلاص؛ باب پنجم در فضیلت علم علماء باب ششم در فضیلت بسم الله الرحمن الرحیم : باب نوزدهم در فضیلت صبر کردن باب سی ام در فضیلت صبر و محنت. نقل عبد الله بن عباس رضی الله، روایت می کند ... (22)

● افتاده ... و همه علم بسم الله در باء بسم الله ای بی مکان و بی ما یكون یعنی هر چه بود من بود ... «بسم الله الرحمن الرحیم» آغاز میکنم بنام خدای نیک مهربان و نیک بخشاینده و به الوهیتش شناختندش عارفان و بهمریانیش روزی یافتند عالمیان و به بخشش او نجات یافتند کناه کاران، بس هر که این سه اسم را بداند و خدای تعالی را بآن بخواند گویا که آن هزار نام خوانده است ...؛ بدانکه بعضی از علما گفته اند که

سوره فاتحه تعلیم است از حق تعالی و معنی «الحمد لله» این است که بگوئید که همه سباس و ستایش ... (207)

• افتاده « وَ يَا قَوْمِ مَا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاةِ وَ تَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ ، تَدْعُونَنِي لَا كُفْرًا بِاللَّهِ وَ أَشْرَكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَ أَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ »، این خریل را گفتند چرا دین ما را میبکداری و برستش مدیران را اختیار میکنی و بجی سبب ایادی ملک را کی خویش ... (197)

ص: 583

«نماہ کاتبان نسخ خطی»

- اپاقي بن خواجه محمد (216)
- اسحق بن محمد بن محمد بن محمود، يمانی (189)
- اسماعیل بن ملا محمد، ملایری (80)
- اقلیدی، محمد صادق بن عبد الصمد، خطیب اقلیدی.
- اندخودی - ملا حاجی محمد بن ملا محمد زاهد اعلم بن ملا میر محمد اعلم اندخودی.
- اوزیک خواجه ولد بابا میلا نعمت الله قصه خوان (51)
- ایروانی، محمد بن ملا مهدی، ایروانی.
- تاشکندی، محمد حکیم خواجه بن اسکندر خان، تاشکندی.
- جعفری به شیخ راجو منخوم جعفری.
- جیلی < صالح بن احمد، حسینی جیلی کو چسفہانی.
- حاجی عباس (195)
- حسینی - علي بن شريف بن فخر الدين، حسینی.
- حسینی « صالح بن احمد، حسینی جیلی کو چسفہانی.
- خجندی به ملا سید اکرم، خجندی.
- الخطیب - محمد بن محمد بن محمد العمید الدین الخطیب .
- خطیب اقلیدی، محمد صادق بن عبد الصمد، خطیب اقلیدی.
- درگزینی < میر محمد بن علاء الدین، درگزینی عراقی
- درویش محمد بن درویش جلال، نیشابوری (33)
- شیخ الاسلام بن عبدالحق (209)
- شیخ راجو منخوم جعفری (88)

• شیرازی « قوام الدین محمد، شیرازی.

• صالح بن احمد، حسیتی جیلی کو چسفہانی (21)

• عاقتو عاریوس ... (119)

• عبد العزیز (41)

• عبید اللہ بن عبدالکریم (210)

• عراقی « میر محمد بن

ص: 584

علاء الدین، درگزینی عراقی

- علی بن شریف بن فخرالدین، حسینی (20)
- علی میرزا داداش قلی، مازندرانی (353)
- فرید بن شیخ نظام الدین (181)
- قطب بن منہاج بن برہان بن شمس بن محمود بن محمد، اللہوری (472)
- قوام بن محمد، مازندرانی (96)
- قوام الدین محمد، شیرازی (396)
- کلب آستان ائمہ دین مبین سید... (12)
- کمال الدین بن عبد السید (352)
- کوچسفہانی « صالح بن احمد، حسینی جیلی کوچسفہانی.
- اللہوری، قطب بن منہاج بن برہان بن شمس بن محمود بن محمد، اللہوری.
- مازندرانی « علی میرزا داداش قلی، مازندرانی.
- مازندرانی « قوام بن محمد، مازندرانی.
- محمد بن محمد بن محمد العمید [الدین الخطیب] (197)
- محمد بن ملا مہدی، ایروانی (163) (484)
- محمد حکیم خواجہ بن اسکندر خان، تاشکندی (40)
- محمد رضا (447)
- محمد شامل بن نور محمد بن سعداللہ (93)
- محمد صادق بن عبدالصمد، خطیب اقلیدی (13)
- محمد صادقی بن ملاکرم علی از موضع بیجوح (208)
- محمد علی بن محمد اسماعیل (106)

- محمد غني بن حاجي محمد (29)
- ملا حاجي محمد بن ملا محمد زاهد أعلم بن ملا مير محمد اعلم، اندخودی (488)، (473)
- ملا سيد اكرم، خجندی (27)
- ملايری - اسماعيل بن ملا محمد ملايری.
- ملايعقوب (500)
- مير محمد بن علاء الدين، درگزینی عراقی (8)
- ميرزا علي محمد ... (37)
- ميرعلی (310)
- نعيم الدين كاتب بن صدرالدين مذهب (437)
- نيشابوری « درویش محمد بن درویش جلال نيشابوری.
- يمانی (اسحق بن محمد بن محمد بن محمود، يمانی

«نمايه محل كتابت نسخ خطي»

• آقسو (27)

• اردبيل (280)

• اصفهان (106)

• بابالار (212)

• بخارا (8)، (150)، (178)، (235)، (360)، (250)

• بلخ (59)، (62)

• تفليس (469)

• دارالعباده يزد (31)، (403)

• پطرزبورگ (264)

• دارالسرور تفليس (469)

• دار السعاده زنجان (501)

• دارالسلطنه هرات (96)

• دارالكتب خاقانيه - بخارا (8)

• زنجان (501)

• سمرقند (161)

• سيالكوت (226)

• شاپورغان (شبرغان) (60)

• شيراز (398)

• قازان (108)، (210)

• قريه ديوين (163)، (484)

• قریہ شاغلان بہ رباط عالیحضرت سید محمود (195)

• قوقند (149)، (171)، (179)

• کشمیر (131)

• محلات (397)

• مدرسہ ملا ابراہیم در قریہ طاشلچو از ولایت قزان در طریق آلاط (210)

• مسجد ایلچی، محلہ احمد آباد - اصفہان (106)

• مشہد (222)

• نسف (510)

• نعمت آباد (378)

• وان (ترکیہ) (498)

• ولایت آفسو (27)

• ہرات (96)

• یزد (31)، (403)

ص: 586

• سده 6-7 ق (56)، (196)

• 30 ق (197)

• سده 7-8 ق (198)، (199)، (219)

• 709 ق (189)

• 710 ق (5)

• سده 8 ق (200)، (242)

• (472)، (21) ق 830

• 836 ق (96)

• 866 ق (20)

• 867 ت (406)

• 874 ق (350)

• 886 ق (310)

• 888 ق (99)

• 890 ق (6)

• 892 ق (437)

• سده 9 ق (14)

• سده 9-10 ق (16)، (46)، (91)، (371)

• 915 ق (398)

• 916 ق (181)

• 922 ق (256)

• 934 ق (485)

• 939 ق (145)، (396)

• 941 ق (144)، (307)، (331)، (434)

• 942 ق (104)، (105)، (387)

• 945 ق (294)

• 948 ق (122)

• 951 ق (385)

• 952 ق (146)

957 ق (343)، (312)، (309)

• 959 ق (295)

• 961 ق (301)، (490)

• (98) ق 962

• 967 ق (302)

• 972 ق (229)

• 975 ق (347)

• 976 ق (30)، (231)

• 978 ق (59)

• 983 ق (311)

• 985 ق (291)، (304)

• 986 ق (38)

. 988 ق (31)

• 991ق (234)

• 993ق (62)

• 998ق (82)

سده 10 ق (33)، (36)، (41)، (297)، (260)، (243)، (89)، (74)، (63)، (326)، (316)، (313)، (305)، (300)، (344)،
(341)، (340)، (339)، (334)، (441)، (439)، (430)، (372)، (369)، (491)، (474)، (448)

• سده 10-11 ق (15)، (57)، (135)، (132)، (127)، (97)، (92)، (155)، (151)، (147)، (143)، (142)، (230)، (228)،
(204)، (160)، (157)، (268)، (262)، (261)، (236)، (232)، (303)، (298)، (296)، (288)، (279)، (317)، (315)،
(314)، (308)، (306)، (329)، (327)، (324)، (322)، (319)، (370)، (342)، (338)، (335)، (332)، (381)، (376)،
(375)، (374)، (373)، (438)، (429)، (409)، (407)، (382)، (499)، (495)، (449)، (440)

• 1001ق (391)

• 1007ق (508)

• 1009ق (235)

• 1012ق (451)

• 1013ق (19)، (492)

• 1016ق (346)، (387)

• 1026ق (37)

• 1027ق (222)، (454)

• 1029ق (323)

• 1031ق (119)

• 1038ق (386)

• 1041ق (214)

• 1043ق (233)

• 1046 ق (208)

• 1054 ق (124)

• 1058 ق (506)

• 1060 ق (152)، (134)

• 1065 ق (500)

• (148) ق 1068

• 1074 ق (299)

• 1075 ق (88)، (163)، (93)، (484)، (187)

• 1076 ق (514)

• 1077 ق (186)، (348)

• 1079 ق (442)

• 1081 ق (504)

• 1083 ق (8)، (349)

• 1084 ق (10)

• 1088 ق (503)

• 1090 ق (13)

• 1095 ق (446)، (456)، (450)

• 1096 ق (193)

• 1097 ق (61)

ص: 588

• 1099ق (431)

سده 11ق (1)، (18)، (34)، (156)، (137)، (103)، (72)، (60)، (202)، (191)، (185)، (183)، (159)، (249)، (240)، (206)، (205)، (203)، (290)، (289)، (278)، (269)، (263)، (379)، (337)، (330)، (328)، (325)، (395)، (393)، (389)، (384)، (383)، (412)، (410)، (408)، (405)، (399)، (455)، (453)، (452)، (436)، (433)، (489)، (478)، (477)، (465)، (457)، (496)، (494)

سده 11-12ق (28)، (32)، (102)، (100)، (94)، (84)، (77)، (71)، (112)، (111)، (110)، (109)، (103)، (128)، (126)، (118)، (116)، (114)، (201)، (184)، (182)، (158)، (136)، (251)، (248)، (246)، (223)، (220)، (321)، (293)، (292)، (263)، (257)، (400)، (1394)، (392)، (377)، (345)، (487)، (414)، (413)، (411)، (402)، (507)، (502)

• 1105ق (11)

• 1107ق (29)

• 1108ق (76)

• 1111ق (207)

. 1113ق (401)

• 1115ق (447)

• 1123ق (423)

• 1124ق (95)، (459)، (194)، (482)، (481)

• 1126ق (277)

• 1132ق (253)

• 1136ق (106)، (138)

• 140ق (220)، (258)

• 1144ق (101)

• 1146ق (217)، (493)

• 1152ق (226)

• 1155ق (352)

• 1161ق في (427)

• 1167ق (115)، (123)

• 1175ق (73)، (210)

• 1182ق (108)

• 1184ق (244)

• 1187ق (486)

• 1188ق (166)، (171)

• 1193ق (320)

• 1196ق (212)

سده 12ق (23)، (35)، (43)، (75)، (64)، (53)، (52)، (51)، (49)، (188)، (140)، (139)، (85)، (83)، (238)، (221)،
(216)، (213)، (190)، (285)، (282)، (270)، (266)، (245)، (428)، (424)، (418)، (416)، (351)

ص: 589

(476) (444)، (458)، (461)، (467)، (471)،

سده 12-13 ق (4)، (86)، (173)، (168)، (164)، (173)، (176)، (276)، (267)، (265)، (224)، (192)، (361)، (359)،
(362)، (363)، (364)، (367)، (368)، (281)، (357)، (358)

(369)، (419)، (421)، (426)، (512)

• 1201 ق (273)

• 1205 ق (67)، (68)، (69)، (107)، (70)

• 1207 ق (218)

12120 ق (141)، (498)

• 1213 ق (497)

12140 ق (42)

• 1217 ق (513)

• 1218 ق (283)

• 1223 ق (165)، (170)

• 1225 ق (250)، (252)

• 1228 ق (129)، (254)

12290 ق (80)، (255)

• 1231 ق (272)، (403)

• 1232 ق (40)، (435)

• 1233 ق (511)

• 1234 ق (280)

• 1235 ق (44)

• 1236ق (87)، (106)، (241)

• 1238ق (3)، (78)، (333)

• 1239ق (7)

• 1240ق (179)

• 1241ق (119)، (275)

• 1242ق (120)

• 1242-1243ق (113)

• 1243ق (12)

• 1244ق (388)

• 1246ق (354)، (422)

• 1247ق (17)، (22)، (90)، (488)، (473)

• 1250ق (167)، (366)

• 1251ق (149)، (264)

• 1252ق (469)

• 1253ق (162)، (175)، (237)، (516)، (475)، (259)

• 1254ق (150)، (336)

• 1256ق (50)، (386)

• 1257ق (79)، (169)، (172)

• 1258ق (365)، (404)

• 1259ق (390)، (501)

• 1260ق (247)، (380)، (505)

• 1261 ق (153)، (360)

• 1263 ق (227)، (239)

• 1265 ق (378)

• 1266 ق (177)

• 1269 ق (9)، (161)، (425)

590

ص: 590

• 1271 ق (209)

• 1273 ق (131)، (195)

• 1275 ق (353)، (415)، (510)

• 1277 ق (125)

• 1279 ق (58)، (133)

• 1280 ق (121)

• 1283 ق (45)

• 1288 ق (397)

• 1288-1289 ق (479)

• 1290 ق (27)

• 1292-1292 ق (515)

• 1294 ق (420)

• 12950 ق (318)، (417)

• 1298 ق (225)

• سده 13 ق (24)، (25)، (26)، (81)، (66)، (65)، (55)، (54)، (47)، (271)، (215)، (211)، (180)، (174)، (466)، (462)،

(460)، (284)، (274)، (483)، (468)

• سده 13-14 ق (48)، (355)، (464)، (463)، (443)

• 1303 ق (39)

• 1308 ق (154)

• 1309 ق (356)

• 1310 ق (432)

• 1311 ق (178)

• 1317 ق (2)، (480)

• سده 14 ق (445)، (470)

ص: 591

«نمایه مالکان نسخ خطی»

• آقایی با تاریخ 1863 م (9)

• تملکی محو شده بخط زیبای شکسته با تاریخ ذی القعدة 1240 ق (13)

• تملکی محو شده: «کیه محمد بن فیل دفر بن کیا مردان بن باکالیجار الدیلمی ... قزوین» با تاریخ 637 ق (56)

• جوزیف لويس روسو با تاریخ 1810 م (33)

• حسن السنجانى با تاریخ 990 ق (14)

• سبجان قلی خان با تاریخ 1108 ق (242)

• سلیمان بن یوسف با تاریخ 1065 ق (34)

• السید احمد رشید عبدالله افندی زاده (14)

• سید محمد زین العابدین مدرس مدرسه اسمیخان سلطان (46)

• عبدالرحمن بن حسام الدین (34)

• علی بای بن محیی بن ازبک امیر اتابکی با تاریخ 950 ق (33)

• علی بن الحسین بن علی البیهقی (889 ق بدارالملک شیراز) (گویا فخرالدین علی بن حسین کاشفی بیهقی) (14)

• فیض الله بن عثمان الشهير بمحمود افندی با تاریخ 1082 ق (46)

• قطب بن منهج بن برهان بن شمس بن محمود بن محمد اللهوری با تاریخ 830 ق (472)

• کاوشمن (?) با تاریخ 1874 م (50)

• گراف با تاریخ 1867 م (41)

• محمد بن عبدالله بن عمر صحاف (21)

• محمد بن عبدالله عمدة الحفاظ (21)

• محمد خداداد مدرس در مدرسه... منقاری زاده (46)

• محمدابراهیم بن بخشعلی همدانی با تاریخ 1251 ق در دارالسلطنه اصفهان (10)

• محمد توفيق عمر آغا زاده القاضي بعسكر روم ايلي با تاريخ 1270 ق (14)

• محمد شفيح با تاريخ 1154 ق (96)

• محمد صادق بن ابراهيم الحريري

ص: 592

الحرفوشي (96)

• محمود (96)

• محمود بن محمد بن محمود با تاريخ 891ق (472)

• ملا دولت خان ولد شيخ رسول دوزيرين (500)

• ملا عبدالرحيم (90)، (473)

• ملا فخر الدين بن ملا ابراهيم بن ملا ارسلان الكيموى (211)

• موسى زاده محمد عبيد الله (14)

• نظام الدين بن زين الدين منجم (21)

ص: 593

«نمایه مهرهای نسخ خطی»

- مهر بیضی «... قد رحق (?) اسمعیل» (80)
- مهر بیضی «احمد بن اسمعیل المقری» (21)
- مهر بیضی «السید شهاب الدین» (14)
- مهر بیضی «الفقیر إلى رحمة الله تعالى جل جلاله أحمد 1098» (472)
- مهر بیضی «المتوکل علی الحی الأحد عبده عبدالله بن أحمد» (14)
- مهر بیضی «المتوکل علی الله عبده محمد علی» (465)
- مهر بیضی «تقی الدین محمد الحسینی 1017» (350)
- مهر بیضی «حسین 1290» (80)
- مهر بیضی «حسین منی أنا من حسینی» (80)
- مهر بیضی «سبحان قلی خان 1108» (242)
- مهر بیضی «سید واحدی کو تو پخانہ سی قولیاز مالار بولگی» (26) (468)، (210)، (209)، (30)
- مهر بیضی «عبدالله» (21)
- مهر بیضی «عبده محمد ابراهیم بن بخشعلی» (10)
- مهر بیضی «محمد خداداد» (46)
- مهر بیضی «نظام الدین الحسینی» (14)
- مهر بیضی کوچک «سید رضی الحسینی 1106» (56)
- مهر بیضی، «روزبهان» (21)
- مهر شلجمی «این نسخه ... فصل ... مستعان ... وقف کتابخانه عبدالعزیز خان» (89)
- مهر لوزی «غلام شاه سلطان محمود خان 959» (20)
- مهر لوزی «وقف، از کتب خواجه محمد پارسا» (474)

• مهر محو شده ... با تاریخ 1164 ق (88)

• مهر مدور «السید احمد رشید» (14)

• مهر مدور «غلام شاه دین، رستم» (20)

ص: 594

- مهر مدور: «الملك الله المتوكل علي الله ملا نروي (؟) الخانقاهي، ميرزا... علي» (476)
 - مهر مدور «التوكل على الله الملك الثاني بن ملا محمد جليل بن محمد سعيد البخاري بن المفتي» (476)
 - مهر مدور «وقف صادق... و الله اعلم سنه 2018» (89)
 - مهر مدور بزرك «المتوكل على الله الملك الحسي قاضي قليچ ابن الله بيدى بى 1165» (16)
 - مهر مربع «عبده محمد مؤمن» (54)
 - مهر مربع «مهدى و هادى و على اكبر...» (41)
 - مهر مربع كوچك «العبد محمد كاظم 1290» (10)
 - مهر مربع ناخوانا: «احمد بن...» (56)
 - مهر مربع ناخوانا با نوشتار معكوس «... بن علي» (56)
 - مهر مربع، «العبد محمد صوفي» (54)
 - مهر مستطيل «وقف... قل... كليات... سبحان... 977 (يا) 1770» (91)
 - مهر هشت گوش «آسايش يافت از لطف أحمد عبدالرحمان نور چشم محمد
- (465) «1250»
- مهر هشت گوش «... محمد» (209)
 - مهر هشت گوش «مظهر سر محمد باد ابن زين العابدين 1098» (46)
 - مهر هشت گوش «و الله توتي ملكه من تشاء و الله واسع عليم عبده محمد» (14)
 - مهر هشت گوش «وقف خالص محمد صديق بن يونس...» (196)

«نمايه صحافان نسخ خطى»

• عمل صاف خواجه مير عباد الله قارى (268)

• عمل صحاف علاء الدين (479)

• عمل محمد حكيم صحاف (95)، (482)، (481)، (459)، (194)

• عمل صاف ملا عبدالجليل 1287ق (515)

• عمل صحاف ملا ميرزا غني 1246ق (208)

• عمل ميرزا عبدالرزاق صحاف 1266ق (58)

ص: 596

«نمایه خطوط نسخ خطی»

• تعلیق (21)، (91)، (163)، (484)، (472)، (451)، (200)، (197)

• تعلیق آمیخته به ثلث پخته (199)، (197)

• تعلیق پخته (197)، (472)

• تعلیق زیبا (197)، (451)

• ثلث (10)

• ثلث پخته (199)

• ثلث خوش (14)، (20)، (41)، (196)

• ثلث زیبا (197)، (469)

• ثلث مایل به کوفی تزیینی (196)

• ثلث معرب (197)

• شکسته نستعلیق (2)، (11)، (279)، (237)، (268)، (79)، (56)، (55)، (475)، (470)، (466)، (464)، (462)، (516)، (480)

• شکسته نستعلیق خوش (9)

• شکسته نستعلیق زیبا (13)

• شکسته نستعلیق ممتاز (353)

• کوفی تزیینی (56)، (196)، (197)

• نستعلیق (1)، (2)، (4)، (7)، (8)، (19)، (18)، (17)، (15)، (13)، (12)، (31)، (30)، (29)، (28)، (27)، (26)، (42)، (39)، (38)، (34)، (33)، (32)، (57)، (50)، (49)، (47)، (45)، (44)، (71)، (64)، (63)، (62)، (61)، (60)، (77)، (76)، (75)، (74)، (73)، (72)، (83)، (82)، (81)، (80)، (79)، (78)، (92)، (89)، (88)، (87)، (85)، (84)، (100)، (99)، (98)، (97)، (94)، (93)، (105)، (104)، (103)، (102)، (101)، (110)، (109)، (108)، (107)، (106)، (115)، (114)، (113)، (112)، (111)، (120)، (119)، (118)، (117)، (116)، (125)، (124)، (123)، (122)، (121)، (130)، (129)، (128)، (127)، (126)، (138)، (137)، (135)، (132)، (131)، (143)، (142)، (141)، (140)، (139)، (148)، (147)، (146)، (145)

، (160)، (161)، (164)، (165)، (154)، (155)، (156)، (157)، (158)، (149)، (150)، (151)، (152)، (153)، (144)
(166)، (167)، (168)، (169)، (170)، (159)

ص: 597

، (344)، (346)، (347)، (348)، (349)، (171)، (172)، (173)، (174)، (175)، (339)، (340)، (341)، (342)، (343)،
، (362)، (363)، (364)، (365)، (366)، (357)، (358)، (359)، (360)، (361)، (350)، (351)، (352)، (355)، (356)
، (377)، (378)، (379)، (380)، (381) (372)، (373)، (374)، (375)، (376)، (367)، (368)، (369)، (370)، (371)
، (392)، (393)، (1394)، (395)، (396)، (387)، (388)، (389)، (390)، (391)، (382)، (383)، (384)، (385)، (386)
، (407)، (408)، (409)، (410)، (411)، (402)، (403)، (404)، (405)، (406)، (397)، (398)، (399)، (400)، (401)
، (422)، (423)، (424)، (425)، (426)، (417)، (418)، (419)، (420)، (421)، (412)، (413)، (414)، (415)، (416)
، (437)، (438)، (439)، (440)، (441)، (432)، (433)، (434)، (435)، (436)، (427)، (428)، (429)، (430)، (431)
، (460)، (461)، (463)، (465)، (467)، (453)، (454)، (455)، (456)، (458)، (442)، (446)، (448)، (451)، (452)
، (490)، (491)، (492)، (493)، (494)، (483)، (485)، (486)، (487)، (489)، (468)، (470)، (476)، (478)، (479)
، (181)، (182)، (183)، (184)، (185)، (176)، (177)، (178)، (179)، (180)، (495)، (496)، (497)، (498)، (499)
، (218)، (220)، (221)، (222)، (223)، (204)، (208)، (212)، (216)، (217)، (186)، (187)، (188)، (190)، (193)
، (237)، (238)، (239)، (241)، (244)، (232)، (233)، (234)، (235)، (236)، (227)، (228)، (229)، (230)، (231)
، (255)، (256)، (257)، (258)، (260)، (250)، (251)، (252)، (253)، (254)، (245)، (246)، (247)، (248)، (249)
، (271)، (272)، (273)، (274)، (275)، (266)، (267)، (268)، (269)، (270)، (261)، (262)، (263)، (264)، (265)
، (286)، (287)، (288)، (289)، (290)، (281)، (282)، (283)، (284)، (285)، (276)، (277)، (278)، (279)، (280)
، (303)، (304)، (305)، (306)، (307)، (298)، (299)، (300)، (301)، (302)، (291)، (294)، (295)، (296)، (297)
، (319)، (320)، (321)، (322)، (323)، (314)، (315)، (316)، (317)، (318)، (308)، (309)، (311)، (312)، (313)
، (334)، (335)، (336)، (337)، (338)، (329)، (330)، (331)، (332)، (333)، (324)، (325)، (326)، (327)، (328)

(511)، (512)، (513)، (514)، (515) (506)، (507)، (508)، (509)، (510)، (501)، (502)، (503)، (504)، (505)،

• نستعلیق (چلیپا) (133)، (134)، (345)، (293)، (292)، (162)، (136)

• نستعلیق تحریری (3)، (16)، (43)، (40)، (35)، (24)، (23)، (22)، (55)، (54)، (53)، (52)، (51)، (48)، (210)، (209)، (194)، (90)، (80)، (59)، (445)، (444)، (443)، (215)، (211)، (474)، (473)، (471)، (459)، (457)، (500)، (488)، (482)، (477)

• نستعلیق تحریری (چلیپا) (481)

• نستعلیق تحریری (چند قلم) (195)

• نستعلیق تحریری (دو قلم) (58)

• نستعلیق تحریری (ردی ء) (25)

• نستعلیق ترکی تحریری (95)

• نستعلیق خوش (13)، (20)، (240)، (189)، (46)، (37)، (36)، (34)، (310)

• نستعلیق مایل به تعلیق (163)، (484)

• نستعلیق مایل به تعلیق پخته (472)

• نستعلیق مایل به شکسته (449)

• نستعلیق ممتاز (37)، (41)

• نستعلیق هندی (86)

• نسخ (21)، (56)، (185)، (186)، (247)، (221)، (204)، (193)، (187)، (486)، (485)، (469)، (268)، (252)، (499)

• نسخ پخته (197)

• نسخ تحریری (55)، (201)، (476)، (214)، (213)، (208)

• نسخ تحریری کهن (196)، (198)

• نسخ تحریری کهن (چند قلم) (219)، (199)

• نسخ خفی (14)

• نسخ کهن (200)

• نسخ مایل به تعلیق (91)

• نسخ مایل به تعلیق کهن (200)

• نسخ معرب (189)، (200)، (472)

• نسخ معرب پخته (196)

• نسخ عرب خوش مایل به کوفی (472)

ص: 599

«نمایه کاغذهای نسخ خطی»

- شرقی (خانبالیق) ضخیم نخودی (197)
- شرقی (سمرقندی تحریری) آهار مهره (50)
- شرقی (سمرقندی تحریری) نازک نخودی (90)، (472)، (473)، (488)
- شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی، (52)، (51)، (25)، (21)، (16)، (14)، (474)، (351)
- شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی آهار مهره (27)، (29)
- شرقی (سمرقندی) ضخیم نخودی (82)
- شرقی (سمرقندی) نازک نخودی (81)
- شرقی (سمرقندی) نخودی (35)، (92)، (91)، (89)، (58)، (43)، (36)، (199)، (198)، (194)، (96)، (95)، (481)، (459)، (449)، (448)، (219)، (482)
- شرقی (خانبالیق) نخودی (56)، (196)
- شرقی (سمرقندی) نخودی آهار مهره (8)، (20)
- شرقی سفید (468)
- شرقی سفید ضخیم آهار مهره (12)
- شرقی سفید فرسوده (476)
- شرقی ضخیم نخودی (210)
- شرقی نازک نخودی (3)، (48)، (515)، (479)، (443)، (208)، (207)
- شرقی نخودی (1)، (10)، (13)، (93)، (83)، (47)، (26)، (22)، (18)، (259)، (237)، (216)، (215)، (211)، (475)، (466)، (460)، (457)، (444)، (516)، (500)، (483)، (478)، (477)
- شرقی نخودی آهار مهره (2)، (480)، (465)، (447)، (46)
- شرقی نخودی فرسوده (54)، (200)

• فرنگی (447)

• فرنگی آبی ضخم (24)

• فرنگی آبی ضخم (روسى با مارک تجارتي 7 1821) (MOKE-B)

ص: 600

• فرنگی آهار مهره (37)

• فرنگی سفید (9)، (49)، (353)، (469)، (467)، (461)، (458)، (355)

• فرنگی سفید (با واتر مارک تجارتي با نشانه بیر و عبارت PIOCARDO (13) BEN TO

• فرنگی سفید آهار مهره (79)، (501)، (464)

• فرنگی ضخیم آهار مهره سفید (462)

• فرنگی ضخیم سفید (55)

• فرنگی ضخیم نخودی (80)

• فرنگی نخودی (11)، (23)، (463)، (268)، (195)

• فرنگی نخودی دارای آب نقش تجارتي (واتر ماری) (30)، (163)، (484)

• فرنگی نخودی و آبی دارای آب نقش تجارتي (واتر مارک) (471)

ص: 601

• تیماج زرشکی فرسوده با ترنج و سر ترنج همراه نوار کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه): عطف تیماج سرخ (472)

• تیماج زرشکی فرسوده (3) (267)، (461)، (458)، (49)، (47)، (483)

• تیماج زرشکی فرسوده، مجدول ضربی (23)

• تیماج زرشکی، دارای ترنج طلایی زمینه زرشکی نگاره های اسلیمی با طبله و قاب مخصوص (46)

• تیماج زرشکی، ضربی، با ترنج، سرترنج و لچک ترنج زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی (1)

• تیماج زرشکی، مجدول ضربی (14)

. تیماج زرشکی، مجدول، ضربی با ترنج، سرترنج و لچک ترنج با زمینه لاکه منقوش به گل و بوته و نگاره های اسلیمی (7)

• تیماج زیتونی تیره، مجدول ضربی (488)، (473)، (90)

• تیماج زیتونی فرسوده (195).

تیماج ضربی (105)، (383)، (408)، (407)، (398)، (385)، (384) (409)

. تیماج قرمز، دارای ترنج و سر ترنج و جداول شبیه نگاره های اسلیمی (479)

• تیماج قهوه ای با ترنج زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی، با عطف و مغزی تیماج قهوه ای روشن (34)

• تیماج قهوه ای تیره با ترنج ضربی زمینه گل و بوته، با طبله و شمسه ضربی زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی، عطف تیماج قهوه‌های فرسوده (92)

• تیماج قهوه ای تیره فرسوده با ترنج و سرترنج لاکه قهوه ای روشن (طلایی) با زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی در قطع رحلی بزرگ (198)

• تیماج قهوه ای تیره فرسوده با روکشی از پارچه کرم رنگ (196)، (197)

• تیماج قهوه ای تیره فرسوده (199)

- تیماج قهوه ای تیره مجدول ضربی، با ترنج و سرترنج لاکه کرم رنگ زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی (10)
- تیماج قهوه ای روشن، ضربی، مجدول (13)، (335)
- تیماج قهوه ای زرکوب ترنجی ضربی، درون هم ضربی مقوایی دارای طبله (189)
- تیماج قهوه ای ضربی، مجدول، با ترنج و سرترنج زمینه طلایی منقش به گل و بوته در قطع ربعی (82)
- تیماج قهوه های فرسوده، عطف تیماج قهوه ای (209)
- تیماج قهوه های فرسوده با عطف پاره سفید فرسوده (36)
- تیماج قهوه ای، مجدول ضربی، دارای ترنج و سر ترنج لاکه زرد زمینه گل و بوته، با طبله (163)، (484)
- تیماج مشکی با طبله، مجدول ضربی دارای ترنج (468)
- تیماج مشکی بدون لایه (21)
- تیماج مشکی فرسود با عطف تیماج کرم رنگ (11)
- تیماج مشکی فرسوده (16)، (200)
- چوبی با روکش کاغذی عسلی، با ترنج و سرترنج کی زمینه گل و بوته (30)
- چوبی با کار رنگ و روغن روی جلد، مجدول با زمینه مشکی، زعفرانی، سبز زنگار و قرمز، با ترنج و سرترنج زمینه گل و بوته، عطف تیماج قهوه های فرسوده (208)
- چوبی ضخیم با روکش کاغذی سبز حنایی کار آسیای میانه؛ با ترنج و سر ترنج ساده، جدول ضربی و عطف تیماج سرخ (515)
- چوبی قهوه ای با عطف تیماج فرسوده (210)
- دورو، برون پارچه مخملی گل بهی با گل و برگ و بوته صورتی و زرد، درون تیماج زرشکی مجدول ضربی، با ترنج و سرترنج ضربی زمینه طلایی؛ عطف تیماج سبزی شمی با روکش محافظ پارچه ای ابلق (268)
- دورو تیماج، برون زرشکی با ترنج ضربی زمینه لاکه کرم با نقش گل و بوته و نگاره های اسلیمی، و درون قهوه های، همراه قاب میشن (گالینگور) با روکش کاغذی آبی ابلق در قطع ربعی دراز (96)
- دورو تیماج، برون مشکی فرسوده و درون زرشکی (237)
- دورو روغنی، برون با زمینه زرشکی مرقس مجدول با نقش گل های

شکفته و غنچه الوان همراه برگها و بوته های الوان بسیار زیبا و هنری، درون با زمینه قهوه ای و گل و برگ الوان که در برخی بخش ها رنگ آنها، فروریخته است، مجدول زرین و مشکین؛ عطف تیماج مشکى (41)

• دورو، برون تیماج قهوه ای تریاکى، با ترنج ضریبی و درون تیماج سرخ زرکوب (437)

• دورو، برون تیماج قهوه ای تیره مجدول، ضریبی، با ترنج و سرترنج و دارای لبه برگردان (طلبه) (33)

• دورو، برون تیماج قهوه ای روشن مجدول، با ترنج، سرترنج و لچک ترنج ضریبی زمینه گل و بوته و درون تیماج قهوه ای تیره (465)

• دورو، برون تیماج مشکى فرسوده و درون تیماج زرشكى (447)

• دورو، برون مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه)، مجدول، ضریبی، با ترنج و سرترنج زمینه لاکى سرخ با طرح گل و بوته و درون نیز مقوایی با روکش کاغذی زرد و سرخ منقش، عطف تیماج سرخ (29)

• دورو، برون با روکش پارچه ترمه کرم و سبز زیتونی با نقوش گل و بوته و درون: تیماج زرشكى مجدول به زر؛ عطف تیماج قرمز (8)

• دورو، یک لت جلد(النگه)، مقوایی ساده (لت اصلی افتاده) و لت روی دیگر، برون: با روکش کاغذی حنایی (کار آسیای میانه)؛ مجدول، ضریبی، با ترنج و سر ترنج لای زرشكى زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی و درون: روکش کاغذی مشکى (53)

• روغنی (106)، (149)، (294)، (382)، (380)، (378)، (372)، (369)، (427)، (397)، (392)

• روغنی طرح مرقش به رنگ قهوه ای تیره، مجدول به رنگ نارنجی، دارای ترنج و سرترنج نقش زمینه گل و بوته، عطف تیماج مشکى فرسوده (80)

• زرکوب فرنگی در قطع ربعی (65)

• ساغری مشکى آسیب دیده، مجدول، با ترنج و سرترنج و لچک ترنج ضریبی (12)

• ساغری مشکى فرسوده، عطف تیماج فرسوده در قطع وزیری بزرگ (89)

• کاغذی ابرویاد ابلق (470)

• کاغذی کرم فرسوده (353)

• مشمعی (گالینگور پارچه ای) مشکى، با عطف و گوشه تیماج سرخ (50)

• مشمعی (گالینگور) قهوه ای (25)،

- مشمعی (گالینگور) مشکی با عطف پارچه کرم (9)
- مشمعی (گالینگور) مشکی با عطف پارچه ای کرم رنگ (48)، (443)
- مشمعی (گالینگور) مشکی و عطف مشمع قهوه ای (211)
- مشمعی (گالینگور) مشکی و عطف و گوشه مشمع خاکستری تیره (215)
- مشمعی (گالینگور) مشکی (24)
- مشمعی (گالینگور) مشکی، با عطف تیماج زرشکی (500)
- مقوایی (بدون شیرازه بندی) (464)
- مقوایی با ترنج و سرترنج، زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی، مجدول ضریبی، برون با روکش کاغذی قرمز، درون آبی نفتی با ترنج و سرترنج کی کرم رنگ، عطف تیماج قهوه‌های فرسوده (43)
- مقوایی با روکش سبز حنایی (کار آسیای میانه)؛ ضریبی، مجدول با ترنج و سر ترنج زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی، با عطف تیماج زرشکی (93)
- مقوایی با روکش کاغذی ابرو و باد (ابلق)؛ عطف و مغزی تیماج قهوه ای روشن (20)
- مقوایی با روکش کاغذی ابلق، عطف گالینگور (پارچه ای) قهوه ای (56)
- مقوایی با روکش کاغذی زیتونی، ضریبی، با ترنج و سرترنج و لچک ترنج و کتیبه زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی (216)
- مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه) با ترنج و سر ترنج لاکه قرمز ضریبی زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی، عطف و مغزی تیماج سرخ (51)
- مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه) با ترنج و سر ترنج، مجدول (22)
- مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه) با ترنج و سرترنج لای قرمز زمینه گل و بوته و در جوف سر ترنج یک مصرع «ابرو دلبری چون بوسه دهد» آمده است؛ عطف مشمعی (گالینگور) قهوه ای (35)
- مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه)، با ترنج و سر ترنج سرخ زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی ساده و عطف تیماج سرخ (474)
- مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه)، ضریبی، مجدول، با ترنج و سرترنج لاکه کرم، با زمینه گل و

بوته و نگاره های اسلیمی، با عطف و مغزی تیماج قرمز (58)

• مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه)، مجدول ضریبی، با ترنج و سرترنج لاکی زرشکی با زمینه نگاره های اسلیمی (18)

• مقوایی با روکش کاغذی سبز زیتونی، با ترنج، سرترنج، لچک ترنج و کتیبه های بازوبندی ضریبی منقوش به گل و بوته و نگاره های اسلیمی (81)

• مقوایی با روکش کاغذی سبز یشمی فرسوده (471)

• مقوایی با روکش کاغذی سرمه ای و زیتونی روشن منقش به ترنج و سرترنج زمینه قرمز گل و بوته و نگاره های اسلیمی با عطف تیماج قرمز و مغزی پارچه ای قرمز (2) (480)

• مقوایی با روکش کاغذی صورتی ابر و باد در قطع خشتی (469)

• مقوایی با روکش کاغذی قهوه ای (کار آسیای میانه) با ترنج و سرترنج و لچک ترنج و کتیبه های بازوبندی، با عطف تیماج قهوه ای (194)

• مقوایی فرسوده با روکش کاغذی سبز زیتونی (کار آسیای میانه)؛ با ترنج لاکی قرمز، با زمینه گل و بوته و نگاره های اسلیمی و سرترنج لاکی طلایی؛ عطف و مغزی تیماج قهوه ای روشن (40)

• مقوایی فرسوده (213)

• مقوایی (26)، (463)

• میشن قهوه ای تیره، عطف تیماج مشکی با قطع خشتی (56)

• میشن بدون لایی قهوه ای (79)

• میشن یک لایی (27)

• بدون جلد (با اوراق پراکنده و پیچیده در لفاف در داخل پاکت) (449)

• بدون جلد (مقوایی خاکستری) (207)

• بدون جلد باقابی مقوایی همراه روکش کاغذی ابلق؛ عطف پارچه سرمه ای که از چهار طرف با نخ بسته شده (219)

• بدون جلد با لفاف کاغذی (444)

«نمایه ظهريه های نسخ خطی»

• ابیات و اشعاری به ترکی جغتایی از شاعری متخلص به امیر با مطلع:

یار آشتی سنیلیدین شانه برله تابلار / بولدی سرگردان ختن دشتیده مشکالار / سیم گل رخساریدین ظاهر اولدی اشکایلار / سیم سو بولدی
آقتی هر طرف سیمابلار (2)

• ابیاتی به فارسی و ازبکی با مطلع:

وصالینک فرقتنده گنجه گوندوز خار زار ایدي / طوفانیکا قالدیم بویوب مر دلفکار ایمدی (40)

• ابیاتی بخط شکسته بفارسی با مطلع:

رسید مژده که ایام غم نخواهند ماند چنین نماند چنان نیز هم نخواهد ماند (268)

• ابیاتی بفارسی از احسان استرآبادی و طالب کلیم ... (449)

• ابیاتی به فارسی از انوری همراه یک تاریخ وفات مربوط به سال 1244 ق ... (12)

• ابیاتی به فارسی از جامی با مطلع:

نگاهی جانب ما مستمندان میکنی پانی؟ / زرحمت التفاتی با غریبان میکنی یا نی؟ (2)

• ابیاتی به فارسی با مطلع:

از نوای مطرب امشب خاطریم دلگیر شد / ای خوش اوقاتی که صرف ناله زنجیر شد (96)

• ابیاتی به فارسی با مطلع

می آمد و دزیده ما مینگریست / میرفت و دگر او بقفا مینگریست (460)

• ابیاتی از مثنوی معنوی با ترجمه و تعلیقاتی به ترکی (تاتاری) ... (471)

• ابیاتی در قالب مناجات منظوم با ردیف شیخ عبدالقادر، به فارسی با مطلع:

ای مطلع نور خدا ای مظهر صدق و صفا وی معدن علم حیا یا شیخ عبدالقادر (444)

• ابیاتی در مایه غزل بفارسی با مطلع:

نام مه بردم شیبی، روی توام آمد بیاد/ بیهوش حیران شدم ای دوستان تا بامداد (474)

• اشعاری به فارسی با مطلع:

وارسته کجاست که راه عدم رویم / با یک دگر، چو سایه، قدم به قدم رویم (33) • اقرارنامه ای شرعی از «ملا فضیل» به زبان فارسی مبنی بر واگذاری (فروش) یک ملک به «ملا عبدالرحمن» به یکصد اشرفی، در گذر جان قباد بلده بخارا، با تاریخ 1250 ق ... (35)

• اقرارنامه ای منسوب به «حاج میرابوطالب بن میر مؤمن مازندرانی»؛ وی طبق این سند مقرر و معتقد به عقاید اهل سنت و جماعت می باشد و ذیل آن چند نفر از عالمان اهل سنت نیز به تسنن وی شهادت داده اند، از جمله: «من کان مقرا هذه العقاید الحقة السنیه لانتهم بالشیعة، حره ملا سعید» ... بعید نیست که این اقرار نامه تقیه صادر شده باشد. (26)

• بر افزودگی هایی به نظم و نثر مشتمل بر آیات، روایات و مطالب فقهی، لغوی و ادبی، به عربی و ترکی (تاتاری) ... (209)

• بر افزودگی هایی به نظم و نثر، شامل برخی روایات و توضیح برخی واژگان از کتب لغت و جز اینها به عربی و ترکی (تاتاری)، نقل چند روایت، فایده ای در فضائل ماه رجب و نکاتی درباره زنان و وضع حملی آنان و نیز برخی ادعیه. (210)

• برسم خزانة السلطان الأعظم مالک رقاب الأمم امیر رستم، خلد الله ملکه، ابن الامیر المرحوم امیر سالار بن محمد بن سالار بن سالوک بن سالار بن کیکاوس بن شهنشاه بن حاتم بن هزار اسب بن ابی منصور بن اسبوزن بن شکاش بن انور بن انوزا بن بناخسرو بن فیلشاه بن ابی منصور بن شکاش بن شهنشاه بن حارث بن سعد بن علی (عدی بن حاتم (بن عبدالله بن سعد بن الخشنع بن امرء القیس بن حجر بن حارث بن عمر الکندي، نور الله تعالی قبورهم و مثوهم، في سنة 869» (20)

• برگی از دیوان هلالی با کتابت حدود قرن 10 ق مشتمل بر غزلیات وی با ردیف «الف و تاء» ... (199)

• برگی حاوی غزلی بازیکی با مطلع:

ای منیمک عقلیم... گلعداریم قیده سن / نخل شمشادیم پریرادیم نگاریم قیده سن / گلشن جانیم آرا باغیم بهاریم قیده سن / حسنی گل نازک بدن،

ص: 608

- برگی حاوی فوایدی در علم رمل (478) ...
- بیتي از حافظ شیرازی به خط خوش «شاه محمد ولد أماشیزاد (؟) ...»:
- در نمازم خم ابروی تو در یاد آمد حالتی رفت که محراب به فریاد آمد (83)
- بیتي از قابل ایروانی:
- بهشت را بکسی با بها نمی بخشند / بهشت را بکسان با بهانه می بخشند! (80)
- تاریخ تولد «میرزا اسماعیل بن میرزا علی طیب شیرازی (یا تبریزی» مربوط به سال 1226 ق ... (56)
- ثنا و مدحی درباره شیخ عبدالقادر گیلانی در قالب دعا و ثنا و در برخی جاها حالتی منظوم دارد ...
- الهی بحرمت سلطان الملة و المصطفى / الاهی بحرمت خواجه و دلیل ... / بر آن برهان الدین مخدوم شیخ عبدالقادر گیلانی / هدایت متوکل ولایت ممدوح شیخ عبد القادر گیلانی (93)
- چند رباعی به فارسی، با مطلع:
- چشمیکه جمال مصطفی را بیند / شک نیست که عالم صفا را بیند (90)
- چند یادداشت طیبی ... (18)، (58)، (460)، (457)، (80)
- حدیث مشهور نبوی (ص): «من مات ولم يعرف امام زمانه ...» به خط نستعلیق خوش ... (37)
- حدیثی از پیامبر (ص) درباره اذان، مبنی بر شنیدن نام رسول الله (ص) و ادای احترام با وضع انگشت ابهام بر چشمان و پاداش آن در قیامت ... (90)
- داستان مختصر مرد نایبنا و مسافر ... (95)
- دایره بزرگی به مرکزیت زمین که خورشید بر دور زمین می چرخد (بر پایه هیئت بطلمیوسی) ترسیم شده (21)
- و در آغاز نسخه آئینه حتی نما، با خطی خفی نوشته: «من کتب زنادقه» (1)
- دعایی با نام دعای مشایخ (216)
- دعایی به خط شکسته نستعلیق، به فارسی با آغاز: «ای پدر ما تو که در سموات برقرار هستی ...» در ذیل آن، ترجمه آن به ترکی آذری با این آغاز: «آی بزم آتا میز، سن کی کوکلر اوزارنده برقرارسن ...» (55)

• دو روایت در مدح امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (ع) در قضیه اعتراض

ص: 609

خلیفه ثانی به پیامبر (ص) بعد از مفتخر نمودن حضرت امیر (ع) به عنوان «امیرالمؤمنین» در جنگ حنین ... اشاره دارد: «مردیست... جناب رسول صلوات الله علیه و آله در غزوه حنین فرمود... امیرالمؤمنین ... بدترین خلائق... گفت: با رسول الله امروز لقب تازه ای به ابن عمّت قرار داده ای؟! مگر آدم، امیرالمؤمنین زمان خود نبود...» (37)

● روایتی از رسول خدا (ص) در فضیلت فاطمه خیر نساء العالمین (س) (80)

● صورت نکاح نامه ای حدوداً مربوط به قرن 9 ق که به مرور دوران، برخی کلمات آن محو گردیده ... (198)

● عبارتی در طلسم و تعویذ ... (7)

● فایده ای در باره کلمه الفهرس که معرب دانسته شده و تای فهرست زائد است (219) ...

● فایده ای در صنعت کیمیا همراه یک دعا و یک نسخه طبی برای بانویی که حمل را نگهدارد و همچنین یکی، دو بیت به فارسی درباره سگته با این مطلع:

هر کس که ز رنج سگته از پا افتاد هم حس وی هم حرکت رفت از یاد (457)

● فایده ای در طالع زنان و مردان ... (459)

● فایده ای در علم نجوم ... (14)

● فایده ای درباره غضب و ماهیت آن، نیز درباره اختصاصات زنان و مردان، کتابت در سده 8 ق ... (219)

● فایده ای منقول از روضة الصفا، با عنوان «اسامی فرزندان حضرت یعقوب علیه السلام».. (8)

● فراز برگ ها، دارای فرش الحروف و قرائات مختلف آیات قرآنی که راویان آنها ... (200)

● قیمت نسخه «هفت تنکه» ... (449)

● کسی گواهی داده که در شنبه 7 شعبان 1173 ق نسخه را خریده، هنگامی که «احمد شاه» پیروزی یافته ... (310)

● گزارشی به خط زیبای فرانسوی، در توصیف تفصیلی اخلاق ناصری مربوط به سال 1843 م در هفت صفحه که به نظر می رسد، برای ترجمه به فارسی، مفید باشد دارای نسخه عکسی در کتابخانه ملی ایران (46)

● مشق خوشنویسی «الهی تو مکن رسوا بحق سید الکوین» همراه بیتی به فارسی ... (81)

• مشقی از «علي ولي الله» به خط نستعلیق خوش ... (34)

• مصرعی بخط خوش نستعلیق: «هر که آمد عمارتی نو ساخت و رفت»! گویا بخط میرزا شفیع... (13)

• مکتوبی به ترکی (تاتاری) از ابوالمعجن ولد ملا عصمت الله به ملا لطف الله مخدوم (471)

• نامه ای از ملا نظام الدین قاری به ملا نجم الدین کتابفروش در باره شراکت در تجارتی و در پشت آن مکتوبی درباره پیمان مذکور ... (93)

• نصایح و نقولاتی از روایات نبوی (ص) به انضمام چهار بیت شعر به فارسی نسبتاً ضعیف، با مطلع:

اول قدم پیر مغان را عشق است / دویم سپر پابرهنه گان را عشق است (3)

• نیم برگ بیتی از اشعار جامی «الهی غنچه امید بگشای ...» بر پشت جلد آمده که آن سرآغاز منظومه یوسف و زلیخای اوست ... (92)

• نیم برگی از برگ آغازین مثنوی جواهر الاسلام سروده محمود عارفی هروی (د. 850 یا 853ق) بر پشت جلد کتاب چسبیده و مصرع اول تمامی ابیات این مثنوی ناقص (جواهر الاسلام) افتاده و مصرع دوم بیت نخست چنین است: «حي و قیوم و رازقست» ... (92)

• وقفنامه نسخه از «سید ابراهیم افندی بن الحاج مصطفی افندی بن السید سلیمان افندی» که نسخه را به سال 1194ق، به کتابخانه مفتی السید الحاج عبدالله افندی (جد واقف)، وقف نموده است (484)، (163)

• وقف نامه نسخه از «عادلہ سلطان بنت سلیمان بیک» ... (447)

• وقفنامه نسخه از «ملا محمد» (92)

• یادداشت «عرض دیده شده است که نشان می دهد این نسخه از چشم سلطانی گذرانده شده است ... (8)

• یادداشت ها و فوایدی در تصوف (500) ...

• یادداشت هایی از ابواسحق ... و نیز چند بیت شعر فارسی .. (21)

• یادداشت هایی به ترکی از بکی، از جمله این سه بیت:

ازلده جون نه نصیب اولدي اوزکه بولمادی اول / سعیدی نه شقی قیلدی نه شقینی سعید / ایتتک دور شاه لار بوتور نوای ایت جه / آلینکده اولار

ایت دین کم بوایت ایاغی فراغیدین کم / تیش لاریمدین ایکی دورت دانه فی جرخ ایلادی کما رخنه لار بولدی أجل کیرکالی جان چیقغالی کم (216)

• یادداشت هایی به عربی، ترکی (آذری و عثمانی) درباره احکام ترانات نیشابوری ... (14)

• یادداشت هایی به لاتین (گویا فرانسوی) ... (33)

یادداشت هایی پراکنده در اخلاق، فقه، حدیث، مکاتبات، منشآت و جز اینها با تاریخ 1294 ق به زبان های عربی، فارسی و ترکی ... (26)

• یادداشت هایی شامل بیت به فارسی، چند نسخه طبی، فایده ای در خواص مومیایی و فایده ای دیگر در خواص سرب، فایده ای در خواص حنا به همراه فهرستی از ادویه ها و چند نسخه طی دیگر ... (18)

• یادداشت هایی شامل روایاتی نبوی (ص)؛ ابیات و رباعیاتی به فارسی با مطلع:

گر من گنهی روی زمین کردستم / لطف تو امید است که گیرد دستم (473)

• یادداشت هایی شامل فهرست مطالب یک کتاب فقهی حاوی کتاب الصلوة و کتاب الصوم همراه جزئیات آنها (219)

• یادداشتی از پرتلس، مبنی بر اینکه نسخه را به زالمان بخشیده است .. (242)

• یادداشتی با عنوان «طریقه رمل مختصر»، در قالب یک نسخه طبی ... (80)

• یادداشتی به ترکی با تاریخ 1872 م (471) ...

• یادداشتی به زبان فرانسوی در سال 1866 م درباره کتاب اعمال حواریان ...

(55)

• یادداشتی به زبان فرانسوی درباره کتاب الفبا (470)

• یادداشتی به زبان یونانی ... (56)

• یادداشتی در آغاز دیوان امیر پازواری: «این جزوه را بنویسانید و هر کجائیکه خط کشیده شده، نباید نوشته شود، مگر در آخر کتاب و آن اشعاری [است] که از ملا عباس عرب است، باید در خانه کتاب نوشته شود؛ زیرا که هزلیات است و باعث نقص کتاب می شود و هیچ اعراب نگذارند، بنده خودم اعراب کلمات را بعد از مطبوع ساختن میگذارم، زیاده زحمتی نیست و السلام» که حاکی از آن است این نسخه برای انتشار و چاپ کتابت گردیده است. مترجم در انجام نسخه، گویا به جهت

برگردان فارسی این اشعار، خیلی به زحمت افتاده، طی یادداشت جالبی آورده: «من بنده که حسین نام دارم، حسب الامثال قونسول اعظم افخم و برادر معظم، عباس، این اشعار آبدار را [از طبری به فارسی ترجمه کردم، ولی چون زبان حیوان فهمیدن سهل تر از زبان گل امیر فهمیدن بود، اوقات شریف را ضایع کردم و بدشواری تمام این مزخرفات را ترجمه نوشتم!» (353)

• یادداشتی در آغاز نسخه: «... این کتاب اغراض فی ملک العبد الضعف المفلس المحتاج الی رحمہ اللہ تعالیٰ، کتبه محمد بن دقیر بن کیا مردان بن باکالیجار الیدیلمی قزوین، حمایہ اللہ تعالیٰ فی آخر رمضان المعظم عمت برکتہ فی یوم الثلاثاء سنۃ سبع وثلثین ستمائة، بحمد اللہ و منه... ذلک و یورث هذا الكتاب منه الی وهذا خط کریم الشرق الحسن بن محمد فی دقیر بن کیا مردان این باکالیجار لبلد (؟) قزوین حمایہ اللہ تعالیٰ فی ثالث عشره صفر، حله اللہ الظفر و یوم... سنۃ سبع وستین وستمائة اللهم...» (56)

• یادداشتی در طالع حضرت ابراهیم علیه السلام ... (14)

• یادداشتی در نام تنی چند از مفسران قرآن کریم ... (163)

• یادداشتی محو شده از «حاجی رحیم» مربوط به سال 1232 ق با عبارت ... تاریخ خریداری نسخه از ام میرزا علی .. و مشهدی کمال چراغ ..» (56)

• یادداشتی مختصر مربوط 9 رجب المرجب سال 1136 ق و ذکر نامی از سلطان حسین صفوی، گویا مربوط به ایام حمله محمود افغان به دارالسلطنه اصفهان باشد ... (92)

• یادداشتی مربوط به پادشاهان ایران باستان ... (36)

• یک صلواتیه عربی منظوم با مطلع:

اللهم صلی علی محمد و علی آل محمد سید المتقین / اللهم صلی علی محمد و علی آل محمد المشفقین (95)

«نمایه ترتیب شماره های نسخ خطی»

A-343-1 • (237)

A-343-2 • (475)

A-343-3 • (259)

A-343-4 (516)

A-398-1 (48)

A-398-2 (443)

A-467 (83)

A-473 (144)

A-474 • (145)

A-475 • (98)

A-476 • (99)

A-477(100)

A-478-1 (376)

A-483-3 (256)

A-494 (377)

A-495 (378)

A-682-5 • (335)

A-712-3 (240)

A-736-2 (6)

A-751-2 •(202)

A-774-3 (379)

A-791-1 (203)

A-807-1 (204)

A-814-1(321)

A-814-2 • (303)

A-821-2 • (28)

A-837 (313)

A-847 •(479)

A-853(515)

A-869-1 • (467)

A-869-2 • (49)

A-869-3 (458)

A-869-4 • (461)

A-869-5 • (483)

A-869-6 • (47)

A-876-1 • (201)

A-886 • (380)

A-27 • (228)

A-32-1 • (122)

A-33 • (97)

A-42 (369)

A-43 • (370)

A-44 (371)

A-45-2 • (372)

A-46 (373)

A-47 • (374)

A-55 (283)

A-60 • (319)

A-61 (320)

A-63 • (429)

A-64 (142)

A-65 (143)

A-71 • (423)

A-86-4 • (824)

A-93-1 • (430)

A-94-1 • (375)

A-203 • (431)

A-204 • (432)

A-205 • (433)

A-209 • (27)

A-222 (195)

A-224 • (462)

A-225 • (84)

A-227 • (502)

A-228 • (503)

A-254-2 • (155)

A-267-1 • (248)

A-268-2 • (156)

A-279-3 • (57)

A-280 (56)

A-284 • (238)

A-318-3 • (239)

*A-343 • (82)

ص: 614

B-208 •(147)

B-252-3 •(160)

B-278-1 •(391)

B-339-2 • (94)

B-357 • (8)

B-360-2 •(205)

B-361-1 (206)

B-386 •(54)

B-392(244)

B-393 • (245)

B-441(79)

B-453 (185)

B-571 (470)

B-580 (452)

B-682-1 • (164)

B-683 •(165)

B-684 • (166)

B-687 (9)

B-699 • (504)

B-700-2 •(505)

B-701 • (506)

B-710-2 • (260)

B-711-1 (261)

B-712-3 (85)

B-785-3(31)

B-881-1 (15)

B-882 (16)

B-883-2 •(17)

B-883-3 • (357)

B-883-4 • (337)

B-926-1 • (32)

B-926-3 •(338)

B-927 • (33)

B-937-1 • (45)

B-946 (3)

B-949 •(87)

B-997 (96)

B-1008-2 (149)

B-1134 (55)

B-1150 •(280)

B-1151-2 • (124)

B-1152 •(46)

B-1153-2 • (150)

B-1154 • (34)

B-1156 • (469)

A-919-1 • (148)

A-930 (334)

A-934 • (381)

A-938 • (29)

A-947 • (355)

A-950-2 • (188)

A-980 • (382)

A-1022 • (451)

A-1068 • (30)

A-1118-3 • (300)

A-1163 (101)

A-1383-1 • (123)

A-1454-1 • (257)

A-1523 • (445)

A-1641 (314)

B-119-1 • (153)

B-143 • (229)

B-144 • (230)

B-145-2 (231)

B-158 (102)

B-159(103)

B-160 (104)

B-172 (315)

B-173(282)

B-174 (383)

B-175 (384)

B-176 (385)

B-177 (386)

B-178-2 • (387)

B-179 • (388)

B-180 (389)

B-181-1 (390)

B-191 (295)

B-192 (296)

B-193 (294)

B-194 • (322)

B-195 (323)

B-196 (316)

B-197 (301)

B-198 (324)

B-199 (302)

B-200-3 • (304)

B-201 (336)

B-202 • (311)

B-206 (146)

ص: 615

B-2304-2 •(481)

B-2304-3 •(194)

B-2304-4 • (459)

B-2304-5 • (482)

B-2316 • (398)

B-2325 • (341)

B-2331 • (107)

B-235-1 • (356)

B-2387-1 . (425)

B-2407 (342)

B-2413 (167)

B-2420 (168)

B-2421 (306)

B-2429 (275)

B-2476 • (169)

B-2496 • (251)

B-2502 • (7)

B-2540 • (468)

B-2585 • (209)

B-2592 • (210)

B-2612-2 • (126)

B-2717 • (108)

B-2722-1 • (486)

B-2724 • (471)

B-2845-1 (127)

B-2877 (109)

B-2897-1 • (128)

B-2914 • (487)

B-2941-2 (129)

B-2948 . (110)

B-3006-2 (262)

B-3059-3 (157)

B-3160 (111)

B-3262(112)

B-3275(211)

B-3384(113)

B-3428(500)

B-3469-2 (130)

B-3575-3(399)

B-3652-2 (131)

B-3787-3(266)

B-3795-2 • (331)

B-3894 • (442)

B-3975-1 (307)

B-3975-2 (434)

B-1159 • (105)

B-1160 • (392)

B-1166 • (352)

B-1197 • (393)

B-1198 • (394)

B-1199 • (395)

B-1200 • (396)

B-1207 • (397)

B-1209 • (106)

B-1709-3 • (249)

B-1801-3 • (224)

B-1803(18)

B-1807(474)

B-1809-3 • (289)

B-1809-5 • (290)

B-1819 • (339)

B-1839 • (252)

B-1840 • (80)

B-1845 •(23)

B-1863 •(207)

B-1867 • (288)

B-1874-1 • (125)

B-1875 • (340)

B-1950-2 • (161)

B-1981 (71)

B-1984(35)

B-2011(225)

B-2037-2 •(305)

B-2051 • (226)

B-2063 • (325)

B-2091-1 (326)

B-2111 (36)

B-2130-2 • (298)

B-2134-2 • (250)

B-2185-1 • (327)

B-2219 (447)

B-2236-2 • (151)

B-2239 • (93)

B-2248 • (208)

B-2258-2 •(328)

B-2261 • (329)

B-2262 • (330)

B-2295 • (464)

B-2298 • (37)

B-2304-1 • (95)

ص: 616

C-127 • (50)

C-130 (138)

C-189 • (197)

C-195 (485)

C-217 • (271)

C-218 • (272)

C-244 (186)

C-260 • (191)

C-264 • (67)

C-265-1 • (68)

C-266 (69)

C-267 • (70)

C-268 • (65)

C-271 • (1)

C-328 (350)

C-333 (453)

C-454-1 (170)

C-459 • (171)

C-460 (172)

C-461 (173)

C-462 (174)

C-473 (463)

C-493 (501)

C-494 (507)

C-495 • (508)

C-496 • (509)

C-497 • (510)

C-498 • (511)

C-499 • (512)

C-500 • (513)

C-508 • (222)

C-639 (286)

C-645 (58)

C-648 • (86)

C-650 (189)

C-659-1 (38)

C-660-2 • (39)

C-661 (40)

C-663 • (41)

C-667-2 • (4)

C-779 (407)

C-786 • (137)

C-787 (74)

C-794 • (21)

C-809-2 • (75)

B-4008-1 • (212)

B-4092 (24)

B-4217-1 • (72)

B-4229 (114)

B-4229-1 • (132)

B-4246-2 (358)

B-4255-1 (400)

B-4293 (281)

B-4295-2 (158)

B-4317-3 (435)

B-4375-1 (159)

B-4382 (401)

B4383 (14)

B-4384 (66)

B-4385 (263)

B-4420 (115)

B-4422 (213)

B-4427 • (359)

B-4445 • (477)

B-4460-2 • (133)

B-4483 • (402)

B-4538-2 (308)

B-4546 (403)

C-48 • (154)

C-65 (232)

C-82 • (116)

C-83 (117)

C-84 (118)

C-86 (287)

C-87-1 (404)

C-88 (405)

C-92 (278)

C-93 • (297)

C-94-1 (332)

C-95-2 • (333)

C-96 • (317)

C-98 • (73)

C-100-3 (406)

C-106 • (360)

C-111-2 • (343)

C-111-3 • (312)

C-111-4 • (309)

C-112-1 • (134)

C-112-3 • (152)

C-124 • (465)

ص: 617

C-1450 • (89)

C-1452 • (215)

C-1459 (60)

C-1463-1 • (351)

C-1463-2 • (25)

C-1463-3 • (52)

C-1472 • (220)

C-1480-2 • (135)

C-1501 • (268)

C-152-2 (42)

C-1524-3 • (227)

C-1525-1 • (267)

C-1526 • (181)

C-1545 (454)

C-1546 • (216)

C-1547 • (81)

C-1548 • (243)

C-1556 • (22)

C-1565 • (490)

C-1594 • (219)

C-1601 (223)

C-1621 • (53)

C-1627 • (43)

C-1630-3 • (412)

C-1643 (491)

C-1649-1 • (2)

C-1649-2 • (480)

C-1666 • (514)

C-1667 • (492)

C-1668-1 • (184)

C-1669-2 • (19)

C-1683 (178)

C-1687 • (234)

C-1691 • (61)

C-1697 • (437)

C-1719 (438)

C-1732 • (62)

C-1786 • (363)

C-1789 • (413)

C-1790-1 • (414)

C-1791-1 (44)

C-1802-1 • (473)

C-1802-2 • (90)

C-1802-3 • (488)

C-1810 • (364)

C-813 • (175)

C-817 • (310)

C-841 (76)

C-848 • (119)

C-849 • (120)

C-851 • (408)

C-852 • (409)

C-853 • (426)

C-854 • (427)

C-857 • (258)

C-969-1 • (163)

C-969-2 • (484)

C-1102-3 (5)

C-1113 • (254)

C-1114 (253)

C-1127 (273)

C-1128-3 • (246)

C-1128-4 • (192)

C-1129 • (187)

C-1131 • (276)

C-1139 • (121)

C-1141-1 (233)

C-1173 (190)

C-1190 • (199)

C-1221-3 (410)

C-1229-2 • (411)

C-1238-2 • (361)

C-1248 • (51)

C-1299 • (489)

C-1312-1 • (214)

C-1312-3 (176)

C-1313 • (139)

C-1331-1 • (77)

C-1348-2 • (177)

C-1361-1 • (436)

C-1409 (196)

C-1420-1 (372)

C-1423 • (140)

C-1426-1 • (88)

C-1426-2 • (450)

C-1426-3 (446)

C-1426-4 • (456)

C-1427 •(59)

C-1432 •(279)

C-1435 (428)

ص: 618

C-2456 • (141)

C-2458-1 • (421)

D-5 • (440)

D-33 • (472)

D-34 • (347)

D-35 • (348)

D-37 • (349)

D-100 • (264)

D-145 • (20)

D-146 • (221)

D-148 • (12)

D-149 • (13)

D-196 • (265)

D-205 • (78)

D-297-4 • (193)

D-305 • (277)

D-306 • (241)

D-311 • (247)

D-327 • (242)

D-332-1 • (91)

D-332-2 (449)

D-332-3 • (448)

D-332-4 (476)

D-332-5 (457)

D-332-6 • (478)

D-332-7 • (444)

D-332-8 • (460)

D-332-9 (466)

D-348-4 • (270)

D-404 • (346)

D-410 • (274)

D-419-1 • (498)

D-420-1 (422)

D-420-2 • (354)

D-420-3 • (162)

D-486 • (285)

D-497 (198)

D-551 • (499)

D-663 • (64)

D-695 • (255)

D-715 • (200)

C-1811 •(63)

C-1812-1 •(493)

C-1812-3 • (217)

C-1838 • (92)

C-1845-3 • (291)

C-1847 • (344)

C-1848-1 • (235)

C-1855-1 • (179)

C-1857-1 • (180)

C-1871 (299)

C-1875-1 • (415)

C-1898-2 • (416)

C-1906 • (353)

C-1919-2 • (293)

C-1919-4 • (292)

C-1919-5 • (345)

C-1919-6 • (136)

C-1935 • (269)

C-1951 • (183)

C-2010 •(26)

C-2167-1 • (182)

C-2179 • (494)

C-2204 (455)

C-2240 (366)

C-2301 • (365)

C-2322 (495)

C-2325 (367)

C-2328 • (417)

C-2362-1 • (218)

C-2379 (10)

C-2386 (284)

C-2404 (496)

C-2415 (368)

C-2435 • (418)

C-2436-2 (441)

C-2441 (497)

C-2444 (11)

C-2448 • (419)

C-2450 • (439)

C-2451 • (420)

C-2453-3 • (236)

C-2454-1 • (318)

- آقا بزرگ تهرانی (84)، (248)
- ابراهیم احمدیان (185)
- ابراهیم حاقلانی (248)
- ابن الامام اوحدالدین الخطاط (197)
- ابن ابی العوجاء (188)
- ابن خاتون عاملی (241)، (244)
- ابن یمین (95)
- ابن یوسف حدائق شیرازی (369)
- ابواسحاق حلاج شیرازی (95)
- ابوبکر (24)، (219)
- ابو حامد غزالی (224)، (350)
- ابوالحسن شعرانی (347)
- ابوذر غفاری (3)، (23)
- ابوسعید ابوالخیر (9)
- ابوسعید جنیدی (260)
- ابوعثمان جاحظ (189)
- ابوعلی احمد بن محمد بن یعقوب خازن رازی (ابن مسکویه) (45)، (189)
- ابوالفضل بن مبارک علامی (138)
- ابوالمحجن بن ملا عصمت الله (471)، (278)
- ابوالمحسن میرزا (27)

- ابومخنف (84)
- ابوالمظفر علاء الدین سلطان حسین شاه (515)
- ابوالمظفر غیاث الدین تغلق شاه (96)
- ابومعشر بلخی (14)
- ابوالمفاخر محمد بن ابوسعید جنیدی (261)
- ابوهاشم سید یوشع (228)
- ابویعقوب اسحاق بن حنین عبادی (220)
- اتابک ابوبکر بن سعد زنگی (189)، (97)
- اتابک محمد بن ابی بکر زنگی (97)
- احسان استرآبادی (449)
- احمد بن حضرت شاه نیاز (461)
- احمد بن عبدالله (غراب زاده) (201)
- احمد شاه (301)

- احمد فريد المزيدي (190)
- احمد قریشی (190)
- اردشير برزگر (353)
- ارسطو (252)، (294)
- استاد (تخلص) (259)
- اسدی طوسی (95)
- اسکندر مقدونی (50)، (52)، (95)، (294)
- اعتضاد السلطنه (462)
- اعتمادالدوله (462)
- افضل الدين خاقانی (95)
- افلاطون (294)
- اقلیدس (220)
- اکبرشاه تیموری (1)
- امیر پازواری (422)
- امام جعفر بن محمد الصادق (عليه السلام)، (22)، (23)، (79)، (163)، (188)، (247)، (473)
- امام حسن بن علی العسكري (عليه السلام) (84)، (195)، (247)
- امام حسن بن علی المجتبی (عليه السلام)، (22)، (196)، (247)، (448)، (479)
- (482)
- امام حسین بن علی الشهيد (عليه السلام)، (3)، (26)، (196)، (247)، (253)، (443)، (477)، (479)، (482)
- امام سجاد زين العابدين علی بن الحسين (عليه السلام) (23)، (247)
- امام علی بن محمد الهادی (عليه السلام) (247)

- امام على بن موسى الرضا (عليه السلام) (95)، (194)، (247)
- امام محمد بن علي الباقر (عليه السلام) (247)
- امام محمد بن علي الجواد (247)
- امام موسى بن جعفر الكاظم (عليه السلام) (9)، (188)، (247)
- امام مهدي بن الحسن القائم المنتظر (عليه السلام) (79)، (195)، (247)، (284)
- امير (تخلص) (2)
- امير اختيار الدين (451)
- امير بانوي كريمي (فيروزكوهي) (260)
- امير توكل برلاس (451)
- امير جلال الدين محمود (451)
- امير خسرو دهلوي (95)
- امير سالتمش بيك (350)
- امير سيّد غياث (451)
- امير سيّد قوام الدين مرعشي (240)
- امير سيّد يحيى بن جمال الدين بن ابي طاهر بن عمران بن موسى بن امام محمّد تقى (عليه السلام) (240)
- امير شجاع الدين يرندق برلاس

- امیر شمس الدین (امیر ورنه) (350)
- امیر شمس الدین محمّد بن سیّد یوسف (451)
- امیر شیخ احمد سهیلی جغتایی (71)
- امیر صدرالدین ابراہیم (451)
- امیر عبداللہ عراقی (350)
- امیر عبد الواحد (451)
- امیر علیشیر نوائی (8)، (451)، (484)
- امیرک قاسم (451)
- امیر کمال الدین بابا محمود (451)
- امیر المؤمنین علی بن ابی طالب (علیہ السلام)، (95)، (79)، (37)، (24)، (23)، (22)، (9)، (240)، (196)، (195)، (191)، (163)، (443)، (429)، (280)، (278)، (247)، (484)، (482)، (479)، (477)، (471)
- امیر محمّد خواجہ (350)
- امیر محمّد مقیم کی خسرو (451)
- امیر محمّد ولی بیک (451)
- امیر نعمت اللہ علی (نعیما) (451)
- انوار حسین تسلیم (356)
- انوشیروان (189)، (242)
- اوحالدین انوری (12)، (95)
- اولجایتو (سلطان محمّد خدا بندہ) (350)
- اویس (والی العراقین) (350)

- ایرج افشار (5)
- بابا افضل کاشانی (189)
- بارون شلختا (142)
- بخت النصر (198)
- بدیع جمال (15)
- برتلس (242)، (256)
- برنهارد دارن (353)
- بزرگمهر (242)
- بطلمیوس (248)
- بقراط (294)
- بهاء الدین محمد بن تاج الدین حسن اصفهانی (89)
- بهاء الدین نقشبند (201)
- بی بی همای (350)
- بی بی هیبت (س) (9)
- پاسچیکا (90)، (473)، (488)
- پاسکوویچ (464)
- پرویز ناتل خانلری (369)
- پریچهر سلطانی (282)
- پوربهاء جامی (95)
- پهلوان درویش (451)
- پیر جمشید (9)

• پیر حسن (9)

• پیر منظری (9)

• تاج الدوله شاه اسکندر فراهی

ص: 622

• تقی الدین محمد بن شیخ محمد ارجانی تستری (189)

• تیمور گورکانی (95)، (228)، (234)، (350)

• ثابت بن قره حرانی (220)

• جابر (163)

• جابلقا داد علیشایف (423)

• جالینوس (183)، (459)

• جاماس حکیم (459)

• جعفر شعار (260)

• جلال الدوله پیروز شاه دهلوی (350)

• جلال الدین شیخ بایزید مهنه ای (451)

• جلال الدین فریدون عکاشه (451)

• جلال الدین محمد دوانی (45)

• جلال الدین محمود (وزیر) (350)

• جمال الدین سالار دبیر (350)

• جمال الدین ملک اختسان (350)

• جمال الدین نصرالله استفزاری (350)

• جمشید شاه (278)

• جواد بشری (219)

• جهاندار سلطان (138)

• جهانگیر شاه (189)

- حاج شیخ محمد حسین موسوی (191)
- حاجی خلیفہ (196)، (248)
- حاجی عبد الغفار (224)
- حافظ ابرو (95)
- حافظ شیرازی (83)، (95)، (451)
- حامد ناجی اصفہانی (1)
- حسام الدین بہنئیہ خان (350)
- حسن بصری (195)
- حسن بن سہل (189)
- حسن بن محمد بن حسین نیشابوری (نظام اعرج) (196)
- حسن حسن زادہ آملی (آیت اللہ) (220)، (347)
- حسن دہلوی (95)
- حسنعلی محمدی (201)
- حسین کرت (350)
- حضرت آدم (علیہ السلام) (467)
- حضرت ابراہیم (علیہ السلام) (14)، (240)
- حضرت خضر (علیہ السلام) (52)
- حضرت سلیمان (علیہ السلام) (465)
- حضرت عیسیٰ (علیہ السلام) (1)، (55)، (200)، (219)، (247)، (482)
- حضرت فاطمہ (س) (22)، (79)، (196)، (276)
- حضرت محمد (صلی اللہ علیہ وآلہ) (1)، (5)

- (278)، (196)، (197)، (199)، (219)، (237)، (83)، (90)، (185)، (194)، (195)، (23)، (24)، (48)، (50)، (81)، (82)،
(240)، (247)، (248)، (276)،
- (479)، (482)، (484)، (501)، (515)، (448)، (465)، (473)، (474)، (477)،
- حضرت موسیٰ (علیه السلام) (79)، (95)، (163)، (181)، (200)، (219)، (252)، (268)، (465)
 - حضرت نوح (علیه السلام) (199)، (200)، (467)، (471)
 - حضرت یوسف (علیه السلام) (268)، (294)، (341)، (344)، (465)
 - حکیم ازرقی (95)
 - حلیمه خاتون (س) (9)
 - حمزه میرزا بن سلطان محمد خداپنده صفوی (285)
 - حمید الله مرادی (278)
 - حیدر علی خوشکنار (278)
 - حیدر محمد بهادر (451)
 - خاتون آبادی (45)
 - خازن (تخلص) (259)
 - خانابا مشار (244)، (253)، (271)، (275)، (276)، (369)، (501)
 - خدیجه بیگم (451)
 - خدیجه سلطان شهر بانو (278)
 - خسرو پرویز (95)
 - خواجوی کرمانی (95)
 - خواجه ابولفتح کبروی خوارزمی (350)
 - خواجه احمد یسوی (474)

- خواجه افضل الدين محمد وفاکش (451)
- خواجه امام محمود نیشابوری (196)
- خواجه امیر رستم خوریانی بسطامی (20)
- خواجه تاج الدین سلمانی (451)
- خواجه حسام الدین مبارک (350)
- خواجه خان جهان (350)
- خواجه رضی الدین مودود بن احمد (451)
- خواجه رکن الدین احمد طویل چشتی (350)
- خواجه شاه داعی الله (369)
- خواجه شریک (369)
- خواجه عابد بن حاجی محمد ضیاء (476)
- خواجه عبدالله انصاری (479)، (515)
- خواجه عبدالله کوچک (3)
- خواجه عبدالواحد بن زید (195)
- خواجه عبیدالله (451)
- خواجه عبیدالله احرار (294)

- خواجه عصمت الله بخاری (95)
- خواجه عميدالملک (451)
- خواجه غياث الدين هيبة الله حموی بحر آبادی (350)
- خواجه فخر الدين لاری (350)
- خواجه قشیری (347)
- خواجه کمال الدين حسنعلی حافظ (451)
- خواجه محمد پارسا (198)، (474)
- خواجه معز الدين حسين (451)
- خواجه معين الدين بن مطهر بن اسماعيل بن محمد بن احمد جامی (350)
- خواجه منورالدين خوارزمی (350)
- خواجه ناصرالدين ابونصر (451)
- خواجه نصير الدين طوسی (248)، (350)
- خواجه نظام الدين بن سيدي احمد (451)
- خواجه نظام الملک (451)
- دجال (79)
- درویش فانی مانکجی بن ليم جی هوشنگ هاتريای گجراتی (189)
- دلشا خاتون (350)
- ذکاء الملک فروغی (97)
- ذوالفقرين (95)
- راويه کرد افشاری (283)
- رزويک شوانو (369)

• رستم بیگ بن مقصود بیک آق قوینلو (248)، (451)

• رستمی (تخلص) (278)

• رشیدالدین وطواط (95)

• رضا (تخلص) (259)

• رضا اشراف زاده (280)

• رضا عبداللهی (352)

• رضا مرندی (275)

• رضی الدین احمد جامی (350)

• رفیع الدین حسین بن یوسف هروی (92)

• رکن الدین احمد السرایی (350)

• رکن الدین حاجی حبیب تبریزی (350)

• رکن الدین علاءالدوله (451)

• رکن السلطنه شمس الدین درویش محمد ترخان (451)

• رودکی (95)

• زالمان (242)

• زکریا (علیه السلام) (198)

• زکریای رازی (183)

• زید بن حارث (219)

• زینب بنت جحش (219)

• ژوکوفسکی (464)

• ساغری متخلص به عابد (474)

- سالنیکف شدترین (464)
- سبجانقلی خان طوغای تیموری (266)
- سحاب مهابادی (83)
- سدی (473)
- سراج الدین قاسم بیک پرناک ترکمانی (حاکم شیراز) (248)
- سعد ابی وقاص (278)
- سعدالله اسدالله اف (228)
- سعد تفتازانی (350)
- سعد الدین اردشیر بن قباد (240)
- سعدی شیرازی (95)، (97)، (238)، (369)
- سعید نفیسی (240)، (283)
- سفیانی (79)
- سقراط (294)
- سکاکی (473)
- سلطان ابراهیم ادهم (3)، (195)
- سلطان ابوسعید بهادر ایلخانی (164)، (429)
- سلطان ابو نصر محمد قطب شاه (185)
- سلطان احمد میرزا (451)
- سلطان اسکندر میرزا (451)
- سلطان امیر شمس الدین (پادشاه رستمدر) (240)
- سلطان حسین بایقرا (8)، (27)،

(451)،(429)،(369)،(294)،(142)،(71)،(43)

- سلطان خاتون (350)
- سلطان الزمان بهار (451)
- سلطان سنجر سلجوقی (196)
- سلطان شهاب الدین محمد شاهجهان (58)، (138)
- سلطان طغا تیمور (350)
- سلطان عبدالله قطب شاه (241)
- سلطان العلماء (45)
- سلطان غیاث الدین (86)
- سلطان محمد بن ابراهیم عادل شاه (278)
- سلطان محمد فاتح عثمانی (197)
- سلطان محمود (451)
- سلطان محمود غزنوی (196)
- سلطان مودود چشتی (195)
- سلطان ناصرالدین سیّد عبدالعزیز بهادر خان (3)
- سلطان ناصر قباچه (260)
- سلمان (278)
- سلمان ساوجی (92)، (95)
- سلیم شریف (160)
- سنا برقی (253)
- سنایی غزنوی (95)

• سید ابراهیم افندی بن حاج مصطفی افندی بن سلیمان افندی (163)،

ص: 626

• سیّد ابولطالب شریف بن جعفر بن عمران بن موسی بن امام محمّد تقی (علیه السلام) (84)

• سیّد ابوالطیب (451)

• سیّد ابولقاسم خوئی (آیت الله) (188)

• سیّد ابوالوفاء (369)

• سیّد احمد علوی عاملی (1)

• سیّد پادشاه حجاجی سید عطایی (حاجی همدانی) (201)

• سیّد جعفر سجّادی (268)

• سیّد جمال الدین میر دامادی (1)

• سیّد زین العابدین (451)

• سیّد زین العابدین حسینی (خواهرزاده شیخ بهائی) (244)

• سیّد شریف سیف الدین غزنوی (350)

• سیّد شهاب الدین مرعشی (آیت الله) (200)

• سیّد عبد الله شبر (253)

• سیّد علی آل داوود (228)

• سیّد محمّد زاهد چشتی (195)

• سیّد مرتضی آیت الله زاده شیرازی (191)

• سیّد مرتضی علم الهدی رازی (84)

• سیّد مرتضی علم الهدی بغدادی

• سید مرجان محمّد قلندر (3)

- سید ناصر الدین ابی یوسف چشتی (195)
- سید نورالدین محمد حسنی (451)
- سید واحدی (209)، (210)، (468)
- سید یحیی (196)
- سیروس شمیسا (423)
- سیف ذو الیزن (465)
- شاه ابواسحاق (369)
- شاه اسماعیل صفوی (228)، (474)، (451)
- شاه حسین صفوی (92)، (271)، (462)
- شاهرخ تیموری (92)
- شاه سلیمان صفوی (10)، (183)، (462)، (276)، (253)، (221)، (188)
- شاه شجاع مظفری (15)، (350)، (369)
- شاه صفی صفوی (462)
- شاه طهماسب صفوی (191)، (501)
- شاه عباس اول صفوی (1)، (238)، (244)، (252)، (285)
- شاه عباس ثانی صفوی (10)، (462)

- شاه محمد مراد امامشيزاد (83)
- شاه محمود بهمني (369)
- شاه منصور (369)
- شاه نعمت الله ولي (369)
- شاه همايون تيمورى (462)
- شجاع الدين احمد جامى (451)
- شرف الدين عبدالرحيم (350)
- شرف الدين عثمان (189)
- شرف الدين على يزدى (95)، (228)
- شريف اصفهانى (160)
- شريف ثانى (160)
- شريفى تبريزى (160)
- شعبى (473)
- شفيعى كدكنى (356)
- شمس الدوله محمد بيك نويان (350)
- شمس الدين ابوالمظفر ابراهيم شاه شرفى (89)
- شمس الدين التتمش مملوكى (260)
- شهاب الدين عبدالله كرمانى (451)
- شريف اصفهانى (160)
- شريف ثانى (160)
- شريفى تبريزى (160)

• شعبي (473)

• شفيعی کدکنی (356)

• شمس الدوله محمد بيک نويان

(350)

• شمس الدين ابوالمظفر ابراهيم شاه

شرفي (89)

• شمس الدين التتمش مملوکی (260)

• شهاب الدين عبدالله کرمانی (451)

• شبيک خان (474)

• شيخ آذری (95)

• شيخ ابو محمد چشتی (195)

• شيخ ابواسحاق (359)، (369)

• شيخ ابواسحاق شامی (195)

• شيخ احمد (80)

• شيخ احمد جام (474)

• شيخ احمد جرجانی (474)

• شيخ احمد حرب (474)

• شيخ احمد مرسل (474)

• شيخ الاسلام خواجه رکن الدين احمد (350)

• شيخ الاسلام خواجه شمس الدين (350)

• شيخ الاسلام خواجه عمادالدين فقيه کرمانی (350)

• شيخ الاسلام خواجه نظام الدين (350)

• شيخ بهائي (244)

• شيخ حذيفه مرعشي (195)

• شيخ الرئيس ابو علي سينا (481)

• شيخ زين الدين خوافي (369)

• شيخ صفي الدين اردبيلي (464)

• شيخ العارفين (9)

• شيخ عبدالقدوس (3)

• شيخ علوي دينوري (195)

• شيخ علي كلا (369)

• شيخ علي محلاتي حائري (252)

• شيخ عياض (195)

• شيخ فريدالدين لقمان (451)

• شيخ محمد لاهيجي (451)

• شيخ محيي الدين ابو محمد عبدالقادر

ص: 628

گیلانی (81)، (93)، (189)، (444)، (460)، (468)

• شیخ مفید (188)

• شیخ ہبیرہ مصری (195)

• شیرو نیمو سواہر (1)

• صائب تبریزی (259)

• صفی قلی خان شاملو (423)

• صلصال شاہ (278)

• ضحاک (242)، (473)

• ضیاء الدین کافی (350)

• ضیاء الدین یوسف بن عبدالرحمن جامی (142)، (212)، (350)

• طالب کلیم ہمدانی (259)، (449)

• طاہر ماوراء النہری (83)

• طہماس شاہ (278)

• ظفر علی سہارنپوری (224)

• ظہوری (شاعر) (259)

• ظہیرالدین فاریابی (95)

• ظہیرالدین محمد بابر شاہ بن میرزا عمر شیخ (95)

• عادلہ سلطان بنت سلیمان بیک (447)

• عارف سہروردی (239)

• عایشہ (196)

• عباس میرزا قاجار نایب السطنہ (7)، (247)، (469)

- عبدالله بن جبیر (199)
- عبدالله بن سعید (24)
- عبدالله بن عباس (163)، (196)، (198)، (199)، (201)، (465)، (472)
- عبدالله بن مسعود (23)، (473)
- عبدالله بن مقفع (71)
- عبدالله طباطبائی (451)
- عبدالله یافعی (189)
- عبدالجلیل سجزی (14)
- عبدالرحمن ... (224)
- عبدالرحمن بدوی (189)
- عبدالرحمن جامی (2)، (8)، (50)، (92)، (95)، (160)، (222)، (228)، (369)، (451)، (460)
- عبدالرحمن ریگی (201)
- عبدالرحمن سلمی (347)
- عبدالرحمن شبلی (26)
- عبدالعزيز خان بن عبیدالله خان شیبانی (95)
- عبد العزیز بن ندر محمد خان (164)
- عبدالقادر بن محیی الدین اربلی قادری (266)
- عثمان (24)
- عزالدین عبدالوہاب واعظ نیشابوری (350)
- عزالدین کرمان (350)
- علاء الدین علی اکبر ترمذی (350)

• علاء الدین محمد شاه خلیجی (287)، (242)

• علامه محمد باقر مجلسی (23)، (188)

• علامه محمد قزوینی (196)

• علی اصغر (س) (26)

• علی اکبر خراسانی (163)

• علی امامیان (275)

• علی اوجیبی (252)

• علی بن سهل اصفهانی (423)

• علی بن محمد بن قاضی بشری (95)

• علی ذبیحی (353)

• علیرضا قزوہ (356)

• علی رواقی (196)

• عمادالدین زوزنی (350)

• عمادالدین محمود زاهد (451)

• عمر بن امیہ (278)

• عمر بن خطاب (37)

• عوض غازی سلطان بن سلطان غازی (95)

• غیاث الدولہ پیر علی کرت (350)

• غیاث الدین خواجہ پیر احمد (350)

• غیاث الدین محمد دھدار ترخان (451)

• غیاث الدین منصور دشتکی (248)

- فضل هندی (89)
- فتح الله (80)
- فتحعلی شاه قاجار (7)، (153)، (469)
- فخرالدین محمد بن محمود نیشابوری (196)
- فخر رازی (473)
- فرانسیس گزایویه (462)
- فردوسی طوسی (95)، (259)، (351)، (278)
- فرنگیس (662)
- فریدالدین (473)
- فریدالدین عطار نیشابوری (95)
- فریدون حسین میرزا (451)
- فصیح الدین علاء ملک (350)
- فیثاغورث (294)
- فیض کاشانی (192)
- قاری رحمت الله بن عاشور محمد واضح بخارایی 164
- قاسم انوار (95)
- قاضی جلال الدین (قاضی هرات) (350)
- قاضی حمید الدین ناگوری (195)
- قاضی شریف تبریزی (160)
- قاضی غیاث الدین محمد حنفی (451)

- قاضی میر حسین میدی (451)
- قتیبة بن مسلم الباهلی (95)
- قدسی (تخلص) (259)
- قطب الدین درویش علی شاه (451)
- قطب الدین فضل الله میهنی (350)
- قطب الدین محمد بن عزالدین کرمان (350)
- قنبر (278)
- قوام الدین عبدالله (369)
- کاپیتان جورج جردیس انگلیسی (501)
- کاظم عابدینی مطلق (278)
- کاظم مهتدیانی (484)
- کریم خان زند (283)
- کعب الاحبار (465)، (482)
- کمال خجندی (369)
- کمال الدین عطاء الله یعفر (451)
- کوشیار (14)
- کیا محمد بن فیلساه ... دیلمی (56)
- کیومرث (95)
- لیلاحمامی (201)
- مالک اشتر (515)
- مامون عباسی (192)، (220)

• مبارز الدین محمد بن المظفر (350)

• مجاهد (473)

• مجتبی مینوی (45)

• مجدالدین ابو محمد بخاری (56)

• محتشم خان کشمیری (259)

• محمد اسماعیل بن شمس الدین محمد شیرازی (280)

• محمد امین بخارائی (164)

• محمد باقر خوانساری (196)

• محمد بن محمود جامی (350)

• محمد بیک بن ارغون شاه (350)

• محمد تقی دانش پژوه (189)، (196)

• محمد تقی نصیری طوسی (45)

• محمد حسین (189)

• محمد حسین بن حاجی شمس الدین (191)

• محمد حسین خسروان (280)

• محمد رضا جلالی نائینی (584)

• محمد رضا خان (80)

• محمد رضا خمروی موسی شیرازی (501)

• محمد رضا گودرزی (353)

• محمد رضا موحدی (484)

• محمد رمضان (260)

• محمد روشن (429)

• محمد شاکر (142)

• محمدشاه بن تغلق شاه (96)، (350)

ص: 631

- محمدشاه ہندی (220)
- محمد شفیع (96)
- محمد شفیع بن رفیع الدین محمد قزوینی (10)
- محمد شیبانی خان بن بداغ سلطان (95)
- محمد فوزی حریری زادہ (142)
- محمد قلی قطب شاہ (282)
- محمد کاظم گل بابا پور (353)
- محمد کرت (350)
- محمد گل اندام (369)
- محمد معین (260)
- محمد مہدی عقیلی (65)
- محمد نخجوانی (196)
- محمد نذیر رانجھا (201)
- محمد نظام الدین (260)
- محمد نقارچی (451)
- محمد ولی کابلی (شاعر) (259)
- محمود افغان (92)
- محمود امید سالار (278)
- محمود بن احمد بن محمود (196)
- محمود بن محمد بن سام بن حسین (472)
- محمود عابدی (212)

- محمود عارفی ہروی (92)
- محیط طباطبائی (97)
- محیی الدین مغربی (248)
- مدرس رضوی (155)
- مرتضی مدرس چہاردہی گیلانی (501)
- روان بن حکم (24)
- مسٹر جانس انگلیسی (369)
- مشہدی کمال چراغ (56)
- مصعب بن زبیر (448)
- مصطفی یوسف زادہ شیروانی (183)
- مظفر حسن بن سلطان حسین (448)
- مظفر حسین گورکانی (451)
- مظفر علی (یا علیا) (252)
- معاویہ بن ابی سفیان (24)
- معتمد السلطنہ خواجہ مجدالدین محمد (451)
- معروف کرخی (473)
- معزالدین ابوالقاسم بابر بہادر (350)
- معین الدین ابونصر احمد جام (350)
- معین الدین محمد بن محمود بن ابی الحسن نیشابوری (196)
- مغیث الدین حیدر محمد (451)
- مقاتل (163)، (465)

● مقتدی بامر الله عباسی (221)

ص: 632

- ملا حسن کاشفی (278)
- ملا حسین کاشفی (8)، (65)، (90)، (163)، (191)، (484)
- ملا عباس عرب (شاعر) (353)
- ملا عبدالرحمن (25)
- ملا علی نوری (252)
- ملا فتح اللہ کاشانی (484)
- ملا فضیل (35)
- ملا لطف اللہ مخدوم (471)
- ملا محمد شریف آملی (160)
- ملا میرزا (164)
- ملا نجم الدین کتابفروش (93)
- ملا نظام قاری (93)
- ملای نو (164)
- ملک الشعرا ی بہار (260)
- ملک محمود عرف شجن (87)
- ملک مقوقس (52)
- منصور پهلوان (191)
- منصور حلاج (473)
- منوچہر ستودہ (353)
- مولانا جلال الدین محمد رومی بلخی (95)، (369)، (471)
- مولانا زاہدی (451)

- مولانا شمس الدين على منشى (451)
- مولانا شمس الدين محمد بحر آبادى (451)
- مولانا ظهيرالدين محمد طيب (451)
- مولانا عبدالحي المنشى (451)
- مولانا فصيح الدين محمد نظامى (451)
- مولانا كمال الدين (451)
- مولانا معين الدين واعظ (451)
- مولانا نظام الدين (350)
- مولانا نظام سلطان على محتسب (451)
- مهدي آريان فر (201)
- مهدي انصارى (192)
- مهدي جلالى (201)
- مهدي طالعى (285)
- مهربانو (بهروزبانو) (138)
- مير ابوطالب تبريزى (369)
- مير خواند خوارزمشاهى (351)
- ميرداماد (1)
- ميرزا اسماعيل بن ميرزا على طيب شيرازى تبريزى (56)
- ميرزا مهدي (شاعر) (259)
- مير سيد شريف جرجانى (160)
- مير عبدالغنى بن محمد معصوم حسيني خاتون آبادى (65)

• میر محمد معصوم حسینی خاتون آبادی (65)

• میر معصوم (461)

ص: 633

- نادر شاه افشار (65)
- ناصر خسرو (95)
- ناصر الدوله امير احمد اقبال (350)
- ناصر الدين ابراهيم سلطان بن شاهرخ تيمورى (350)
- ناصر الدين ابوالفتح عبدالرحمن بن ابى منصور (45)
- ناصرالدين شاه قاجار (189)
- ناصر الدين كافى (350)
- ناصر الدين لطف الله بن الحاجب الدستور خواجه عزيز بن خواجه شادى هروى (350)
- نجم الدين كبرى (451)
- نجيب احمد قريش (189)
- نجيب مايل هروى (163)
- نصرالله منشى (71)
- نصر بن الحارث (199)
- نصر الدين سجستانى (350)
- نصرالدين شاه يحيى (350)
- نظام الدين عبدالحق ينگچى (451)
- نظام الدين قلى محمد عبجسكى (موسيقى دان) (451)
- نظام الدين محمد بن حسين تفرشى
- ساوجى (244)
- نظامى گنجوى (95)
- وجيه الدين على (350)

- وحشی بافقی (160)
- وحید (تخلص) (259)
- ولادیمیر ایوانف (56)، (79)
- ولیدوف (8)
- وهب بن حنه (465)
- ویلیام چیتیک (189)
- ویلهلم گایگر (353)
- هارون الرشید عباسی (220)، (350)
- هاشم رضی (429)
- هانری کوربن (1)
- هانس روبرت رویمر (451)
- هلالی جغتایی (2)، (199)
- یار محمد (93)
- یزدجرد ساسانی (95)
- یزید بن معاویه (207)
- یعقوب بیگ آق قوینلو (451)
- یمین الدوله بهرامشاه پادشاه غزنه (196)
- یوسف بیگ بابا پور (285)
- یوسف قره باغی (164)

«نمايه كتاب ها»

- آئينه اسكندري، دهلوى (287)
- آئينه حق نما (462)
- آداب العرب و الفرس، ابن مسكويه (189)
- احسن الكبار (464)
- احياء العلوم، غزالى (477)
- اخترى كبير (477)
- اساس فقه اللغه ايرانى (353)
- اسرار الحكمة، ابن طفيل (294)
- اسكندرنامه، نظامى (138)، (228)، (287)
- الافق المبين (252)
- انجيل (1)، (165)
- انموزج العلوم (252)
- ايضاح (83)
- الايقاضات (252)
- بحار الانوار، مجلسى (276)
- بحر النسب سادات (240)
- بستان العارفين، سمرقندى (477)
- بهار دانش (460)
- بهارستان، جامى (451)
- پيام بهارستان (نشریه) (451)

- تاج التراجم، اسفرائنى (199)، (219)، (484)
- تاج الفتوح، دهلوى (287)
- تاريخ اعظم (53)
- تاريخ اولاد الاطهار (عليهم السلام) (84)
- تاريخ بيهقى (260)
- تاريخ تركستان، بخارائى (164)
- تاريخ حافظ ابرو (95)
- تاريخ حيدرى (278)
- تاريخ طبرى (53)، (195)
- تاريخ گيتى گشا، نامى (283)
- تاريخ مظفر يونانى (53)
- تازيان نامه فارسى (278)
- تبصرة العوام (84)
- تحرير اصول اقليدس (220)
- تحفة الأحرار، جامى (294)
- تحفه شاهى، شيرازى (248)
- تحفة المسلمين (183)
- ترجمان الصلوة (477)
- ترجمه جلاء العيون، شبر (253)
- تتميم جامع عباسى، ساوجى (244)
- تذكرة اولى الألباب (183)

- ترجمه تحریر المجسطی (220)
- ترجمه الشریعة (192)
- ترجمه وصایای پیامبر (صلای الله علیه وآله) (23)
- تفسیر آیه الكرسی، خفزی (252)
- تفسیر ابو الفتوح رازی (199)، (347)
- تفسیر بی نقطه (201)
- تفسیر التبیان (347)
- تفسیر درر (477)
- تفسیر زاهدی دواجکی (199)
- تفسیر سورآبادی (199)
- تفسیر طبری (196)
- تفسیر فخر رازی (201)
- تفسیر قاضی بیضاوی (347)
- تفسیر قرآن آکسفورد (199)
- تفسیر قرآن پاک (199)
- تفسیر قرآن کریم، حافظ شیرازی (359)
- تفسیر قرآن کریم (30 جلدی)، نیشابوری (196)
- تفسیر الکشاف، زمخشری (201)، (347)
- تفسیر الکواشی (201)
- تفسیر کهن فارسی (نسخه مرعشی) (199)
- تفسیر گازر (347)

- تفسیر مغنی (477)
- تفسیر منیر (477)
- تفسیر مواهب علیہ ، کاشفی (191)، (347)
- تفسیر نسفی (199)، (201)
- تکملہ جامع عباسی، حسینی (244)
- تنبیہ فقیہ (477)
- تواریخ سقیفہ صحابہ (240)
- توحید مفضّل (188)
- تورات (165)
- تیمورنامہ، ہاتفی (228)
- جامع ابن بیطار (183)
- جام گیتی نما (248)
- جاویدان خرد (189)
- جُنگ (گاہنامہ) (199)
- جواهر الاسلام، عارفی (92)
- جواهر التفسیر، کاشفی (90)، (163)، (484)
- چہل حدیث، شیخ بہائی (185)
- حاشیہ تہذیب التفتازانی، علوی (266)
- حاشیہ الجذوات، نوری (252)
- حاشیہ شرح العقائد العضدیہ، علوی (266)
- حاشیہ الفوائد الضیائیہ، علوی (266)

• حاشیه الکشاف، حافظ شیرازی (369)

• حاشیه المصباح، حافظ شیرازی (369)

• حاشیه و شرح جامع عباسی، ابن خاتون (244)

• حالنامه عارفی (92)

ص: 636

- حجة الكتاب (477)
- حدائق الحقائق، مسكين (181)
- حديقه الحقيقه، سنایی (294)
- حكايت شيخ عبدالقادر گیلانی (81)
- خاتم الحیوة (429)
- خلاصة الحقائق (477)
- خردنامه سکندری، جامی (50)، (294)
- خزان و بهار (280)
- خسرو و شیرین، نظامی (287)
- خسرو و شیرین، هاتقی (228)
- خلاصه خاوران نامه (278)
- خلاصة الفتاوى (477)
- خلاصة المفاخر، یافعی (190)
- خمسہ نظامی (228)
- خمسہ هاتقی (228)
- خیر المجالس (477)
- داستان دخمه انوشیروان (189)
- درج گهر، نامی (283)
- دروس هیئت و دیگر رشته های ریاضی (220)
- دقائل التأویل (199)
- دَوْل رانی و خضر خان، دهلوی (287)

- دیسقوریڈوس (183)
- دیوان ابن معتز (464)
- دیوان امیر پازواری (422)
- دیوان بسحاق اطعمه (81)
- دیوان حافظ شیرازی (کتابت 907ق) (451)
- دیوان حضرت امیر المؤمنین (علیہ السلام) (464)
- دیوان عارفی (92)
- دیوان عربی امیر ملیجک (464)
- دیوان ہلالی (199)
- الذریعة (84)، (476)
- رسائل حروف ارسطو (252)
- رسائل صوفیان چشتی (195)
- رسالہ ادیب الممالک (464)
- رسالہ ایمنی از بطلان نفس، بابا افضل (189)
- رسالہ جبر و اختیار، خواجہ نصیر (248)
- روضات الجنات (196)
- روضۃ الراحین، یافعی (190)
- روضۃ الصفا (8)، (351)
- ریاض العارفین (369)
- زبده التواریخ (53)
- سبحة الابرار، جامی (294)

• سفينة المحمود (153)

• سلامان و ايسال، جامى (294)

• سلسلة الذهب، جامى (294)

• شاعر آينه ها (356)

• شاهنامه فردوسى (228)، (278)، (351)

• شاهنامه ها تقى (228)

ص: 637

- شرح الاشارات، خواجه نصير (294)
- شرح ديوان ابي نواس (464)
- شرح قصيده ابن فارض (464)
- شرح مشكاة المصابيح، علوى (266)
- شرف النبى (صلى الله عليه وآله) (477)
- شيرين و خسرو، دهلوى (287)
- صحيفة الاقبال (196)
- صدياب در اسطرلاب، خواجه نصير (155)
- صلوة مسعودى (477)
- طالع نامه (95)
- طبقات شاهجهانى (201)
- طهارة الاعراق، ابن مسكويه (45)
- ظفرنامه هاتقى (228)
- ظفرنامه، يزدى (228)
- عجائب المخلوقات، قزوينى (95)، (481)
- عقايد منظوم، جامى (460)
- على نامه، ربيع (278)
- عوارف المعارف، سهروردى (239)
- عيار دانش (138)
- عين الحياة، مجلسى (23)
- غرائب القرآن، نيشابورى (196)

- غرر السیر، ثعالبی (196)
- غریب القرآن، سجستانی (196)
- غنیة المسلمین (183)
- فاتحة الشباب (429)
- فوائد غیائی (350)
- الفرج بعد الشدة (280)
- فرخ نامه یونان دستور (189)
- فوائد القواعد (477)
- فهرست کتابخانه جامع گوهرشاد (248)
- فهرستواره کتابهای فارسی (160)
- القانون فی الطبّ (183)
- القیسات، میرداماد (252)
- قیس الانوار (252)
- قرآن کریم (165)
- قرعه مأمونیه (95)
- قصص الانبیاء (نسخه دانشگاه تهران) (464)
- قوت القلوب، مکی (477)
- کامل الصناعة (183)
- کتاب التوحید (188)
- کتابشناسی محاضرات ادبی (352)
- کتاب فکر (188)

• كتاب ما لا يسع الطبيب جهله (183)

• كتاب مقدّس (1)

• كتاب يزجرد (240)

• كشف الاسرار، ميبدى (199)

• كشف الظنون (196)

• كشف اللثام (89)

• كفاية الشعبي (477)

• كفاية الطّب، تفليسي (20)

ص: 638

- کلیات سعدی (97)
- کلیله و دمنه، ابن مقفع (71)
- کلیه و دمنه بهرامشاهی (71)، (96)
- کنیة الانساب (240)
- کیمیای سعادت، غزالی (515)
- گلستان سعدی (142)، (239)
- الباب الألباب، عوفی (196)
- لسان التنزیل (199)
- لطائف التفسیر (199)
- لوائج جامی (81)، (248)
- لیلی و مجنون، جامی (294)
- لیلی و مجنون، نامی (283)
- لیلی و مجنون، نظامی (287)
- لیلی و مجنون، هاتقی (228)
- مثنوی ده نامه، عارفی (92)
- مثنوی گوی و چوگان، عارفی (92)
- مجالس، بایقرا (369)
- مجمع الشعراء، سالار (20)
- مجنون و لیلی، دهلوی (287)
- مختصر جلاء العیون، شبر (253)
- مختصر مقاصد حکمة فلاسفة العرب (248)

- مخزن الاسرار، نظامى (287)
- مرزبان نامه (96)
- مصقل صفا، عاملى (1)
- مطالع الايمان (189)
- مطلع الانوار، دهلوى (287)
- معجم الآثار المخطوطة (191)، (278)
- مقاتل سليمان (477)
- مناجات خواجه عبدالله انصارى (479)، (515)
- مناظره تيغ و قلم (196)
- منافع القرآن، امام صادق (عليه السلام) (477)
- منتخب آئينه حق نما، سواير (1)
- منتخب عجائب المخلوقات (95)
- منتخب نظام التواريخ (95)
- منهج الصادقين، كاشانى (484)
- موسى نامه، فراهي (268)
- نامه دهقان خدا پرست به انوشيروان (189)
- نامه نامى (283)
- نظام التواريخ، بيضاوى (482)
- نفحات الانس (222)، (369)
- نُه سپهر، دهلوى (287)
- واسطة العقد (429)

• وامق و عذرا، نامی (283)

• وسط العقد (429)

• وسيلة القلوب (477)

• هجو ميرزا نجف خان صدر (352)

• هجو يك بدكاره، آخوند شفيعا (352)

• هجويه اسب بد، آخوند شفيعا (352)

• هجويه حمام ده، آخوند شفيعا (352)

• هداية العرفان (142)

• هزار سال تفسير فارسى، سادات

ص: 639

- هشت بهشت، دهلوى (287)
- هفت پيكر، نظامى (287)
- يتيمة الدهر (464)
- يخچاليه، ميرزا يغما (464)
- ينابيع العلوم (199)
- يواقيت العلوم (464)
- يوسف وزليخا، جامى (92)، (294)
- يوسف وزليخا، نامى (283)

«نمایه جای ها»

- آذربایجان (462)
- آستان شیخ فریدالدین لقمان (451)
- آستانه (استانبول) (285)
- آستانه انصاریه (451)
- آسیای مرکزی (211)
- آسیای میانه (211)، (443)
- آکسفورد (201)
- آلمان (369)، (451)
- اخستان (350)
- اردبیل (464)
- اروپا (196)، (462)
- ازبکستان (89)، (211)، (294)
- استانبول (142)، (197)، (220)
- استرآباد (353)
- استراسبورگ (221)
- اسفزار (350)
- اصفهان (65)، (92)، (238)، (423)، (462)
- افغانستان (201)، (224)
- انگلستان (201)، (462)
- ایران (95)، (220)، ((286)،

(464)،(462)،(351)

• ايروان (462)

• باخزر (350)

• بخارا (89)، (93)، (197)، (198)، (351)، (268)، (211)، (207)، (199)، (468)، (460)، (443)

• برلين (196)، (285)

• بغداد (350)

• بقعه شيخ صفي - اردبيل (464)

• بلخ (200)

• بندرعباس (462)

• بيت المقدس (95)، (196)، (198)

• پاریس (196)، (248)

• پاکستان (224)، (278)

• پرتغال (462)

• تاجیکستان (201)، (423)

• تاشکند (294)

• تايباد (350)

• تبريز (196)، (280)، (462)

• ترب جام (201)، (350)

• ترکیه (423)، (451)

• تفليس (462)، (464)

- تهران (142)، (155)، (196)، (271)، (268)، (248)، (228)، (221)، (285)، (280)، (278)، (276)، (275)، (423)، (352)، (353)، (356)
- جام (350)
- چرخ (201)
- حرمین شریفین (451)
- خانقاه جدید (451)
- خانقاه شریفه سلطانی (451)
- خاور زمین (278)
- خراسان (95)، (199)، (200)، (350)، (451)
- خر جرود جام (228)
- خوارزم (350)
- دارالسلطنه اصفهان (92)، (462)
- دارالسلطنه تبریز (462)
- دانشگاه استانبول (451)
- دانشگاه فردوسی مشهد (201)، (278)
- دانشگاه کالیفرنیا (278)
- دکن (278)، (282)، (369)
- دو شنبه (228)، (423)
- دهلی (96)، (224)، (350)
- دهلی نو (142)
- رامپور (220)

- رم (220)
- روسیه (248)، (294)، (464)
- روم (200)، (219)، (462)
- زنجان (501)
- سامراء (195)
- سجستان (350)
- سرزمین ساحل (278)
- سمرقند (197)، (198)، (199)، (460)، (443)، (207)
- سنت پترزبورگ (352)، (443)
- سیدی واحدی کتبخانه سی قولیا زمالار بولگی (460)
- شافلان (451)
- شام (95)
- شبه قاره (462)
- شماخی (462)
- شهر کهنه (451)
- شیراز (97)، (248)
- شیروان (462)
- عتبه نجم الدین کبری (451)
- عراقین (250)
- غزنی (196)، (201)
- فارس (ایران) (219)، (462)

• فاس (220)

• فرانسه (221)، (462)

• فرنگستان (462)

• فلسطين (84)

• فوشنج (350)، (451)

• قره باغ (462)

ص: 642

● قصبه حصار شادمان - تاجیکستان (201)

● قصر تایباد (350)

● قلعه کابد و (350)

● قلمرو علیشکر (462)

● قم (200)، (220)، (271)، (275)، (276)، (285)

● قندهار (224)

● قهستان (350)

● کابل (222)

● کاخ گلستان - تهران (278)

● کتابخانه آیت الله مرعشی - قم (200)

● کتابخانه با دلیان - آکسفورد (201)

● کتابخانه بقعه شیخ صفی - اردبیل (464)

● کتابخانه جامع گوهرشاد - مشهد (248)

● کتابخانه رضا - رامپور (220)

● کتابخانه سلطان محمد فاتح - استانبول (197)

● کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (197)، (465)

● کتابخانه ملی ایران (352)، (396)

● کتابخانه ملی روسیه - سنت

پترزبورگ (464)

● کراچی (224)

● کرانه جنوب دریای خزر (352)

- کربلا (423)
- کرج (222)
- کلکتہ (138)، (220)، (285)، (369)
- کوہ کر میلو (462)
- کانپور (138)
- گجرات (285)
- گنجہ (462)
- لاہور (201)
- لاپزیگ (369)
- لکھنؤ (89)، (138)، (142)، (423)، (356)، (228)، (220)، (201)
- لندن (196)
- لیدن (220)
- مازندران (350)، (353)
- مجلس شورای ملی (369)
- محلہ میر اصفہان (462)
- مدائن (95)
- مدراس (228)
- مدرسہ بدیعہ (451)
- مدرسہ شریفہ سلطانی (451)
- مدینہ منورہ (196)
- مراد آباد (87)

• مسجد الاقصى (84)، (198)

ص: 643

- مسجد بیت المقدس (196)
- مسجد جامع جدید (451)
- مسجد جامع بیگم گوهرشاد آغا (451)
- مسجد الحرام (198)
- مسکو (228)
- مشهد مقدس (201)، (276)، (280)
- مصر (196)، (285)، (465)
- مغرب (220)
- مکه مکرمه (196)، (198)، (278)، (350)
- ملتان (350)
- موزه ملی ایران (464)
- موزه هنرهای تزیینی - تهران
- (278)
- نخجوان (462)
- ولایت خراسان (95)
- ولایت شافلان (451)
- ولایت عجم (84)
- ولایت مدائن (95)
- ویسبادن (451)
- وین (142)
- هرات (92)، (228)، (350)، (451)، (423)، (406)، (381)

• همدان (462)

• هندی (96)، (138)، (160)، (278)، (258)، (287)، (369)، (423)، (437)، (451)، (462)

• یونان (286)، (294)

ص: 644

1. ابن حسام، دیوان محمد بن حسام خوسفی، چاپ سنگی، بی جا، بی نا، 1307 ق.
2. ابن خلدون، عبدالرحمن بن خلدون، مقدمه تاریخ ابن خلدون، ترجمه محمد پروین گنابادی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، 1347 ش.
3. أنوار، عبدالله، فهرست کتابخانه ملی ایران، ج 6، چ 2، تهران کتابخانه ملی ایران، 1379 ش.
4. بهنام فر، محمد و مجید خسروی، «تأثیر شاهنامه بر خاوران نامه»، مجله مطالعات فرهنگی اجتماعی خراسان، ش 26 (زمستان 1391).
5. حائری، عبدالحسین و ضیاء الدین حدائق، فهرست مجلس، ج 3، چ 2 با تصحیح و اضافات، تهران، کتابخانه مجلس شورای ملی، 1353 ش.
6. حاجی خلیفه، کشف الظنون، ج 1-2، چ 2، بیروت دار الفکر، 1982 م.
7. حسن زاده آملی (آیت الله)، حسن، دروس هیات و دیگر رشته های ریاضی، ج 1، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، 1371 ش.
8. خرماهی، بهاء الدین، دانشنامه قرآن، ج 1-2، تهران، انتشارات دوستان و ناهید، 1377 ش.
9. خویی، ابوالقاسم، معجم رجال الحدیث و تفصیل طبقات الرواة، ج 18، بیروت، دار الزهراء، 1409 ق.
10. دانش پژوه، محمد تقی، فهرست میکروفیلم های کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج 1، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1348 ش.
11. ----- فهرست میکروفیلم های کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران، ج 2، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1353 ش.
12. ----- فهرست نسخه خطی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران، ج 16، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1357 ش.

13. راپر، جفری، المخطوطات الاسلامية في العالم، ترجمه عبدالستار الحلوجی، ج 2، لندن، مؤسسة الفرقان للتراث الإسلامي، 2000م.
14. سركيس الدمشقي، اليان، معجم المطبوعات العربية و المعربة، ج 1-2، چ 2، بيروت، دارصادر، بي تا.
15. سيد يونسى، مير ودود، فهرست كتابخانه ملي تبريز، ج 1، تبريز، چاپخانه محمدى علميه، 1348ش.
16. الشيخ الطوسى، ابو جعفر محمد بن حسن، اختيار معرفة الرجال المعروف برجال الكشى، به تصحيح حسن المصطفوى، مشهد، دانشكده الهيات و معارف اسلامى، 1348ش.
17. صالحيه، محمد عيسى، المعجم الشامل للتراث العربى المطبوع، الجزء الثانى (ج - ذ)، القاهرة، معهد المخطوطات العربية، 1993م.
18. صدرابى، على، فهرست نسخ خطى كتابخانه مجلس شورى اسلامى، ج 35، قم، دفتر تبليغات اسلامى، 1376ش.
19. -----، ج 35، قم، دفتر تبليغات اسلامى، 1377ش.
20. صدر حاج سيد جوادى، احمد و ديگران (زير نظر)، دايرة المعارف تشيع، ج 4 (تابعيت - تفسير)، تهران، انتشارات شهيد سعيد محبى، 1373ش.
21. طوسى، خواجه نصيرالدين، تحرير اقليدس، رم، 1492م،
22. الطهرانى، آقازرگ، الذريعة إلى تصانيف الشيعة، ج 1، چ 2، تهران، كتابخانه اسلاميه، 1387ق.
23. -----، ج 1، چ 2، تهران، مكتبة الطهورى، 1391ق.
24. -----، ج 3، نجف اشرف، مطبعة الغرى، 1357ق.
25. -----، ج 4، چ 2، بيروت دارالاضواء، بي تا.
26. -----، ج 5، تهران، كتابخانه مجلس، 1363ق.
27. -----، ج 6، تهران، بانك ملي ايران، 1365ق.

28. ----- ج 7، تهران، کتابخانه مجلس، 1367ق.
29. ----- ج 9/1، تهران، کتابخانه مجلس، 1373ق.
30. ----- ج 9/2، تهران، چاپخانه دولتی، 1378ق.
31. ----- ج 12، تهران، دانشگاه تهران، 1380ق.
32. ----- ج 15، تهران، دانشگاه تهران، 1384ق.
33. ----- ج 17، تهران، کتابخانه اسلامی، 1384ق.
34. ----- ج 19، تهران، کتابخانه اسلامی، 1389ق.
35. ----- ج 22، تهران، کتابخانه اسلامی، 1393ق.
36. ----- ج 23، تهران، کتابخانه اسلامی، 1395ق.
37. ----- ج 26، به تحقیق سید احمد الحسینی، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی، 1405ق.
38. عقیقی بخشایشی، عبدالرحیم، طبقات مفسران شیعه، ج 3، ج 4، قم، نشر نوید اسلام، 1387ش.
39. فاضل یزدی (مطلق)، محمود، فهرست کتب خطی کتابخانه جامع گوهرشاد - مشهد، ج 3، مشهد، کتابخانه جامع گوهرشاد، 1367ش.
40. فن‌دیک، ادوارد، اکتفاح القنوع مما هو مطبوع، به تصحیح السید محمد علی البیلای، ج 2، بیروت، دار صادر، بی تا.
41. گلچین معانی، احمد، تذکره های فارسی، ج 1، ج 2، تهران، کتابخانه سنائی، 1363ش.
42. لاهوری، غلام سرور صاحب، خزینة الاصفیاء، ج 1، کانپور، نول کشور، 1282ق.
43. متقی، حسین، معجم الآثار المخطوطة حول أمير المؤمنین علي بن أبي طالب علیه السلام، قم، کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، 1381ش.
44. مشار، خانابا، فهرست کتابهای چاپی عربی، تهران، چاپخانه رنگین، 1344ش.
45. ----- فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج 1-2، تهران، ارزنگ، 1350 - 1351ش.
46. معرفت، محمد هادی، تفسیر و مفسران، ج 2، ج 4، قم، مؤسسه فرهنگی التمهید، 1387ش.

47. منزوی، احمد، فهرست نسخه های خطی فارسی، ج 1، تهران، مؤسسه فرهنگی منطقه ای، 1348 ش.

48. نشریه بساتین، س 1، ش 1، بهار - تابستان 1393

49. ----- س 1، ش 3، پاییز - زمستان 1393

50. نشریه دانشکده ادبیات تبریز، س 2، 1328 ش.

51. نشریه راهنمای کتاب، دوره 3، ش 1، 1337 ش،

52. نشریه نسخه های خطی، دفتر 1، 1339 ش،

53. ----- دفتر 3، 1342 ش،

AaMoBa, A. T., Пер cuockan му6онуCb uptcyHOR XVXIX 8ek086 coopaHuu 2pMumtama: . 54

.Kamta02, CII6, BEICTaBKII, 1996

Перcuockue pyKonycи, му60much u pycyHOK XV - начала XX века: -- -- ----- .55

,каталог коллекции, Санкт-Петербург

.M3LaTeITECTB0, FocyLapcTBeHHoro 2pMHTaha, 2010

- Arshi, I. A., Catalogue of the Arabic Manuscripts in Reza Library .56

.Rampur, Vol. V, 1975

Story, C. A., Persian Literature A Bio-Bibliographical survey, Vol. 1, Part 1: Qur'anic Literature; . 57

(History, GB. 1989 (Ed. 2

ص: 648

Catalogue of the Persian Manuscripts

in

(Institute of Oriental Manuscripts (IOM

St. Petersburg – Russia

Vol. XI

Compiled by

Hossein Mottaqi

NATIONAL LIBRARY ARCHIVES OF THE I.R. OF IRAN

2016

ص: 650

بسمه تعالی

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

با اموال و جان های خود، در راه خدا جهاد نمایید، این برای شما بهتر است اگر بدانید.

(توبه : 41)

چند سالی است که مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه موفق به تولید نرم افزارهای تلفن همراه، کتاب خانه های دیجیتالی و عرضه آن به صورت رایگان شده است. این مرکز کاملاً مردمی بوده و با هدایا و نذورات و موقوفات و تخصیص سهم مبارک امام علیه السلام پشتیبانی می شود.

برای خدمت رسانی بیشتر شما هم می توانید در هر کجا که هستید به جمع افراد خیراندیش مرکز بپیوندید.

آیا می دانید هر پولی لایق خرج شدن در راه اهلبیت علیهم السلام نیست؟

و هر شخصی این توفیق را نخواهد داشت؟

به شما تبریک میگوئیم.

شماره کارت :

6104-3388-0008-7732

شماره حساب بانک ملت :

9586839652

شماره حساب شبا :

IR390120020000009586839652

به نام : (موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه)

مبالغ هدیه خود را واریز نمایید.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

